СЛОВАРЬ

РОСИЙСЬКО-УКРАЇНСЬКИЙ

ТОМ ЧЕТВЕРТИЙ.

С—V.

ЗІБРАЛИ І ВПОРЯДКУВАЛИ

М. Уманець і А. Спілка.

ЛЬВІВ, 1900.

З друкарнї Наукового Товариства імени Шевченка
під зарядом К. Беднарського.

ЛННБ України ім. В. Стефаника
01340486Q

2006

СЛОВАРЬ

РОСИЙСЬКО-УКРАЇНСЬКИЙ

ТОМ ЧЕТВЕРТИЙ.

С—Я.

ЗІБРАЛИ І ВПОРЯДКУВАЛИ

М. Уманець і А. Спілка.

ЛЬВІВ, 1898.

З друкарні Наукового Товариства імени Шевченка
під зарядом К. Беднарського.

И. 55801
Н - 3пр.

ЛЬВІВСЬКА БІБЛІОТЕКА
АН УРСР
№ 0275419

СЛОВАРЬ РОСИЙСЬКО-УКРАЇНСЬКИЙ.

С.

Саада́къ = сагайда́к. — Комлики мали сагайдаки і стріли. Л. С.

Сабайо́нъ = о́бливка (з яєчного жовтка з вином до страви).

Са́белька = д. **Са́бля 1.** (здр.).

Са́бельникъ, рос. = **С. тата́рскій,** Acorus Calamus L. — а́їр, а́єр, гавъя́р, я́вір, тата́рське зїлля, явіро́вий ко́рінь, **С. боло́тный, роме́нный,** Comarum palustre L. — сухоло́м, во́вче тїло. С. Ан.

Са́бельный = ша́бе́льний, шабльо́вий.

Са́бля = 1. ша́бля, здр. ша́белька, поб. шаблю́ка. С. З. — Маю шаблю у руцї: ще не вмерла козацька мати. Б. Хм. — Сапъянові чобітцї, ще й шабелька при боцї. н. п. — Коли б, Боже, воювати, щоб шаблюки не виймати. н. пр.

2. риба Cyprinus cultratus — чехо́ня, чахо́ня. С. З. — Продав чумак в Кременчуку тарань і чахоню. Дум.

3. рос. Gladiolus L., G. communis L. — зра́дник, коса́рики, меду́чка, меч, пі́вник. С. Ан.

Са́ванъ = са́ван, покрива́ло, покрі́в, покрівє́ць (Ман.).

Савра́ско = була́нко (кінь буланої масти). С. Ш.

Савра́сый = була́ний, була́не́нький. С. Аф. Ш.

Савра́съ = д. **Савра́ско.** — **Савра́съ безъ узды́** (про чоловіка) — свавільний, невпи́нний, незагну́зданий, ши́беник.

Са́га = ду́ма (скандинавська).

Са́дикъ = садо́к, садо́чок. — Садок вишневий коло хати. К. Ш. — А в тім у садку сьвітлонька нова. н. п.

Сади́ть = д. **Сажа́ть.**

Сади́ться, сѣсть = 1. сїда́ти (С. З.), садо́вити ся, сїсти. — Сїдай близенько. — Сїли за стіл. — Садовіть ся, будьте ласкаві.

2. сїда́ти, осїда́ти, осїсти. — Гуща осїдає на дно. — Хата осїла і похилила ся.

3. зсїда́ти ся, збіга́ти ся (С. Жел.), зсїсти ся (С. Пар.), збі́гти ся. — Вимила спідницю, а вона так збіглась — зовсїм куценька.

4. захо́дити, зайти́. — Сонце заходить.

Сади́шко = садо́к (який небудь, поганенький).

Сади́ще = сад (великий).

Са́дка = 1. сажа́ння. — Сажання дерев.

2. збіга́ння (тканини од мочіння).

3. осїда́ння. — Осїдання соли в озерах.

Са́дкій = що збіга́єть ся (про тканину).

Садко́вый = садкови́й.

Са́днить, оса́днить, сса́днить = садни́ти, натира́ти, здира́ти, зсадни́ти, нате́рти, зідра́ти, наму́лити.

Са́дно = садно́. С. Жел.

Садо́вникъ, ца = садо́вник, ця, садовни́чий, садівни́чий.

Садо́вничать = садівни́цтвом займа́тись, в садовині кохатись.

Садо́вническій = садівни́чий, садо́вницький.

Садо́вничество = садівни́цство. — В якім станї знаходить ся городництво і садівництво? Ет. зб. — Колись писали ся тут і садівництво і пчільництво. Кн.

Садо́вничій = д. **Садо́вническій.**

Садо́вня = д. **Оранжере́я.**

Садово́дство = д. **Садо́вничество.**

Садо́вый = садови́й, садкови́й. — **Садо́во́выя расте́нія, с. плоды́** = садовина́, садови́нка. С. З. — Про садовину і городину. Ст. О. — Тодї буде садовинка та й рясненька. н. п.

Садо́къ = 1. кош, кіш, са́жавка (на рибу). 2. д. **Пти́чникъ 2.**

Садъ = сад, садо́к. — **С. виногра́дный** = сад-виногра́д. — **С. вишнёвый** = вишне́вий сад, вишни́к, вишня́к, вишнячо́к. — І ставок, і млинок і вишневенький садок. н. п. — **С. сли́вовый** = сли́вник. — **С. фрукто́вый** = д. **Плодо́вый.**

Са́ечка = д. **Са́йка** (здр.).

Са́ечникъ, ца = д. **Бу́лочникъ, ца** (що пече або продає „**са́йки**“).

Са́жа = са́жа, здр. са́жка, дуже густа — сопу́ха. — **Са́жа са́жею** = чо́рний як са́жа.

Сажа́лка = кілочок, пати́чок, про́різь (що ним роблять ямки в землї, як сажають).

Са́жалка = д. **Садо́къ 1.**

Сажа́ніе = сажа́ння.

Сажа́ть, посади́ть = 1. сажа́ти, садови́ти, посади́ти, посадови́ти, про кількох — порозса́жувати. — Посадив мене коло себе, почав роспитувати. — Укликають Івана у хату, садовлять за стіл. Гр. Чайч. — На силу порозсажував усіх гостей. — Посадила хлїб у піч. — Посадила качку на яйця. — Посадили його у темну.

2. сади́ти, сажа́ти, саджа́ти, посади́ти. — Посажу коло хатини, на спомин дружинї, і яблуню і грушечку. К. Ш. — **Сажа́ть пу́говицы** = пришива́ти ґу́дзики.

3. сажа́ти, засади́ти (до чого). — Засадили його за книжку.

Сажде́ніе = сажа́ння.

Саженёцъ = са́жанка.

Сажёніе = сажа́ння.

Сажённый = сажньови́й.

Сажёнь (жін. р.) = са́жінь (муж. р.). — **Коса́я, маховая сажёнь** = ко́сий, косови́й, маховий, кри́жовий са́жінь. (Д. під сл. **Косо́й.**) — **Куби́ческая с.** = кубічний са́жінь, дров — стос. — **Скла́дывать въ са́жни** (дрова) — стосува́ти, постосува́ти. — **С. пого́нная** = повздо́вжний са́жінь.

Сазаній = сазанячий.

Сазанъ, риба Varietas Cyprini Carpionis = сазан, коропчу́к (з породи коропів).

Са́йга, Antilope = суга́к (С. З. Л.), сайга́к (С. З.).

Сайда́къ = д. **Саада́къ.**

Сайда́чникъ = сайда́кер. — Воєних мушкатерів і сайдакерів. Л. В.

Сайда́чный = сагайда́шний.

Са́йка = паляни́чка (пшенишна, пухка).

Саквояжъ = багу́л, сакви́, клу́нок.

Са́кля = ха́та або земля́нка (у кавказьких народів).

Сакъ = 1. сак (С. З.), здр. сачо́к. — Як рибу в сак зловив. н. пр.

2. д. **Саквояжъ.**

Сала́зки = саночки́, санча́та, без грядок — ґринджо́ли (С. З.), ґринджоля́та, гринжоля́та (С. Аф. З.), з кізяку, покриті кригою — громак. — Або громак або санчата тащим. Бодянський.

Сала́куша, Clupea sprattus = ри́бка з поро́ди оселе́дцїв.

Саламата = саламаха (страва з гречаного або пшеничного борошна). С. З.

Салато́вка = ковга́нка. — Ковганка салу переводчиця. н. пр.

Сала́тъ = 1. рос. Lactuca sativa L. = сала́та. — **Полево́й, ди́кій сала́тъ,** L. scariola L. — какиш, молочко́. С. Ан.

2. сала́та, шала́та (гичка салати і де-яких иньших рослин з сіллю, оцтом і олїєю).

Сале́пъ, сале́пный ко́рень = рос. Orchis Latifolia L. — зозулїни рушники́, лю́бка, лю́бжа, **С. бухарскій,** O. Mario L. = зозу́льки, зозулїни сльозки, лю́бка, люби́ мене́-не поки́нь. С. Ан.

Са́лить, ся = 1. (**наса́лить, ся**) — са́лити, смальцюва́ти, шмарува́ти, наса́лити, насмальцюва́ти, нашмарува́ти, ся.

2. (**заса́лить, ся**) — са́лити, смальцюва́ти, шмарува́ти, ялозити, заса́лити, засмальцюва́ти, заялозити, ся. — Засмальцював свиту.

Са́ло = 1. са́ло, здр. сальце́. С. Л. — **Са́ло свѣчно́е** = лій. С. З. Л. — Шкода лою, сьвіти водою. н. пр. — Живе, як каганець без лою. н. пр. — **С. гуси́ное** = сма́лець. С. З. Л. — **С. вну́треннее** = здір, здор. С. Л. — **С. то́щее** = шкурла́т.

2. са́ло (крига з снїгом на річцї).

Сало́пница = 1. жінка, що ши́є сало́пи.

2. бідна жінка, що хо́дить в старому сало́пі; прохачка і разом плету́ха.

Сало́пъ = сало́п (верхня жіноча одежина особливого крою).

Салото́пня = салга́н (С. З.Л.), са́льня (С. Л.).

Салфе́тка = серве́тка. С. З. Л.

Са́льникъ = 1. Анат. Omentum — са́льник, чепе́ць.

2. са́льник (страва — сальник з начинкою).

3. д. **Са́льный ко́рень.**

Са́льница = 1. д. **Салато́вка.**

2. д. **Са́льный ко́рень.**

Са́льный = 1. са́льний, про сьвічку — лойови́й. С. Л. — Он лежить лойовий недогарок. Гр. Чайч.
2. засмальцьо́ваний (С. Л.), зашмаро́ваний, заяло́жений.

Са́льный ко́рень, рос. Symphytum officinale L. = живокі́ст(ь), правокі́ст, костоло́м, воло́вий язи́к. С. Ап.

Салюта́ція = яса́. С. З. — Із дванадцяти штук гармат грімали, ясу воздавали. н. д.

Салютова́ть = ясува́ти, ясу́ воздава́ти (С. З.).

Салю́тъ = д. **Салюта́ція.**

Самбу́къ, рос. Sambucus nigra L. = бузина́, гал. — баз, базни́к. С. Ан.

Самдеся́тъ = самде́сять. — Горох уродився самдесять.

Самдру́гъ, самадру́га = у дво́х, у дві́йзї (С. Ш.).

Саме́цъ = саме́ць, са́мчик, в стаді для приплоду — ста́дник, у риб, коли вона треть ся — спича́к (Ман.), лося — лоша́к, у гусей — гуса́к, ґе́рґот, у индиків — инди́к, у курей — пі́вень, у свиней — кнур. — Самчики ззивають самочок. Кв.

Са́мка = самиця, са́мка, са́мочка. С. Жел. — **Са́мка плодови́тая** = пліда. — **Са́мка на приплóдъ** = ма́тка. — **С. безплóдная** = каменйця. — **С. неплоди́вшая** = ялова́, яловиця (С. З.). — **С. перворо́дная** = первістка, первітка.

Самобы́тность = самобу́тність. С. Жел.

Самобы́тный = самобу́тний. С. Жел.

Самова́ръ = самова́р (С. Жел.), в жарт — самогрій. С. З. Жел.

Самови́децъ = самови́дець. С. Жел.

Самовла́стіе = самовла́стя, самовла́дність.

Самовла́стный = самовла́стний, самовла́дний.

Самовозгора́тельный = самозапа́льний, самопа́льний. С. Жел.

Самово́ліе = самово́ля, самово́льність, сваво́ля, сваво́льство. С. Жел. — Через свою сваволю попала ся в неволю. н. п.

Самово́льникъ, ца = самово́лець, сваво́льник, ця, сваво́льця, сваво́лець. С. Жел.

Самово́льничать = самово́лити, сваво́лити. С. Жел.

Самово́льный, но = 1. самово́льний, но, без ві́дома, самохі́ть (Ос.), самохіттю, своїм тре́бом (Хар. Граб.).
2. сваво́льний і д. **Своево́льный.**

Самово́льствовать = д. **Самово́льничать.**

Самодви́гъ = само́ру́х. С. Жел.

Самодержа́віе = самодержа́вство.

Самодержа́вный = самоде́ржний (С. Жел.), самовла́дний.

Самоде́ржецъ = самодержа́вець.

Самодово́льство = самодово́льність. С. Пар.

Самоду́ръ = самово́лець, біснува́тий. — Такий самоволець! що його дурній голові до вподоби, те й роби... Лоша в хату привчив, а овечку на піч кладе. Кн.

Самодѣ́йствующій = самодіючий.

Самодѣ́льный = саморо́бний (Лев.), саморо́бок (С. Л.), про тканину — домотка́ний, домотка́н. С. Л.

Самодѣ́ятельность = самодійність.

Самодѣ́ятельный = самодійний.

Самозабве́ніе = самозабуття́.

Самозва́нецъ = самозва́нець.

Самолётъ = 1. поро́н (що ходить на канаті).
2. самоліт, самольо́т. С. Жел.

Самоли́чность = особи́стість. С. Пар.

Самоли́чный, но = особи́стий, особи́сто, особо́вий (С. Жел. Пар.), самоли́чно (С. Жел.).

Самолю́бецъ = самолю́б.

Самолюби́вый = самолю́бний. С. Жел.

Самолю́біе = самолю́бство. С. Жел. — Підлещував ся до його і роздував його самолюбство. Бар. О.

Самомнѣ́ніе = го́нор, зарозумі́лість (С. Жел. Пар.).

Самонадѣ́янность = самонадія. С. Жел.

Самонадѣ́янный = самонадійний. С. Жел.

Самообладáніе = самовладáння.

Самоотвержéніе = д. **Самопожéртвованіе** і **Самоотречéніе.**

Самоотречéніе = самовідречéння (С. Жел.), од(від)ура́ння само́го себе́ (С. Пар.).

Самопознáніе = самопізна́ння, саморозумі́ння, самосьві́д, самосьвідо́мість. С. Жел.

Самопожéртвованіе = саможéртва, самофі́ра. С. Жел. — Саможертва матері для добра дитини. Зап. Фр. — Любов Шевченка до України готова на саможертву. Кн. — З боку Тиндитного се було великою саможертвою. Лев. В.

Самопроизво́льный = самово́льний.

Самопря́лка = пря́дка і д. **Пря́лка.**

Саморо́докъ = саморі́док.

Саморо́дный = само́рі́дний. С. Жел.

Самору́бъ = самосі́ч. — Поїхав у поле та взяв міч-самосіч. н. к.

Самосвѣтя́щійся = самосьві́т.

Самоскорѣ́йшій = найскорі́йший, най-

шви́дчий. — **Въ самоскорѣ́йшемъ вре́мени** = я́ко мо́га шви́дче, як найскорі́ше.

Самосозна́ніе = самосьвідо́мість. — Письменство єсть душею народного життя, самосьвідомостю народности. Бар. О. — Доводив неминучу потребу простати національну самосьвідомість. Пр.

Самосохране́ніе = самоохоро́на, самоща́дність (Гал.).

Самостоя́тельность = самоста́йність, самості́йність, самоїстність (С. Жел.), своя́щина. — Становище Галичини в справах полїтичної самостайности було вельми небезпечне. Бар. О. — Польща хоч і позбула ся самостійности державної. Зап. Кн. — Не хотять тепер дїти з батьками жити, та все на своящину йдуть. Хар.

Самостоя́тельный = самоста́йний (С. З., самості́йний, самоїстний. С. Жел. — Вже не 10 і не 20 років Україна на свою самостайну словесність почуваєть ся. К. Х. — Вона почула в собі дух самостійної господинї. Лев. — Стародавня Русь складала ся з відрубних самостійних земель. Бар. О. — Професор Ягич вважає малоруську мову самостійним язиком, як і великоруську. Ог.

Самосе́вка = 1. самосій, самосійка, па́далиця.

2. сїялка, сїва́лка. — Я сію рядовою сїялкою, такою, що сама сіє, сама загортає. Чек. Розм.

Самосе́йный = самосійний, па́далишний. — Се жито падалишне.

Самоубі́йство = самогу́бство, самовби́йство. С. Жел. — Така безнадїйність часто доводить чоловіка до самогубства. Зап. Кн.

Самоубі́йца = самогу́бець, самоубі́йник, ця. О. Жел.

Самоуваже́ніе = самопова́га. — У Репнїних Шевченко поводив ся просто, але з великою самоповагою. Кн.

Самоувѣ́ренность = самонадїя.

Самоувѣ́ренный = самонадїйний, пе́вний в собі.

Самоупра́вный, но = самопра́вний, но (С. Жел.), самопи́хом (Ман.).

Самоупра́вство = самопра́вство.

Самоучи́тель = самоу́к. С. Жел. — Пораяв мінї таку книжку — самоука. Кн.

Самоу́чка = 1. самоу́к, самоу́чко. С. Жел.

2. самоу́цство. С. Жел. — **Самоу́чкой** = самоу́ком, про писання — само́писки. — Я самоуком навчив ся читати. Кн. — Шевченко самоуком надбав собі такої сєьвіти. Кн. — Самописки навчивсь писати. Чайч.

Самохва́лъ, самохва́лка = самохва́л, ка, хвалько́ (С. Ш.), чванько́.

Самохва́льство = хвальба́ (С. Ш.), хва́сть (С. Ш.), самохвальба́, самохва́льство. С. Жел. — Хвальби повні торби, а в тих торбах пусто. н. пр. — Дайте санчат хвастї підомчать. н. пр.

Самохо́тный, но = самохі́тний, самохі́ть, самохі́ттю, по своїй охо́тї. С. Жел.

Самоцвѣ́тный = самоцьві́тний. С. Жел. — **С. ка́мень** = самоцьві́т. С. Жел.

Са́мочка = д. **Са́мка** (здр.).

Са́мчикъ = д. **Саме́цъ** (здр.).

Самъ = сам. — Ти сам знаєш. — Сам Бог відає, що не я. — **Самъ не сво́й** = сам не свій (С. Жел.), несамови́тий (С. З.). — Мов весамовитий, біжить прудко до сьвітлиці. Ст. С. — **Самъ другъ** = дво́є, удво́х; самодру́г (С. Жел.). — Ми зостали ся удвох. — **Самъ-третій** = утрьо́х; самотре́ть, самотрі́ть (С. Жел.). — Він живе у трьох. — **Самъ-шестъ** = самоші́сть. С. Жел.

Са́мый = са́мий. — Це той самий, що роспинав нашу Україну. К. Ш. — Оце саме і згубило його. — **Са́мый лу́чшій** = найкра́щий, найлїпший. — **С. ху́дшій** = найгі́рший. — **С. че́стный** = найчеснїйший.

Сангвини́ческій = сангвинїчний; кровисти́й.

Санда́лить, насанда́лить = краси́ти, накраси́ти бразолїєю.

Санда́лія = ходаки́. — Не мало чорт ходаків зносив, поки їх до купи звів. — Коли б мінї чобіт гриз, а то ходак. н. пр.

Санда́лъ = бразолїя (дерево Sandalum album і краска, що добуваєть ся з його). С. Аф. Л. Ш. — Треба на крашанки бразолїї купити. С. Л.

Санда́льный = бразолїйний. С. Ш.

Са́ни, са́нки, са́почки = са́ни, санки́, малі — саночки́, санча́та, без грядок — ґринджо́ла, ґринджоля́та, з кізяка, покриті кригою — грома́к (д. **Сала́зки**), городські — козирьки́, з коробом з лубка — за́лубнї, прості без короба — копильчаки́, ріжна́ті, рибальські маленькі — самоту́жки, частини санок: переді́к, зади́к, полози́, ко́роб, загнутий кінець полоза — ко́рса, скорс, мн. ко́рси, на́шивка на полозї — пі́длатка, дощечка, що зъединяє полози спереду — по́передень, по́передок, звязок шипа з полозом — стяго́ль, жердина, що впоруч з полозом — на́моржень, пристрой з боків, щоб не перекидались сани — крило́, би́ло, кри́сло, мн. кри́ла, вірьовка,

що привъязує голоблї — за́вертень. — Привикне собака за возом бігти, побіжить і за санками. н. пр. — Другим же шляхом ріжнаті проєті по снігу риплять собі санчата. Гр. Чайч. — **Не въ свой са́ни не сади́сь,** н. пр. = 1. коли́ не Кири́ло, не пхай там ри́ло; не в свої са́ни не суньсь; не су́нь голови́, куди́ не влїзе. 2. не ти́кай но́са до чужо́го про́са; не пха́й ся, де тебе́ не тре́ба; в чужи́й черевик ноги́ не сажа́й. н. пр.

Санкюло́тъ = безшта́нько, голоколїнчик, гала́нько (Граб.).

Са́нный = са́нний, санкови́й.

Сановитость = пова́жність; сановитість.

Сановитый = 1. пова́жний. 2. сановитий, пановитий.

Сано́вникъ = сано́вник, досто́йник (С. Жел.). — Королевський канцлер, маршалки і инші достойники. Бар. О. — Єпископів і других церковних достойників. Бар. О.

Са́ночный = санкови́й.

Санъ = сан, досто́їнство (С. Жел.).

Са́па = 1. пі́дкіп, потайни́к (д. **Подко́пъ 1.**). 2. ри́ба Cyprinus Barellus — з поро́ди чабакі́в.

Сапёръ = підко́пник (инженїр або воїн, що робить підкопи і справляє земляні роботи у військовій справі). С. Пар.

Сапо́гъ, мн. **сапоги́,** здр. **сапожо́къ, сапожки́,** поб. **сапожи́ще,** мн. **сапожи́ща** = чо́біт, чо́боти (С. З. Л.), здр. чобіто́к, чобіто́чок, чоботе́нь, чобіткй (С. Л.), чобітцї, поб. чоботи́ще, чобіття, сапъянові — сапъя́нцї (С. З. Л.), з жовтого сапъяну — жовти́нцї, жо́втянцї (С. Л.), з подвійними підошвами, шиті дратвою — рантові, на шпильках — гвоздьові, прості на одній підошві — виворотні, старі дуже, зашкарублі — шкарба́н, шкарбу́н (С. З. Л.), шкарба(у)ни́, старі одрізані від халяв — босовики́, частини чобота: передо́к, халя́ва, закаблу́к, підбо́ра і підо́шва, пришивні передки до халяви — при́шви (С. З.). — В чоботях ходить, а слїд босий. н. пр. — Кому шапочку смушеву, чобітки шкапові. К. Ш. — Сапъянові чобітцї, ще й шабелька при боцї. н. п. — Покинь, милий, чорний чобіточок, щоб я не забула, який твій слїдочок. н. п. — Палажка йде, за собою дружечок веде, а усіх пъятнадцять, та всї у сапъянцях. н. п. — Опанас в жовтинцях нових і в новім жупанї. Мак. — Шкарбани — не чоботи узуті, та ще й ті роти пороззявляли. Гр. Ч.

Сапожки́ кукушкины, ма́рьины, рос. Cypripedium Calceolus L. = жо́вті зозу́льки, черевички, зозу́лїни черевички. С. Ан.

Сапо́жная мастерска́я = ше́вня.

Сапо́жниковъ = чоботарів, шевцїв.

Сапо́жникъ, ца = чоботарь, чоботар, ка (С. З.), чобітни́к (С. Жел.), швець (С. З. Л.), здр. ше́вчик, мн. шевцї (С. З.), жінка його — чоботари́ха, шевчи́ха, дочка — чоботарі́вна, шевцївна, син — чоботаре́нко, шевче́нко. — А мій батько чоботарь, черевички йолатав. н. п. — Не вважай на то, що я швець — говори зо мною як з простим чоловіком. н. пр. — Швець знай своє шевство. н. пр.

Сапо́жничанье = шевцюва́ння.

Сапо́жничать = шевцюва́ти (С. Л.), чоботарюва́ти.

Сапо́жничество = ше́вство. С. Л. — Швець знай своє шевство, а в кравецтво не мішайсь. н. пр.

Сапо́жническій, сапо́жничій = ше́вський (С. З. Л.), шве́цький (С. Л.). — Пристав, як шевська смола до чобота. н. пр. — Амінь, швецький ремінь, копилля, правилля, премудрий столець. н. прикладка. С. Л.

Сапо́жный = чобото́вий. — **Сапо́жное голени́ще** = халя́ва. — **С. мастерство́** = ше́вство. С. Л. — **Сапо́жный ма́стеръ** = д. **Сапо́жникъ.** — **С. рядъ** = ше́вський ряд.

Санъ = сан (С. З.), носати́зна (Лев. С. Жел.). — Сан напав. С. З.

Сара́й, сара́йчикъ = шо́па, шо́пка (С. З.), частіше відкритий з одного або з двох боків — по́віть, повітка (С. З. Л.), для волів — воло́вня, де ставлять вози — возо́вня, возівня (С. Аф.), де їх роблять — возоро́бня, на дрова — дровъяна́ повітка (С. З.), дровни́к, дровітня (д. **Дровяни́къ 2.**), для овець — кошара, ове́чник (д. під сл. **Ове́чій**), для полови — половни́к, поло́вня, поло́вница (д. **Мякинникъ**), на хлїб — клу́ня, стодо́ла (д. **Ри́га**). — Господарь з під шопи витяг плуг. Фр. — Заточи віз під повітку. — Великої кошари свиня. н. пр.

Сара́на, рос. Lilium Martagon L. = лїсна́ ли́лїя, ма́слянка, ма́сляночка. С. Ан.

Саранча́, ком. Gryllus migratorius = сарана́, особливої породи — при́чек. — Хто не чував про ту страшенну шкоду, яку заподіює сарана? Степ. О.

Сарафа́нъ, сарафа́нчикъ = довге́ пла́ття без рукавів, а спе́реду застїба́ється на ґу́дзики (національна одежина московок).

Сарачи́нское пшено́ = д. під сл. **Пшено́.**

Сарди́нъ, риба Sardina (Clupea sardina) = сарде́ля, сарде́лька. С. Жел.

Сардони́ческій = сардоні́чний, зліс-но-глумли́вий.

Са́ржа = ша́ржа (легка вовняна з шовковими нитками тканина).

Саро́мникъ = соро́мник, соромі́тник.

Саро́мный = соро́мний (С. Л.), соромі́цький (С. Л. З.), стидки́й (С. Л.), срамо́тній. (Д. під сл. **Сра́мный**).

Сарсапари́ль, сассапари́ль, рос. Smilax sarsaparilla L. = сарсапаре́ля.

Сатана́ = сатана́, біс, чорт, нечи́ста си́ла, дїдько, дия́вол.

Сатани́нскій = сатани́ний, бісів, чо́ртів, дия́волський.

Сати́нъ = шовко́ва тканина.

Сатири́ческій = сатири́чний; глумли́вий, глузли́вий, глуздли́вий і д. **Насме́шливый.**

Сати́ръ му́жескій, мужско́й, рос. Orchis mascula L. = попо́ві я́йця. С. Ан.

Сафло́ръ, рос. Carthamus tinctorius L. = кро́кіс, сьвітли́ця, сьвітлу́ха. С. Ан.

Сафья́новый, сафья́нный = сапъя́но́вий, сапъя́нний. — **С. о́бувь** = сапъя́нцї. (Пр. д. під сл. **Сапо́гъ.**)

Сафья́нъ = сапъя́н. С. Л. — **С. то́нкій** = мишина́. — На нозї сапъян рипить, а в горшку трясця кипить. н. пр.

Са́харница = са́ха́рница, цукорни́ця, цукорни́чка. С. Жел.

Са́харный = са́харьний, саха́рний, цукро́вий. — **С. заво́дъ** = саха́рня (Лев.), цуко́рня (С. Жел.), цукрова́рня. — Повіз буряки на сахарню. Лев.

Сахарова́рный = цукрова́рний.

Сахарова́рня = д. **Са́харный заво́дъ.**

Са́харъ = са́харь, са́хар, цу́кор (С. З. Жел.), цу́кер. — **Са́харъ свинцо́вый,** Plumbum aceticum — кінський са́харь. — **Са́харъ медо́вичъ** = д. **Льсте́цъ.**

Сба́вка = збавок. С. Жел.

Сбавля́ть, сба́вить, ся = збавля́ти (С. Л. Жел.), спуска́ти, зменша́ти, поступа́ти, ся (С. З.), зба́вити (С. Жел.), спусти́ти (С. Пар.), зма́лити, зме́ншити, вма́лити, поступи́ти, ся (С. З. Пар.). — Став нас Господь видимо карати, став у полї й дома хлїба збавляти. н. пр. — За що ти хочеш мінї віку збавити? Фр. — Боюсь чоловіка: як побачить — буде бити, змалить мінї віку. н. пр. — Як заправив, нїчого з тиї цїни не спустив. — **Сба́вить спе́си** = ніс утерти, пиху́ збити, хвоста́ вкрути́ти.

Сберега́тельная ка́сса = щадни́ча ка́са. С. Пар.

Сберега́ть, сбере́чь, ся = зберега́ти (С. Жел.), ощажа́ти (С. Жел.), приощажа́ти, зберегти́ (С. Л.), ощади́ти, приберегти́, ся (С. Л.). — Зберіг про чорний день.

Сбереже́ніе = бережі́ння, хова́ння.

Сбива́ть, сбить, ся = збива́ти, зби́ти (С. Аф.), позбива́ти, поназбива́ти, (клинами) — заплїшувати, заплїши́ти, позаплїшувати, ся. — Збив обручі з дїжки. — Злодії позбивали замки. — Підошви позбивали ся. — Збив дошки. — **Сбить ма́сло** = сколоти́ти ма́сло. Кр. — **Сбить съ ногъ** = одки́дати но́ги. — **Сбить рога́** = пиху́ зби́ти, хвоста́ вкрути́ти. — **Сбить, ся съ пути́** = д. під сл. **Путь.** — **Сбить, ся съ то́лку** = з пантели́ку зби́ти, ся, зпантели́чити ся, збенте́жити (С. З.), зби́ти з пли́гу (С. Л.), зво́дити, звести́ з кру́га со́нця, про кількох — позпантели́чувати, ся. — Ти тільки людей з круга сонця зводиш. Кн. — Збив ся з пантелику. С. З.

Сбива́ться, сби́ться = 1. збива́ти ся, блука́ти, зби́ти ся, заблуди́ти. — Збив ся з дороги.

2. збива́ти ся, зби́ти ся, зміша́ти ся. — Збив ся в речах.

3. скида́ти ся, вдава́ти і д. **Походи́ть** (на кого або на що). — **Сби́ться въ комки́** = скімши́ти ся, склочи́ти ся (про вовну, шерсть то-що, д. під сл. **Комъ**).

Сби́вчивость = неясність, безла́ддя, замішани́на (С. Пар.), заплутани́на (С. Пар.).

Сби́вчивый, во = неясний, те́мний, безла́дний, непоря́дний, замі́шаний, заплу́таний (С. Пар.), не я́сно, без ладу́, непоря́дно.

Сбира́ніе = збіра́ння, збір.

Сбира́ть, ся = д. **Собира́ть, ся.**

Сбиръ = сїпа́ка.

Сби́тень = гаря́ч, гаря́чий (С. З.), гаря́че. — Випив стакан гарячу — зараз тепліше стало.

Сби́теньщикъ = гаря́шник.

Сбить, ся = д. **Сбива́ть, ся.**

Сближа́ть, сбли́зить, ся = зближа́ти, наближа́ти, збли́зити, набли́зити, ся (д. **Приближа́ть**).

Сближе́ніе = зближе́ння, наближе́ння.

Сбо́йка = збива́ння.

Сбо́ина = маку́ха. С. З. Л. — Пили на радощах сивуху і їли сїмъяну макуху. Кот.

Сболтну́ть = бовтну́ти, ля́пнути, спле́скати. — Мовчи! бо що небудь сплескаєш, а тебе битимуть. Кр.

Сбо́ристый = рясни́й, перебі́рчастий. — Рясна свита. — А у мене постіль біленькая, а у мене положок перебірчастий. н. п.

Сбо́рище = збір, збі́рня, збо́рище. — Збірня хлопців та дівчат на вечерницях. Лев.

Сбо́рка = 1. збіра́ння.

2. в одежі, частіше мн. **сбо́рки** = збо́ри, бри́жжі.

Сбо́рникъ = 1. д. **Пово́йникъ 1.**

2. збірник, збі́рка. — Українські приказки. Збірники О. Марковича і других. Споруди́в М. Номис. Спб. 1864 р. — Нова збірка малоруських приказок. Од. 1892 р.

Сбо́рный = збі́рний. — **Сбо́рная изба́** = збо́рня. — **Сбо́рное ме́сто** = схо́дка. — **Сбо́рныя де́ньги** = скла́дка. — **Сбо́рное Воскресе́нье** = Неділя на пе́ршому ти́жні великопо́стному.

Сбо́рщикъ, ца = збірщи́к, побо́рець, побі́рчий, побі́рець, побі́рниця, мита — ми́тник, лайливо або глумливо — здира́щик. — Вибрали його за збірщика. — Кого ж ти думаєш посилати по селї? Хто буде за побірниць? Лев.

Сборъ = збір, збіра́ниця, збі́рня, збо́рище. — **Мірско́й сборъ** = грома́да. — **Сборъ подате́й** = збір пода́тків. — **Сборъ вѣсово́й** = ваго́вe. — **С. пите́йный** = винове́. — **С. поду́шный** = поду́шне. Д. теж під сл. **Нало́гъ** і **По́дать.** — Татусені дїти, мої і сусїдні — збіраниця. Хар.

Сбо́ры = 1. за́ходи (С. Л.), ла́годіння, в дорогу — лаштува́ння, вибіра́ння. — Три днї заходу, а день празнику. н. пр.

2. д. **Сбо́рка.**

Сбра́сывать, сброса́ть, сбро́сить, ся = скида́ти, ся, ски́нути, ся (С. Л.), зіпхну́ти, про кількох — поскида́ти. — Скинув свиту. — Скидайте в купу. — Зіпхнув його з гори.

Сбрива́ть, сбри́ть = зго́лювати, зголи́ти, про де-кілько або кількох — позго́лювати. — Зголив бороду. — Позголювали вуси.

Сбро́дъ = на́брід, на́волоч (Лев. С. Л.), ле́дач, гультя́йство. — На точку всякого наброду — хоч греблю гати, а косарів — хоч би один. Кн.

Сбро́сить = д. **Сбра́сывать.**

Сбру́я = д. **Збру́я.**

Сбры́згивать, сбры́знуть = бри́зкати, побри́зкати, покропи́ти. — Дощ тільки побризкав.

Сбу́хты-бара́хты = навмання́, на́ слїпо, з ду́ру.

Сбыва́ть, сбыть, ся = 1. збува́ти (С. Аф.), збу́ти, ся (С. Л.), позбува́ти, ся, здихати ся (С. Аф.), спе́кати ся, поспе́кувати ся. — Біда легко здибає, а трудно її збути ся. н. пр. — Продав чумак в Кременчуку тарань і чахоню, ізбув рибу, аби яку, продав і капчону. Дум. — На силу його здихались, поки він поїхав. — **Сбыва́ть кра́денное** = перево́дити.

2. спада́ти, убува́ти (С. Ш.), збува́ти, зменша́ти ся, спа́сти, убу́ти, збу́ти, зме́ншити ся. — Вода починає спадати трохи.

3. справди́ти ся, ста́ти ся. (Д. **Испо́лнить, ся 2.**) — Все так сталось, як він казав — неначе віщував.

Сбы́точный = д. **Ста́точный.**

Сбытъ = збу́ток, схід. С. Л.

Сбы́тчикъ = перево́дчик, перево́дщик. — Переводчик ще гірший за злодія. Кр.

Сбѣга́ть = збіга́ти, побіга́ти. — Побіжи швиденько та купи́.

Сбѣга́ть, сбѣжа́ть = 1. збіга́ти, збігти. — Збіг з гори.

2. спада́ти, збіга́ти, стіка́ти, убува́ти, спа́сти, збігти, стікти́, убу́ти. — Вода спала.

3. линя́ти, сича́вити, полиня́ти і д. **Линя́ть 2.**

4. утіка́ти, втіка́ти, утікти́, втекти́. — Наймичка забрала вперед гроші і втікла.

Сбѣга́ться, сбѣжа́ться = збіта́ти ся, збігти ся (С. Л.), назбіга́ти ся, поназбіга́ти ся (С. Л.), поприбіга́ти. — Збігли ся дітки не одної матки. (н. з.) — Поназбігались від'усюди.

Сбѣжа́лый = збі́глий, утїклий і д. **Бѣглый 1.**

Сбѣжа́ть, ся = д. **Сбѣга́ть, ся.**

Сва́дебка = д. **Сва́дьба** (здр.).

Сва́дебный = весїльний (С. З.), шлюбови́й. С. Л. — Як скінчив ся ж бенкет той весїльний, то пішла молода роздягатись. Гр. Чайч. — **Сва́дебные го́сти** = прида́ни, прида́нки (про жінок, що гуляють на весїллї), поїзжа́не (що у весїльному поїздї), перезва́не (що водять перезву). С З. — **Сва́дебный по́ѣздъ** = по́їзд, перезва́ (д. під сл. **По́ѣздъ**). — По весїллях жінок пускали, щоб часто в приданках були і до півночі там гуляли. Кот. — Коня в позику не давай, а жінки в приданки не пускай. н. пр. — Гарцювали скільки сили, перезву селом водили. Ск. Ал.

Сва́дьба = весїлля (С. З. Л. Аф.), здр. — весїллячко (С. Аф.). — Величаєть ся, як

попадя на весїллї. н. пр. — **Игра́ть, сыгра́ть сва́дьбу** = справля́ти, спра́вити, одбу́ти весїлля. — От би я була рада, коли б ми справили твоє й моє весїлля разом. К. К. С. — Ми разом повінчаємось і одбудемо весїлля разом. К. К. С.

Сва́живать, свезти́, свози́ть = зво́зити, перево́зити, звезти́, перевезти́.

Сва́йка = 1. шва́йка (залїзна з головкою або деревъяна загострена паличка; так зоветь ся і сама гра, в котрій підкидають швайку, щоб вона куди попала. Д. Кіев. Ст. 1887—6. ст. 472.)

2. д. **Сва́я** (здр.).

Сва́йный = пальови́й. — **Сва́йная бо́йка** = вби́вання паль.

Свайнобо́йный копёръ = ба́ба. С. Ш.

Сва́ливать = 1. (**свали́ть, ся**) — вали́ти, зва́лювати, звали́ти, повали́ти, ся. — Звалив до долу. — Вітром повалило. — Ой як вийду за ворота, од вітру валю ся. н. п. — **Свали́тся съ ло́шади** = з коня́ впа́сти.

2 зверта́ти, склада́ти, звернути, скла́сти. — Сам наробив, а на мене звертає. — Частенько між людьми буває, один свою біду на другого звертає. Б. Г.

3. спада́ти, зменша́ти ся, спа́сти, зме́ншити ся. — **Къ ве́черу жаръ свали́лъ** = під вечір не та́к ду́шно ста́ло, жар спав.

4. (**сваля́ть, ся**) — вали́ти, зва́лювати, фалюва́ти, ви́валити, звали́ти, ся (С. Аф.), зваля́ти, ся (С. Аф.), про волосся — скімши́ти ся, склочи́ти ся. — Вивалив повсть. — Борода скімшила ся. Кот.

Сва́лка = 1. зва́лювання.

2. на́товп, тїсно́та, тиск.

3. бі́йка, колотне́ча, колотня́.

Сваля́ть = 1. д. **Сва́ливать 4.**

2. зля́пати, зробити аби́-як, на швидку́ ру́ку.

Сварга́нить = д. **Сваля́ть 2.**

Сва́ривать, свари́ть, ся = зва́рювати, зварити, ся.

Сва́рка = 1. зва́рювання.

2. мі́сце, де зва́рено або злюто́вано залїзо.

Сварли́вость = сварли́вість.

Сварли́вый = сварли́вий, сварки́й (С. Л.), губа́тий, незла́годний, лайли́вий, гризю́ка, зъїди́тель, ка (Кр.). — Не зостану ся у вас, бо баришня дуже сваркі. Кр. — Коли б то з його не така сварка людина, а то ж нїкого не мине, посварить ся. Кн. — Коли ж дуже губата! Кр.

Сварно́й = зва́рений, злюто́ваний. — Зварена вісь.

Сва́таніе = сва́тання.

Сва́тать, сосва́тать, ся = сва́тати, ся, насва́тувати ся, сла́ти ся, присила́ти ся, старостів засила́ти, посва́тати, ся.

Сватовство́ = сва́тання. — **Занима́ться сватовство́мъ** = свашкува́ти. С. З. — **Употребля́емый при сватовствѣ** = сва́тальний.

Сва́тушко = сва́тонько, сва́ненько, сва́нечко.

Сватъ = 1. ста́роста (С. З.), сва́тальник, другий, нїби помічник — підста́роста (С. З.), підстаро́стий. — Послав старостів до дївчини. — **Сватóвъ посыла́ть** = сва́тати, старостів посила́ти. — **Сва́томъ быть, побы́ть** = старостува́ти, постаростува́ти.

2. сват (родичі чоловіка і жінки). — **Сва́томъ сдѣла́ться** = посваха́ти ся.

Сва́тьинъ = сва́хин.

Сва́тья, сва́тьюшка = сва́ха, сва́шенька, сва́нечка (мати зятя або невістки).

Сва́ха = сва́ха, сва́шка, сва́шечка. — **Сва́хою быть, побы́ть** = свашкува́ти, посвашкува́ти.

Сва́хинъ = сва́шкин.

Свахля́ть = д. **Сваля́ть 2.**

Сва́я = па́ля (С. Л.), високі під будову — ви́шки. — Міст на палях. — Повбивали ми палї, кладемо на них клїтку... Дивлюсь — косїнь є — не всї палї рівні. Кн.

Сведе́ніе = звід. — **Сведе́ніе счето́въ** = обраху́нок.

Сведённый, сведёный = 1. д. **Своди́ть** (прич).

2. д. **Сво́дный.**

Свезти́ = д. **Свози́ть.**

Свёкла, рос. Beta vulgaris = буря́к. — **Ли́стья свёклы** = буряко́ви́ння, бурячи́ння, ботви́на, молоді, що до страви — све́кла.

Свеклови́ца = буря́к. С. Ан.

Свеклови́чникъ = буряко́ви́ння і д. під сл. **Свёкла (Ли́стья с.).**

Свеклови́чный = буряко́вий.

Свеко́льникъ = д. **Свеклови́чникъ.**

Свёкоръ = све́кор.

Свекро́винъ = свекру́шин.

Свёкровъ = све́крів, све́кровий.

Свекро́вь = свекру́ха. С. З.

Свербе́жница, рос. Knautia arvensis Coult. Scabiosa arvensis = наголова́ток, огір-

чак, свербіжниця, христова паличка (укр.), жовтільниця (гал.). С. Ан.

Свербёжъ = свербіння, свербіж, чос.

Свербигузка, рос. Sinapis arvensis L. = свиріпа, свиріпиця. С. Ан.

Свербигузъ, рос. Sumphytum officinale L. = живокість, правокіст, костолом, воловий язик, **С. восточный,** Bunias orientalis L. = грицики, свербіга. С. Ан.

Свербота = свербіння, свербіж, чос.

Свербѣть = свербіти. — Де свербить, там і почухаєш. н. пр.

Сверга́ть, сверѓнуть, ся = 1. скидати, скинути, зіпхнути. — Був писарем, а тепер його скинули. Кр. — Ви всї жалкуєтесь на лихо, а скинути його — нема в вас сили. І. Г. — Скинув Наливайко Лободу з гетьманства, але і його скинули козаки і видали полякам. Бар. О. — Собор постановив скинути митрополіта і владик, що пристали на унію. Бар. О. — **Сверѓнуть и́го** = скинути ярмо, визволитись з під кормиги, з неволї. — **Сверѓнуть съ престо́ла** = скинути з престола.

2. спадати, спасти. — Вода з шумом спадає в провалля.

Сверже́ніе = скидання, зпихання.

Сверка́ніе = блискання, полискання, полискування, очима — блікання.

Сверка́ть, сверкну́ть = блискати (С. Ш.), вибліскувати, ліскати, полискувати (С. Л.), висьвічувати, блікати (не ясно), мигтіти (здалеку), майорити (теж), блиснути (С. Ш.), бликнути, лиснути, мигнути. — Як вовк посеред ночі блискав страшними очима. Дум. — І полумъя була блисне, як вітер повіє. Аф. — Я бачила, як щось бликнуло, а то ви сїрник запалили. Кр. — Каганець бликає. С. Ш. — Ще рано: на гильках роса висьвічуєть ся. Кр. — Аж голе тїло висьвічуєть ся. Кр. — Червяк майорить огнем. Кн. — **Сверка́ющій** = блиска́вий, блиску́чий (С. Л. Ш.). — **Ча́сто сверка́ть** = розблискати ся.

Сверле́ніе = свердлїння, вертїння.

Сверли́льный = свердло́вий.

Сверли́на = дїрка просве́рдлена.

Сверли́ть, просверли́ть, ся = свердлити (С. Л.), вертїти (свердлом), просвердлити, провертїти.

Сверло́ = све́рдел (С. З.), све́рдло.

Свернуть = д. **Свёртывать.**

Сверста́ть = д. **Свёрстывать.**

Све́рстникъ, ца = ровесник, ця (С. Л. Ж.), перевесник, ця (С. Л.), однолїток (Лев.); рівень, рівня. — Мої перевесники вже всї в землї, а я ще вештаюсь по сьвіту. Кн.

Све́рстническій = ровесницький.

Све́рстничество = ровесництво.

Све́рстничій = д. **Све́рстническій.**

Свёрстывать, сверста́ть, ся = рівняти, вирівнювати, зрівняти, вирівняти, порівняти, ся.

Свёртокъ, свёрточекъ = суверток (С. Л.), сувертень, скрутіль, крутень, верчик, верче́чок, жмут, жмуток, переважно про полотно — сувій, сувійчик, сувійничок (С. З. Л.), одежі то що — клу́нок, клу́ночок. — Суверток нот був звязаний. Кн. — Достав відти скрутіль пожовклих паперів. Фр. — У руках у його був сувійчик паперу. Зап. Кн. — Витягла з скринї два сувої полотна. Лев. — Тобі, мамо, та навійчики, мінї, мамо, та сувійчики. н. п.

Свёртываніе = згортування, закручування і т. д. д. **Свёртывать.**

Свёртывать = 1. (**свертѣть, свернуть, ся**) = згорта́ти (С. Л.), згортувати, звивати (С. Аф. Л.), гнати, згорнути, звинути (С. Л.), звити, зігнати, ся (С. Л.). — Ой як я прийду, тебе не застану — згорну я рученьки та й не живий стану. н. п. — Як мої рученьки згорнуть ся, тоді твої роскоші минуть ся. н. п. — Гадюка клубком звила ся.

2. закручувати закрутити, звертїти, перекрутити, ся. — Закрутив вязи. — Зовсїм закрутив ключ — нїкуди не годить ся. — Перекрутив замок.

3. звертати, повертати, звернути (С. Аф.). — Звернув з дороги просто в лїс.

4. (**свернуться**) — зсїдати ся, зсїсти ся, прокисати, прокиснути (про молоко).

5. викручувати ся, викрутити ся. — Він у мене не викрутить ся.

Све́рху = зве́рху, пове́рх, по ве́рху, по ве́рсї, над по на́д. — Одяг свиту, а зверху кобеняк. — Правда, як олива, поверх води вийде. н. пр.

Сверхъ = над (С. З. Л.); на́дто, звиш, збільш (С. Л.), бі́льше; окрім, опріч. — **Сверхъ ме́ры** = над міру, на́дто, через ве́рх, через кра́й. — Ми старі, здаєть ся також здатні через край буть сторожкими в думках. Ст. Г. — **Сверхъ си́лы** = над си́лу, чере́з си́лу. С. Л. — **Сверхъ того́** = окрім того́, вверх того́. — Понадавали йому всячини і окрім того грошей. — **Сверхъ ча́янія, сверхъ всѣ́каго ча́янія, ожида́нія** = несподївано, зовсїм несподївано.

Сверхъесте́ственный = надзвича́йний.

Сверча́ніе = цьвірча́ння, цьвіркота́ння. — Цьвіркун чимало набридає своїм цьвіркотанням. Степ. О.

Сверча́ть = цьвірча́ти, цьвіркота́ти, цьвірі́ньокати. — Цьвіркун на видноці не цьвірчить. н. пр.

Сверчо́къ, ком. Gryllus domesticus = цьвіркун (С. З.), цьвіркун хатній (Степ. О.). — **С. земляно́й**, Gryllus talpa = цьвіркун польови́й. — В хаті було тихо, тільки цьвіркун цьвірінькав під полом. Коц. — Цьвіркун вилазить тільки по ночі, а в день ховаєть ся по щілинам та ніркам. Степ. О. — Опріч хатнього цьвіркуна є ще польовий. Степ. О. — **Знай сверчо́къ свой шесто́къ** = швець знай своє́ ше́ство, а в кравецтво не мішайсь. н. пр. Знай коро́ва своє́ сті́йло. н. пр.

Свершá ть, свершúть = 1. вивéршувати, вúвершити. — Вивершив стіг сіна.

2. д. **Совершáть.**

Свершáться, свершúться = ставáти ся, стáти ся. — Стало ся! Та тільки не те стало ся, чого сподівались. Кн.

Свéршекъ = д. **Проце́нтъ** і **Ростъ 2.**

Сверщъ = д. **Сверчо́къ.**

Свёсло = перéвесло. С. З. — Треба крутити перевесла для снопів. — Перевесла з буряну, бо соломи нема. С. З.

Свести́, свесть = д. **Своди́ть.**

Свива́льникъ = повúвач, сповúвач. — Сповитий велетень чув, що сповивач ще міцний. Кн.

Свива́льный = сповива́льний.

Свива́ніе = сповива́ння.

Свива́ть, свить, ся = 1. звива́ти, скру́чувати, сплїта́ти, зви́ти, зкрути́ти, сплести́, зсука́ти, позплїта́ти, позсу́кувати, ся. — Сплів батіг. — Зсукав вірьовку та й спустив ся. н. о. Яст. — Гилки позплїтали ся. — **Свить гнѣздо́** = гніздо́ зви́ти, окукобити ся. — Всї байраки порубали, нїгде сїсти, гніздо звити, малих дїток виплодити. н. п. — Окукобилась, мов та горличка. Г. Барв.

2. сповива́ти, спови́ти (д. під сл. **Пелена́ть**).

Свúвокъ = д. **Свёртокъ.**

Свида́ніе = зобаче́ння (С. Л.), бачення, побáчення. — Се було останнє моє зобачення з ним. Скл. — Вже після третього побачення Сошенко прилип до свого земляка. Зап. Кн. — **До свида́нія!** = до зобачення (С. Л.), до побáчення! — **На любо́вное свида́ніе** = на зальóти, барвінку рвáти. — До дівки Сапджаківни на зальóти поспішав. н. д.

Свидúна, рос. Cornus sanguinea L. = свидúна, свúдва. С. Ан.

Свúдываться, свúдѣться = бáчити ся, зобáчити ся, побáчити ся. С. З. Л. — Ой Бог знає та і Бог відає, чи побачимось знову. н. п.

Свидѣтелевъ = сьвíдків.

Свидѣтель, ница = сьвíдок (С. Л.), сьвíдка, сьвíдчик, ця (С. З. Л. Жел.), сьвідúтель, ка (С. Жел.). — Фальшивий сьвідок єсть подобен злодієві. Б. Н. — Хто хоче сьвідком бути, треба хрестика цїлувати. н. пр. — У сьвідка очі як у дїдька. н. пр. — Нехай небо сьвідком буде. І. Г. — Ми самі тому сьвідками. С. З. — Сьвідок слави дїдивщини. К. Ш. — **Призыва́ть во свидѣтели** = сьвíдчити ся. — На Бога сьвідчусь. — На Бога сьвідчить ся, а чорту душу запродав. н. пр. — Сьвідчив ся, як циган своїми дїтьми. н. пр.

Свидѣтельскій = сьвідковúй, сьвідúтельський.

Свидѣтельство = 1. сьвідóтство (С. Л. Жел. Ч. К.), сьвідéтство, сьвідкува́ння (С. Л.), сьвід (С. Л.), сьвíдчення. — Не май проти ближнему твоєму сьвідетства фальшивого. Б. Н. — Сьвідетством шляхтичові присягою справи свої доводити. Ст. Л. — Петро теж у сьвідї, що мене лаяно. С. Л.

2. сьвідóтство. — Прямого сьвідотства про первенство одного або другого твору нема. Зап. Фр. — На се маємо виразне сьвідотство самого Міцкевича. Зап. Кок. — **Метри́ческое свидѣтельство** = мéтрика.

Свидѣтельствованіе = сьвідкува́ння.

Свидѣтельствовать, ся = 1. (**засвидѣтельствовать, ся**) = сьвíдчити, ся (С. Л.), сьвідкувáти (С. Л.), висьвíдчувати, осьвíдчáти, засьвíдчити, просьвідувáти. — Не сьвідч фальшиво, живи з людьми справедливо. н. п. — Не мають сьвідчити слуги за панів, а нї теж проти панів. Ст. Л. — Про те сьвідчить нам Варфоломей Шевченко. Кн. — Чи не сьвідчив фальшиво? Б. Н. — Трапились такі сьвідки, що проти його сьвідчать, то я мушу його орештувати. З. Фр. — Сьвідчилась перед батьком. Лев. — Хіба не чуєш, скільки сьвідкують на тебе? К. Св. п.

2. (**освидѣтельствовать**) — оглядáти, ревізувáти, огля́дїти, осьвíдчити (С. З.).

3. (**засвидѣтельствовать**) — завіря́ти, завíрити, завóдити, завести́ у книги, посьвíдчити. — Усе як слід підписали і нотарь посьвідчив. — Його духовна і у волості у книги заведена.

Свúдѣться = д. **Свúдываться.**

Свинáрня = свинюшник, свинúнець, сви-

нáрник. — Він у свининець залїз тай зарився у барлозї. н. к.

Свинáрь = 1. свинáрь (С. З.), свинопáс, свинáрник. — Пан послав свинаря. н. к. — **Быть свинарёмъ** = свинару(ю)вáти. 2. д. **Свинýха.**

Свинéцъ, Plumbum = свинéць, óливо.

Свинúна, свинúнка = свинúна, свинятúна. — Не має риби над линину, а мъяса — над свинину. н. пр.

Свúнка = 1. пíдсвинок. — Як годований підсвинок. К. Х. 2. свúнка (гра, в котрій ковіньками підбивають деревъяну галку і сама та галка). — Грати у свинки. С. З. 3. рос. Solanum melongena L. — бакла́жáни (сині). 4. шматóк óлива або́ чавуна́. 5. хвороба (золотушні ґулї на потилиці або на шиї).

Свинобóй = колíй, шмалíй, кабáнник.

Свиновáтый = свинякувáтий.

Свинóй = свинúй, свиня́чий (С. Л.). — Свинячу голову до хріну і локшину на переміну. Кот. — З свинячим писком та в калашний ряд. н. пр. — **Свинóе сáло** = свиня́че сáло. — **С. стáдо** = свинíрка. — **Свинóй хлѣвъ** = д. **Свинáрня.**

Свинопáсъ = д. **Свинáрь.**

Свúнскій = свиня́чий, свинякувáтий (С. Л.). — **Свúнски, по свúнски** = свинякувáто, по свиня́чому.

Свúнство = свинякувáтість.

Свинтúть = д. **Свúнчивать.**

Свúнтусъ = свинчýк.

Свинýха, свинýшка = 1. гр. Agaricus Violaceus L. = синю́ха, синя́к. С. Ан. 2. д. **Свúнка 5.**

Свинýшникъ = д. **Свинáрня.**

Свинцóвый = оливъя́ний.

Свинчáтка = свинчáтка, оливъя́нка (Д. **Битка́**).

Свúнчивать, свинтúть, ся = згвúнчувати, пришрубóвувати, згвинтúти, пришрубувáти, ся.

Свинья́, Sus = свиня́, безрóга (С. Жел.), самець — кнур, валашаний — кабáн (д. **Бóровъ** і **Кабáнъ 1.**), самиця — свиня́, льóха (Прав.), з поросятами — поросю́чка, молода — пíдсвинок (д. **Свúнка 1.**), здр. свúнка, поб. — свинюка, зб. — свинóта, дїт. — пáця. — **Дúкая свинья́** = вепрь і д. під сл. **Кабáнъ 1. (Дúкій к.).**

Свиня́чій = д. **Свúнскій.**

Свиристéль, пт. Ampelis Garrulus = костогрúз. С. Лев.

Свирищáть = шкварчáти.

Свирéль = сопíлка (С. З. Л.), сопíлочка, дýда (С. З.), дýдка (С. З. Л.), свистíлка (С. З.), жоломíя, жоломíйка, сирівочка (Гал.), з сьвіжої кори — телúнка (Бук.). — Коли почав орати, то в сопілку не грати. н. пр. — Сопілка вівчареві втіха. н. пр. — Та не ходи коло води, не грай у сопівку, не пиши ся за парубка, коли маєш жінку. Та не ходи коло води, не грай у телинку, не пиши ся за парубка, бо маєш дитинку. н. п. Б.

Свирéльникъ = сопíльник, дудáрь, дудáрик, дудáрчик. С. З. (Що грає на сопілку або продає їх.) — Заграй мінї, дударику, на дуду — нехай же я своє горе забуду. н. п. — Дударчик їде, віз дудок везе. н. п.

Свирéпка, рос. Erysium = свиріпка, **С. Варвáрина,** Barbara vulgaris R. Br. — свиріпа, **С. разноцвѣтная,** E. cheiranthoides L. — свиріпка. С. Ан.

Свирéпный = свиріпъяний.

Свирéпость = лютість, жорстокість.

Свирéпствованіе = лютовáння.

Свирéпствовать = люто(у)вáти (С. З. Л.), ґрасовáти (С. З.). — В гуртї і беззубий собака лютує. н. пр. — Мороз лютує, аж скрипить. К. Ш. — А він — нехай лютує на землї, нехай пророків побиває, нехай усїх нас розпинає. К. Ш. — Море лютувало в той час гірш од пекла. К. К. — Повітря морове значно ґрасовало. Л. В.

Свирéпый = лю́тий (С. Л.), жорстóкий. — Весели ся, лютий кате, веселись проклятий! К. Ш.

Свирéпѣть = лютїшати.

Свúслый = вúслий, звúслий, висю́чий.

Свúснуть = 1. звúснути. 2. д. **Свистáть.**

Свистáніе = свистáння, свистїння.

Свистáть, свúстнуть, свúснуть = свистїти, свúснути.

Свистёлка = свистíлка.

Свúстнуть = 1. д. **Свистáть.** 2. бáцнути, затопúти, зацідúти, захмілúти, телéпнути. — А він його як затопить по пиці.

Свистóкъ = свúщик. — Дали нам по свищику: коли, кажуть, не сила ваша — свистїть. Кн.

Свистýлька, свистýлечка = свистíлка. — **Примáнная свистýлька** = вáбик.

Свистунóкъ, зьв. Rusticula fibulus = овráх,

овраш6́к, овраж6́к (С. З.), хавра́х, хавра(я)ш6́к (С. Ш.). — По-над шляхом, щирицею, ховрашки гуляють. К. Ш.

Свисту́нъ = свисту́н (охочий до свисту і оріх порожнїй з дїркою).

Свистъ = свист, по́свист, свистїння.

Свистѣлка = д. **Свисту́лька.**

Свистѣть = д. **Свиста́ть.**

Сви́та = 1. сви́та, з сїрого сукна — сїрмя́га, довга — сїря́к, коротка — ката́нка (Лев.).

2. по́чет (С. Ж. Жел.), почо́т (С. Жел.), дружи́на (С. Пар.), поїзжа́не. — Входить князь Вишневецький з своїм по́чтом. К. Б. — Богдан при всїх клейнодах, за ним татари, гайдуки і почт. Ст. Б. Х. — Люди можнії звикли приїзжати з великими по́чти слуг і приятелїв. Ст. Л. — Всякого народу, якого треба на весїлля, і у почот і до порядку. Кв. — І вони пурхали скрізь за мною, немов поїзжане за царем. Кн.

Сви́токъ = су́верток і д. **Свёртокъ.**

Сви́тскій = дружи́нний (належачий до царського або посланцевого почту).

Свить = д. **Свива́ть.**

Сви́хивать, свихну́ть, ся = звиха́ти, вивиха́ти, звихну́ти, ви́вихнути, ся. — **Свихну́ться** = зби́ти ся з пли́гу (С. Л.), з пантели́ку, з пантели́чити ся.

Свихъ = ви́вих.

Свищъ = 1. свищ (дїрочка в посудинї від сучка́, що випав, або в орісї, проточена червяком). С. Ш. Жел.

2. фи́стула (С. Ш. Пар.), дїрочка (на пр. в болячцї, з котрої тїче гній).

3. пт. Anas Penelope — з поро́ди качо́к.

Свобо́да = слобо́да, ві́льність, во́ля, здр. — во́ленька. — **Свобо́да печа́танія** = ві́льність друкува́ння. — **С. вѣроиспов҃ѣ́данія** = ві́льність ві́ри, релїгійна во́ля. — **На свобо́дѣ** = 1. на во́лї, ві́льно. 2. на дозві́ллї, гуля́щого ча́су. — Нехай зроблю колись гулящого часу.

Свобо́дно = ві́льно (С. Л.), на во́лї, по во́лї, слобо́дно (С. Л.), вільго́тно. — **Свобо́дно для прохо́да** = прохі́дно.

Свободномы́слящій = вільнодумний.

Свобо́дность = ві́льність.

Свобо́дный = 1. ві́льний, слобо́дний. — **Вы свобо́дны поступа́ть, какъ зна́ете** = ві́льно вам робити, як зна́єте.

2. ві́льний, дозві́льний, гуля́щий, просьві́тлий, просьві́тний. — Як буде гуляющий час — зроблю. С. Л. — Роблю, роблю, а просьвітної години мінї не має. Кр. — Де є гуляще місце — там і сїдай. С. Л.

3. ві́льний, пові́льний, вільго́тний. — **Домъ свобо́дный отъ посто́я** = дім вільго́тний од посто́ю.

4. пові́льний, ле́гкий. — Повільним духом ти повій. — **Свобо́дное произноше́ніе** = ле́гка вимо́ва. — **Свобо́дныя де́ньги** = гуля́щі, ле́жані гро́ші. — У нас лежаних грошей не має. н. о. Гр. Чайч. — **Свобо́дно завя́зано, натя́нуто** = сла́бко.

Свободолюби́вый = вільнолю́бний. — Вільнолюбна душа Шевченка не стерпіла. Кн.

Свободомы́сліе = вільнолю́бство.

Своди́ть, свести́ = 1. зво́дити, звести́. — Звів його з гори до долу.

2. знайо́мити, зво́дити, зближа́ти, познайо́мити, звести́, збли́зити; єдна́ти, мири́ти, поєдна́ти, помири́ти (кого з ким).

3. вивóдити, ви́вести. — У ночі вивели коней.

4. зво́дити, позво́дити. — Позводили всїх до купи.

5. звіря́ти, перевіря́ти, зві́рити, перевірити. — Перевірив усї рахунки. — **Сведи́те его́ въ поли́цію** = одведіть його́ в поли́цію. — **Своди́ть, свести́ съ ума́** = зво́дити, звести з ро́зуму, з ума́, позба́вити ро́зуму, обожево́лити. — Він по сьвіту ходить, та не одну чорнявую з розуму ізводить. н. п. — Ой, сину мій, ти дитино моя, гей не пий тиї горілочки, бо зведе з ума. н. п. — **Сво́дится** = схо́дить. — Все дїло на те схо́дить: що заплатиш? Кн. — **Сво́дить, свело́ ру́ку** = ко́рчить, зко́рчило ру́ку.

Сво́дникъ, ца = зво́дник, ця (С. З. Жел.), зво́дня (С. Жел.), ба́ндур, ша, сва́тник, ця (С. Пар.).

Сво́дничать = зво́дити (С. Пар.), свашкува́ти (С. Л.), парува́ти. — Коли сама з ним не ночує, то для когось уже свашкує. Кот. — Виганяй Захара з Килиною з своєї хати, а то скажуть, що ти їх паруєш. Кр.

Сво́дничество = свашкува́ння, сва́тництво (С. Жел.).

Сво́дный = 1. зві́рний.

2. зве́дений. — **Сво́дныя де́ти** = зведеня́та, зведенюки́.

Сво́дня = зво́дниця, зво́дня. (Д. **Сво́дница**).

Сводообра́зный = дужни́й. — Дужна стеля. С. Л.

Сводъ = 1. звід.

2. збір, збі́рка, збі́рник. — Збірник законів.

3. будовн. — склепі́ння, склепле́ння (Л.

Сам.), склéп, перекíт, в печі спереду — чéлюсти, а далї — піднебéння. — Стеля закінчалась склепінням. Ст. — Небесний перекіт поняла густа блакіть, змережана зорями. Кн. — **Сводъ сдѣлать** = склепи́ти, посклепи́ти.

Своево́ліе = самово́ля, свава́ля (С. Л.), свавíльство, во́льниця (С. Л.), самохíть, самохíття. — Через свою сваволю попала ся в неволю. н. п. — Жене тебе не мати з дому, синку, а вольна воля, самохіть козацька. К. Б. — Вам хочеть ся гармидеру й сваволї. Ст. Б. Х. — З усїх усюд я чую, що й тепер свавольства йдуть, розбої на Вкраїнї. Ст. Б. Х.

Своево́льничать = свава́лити.

Своево́льный = самово́льний, свавó(і)льний, самово́лець (Лев.), свава́льник. — Вона й до парубка пригорнеть ся по волї, та не дає рукам свавíльним волї. Гул. Ар.

Своево́льщина = во́льниця.

Своевре́менный, но = слу́шний, часни́й, порови́й, слу́шно(е), в час (С. Л.), вча́сне, у свій час, са́ме в час (С. Л.), в по́ру (С. Л.). — Жеби всї шкоди на Украïнї од Москви нагорожено і слушне поповнено. Орлик. С. З. — Добре, коли усе у свій час зроблено.

Своезе́мецъ = земля́к.

Своекоры́стіе = своєкори́стя, користолю́бність, собíйність (С. Жел.).

Своекоры́стный, но = своєкори́стний, но (С. Жел.), користолю́бний, но, собíйний (С. Жел.).

Своеко́штный = своєко́штний, на своїм ко́штї.

Своенра́віе = но́рови, при́мха, при́мхи (С. Жел.).

Своепра́вный, но = норовли́вий (С. Жел.), норови́стий, примхли́вий, примхова́тий (С. Жел. Пар.), наро́чистий.

Своеобра́зный = свій особли́вий, вла́сний (С. Пар.), пито́мий (С. Жел. Пар.).

Своеру́чный, но = власнору́чний, но, руко́ю вла́сною.

Свози́ть, свезти́ = д. **Сва́живать.**

Свой, своя́, своё = свій, своя́, своє́. — Своя сїрмяжка не важка. н. пр. — Я за свого Кузьму всюди візьму. н. пр.

Сво́йскій = свíйський, на́ський. — Наські качки — не дикі.

Сво́йственникъ, ца = свояк, своячка. С. Пар.

Сво́йственный, но = власти́вий, во. С. Л. — Кожнїй людинї властиво помиляти ся. Кн.

Свойство́ = сво́йство (С. Жел.), свояцство (С. Жел.), своя́чество.

Сво́йство = власти́вість, вда́ча, нату́ра.

Сволáкивать, сволочь = стяга́ти, стягти́, зволокти́, постяга́ти. — Постягали до купи.

Сво́лочь = на́волоч, ледáцтво, ле́дач, на́брід, гультя́йство, сміття́. — І чого ти, сину, ходиш до коршми? Там же стільки усякої наволочі. Лев.

Сво́ра = 1. шво́ра, шво́рка (С. Жел.), смик. — Хортів на смик, тай гайда на полювання. Кн.

2. шво́рка (пара хортів на смику). С. З.

Сворáчивать, своротúть = 1. поверта́ти, поверну́ти, зру́шити (з місця). — **Своротúть шéю** = скрути́ти вя́зи.

2. звертáти, звернýти, збочи́ти, узя́ти на у́збіч. — Звернув з дороги у лїс. — Ми йшли своєю стежкою, не збочивши нї разу. Пр. — З свого шляху я не возьму на узбіч. Кн.

3. д. **Сва́ливать 2.**

Сво́рить = хортів на шво́рку бра́ти.

Сво́рный = шво́рний.

Сворова́ть = украсти, підчепи́ти, підцу́пити, підчикри́жити.

Своротúть — д. **Сворáчивать.**

Своя́къ = свояк, шва́гер (чоловік жінчиної сестри). С. Жел. — **Своякáми сдѣлаться** = посво́їти ся.

Своя́чина, своя́чиница = своя́чениця, своя́киня, шваґрова́ (сестра жінки), свість (С. Жел. З.), сві́стка (Вол.). — Ой зятю, зятю! Я твоя свість! Викинь мінї на тарілку рублїв шість. н. п. — Вийшла до його найстарша свість: вітай, вітай, пане зятю, маєш злую вість. н. п. — Ой не вийшла Ганюточка, вийшла менша свість, винесла Королевичу дивненькую вість. н. п. Б.

Свыка́ться, свы́кнуться = звика́ти, ся, привика́ти, привúкнути, звúкнути, призвича́їти ся, огóвтати ся. — Призвичаївсьд о недолї. — Оговтав ся з своєю долею. Кн. — Чи привикла, сестро, та на чужинї жити? Ой хоч не привикла, то треба привикати. н. п.

Свысока́ = з ви́сока; висóким шти́лем, з письмéнна, з письмéнська (С. З.).

Свы́ше = 1. д. **Сверхъ.** — **Свы́ше силъ моúхъ** = не під си́лу мінї, над мої си́ли. — **Свы́ше пяти́десяти** = більш пяти́десяти, за, над пятьдеся́т.

2. з не́ба. — Боже! З неба високого глянь на мене молодого. н. п.

Свѣдать = дозна́ти ся, дові́дати ся.

Свѣдомый = відомий, знаємий і д. **Извѣстный.**

Свѣдущій = знаючий, сьвідомий, тямучий (С. Ш.), тїмаш, тїмаха (С. Ш.).

Свѣдѣніе = віддання, звістка, відомость, свідка. — Я так кажу, для відомости тільки. К. К. — **Дошло до свѣдѣнія** = стало відомо. — **Довести до свѣдѣнія** = звістити, оповістити, сповістити. — **Принять къ свѣдѣнію** = мати на увазї, в жарт — на ус намотати.

Свѣжевато = сьвіженько, холоднёнько.

Свѣжевать, освѣжевать = білувати (С. Ш.), обілувати. — Зарізав чоловік ягня і став білувати. н. к.

Свѣженькій = сьвіженький; холоднёнький.

Свѣжепросольный = сьвіжопросольний. С. Жел.

Свѣжесть = сьвіжість. С. Пар.

Свѣжина = сьвіжина.

Свѣжить, освѣжить = осьвіжати, провітрювати, осьвіжити, провітрити.

Свѣжій = сьвіжий; здоровий; чистий; холодний, зїмний. — **С. воздухъ** = сьвіже, здорове, чисте повітря. — **Свѣжее мясо** = сьвіже мъясо (не давне). — **Свѣжая рыба** = сьвіжа риба (не солона). — **С. вода** = сьвіжа, погожа в. — **С. вѣтеръ** = холодний, зїмний, холоднёнький вітер і д. **Сильный 3.** — **С. погода** = холодна, бурхлива година. — **С. новость** = нова новина, остання новина. — **С. извѣстіе** = нова, остання звістка. — **С. слѣдъ** = сьвіжий, недавнїй слїд. — **Вывести на свѣжую воду** = на чисту воду вивести. — **Держать въ свѣжей памяти** = добре памъятати. — **С. хлѣбъ** = сьвіжий хлїб (не черствий).

Свѣжо = холодно, зїмно, зимно (Гал.).

Свѣжѣть = 1. сьвіжїти.

2. дужчати і д. **Крѣпчать.** — Вітер дужчав.

Свѣивать, свѣять, ся = здувати, звівати, здмухувати, звіяти, здмухати, позвіювати.

Свѣковать = звікувати. — Тут би і вік звікував.

Свѣрять, свѣрить = звіряти (С. Л.), перевіряти, звірити, перевірити.

Свѣсить, ся = д. **Свѣшивать, ся.**

Свѣсъ = д. **Навѣсъ.**

Свѣтаніе = сьвітання.

Свѣтать = сьвітати, на сьвіт благословлятись і д. **Разсвѣтать.**

Свѣтёлка, свѣтёлочка = д. **Свѣтлица.**

Свѣтёлочный = сьвітлишний.

Свѣтецъ = розхильчасте залїзце на деревъяному стовпі, куди стромляють запалену скалку (по тих сторонах, де сьвітять скалками, замісць каганця).

Свѣтикъ, у виразї **„свѣтикъ мой!“** = ясочка моя, зірка, зіронька моя, сердечко моє.

Свѣтиленный = ґнотовий.

Свѣтило = сьвітило, сьвітище, сьвітач. — А мрія та як сьвітище ясна. Сам. — Надто ясно вже сьвітач рогатий ночі тиеї сьвітив. Леся Українка.

Свѣтильникъ = сьвітник (Хер.), сьвітич, сьвітач, сьвітець і д. **Подсвѣчникъ.** — Горе тим, котрі дали держать слїпому сьвітець в руках: не сьвітить він тоді нїкому, а палить, нищить все у прах. Скл.

Свѣтильный = сьвітильний.

Свѣтильня = ґніт, ґнот, гнот, здр. гнотик. С. Аф. З. Л.

Свѣтить = 1. сьвітити, дуже ясно — блищати, про зорі — зоріти, дуже помалу — блимати. — Сьвіти місяць, сьвіти ясний, сьвіти ясная зоря, та й висьвітіть доріженьку. н. п.

2. сьвітити, посьвітити, висьвітити. — — Посьвіти мінї — я пошукаю.

Свѣтиться = сьвітити ся. — Здалеку десь сьвітить ся.

Свѣтленькій = ясненький.

Свѣтлить, ся = виясняти, ся. — Треба вияснить мідницю.

Свѣтлица, свѣтличка, свѣтёлка = сьвітлиця (С. Л. З.), сьвітёлка (С. З.), сьвітлонька, горниця, горничка, кімната, сьвітличка. (Пр. д. під сл. **Комната**).

Свѣтличный = сьвітлишний.

Свѣтло = ясно (С. Л.), видно, сьвітло. — На дворі ясно, хоч голки збірай. — Ясно, як у день. С. Л.

Свѣтлобуланый = половий.

Свѣтлобурый = яснокаштановатий.

Свѣтловатый = ясненький, сьвітленький.

Свѣтлоглазый = яснооκий, білозорий. С. Л. Ш.

Свѣтлогнѣдой = сьвітлогнїдий.

Свѣтлоголубой = ясноголубий, ясноблакітний. — Гляньте на Дніпро: ясноблакітний, тихий, веселий. Кн.

Свѣтложёлтый = ясножовтий. С. Жел.

Свѣтлозелёный = яснозелений. С. Жел.

Свѣтлокори́чневый = рудова́тий.

Свѣтлору́сый = руся́вий, біля́вий, біля́вець, біля́виця.

Свѣтлосѝній = ясносѝній. С. Жел.

Свѣтлость = 1. я́сність, сьвѣ́тлість.

2. сьвѣ́тлість, ясновельмо́жність (титул князський). С. Жел. — Ваша ясновельможність.

Свѣтлосѣ́рый = ясносїрий. С. Жел.

Свѣтлый = 1. я́сний. С. Л. — Сьвіти місяць, сьвіти ясний, сьвіти ясная зоря. н. п. — Квітки пахнуть ясним ранком. Аф.

2. чи́стий, я́сни́й, ви́дний. — Чисте скло. — Чиста вода. — Ясні колїри.

3. бі́лий, ясни́й. — **Свѣ́тлая седми́ца** = Сьвята́ недїля, Велико́дні сьвя́та. — **Свѣ́тлое Христо́во Воскресе́ніе** = Вели́кдень. — **Свѣ́тлый умъ** = ясни́й ро́зум. — **С. го́лосъ** = чи́стий, дзвінки́й го́лос. — **Свѣ́тлые мину́ты** = щасли́ві хвилини. — **Свѣ́тлая ко́мната** = сьві́тла кімна́та, сьвітли́ця.

Свѣтлѣ́йшій = найясні́йший, ясновельмо́жний. С. Л.

Свѣтлѣ́ть, ся = сьвітлїти, ясніти, сьвіти́ти ся, блища́ти.

Свѣтля́къ, ком. Lampiris = сьвітля́к, блища́к (С. Ш.). — Самиця сьвітляка сьвітить ясніше крилатих самчиків. Степ. О.

Свѣтоно́ска, ком. Fulgora = блиску́чий плигу́н. — Лїси такі густі, що в ночі нїчого не побачив би, як би не було там тих блискучих плигунів. Степ. О.

Свѣтоно́съ = д. **Свѣтля́къ.**

Свѣтопись = сьвіто́пись.

Свѣтопреставле́ніе = кіне́ць сьві́та.

Свѣточъ = сьвіти́ч, сьвіта́ч (С. Жел.). — Сьвітич нашого слова, генїй нашого народу Т. Шевченко. Кн.

Свѣтскій = 1. сьвітови́й (С. З.), мирськи́й. — Петр І-й неуков русских просьвітив всякими науками, в життї сьвітовому потрібними. Л. В. — Треба відвертати ся від сьвітових утіх. Бар. О.

2. сьвітський (С. Жел.), сьвітови́й (С. Жел.). — **Свѣтскій человѣкъ** = сьвітови́к. С. Жел.

Свѣтцо́вый = що нале́жить до „**свѣтца**“ (д. **Свѣте́цъ**).

Свѣтъ = 1. сьвіт, сьві́тло; д. **Разсвѣтъ.** — Доки сьвіт сонця. — Не тільки сьвіту, що в вікнї. н. пр. — Вже сьвітла не видно, мабуть усї спать полягали. С. Л. — **Свѣтъ издава́ть** = сьвіти́ти ся. — **До свѣ́ту** (на пр. встати, виїхати) — у до́сьвіта, пере́д сьві́том. — **Чѣмъ свѣ́тъ, чуть свѣ́тъ** = як сьвіт. — **Ни свѣ́тъ, ни зарѝ** = дуже ра́но, ще й на сьвіт не благословилось. — **При дневно́мъ свѣтѣ** = по видноті.

2. сьвіт, сьвіт Бо́жий (д. **Вселе́нная** і **Міръ** 1.). — **Уви́дѣть свѣтъ** = на сьвіт роди́тись. — Од твоїх слів я неначе на сьвіт народив ся, неначе мінї сьвіт підняв ся. С. З. — **Оста́вить свѣтъ** = поки́нути сьвіт, уме́рти. — **Свѣтъ мой** = д. **Свѣ́тикъ.**

3. лю́ди, рід людський, сьвіт. — Нема в сьвітї правди. н. пр. — **Большо́й свѣтъ** = великопа́нство. — **Изда́ть въ свѣтъ** = надрукува́ти. — **На чёмъ свѣтъ руга́ется** = ла́ять ся на всї за́ставки.

Свѣча́, свѣ́чка, свѣ́чечка = сьвіча́, сьві́чка, здр. сьві́чечка. — Перед ним горить сьвічка. — Сьвічечка згасне батенько засне. н. п. — **Са́льная свѣча́** = лойова́, маленька — шабашкова́, шмаркача́. — **Церко́вная с.** (товста до ставника) = ставни́к, що на похоронах — проводничкй. — Три хунти воску на ставник. Кот. — Горить ставник, курить кадило. Макар.

Свѣчниковъ = сьвічаре́вий, сьвічкаре́вий.

Свѣчни́къ = 1. сьвіча́рь, сьвічка́рь, сьвічка́р (що робить або продає сьвічки). С. Жел.

2. паламарь, сьвічколап (що поправляє сьвічки у церкві). Лев. — Паламарь сьвічки поламав. н. пр.

Свѣчно́й = сьвічни́й, сьвічкови́й. — **Свѣчна́я ла́вка** = сьвіча́рня. — **Свѣчно́й заво́дъ** = сьвіча́рня, сьвічка́рня. С. Жел.

Свѣшивать, свѣсить, ся = 1. зві́шувати, зві́сити, спуска́ти, напуска́ти, позві́шувати, ся, позвиса́ти, зви́снути. — Гилки позвисали до долу.

2. зва́жувати, зва́жити. ся. — Треба зважити — скільки пудів буде.

Свѣять = д. **Свѣивать.**

Связа́ть, ся = д. **Свя́зывать, ся.**

Свя́зка = 1. въя́зка (на пр. сїна, риби, бубликів), въя́занка (дров, сїна), жмут (паперів, ниток), па́чка (паперів), папу́ша (тютюну), клу́нок (одежі), пук, пучо́к (напр. квіток), бунт (бісеру, ниток), павісмо (льону, коноплї), торохту́н (сухої риби). — Взявши на плечі въязку сїна, ішов... Кн. — От, якось у його тарані въязку вкрали. Б. Г. — У руцї вона держала пачку паперів. Кн. — Та купила козакові тютюну папушу. н. п.

2. звъя́зень (Ман.), шнуро́к, мотузо́к (щоб звъязувати), пере́весло (на снопи, д. **Свёсло**).

3. анат. — звъя́зка.

Свя́зно = 1. до ладу́, скла́дно. — Росказав усе до ладу.
2. не вира́зно, не розбі́рно, не чи́тко. — Не виразно написано.

Свя́зность = звязь, зв'я́зкість (С. Жел.), зв'я́зліcть (С. Пар.).

Свя́зный = 1. складни́й, звязни́й, звязки́й (С. Жел.).
2. невира́зний і д. **Нечёткій.**

Свя́зочный = въязкови́й (д. **Свя́зка**).

Свя́зываніе = въяза́ння.

Свя́зывать, связа́ть = въяза́ти, зв'я́зувати, зъя́зувати, мотузува́ти (мотузками), шнурува́ти (шнуром), батува́ти (коней поводами), звъяза́ти, дуже міцно — вґрундзюва́ти.

Свя́зываться, связа́ться = єдна́ти ся, поєдна́ти ся, зъєдна́ти ся, (в спірку) — зчепи́ти ся, (про що лихе) — лига́ти ся, злига́ти ся (С. З.), полига́ти ся, зізна́ти ся, зазна́ти ся (Кр.). — З дурнем зчепитись — дурнем зробитись. п. пр. — Злигав ся Дмитро з отим брехунцем. Кн. — Злигав ся з такими пепевними людьми. Кн. — Зазнав ся з молодичкою. Кр.

Связь = зв'я́зок (С. Л.), зв'я́зка (С. З.), в будові — повъя́зина, грядок в повозці — въязо́к, полозків в санках — вя́зка, въя́зка, въя́ззя. — Живучи в Царьгороді, не тратили звязку з родиною. Бар. О. — Жолнірство гнівно вислухавши, зараз звязку свого одступило. Л. В.

Свя́нуть = повъя́нути, зівъя́нути, збля́кнути.

Свя́сло = д. **Свёсло.**

Свята́я недѣ́ля = Велико́дні сьвя́та.

Свяги́лище = сьвятиня. С. Жел.

Свяги́ть, освяги́ть, ся = сьвяти́ти, посьвяти́ти, осьвяти́ти, ся.

Свя́тки = сьвяткй, власне різдвя́ні сьвя́та, сьвяткй.

Свято́е деревцо́, рос. Artemisia Abratamem L. = біж-де́рево, бо́же де́рево. С. Ан.

Свято́й = сьвяти́й, сьвят.

Свя́тость = сьвя́тість, сьвя́тощі. С. Жел. — Набрав з собою сьвятощів: дарнику, ладану. п. о.

Святота́тецъ = сьвятокра́дець. С. Жел.

Святота́тство = сьвятокра́дство. С. Жел.

Свя́точный = сьвятковий (С. Жел.), сьвятча́ний.

Свято́ша = сьвято́ша, сьвято́шник, ця (С. Жел.), сьвяте́ць (С. Жел.), сьвяте́ник, ця (С. Л.), безскоро́мник.

Свя́тцы = сьвя́тцї.

Святы́ня = сьвя́тість, сьвя́тощі. — Се ті сьвятощі, які Українці шануватимуть до віку. Кн.

Святѣ́йшій = найсьвятїйший.

Священни́къ = пан'оте́ць, сьвяще́ник, піп, здр. — по́пик, по́попько. — Ґвалт миряне! в попа ладану не стало. п. пр. — Не буде ярмарку, бо піп дорогу перейшов. п. пр. — Спусти ся попоньку на престіл, то будеш мати що на стіл. п. пр.

Священница = панїма́тка, попадя́. — Колиб нашій попадї та попова борода, тоб благочинним була. п. пр.

Священи́ческій = сьвяще́нників, сьвяще́ницький, попів, попо́вий, попівський. — Попівські очі має — що не забачить, то взяв би. п. пр. — Не мала то мирянам журба: попова кишеня порвалась. п. пр.

Священи́ничество = попівство.

Священнодѣ́йствіе = одправа слу́жби Бо́жої.

Священнодѣ́йствовать = одправля́ти слу́жбу Бо́жу.

Священнослужитель = піп або дия́кон.

Священ́ный = 1. сьвяти́й, сьвятобли́вий (С. Жел.). — **Священ́ное писа́ніе** = сьвяте́ письмо́. С. Жел.
2. сьвяче́ний. — Сьвячена паска.

Священ́ство = сьвяще́нство, попівство.

Священ́ствовать = паствова́ти, попува́ти.

Сга́дить = спаску́дити, спога́нити, попаску́дити, попога́нити; попівечити (д. **Га́дить** 1. і 2.). — **Сга́дило** = зану́дило. — **Меня́ сга́дило** = мінї ну́дно ста́ло, мінї зану́дило.

Сга́дъ = ду́мка. — **По моему́ сга́ду** = на мою́ ду́мку.

Сганоши́ть = зля́пати (зробити сяк-так, на швидку руку), зпарта́чити (погано).

Сгара́емость = горю́чість, па́лкість (С. Пар.).

Сгара́емый = горю́чий, палкий (С. Пар.).

Сгара́ніе = горі́ння.

Сгара́ть, сгоре́ть = пали́ти ся, горі́ти, спали́ти ся, згорі́ти, погорі́ти (Ос.), піти огне́м. — Згоріла хата. — Геть усе погоріло. — **Сгара́ть любо́вью** = пала́ти кохáнням (Д. під сл. **Горѣ́ть** 3.). — **С. жáждою** = томи́тись зга́гою (Д. під сл. **Жáжда**). — **С. стра́стью** = пала́ти жагою.

Сгиба́ніе = згина́ння.

Сгиба́ть, согну́ть, ся = 1. гну́ти, згина́ти (С. Аф. Л.), коцюрбити, про тїсто — бга́ти, зігну́ти, ся (С. Аф.), зібга́ти; ізігну́-

ти ся, згóрбити ся, скóрчити ся. — Гнути дугу. — Такий здоровий, що підкови згинає. — Поможи, Божа мати, нам коровай бгати. н. п. — Ой ти старий дїдуга, ізігнув ся як дуга. н. п. — Ой знати хто оженив ся: скорчив ся, зморщив ся, ще й зажурив ся. н. п.

2. згорта́ти, згорну́ти. — Він згорнув книжку і замислив ся. — **Согну́ть въ бара́ній рогъ** = д. під сл. **Бара́ній.** — **Согбённый** = зі́гнутий, похи́лий. — **С. лѣта́ми** = д. **Прекло́нный 2.**

Сги́бень = сту́лень (товстий корж, пополам зігнутий, але не заїплений по краях).

Сги́бка = згина́ння.

Сгибно́й = гинки́й, гнутки́й, гнучки́й.

Сги́бнуть = зги́нути (С. Аф.), пропа́сти. — Згинуть наші вороги, як роса на сонці. — А ти згинь, пропади, а до мене не ходи. н. п.

Сгибъ = за́гинка (С. Жел.), зало́м (С. Пар.), в одежі — скла́дка, в тїлї — суста́в, колїнце, щи́колоток.

Сги́нуть = зги́нути, пропа́сти, пітй за ві́тром, за водо́ю.

Сгла́живать, сгла́дить, ся = гла́дити, рівня́ти, вирі́внювати, розгла́жувати, ви́гладити, ви́рівняти, розгла́дити, ся, повигла́жувати, дошку рубанком — ви́гемблювати.

Сгла́зить = з'уро́чити (С. Л.), наврóчити (С. З. Л.), призóрити (С. Л.), призири́ти, пристрі́ти, урікну́ти (С. Ш.), урікти́ (С. Ш.), вректи́, навректи́, спристрі́тити, спрозóрити, про кількох — поз'уро́чувати, понаврóчувати. — Дівчатам годить ся иноді вмивать ся з помийниці, щоб хто не з'урочив. н. пр. Гр. Чайч. — Жінки і дівчата носять застромлену у пазусї голку, щоб хто не спрозорив. п. пр. Гр. Чайч. — Десь то наших курчаточок призирили люде. н. п. — Спристрітила наші корови. Кр. — **Не сгла́зить бы** = нівро́ку, коли́ б не з'уро́чити. — Дивують ся сусїдочки збоку, кажуть буде з неї хазяйка, нівро́ку. н. п.

Сглазъ = уро́к (С. З. Ш.), частїше — уро́ки (С. З.), врок, вро́ки, урік (С. Ш.), навро́ки, пристрі́т (С. З. Л.), призо́р. — Баби шептали, уроки проганяли. Ст. в. — Від уроків і Бог не захова. н. пр. — Злизує від уроків. С. З. — Тьфу, тьфу! уроки на сороки, а помисли на коромисли. н. пр. — І ворожка ворожила, пристріт замовляла. К. Ш. — Не вміла нї шити, нї прясти, нї золотом вишивати, тільки уміла од раба Божого Н. призори викликати. н. зам. — **Отъ сгла́зу происходя́щій** = од уро́ків, з очéй, *з пристрі́ту, пристрі́тний (С. З.), прозірни́й.* — Це їй мабуть од уроків (або: з пристріту ста́лось. — **Причиня́ющій сглазъ, спосо́бный сгла́зить** = урічливий (С. Ш.), уро́чий (С. Ш.), врічливий, врі́кливий. — Урічливі очі. — Очі урочі. С. Ш.

Сглода́ть = згри́зти, зглида́ти, поглида́ти, пожвакува́ти.

Сглону́ть = глитну́ти, ковтну́ти, проковтну́ти (разом).

Сглу́па = з ду́ру, черéз дурни́й ро́зум.

Сглупи́ть, сглупова́ть = здурі́ти.

Сгна́ивать, сгнои́ть = гноїти, згно́ювати (С. Аф.), згноїти (С. Аф.), погноїти.

Сгнета́ть, сгнести́, сгнесть = згнітáти, пригнітáти, пригністи́ (стиснути гнітом).

Сгнива́ть, сгнить = згнива́ти (С. Аф.), трухля́віти (С. Ш.), трухнїти (С. Ш.), згни́ти (С. Аф.), потру́хнути. — Потрухли чумацькі вози і занози. н. пр. — **Сгни́вшій** = потру́хлий, про овочі — гниля́к, гнилéць, зб. — гниля́ччя.

Сгнои́ть = д. **Сгна́ивать.**

Сгова́ривать, сговори́ть, ся = 1. змовля́ти, змо́вити, збала́кати. — З ним не збалакаєш. — З нею і сам дїдько не збалакає. Гр. Чайч.

2. змовля́ти, ся, заруча́ти, ся, змо́вити, ся (С. Л.), заручи́ти, ся, засва́тати, рушники́ подава́ти. — У Суботу змовлялись, а в Неділю звінчались. н. п. — **Сговорённая** = зару́чена, я, засва́тана. — Ой ти, дївчино, заручена, чого ти ходиш засмучена. н. п. — Гарна дївка, як засватана. н. пр.

3. змовля́ти ся (С. Аф.), намовля́ти ся, умовля́ти ся, ладна́ти ся, єдна́ти ся, змо́вити ся, намо́вити ся, умо́вити ся (С. Ш.), поєдна́ти ся, про кількох — позмовля́ти ся. — От сини раз і змовились розгнівати батька. н. о. Гр. Чайч. — Так як би змовились, щоб не попадати ся мінї на очі. Фр. — Раз московські сенатори змовились мовчати, щоби нашим Запорозцям одвіту не дати. Руд. — Далї й намовились: давай його піддуримо. н. п.

Говóрный = 1. зару́чинний (до заручин належачий).

2. д. **Говóрчивый.**

Говóрчивый = згóдливий, вмóвний, схи́льчивий (С. Жел.) і д. **Пода́тливый.** — Ой ти мати моя, та не згодливая — дала мене у чужину. н. п. Под.

Говóръ = 1. д. **Помóлвка.**

2. змóва, змóвини (С. З.), намóва.

Говѣ́ть = *проговíти.*

ЛЬВІВСЬКА БІБЛІОТЕКА АН УРСР № 0275419

Сгоди́ться = згоди́ти ся, знадоби́ти ся і д. **Пона́добиться.**

Сго́нка = згін, згон.

Сго́нщикъ = гони́тель (що зганяє робочих або людей до волості за податі), приги́нчий (зганяє робочих на роботу), зго́нщик (С. Аф.), гуртопра́в (що гонять гурти товару).

Согна́ть, согна́ть = 1. зганя́ти, виганя́ти, проганя́ти, про кількох — розганя́ти, зігна́ти, ви́гнати прогна́ти, розігна́ти, порозганя́ти (з якого місця). — Порозганяв усіх. — **Согна́ть съ глазъ** = з оче́й, сперед оче́й прогна́ти.

2. зганя́ти, зго́нити (С. Аф.), приганя́ти, приго́нити, зігна́ти (С. Аф.), пригна́ти, про багатьох — поназганя́ти (в яке місце). — Поназганяли звід'усюди.

3. гна́ти, сплавля́ти, спла́вити (ліс водою).

Сгора́ть, сгоре́ть = д. **Сгара́ть.**

Сго́рбить, ся = згóрбити, ся. С. Аф. — **Сго́рбленный** = горба́тий, похи́лий.

Сгоряча́ = з га́рячу, з о́палу.

Сграбливать, сгра́бить = згріба́ти (С. Аф.), згрома́жувати, згребти́ (С. Аф.), згрома́дити, багато — нагребти́.

Сгреба́льщикъ, ца = гребе́ць (С. Аф.), громадїльник, ця.

Сгреба́ніе = згріба́ння, час і сама дїя — гребови́ця (С. З.), грабови́ця.

Сгреба́ть, сгресть = 1. д. **Сграбливать.**

2. згріба́ти, згребти́, позгріба́ти. — **Сгресть кого́** = схопи́ти.

Сгрёбки = ви́грібки.

Сгре́зиться = примрі́ятись, приверзти́сь.

Сгрести́ = д. **Сгреба́ть.**

Сгромождáть, сгромоздúть = нава́лювати, накида́ти, накла́дати, копи́чити, нава́ли́ти, наки́дати, накла́сти, накопи́чити.

Сгрубúть, сгрубіянить = нагрубія́нити.

Сгружáть, сгрузúть = вигружа́ти, вива́жувати, ви́грузити, ви́важити.

Сгруппировáть, ся = згуртува́ти, ся, згрома́дити, ся, угрупува́ти (С. Ш.), ску́пити ся, ску́пчити ся (С. З.). — Все оце згуртувало ся, щоб разом упасти на його голову. Кн.

Сгруснýться = зажури́ти ся, засумува́ти, в ту́гу вда́ти ся. — **Ему́ сгруснýлось** = йому́ су́мно ста́ло, обня́в його́ сум, обняла́ його́ ту́га, журба́.

Сгрызáть, сгрызть = згриза́ти, згри́зти. С. Аф.

Сгубúть = згуби́ти, загуби́ти і д. **Погуби́ть.**

Сгустéть = загу́сти (С. Аф.), загу́скнути, загу́снути (С. Аф.), трохи — пригу́скнути, пригустїшати, про грязь — притря́хнути, надто — перегу́скнути. — **Сгустéлый** = загу́склий, згу́склий.

Сгущáть, сгустúть, ся = згуща́ти, густїти, густїшати, згусти́ти, ся (С. Пар.), загу́сти (С. Аф.), загу́скнути, загу́снути (С. Аф.), згу́скнути, погу́стнути, потужа́вiти, трохи — пригу́скнути, пригустїшати, про грязь — притря́хнути, надто — перегусти́ти, перегу́скнути. — Деж не загускнуть смальцеві, коли поставили на холод. С. Аф. — Чи кров від меду вже загусла. К. К. С.

Сдáбривать, сдóбрить, ся = 1. задобря́ти. задо́брювати, вдобря́ти, задо́брити. підхнїбити, підмогори́чити і д. **Задáбривать.**

2. приправля́ти, заправля́ти, припра́вити, засмачи́ти, посмачи́ти (д. **Приправля́ть**).

Сдавáть, сдать = здава́ти, відлава́ти, зда́ти, віддáти, поздава́ти; роздава́ти, роздáти. — Усе здав, що було мінї доручено. — Здав з карбованця десять копійок. — Роздав карти.

Сдавáться, сдáться = 1. здава́ти ся, піддава́ти ся, зда́ти ся, піддáти ся.

2. д. **Каза́ться.**

Сдавлéніе = стис, стиски.

Сдáвливаніе = зда́влювання, сти́скування.

Сдáвливать, сдави́ть, сдавну́ть = зда́влювати, сти́скувати, здави́ти (С. Л.), сти́снути (С. Л.), здуши́ти. — Мене щось мов за горло стисло. Фр. — А дим кругом чадний — скрізь котить ся і стискує у персах моїх дух. Ст. Б. Х.

Сдáточный = 1. призна́чений до зда́чі, до віддáчі.

2. віддáний у салдáти.

3. пере́даний.

Сдáтчикъ, ца = здаве́ць.

Сдать, ся = д. **Сдавáть, ся.**

Сдáча = 1. здава́ння, зда́ча.

2. зда́ча (С. Аф.), ре́шта. С. Жел. — Від попа здачі, од кравця остачі — не сподівай ся. н. пр. — Накупив багато і ще приніс з карбованця решти сім копійок.

Сдвáивать, сдвоúть = подвоя́ти, подвої́ти.

Сдвигáть, сдвúгивать, сдвúнуть, ся = 1. зсува́ти, зсу́нути (С. Л.), зру́шити (С. Л.), пору́шити (С. Л.), зворушити, зворухну́-

ти, посу́нути, підру́шити, про кілько — позру́шувати. — Такий важкий камінь, що й не зворухнеш. — А Богданко підвести ся хоче, та не може й головою зрушить. Ст. С. — Понаходили каміння такі великі, що з міста не зворухнеш. н. о.

2. зсо́вувати, присо́вувати, зсу́нути, прису́нути, ся, про кілько — позсо́вувати. — Треба зсунути стелини, а то поросходились. — Позсовували столи. — А ти, милий, чорнобривий, присунь ся близенько. н. п.

Сдвижно́й = зсувни́й, присувни́й.

Сдви́нуть, ся = д. **Сдвига́ть, ся.**

Сдёргивать, сдёрнуть, ся = стяга́ти, стягти́, ся, зсмикну́ти.

Сде́рживать, сдержа́ть = 1. виде́ржувати, ви́держати, ви́тримати, здержа́ти. — Сей поміст видержить хоч сто пудів.

2. спиня́ти, впиня́ти, зупиня́ти, спини́ти (С. Л.), впини́ти, зупини́ти, затри́мати. — З гори не спинив коней — вони й понесли. — Води у Дніпрі та свого віку нїхто не впинить. н. пр. — Та гуляла, гуляла й мати не спиняла, а тепер зупинила та чужая чужина. н. п.

3. доде́ржувати, (слово) — стоя́ти на сло́ві, доде́ржати, ви́тримати. — Додержав слово. — **Сде́рживающій сло́во** = сло́вний.

Сде́ржанность = зде́ржливість. — У неї, як і у матері, нема здержливости. Кн.

Сде́ржанный = зде́ржливий. — От татусь — здержливий — хоч ти йому що, він і голосу не підведе, не то щоб кричати. Кн.

Сдёрнуть, ся = д. **Сдёргивать, ся.**

Сдира́ть, содра́ть = сдира́ти, зідра́ти, шкуру — лупи́ти, білува́ти, злупи́ти, обілувати, лушпайку — злу́щувати, злу́щити.

Сди́рка = здира́ння, зди́рство, дра́ча. — Вже й без податї у нас од волости велика драча. Лев.

Сдо́ба = д. **Припра́ва** (в їжі).

Сдобля́ть, сдо́бить = д. **Приправля́ть** (їжу).

Сдо́бный = заміша́ний на молоцї, ма́слї і яйцях (про тїсто).

Сдо́бривать, сдо́брить, ся = д. **Сда́бривать, ся.**

Сдоброва́ть, у виразї „**не сдоброва́ть**“ = не збу́ти ся біди, ли́ха, не до́брим скінчити, не мину́ти ли́ха. — Ой, не минути йому лиха, коли не послухаєть ся.

Сдо́хлый = ту́хлий (С. Ш.), проту́хлий, за́тхлий (С. Аф.).

Сдохну́ть = д. **Вздохну́ть.**

Сдо́хнуть = д. **Издо́хнуть.**

Сдо́хнуться = д. **Сдыха́ться.**

Сдружа́ть, сдружи́ть = дружи́ти, подружи́ти, побрата́ти (кого з ким).

Сдружа́ться, сдружи́ться = дружи́ти ся, подружи́ти ся, побрата́ти ся, на що погане — злига́ти ся.

Сдува́ть, сду́нуть, сдуть, ся = 1. здува́ти, здму́хувати, здму́ти, здмухну́ти, поздува́ти, поздму́хати, зо всїх боків — обдима́ти, поздму́хувати. — Обдимати порох. Кн.

2. викру́чувати, виду́рювати, здира́ти, ви́крутити, ви́дурити, зідра́ти, ви́морочити (з кого що).

Сдури́ть = здурі́ти.

Сдури́ться, сдуре́ть = здурі́ти, одурі́ти, знавіснїти.

Сду́ру = з ду́ру, з дурно́го ро́зуму, чере́з дурни́й ро́зум.

Сдуть, ся = д. **Сдува́ть, ся.**

Сдыха́ться, сдо́хнуться = затхну́ти ся (С. Аф.), притхну́ти ся.

Сде́лать, ся = зроби́ти, ся (С. З. Л.), вдія́ти, ся (С. Л.), удіяти (С. Ш.), подіяти, ся, здіяти, ся, вчини́ти, ся, учини́ти (С. Ш.), спра́вити, спору́дити, зчини́ти ся, ста́ти ся, про що погане — ско́їти, нако́їти, ско́їти ся, трохи — вроби́ти, докінчать — доробити, шкоду, лихо — нашко́дити, нако́їти, заподіяти, причини́ти, аби як — зля́пати, збазгра́ти, намахлюва́ти, швидко і разом добре — уджиґнути, ушкварити (С. Ш.), легше — поле́гшати, важче — пова́жчати, добрішим — подобрі́ти, подобрі́шати, дужчим — поду́жчати (С. Л.), кращим — покра́щати, покращі́шати (С. Л.), холоднїше — похолоднїшати (С. Л.), тепліше — поте́пліти, потеплїшати (С. Л.), заможнїшим — розжи́ти ся, розбагатїти, гордим — розгордїти ся, розгордува́ти ся, вузче — поу́жчати, ширше — пошири́шати, слизьким — ослизнути, солодше — посолодїти, посоло́дшати, гірше — погі́ршати, паном — попанїти, запанїти, гладеньким — висковзати ся, поганим, ледачим — зледащі́ти. — Легше говорити, ніж зробити. н. пр. — Схаменув ся мабуть батько, що се він зробив не гарно, що й з ним теж учинять дїти. Гр. Чайч. — Ой не гаразд, Запорозцї, не гаразд зробили: степ широкий, край веселий та й занапастили. н. п. — Їх гурт, а нас двоє — що ми вдіем з

ними? Гр. Ч. — Що би він на моїм містї вдїяв? Ст. Г. — Нїчого з ним не вдїєш. С. Л. — Найбільшу заподїяли мінї пакость. Дум. — Мало тобі того сорому і клопоту, що нам заподїяла. Кн. — Ой щож бо я учинила, що Кострубa полюбила. н. п. — Що ти учинила, чому рано не збудила? н. п. — Роскажу я свою пришту, що зо мною скоїлось. Гр. Чайч. — Лихо не так скоро загоїть ся, як скоїть ся. н. пр. — Не знають од чого скоїлась між ними така сварка. Лев. — Якого оце ти нам лиха накоїла? Кн. — З цього Петров і спорудив свій донос на Костомарова і иньчих. Кн. — От що стало ся з моїм добром! С. Л. — **Сдѣлать кого́ несча́стнымъ** = унещасли́вити (С. Ш.), обезді́лити. — **С. возмо́жнымъ** = уможли́вити (С. Ш.). — **Успѣть сдѣлать** = вроби́ти. — Рано вставши, багато вробиш. н. пр. Гр. Чайч. — **Сдѣлаться бѣднымъ** = збіднїти, звести́сь, перевести́сь нї на́ що, на зли́днї. — **С. похо́жимъ на человѣка** = ви́людниться. — **С. извѣстнымъ** = осла́вити ся, вспа́вити ся, вспа́вити себе́. — Од Припетї до Синюхи вславили себе Обухи. К. Д. — **Сдѣлать осно́ву** = оснува́ти. — **С. тре́щину** = надколо́ти. — **С. скла́дчину** = скла́сти ся, ски́нути ся. — Скинемось, куме, грошей по сорок, випъємо, куме, ще й у вівторок. н. п. — **С. го́рькимъ** = нагірчи́ти. — **Сдѣлать, ся сирото́ю** = осиротити, осиротїти. — **Сдѣланный** = зро́блений, з волоса — волосяни́й, з кінської шкури — шкапо́вий, з конопляного сімья — сїмъяни́й, з луба — лубъя́ний, з лопуха — лопуша́ний, з лою — лойови́й, з повстї — повстяни́й, лямце́вий, з пенька — пеньковий і т. д.

Сдѣлка, сдѣлочка = умо́ва, умо́вка (С. Ш.). — **Мирова́я сдѣлка** = мирова́.

Себя́ = себе́, ся. — **Вы́дти изъ себя́** = забу́ти ся, мов несамовитим ста́ти. — **Внѣ себя́ отъ ра́дости** = не тямлючи себе́, себе́ не чу́є з ра́дощів. — **Вывесть кого́ изъ себя́** = розлютова́ти. — **Изъ себя́ не дурна́** = на личко гарне́нька. — **Мнѣ какъ то не по себѣ** = я́кось мінї мо́торошно, якось нія́ково.

Себялю́бецъ, себялю́бица = самолю́б, себелю́бець, собі́й, ниця. С. Жел.

Себялюби́вый = себелю́бний, самолю́бний, собі́йний. С. Жел.

Себялю́біе, себялю́бство = себелю́бство, собі́йність, собі́йство. С. Жел.

Севрю́га, риба Acipenser stellatus = сїрю́га, особливий одмінок — пестрю́га (С. Жел.).

Севрю́жина = сїрю́жина, пестрю́жина.

Сегме́нтъ = окра́єць (кру́га).

Сегого́дній = сьогорі́шнїй.

Сего́днишній = сьогоднїшнїй.

Сего́дня = сьогоднї, в сей день.

Седми́ца = недїля, ти́ждень, семи́ця (С. Л.).

Седмо́й, седьмо́й = сьо́мий. С. Л. — **Седьмо́й часъ** = сьо́ма годи́на.

Сей, сія́, сіе́ = сей, ся, се, цей, ця, це. — Се дїло треба розжувати. н. пр. — **Сію мину́ту** = за́раз. — **Ни съ сего́, ни съ того́** = знече́вья (Ос.), нї з сього́, нї з то́го.

Сеймъ = сейм, сойм (Гал.). — Небораки (королї) мовчки панували. Сейми, сеймики ревіли, сусїди мовчали. К. Ш.

Се́ймовый = сеймо́вий, соймо́вий (Гал.).

Сейча́съ = за́раз. С. Аф. З. — Я зараз вернусь. — Московський „**сейча́съ**“, як жидівський зараз. н. пр.

Секре́тничать = таїти, ся.

Секре́тный, но = секре́тний, но, таємний, но (С. Ш.), та́йний, но, таємни́чий, по́тай, впо́тай, зни́шка. — Потай Бога, щоб і чорт не знав. н. пр. — Кочубей та Искра пишуть до царя листи знишка. н. п. — **Секре́тное мѣсто** = тайни́к, таємни́ця. С. Ш.

Секре́тъ = секре́т, та́йність (С. Ш.), таїна́. — Будеш держать в тайности, то я скажу. С. Ш.

Секта́нтъ, секта́торъ = сектя́рь. — Стаття написана взагалї проти сектярів релїгійних. Кн.

Секта́нство = сектя́рство.

Селадо́нъ = милода́н, джиґу́н, баба́й і д. **Волоки́та 2.**

Селёдка, селёдочка = д. **Сельдь** (здр.).

Селёдникъ, рос. Chenopodium Tourn. = лобода́. С. Ан.

Селёдочный = оселе́дцевий.

Селезе́ній = ка́чурів, се́лезнів.

Селезёнка, селезёночка, анат. Lien, splen = коса́ (укр.), селедя́нка (С. Жел. Пар.), селезїнка, сележінка, се́лежінь. С. Жел. — Як колють к Різдву кабана, замічають косу і як взаду товща, ще зїма буде товста, а як тонка́, то і зїма буде мняка. Ман.

Селезёночный = селедяни́й. С. Пар.

Се́лезень = ка́чур (С. З. Л.), се́лезень, се́лех (С. З. Л.). — Хлюпощать ся качаточка поміж осокою, а качечка випливає з качуром за ними. К. Ш.

Се́лезневъ = ка́чурів, се́лезнів.

Селезни́ха, пт. Anas boschas = ка́чка.

Селени́къ, рос. Sambucus ebulus L. = бузни́к, базни́к, вязовни́к. С. Ан.

Селе́ніе = село́, се́лище, се́льбище.

Сели́тра, Nitrum = салїтра. С. З.

Сели́тренный = салїтровий. — **С. заво́дъ** = майда́н. — **Сели́тренныя я́мы** = бурти́.

Селитрова́рня = д. під сл. **Сели́тренный (заво́дъ).**

Сели́ть, поселя́ть, ся = сели́ти, поселя́ти, оселя́ти, ся, будова́ти ся, обселя́ти ся. осїда́ти, осїсти, залюдня́ти. — Дружинники осїдають на землї. Кн. — Д. ще під сл. **Населя́ть.**

Сели́шко = сельце́. С. Жел.

Село́ = село́, в Слобідській Україні — слобода́. — Стоїть село — не виросло, не переминилось, тільки церква на край села на бік похилилась. К. Ш. — Їхали мимо тії слободи. н. к.

Сельдере́й, рос. Apium graveolens L. = селе́ра. С. Жел.

Сельдь, риба Clupea harengus = осели́дець (С. З. Л.), селе́дець, здр. осели́дчик, одмінки з породи оселедцїв — руса́к, талові́рка (С. З.), великий астраханський — бишу́к (Ман.), кинбурський — баламу́т (Аф.), чорноморський — скумбрія́, маленький — пузано́к, середнїй — підту́мок. Раб.

Сельдяно́й = оселе́дцевий.

Се́льскій = сїльський, се́льський; селя́нський.

Сельцо́ = сельцо́.

Сельча́нинъ, селяни́нъ = селяни́н, селю́к. С. З. Л.

Селя́нка, селя́ночка = 1. селя́нка, селю́чка (С. З. Л.), селяни́ця, здр. селя́ночка. — Із села селяниці, хороші молодиці. н. п. — Чи із села селяночка, чи з города городяночка? н. п.

2. д. **Соля́нка.**

Сёмга, риба Salmo salar = сїмга. С. Жел. Пар.

Семе́йный = сїме́йний (що має сїмъю, що належить до сїмъї), сїмени́стий (що має велике посїмейство). Лев.

Семе́йственный = сїме́йний.

Семе́йство = сїмъя́, сїме́йство, посїме́йство, хвами́лія, посеме́йство, велика — се(ї)мъяни́стість. — Переїхав на життя з своїм посемейством. О. Ст. — Коли б мінї не та сїмъянистість. Лев.

Семери́къ = сїмери́к. — Взяв хунт сьвічок сїмерику.

Семёрка = сїма́ка, сьома́ка (С. Л.), сїмка (Кр.).

Се́меро = сїм, се́меро.

Семидеся́тый = сїмдеся́тий.

Семи́къ = сьо́мий четве́р від сьвят Велико́дних, коли в Московщинї сьпівають веснянки і водять танки.

Семилѣ́тній = 1. семилїтнїй, семилїток, семилїтка (що від роду сїм лїт).

2. семилїтнїй (що тягнеть ся сїм лїт).

Семимѣ́сячный = семимісячний (що має тягнеть ся сїм лїт).

Семинари́стъ = семинари́ст, бурса́к (С. Ш.).

Семина́рія = семина́рія, бу́рса (С. Ш.).

Семина́рскій = семина́рський.

Семинедѣ́льный = семитижньо́вий, семинедїльний.

Семипядённый = семипя́дний. — Пищалї семипядної. н. д.

Семисо́тый = сїмсо́тий.

Семна́дцатый = сїмна́дцятий.

Семна́дцать = сїмна́дцять.

Семь = сїм. — Всїм по сїм, а собі вісїм. н. пр. — **Семь съ полови́ною** = пів'вось ма. — **Семь разъ** = семикра́ти. — **Въ семь разъ бо́льше** = семери́цею. — **Семь воло́въ въ плу́гъ** = семери́ця.

Се́мьдесятъ = сїмдеся́т.

Семьсо́тъ = сїмсо́т.

Семья́ = сїмъя́, сїме́йство, посї(е)ме́йство, лайливо або грубо — ко́дло, в жарт про сїмъю з малими дїтьми — виводок.

Семьяни́нъ = сїмъяни́н, посїмъяни́н, сї(е)мъя́к.

Семьяни́стый = сїмъяни́стий. Лев.

Сентя́брьскій = сентя́брський, жо́втневий.

Сентя́брь = сентя́брь, стародавне — жо́втень (С. Л.), вре́сень, ве́ресень (С. Жел.), перше число сього місяця — лїтопрово́д. — **См о́тритъ Сентя́брёмъ** = во́вком ди́вить ся, за́шморгом ди́вить ся (Нік.).

Сепарати́змъ = сепарати́зм, відча́х.

Сепаратисти́ческій = сепаратисти́цький, сепаратисти́чний.

Сербъ = се́рбин. — Ой сербине, сербиночку, сватай мене невеличку. н. п.

Серде́чко = се́рденько.

Серде́чникъ = 1. рос. а) Leonurus Cardiaca L. — глуха́ кропива́, си́ндра. б) Cardamine pratensis L. — болотна жеру́ха. С. Ан.

2. шво́рінь, шкво́рінь.

Серде́чно = щи́ро, ре́вне.

Серде́чный = 1. серде́чний, серцево́й. — Сердечні нерви.

2. щи́рий, ре́вний. С. З. — Щирая прихильность всього війська низового. С. З. — Воно виходить ревною драмою життя сирітського. К. Х.
3. серде́шний, серде́га, бідола́шний, бідола́ха і д. **Бѣдня́га 2.**

Серде́чный ко́рень, рос. Polygonum bistorta = ра́кові ши́йки, рачки́, леву́рда, дику́ша С. Ан.

Серди́то = серди́то, гнівно, з се́рцем, з пересе́рдя.

Серди́тый = серди́тий, гнівний, гнівли́вий (С. Ж.), лихи́й, дуже — лю́тий.

Серди́ть, ся = се́рдити, ся, гнівити, гнівати ся (С. Л.), ре́мствувати, свари́ти ся, за зле́ ма́ти, пали́ти ся, дуже — лютува́ти, перестать — відсе́рдити ся, пересе́рдити ся, перегри́мати. — Не сварись на мене мамо. Кн. — Мінї до дому треба йти, щоб часом мати не сварились. К. К. С. — Поки прут найшов, то й одсердив ся. н. п.

Сердобо́льный = жалчли́вий, жалосли́вий, жа́лісний, жа́лібний. — Моя мати жалчлива — не гнїватиметь ся на свою дитину. Кп. — Вдача її до нашої сестри темної, убогої була така жалчлива — подїлить ся останнїм. Кн. — Жалісним серцем на тое уболїваючи. Л. В.

Сердоли́къ, камінь Silex carneolus = кріва́вник, каріо́ль.

Се́рдце = се́рце. С. З. Л. — **Въ сердца́хъ, съ сердцо́въ, по сердца́мъ** = зо́ зла́, з зла́, з пересе́рдя, з о́приском. — Зо зла сказала. Кр. — **Имѣ́ть на кого́ се́рдце** = д. **Серди́ться.** — **Ка́менное се́рдце** = кля́те се́рце. — **Се́рдце де́рева** = д. **Сердцеви́на.** — **Се́рдце надрыва́етъ** = боли́ть се́рце. — **Отлегло́ отъ се́рдца** = на душі́ ле́гше ста́ло. — **Приве́сть въ се́рдце** = розгнівати, розсе́рдити, розлютува́ти. — **Э́то ему́ по се́рдцу** = се йому́ по душі́, до вподо́би.

Сердцеви́на = осере́док (К. Б.), се́рце (К. Б.), осере́ддя, посе́рдя (Ман.), стри́жень (С. Л.), качана — хря́па, батога або чого плетеного — живе́ць.

Сердцее́дъ = бабоду́р.

Сердча́ть, осердча́ть, розсердча́ть = се́рдити ся, гнівати ся, розсе́рдити ся, розгнівати ся і т. д. д. **Серди́ться** і **Разсерди́ться.**

Сердчи́шко = серде́нько.

Серебори́нникъ = д. **Шипо́вникъ.**

Серебреникъ = 1. срібе́льник (майстер). С. Жел.
2. сріб'ник, сріблян'и́к, грошозаплó́д (Полт. Граб.). — Тодї два ляхи дуки-сріблянники на його поглядали, з його насьмі́хали. н. д.
3. рос. Potentilla argentea L. = нагідни́к, черви́шник, червото́чник, деревя́нка, черве́ць. С. Ан.

Серебреный = сріб'ний (С. З. Л.), сріблянний (С. З.), серебрений. — Срібний перстень. н. п.

Серебрёный = посере́бряний.

Серебри́стый = сріблúстий, сріблястий, сребри́стий (С. Жел.), моро́зоватий.

Серебри́ть, ся = сріблúти (С. Жел.), сріблнити, серебри́ти, ся.

Серебро́ = сріб'ло (С. З. Л. Жел.), сре́бро (С. Жел.), сре́бло, серебро́. — Золото, сріб'ло... я до його, а воно зрідло. н. пр.

Серебрѣ́ть = серебрíти, сріб'ріти, сріблїти.

Серебря́къ, рос. Comarum palustre = во́вче тїло, сухоло́м, золотни́к, огіро́шник. С. Ан.

Серебря́нка = д. **Серебреникъ 3.**

Серебряный = д. **Серебреный.**

Середи́на, середи́нка = серединá, середи́нка, осере́док, проміжжя.

Серёдка = середи́на, середи́нка. — **Серёдка на половинкѣ** = так собі́, нїчо́го.

Середній = 1. середнїй.
2. д. **Посре́дственный.**

Середно́й = середови́й (що буває в Середу).

Середо́вичъ = чолові́к середнїх лїт.

Середово́й = середнїй, посередній (нї хороший, нї поганий; нї великий, пї малий). Д. **Посре́дственный.**

Серёдочка = середи́нка.

Серёжка = д. **Серьга́** (здр.).

Серёжный = серговúй.

Се́рна, Antilope rupicapra = ди́ка коза́, са́рна.

Серпови́дный = серпова́тий. С. Жел.

Серпо́вый = серповúй.

Серпообра́зный = серпова́тий. С Жел.

Серпу́ха, рос. Sarratula tinctoria = страхополо́х, яловéнь, будячóк. С. Ан.

Серпъ, се́рпикъ = серп, серпо́к.

Серпя́нка = серпúнка, серпя́нка, серпа́нок, серпа́нка. С. З.

Серпя́ночный = серпúнковий, серпанко́вий.

Серту́къ, сертучёкъ = серту́к, сертучóк, сурду́т, сурду́тик.

Серту́чный = сертуко́вий, сурду́товий.

Серча́ть, осерча́ть = д. **Серди́ться.**

Серьга́, здр. **серёжка,** частіше мн. **се́рьги, серёжки** = 1. сере́жка, мн. сере́жки, срібні — ковтки́ (С. З. Л.), кругленькі — ку́льчик, ку́льчики. — В стьожках, в намистї і в ковтках. Кот.

2. (у рослин, напр. на вербі, на осиці, тополї то-що) — базки́, базько́ (С. Ш.), ба́зька (С. Жел.), бру́нька (С. Ш. Жел.), ко́тик (С. Жел.), ко́тики, вовчки́ (Ман.).

Серьёзно = 1. пова́жно.

2. спра́вдї (С. Л.), впра́вдї, навспра́вжки́ (С. Л.), взпра́вжки, навспра́вжне, настоя́ще. — Нї, справдї, як се дїло було? — Ти не жартуй, а кажи настояще. — Це ви шуткома, чи настояще? Кр.

Серьёзность = пова́жність.

Серьёзный = пова́жний, стате́чний.

Сестра́, сестри́ца, сестри́чка, мн. **сёстры** = сестра́, сестри́ця, сестри́чка, се́стронька, сестри́ченька, мн. се́стри. — **Двою́родная сестра́** = сестра́ в пе́рвих. — **Внуча́тная, троюродная сестра́** = сестра́ у дру́гих. — **Сестра́ милосе́рдія** = с. жалібни́ця. — Диьить на сестру жалібницю, що ізїгнулась над недужим. Коц. — **На́званная с.** = по́сестра, посе́стрина, на́звана сестра́.

Се́стринъ, сестри́цинъ = се́стрин, сестри́цин.

Сжа́литься = пожаліти (кого), пожаліти ся (над ки́м), пожалкува́ти (кого́), пожалкува́ти ся, з милосе́рдити ся (над ким), згля́нути ся (на ко́го). — **Сжа́лься надо мной!** = пожалїй мене́! — Не печи мене, змилосердись надо мною. Ос. — Пожалкував ся Бог над раком: дав йому ззаду очі. н. пр.

Сжа́рить, ся = спекти́, ся, вшкварити і т. д. д. **Жа́рить, ся 1.** і **2.**

Сжа́то = сти́сло. — Страбон писав стисло. Пр. — Визначаєть стисло науковим обробленєм. Зап. Кок.

Сжа́тость = сти́слість. — Короткість і стисліть душа мови. Ст. Г.

Сжа́тый = 1. зда́влений, сту́лений, сти́снутий, зцїплений; сти́слий. (Д. **Сжима́ть**). — Стиснуті кулаки. — Зцїплені зуби. — Бесїда його промовиста, палка і разом стисла. Кн.

2. зжа́тий (Д. **Сжина́ть**).

Сжать, ся = д. **Сжима́ть** і **Сжина́ть, ся.**

Сжева́ть = зжува́ти, пожува́ти і д. **Жева́ть.**

Сжечь, ся = д. **Сжига́ть, ся.**

Сжива́ть, сжить = вижива́ти, ви́жити, збува́ти ся, збу́ти ся, позбу́ти ся, здихати ся (С. Аф.), вику́рювати, ви́курити. — Збути ся біди. — **Худо́е спо́ро, не сживётся ско́ро,** н. пр. = біда́ ле́гко прихо́дить, та тру́дно її збу́ти ся. н. пр.

Сжига́ть, сжечь, ся = пали́ти, спали́ти (С. З. Л.), попали́ти, випа́лювати, повипа́лювати. — Лиха іскра і хату спалить і сама згине. н. пр.

Сжида́ться = дожида́ти ся, трива́ти, чека́ти. — Ми умовились дожидати ся на базарі.

Сжима́емость = стиска́льність.

Сжима́емый = стиска́льний.

Сжима́ніе = стис (С. З.), стиск, ти́скання (С. Ш.).

Сжима́ть, сжать, ся = 1. зда́влювати, стиска́ти, сти́скувати, здави́ти, сти́снути, ся (С. Л.), стули́ти, ся (С. З. Л.), зібга́ти, про зуби — сцїпити (С. Л.). — Стиснув руку. — Стиснув кулаки. С. Л. — Не дай руки стискати і перстника здіймати. н. п. — Бондарівну за руку стискає. н. п. — Він стулив міцно губи і мовчав. Кн. — Стулив дулю. С. Л. — Стулили ся чуткі уші — не могу прослухать. н. п. — Сцїпив зуби, що не можна й розняти. — Дочитавши, Єремія зібгав в жменю лист і кинув на долівку. О. Ст. — **Сжать въ кула́къ** = до ру́к прибра́ти, в руках держа́ти (кого).

2. збіга́ти ся, збі́гти ся. — Живе срібло зразу збіжить ся; його буцїм менше стане. Де-що про сьв. Б.

Сжимъ = стис (С. З.), стиск.

Сжина́ть, сжать, ся = зжина́ти, зжа́ти, пожа́ти, ся; усе — позжина́ти, ся.

Сжира́ть, сожра́ть = пожира́ти, поже́рти, зло́пати, поло́пати, зтріскати, потріскати. — Скільки не дай йому — потріска.

Сжи́ть = д. **Сжива́ть.**

Сза́ди = зза́ду, поза́д, поза́ду, позати́ллю. — Досаду причепи ззаду. н. пр. — Пливе позад завзятий Гамалїя, орел орлят мов стереже. К. Ш. — Посередині пан Хорунжий, з позаду Сагайдашний. н. п.

Сзыва́ть = д. **Созыва́ть.**

Сибари́тствовать = роскошува́ти.

Сибари́тство = роскошува́ння.

Сибари́тъ, сибари́тка = роскі́шник, ця.

Сиби́рка = 1. д. **Мѣдя́нка 1.**

2. капта́н особливого крою, без ро́спірки ззаду.

3. холо́дна, те́мна, цюпка і т. д. д. **Аресто́нтская.**

Сиби́рскій = сібі́рний. — **Сиби́рская соль** = а́глицька сіль. — **С. я́зва** = теліи́.

Си́венькій = сиве́нький.

Сивизна́ = сивина́.

Си́вка = сива́ш (кінь сивої масти).

Сивоворо́нка, сивогра́къ, пт. Coracias garrula = сивора́кша (С. Жел.), ра́кша (С. Жел.), краси́ворона, кра́ска.

Сивожелѣ́зный = темносі́рий (про масть коней).

Сиву́ха = підпі́нок, сиву́ха, горі́лка пога́на. — Сивуху так мов брагу хлище. Кот.

Сиву́шный = горілча́ний.

Си́вый = си́вий. — **С. конь** = сива́ш.

Сивѣ́ть, посивѣ́ть = си́віти, поси́віти. С. З. — Дурна голова ні полисіє, ні посивіє. н. пр.

Сига́ра = цига́ра, цига́рка.

Сига́рный, сига́рочный = цига́рний.

Сигна́лъ = га́сло (С. З. Жел.), знак. — Гуде в Литті дзвін віщовий і гасло всім к війні дає. Кот. — Тривайте ще... я дам, панове, гасло... Ст. Б. Х.

Сигна́льный = гасло́вий. — **Сигна́льныя бо́чки** (у Запорозців) = фігу́ра.

Си́день = 1. си́день (мала дитина, що ще не вміє ходити).

2. сиду́н, домонта́рь, пічку́р (Д. **Домосѣ́дъ**). — **Си́днемъ сидѣ́ть** = си́дьма сидіти; невиволо́кою сидіти (Кн.).

Си́дка = гон, го́нка (напр. дьогтю).

Сидѣ́йка = линійка (крита повозка, в котрій сидять з обох боків).

Сидѣ́лецъ = в шинку — шинка́рь, в крамниці — прика́зчик, крамарчу́к. С. Жел.

Сидѣ́лица = сі́ду́ха. С. Л.

Сидѣ́лка = сиділ́ка. С. Жел.

Сидѣ́ніе = 1. сидіння, сидня́ (С. Л.), сидя́чка (С. Л.), під арештом — ви́сідка, в гостях — посіде́ньки, посіда́ння. — Така сидня шкодить дитині. Ки.

2. (місце) — сіжа, сі́дало. С. Л.

3. д. **Си́дка.**

Сидѣ́ть, сѣ́сть = 1. сидіти, сі́сти. — **Си́дя** = си́дячи, си́дячки, навси́дьки, навси́дячки, усидя́чку (С. Л.), сидючи́ (С. Л.). — **Сидѣ́ть до́ма** = домува́ти. С. Л. — **С. на концѣ́** = сидіти на по́чепі. — **С. усѝдчиво** (за роботою) = ни́діти, ся.

2. осіда́ти, осі́сти. — Хата осіла.

Сидѣ́ть, вы́сидѣть = гна́ти, виганя́ти, кури́ти, ви́гнати, ви́курити (д. **Кури́ть З.**).

Сидя́чій = сидя́чий. — **Въ сидя́чемъ положе́ніи** = си́дячи і т. д. д. **Си́дя** (під сл. **Сидѣ́ть**).

Си́живать = д. **Сидѣ́ть.**

Си́зенькій = сизе́нький.

Сизокри́лый = сизокри́лий, сизокри́л, сивокри́лий.

Сизопёрый = сизопе́рий, сизопі́рий.

Си́зый = си́зий, сиз, си́вий, сив.

Сизѣ́ть, посизѣ́ть = сизіти, поси́зіти.

Сизя́къ = го́луб си́зий, си́вий, сива́к.

Си́ла = си́ла, міць (С. З. Л.), снага́ (С. Л.), кріпота́, мо́га, змо́га. — **Воѣ́нная си́ла** = ві́йсько, поту́га (С. З. Л.). — Боже милий! не має сили. н. пр. — Тоді на кров я не вважав, останню міць в собі зібрав, та й знов лугами почвалав. Пч. — Лиш не маю тої моці тебе рятувати. н. п. Б. — Де сила (багато), там і міць. н. пр. — Ходи по сьвіту, поки снага, а потім ляж та і вмри мовчки. К. З. Ю. Р. — Бувало в кого є снага, обійде хат 20 чи 30. н. о. — Коли ж не стане в нас снаги твоїм слідом простувати. К. Ос. — Тепер потуга наша у козацстві, а честь у простолюдному лицарстві. К. Б. — Турчин під Київ конечне з своїми потугами бути міл. Самойлович. С. З. — Ой я лихів не бою ся і гадки не маю, за собою великую потугу я знаю. н. п. — **Со́бственными си́лами** = самоту́жки. С. Жел. — **Дви́жимый человѣ́ческою си́лой** = самоту́жний. — Треба було мінї самотужки віз тягти. н. о. Гр. Чайч. — Поволокла його самотужки у хату. Кв. — **Си́лою** = си́лою, живоси́лом, наси́лком, гва́лтом, си́ломіць, си́ломіццю. — Затяг він силоміць на бучний бенкет. К. Х. — Але вона насилком, гвалтом взята. Ст. Б. Х. (Д. **Наси́льно**). — **Быть въ си́лахъ, не въ си́лахъ** = зду́жати, здола́ти, здолі́ти, примогти, приміти, не зду́жати, не здолі́ти, не ма́ти си́ли, спромо́ги, не спромо́жно. — Як би примів, усе б для його зробив. — Не здужаю вже й їсти добути. н. к. — Не здужаю, брате, на волів гукати, не здужаю, брате, ціпа піднімати. н. п. — Поворушитись не здужа. Кв. — Цього я піднести не здужаю. Кр. — Коли сам рубать я ворога не здужаю, за те є другі справи. К. К. — Не лякайтесь тих, що вбивають тїло, душі ж не здолїють вбити. К. Св. П. — **Въ си́лу, подъ си́лу, по си́лѣ, по мѣ́рѣ силъ** = по си́лі, під си́лу, по змо́зі, як поси́лля (С. Л.). — Роби, сину, як посилля. С. Л. — **Быть въ си́лѣ** = ма́ти си́лу, вагу́. — Він має силу у панів. — **Въ си́лахъ** = а) при си́лі, б) д. **Быть въ си́лахъ.** — **Въ си́лу зако́на** = по си́лі зако́на. — **Всѣ́ми си́лами** = з усії, з усієї си́ли. С. Л. — **Ско́лько силъ, со всѣ́хъ силъ** = яко мо́га, як мо́га (С. З. Л.), чим ду́ж (С. Л.). — **Чере́зъ си́лу** = над си́лу. —

Теря́ть, потеря́ть си́лу = безси́лїти, ви́сильнити ся, ви́снажити ся.

Сила́чъ = сила́ч (С. Жел. Л.), сила́к (Ман.) дужа́к (С. Л.), дужі́нь (С. Жел.), моца́к (С. Жел.) і д. **Си́льный.**

Силёнка = си́лка, си́лонька.

Си́литься = силкува́ти ся (С. З. Л.), си́лувати ся (С. Л.), змага́ти ся (С. Л.), пну́ти ся, моцюва́ти ся. — Вже як не силкував ся, а все таки не вивертівсь — зостав ся. Б. Г. — Нї, мабуть скільки не силкуй ся, а нїчого проти себе самого не вдїєш. К. К. — Опісля силкував ся завоювати для себе Молдавію. Бар. О. — Хотїли щось казати, та не могли озватись, бо голос так ослаб, що годї й силкуватись. К. Д. Ж. — Пан отець сулкував ся розважити приятеля. Лев. В. — Що сили напручував свою памъять, силкуючись згадати з минулого свого життя. Пр.

Сило́, сило́къ, силы́ = сільце́ (С. Л.), сі́льця, плени́ця. — Зробив сільце́ на голубів. н. к. — Оце! Аж гульк — і сам піймавсь в сільце́. Б. Г. — Я виведу усе на чисту воду і попадеть ся сам Роман в своє сільце. К. К. С.

Силуэ́тъ = о́брис.

Си́льно = ду́же, здо́рово, мі́цно, ве́льми, си́льне, ре́вне. С. Аф. З. Л. — А я люблю Петра дуже, а до других і байдуже. н. п. — Він дуже розбогатів. — Ой не шуми луже, дібровою дуже. н. п. — Лобом тріснув ся здорово. С. Л. — Здорово ударив його по потилиці. — Хто любить ревне. жаліє певне. н. пр. — Вмерла дївчина вродлива, ревно ридає мати нещаслива. І. Б. — Іду в степи, всюди видно, милої не бачу, як згадаю слова її, ревненько заплачу. н. п. — Гудить вітер вельми в полї. Забіла. — **Я́блоня си́льно цвѣтётъ** = я́блуня цьвіте́ ря́сно. — **Онъ си́льно занемо́гъ** = він ду́же засла́б. — **Си́льно пьётъ** = ду́же бага́то пъ́є.

Си́льный = 1. си́льний, дуже — силе́нний, ду́жий (С. Аф. З. Л.), дуже́нний (С. Л.), здоро́вий (С. З. Л.), здорове́нний, мі́цний (С. З. Л.), поту́жний (С. З.), снажни́й (С. Л.), силкови́й. — Під ним коиченько, під ним вороненький сильний дуже. н. п. — От до чого силенний лев дожив ся: бодай би був не народив ся. Б. Г. — Дужий безсилого давить і жме. Кот. — З дужим не борись, з багатим не судись. н. пр. — Але мати дуже серце мала, не зронила й однїї сльозини. Ст. С. — Здоровий, як бугай. н. пр. — Людська нам сила не поможе; тобою ми потужні, Боже. К. П. — Тут потребне потужнїйших сил. Самойлович. С. З. — Снажний кінь. С. Л. — Він такий силковий, що його всї боять ся. н. к.

2. могу́чий, мо́жний, ду́жий, поту́жний і д. **Могу́чій.** — Аби можному і потужному не все вольно було чинити. Ст. Л. — То не радість, а велика туга: умірає царь Милютин дужий і нїкого по собі не кида. Ст. С. — Їм і каже царь Мурат потужний. Ст. С.

3. вели́кий, здоро́вий, про дощ і вітер ще — бу́йний, про вітер — шпу́йний. — Велика радість обняла його. — Великий снїг. — Здоровий мороз. — Здоровий вітер. Ман. — Віють вітри, віють буйні, аж дерева гнуть ся. н. п. — Буйний дощ. С. Ш.

4. бу́йний, рясни́й. — Буйна трава. — Рясна яблуня. — **Си́льный цвѣтъ,** рос. Ranunculus acris L. = дрібноцьві́т, зілля од тря́сцї, козе́лець, лома́тник, жовтобрю́шник. С. Ан.

Сильнѣе, сильнѣйшій = ду́же, ду́женько, сильнїше, міцнїше, ду́жчий, сильнїший, міцнїший, здоровіший. — Мене тодї і дужче охота взяла. н. о. — Ляхи у сто разів будуть од наших дужче. І. Г. — Один був ду́жчий од того́ другого. н. к. — Проти нас трьох нема дужчого в сьвітї, а це дужчий найшов ся. н. к. Гр. Чайч. — **Сильнѣе становйться, сдѣлаться** = ду́жчати, сильнїшати, міцнїшати, поду́жчати.

Симметри́ческій = сіметри́чний.

Симонія = сьвятоку́пство. — Симонїя або сьвятокупство. Б. Н.

Симпати́ческій = симпати́чний (С. Жел.), прия́зний, лю́бий, на виду — милозі́ркий.

Симпа́тія = симпа́тія; спочуття́; пова́ба, по́тяг (Д. **Влече́ніе** і **Сочу́вствіе**).

Синагóга = шко́ла. С. З.

Синева́ = 1. синь, си́нява, блаки́ть (С. Ш.). — Де небо в синяві злилось із морем. К. Ш. Т.

2. синя́к (С. Л. З.), сине́ць, синя́ти́на (С. Л.). — Очі з синяками. С. З. — Які в його синцї попід очима. Кр.

Синева́тый = синюва́тий, про́синюватий. Кр.

Синеворо́нка = д. **Сивоворо́нка.**

Синеголо́вникъ, синеголо́въ, рос. Eryngium planum L. = си́ня колю́чка, си́ні колючки́, миколайки, миколайці, миколайчики, си́нїй будя́к, лю́бка, лю́бки. С. Ан.

Сине́левый = 1. зро́блений з сине́лї.

2. бузко́вий.

Сине́ль = 1. сине́ль (нитки або шнурок оксамитовий, що вживають ся до гаптування, на квітки то-що).

2. д. **Сире́нь.**

Синёный = си́нений, поси́нений.

Си́ненькій = сине́нький.

Си́несть, синета́ = си́ність.

Синехво́стка, пт. Motacilla cyanurus = з поро́ди тряси́хвісток (з синім хвостом).

Синёхонькій = сине́сенький.

Сине́цъ, риба Abramis ballerus Cur. = сине́ць, си́ньга́, синю́га. С. Жел.

Синешёйка, пт. Motacilla svecica = з поро́ди тряси́хвісток (з синьою шийкою .

Сини́льникъ, ца = 1. сини́льник, ця.

2. рос. Isatis tinctoria L. = синя́чник (С. Ан. Жел.), сини́льник (С. Жел.).

Сини́льная кисло́та = си́нїй квас. С. Пар.

Сини́льщикъ, ца = д. **Сини́льникъ, ца 1.**

Сини́ть, ся = сини́ти, ся.

Сини́ца, сини́чка = сини́ця, сини́чка, саля́нка (Ман.). — **Сини́ца въ рука́хъ лу́чше соловья́ въ лѣсу́; не сули́ журавля́ въ не́бѣ, дай сини́цу въ ру́ки.** н. пр. = лу́чче сни́ця в жме́нї, як жураве́ль в не́бі. н. пр.

Си́нїй = си́нїй, синь.

Си́нїй ка́мень = си́нїй каміньь, синя́к (С. Жел.).

Сино́вникъ, рос. Cytisus hirsutus L. = дереза́. С. Ан.

Синода́льный, сино́дскій = сино́до́вий. — Синодовий привилей. С. З.

Синоди́къ = поминальниця, грама́тка і д. **Помя́никъ.**

Синони́мъ = рівнозна́ка. — Слово хананеєць стало рівнознакою слова купець. К. І.

Си́нтаксисъ = складня́. Гр. См. Ст. — Найбільше праці автор приложив до складні, хотячи виказати найважнїйші прикмети самостійного розвою руської мови. Зап. Кок.

Синь = лязу́рок.

Си́нька = 1. д. **Синь.**

2. синїння.

3. си́нька.

Синѣть, посинѣть = синїти, поси́нїти. — Од холоду аж посинів.

Синѣться, засинѣться = синїти, ся, засинїти ся.

Синю́ха = 1. гриб Agaricus violaceus L. — синю́ха, синя́к. С. Ан.

2. д. **Василёкъ** (Centaurea cyanus).

Си́плость = сипли́вість (С. Жел.), хрипли́вість.

Си́плый, ло = сипки́й, си́пко, сипли́вий, хри́плий.

Си́пнуть, оси́пнуть = си́пнути, хри́пнути, оси́пнути, охри́пнути.

Сипо́вка = ду́дка (з очерету).

Сипота́ = д. **Си́плость.**

Сире́невый = бузко́вий, бузо́вий. — **Сире́невая ро́ща** = бузни́к.

Сире́нь, рос. Syringa vulgaris L. = бузо́к (С. Аф. Ан. Ш.), бузо́чок (С. Аф. Ш.), буз (С. Л.), без (Под. С. Ш.), ра́й-де́рево (Хар.), бази́нк (Гал. С. Ан.). — Розівъється ся калинонька і садок, розцьвітуть ся і вишеньки і бузок. Б. Г.

Сирота́, сиро́тка, сироти́на, сироти́нка = сирота́, сирі́тка, сироти́на, сироти́нка, сирі́точка. — **Безро́дный сирота́** (що не має близьких родичів) = сирота́-безро́да. — **Кру́глый с.** (що не має нї батька, нї матері) = круго́м сирота́. — **Полусиро́та́** (без батька) — пів сирота́. — Тяжко важко в сьвіті жити сиротї-безродї, нема куди притулитись, хоч з гори та в воду. К. Ш. — А я в попа обідала, сирітка сказала. К. Ш. — Кругом бідний, кругом сиротина. Як.

Сиро́ткинъ = сирі́ткин.

Сиро́тскій = сироти́н, сироти́ний, сирі́тський. С. З.

Сиро́тство = сирі́тство.

Сиро́тствовать, сироте́ть, осироте́ть = сиротї́ти, осиротї́ти, посиротї́ти.

Сиро́тствующій = сирота́, осиротї́лий.

Си́рый = 1. осиротї́лий, сирота́.

2. безпо́мічний, безпора́дний, беззасту́пний і д. **Беззасту́пный** і **Безпо́мощный.**

Си́рѣчь = се́б-то.

Систематѝческій = сістемати́чний.

Си́тецъ = си́тець, си́тчик.

Си́течко = си́тко, си́тце́, си́течко (мале сито і ложечка чи відерце з дїрочками, для цїдїння чаю).

Си́тникъ = 1. рос. Scirpus lacustris, S. palustris — осїтня́г, сїтня́г, коми́ш, куга́, рогіз. С. Ан.

2. си́тница (хлїб). С. З.

Си́тный = си́тний (просїяний на сито, спечений з такого борошна).

Си́то = си́то, сите́ць, си́тко, си́тце, си́течко, не густе — підси́ток. — Ситець знову на кілочку висить, а пристаріють ся, то й під лавкою валяють ся. н. пр. Ман. — **Си́то пропускно́е** = цїди́лка, цїди́вка.

Сито́вникъ = д. **Си́тникъ 1.**

Сито́вый = осїтняго́вий, комише́вий.

Си́точный = си́товий.

Ситуа́ція = місцьо́вість; стано́вище.

Си́тце = д. **Си́течко.**

Си́тцевый = си́тцьовий, цицо́вий. — Що

року то й свита нова, в будень спідниця цицова. н. п.

Сѝфилисъ = пра́нці. С. Жел. — Нехай вам, сестриці, і пранці і нориці. н. пр.

Сифили́тикъ = пранцюва́тий, франц ю ва́тий. С. Жел.

Сифо́нъ = цмо́к.

Сія́ніе = сія́ння, сія́во, сія́йво. — Мов сонце ізійшло, слїпучим сяєвом покої залило. Скл. — Бачимо ясне сяєво нового життя Шевченка. Кп. — Бо по ночам, як місяць серед неба із зорямя веде розмову тиху, я в сяєві його вбачаю матїр. К. Б. — Те сяйво любе в їх очах, той голос в пісні та в речах. Пч. О. — **Сѣверное сія́ніе** = оказія. Ман. — Инколи на небі буває мітла і оказія — це перед війною. н. к. Ман.

Сія́тельный = ясневельмо́жний (до титула князїв і грапів).

Сія́тельство = ясневельмо́жність (титул князїв і грапів).

Сія́ть = сія́ти, сія́ти, сїя́ти, зорі́ти С. З. Л. — А дукачі так і сяють. Кп. — Зірочки сяють. С. З. — Умираючи, дивив ся, як сонечко сяє. К. Ш. — Надія зоріла йому на обрію життя. Кн. — Ялина сяяла на всю Волощи у красою. К. К. С. — Там місяць, там сонце ясніше сїя. К. Ш.

Скабіо́за, рос. Scabioza arvensis Syn. = наголо́ватик, синя́вка, огірча́к, свербіжниця, Христо́ва па́личка (укр.), жовтїльниця (Гал.). С. Ан.

Сказа́ніе = каза́ння, пере́каз, оповіда́ння, о́повідь, о́пис. — Можна довідатись про се доволї ясно з переказів наших лїтописей. Бар. О.

Сказа́тель, ница = оповіда́ч, ка і д. **Повѣствова́тель.**

Сказа́ть = д. **Ска́зывать.**

Ска́зка, ска́зочка = 1. ка́зка (С. З. Л.), ка́зочка, ба́йка (С. З. Л. Ш.), ба́єчка (С. Ш.), побрехе́нька. — До казки приказка годить ся. н. цр. — Казка — байка, а пісня — правда. н. пр.

2. по́каз і див. **Показа́ніе.**

Ска́зочникъ = казкар (С. Жел.), бай (С. Жел. Ш.), ба́єчник, байка́р (С. Жел.).

Ска́зочный = казкови́й (С. Жел.), ба́єчний.

Сказу́емое = прису́док. С. Пар. Гр. См. Ст.

Ска́зывать, сказа́ть = каза́ти (С. З.), пере́казувати, промовля́ти, оповіда́ти, сказа́ти, переказа́ти, промо́вити, повідати (С. Л.); промовля́ти, держа́ти мо́ву, річ, промо́вити, проекти і див. **Произноси́ть.** — Ой дївчино, куди йдеш? Скажи мінї правдоньку. де живеш? н. п. — Казав пан: *„кожух дам“, та слово його тепле. н. пр.* — Тодї скажеш „гоп!“, як перескочиш. н. пр. — Кажи всю правду. — Перекажи моїй неньці, що я їду. н. п. — Промов, промов, сердечко, як ми любились двоєчко. н. п. — **Ме́жду на́ми будь ска́зано** = нехай між на́ми зоста́неть ся. — **Ска́занный** = ка́заний, мо́влений. С. Л. — **Сказа́лся больны́мъ** = объяви́в ся слаби́м. — **Ска́зывается дворяни́номъ** = вида́є себе́ за дворяни́на, уда́є з се́бе дворяни́на.

Скака́ніе = скака́ння, плига́ння, стриба́ння.

Скака́ть = 1. (**скакну́ть**) — скака́ти (С. Л.), плига́ти, стриба́ти (С. Л.), го́пати, скікну́ти, скікону́ти, плигну́ти, стрибну́ти (С. Л.), го́пнути. — На радощах я трохи не плигнув з вікна. Кн.

2. д. **Перепры́гивать.**

3. (**поскака́ть**) — скака́ти, бігти ско́ком, навско́ки, плиго́м, поскака́ти, побігти ско́ком і т. д.

Скакли́вый = скаку́лий. С. Жел. — Скакучий горох, як молотиш. Хар.

Скаково́й = бігови́й.

Скаку́нъ, скаку́нья, скакуно́къ, скаку́нчикъ = скаку́н, ха, скакуне́ць, стрибу́н. стриба́ч (С. Жел.), стрибу́ха, стрибуне́ць, постриба́ун чик, брику́н, ха, брикуне́ць (С. Ш.). — Жвавий коник скакунець доцьвірінькав ся в кінець. Ст. Б. — Хлопчик стрибунець.

2. Cicindela, ком. — плигу́н. — Всяк, хто бачив, як той плигун стрибає. Ст. О.

Скала́ = 1. скеля. С. З. Л. — Із моря глибокого крута скеля піднїмаєть ся. Мет. С. З.

2. д. **Берёста.**

Скали́стый = скелистий. — Скелисті береги Росї. Кн. — **Скали́стыя го́ры** = кряжові гори.

Ска́лить, оска́лить, ся = ска́лити, виска́лювати, ся, вис(ш)керя́ти (зуби) і д. **Оска́ливать.**

Ска́лка = кача́лка. С. З. Л. — Купила рубель і качалку. — А вона тодї саме качала сорочки, та як схопить качалку... н. к.

Скалозу́бъ = д. **Насмѣшникъ.**

Ска́лочный = скелевий.

Ска́лывать, сколо́ть = 1. вико́лювати, ви́колоти (мережки на папері).

2. руба́ти, коло́ти, розко́лювати, ви́рубати, розколо́ти, поколо́ти, зруба́ти, зколо́ти (напр. дрова, кригу).

Скамья́, скаме́йка, скаме́ечка = ла́ва (С. З. Л.), ла́вка (С. З. Л.), ла́вочка, ла́вонька, *широка — прямость (С. З.), невелика*

— прúлавок (С. З.), корóтка, рухома — ослíн (С. З. Л.), ослóн (С. Л.), ослíнчик (Аф.), ослíнець (С. З. Л.), стíлець, стíльчик, в де яких піснях вживаєть ся ще слово скамни́ця (С. З. Л.), в школах — пáрта (С. Л.), маленька, що під ноги — підні́жня. — Лежить на лаві. С. З. — На чиїй лавці сидиш, тому й пісню сьпівай. н. пр. — Хоч під лавкою, аби з гарною панянкою. н. пр. — Біля кожних воріт була лавочка. Лев. В. — Прийшов до домоньку та й сїв на лавоньку, схилив головоньку. н. п. — Лежав на примостї. С. З. — Евонт же в хату рачки влїз і там під прилавком зігнувшись. Кот. — Прихиливши головоньку до скамниці. н. п. — Поставила тарілку з хлїбом, сама ж сїла на ослін. Кот. — Сидить батько кінець стола. Коло його стара мати сидить на ослонї. К. Ш.

Скандáлъ = бéшкет, шáрварок. — Чи не наробив я якого бешкету під пъяну руку? Гр. Чайч. — Так і взяло його за печінки! Зараз і подумав, який би то бешкет Івзї зробити. Кв. — Ще трохи й не позивались за такий бешкет. Кв. — Набреши про гулянки, пустоти і бешкет, що на волї хлопцї всюди чинять. Ст. Г. — **С. кóму сдѣлать** = зробúти бéшкет, сóрому наробúти. — Я в тебе кониченька однїму, я тобі сорому нароблю. н. п.

Скандáльный = бéшкетний.

Скандовáть = шкандувáти. С. З.

Скань = сýкані ниткú.

Скáпливать, скопúть, ся = збірáти, зібрáти, ся, назбірáти, ся. — Зібрав грошей — став хороший. Кроп.

Скáпывать, скопáть = скóпувати, скопáти.

Скарбъ = добрó, збіжжя і д. **Пожúтки.**

Скáредность = скнáрість. Ос.

Скáредный = 1. шкарáдний (С. З.), погáний і д. **Мéрзкій** і **Отвратúтельный.**

2. скнáрий і д. **Скупóй.**

Скáредъ = 1. погáнець, паскýда і д. **Мерзáвецъ.**

2. д. **Скря́га.**

Скарлатúна = шкарлатúна.

Скáрмливать, скормúть = вигодóвувати, випáсувати, викóрмлювати, вúгодувати, вúпасти, скормúти, повикóрмлювати. — Усе сїно вигодувала, нїчого не має. К. Х.

Скассúровать = скасувáти, покасувáти.

Скатáть = д. **Скáтывать.**

Скáтертка, скáтерть = скатертúна (С. З. Л.), скáтерка (С. Жел.), скáтiрка (С. Л.), скатернúця С. З. Л.), стільнúк, настільник (С. З. Л.), обрýс (С. Жел.). — Застелила стіл білою скатеркою. Лев. — Серед хати до дверей лїворуч стояв стіл, обрусом добрим вкритий. Ст. С. — Стіл засланий тонким білим обрусом. Лев. В.

Скáтертникъ = ткач (що робить скатерки).

Скáтистый = згóристий, покóтистий і д. **Покáтый.**

Скатúть = д. **Скáтывать** і **Скáчивать.**

Скатъ = 1. скóчування.

2. спуск, згірря, ýбіч (С. Ж. З.).

3. стан. — Купив стан коліс. (Д. **Прибóръ 2.**)

4. риба Roja clavata — скат. С. Пар.

Скáтывать = 1. (**скатúть, ся**) — котúти, покотúти, ся, позкóчувати, ся; спускáти, спустúти, ся, зсýнути ся. — Котили ся вози з гори та в долині стали. н. п. — Полїзе на гору та й зсунеть ся. Кр. — Бери санчата та підеи спускати ся.

2. (**скатáть**) — згортáти, звивáти, згорнýти, звúти.

Скать, соскáть, ся = сукáти, зсукáти, ся.

Скáчивать, скатúть = змивáти, зполїскувати, змúти, зполоснýти.

Скáчка = 1. скакання, гарцюванія.

2. біг, бігóвисько (С. Ш.), гонúтва (С. Ж.).

Скачóкъ = 1. скік (С. З. Л.), мн. скóки (С. З.), стриб, стрибóк, вúстриб. — Де твої жарти, де твої скоки? С. З. — І перший навісний стрибок страшную смерть мінї судив, — та я його попередив. Пч. — **Скачкáми** = (бігти) — скóком, перескóком (С. Л.), вúстрибом, вúбриком (С. Л.), робити що — прúхапцем. С. Л.

2. д. **Скакýнъ 2.**

Скáчущій = скакýчий, стрибýчий. С. Л.

Скáшивать, скосúть = 1. косúти, скосúти, покосúти, вúкосити.

2. зрізувати нáвкось, на скосú, скíсно.

Сквáжина, сквáжинка = щілúна (С. Ж.), щілúнка, шпáра, шпáрка, скалýбина. — Україна походила на темний льох, куди мов в щілину пробиваєть ся інколи сьвіт і соняшний промінь. Кн.

Сквáжистый, сквáжный = подїркуватий, дїркувáтий, дїрчáстий, продїркувáтий. С. Л.

Сквáжность = дїркувáтість.

Сквáшивать, сквáсить = квáсити, покваси́ти, сквáсити.

Сквéрна = пóгань, паскýдство і д. **Гнýсность.**

Скверна́вецъ, скверна́вка = погáнець, погáнка і д. **Мерзáвецъ.**

Скве́рно = пога́но, ги́дко, паску́дно, мерзе́но. С. Л.

Скверносло́вить = непристо́йні ре́чі говори́ти, блягу́зкати.

Скве́рность = по́гань (С. З.), паску́дство, плюга́вство (С. Ж.).

Скве́рный = пога́ний (С. З. Л.), паску́дний, гидки́й (С. Аф.), бридки́й (С. Л. Ш.), мерзе́нний (С. Л.), плюга́вий (С. Ж.), ке́пський (С. З.), не га́рний. — І поганим чимсь воняє. Дум. — Грицько бачив, що то кепська справа. п. п.

Сквернѣ́ть = поганіти, поганїшати, мі́ршавіти, плюга́віти, мерзе́ніти.

Скверъ = сад6́к (на міському плацу).

Сквитова́ть, ся = поквітува́ти, ся.

Сквози́стый = 1. дїркува́тий і д. **Сква́жистый.**
2. напівпрозо́рий.

Сквози́ть = крізни́ти.

Сквозни́къ = прозо́рий о́воч

Сквозно́й = скрізни́й (С. Жел.), крізни́й (С. Л.). — **С. вѣ́теръ** = крізни́й ві́тер (С. Жел.), про́тяг (С. Жел.), про́тяг-ві́тер, про́тяг ві́тру (С. Пар.). — Через відчинені двері повіяв на мене протяг-вітер в ту саме хвилину, коли я виходив з душної хати. Кн. — **С дира́** = дірка на́скрізь. — **С. дворъ** = прохідний двір. — **С. плодъ** = прозо́рий о́воч.

Сквозь = крізь, проз, чере́з (С. Л.), на́скрізь.

Скворе́цъ, сквóрка, сквóрушко, пт. Sturnus vulgaris = шпак (С. Л. Жел.), шпачи́ха, шпач6́к (С. Жел.). — Із теплої сторонъки шпаки прилетїли і вже собі під стріхою гнїздечко мостили. Баз. — Один ще змалку вдатний шпак у щиглика сьпівать павчив ся. Б. Г.

Скворе́шня = шпаки́вня. С. Жел.

Скворцóвъ = 1. шпако́вий (С. Жел.), шпачи́ний.

Скворцóвый = 1. шпако́вий, шпачи́ний, шпаки́вський. — Шпачине гнїздо. — Шпаківський голос.
2. шпаковúтий (д. **Масть**). С. Жел.

Скелéтный = кістяко́вий.

Скелéтъ = кістя́к (С. Жел.), костя́к, кістня́к (С. Жел.), костня́к, шкелéт, сна́сть (д. **Остовъ**). — Костяки в льоху лежали і мов усьміхались. К. Ш. — Давно пересохлі костяки степовим вітром розвіяло. Морд. — Всїм до тих могил байдуже і нема тиї руки, щоб, як сьвятощ, поховала черепи і кістняки. В. Щ. — Григорович посприяв, щоб Шевченко ходив учити ся малювати людський кістяк. Кн.

Ске́птикъ = недові́ра, неймові́ра.

Скепти́ческій = неймові́рний.

Скептици́змъ = неймові́рство.

Скида́ть, ски́нуть = д. **Сбра́сывать.**

Ски́дка = скида́ння; ски́дка.

Скипа́ться, скипѣ́ться = зкипа́ти ся, зкипі́ти ся, зсїсти ся.

Скипетродéржецъ, скипетроно́сецъ = берловла́дця (С. Ш.), берлоно́сець (С. Жел.). — Царь берловладця. Ніщ.

Ски́петръ = бе́рло. С. Жел. Л. Ш.

Ски́петръ ца́рскій = рос. Verbascum nigrum L. — горлачі́, ома́н, дива́нна, дивúна, V. Lychnitis — коровъя́к, за́яче у́хо, див, дивúна, бабки́, дрібні́ коровъяки́, V. Thapsus L. — дивúна, дрябча́к, коровъя́к, ведме́же у́хо, дива́нна, сьвічі. С. Ан.

Скипида́рникъ, рос. Asarum europaeum L. = ко́питень, копите́ць, копитці́, кінський ко́питень, копитня́к, підли́стник, підолїшник, підорі́шник. С. Ан.

Скипида́рный = скопита́рьний, шпигина́рьний. — Тією ж таки скопитарьною чи шпигинарьною водою разів по три на день кропити. Про Діфтерит. М. Хвідровський. Х. 1882 р. — **Скипида́рная трава́** = д. **Скипида́рникъ.**

Скипида́ръ = с(ш)копита́рь, шпигина́рь. — Зверху долити 4 або 6 ложок шпигинарю (скопитарю), котрий плавати ме зверху води. Про діфгеріт. М. Хвідровський. Х. 1882 р.

Скиптръ = д. **Ски́петръ.**

Скипѣ́ть, ся = зкипі́ти і д. **Кипѣ́ть** і **Скипа́ться.**

Скирда́, скирдъ = ски́рда, ски́рта, сти́рта (С. З.), соломи — ожере́д.

Ски́рдный = скиртови́й.

Скиса́ть, ски́снуть = скиса́ти, ски́снути, позкиса́ти.

Скита́лецъ, скита́лица = заволо́ка (сп. р.), бурла́ка, бурла́чка (С. Ш.), галайда́, летя́га. — А на чужій на сторонці зовуть мене заволокою, велять міні річку брести широкую та глибокую. п. п. — Тиняв ся заволокою з села в село. Він вітав мене не яко заволоку без пристановища. Кн. — Як бачиш, бурлака на сьвітї — тиняю ся од села до села. Кот.

Скита́льчество, скита́ніе = бурлакува́ння, блука́ння, туля́ння (С. Жел.), мандрува́ння.

Скита́ться = бурлакува́ти (С. Ш.), туля́ти ся (С. З. Л. Ш.), тиня́ти ся (С. Л.), во-

лочи́ти ся, ма́яти ся, ни́пати, мандрува́ти (С. Л.). — І много коло Бугу знатних Волох туляло ся. Л. С. (Д. ще під сл. **Скита́лецъ**.)

Ски́тникъ = ски́тник, пусте́льник (д. **Отше́льникъ** і **Пусты́нникъ**).

Ски́тническій = ски́тницький, пусте́льницький.

Скла́день = 1. нами́сто з самоцьвітного каміння; дука́ч на намисто.
2. о́браз чи образо́к склада́ний.

Скла́дка = 1. склада́ння, скла́дування.
2. скла́дка, згóртка, збірка, частіше мн. збóри, фалди́на (С. Ш.) і д. **Морщи́на**. — Згортки білої мережаної сорочки. Лев. В. — **Со мно́гими скла́дками** (про одежу) = рясни́й, фалди́стий (С. Ш.). — Рясна свита.
3. скла́дка, вкла́дка.

Скла́дни = д. **Скла́день 2**.

Скла́дно = скла́дно (С. Л.), до ладу́, прикла́дно, до при́кладу. — Не до ладу, не до прикладу. н. пр.

Складно́й = склада́ний. — Складаний ніж. Ман. — Виняв складаного ножа та й пішов різать. Гр. Чайч.

Скла́дность = скла́дність. С. Жел.

Скла́дный = скла́дний, доло́дний.

Скла́дочный = 1. вкладни́й. — **Скла́дочныя де́ньги** = вкладні гро́ші, вкла́дки.
2. складни́й.

Скла́дчатый = збо́ристий, складча́тий (С. Жел.), рясни́й, фалди́стий (С. Ш.).

Скла́дчикъ, ца = вкла́дник, ця.

Скла́дчи́на = скла́дка.

Складъ = 1. склад, лад. — Ні ладу, ні складу. н. пр.
2. д. **Слогъ**. 3. д. **Скла́дка 1**.
4. склад, мага́зин, гама́зин, гамазе́я.

Скла́дываніе = склада́ння, скла́дування.

Скла́дывать, сложи́ть, скла́сть, ся = 1. склада́ти (С. Л.), скла́сти, ся, позклада́ти, ся, шматочки до купи — зтули́ти, позту́лювати, до ладу — улаштува́ти, упорядкува́ти, крам — поташува́ти сч, уташува́ти ся. — Склав до купи. — Як в стіжечки поскладаєм, по козацьки погуляєм. н. п. — Прийшов Спас — вже б капусті в головки складати ся час. н. пр. Гр. Чайч.
2. згорта́ти, згорну́ти, позгорта́ти. — Згорнув книжку. — Ой як я прийду, тебе не застану, згорну я рученьки, та й не живий стану. н. п.
3. склада́ти ся, скла́сти ся, ски́нути ся. — Складімось, куме, грошей по сорок, випьємо, куме, ще й у вівторок. н. п. — Складі́мо ся та по таляру, та купим коня та отаману. Скиньмось, братці, по другому, та купім коня і всю зброю. н. п. — Вони скинулись, зібрали 10 карбованців. Кн. — Скинули ся по 4 шаги, купили горілки. Кр. — Як скинемось од воза по гривні, тобі вола купим, а скинемось по другій, то й другого купим. н. п.
4. склада́ти, проскла́дати. — А ну, проскладай оце слово.
5. склада́ти, зложи́ти, скла́сти. — Зложи оці цифри — скільки всього буде.
6. звертáти, звернýти, скла́сти. — Сам винен, а на мене звертає. — Можна листи назад одіслати, а тую причину на иньшого скласти. н. п. — **Сложи́ть винý на друго́го** = звернýти, скла́сти на ко́го.
7. вига́дувати, ви́гадати, склепа́ти (на кого). — **Сложи́ть го́лову** = голово́ю наложи́ти. — Щоб наложив зрадник головою. н. п. — **Сложи́ться** (про зріст, постать) = ви́рівнятись, постатніти.

Скла́дышокъ = опе́цок. С. Л.

Скла́сть, ся = д. **Скла́дывать, ся**.

Склёвывать, склева́ть = скльо́вувати, видзьо́бувати, склю́вати, поклю́вати, ви́дзьобати, подзьо́бати.

Скле́ивать, склеи́ть, ся = зліплювати, зклéювати, злíпити, склéїти, ся.

Скле́йка = 1. зклéювання, зклéїння.
2. зклéїне (місце). — Поламалось на зклеїному.

Склепа́ть = д. **Склёпывать**.

Склёпка = 1. клепа́ння.
2. зкле́пане (місце).

Склепно́й = зкле́паний, знюто́ваний.

Скле́пный = склепови́й.

Склепъ = 1. д. **Склёпка 2**.
2. склеп. С. З. — **Дѣлать с.** = склепи́ти.

Склёпывать, склепа́ть = заво́дити, завести́ у нюти, занютова́ти (С. З.), зби́ти нютами (Лев.), зклепа́ти, позаплíшувати. — В кріпкиї вели́ли його занютовати кайдани. Л. В.

Скле́щиваться, скле́щиться = зкле́шнюватись, зкле́шніти ся (про собак).

Скликáть, скли́кивать, скликáть, скли́кнуть, ся = зкликáти, зкли́кати, позкликáти, поназкликáти, ся, згу́кувати ся, згукну́ти ся. — Зкликав багато людей. — Позкликались вони до купи. н. к. — Ходять по лíсу та згукують ся, щоб не заблудити ся. Хар.

Скли́чка = зкликáння, óклик (Сп.), склик.

Склоне́ніе = 1. нахи́лювання, нахиля́ння, схиля́ння, на́хилка; підмовля́ння,

підмо́ва. — Його нахилювання нас до себе здаєть ся не щирим. Кн.

2. похи́лість, схил і д. **Наклóнъ 1. і 2. Пока́тость.**

3. грам. — склоне́ннє (С. Жел. Пар.), падежува́ння (С. Пар.), одмі́на в падежа́х.

Скло́нность = 1. похи́лість.

2. схи́льність, нахи́льність, на́хил, нахи́лок, хіть, охо́та. (Пр. д. під сл. **Наклóнность**).

Скло́нный = схи́льний (С. Л.), нахи́лий, прихи́льний, прида́тний, хотли́вий, д. **Наклóнный 2.**

Склонъ = спад, похи́л, похи́лість, схил і д. **Наклóнъ 1. і 2.** і **Пока́тость.** — На західних спадах гір. Пр. — Місто, що розкинуло ся на похилї Жевахової гори. Зап. Гр. — **Ю́жный склонъ** = навсо́ння. — **Склонъ горы́** = у́збіч, спад. похи́л гори́, ребро́ гори́, крутий — крутовина. Ман. — **На скло́нѣ дней, жи́зни** = на схилку ві́ку. — Сподобив мене на схилку віку мого мою дитину побачити. Ч. К.

Склоня́ть, склони́ть, ся = 1. нахиля́ти, схиля́ти (С. Л.), нагина́ти, підхиля́ти, нахили́ти, схили́ти, похили́ти, ся, нагну́ти, ся, підклони́ти, склони́ти, ся, прихили́ти, ся. — Нахили ся тишкомнишком над румъяним білим личком. Руд. — Головою молодою на руку схилилась, до півночи невесела на зорі дивилась. К. Ш. — Став журитись, сидить, головоньку схилив. Б. Г. — От як над вечір сонечко схилилось, мій Влас полуднувати сїв. Б. Г. — Вершок до вершечка іскиляєть ся, листок до листочка притуляєть ся. н. п. — Всї Кайдаші стояли кругом, посхиливши голови. Лев. — Ой там на горі стоять два дуби, ой схилили ся верхи до купи. н. п. — Сирота втомив ся, на тин похилив ся. н. п. — Похилившись, сидїли довгенько та зітхали обоє важенько. Чайч. Гр. — Вже і сонце похилилось низько. Чайч. Гр. — Як би́-то, думаю, як би́, не похилили ся раби. К. Ш. — Великий сьвіт та нїгде голову прихилити. н. пр. — **Склони́ть го́лову** = схилити го́лову, пону́ритись, похню́питись. С. Л. — **Склонённый, склони́вшійся** = похи́лий (С. Л.). похи́листий. — На похиле дерево і кози скачуть. н. пр. — Шапка похилиста. К. З. о Ю. Р.

Склони́вшись = схили́вшись, зігну́вшись, хи́льцї. — Козак молоденький та й того злякав ся, — хильцї, хильцї по під тином та в зїлля сховав ся. н. п. п.

3. схиля́ти, прихиля́ти, хили́ти, ся, намовля́ти (С. Л.), змовля́ти (С. Л.), підмовля́ти, схили́ти, прихили́ти, нахили́ти, ся, підмо́вити, намо́вити (С. Л.). — Ледве ми схилили його злегка, щоб признав ся. Ст. Г. — Народ більше схиляєть ся до поєднання з Турками. Кн. — Ви хилили ся не до мене, а до моїх ворогів. Кн. — Чи не можна прихилити Обручева, щоб не засилав Шевченка. Кн. — **Склони́ть на свою́ сто́рону** = залучи́ти, привернути, навернути (до себе, на свій бік). С. Л. — **Склони́ть могорычéмъ** = примогри́чити, підмогри́чити.

3. склоня́ти, одміня́ти в падежа́х.

Скло́чивать, склочи́ть, ся = куд о́вчити, ко́шлати, куйо́вдити, скудо́вчити, розко́шлати, розкуду́лати, ся і т. д. д. **Взъеро́шивать** і **Всклóчить;** скімши́ти ся.

Сключáть, сключи́ть = збива́ти, бра́ти, зби́ти, взя́ти у замки́ (про будования).

Скля́нка = 1. шкля́нка, пля́шечка ба́нька (мала, шкляна).

2. пісо́шний годи́нник і час — пів годи́ни (по пісошному годиннику, у моряків). — **Теперь седьмáя скля́нка** = тепе́р четве́рта годи́на.

Скоба́, здр. **ско́бка** = 1. ска́ба, ска́бка, у дверей — пля́мка (С. З. Л.), кля́мка (С. З.).

2. підкі́вка (під закаблуки).

3. грам. — ска́бка. — Де напис стоїть в ламаних скабочках. Номис.

Ско́бель = скобе́ль, струг, на взір ножа — шкря́бач.

Скоби́ть, заскоби́ть = бра́ти, взя́ти у ска́бки.

Скобле́ніе = скрома́дїння.

Скобли́ть, оскобли́ть, выскоблить = с (ш)кребти́ (С. Л.), с(ш)кроми́ти (С. Л.), ви́шкребти, вис(ш)кромадити, стругом — струга́ти, вистругати.

Скобяно́й това́ръ = дере́вня, деревъ́яне начи́ння (посуда, лопати, вила і т. д., що вистругуєть ся з дерева). — Мужик хотїв везти продавати деревню. н. о.

Скова́ть = д. **Ско́вывать.**

Сковéркивать, сковéркать = ко́рчити, кривити, поко́рчити, покриви́ти, ско́рчити, мня́ти, зімня́ти, зібга́ти.

Ско́вка = 1. ско́вування.

2. ско́ване (місце). — Зламалось на скованому.

Сковорода́, сковоро́дка = сковорода́, сковорі́дка, патéльня (Прав.).

Сковоро́дникъ = чаплїя. С. З. — Іде кума по саду, а кум по горо́ду, несе кума чаплїю,

а кум сковороду. н. п. — Кухарька чаплїю вхопила, лакей тарілками шпурляв. Кот.

Ско́вывать, скова́ть = 1. ско́вувати, с(з)кува́ти, позко́вувати. — Двох злодїїв скували і разом погнали у го́род. — Треба позковувати оцї шматки заліза.

2. вико́вувати, ви́кувати, зкува́ти. — Викував ніж.

3. зако́вувати, закува́ти, заку́ти, забива́ти, заби́ти у кайда́ни, у пу́та, у залїзо. — Піймали злодїя і закували у пута.

Сковы́ривать, сковыря́ть, сковырну́ть = с(з)колу́пувати, зколупа́ти, зколупну́ти, позколу́пувати.

Скокну́ть = д. **Скака́ть.**

Скокъ = 1. скік, пі́дскік, стриб, плиг, ви́брик (д. **Прыжо́къ**).

2. скік, плиг, стриб. — Я дивлюсь, а заєць тільки скік та й подав ся в кущі. — Гріх по дорозї біг, та до нас плиг! н. пр.

Скола́чивать, сколоти́ть, ся = 1. збива́ти, зби́ти, ся (з чо́го і з чим). — Збив обруч з дїжки. — Збив дошки.

2. збира́ти, зібра́ти, назбира́ти. — Зібрав грошей — став хороший. Кроп. — Не збірай синові худоби, збери йому розум. н. пр.

Ско́локъ = зразо́к (знятий виколюванням).

Ско́лотень = оде́жа (зшита з шматочків).

Сколо́тина = маслянка.

Сколоти́ть = д. **Скола́чивать.**

Колу́пывать, сколупа́ть, сколупну́ть = сколу́пувати, с(з)колупа́ти, с(з)колупну́ти.

Сколь = скільки; як, я́ко, я́к же. — **Сколь возмо́жно** = я́ко мо́га, скільки мо́га.

Сколь зи́ть, сколь зну́ть = скоб(в)за́ти ся, підсковзувати ся, сковзну́ти ся, підсковзну́ти ся, со́вгати ся, чо́вгати. — **Сколь зя́** = поковзом, щоковзом, по́поповзом, по́шморгом.

Ско́льзкій, ско́льзко = сковзки́й, ковзки́й, ско́взько (С. Л.); слизький, слизько, склизький, склизько (С. Л.); порський. — Як въюн слизький. н. пр. — Богадюка слизька і влїзла їй у горло. н. о. Гр. Чайч. — До церкви слизько, а до шинку близько. н. пр. — Рад би піймати, та слизький. н. пр. — Загнав на слизьке. н. пр. — Хоч близько, та склизько. н. пр. — **Ско́льзкимъ де́лать** = слизи́ти.

Ско́льзкость = слизкість, слизота.

Скользну́ть = д. **Скользи́ть.**

Ско́лькій = яки́й. — **Сколькихъ лѣтъ онъ у́мреръ?** = яки́х лїт, в яки́х лїтах він поме́р?

Ско́лько = скільки, кілько, яко́го. — Скільки я вам винен? — **Ско́лько-то** = скільки-сь. — **С. мнѣ извѣстно** = як мінї ві́домо, о скільки ві́домо мінї. — **С. уго́дно** = скільки хо́чеш, до схочу́, в во́лю. С. Л. — **С. нибу́дь** = скільки не́будь, що не́будь, де́-що. — **С. мо́жно** = яко мо́га, як поси́лля (С. Л.), скільки спромо́жно (Кн.). — **С. силъ хва́титъ** = чим дуж. — **С. мно́го** = яко́го бага́то. — Бач, якого багато народу зібралось. — Якого багато війська йде. С. Л. — **Ско́лько живу́, не ви́дѣлъ э́того** = як живу́, не ба́чив сього́. — **С. ни проси́лъ, онъ не послу́шался меня́** = як не прохав, він мене́ не послу́хав.

Ско́мкивать, ско́мкать, ся = збива́ти ся, зби́ти ся, зібга́ти (С. Л.), зімня́ти, ся; скімши́ти ся (С. Л.). Д. під сл. **Комъ.**

Скомороху́ = фигля́р (С. Ш.), куме́дник, кумедія́н, штука́рь, бла́зень (С. Ш.).

Скомороше́скій = фигля́рський, кумедія́нський, штука́рський.

Скомороше́ство = фигля́рство (С. Ш.), кумедія́нство.

Скомороше́ствовать, скомороши́ть = фиглюва́ти, штукарюва́ти.

Скомпрометти́ровать, ся = со́рому завда́ти, с. набра́ти ся, осороми́ти, ся.

Сконфу́зить, ся = осороми́ти, ся, со́рому завда́ти, набра́ти ся, ни́нхви да́ти, оче́й у Сїрка́ (або: у Рябка́) позича́ти, напекти́ ра́ків. — Довелось у Рябка очей позичати. Кр.

Скончáніе = кіне́ць і д. **Окончáніе.** — **До скончáнія вѣка** = до кінця́ сьві́ту.

Скончáть, ся = 1. покінча́ти, скінчи́ти, ся. Ос.

2. сконá ти (С. Л.), поконá ти, уме́рти, переста́вити ся, віддáти Бо́гові ду́шу, ду́ба да́ти, ґе́ґнути. — Дай Боже і поконать по правдї. н. пр. — Не довго мучив ся і переставив ся. — Поїхав, та скоро там занедужав і душу Богові віддав. — Та так бідолаху гепнув, що той до разу і ґеґнув. К. Ст.

Скопáть = д. **Скáпывать.**

Скопе́цъ = скіп (С. Пар.), скіпе́ць (С. Пар.), ва́лах, валаха́н (Хар.), халашта́н (Лев.), ви́кладень (д. **Кастра́тъ**).

Скопидо́мъ = скнара, скупиндя́, скупердя́га.

Скопи́ровать = скопію́вати, списа́ти ко́пію. — **С. кого́** = переко́рчити.

Скопи́ть, оскопи́ть = скопи́ти, валаша́ти, холоща́ти і д. **Оскопля́ть.**

Ско́пище = д. **Сбо́рище.**

Скопле́ніе = збіра́ння; ску́пчення, ску́пления (С. Жел.), згрома́дження; людей — сто́впище, сто́вписько, тиск. — Кинув очима на велике стовпище дівчат. Лев.

Скопля́ть, скопи́ть = збіра́ти, зібра́ти, надба́ти, прикопи́ти (С. Л.), скобі́жити. — Зібрав грошей — став хороший. Кроп. — Він скобіжив не мало грошей. Сп.

Ско́пчество = скопе́цство.

Скопъ = д. **Ско́пище.**

Скорби́ть = крухма́лити.

Скорблённый = крухма́лений.

Ско́рблость = шкару́бліс ть.

Скорблый = шкару́блий, шкарубки́й.

Ско́рбнуть, заско́рбнуть = шкару́бнути, зашкару́бнути.

Ско́рбный = 1. неду́жий, немо́щний. 2. сумни́й, журни́й, скорбо́тний.

Скорбь = жаль, ту́га, журба́, жу́ра, жа́лощі, печа́ль, скорбо́та, поту́га. С. Л. — З жалю слова не вимовить. С. Л. — Голосом моїм до Бога обізву ся помолившись і заплачу од печалї, од скорботи похилившись. К. П. — Похилив він голову на руки — ой гнітить його тяжка скорбота. Ст. С. — І скарай вас Боже великою та скорботою. н. п. — Скорбота затемнювала часом мою свідомость. Кн. — Козаченьку велика потуга — повтікали волики із плуга. н. п. Д. ще під сл. **Печа́ль.**

Скорбѣть = тужи́ти, журі́ти ся, сумува́ти, скорбі́ти, вболіва́ти, побива́ти ся, вбива́ти ся. С. Л.

Скорбя́щій = журни́й.

Ско́ренькій, ко = скоре́нький, ко, шви́денько, хуте́нько, прудко́м. — Зараз шапку надіває, та іде швиденько з хати. Гр. Чайч. — Не довго думаючи, хутенько з дому. н. к.

Скорёхонько, скорёшенько = хуте́сенько, як найскоріше, як найшви́дче.

Скорлупа́ = (оріхів, кавуна, різних овочів, яйця то-що) — лушпи́на (С. З.), лушпа́йка (С. З. Л.), лушпи́нка, шолупи́на, шолупа́йка, зб. лушпи́ння, тверда дуже — шкарлу́па, шкарлу́пка (С. Л.), шкаралу́па (С. З. Л.), шкару́бина, у рака — шкаралу́(ю)ща (С. Л.), шкаляру́ща. — Лушпиння з оріхів. С. З. — Їли кавуни та по накидали скрізь лушпиння. н. к. — Лушпиння з сьвячених крашанок треба однести на розсадник або в річку. н. пр. — Як шмалити ракову шкаралущу, то гадюки позлазять ся до огню. Ман. — Мъяса чорт' має і зверху одна шкаляруща із кістки. Дум.

Скорлу́пный = лушпи́нний, шкарлу́пний. — **Скорлу́пныя живо́тныя** = шкарлу́пні тва́рі.

Скорми́ть = д. **Ска́рмливать.**

Скорня́къ = чинба́рь (Хар.), чинба́р (Прав.), кушнїр (С. Л. Лїв.), га́рбар (Прав. С. З. Л.).

Скорня́чество = кушнїрство. С. З.

Скорня́чить = кушнїрува́ти, чинбарюва́ти.

Скорня́чій = кушнїрський, чинба́рський. С. З. — Кушнїрський цех. С. З.

Ско́ро = ско́ро, шви́дко, ху́тко, пру́дко, незаба́ром, незаба́вом, неба́вом, невзаба́ри. — Швидко — доженеш лихо, а тихо — воно тебе дожене. н. пр. — Прудко гони́ть — голову зломи́ть. н. пр. — Ой попливи, утко, проти води хутко. н. п. — Незабаром коло нього став і пан сопіти. Руд. — От і піст на сходї, Великдень незабаром. О. Мир. — **Ско́ро ска́зка ска́зывается, да не ско́ро де́ло де́лается** = не так ху́тко дїється ся, як гово́рить ся, не так шви́дко ро́бить ся, як мо́вить ся. н. пр.

Ско́ро уже́ = за то́го. — Час за то́го й жати. К. Ш.

Скоро́бить, ся = ко́рчити, поко́рчити, попачи́ти, пошкару́бити, ся і д. **Коро́бить, ся.**

Скороговóрка = скорогові́рка.

Скорозрѣлый = скоро́здрий і т. д. д. під сл. **Поспѣва́ть.** — Ся груша скороздра; он і яблонї ті — теж скороздрі — об Иллї готові. Кн.

Скоро́мить, оскоро́мить, ся = скоро́мити, поскоро́мити, ся, злама́ти піст.

Ско́ромь, скоро́мное = ско́ром, скоро́мне. — Десь він од паничів чував, що скором здоровіше та ще к тому й смачніше. Б. Г.

Скороопьяня́ющій = пьянкува́тий. — Молодий ще мед, тим він і пьянкуватий. Кн.

Ско́ропись = скоро́пис.

Скоропоспѣшный = сквапли́вий, скорохватський. — Суд сквапливий рідко буває справедливий. н. пр.

Скоропости́жный, но = на́глий, на́гло (С Л.), раптовий, ра́птом (С. Л.), без часу́. — **Скоропости́жная смерть** = на́гла смерть. С. Л. — Смерть забрала їх нагло одного дня. Фр. — Володимир помер нагло і смерть його вважали карою за те, що зламав присягу. Бар. О. — Хто сю молитву рано й вечір читатиме, той наглої смерти не матиме. н. п.

Скоропреходя́щій = не до́вгий, не довгоча́сний. — Випъєм по повній, вік наш не довгий. н. пр.

*

Скороспѣлка = 1. рос. Primula officinalis Jacq. P. veris L. — сороч́і ла́пки, бо́жі ру́чки, біла бу́квиця, медяни́к і д. **Баране́цъ 2.**
2. скороздрі́й, скоро́здра (Ман.) і д. **Скорозрѣлый.**

Скороспѣлий = д. **Скорозрѣлый.**

Скорострѣльный = скоропа́лкий.

Ско́рость = ско́рість, шви́дкість, пру́дкість (С. Жел.), спіх (в роботі). — В мене більший спіх у руках, ніж у хазя́їна. Кр.

Скорота́ть = скороти́ти, покороти́ти.

Скоротѣчный = бистропли́нний (С. Ш.) і д. **Скоропреходя́щій.**

Скороходъ = бігу́н.

Ско́роходь = швидка́ ходá.

Ско́рчивать, ско́рчить, ся = ко́рчити, зко́рчити, ся, скандзю́бити, ся, зкарлю́чити, ся. — От старість: схаменись! Ось-ось скандзюбить в сук. Гул. Ар. — **Ско́рчить грима́су** = скриви́ти ся.

Ско́рый = ско́рий, швидки́й (С. Л.), хутки́й (С. З.), прудки́й (С. Л. З.), шпарки́й (С. З.), мото́рний, жва́вий, ско́рен, скоропа́дний, шамки́й (С. Л.), похватний, похопли́вий (С. З.), сквапли́вий. — Швидкої роботи ніхто не хвалить. н. пр. — Гляньте, яка швидка — усіх попередила, усіх перегнала. Кн. — Бог хоч не скорен, та влучен. н. пр. — **Бо́лѣе ско́рый** = ско́рший, скорі́ший, шви́дчий, пру́дчий. — Оттак швидча справа буде. С. Л. — **Са́мый ско́рый** = найскорі́ший, найшви́дчий, найшвидчі́ший і т. д. — **Въ ско́ромъ вре́мени** = ско́ро, незаба́ром (Д. **Вско́рѣ**). — **На ско́рую ру́ку** = на швидку́ ру́ку, по́хапцем.

Скорѣе = шви́дче, скорі́ш, скорі́ше, мерщій, хутчі́й, метчі́й, прудчі́ш, боржі́й, бо́рше. С. З. Л. — Ізняв шапочку швидче всіх, поклонив ся він нижче всіх. н. п. — В школі дитина швидче розвиває свій сьвітогляд. Кн. — А йди сюди мерщій! н. о. — **Какъ мо́жно скорѣе** = я́ко мо́га шви́дче, чим дуж. — До церкви не дуж, а до корчми чим дуж. н. пр. — Еней пожар такий уздрівши, злякав ся, побілів як сніг, і бігти всім туди звелівши, чим дуж до човнів сам побіг. Кот.

Ско́са = д. **И'скоса.**

Скоси́ть = д. **Коси́ть** і **Ска́шивать.**

Скосъ = 1. скіс. — Віддав траву на скіс.
2. косогі́р, згі́рря. — Хата стоїть на косогорі.

Скоти́на = 1. скоти́на, скот (С. Л.), това́р (С. Ш.), худо́ба (С. Л.), би́дло (С. Ш.), одна штука — товари́на (С. Ш.), худо́би́на, поб. — товаря́ка. — Пожену я на яр товар, на гору телята. н. п. — Народ, як товар у череді: усякі є. н. пр. — Хоч би в яку тобі годину на податі продам останню товарину. Зіньк. — Швець не купець, а коза не товар. н. пр. — Пошануй худобу раз, вона тебе десять разів пошанує. н. пр. — В дорозі, в гостині памъятай о худобині. н. пр.
2. би́дло, дия́вольська худо́ба. — Він на мене каже: бидло, а я мовчи! Карп. Кар. — І очі видеру я з лоба тобі, диявольська худоба! Кот.

Ско́тникъ = ско́тник, скота́рь, скота́р (С. З.).

Ско́тница = д. **Коро́вница.**

Ско́тный = скоти́нячий, товаря́чий (С. Ш.), худо́бний. — Товарячі ратиці. С. Ш. — **С. дворъ** = д. під сл. **Дворъ.**

Скотово́дство = скота́рство. — Скотарство звичайно панує серед народів перехожих. Кн. — Запорозці пильнували, щоб розвинути хліборобство, скотарство. Зап. Гр. — **С. занима́ться** = скотарюва́ти, скота́рити.

Скотобо́йня = бо́йня, частїше мн. бо́йні.

Скотово́дъ = скота́рь.

Ско́тскій = скоти́нячий, това́рячий (С. Л. Ш.), бидля́чий (С. Л. Ш.).

Скотъ = д. **Скоти́на.** — **С. молодо́й** = молодни́к, молодня́к, молодови́к. — **С. рабо́чій** = робо́чий скот, тя́гло́. — **С. рога́тый** = д. під сл. **Рога́тый.**

Ско́чить = ско́чити, скікну́ти, плигну́ти, стрибну́ти.

Скра́дывать, скра́сть, ся = 1. викрада́ти, ви́красти, зманювати, змани́ти.
2. таїти (С. Ш.), кри́ти, хова́ти, притаїти, утаїти (С. Ш.), схова́ти, ся. — Крий, ховай погане, а воно таки гляне. н. пр.

Скра́ивать, скрои́ть = кро́їти, кра́яти, викра́ювати, покро́їти, покра́яти.

Скрасть = д. **Скра́дывать.**

Скра́шивать, скра́сить = прикраша́ти, закраша́ти, з'украша́ти, приоздобля́ти, квітча́ти, прикраси́ти, закраси́ти, приозло́бити, уквітча́ти. — Дощі землю з'орошають, травою встилають, а квітами з'украшають. н. п.

Скребни́ца = с(ш)кребни́ця, гребло́ (С. Аф.), згре́бло́ (Херс. С. Жел.), гребни́ця, скребло́ (С. Жел.).

Скребо́къ = с(ш)кребáчка.

Скрежета́ніе = скреготáння, скре́гіт.

Скрежета́ть, заскрежета́ть = скреготáти

(С. Л.), скреготі́ти, заскреготі́ти. — Із серця скреготав зубами, об землю тупотав ногами. Кот.

Скре́жетъ = скре́гіт. С. Л.

Скресть = скребти́, шкребти́, скрома́дити, шкря́бати (С. Л.), шкряботі́ти (С. Л.), шару́дити (С. Л.).

Скрещáть, скрести́ть = склада́ти, скла́сти, згорну́ти на́вхрест, скрижува́ти. — Ручиці скрижував. Сп.

Скре́щивать, скрести́ть = парува́ти, попарува́ти.

Скри́вливать, скриви́ть, ся = крити́, згина́ти, покриви́ти, скриви́ти, зігну́ти, ся; хили́ти ся, похили́ти ся. — Зігни гвіздок. — Іде, зігнувшись. — Село не виросло, не перемінилось, тільки хата на край села на бік похилилась. К. Ш.

Скрижáль = табли́ця.

Скрипáчъ = скри́пник (С. З. Ш. Ніс.), здр. скри́пничок, скрипни́ченько (С. Жел.), скрипа́ль (С. Жел.), скрипкогра́й (С. Жел.). — Перше слово визначає і музику і того, хто вміє робити скрипки, останні — про музику. — Одна сестра кинула ся до печі, друга до циган по скрипника. Федь. — Музики грають — було щось аж шість скрипників і два цимбалисти. Федь. — Скрипнички приграваюють, віночки дошиваюють. н. п. — Як пішов тоді скрипаль по селах, грає тай грає, нїхто над його вже не загра. н. о. Грінч.

Скрипи́ца = д. **Скри́пка.**

Скрипи́чный = скрипкови́й.

Скри́пій, рос. Spiraea Ulmaria L. = гіро́шник, огіро́шник, меду́ниця, бузина́ болотна, жа́бъячі конопе́льки. С. Ан.

Скри́пка = скри́пка, скрипи́ця (С. З.), здр. — скри́почка.

Скри́пнуть = д. **Скрипѣ́ть.**

Скрипня́, скрипотня́ = скрип, скри́пнява, рип, ри́пнява, рипотня́. — Далї подорожнїй почув скрипняву від гарб. Драв.

Скрипу́нъ, ком. Cerambix, Dorcadion = скрипу́н, муз́ика, музи́чка (Ман.). — Взивають ся цї жучки скрипунами через свою вдачу скрипіти. Ст. О.

Скрипу́ха, рос. Crepis tectorum L. = кульба́ба, дикий молоча́й, жо́втий цьвіт. С. Ан.

Скрипу́чій = скрипливий (С. Л.), скрипу́чий, скрипу́щий, ripли́вий (С. Л. Ос.). — Як до тебе ходити, коли маєш ворота скрипливі, а сусїди брехливі? н. п. — Скрипливі ворітечка не могу заперти. н. п. — Скрипливе дерево і дужого переживе. н. пр.

Скрипчёнка = скри́почка (погаленька).

Скрипъ = скрип, рип, частий — скри́пня-ва, ри́пнява. — Гомін великий, скрипнява від гарб, іржання кінське. Зіньк.

Скрипѣ́ніе = скрипі́ння.

Скрипѣ́ть, заскрипѣ́ть, скри́пнуть = скрипі́ти, рипі́ти (С. Л.), ри́пати (С. Л.), ри́пнути. — На ногах сапъян рипить, а у борщі трясця кипить. н. пр. — Чує він щось рипнуло дверима. Лев.

Скрои́ть = д. **Скра́ивать.**

Скро́мникъ, ца = скро́мник, ця.

Скро́мность = скро́мність, сми́рність (С. Жел.), ла́года, ла́гідність (д. **Кро́тость**).

Скро́мный = скро́мний (С. Пар. Так саме і в иньших слав. мовах), ти́хий (С. Л.), сми́рний, суми́рний (С. Л.), ни́шкий, ла́гідний, дуже — плохи́й (С. Л.), благи́й. — Степан весь удав ся в матїр — тиху, лагідну жінку. Фр.

Скропа́ть = 1. зши́ти з кла́птиків. 2. зля́пати, спарта́чити (зробити аби як).

Скру́гливать, скругля́ть, скругли́ть, ся = закру́глювати, закругля́ти, обкру́глювати, закругли́ти, ся і т. д.

Скру́тень = д. **Свя́зка.**

Скру́чивать, скрути́ть, ся = 1. закру́чувати, закрути́ти, зсука́ти, ся, багато — позкру́чувати. — Закрутив вірьовку. — Закрутилась вірьовка. 2. звъя́зувати, закру́чувати, мотузити, звъязáти, с(з)крути́ти,)мотузова́ти. — Налигачем скрутили руки. К. Ш.

Скручи́нить = завда́ти жа́лю, сум навести́.

Скрыва́ть, скрыть, ся = 1. хова́ти, вихо́вувати, крити, перехо́вувати, схова́ти, скри́ти, заховáти, перехова́ти, ся. — Сховались, та й попались. н. пр. — Скрию ся де небудь, переховаюсь на час. Кр. — **Скрыва́ющійся** = кри́ючий ся. — **С. въ толпѣ́** = пошити ся між лю́ди. 2. таїти, ся (С. Л. Ш.), кри́ти, ся (С. Л.), хова́ти, ся, утаїти (С. Ш.), перекри́ти. — Таїла від Бога та чортові сказала. н. пр. — Годї вам таїти злодія, кажіть — де він? Кн. — Шильця в мішку не утаїш. н. пр. — Жінка хіба те утає, чого не знає. н. пр. — Дерево тлїє, але вогонь таїть ся десь в нїм. н. пр. — Не маю з чим ховатись від тебе. Ч. К. — Крий, ховай погане, а воно таки гляне. н. пр. — Він од усїх криється ся. — **Скрыва́ть въ се́рдцѣ** = в душі́ таїти, гнїти́ти в се́рцї. — **С. недоста́тки** = личкува́ти, заличкува́ти.

Скры́тничать = таїти ся (С. Ш.), кри́ти ся.

Скры́тность = скри́тість, та́йність (С. Ш.), нещи́рість. — Шевченко не любив висло-

люватись і знати було в йому скритість. — Яка в нього тайність. С. Ш.

Скры́тный, но = 1. закри́тний, но (Сп.), не щи́рий, не щи́ро.

2. пота́йни́й (С. Л.), пота́мний, пота́йливий, прита́йкуватий, по́тай (Ос.), пота́мно, по́тайні, потайко́м, ни́шком. — Се потайна собака, не гарчить, а куса. С. Л. — Потай Бога, щоб і чорт не знав. н. пр.

Скрытъ = похоро́нка, кри́ївка, кри́янка (С. З.), потайни́к, тайни́к (С. Ш.), таа́мни́ця (С. Ш.), схо́ванка. — Невідоме криянкою з монастиря утік. С. З. Д. ще під сл. **Мѣсто (укрытое)**.

Скры́тый = д. **Скрыва́ть**. — **С. мѣсто** = д. **Скрытъ**.

Скрѣпа = 1. скрі́па, закрі́па.

2. пі́дпис, посьві́дчення (паперу).

Скрѣпля́ть, скрѣпи́ть, ся = 1. скріпля́ти, вкріпля́ти, кріпи́ти (С. Л.), зкріпля́ти, укріпля́ти (С. Ш.), уміцня́ти (С. Л. Ш.). скрепи́ти, укріпи́ти, ся умоцнюва́ти (С. Ш.). — Укріпив, як Бог черепаху. н. пр. — Щоб йому живіт молодецький скрепило. н. д. — **Скрѣпя́, скрѣпи́въ се́рдце** = придушивши гнів, жаль.

2. сьві́дчити, посьві́дчити (папери), ствердити пі́дписом.

Скрѣпча́ть = поду́жчати. — Вітер подужчав.

Скрю́чивать, скрю́чить, ся = згина́ти. карлю́чити, ко́рчити, зігну́ти, зкарлю́чити, зко́рчити, зкандзю́бити, ся.

Скря́га = скна́ра (С. З.), скнира, скупендя́ (С. З.), скупя́га, скупердя́ (С. Л.), скупердя́га (С. З.), жми́крут (С. Л.), гні́тець.

Скря́жничать = скупи́ти ся, трусити ся (над грішми то що).

Скря́жничество = скна́рість С. З. Ос.), скна́рство, скни́рство, скупердя́йство. — Я не спостеріг за ним скупердяйства. Кн.

Скуде́ль = 1. гли́на.

2. гли́няний по́суд або черепо́к.

Скуде́льный = 1. гли́няний.

2. д. **Бре́нный**.

Ску́дность, ску́дость = скудо́та, неста́ток, недоста́ток (С. Ж.), уб'о́зство (С. Ш.), убогота́, убо́жство. С. Ш. — Прийшов нестаток, забрав і остаток. н. пр.

Ску́дный, но = убо́гий, го, мізе́рний, злиде́нний.

Скудоу́міе = недоу́мство.

Скудѣть, оскудѣть = убо́жіти і д. **Бѣднѣть** і **Истоща́ться** 2. і 3.

Ску́ка = нудьга́ (С. З. Л.), нуд (С. З.), нуда́ (С. Л.), нудь, нудо́та. ну́дність, ску́ка. — Журба злигала ся з нудьгою та й їздять верхи. н. пр. — Нудьга мене сушить, нудьга мене въялить. н. п. — А як прийде нудьга в гості та й на ніч засяде, оттоді мене, мій брате, зови на пораду. К. Ш. — Ждемо вас тут, ждемо, аж нуд напав. О. Стор. — Взяла мене тяжка скука, подумаю, що розлука. н. п. — **С. одоле́ла** = нуд напа́в, нудьга́ напа́ла, нудьга́, ску́ка взяла́, обняла́. — **Чу́вствовать ску́ку** = нудьгува́ти, ну́дити ся і д. **Скуча́ть**.

Скула́ = 1. ви́лиця. С. Л. — Його широке лице, широкі вилиці надавали йому вираз упертости. Фр.

2. д. **Скря́га**.

Скульпто́ръ = різьба́р, різьбя́р (С. Жел.), ліповщик, сни́цар (С. Жел.).

Скульпту́ра = різбя́рство, різба́рство, сницарство. С. Жел. — Я не гадав, щоб в Ермитажі була така сила давнього різбарства. Кн.

Ску́мбра, р. Scomber scombrus = ску́мбрія, баламу́т, чибрик. Рябков.

Скупа́ть, скупи́ть = скупа́ти, скупо́вувати, понакупа́ти, понакупля́ти, позкупо́вувати, понакупо́вувати.

Скупёнекъ = скупе́нький.

Скупе́цъ = скупи́й, скупя́га, скна́ра (С. З.).

Скупи́ть = д. **Скупа́ть**.

Скупи́ться = скупи́ти ся, жаліти, жалкува́ти, шкодува́ти. — Ти вже скупієш ся батющі і карбования дати. Хар.

Скупова́тый = скупе́нький.

Скупо́й = скупи́й, скупу́чий (С. Л.), скна́рий (С. З.). — Скупий двічі тратить. н. пр. — Була вона багата та скнара така, що од неї нїхто й хлїба шматка не бачив. н. о. — **Скупы́мъ сдѣлаться** = прискупі́ти.

Ску́пость = ску́пість, ску́пощі, скна́рість (Ос.). скна́рство.

Скупщи́къ = купчи́к, скупщи́к, пере́купець (С. Жел.), товару — пра́сол, згонщик, полотна — полоте́нщик, щетини — щети́нник.

Скупѣть = скупі́ти, скупі́шати.

Скуса́ть, скуси́ть = відку́сювати, відкуси́ти, зкуси́ти, про кілько — позку́шувати.

Скуты́вать, скуты́ть, ся = д. **Заку́тывать**.

Скуфія́ = підка́пок.

Скуча́ніе = нудьгова́ння.

Скуча́ть, соскуча́ть, ся = ну́дити, ся (С. З. Л.), нудьгова́ти (С. З. Л.), сумува́ти,

ну́дити, сьвітом, мару́дити ся, зну́дити ся, зану́дити ся (С. Л.), засумува́ти, ску́чити. — Я вже собі найду роботу, то чого мінї нудитись. Фр. — Як я тебе візьму за себе, чи не будеш нудитись в Семигорах? Лев. — Соломія сидїла з матїрю і нудила сьвітом. Лев. — Коли ж бо він такий тихий! Я б, за ним бувши, знудилась. Федь. — Сидить, головоньку схилив. Чого ж ти, брате, сьвітом нудиш? Б. Г. — Мелашка вже нудилась за Бієвцями. Лев. — Скучила до дому. — Скучила за вами. Кр.

Ску́чивать, ску́чить, ся = 1. валкува́ти, склада́ти, скла́сти, поскладати в ку́пу. 2. ку́пити ся, ку́пчити ся, ску́пчити ся, зто́впити ся, зъюртова́ти ся.

Ску́читься, соску́читься = д. **Скуча́ть.**

Скучли́вый = нудни́й, мару́дний.

Ску́чный, но = нудни́й (С. Л.), ну́дно (С. Л.), нудки́й, ну́дко, мару́дний, но, маркітний, но, ску́шний, но. — Чого мінї тяжко, чого мінї нудно, чого серце плаче? К. Ш. — Марудна річ — драти пірря. Кн. — Не топила, не варила, а в сьвітлонці душно; як поїду з сього села — комусь буде скушно. н. п. — **Ску́чный человѣкъ** = нудни́й чоловік, мару́да, нудитель.

Ску́шать = зъїсти, поїсти.

Слаби́тельное = проно́сне. С. Жел.

Сла́бить = проно́сити.

Сла́бкій, ко = слабкий, сла́бко, на о́слабі. — Слабко вірьовку натягнули.

Сла́бнуть, осла́бнуть = д. **Ослабѣва́ть.**

Сла́бо = 1. сла́бко, на о́слабі. — Вірьовку натягнуто слабко. 2. пома́лу, пово́лї, неду́же, безси́ло, мля́во, ма́ло. — Каганець помалу сьвітить.

Слабоси́ліе = малоси́лля, неду́жність.

Слабоси́льный = малоси́лий, кво́лий (С. Жел.), мля́вий (С. Жел. З.), крихкотїлий, хорови́тий, неду́жий, легкоду́хий. (Д. **Малоси́льный**).

Сла́бость = сла́бість, неду́жність, недолу́жність, мля́вість (С. Жел.), млость (С. З.). — І досї в голові гудить і млость якась по всьому тїлу. К. К.

Слабоу́міе = недоу́мство.

Слабоу́мный = д. **Малоу́мный.**

Сла́бый = 1. слаби́й (С. Л.), неду́жий, немі́цний (С. Л.)., кво́лий (С. Жел. Л.), мля́вий (С. З. Л. Жел.), недолу́жний, недолу́гий, хибкий, у́тлий (С. Ш.). — Та воли мої недужі, та вивезїть мажу з калюжі. н. п. — Утлий на мороз. Ман. 2. слабки́й, ві́льний (д. **Сла́бкій**). 3. ле́гкий, не мі́цний. — Легкий тютюн. — Легке пиво.

Слабѣть, ослабѣть = слабіти, слабі́шати (С. З. Л.), сла́бшати (С. Л.), кволїти (С. З. Л. Жел.), кво́лити ся, марнїти і д. **Ослабѣва́ть** — Сестра підвелась, кволячись, обхопила його руками. н. к. Кволить ся все, нездужає. К. З. о Ю. Р.

Сла́ва = 1. сла́ва, здр. сла́вонька. — Ой не знав козак, ой не знав Сопрон, як славоньки зажити гей зібрав військо та й пішов Орду бити. н. п. — **Дурна́я сла́ва** = неслава, неславонька. погови́р, сла́ва. — До иньшої ходиш, зо мною говориш, мінї молоденькій неславоньку робиш. н. п. 2. поголо́ска, чу́тка і т. д. д. **Молва́.**

Сла́вить, ся = 1. сла́вити (С. З.), величати, хвалити, вихваля́ти, ся. 2. розславля́ти, розпуска́ти сла́ву, чу́тку.

Сла́вный = 1. сла́вний, сла́вен, славе́тний (С. Л.), славу́тний (С. Л. Ос.). 2. ду́же га́рний, ле́пський.

Славосло́вить = вислав ля́ти, вихваля́ти, величати.

Славяни́нъ = славъяни́н (С. Жел.), словъяни́н. — Щоб усї славъяне стали добрими братами. К. Ш.

Славя́нскій = славъя́нський, словъя́нський. — І всї мови славъянського люду ви знаєте, а своєї дасть-Біг! К. Ш.

Славя́нство = сла(о)въя́нщина.

Слага́тель = укла́дник (С. Ш.), склада́ч.

Слага́ть, сложи́ть, ся = 1. склада́ти, скла́сти, поскладати, ся і д. **Складывать.** — **Сложи́ть до́лжность** = зложити уря́д, зректись уря́ду. — **Сложи́ть съ кого́ штрафъ** = зня́ти штраф, дарува́ти, прости́ти. 2. склада́ти (С. Л.), укладати (С. Ш.), компонува́ти (С. З.), зложи́ти (С. Л.), уложи́ти (С. Ш.), скла́сти, зкомпонувати (С. З.). — Він і пісні складає. — Дарма... ми терпіли та пісні складали, в тих піснях ми горе своє виливали. Чайч. — Хто уміє вкрасти, той уміє і брехеньку скласти. н. пр. — Зкомпонував вірші.

Сла́денькій = солоде́нький, солодо́к. — А медок солодок для хазяйських діток. н. п.

Сладёхонькій, сладёшенькій = солоде́сенький.

Слади́ть = солоди́ти, по троху — підсоло́жувати.

Сла́дить = д. **Сла́живать.**

Сла́дкій, ко = соло́дкий, со́лодко. — Не

будь гірким, бо виплюнуть, не будь солодким, бо проковтнуть. н. пр. — **Сла́дкое** = соло́дке: лагоми́ни, пу́ндики, марципа́ни і т. д. — **Сла́дкимъ развести́** = розсолоди́ти. — **С. сдѣлаться** = осолоді́ти, посолоді́ти. — **Сла́дкая трава́**, рос. Heracleum sphondylium L. = борщівни́к. С. Ан. — **Сла́дкій ко́рень, с. па́поротникъ**, рос. Polypodium vulgare L. = па́пороть (укр.), солоди́ш (гал.). С. Ан.

Сладкова́тый = солодкува́тий, посоло́дкий, осоло́дуватий.

Сладкого́рько = д. **Паслёнъ.**

Сладкорѣчи́вый = солодкомо́вний, масткосло́вний. — Він був панич солодкомовний. Кот.

Сла́достный = соло́дкий; лю́бий. — Люба надія. — Любі споминки.

Сладостра́стіе = по́хіть (С. Жел. Пар.), пожадли́вість (С. Жел.), люба́шність (С. Пар.).

Сладостра́стный = похотли́вий (С. Жел.), пожадли́вий (С. Жел.), люба́шний (С. Пар.), ярли́вий і д. **Похотли́вый.**

Сла́дость = соло́дкість, со́лодість (С. Жел.), солодне́ча (С. Жел.), солодо́щі, со́лодь (С. Жел.). — Українці ще не коштували солодощів кормиги турецької. Кн.

Сла́же = соло́дче, соло́дше, солодіїй. С. Жел. — **Дѣлаться сла́же** = соло́дч(ш)ати.

Сла́живать, сла́дить, ся = 1. лагодити, лаштува́ти, зла́годити, злаштува́ти. зула́годити (С. Ш.), уладна́ти, ула́дити (С. Ш.), упорядкува́ти. — На силу улагодив сю справу.

2. справля́ти ся, спра́вити ся. С. Л. — Ти з ним не справиш ся.

3. умовля́ти ся, зго́жувати ся, єдна́ти ся, уго́вити ся, зго́дити ся, поєдна́ти ся, погоди́ти ся (С. Л.), уладна́ти. — Вони погодились між собою.

Сла́зить = 1. зла́зити, вила́зити. — Виліз на гору. — Злїз на дерево. — Були собі дїд та баба, та злїзли на граба. н. п.

2. злїза́ти. — Злїз з гори.

Слазъ = одчіпне́. — Він приходить на торги, аби тільки одчіпного з кого взяти.

Сла́мливать, сла́мывать, слома́ть, сломи́ть, ся = 1. вила́(о́)мувати, зла́(о́)мувати, розло́мувати, перело́мувати, злама́ти, зломи́ти, ся і т. д., облома́ти, уломи́ти, ся, про кілько — позла́мувати, ся. — Я на неї задивив ся мінї віз уломив ся. н. п. — Зтоптав, зламав червону калину. н. п. — Зламалась вісь.

2. д. **Преодолѣва́ть.**

Сланецъ, кам. Schistus = лупе́ць, лу́пок. С. Жел. Пар.

Сланцо́вый = лупце́вий.

Сластёна = ласу́н, ласїй, ласу́ха і д. **Ла́комка.**

Сла́сти = ла́сощі, солодо́щі, лагоми́ни.

Сластолю́бецъ = ласу́н, ласощохли́ст (С. Л.), лагоми́нець, роско́шник (С. Ж.). — Ласощохлисти похожали, всї хвертики і паничі. Кот.

Сластолюби́вый = ла́сий.

Слать, посла́ть, ся = 1. сла́ти, посила́ти, посла́ти, ся. — Сама сїдає обідати, мене посилає по воду. н. п.

2. здава́ти ся, сьвідчити ся, зда́ти ся, посьвідчити ся. — Здав ся циган на свої дїти. н. пр.

Сла́ще = д. **Сла́же.**

Слега́ть, слечь = ляга́ти, лягти́ (в ліжко, про слабого).

Слега́ться, слежа́ться, сле́чься = зле́жувати ся, злежа́ти ся (С. Аф.), позляга́ти ся. — Борошно злежалось. — **Слежа́вшійся** = зле́глий, поле́глий.

Слегка́ = зле́гка, леге́нько; по ма́лу, тро́хи; по ча́стї; хватко́м, прихапцем; зда́лека. — **Слегка́ заболѣ́ть** = приболїти.

Слежа́ться = д. **Слега́ться.**

Слеза́, слези́нка, слёзка = слїза́, сльоза́, сльози́на, сльози́нка, здр. слїзка, слїзонька. — Будеш вік тужити, тяжко горювати, будеш кулаками сльози утерати. н. п. — Дрібненькими слїзоньками все поле зросила. н. п. — **Коку́шкины слёзки** = д. під сл. **Коку́шкинъ.**

Слезли́вый = д. **Плакси́вый.**

Слезли́вость = д. **Плаксивость.**

Сле́зно = слїзно (С. Жел.), з сльоза́ми, проливаючи сльози. — Мати сина в доріженьку слїзно провожає. н. п.

Сле́зный = 1. слїзний, сльозови́й.

2. д. **Плаче́вный.**

Слезомо́йка = тонкослїзка (С. Ш.) і д. **Плакса.** — Така вже з мене тонкослїзка вдала ся: раз-у-раз очі зарумані. Кн.

Слезотече́ніе, мед. Epiphora = слїзотїк.

Сле́саревъ = слю́сарів.

Сле́сарить = слюсарюва́ти, слїсарюва́ти, де-який час — послюсарюва́ти.

Слеса́рная = слюса́рня.

Сле́сарничать = д. **Сле́сарить.**

Слеса́рня = д. **Слеса́рная.**

Сле́сарскій = слю́сарський; слїсарський.

Сле́сарство = слю́сарство, слїсарство.

Сле́сарь = слю́сарь, слю́сар (С. Жел.), слїсарь (Лїв.), холо́дний кова́ль (О. Ст.). — Слюсарь прокрав ся, а коваля покарали. н. пр. — Яка то Горпина? А жінка холодного коваля. О. Ст.

Слета́ть, слете́ть, ся = 1. злїта́ти, зні́ма́ти ся, злетїти, зня́ти ся, зли́нути. — Птиця злетїла з дерева. — Злетїв до долу.
2. злїта́ти ся, злетїти ся, позлїта́ти ся, поназлїта́ти ся. — Тільки посипав проса, поназлїтались горобці.

Слета́ть = злїта́ти, облїта́ти, збі́гати.

Слётокъ = пі́длїток.

Слётъ = ви́лїт; лїт.

Слетѣть, ся = д. **Слета́ть, ся.**

Слечь, ся = д. **Слега́ть, ся.**

Сли́ва, рос. Prunus domestica = сли́ва, сли́вка, сли́вонька, одна штука — сли́ви́на. — **С. венге́рская** = венге́рка, уго́рка (С. Ш.). — **С. мелкопло́дная,** P. insititia L. = терно́слива (С. Ан. Ш.), ку́лька. — **С. терни́стая,** P. spinosa L. = те́рен. С. Ан. Ш. — **Сли́вы засу́шенныя на па́лкахъ** = рожéник.

Слива́ть, слить, ся = 1. злива́ти, переливáти, зто́чувати, зли́ти, перели́ти, зточи́ти, ся, позлива́ти, позто́чувати. — Злити пиво з дріжжів. — Позливав з усїх чарок недопитки.
2. вилива́ти, ви́лити; злива́ти, зли́ти. — Десь мабуть великий дзвін виливають, що пустили таку поголоску. н. пр. — Злив оливо з свинцем.
3. злива́ти ся, зплива́ти ся, зли́ти ся, поня́ти ся.

Сли́вка = 1. д. **Сли́ва** (здр.).
2. зливáння.

Сли́вки = 1. верхи́, вершки́. здр. верше́чки, знїмки (С. З.), смета́нка (Прав.). — Зібрала вершки з молока. н. о.
2. зливки (недопитки, позливані в одну посудину). С. Аф.

Сливно́й = зли́тий, позли́ваний.

Сли́вный = сли́вовий (С. Жел.), сли́въяний.

Сливня́къ = 1. сливни́к (С. Жел.), сли́вовий сад (або частина саду, де ростуть сливи).
2. д. **Сливя́нка.**

Сли́вочки = д. **Сли́вки 1.** (здр.).

Сли́вочный = смета́нковий. Прав.

Сливъ = спад, спада́ння (води).

Сливя́нка = сливъя́нка, сливня́к, сливнячо́к (д. **Нали́вка 2.**).

Сли́вяный = д. **Сли́вный.**

Сли́зень = слима́к, слизня́к (С. Жел.), слизя́к, слизю́к (комахи з породи мъякунів).

Сли́зистый = слизи́стий, сли́зний. С. Жел.

Сли́зкій, ко = слизький, склизький, сковзький, сли́зько і т. д. С. Жел. — Загнав на слизьке. н. пр. — Хоч близько, та слизько. н. пр. — Сковзька дорога.

Сли́зкость = сли́зкість, ско́взкість.

Слизкова́тый = слизке́нький.

Сли́знуть = сли́знути, скли́знути.

Слизня́къ, рос. Alcea, Althaea officinalis L. = кала́чики, проскурки́.

Сли́зость = д. **Сли́зкость.**

Сли́зывать, слиза́ть, слизну́ть = зли́зувати, злизáти, вилизувати, ви́лизати, позли́зувати.

Слизь = слизь, слизота́ (С. Жел.), склизь.

Слизѣть, ослизѣть = сли́знути, ослизнути, поснядїти.

Слипа́ться, сли́пнуться = злипáти ся, зли́пнути ся.

Сли́тно = вку́пі, ра́зом.

Сли́токъ = зли́вок, ви́ливок. — Золота зливок червоних 27. Київ. Ст.

Слить, ся = д. **Слива́ть, ся.**

Слича́ть, сличи́ть = рівня́ти, порівня́ти, зрівня́ти, прирівня́ти; звіря́ти, перевіря́ти, звірити, перевірити. — Цьвіт калину ламала, до личенька рівняла. н. п. — Порівняти думки сїх письменників. Прав.

Сличе́ніе = рівня́ння, порівня́ння.

Сли́шкомъ = ду́же (С. Л.), на́дто, зана́дто (С. Л.), через кра́й (С. З. Л.), через ла́д, на́збит (С. З.), ге́ть-то. — Що надто, того й свині не їдять. н. пр. — Горілки не пив так, щоб через край, але в компанії не пролье. Кв. — Через край смикнув варенухи. Кот. — Назбит серця наші печалею наповнило. Л. В. — Сього вже і геть-то буде.

Сліяніе = 1. змішáння (С. Пар.); зливáння.
2. сплив, зли́вок (С. Жел.), су́тїч (С. Жел. Пар.), збі́г (С. Пар.). — **При сліянїи рѣкъ** = де річки́ зливáють ся.

Слобода́, слобо́дка = слобода́, слобі́дка.

Слобо́да = д. **Свобо́да.**

Слободско́й = слобідський. слобожáнський.

Слобожáнинъ = слобожáнин, слободжáнин.

Слова́рь, слова́рикъ = слова́рь (укр.), слова́р (С. Жел.), словаре́ць (С. Жел.), сло́вни́к (С. З. Жел.), послóвник (С. З.), словни́ця, словни́чка, збірослóв (Номис).

Слове́сно = на словáх, з у́ст, С. Л.

Слове́сность = слове́сність, письме́нство.

Слове́сный = слове́сний, у́стний. С. Л.

Слове́чко = слівце́, слове́чко. — **Ни слове́чка** = анї теле́нь, нї чичи́рк, анї

па́ри з уст. — Про їх нїгде, нїхто анї телень... мовчать. Кн. — Що вже йому не казали, а вiн анї пари з уст.

Сло́вно = мов, мовля́в (С. З. Л.), не мо́в (С. З.), на́че, нена́че (С. З. Л.), нїби (С. З. Л.), нїби-то (Ос.), бу́цїм (С. З. Л.). — Давня то давнина, а наче вчора дiялось. М. В. — Неначе наш Днiпро широкий, слова його лились, текли. К. Ш. — **Сло́вно ка́къ бы** = мо́в-би, мо́в бак, нїби-б то.

Сло́во = сло́во; рiч; мо́ва, розмо́ва; промо́ва. — **Къ сло́ву** = до ре́чi. — **Не о то́мъ сло́во** = не в тiм рiч. — **Не устоя́ть въ сло́вѣ** = не доде́ржати сло́ва.

Словообразова́нiе = словотвiр. Г. Ог.

Словоохо́тливый = балаку́чий, балакли́вий і д. **Разгово́рчивый**. — Там така приязна та балакуча жiнка. н. к.

Словопроизво́дство = словови́вод. С. Жел. — Український слововивод не вiдповiдає змаганням, властиво бажанням Соболевського. Кн. — Тепер йдуть до тиєї думки, щоб писать так, як вимова показує, а не по слововиводам. Номис.

Словосочине́нiе = словола́д. С. Жел.

Словоударе́нiе = на́голос.

Словцо́ = слiвце́.

Слогъ = 1. склад. Г. Ог. — Уже кiнчив склади, читає по верхам. — Пiсня складами славна. н. пр.

2. штиль (С. З.), склад мо́ви, спо́сiб ви́разу.

Слоёное тѣсто = листко́ве тїсто.

Сложе́нiе = 1. склада́ння. — Складання дров у стоси.

2. склад; стату́ра, штату́ла (д. **Компле́ксiя**).

3. склада́ння, уклада́ння, компонува́ння. — Компонування вiршiв.

4. склада́ння (арихмет. дiя).

Сложи́ть = д. **Скла́дывать** і **Слага́ть**.

Сло́жность = скла́дність. — **Въ сло́жности** = ра́зом, гурто́м, огу́лом.

Сло́жный = склада́ний.

Слой = 1. шар, ряд, верства́ (д. **Пластъ**), верхнiй — верхня́к, у дерева коло кори — о́болонь, дальше — лїто́вища (К. Б.). — Скрiзь товстим шаром лежав пил. Кн. — Поклала шар огiркiв, шар вишневого листу. — Старшину і духовенство — оті два шари культурні єднало бажання волi. Кн.

2. лу́стка, лу́сточка, ли́ства (на пр. у цибулї). С. Л.

Слои́стый = лу́сткий. С. Л. Жел.

Сломать, ся = д. **Сла́мывать, ся**.

Сло́мка = злом, зламáння.

Сломъ = 1. д. **Сло́мка**.

2. зло́м, зла́мане (мiсце).

Слони́ть, заслони́ть = заступа́ти, за́ступати, заступи́ти і д. **Засла́нивать**. — Радi б і сонце заступити. К. Ш. — Здрастуйте! Не застуйте. н. пр.

Слоно́вый = слоне́вий. — Слонева кiсть.

Слонъ = слiн. — Хоч рiд слонiв на голову й не хворий. Ст. Б.

Слоня́ться = блука́ти (С. Л.), тиня́ти ся (С. З. Л. Ш.), туля́ти ся (С. З. Л. Ш.), снова́ти (С. З.), снови(ґ)а́ти (С. З.), шва́(е́)ндяти (С. З. Ос.), ве́штати ся (С. З.), ни́кати, ни́шпорки шука́ти (С. Л.), хиля́ти ся, багато, часто — розве́штати ся. — Пiшов козак тиняючись, свого коня шукаючи. н. п. — Тиняєть ся, як злодiй по ярмарку. н. пр. — Тиняла ся од села до села. С. З. — І много коло Бугу знатних Волох туляло ся. Л. С. — Коли хочеш краще зразу вiк свiй закiнчить, нiж тулятись без надiї. І. Г. — Всюди вештаєтесь, а нiчого не розiзнаєте. С. З. — Цим людям, що звикли без краю туди й сюди хиляти ся без дiла. Пр. — І по шинках хиляла ся. К. Ш.

Сло́пать = зло́пати, зтрiскати, зга́мкати, поже́рти, потрiскати. — Наша невiстка — що не дай — то зтрiска. н. пр. — Вкрав шматок паляницї тай згамкав зразу. Кр.

Слопе́цъ = ла́пка (д. **Лову́шка**).

Слуга́ = 1. слуга́ (С. Жел.), слу́жник, служе́бник (С. Жел.), челяди́н (С. З.), челядни́к (С. Л.), челяди́нець, на́ймит, високого зросту, для паради — гайду́к, молоденький до послуги в горницях і в дорозї — козачо́к. — Вони мої слуги й дiти. Кн. Д. ще пiд сл. **Наёмникъ** і **Рабо́тникъ**.

2. слуга́, гото́вий до послу́ги. — А я завше готовий до послуги Вам.

Служа́нка = служа́нка (С. Жел.), служе́бка, служе́бниця, слу́жниця (С. Жел.), служени́ця, слугиня (С. Жел.), челя́дка (С. З. Л.), челядни́ця, на́ймичка. — Пъять таких дiвок, а ще й служницю держать. Фр. — Д. ще пiд сл. **Рабо́тница**.

Служа́нкинъ = на́ймичкин.

Слу́жба = слу́жба, на́йми, пiсля строку за прогул — набу́ток.

Слу́жбы = надвiрне будова́ння (пекарня, стаяя, повiтки, льодовня то-що).

Служе́бный = службови́й. С. Жел.

Служе́нiе = слу́жба, послуха́ння.

Служи́тель, ница = служи́тель, ка (С. Жел.), слу́жник (С. Жел.), служе́бник (С. Жел.), прислу́жник, ця і д. **Слуга́** і **Служа́нка**. — Зачиняй ворота, чи може за тобою тра

прислужників? Кр. — **Канцеля́рскій служи́тель** = пи́сарь. — **Ко́мнатный с.** = покоёвий і д. **Лаке́й.**

Служи́тельскій = служе́бничий. С. Ж.

Служи́ть = 1. (**прослужи́ть**) — служи́ти, прослужи́ти. — Служили вірно у полї й на морі, а зостали ся убогі, босі і голі. н. п.

2. (**отслужи́ть**) — пра́вити, отпра́вити (службу Божу). — Молебні день у день Спасителеви править, у ставники сьвічки по 10 хунтів ставить. Гр.

3. (**услужи́ть**) — служи́ти, послужи́ти, слугова́ти, послу́гувати, послугова́ти, послу́гувати, прислугова́ти, послугува́ти і **Прислу́живать.** — **С. по на́йму** = наймитува́ти. — **С. ма́льчикомъ** = хлопкува́ти.

4. в пригоді бу́ти, ста́ти, здава́ти ся, придава́ти ся, приста́тним бу́ти, відбува́ти, зда́ти ся, приста́ти ся. — Я вам може ще не раз в пригоді буду. — Торба вся у латках, а замість ремінця відбувала мотузка. Нїщ.

Слу́жка монасты́рскій = слу́жка (С. Жел.), слима́к (С. З.).

Слука́вить = злука́вити, зхитрува́ти, схи́бити.

Слупа́ть, слу́пливать, слупля́ть, слупи́ть, ся = злу́плювати, здира́ти, злу́щувати, злупи́ти, зідра́ти, злу́щити, ся.

Слуховóй = слухóвий. С. Жел. — **С. труба́, с. рожóкъ** = говірна́ труба́, слу́хавка (С. Жел.). — **Слуховóе окнó** = ди́мниця (С. Пар.).

Слухъ = 1. слух (С. Жел., так і у всїх иньших слав. мовах), слих. С. Л.

2. слих, слиш́ка, поголо́с, поголо́ска (Ос.), чу́тка, по́чутка, чуття́, про́слух, погу́дка і д. **Молва́.** — Слихом слихати, видом видати. н. п. — Дїти підростають і про рідну Украïну слихом тїльки знають. Галуз. — Слихи пройшли, що дїло... Ніс. — Почали і до мене слихи доходить. н. к. — Про мою дочку передають слихи, що живе добре. Лев. — Добру чутку далеко чутно, а погану ще дальше. н. пр. — Скоро розійшла ся чутка, що Шевченка арештовано. Кн. — Про скасованнѣ містечкового кріпацтва щось і чутки нема. Кн. — Нема й чуття про його. Кр. — Межи нашими жидами поголос пустив ся, що нїби то в Русалимі Месияш родив ся. Руд. — **Идётъ, но́сится слухъ, хо́дятъ слу́хи** = д. під сл. **Идти́** і **Носи́ться.** — **Распусти́ть слухъ** = пусти́ти поголо́ску, чу́тку, розсла́вити, роздзвони́ти. — Десь мабуть великий дзвін виливають, що пустили таку поголоску. н. пр. — **Слухъ запа́лъ** = чу́тка загула́. — Давно вже щось про його і чутка загула. Сп.

Слу́чай = случа́й, ока́зія (С. Л.), нагода (С. Жел.), ви́па́док (С. Л.), трапу́нок (Лев.), трафу́нок (С. З. Л.); приго́да, при́ключка, припа́док (С. З.) і д. **Происше́ствіе** і **Приключе́ніе.** — Та добрість здавалась якоюсь чужою, мов про нагоду позиченою. Лев. В. — Я не маю нагоди з вами говорити, то задумав написати. Фр. — Нагода привела мене туди, де й не сподївав ся бути. Кн. — Чуючи скрізь польську мову, мав поет нагоду її навчити ся. Зап. Кол. — Той випадок був серед лїта. н. о. — Не сподївав ся я на такий трапунок. Кн. — Випав трапунок купити два пні, я й купив. Кн. — Лихо приключки шукає. н. пр. — **Въ такóмъ, въ э́томъ слу́чаѣ** = в такім, в сїм (або: у сїм) ра́зї. — У сїм разї треба звернути увагу на... Бар. — **Въ настоя́щемъ слу́чаѣ** = в сїм ра́зї, на се́й раз. — **Во вся́комъ слу́чаѣ** = у вся́кім ра́зї, в ко́жнім ра́зї. — **Въ проти́вномъ слу́чаѣ** = а то́, а и́нче, в и́нчому ра́зї. — Вийми горщик, а то збіжить. С. Л. — **На вся́кій слу́чай** = про всяк случа́й. — Треба взяти про всяк случай. н. о. — **По слу́чаю посла́ть** = по ока́зії посла́ти. — **По слу́чаю чего́** = з причи́ни. — **При слу́чаѣ** = при ока́зії, по ока́зії, при (по) нагоді, за нагоди. — По нагоді знайдеш і в кадовбі. н. пр. — Гладка та обледачіла вона часом могла ще бути моторною по нагоді. Лев. В. — Зупинив ся, щоб побачитись з В. С., а при нагоді і з М. Скл. — От за сїєї зручної нагоди познайомив ся я з... Кн.

Случа́йно = случа́єм, ви́падком, припадко́во. — Случаєм зайшли до книгарнї. Кн. — Попав я зовсїм припадково на цїкавий памфлет. Зап. Груш. — **Случа́йно прихо́дится** = випада́є. — **С. найти́** = нади́бати.

Случа́йность = несподіваність, несподіванка, нагода.

Случа́йный = випадко́вий.

Случа́ть, случи́ть = спуска́ти, припуска́ти, спусти́ти, припусти́ти (самця і самицю). — **С. соба́къ** = хортів скрика́ти.

Случа́ться, случи́ться = трапля́ти ся (С. Л. Ш.), луча́ти ся (С. Л.), прихо́дити ся, випада́ти, впада́ти, витика́ти ся, прилуча́ти ся, прокида́ти ся, перепада́ти, тра́пити ся (С. Л. Ш.), ви́трапити ся,

лучи́ти ся (С. Л.), прилучи́ти ся, нагоди́ти ся, ви́няти ся, проки́нути ся. — Коли трапля́лась вільна година, він повертав її на читання. Лев. В. — І що тепер трапля́єть ся зо мною і що трапляло ся ще дітською порою. Гул. Ар. — Таке то мині трапилось бачити і чути. Гр. Чайч. — Не вважай, що пъятниця, бери, коли трапить ся. н. пр. — Трапля́єть ся на віку варить борщ і в глеку. н. пр. — Як на теж лучила ся у хатї подорожня панї якась. К. Х. — Така зручна година довго не випадала мінї. Кн. — Ті ясні години, що перепадали на віку Шевченкові. Кн. — Почнеш їсти, а тут зараз хто небудь нагодить ся. Гр. Чайч. — День виняв ся на пречудо гарний. Кн. — **Гдѣ случи́тся, случи́лось** = де тра́пить ся, на трапку́ (С. Ш.). — **Мнѣ не случа́лось** = не випада́ло, не прихо́дилось мінї. — **Мо́жетъ случи́ться, что** = мо́же бу́ти, що... — **Что съ нимъ случи́лось?** = що з ним ста́ло ся?

Слу́чка = парува́ння, спуск, при́пуск (самця і самиці).

Слу́чный жеребе́цъ, быкъ = ста́дник, ві́дський жеребе́ць, бугай.

Слу́шаніе = слу́хання.

Слу́шатель, нища = слуха́ч, ка (С. З. Л.), вислуха́ч, послуха́ч, ка. — Будь добрим слухачем, коли хочеш буть добрим повідачем. н. пр. — Того духу вислїду хотів би я в своїх слухачах. Зап. Груш. — Своєю мовою прикував увагу слухачів. Зап. Кок. — Одвернувши від себе увагу слухачів. Кн. — Зінька була дуже вважливою його слухачкою. Лев.

Слу́шать, ся, послу́шаться = слу́хати, ся, послуха́ти (С. Л.), шанува́ти ся, послу́хати, ся. — От бач, не послухав ся мене — і вийшло погано.

Слыть, прослы́ть = сла́вити ся, вспа́вити ся. — На всю округу вславив ся.

Слы́ханный = чу́ваний, чу́тий. — **Слы́ханное ли дѣло!** = чи чу́вано?

Слыха́ть = чу́ти, чува́ти. — **Не слыха́ть** = не чу́ти, не чува́ть, не чу́тно. (Пр. д. під сл. **Слы́шно**).

Слы́шать, услы́шать = чу́ти (С. Л.), чува́ти, учува́ти (С. Ш.), слиха́ти, почу́ти, учу́ти. (С. Ш.). — Чули як говорили, що бачили, як їли. н. пр. — Пісня пташки про щастя і волю — кращої пісні не чув я нїко́ли. Чайч. — Де ж твоє дитятко бувало, що-ж твоє дитятко чувало? н. п. — Бодай тобі не брехать, мінї твоїх брехень не чувать. Б. Г. — Мовчи! почують — будеш битий. Гр. — Пусти уха межи люди, то чимало чого учуєш. н. пр. — **Слы́шать нехорошо́** = недочува́ти.

Слы́шаться, послы́шаться, услы́шаться = чу́ти ся, причува́ти ся, почу́ти ся, в(у)чу́ти ся, причу́ти ся. — Позад мене причуваєть ся мінї, що... Кн. — Нема мого братїка, а мінї все причуваєть ся, що він іде. Федь. — Та се тобі так почулось тільки. н. о.

Слы́шно = чу́ти, чу́тно́ (С. З. Л.), чу́тко (С. З. Л.), чуть, чува́ти, чутенько. — Аж на небі чути, як мухи кашляють. н. пр. — Колос од колосу — не чути голосу. н. пр. — Не чуть нїчого. — Не чуть плачу, нї гармати, тільки вітер вие. К. Ш. — Ой кувала зозуленька — тепер не чувати. н. п. — Як озвав ся та Палїй Семен та сидячи у темницї, та сталось чутно, та сталось чутенько у царя на столицї. н. п.

Слы́шный = чу́тний, чутки́й. Ос.

Слышнѣе = чутнїш, чутнїше. — Одчинив, щоб чутнїш було. н. к. — Стукотить і грімотить десь ближче вже, чутнїше, виразнїше. Пісоч.

Слѣва = з лїва, з лївого бо́ку.

Слѣди́ть = 1. (**наслѣди́ть**) — слїди́ти, роби́ти слїдй, наробити слїду, натопта́ти.

2. (**ослѣди́ть**) — шука́ти слїду, сте́жити, стежкува́ти, слїдкува́ти, ви́слїдити (С. Аф.), вистежити.

3. слїдкува́ти (С. З.), сте́жити, доглядати, наглядати, назира́ти, підглядати, пильнува́ти, пантрува́ти, зори́ти. па́сти, па́сти о́чі (Фр.), соч и́ти, (на засїдах, на чатах — засїда́ти, чатува́ти. (Д. **Наблюда́ть 2.**) — Слїдкуючи за нею. С. З. — Зінька допитливими очима слїдкувала за Соломією. Лев. — Мотрі стало легше, що свекрушинї очі не слїдкують за нею. Лев. — Слїдкуй за мною скрізь Ти, Господи мій милий! Чи де уста мої неправду говорили? Гул. Ар. — Як він отам за мною стежкував. Фр. — І поки не зник він за дверима, його погляд все зорив на мене. Ст. Г. — Куди я не піду — його стрічаю. Зорить за мною він, чи так ненароком стрічаюсь? К. К. — Казали, що й уряд підсилає пантрувати, чи хлопи справдї не бунтують? Фр. — Агент тільки сочив Шевченка. Кн. — Одійшов чоловік та й пасе того старця. Чигир. — Чатували козаченьки у зеленім гаю. н. п. — Ловець засїдає в овсї та й чатує, поки ведмідь не піде. н. к.

Слѣдованіе = 1. прохід, перехід.

2. наслїдування (д. **Подража́ніе**).

3. слїдство (д. **Слѣдствіе 3.**).

Слѣдователь = слїдователь (С. Жел.), слїдчий. — Головним слїдчим був генерал Л. Дубельт. Кн.

Слѣдовательно = зна́чить, то, се́б-то, вихо́дить, зна́чить ся. С. Л. — Значить, ти був дома. — То ви згожуетесь? Кр. — Себ-то ми родичі. — Виходить моя правда.

Слѣдовать = 1. (**послѣдовать**) — іти́, слїдкува́ти (за ким), ступа́ти у слїди́, пітй за ки́м. — За військом іде обоз. — Той хто йтиме за мною — нехай заповнить прогалини. Кн.

2. наступа́ти, наступи́ти. — Лиха та радість, по якій смуток наступає. н. пр. — По весні наступає лїто. — Зробить що погане, а після того наступає каяття.

3. наслїдувати (кому або чому), іти́ (за ким або за чим). — Наслїдуючи звичаям предків. — Іти за модою.

4. слїдство робити, вести́, дознава́ти ся, сте́жити.

5. нале́жати. нале́жати ся, впада́ти, випада́ти, припада́ти. — **Слѣдуетъ, слѣдовало** = а) вихо́дить. — З цього виходить, що була моя правда. б) слїд, слїдує, тре́ба, повинно, прихо́дить ся, припада́, випада́, впада́є (С. Л.), нале́жить, годи́ть ся, го́же (С. Л.). — Не слїд так робити, це не добре дїло. — То тобі випада їхати. — Йому належить дяка за се. С. Л. — Такими гулянками не годить ся попрікати. Кн. — Він подав руку, то й мінї годить ся її приняти. Кн. — Серце козаче, небоже, чом ти не робиш, як гоже? н. п. — **Бо́лѣе чѣмъ слѣдовало** = бі́льше нїж тре́ба. — **Какъ слѣдуетъ** = як слїд, як тре́ба, як годи́ть ся, як го́же.

Слѣдо́мъ = у слїд, слїдом (С. Л.), слїдко́м (С. Л.), слїдо́ю, слїдьма́ (С. Жел.), утропі́ (С. Ш.), втропі́, на́зирцем, на́глядом і д. **Вслѣдъ.** — Так і ходить слїдком за нею. — За ним втропі помалу йшли. Л. С. — Ми їхали утропі за тобою. С. Л. — Пішов він дорогою, а я за ним назирцем городами попід тинню. Кн. — Син почав за мною назирцем ходити — не пускає мене без себе з двору. Ос. — Пішов за ним наглядом. н. к.

Слѣдственно = д. **Слѣдовательно.**

Слѣдственный = слїдчий. — Пощастило переглянути обидва слїдчі процеси про Шевченка. Кн.

Слѣдствіе = 1. наслїдок, добу́ток і д. **Послѣдствіе.** — Недуг його — просто добуток голодування. Кн.

2. ви́від.

3. слїдство. — Під увесь час слїдства Шевченко був завжди веселим і спокійним. Кн. — Вимагає, щоб зараз нарядити слїдство. Кн.

Слѣдуемый = нале́жний, належи́тий, належа́чий, принале́жний (С. З. Л.), що належить, що припада́є (кому). Д. **Надлежа́щій.**

Слѣдующій = 1. д. **Слѣдуемый.**

2. насту́пний, наступа́ючий, дру́гий, той. — Коли наступна пошта не привезе мінї волї. Кн. — **На слѣдующій день** = на дру́гий день — **На слѣдующей недѣлѣ** = на тім ти́жнї. — **Слѣдующее** = о́сь що, о́сь як, а са́ме, я́к-то. — **На э́то онъ сказа́лъ слѣдующее:** = на се він сказа́в о́сь-що:

Слѣдъ = слїд, тропа́ (С. Ш.), неясний — прослїдок, звіря — чорнотро́п, ноги — ступня́, од вірьовки — по́шморг. — Прослїдок по дорозї видно. н. к. — **И слѣдъ его́ простыл̀ъ** = і слїду́ його́ нема́. — **И слѣда́ ко мнѣ не клади́, чтобъ и слѣда́ твоего́ у меня́ не́ было** = і на о́чі мінї не навертай ся, щоб і нога́ твоя́ у ме́не не була́, щоб і ду́ху твого́ у ме́не не було́. — **Не попа́лъ на слѣдъ** = не вхопи́в тропи́. С. Ш. — **Не слѣдъ такъ дѣлать** = не слїд, не годи́ть ся, не го́же так роби́ти. (Д. під сл. **Слѣдуетъ 2.**) — **По горя́чимъ слѣда́мъ** = на гаря́чому вчинку. — **Слѣды́ прото́птанные** = про́топки. Хар.

Слѣза́ть, слѣзть = 1. зла́зити, злїзти, позла́зити, позлїза́ти. — Злїз з коня.

2. зла́зити, схо́дити, вила́зити, випада́ти, злїзти, зійти́, ви́лїзти. — Аж шкура злїзла. — Волосся повилазило.

Слѣпе́цъ, ком. Tabanus bovinus = слїпень, слїпий о́вод. С. Жел.

Слѣпе́цъ = 1. слїпе́ць, слїпа́к, слїпи́й. С. Жел.

2. (Mus microphtalmus, Mus (Spalax) typhlus — слїпець, зїнське щеня́. С. З. Жел. — Вона змолоду давила зїнське щеня. Кв. — Прискає як зїнське щеня. О. Ст.

Слѣпи́ть, ослѣпи́ть = слїпити, ослїпи́ти, послїпити.

Слѣпливаніе = злїплювання.

Слѣпливать, слѣпи́ть, ся = злїплювати, злїпи́ти, ся.

Слѣпнуть, ослѣпнуть = слїпнути, ослїпнути, послїпнути.

Слѣпо = слїпо, о́слїп. — Ослїп пішли на обоз. Л. В. — **Слѣпо вѣритъ** = ві́рить, як Ту́рчин в мі́сяць. Кр.

Слѣпова́тый = слїпе́нький.

Слѣпо́й = слїпи́й, слїпоо́кий, темноо́кий (С. Ш.), незря́чий. невидю́(щ)ий, не-

видя́чий. — **Быть слѣпы́мъ** = слїпува́ти. — **Слѣпа́я кишка́** = контю́х.

Слѣпоку́рникъ, рос. Ranunculus C. Baub. = боло́тне зїлля, козеле́ць, я́скір, R. sceleratus L. = цар-зїлля, чо́рне зїлля. С. Ан.

Слѣпоку́ръ, рос. = 1. Cornus sanguinea L. = свида́на, сви́два, спиж. С. Ан.

2. Anemone ranunculoides L. = жа́бъяче зїлля.

3. Stellaria graminea L. = пъя́на трава́, пъя́не сїно, ого́нь трава́, кінський вех, блощи́чник (укр.), пісо́чник, саморі́дне зїлля (гал.). С. Ан.

Слѣпокъ = зліпок, ви́лїпок, ви́тиск (С. Пар.), ві́дтиск, відби́ток. (С. Пар.). — Він тоді саме працював на виліпком Сатурна. Кн.

Слѣпорождённый = слїпи́й зро́ду.

Слѣпота́ = слїпота́. — **Куриная слѣпота́** = ку́ряча слїпота́.

Слѣпо́тствовать = слїпува́ти.

Слѣпцо́въ = слїпце́вий.

Слѣпы́шъ, слѣпышёнокъ = д. **Слѣпе́цъ 2.**

Слю́бливаться, слюбля́ться, слюби́ться = коха́ти ся, зако́хувати ся, залюби́ти ся, зако́хати ся, покоха́ти ся; подо́бати ся, сподо́бати ся, уподо́бати ся. — Покохались ми з Лесею, дїду, то віддай же її ти за мене. Гр. Чайч. — Чи з иньшою закохав ся, мене відцурав ся? н. п. (д. **Влюби́ться** і **Полюби́ться**).

Слю́да, Mica, vitrum Ruthenicum = ру́ське се́рце (С. Пар.), камъяне́ се́рце (Катеринос.), блисня́к, блестня́к (С. Пар.).

Слюзъ = д. **Шлюзъ.**

Слю́на, слю́нка = сли́на, сли́ня (С. Л.), сли́нка, отрутна — ропа́. — Аж слина з рота котить ся. — На гадину сонце пече, а з гадини ропа тече. н. п.

Слюнотече́ніе = слиното́ка.

Слюнтя́й, ка = слинько́, сли́нявий, ва.

Слюня́вый = сли́нявий, лайливо — пі́нявий.

Слюня́й, ка = д. **Слюнтя́й, ка.**

Сля́коть = сляко́та, хляко́та, сльота́ (Лев.), хля́ка (С. З.), ля́повиця, хля́ґа, ляпо́тнява, моква́ (Лев.), мо́чва, хля́ґоза (Полт.). — Підчас сльоти осінньої. С. З. — Як у осени хляґа, то й не проїдеш. Хар.

Сля́пать = зля́пати.

Сма́зать = д. **Сма́зывать.**

Сма́зка = 1. ма́зання, намазування, маще́ння (С. Л.), шмарува́ння і д. **Мазаніе**, пряжі — шліхтування.

2. ома́ста (С. З.), ома́стка (С. Л.), ма́стка, мази́ло, шмарови́дло і д. **Мазь 2.** — Треба глини на помастку хати. С. Л.

Смазли́вый, вая = го́жий, вродли́вий, гарне́нький, а. — Колиб дівчина гожа, а то руда та погана. н. п.

Сма́зывать, сма́зать = ма́зати, масти́ти, шмарува́ти, зма́зати (С. Л.), ви́мазати, помасти́ти (С. Л.), ви́мастити, нашмарува́ти, ви́шмарувати (С. Л., жиром, смальцем то-що — смальцюва́ти, насмальцюва́ти, шліхтою — шліхтува́ти, ви́шліхтувати, олїєю — олїїти, ви́олїїти, дуже мов квачем — квацюва́ти, наквацюва́ти і д. **Ма́зать.**

Сма́зываніе = д. **Сма́зка 1.**

Смазь = д. **Сма́зка 2.**

Смаковáть, посмаковáть = коштува́ти, покоштува́ти. С. З.

Смáлчивать, смолчáть = змо́вчувати, змовча́ти (С. Аф.), у(в)мо́вчати (С. Ш.), ви́мовчати, примо́вчати. — Він такий — ніколи не змовчить. — Горе не умовчить. н. пр.

Смáнивать, смани́ть = 1. зма́нювати, зна́жувати, прима́нювати, прина́жувати, змани́ти, зна́дити і т. д. — Припадив перепелів та й накрив сїткою.

2. перема́нювати, перена́жувати, вмовля́ти, підду́рювати, перемани́ти, перена́дити (С. З.), зна́дити, перемо́вити. — Він переманив у мене наймита.

Смара́гдъ = д. **Изумру́дъ.**

Смáрывать, смарáть = стира́ти, сте́рти. — Написав крейдою і зараз стер.

Смастáчить, смастери́ть = змайстру(ю)ва́ти (С. З. Ос.), вта́ти, утя́ти (С. З. Ш.), уджиґну́ти. — А там гляди по своєму млина змайструє. Гул. Ар. — Дерева навозив, хатину сам змайстрував. Кн. — Що не схотять, угнуть собі. С. Ш.

Смáтывать, смотáть = змо́тувати, змота́ти, намота́ти, ви́мотати, позмо́тувати.

Смáхивать, смахну́ть = 1. зма́хувати, змі́тати (С. Аф.), змахну́ти (С. Аф.), змести́, позма́хувати, позмі́тати. — Позмітала скрізь пилюку.

2. зтина́ти, з(с)тя́ти (С. З.), утя́ти (С. Ш.), зітну́ти, зруба́ти (за одним махом). — З пліч голівоньку зтяв. — Вішано, стинано і мордовано, як злочинців. Л. С.

3. вдава́ти, похо́дити (на кого або на що), скида́ти ся (на кого), вдава́ти ся (в кого). — Оця кобила скидаєть ся на ту лошичку, що позаторік... Кн.

Смáчиваніе = ви́мочка.

Сма́чивать, смочи́ть = змо́чувати, обволо́жувати, змочи́ти.

Смежа́ть, смежи́ть, ся = закрива́ти, стуля́ти, закри́ти, стули́ти, склепи́ти, ся. — Сон тяжкий мінї стуляє очі, засьпівай та розбий дрімоту. Ст. С. — Ой рада б я, моя доню, прибути к тобі, склепили ся очі моїї ще й уста мої. н. п. — Склепили ся уста моїї, не можу промовить. в. п.

Сме́жникъ = поміжник, сусїд.

Сме́жность = суміжність, суме́жство.

Сме́жный, но = суміжний, суме́жний, поміжний, суме́(і)жно, суме́ж, су́між (С. Л.), сміж, сугра́нь, про стїни — опостїн (С. Л.). — Ся країна сумежна з Польщою терпіла від нападів Поляків. Бар. О. — Жили собі суміжно два брати. н. о. Гр. — Суміж я живу з ним. Хар. — З моєю землею суграньо. н. о. — Його кімната опостїн з моєю.

Смека́лка = дога́дка, дога́дливість.

Смека́ть, смекну́ть = дога́дувати ся, маракува́ти, імкати, догада́ти ся, вгада́ти (С. Л.), імкну́ти, узя́ти на ро́зум, розчо́впати, розшоло́пати, розчу́мати, розчуру́пати і д. **Разбира́ть 4.** — Догадав ся очкур розвъяза́ти, тай думає, що порозумнїшав. н. пр. — Неборак Охрім узяв собі на розум: цур йому! каже. Кн. — Імкнув, що не переливки, та швидче геть із хати. Кн. — Нї, він де-що маракує, н. о. — Зараз імкнув, що тут можна руки погріти. Кн.

Смерде́ть = смердїти. — Не їла душа часнику, не буде й смердїти. н. пр.

Смерза́ть, змёрзнуть, ся = мёрзти, мёрзнути, ізмёрзти, помёрзнути, помёрзти, змерза́ти ся (С. Аф.), позмерза́ти ся. — Ізмерз, як пес, ізмок, як вовк. н. п.

Смёрзлый = змёрзлий, помёрзлий.

Смерка́ться, сме́ркнуться = сутенїти (С. Л.), примерка́ти, сірїти, осме́ркнути, посутенїти, приме́ркнути, смерко́м бу́ти. — Ой настала нічка темна, кругом сутенїє. Мова. — Вже сїріло, коли ми виїхали. Пр. — Смерко́м вже було, коли... Кр.

Сме́ртность = сме́ртність, смерте́льність, повестна — мор, моро́ба, по́мірок.

Сме́ртный = смерте́льний (С. З.), смертéнний. — **С. грѣхъ** = гріх смерте́льний. — **С. казнь** = ка́ра смерте́льна, ка́ра на го́рло.

Смертоно́сный = смерте́льний.

Смертоубі́йство = убі́йство (С. Ш.), вби́вство, душогу́бство. С. Л.

Смертоубі́йца = убі́йник (С. Ш.), вби́вця (С. Л.), душогу́б (С. Л.).

Сме́рть = смерть, акт — умерли́ни (Лев.). — **По сме́рть** = до сме́рти, повік. — Тебеж, моє серденятко, повік не забуду. н. п. — **При́ смерти** = на Бо́жій доро́зї. — **С. скоропости́жная** = коротéча, на́гла смерть.

Смерчъ, Typho, Sypho = водяни́й стовп. С. Пар.

Смести́ = д. **Смета́ть.**

Смета́на = смета́на, колоту́ха. С. Жел.

Смета́нникъ = 1. горщéчок на смета́ну. 2. ла́сий до смета́ни.

Смета́нный = смета́новий.

Смета́ть, смести́, сметь = змита́ти, змести́, позмита́ти.

Смета́ть = д. **Смётывать.**

Сме́ти́ще = сьмі́тник — Кожний півень на своїм сьмітнику гордий. н. пр. — На сьмітнику валяєть ся.

Смётка = 1. дога́дливість, би́стрий ро́зум (С. Ш.). 2. фастри́га, фастригува́ння. С. Ш. — Ще фастригу видно. С. Ш.

Смётки = сьмі́ття (С. З.); борошна — обме́тиця. — Курка збожжя розгрібає, а в сьміттю зерна шукає. н. пр.

Сме́тникъ = помі́шаний лїс (листвяний і хвояний) і дро́ва (з такого мішаного лїсу).

Смётывать, смести́ = д. **Смета́ть, смести́.**

Смётывать, смета́ть = 1. скида́ти, ски́дати, поскида́ти. — Ски́дати сїно в стоги. 2. фастригува́ти (С. Ш.), зме́тувати, рига́ти, паштригува́ти, (Ман.), зфастригува́ти, постригува́ти, зариго́вати, приригова́ти, змета́ти (С. Аф.). — Спершу зариґуй, а тодї й шитимеш. Кн. — Приригована те шитво, приміряла до неї. Кн.

Сми́гиваться, смигну́ться = переморгувати ся, переморгну́ти ся (д. **Перемигиваться**).

Смигну́ть = моргну́ти, змигну́ти.

Сми́ловаться, сми́лостивиться, смилосе́рдоваться = змилувати ся, зглянути ся, змилосе́рдити ся. — Ой змилуйсь Господи, та змилуй ся на нас! Бо ворог дошкуля до слїз під иньший час. Гул. Ар. — Зглянув ся Бог на їх сльози великі і послав їм дочку. Гр. Чайч.

Смина́ть, смять = мня́ти, топта́ти, зімня́ти (С. Л.), помня́ти (С. Л.), зтопта́ти, потопта́ти, пообми́на́ти, хлїб — потоло́чити, постїль — помня́ти, скуйо́вдити (С. Л.), покуйо́вдити, папір то що — зо(і)бга́ти. — **Смя́тый** = помъятий, зімъя́тий, зто́птаний, потоло́чений, зібганий. — Зламав, зтоптав червону калину

н. п. — Дочитавши, Єремія зобгав в кишеню́ лист і кинув його на долівку. О. Ст.

Смире́ніе = сми́рність (С. Жел.), поко́ра (С. Ж.), поки́рливість.

Смире́нникъ, ца = сми́рний, на, смирня́к (С. Л.), плохи́й (С. З.), плоху́та (сп. р.), тихолю́бець. — Добросердим, малим, тихолюбцям — сьвятим рай небесний пошли. К. Ш.

Смире́нный = поки́рний, благи́й, плохи́й (С. З.), ни́шкий. — Покірне телятко дві матері ссе. н. пр.

Смири́ть, ся = д. **Смиря́ть, ся.**

Сми́рненькій, сми́рненько = смирне́нький, плохе́нький, ко. — Лисиця наша не втекла, вона плохенька в нас. С. З.

Смирнёхонькій, смирнёшенькій, ко = смирне́сенький, плохе́сенький, ко (С. З.).

Сми́рно = сми́рно, ти́хо, спокі́йно.

Сми́рный = сми́рний, сумі́рний, ти́хий, ла́гідний, спокі́йний, плохи́й, плоху́та (С. З.). — До другої дівчиноньки, що тиха й покірна, як голубка горнула ся, ласкава, сумирна. Пч. — Такий плохий, що хоч в уха бгай. н. пр.

Смирѣть, присмирѣть = смирні́ти, смирні́шати, посмирні́шати.

Смиря́ть, смири́ть, ся = усмиря́ти (С. Ш.), ускромля́ти (С. Ш.), спиня́ти, бо́ркати, усмири́ти (С. Ш.), ускроми́ти (С. Ш.), поскроми́ти, утихоми́рити, ся (С. Ш.), спини́ти, зупини́ти (С. Л.), угамува́ти, ся, оти́шити, прибо́ркати, понижа́ти ся (С. Ж.), кори́ти ся. — Думав шляхту приборкати. К. Ш.

Смога́ть, смочь = могти́, змогти́ (С. Аф. Ман.), здоли́ти, ви́долати і т. д. д. **Мочь.** — Цю ще деревину змогу піднати. С. Аф.

Смо́ква, дер. Ficus carica L. = фи́га, хви́га (С. Ан. **Л.** Ш.), овоч въялений — инжи́р (С. Ан. Л.). инджи́р (С. Л.). — А дїточкам черевички, фиг та винограду. К. Ш.

Смо́кнуть = ізмо́кнути. — Ізмок як вовк. н. п.

Смоко́вница = д. **Смо́ква.**

Смоко́вничный, смоко́вный = фи́говий, хви́говий.

Смола́ = смола́, біла — живи́ця, живи́чка (С. Аф. Л.), на дратву — ше́вська смола́ (С. Л.), вар, коло осї і колес — коло́мазь (С. З. Л.), густа після перегону — пе́к. — Пристав, як шевська смола до чобота. н. пр. — Не крути ся коло воза: коломазью обмажеш ся. С. Л. — **Смола́ го́рная, жидо́вская** = д. **Асфа́льтъ.**

Смолёвка, рос. Lychnis viscaria L. = сми́лка, сми́лка черво́на, смоля́нка, ли́пка, липня́к, липчи́ця, гори́цьвіт. С. Ан.

Смолевóй = смоляни́й.

Смоли́льщикъ = смоля́р; шмарово́з (С. З.).

Смоли́стый = смоли́стий, смолко́вий, живи́чуватий. — Смолкове поліно. Лев. — Живичувата сосна. Ман.

Смоли́ть = смоли́ти, шмарувати.

Смо́лка = 1. сми́лка, живи́чка (д. **Смола́** здр.).

2. козубе́ць (соснова або ялинова смола з квітками, що вживаєть ся на те, щоб покадити в хатї, д. **Куру́шка**).

3. смоління.

4. д. **Смолёвка.**

Смолка́ть, смо́лкнуть = замовка́ти, стиха́ти, у(в)тиха́ти, замо́вкти, замо́вкнути, змо́вкти (С. Л.), сти́хнути, зати́хнути, ути́хнути, ущу́хнути (С. Ш.), зани́шкнути, уни́шкнути (С. Ш.). — Затихло все, тільки дївчата та соловейко не затих. К. Ш.

Смолова́рня, смолоку́рня = смоля́рня, дігтя́рня, майда́н (С. З.), робітник — майда́нщик (С. З.).

Смо́лоду = за́ молоду, з молоди́х лїт. — За молоду він був лінивий. Кр.

Смолопромы́шленникъ = смоля́р.

Смолоти́ть = змолоти́ти, вмолоти́ти, ви́молотити, трохи — підмолоти́ти.

Смоло́ть, ся = змоло́ти, ся, позме́лювати, трохи — підмоло́ти, ви́мологи. — **Смоло́ть вздоръ** = мельну́ти, сказа́ти дурни́цю, ля́пнути.

Смолча́ть = д. **Сма́лчивать.**

Смоль = смола́.

Смо́льный = смоляни́й.

Смо́льня = майда́н. С. З.

Смоля́нка, рос. Silene noctiflora L. = луговий натяга́ч. С. Ан.

Смоляно́й = смоляни́й.

Смоля́ръ = д. **Смоли́льщикъ.**

Сморка́ть, ся, сморкну́ть, ся = сяка́ти, ся, шмаркати, ся, шморкну́ти, висякати ся (С. Л.), скінчить — перешмаркати. — Пан висякав ся в шовкову білу хусточку. Зїньк.

Сморкýнъ, сморкýнья = с(ш)марка́ч, ка (С. З.), візгра́вий, ва. — Такий візгравий та поганий. н. к. Ман.

Сморо́дина, рос. Ribes = **С. кра́сная,** R. rubrum L. — порічки (С. З. Л. Ан.), спорічки (С. З.), шпорічки, **С. че́рная,** R. nigrum L. — порічки (С. Ан.), сморо́дина (С. Л.).

Смородинный = порічкóвий, смородúновий.

Смородиновка = порічкíвка, смородíнівка.

Смóрчóкъ, гриб Morchella esculenta Pers = сморж. С. Ан.

Смóрщивать, смóрщить, ся = змóрщувати, ся, брúжити ся, змóрщити, намóрщити, ся, позмóрщувати, ся.

Смотáть = д. **Смáтывать.**

Смотáться = 1. прогайнувáти, процúндрити, розтрúнькати (усе), перевестú ся на злúдні і д. **Промотáть 3.**

2. знесúлíти, охлáсти, підтоптáти ся, перетупцювáти ся і д. **Ослабéть.**

Смóтка = змóтування.

Смóтрины = оглáдини, розглáдини. — Посилай старостів, а я з батьком поїду на розглядини.

Смотрúтель, ница = доглáдач і д. **Надзирáтель.**

Смотръ = óгляд і д. **Обзóръ.**

Смотрéніе = глядíння, доглядáння, дóгляд.

Смотрéть, ся = 1. глядíти, споглядáти, дивúти ся (д. **Глядéть 1.**), вирячивши очі — вúрячити ся, вúтріщити ся, вúщерити ся (С. Л.), в бік — бочúти, безглуздо — солопúти, люто — зúркати, вúзьвірити ся (С. Л.), заздрісно — óчі порúвати, пáсти. — Очі гарненькі — хоч дивись. п. п. — Стояв не далеко од дівчини, дивив ся на неї. Лев. — Дивіте ся — там коло тополі стали собі тай дивлять ся одно на другого. К. Ш. — На сьвіт Божий не дивлю ся, нї до кого не горну ся. К. Ш. — Що ти вищеривсь на мене? С. Л. — Так визьвірився, що зъїв би. С. Л. — І все ті очі заздрісні на сирові пасе. Ст. Б.

2. глядíти, доглядáти, дивúти ся, пильнувáти (д. **Глядéть 2.** і **Наблюдáть 2.**). — Пильнуй носа свого, а не кожуха мого. п. пр. — **Смотрéть за дéтьмú** = доглядáти дíтéй.

3. оглядáти, озирáти і т. д. д. **Оглáдывать.** — **Смотрéть сквозь пáльцы** = мов не бáчити, потурáти, попускáти. — **Смотрú-ка** = дивúсь бак, дивúсь лишéнь! С. Л. — **Смотрéть въ óба** = пильнувáти, берегтúсь. — **Того́ и смотрú** = так і жди, так і сподівáй ся. — **Смотрю́ на него́, какъ на отцá** = вважáю його́ за бáтька, за бáтька його́ мáю. — **Не смотря́ на то** = не вважáючи на тé.

Смотрéться = дивúти ся, видивлятú ся (д. **Глядéться**).

Смочúть, ся = д. **Смáчивать, ся.**

Смочь = д. **Смогáть.**

Смошéнничать = змошéничати, зшахрувáти.

Смрáдить = смердíти.

Смрáдный = смердю́чий (С. Л.), смердя́чий (С. З.), смородлúвий.

Смрадъ = смóрід, смóрод, смóра, вóня, надто тяжкий — сóпух. — Дим з тютюну, воня з „парашки“ і иньчий сморід стояв хмарою в казармі. Кн. — Така смора в вагонї, що навернутись не можна. Кр.

Смуглова́тый = смуглявий, смуглювáтий, смаглювáтий (Сп.).

Смуглолúцый = смуглявий, темновúдий.

Смýглый = смýглий (С. Л.), смальóвий, дуже — чóрний, чорномáзий (С. Л.). — І смальові щоки жаром не палають, чорні очі ясно зіроньками сяють. В. Щ.

Смугля́къ, смугля́нка = смугля́вий і д. **Смýглый,** смугля́вка (С. Жел.), чорня́вка, чорнýха.

Смýта = баламýтство, колотнéча (С. З. Л.), смýток (С. З.), рóзрух (С. З.), чвáра (С. З.), чвáри (С. Л.). — Нелад і баламутство покотили ся по Українї. Кн. — Бували у нас мори і військові чвари. н. д.

Смутúтель, ница = баламýта, баламýтка (С. Ш.), каламýгник, ця, колóтник, ця (С. З.), смущéник (С. З.).

Смутúть = д. **Смучáть** і **Смущáть.**

Смýтки, смýтни = брéхнї, плїтки, поговóри, наговóри.

Смýтникъ, ца = д. **Смутúтель.**

Смýтничать = каламýтити, баламýтити, брéхнї перенóсити.

Смýтный = 1. неспокíйний.

2. бунтлúвий, бунтовлúвий, бурхлúвий і д. **Мятéжный.**

3. неясний, невúразний.

Смýтно = 1. неспокíйно, бурхлúво.

2. неясно, невúразно, з замішáнням, без ладý.

Смутья́нъ, смутья́нка = д. **Смутúтель.**

Смучáть, смутúть = баламýтити, каламýтити і д. **Мутúть 1.** (**Замутúть**). — Баламуте всього сьвіта, баламутиш так завсїгди. н. п.

Смýчить, ся = змýчити, змордувáти, ся і т. д. д. **Измýчить** і **Изнурúть.**

Смущáть, смутúть, ся = 1. д. **Смучáть.**

2. мішáти ся, замішáти ся, замутúти ся, заморóчити ся.

Смущéніе = 1. замішáння.
2. сýмятня (С. Л.), колотнéча, рóзрух. С. З. Л.

Смывáть, смыть, ся = змивáти, змúти, ся.

Смыкáть, сомкнýть, ся = 1. зъєдиняти, злучáти і д. **Соединя́ть, ся.**
2. жмýрити, звóдити, зажмýрити, склепúти, ся. — Цілу ніч і очей не зводила. Кн. — Насипали землї, до тебе не встану, склепили ся очі, що на сьвіт не гляну. н. п. — Склепили ся карі очі, устоньки мої: не дам тобі порадоньки, бідній сиротї. н. п.

Смы́слить = тя́мити (С. Л. Ш.), розумíти, шýпити, кмé(ї)тити. — Той хто тяме, не той, що тягне. н. пр. — Він де-що шупить.

Смы́слящій = тямýчий (С. Л. Ш.), тямýщий (С. Ш.), тямувáтий (С. Л. Ш.), раховúтий (С. Л.).

Смыслъ = тя́ма, тя́мка (С. Л. Ш), стя́мок, змисл, рóзум, розумíння, глузд (С. Аф. Л.), товк, рахýба. — Яка тяма є. С. Ш. — **Въ какóмъ смы́слѣ вы говори́те?** = як се розумíти? прóти чóго се ви кáжете? Кр. — **Прямóй, со́бственный смыслъ** = властúве розумíння. — **Здрáвый смыслъ** = здорóвий рóзум. — **По смы́слу закóна** = по рóзуму закóна. — **Приро́дный смыслъ** = прóстий, прирождéний рóзум. — **Въ э́томъ нѣтъ смы́сла** = в сїм не мáє глýзду.

Смыть, ся = д. **Смывáть, ся.**

Смычёкъ = 1. лучóк. С. Л. — Так дайте ж хоч горілки чарку, сказав скрипник, мажучи лучок. Мет. — Коли я з скрипкою та з лучком в руках, у вечері. Кн.
2. д. **Свóра.**
3. брýнька (у шаповалів).

Смышлённость = тямýчість, спрúтність.

Смышлёный = тямýч(щ)ий (С. Л. Ш.), тямкúй, тямовúтий, спрúтний, імклúвий, похíпний. — Тиж у мене дівка імклива — вгадаєш куди брати: чи соб, чи цобе, чи просто шляхом. Кн. — У його голова імклива: глянув на коня, зараз імкнув, що копяка захарчована. Кн.

Смышля́ть, смы́слить = д. **Замышля́ть.**

Смѣлёшенько = сьмíливíсїнько. С. Л.

Смѣло = сьмíло, сьмíлко, сьмíливо. С. Л.

Смѣлость = сьмíлість, сьмíливість, відвáга. С. Л. — Вона не ждала од Мелашки такої сьміливости. Лев.

Смѣлый = сьмíлий, сьмíливий, посьмíлий, відвáжливий. С. Л. — **Смѣлѣе дѣ́латься, сдѣ́латься** = сьмілїти, сьмілїшати, посьмілїшати.

Смѣльчáкъ = сьмíлий, небíй, небоя́н. — І небоя вовки їдять. н. пр.

Смѣлѣть = сьмíлїти, сьмíлїшати.

Смѣна = змíна, замíна. С. Л. — **Смѣна земли́** = рукá. С. Л. — **С. óчереди** = чередувáння.

Смѣнивать, смѣня́ть, смѣни́ть, ся = 1. міня́ти, поміня́ти, ся і д. **Обмѣнивать, ся.** — **Смѣня́емся** = давáй поміня́ймо ся, давáй мінька!
2. змінята, переміня́ти, скидáти, змінúти, перемінúти, скúнути; заступáти, заступúти. — Перемінив управителя, та й новий не кращий. — Він заступив моє місце.
3. рівня́ти, зрівня́ти, прирівня́ти, порівня́ти. — **Смѣни́лъ соловья́ съ куку́шкой** = прирівня́в соловья́ до зозýлї.

Смѣривать, смѣрить, ся = міряти, змíряти, змíряти, помíряти, ся, позмíрювати.

Смѣсти́ть = д. **Смѣща́ть.**

Смѣсь = мішани́на (С. Л.), мíшанка, мішани́ця, різного зерна — сýржик (С. З.), борошна з глиною — пíсна. С. З. — Якась мішанина локриці з оцтом. Кн. — Мішанина одного з другим. Кн. — Всюди лежаї, перепійці і шишки самиї, не із сýржику лїпили — суще пуховиї. Мак.

Смѣта = обрахýнок (С. Жел.), обрахóвок (С. Пар.), розрахувáння.

Смѣтить = д. **Смѣча́ть.**

Смѣтливость = вгáдливість, спрúтність.

Смѣтливый, смѣтчивый = вгáдливий, догáдливий, спрúтний, тямкúй (С. Л.), бúстрий, покмíтливий і д. **Смышлёный.**

Смѣть, посмѣть = сьмíти, посьмíти, насьмíти. — Нїяк не насьмію підійти до неї.

Смѣхотво́ръ = сьмíшко́.

Смѣхъ = сьміх, пóсьміх, сьміхóта, сьмíшки, сьміхóвище, сильний — рéгіт, регота́ння, тихенький — хихúкання, хихотúй, хихúчки, кількох — сьміхóтня́, реготня́. — Сьмішки з чужої лемішки, наколоти та й реготи. н. пр. — Куди він не поткнеть ся, усяк од реготу береть ся за живіт. Б. Г. — По вечéрі ж все замерло, тихо, глухо стало: реготання, сьпівів, крику, мов і не бувало. Мак. — Сьміхóта тай годї. Лев. — **Безъ смѣху** = без жáртів, справдї. — **Поднима́ть на смѣхъ** = на глум підня́мати, глумувáти.

Смѣча́ть, смѣтить = 1. рахувáти, вúрахувати, розлíчити.

2. дога́дувати ся, дога́дати ся, імкну́ти і д. **Смека́ть.**

Смѣша́ть = д. **Смѣшивать.**

Смѣше́ніе = 1. змі́ша́ння, міша́ння. 2. мішани́на і д. **Смѣсь.**

Смѣшивать, смѣша́ть, ся = змі́шувати, змі́ша́ти, помі́ша́ти, ся, позмі́шувати. — — Ворогування українців і татар не давало помішати ся двом расам. Кн. — **Смѣшанно** = мі́шма, суміш́но, по́міш.

Смѣши́ть, разсмѣши́ть, насмѣши́ть = сьміши́ти, розсьміши́ти, насьміши́ти.

Смѣшли́вый, ая = сьмішли́вий, посьмі́шливий, сьміху́н, сьміху́ха (С. Л.), надто — дурносьмі́х. Сп.

Смѣшно́ = сьмі́шно, куме́дно.

Смѣшно́й = сьмішни́й, посьмі́шний, куме́дний, чудни́й, чудасі́йний.

Смѣща́ть, смѣсти́ть = зміня́ти, скида́ти, зміща́ти, зміни́ти, ски́нути, змісти́ти, зсади́ти. — Зсадили ми свого попа з прихода, зсадимо і станового. Кн.

Смѣще́ніе = зміще́ння, матки або якого иншого органа — поруха.

Смѣя́ться, засмѣя́ться, разсмѣя́ться = 1. сьмія́ти ся, за(роз)сьмія́ти ся, дуже — реготáти ся, за(роз)реготáти ся, потихенько — хихи́кати. — **Смѣясь** = сьмішко́м, сьміючи́сь. — Чи в сьвітлицях з панянками ти регочеш ся в ночі? н. п. — Розреготав ся на всю хату. 2. д. **Издѣва́ться.**

Смя́гнуть, засмя́гнуть = сма́гнути, посма́гнути.

Смягча́ть, смягчи́ть, ся = мякши́ти, мнякши́ти, мя́кшати, мня́кшати, тонкува́ти, ся (С. Ш.), змягчи́ти (С. Жел.), помякши́ти, помя́кшати. — Біг так помякшив йому серце, що він не лютував вже на нас. Кн. — Її серце помнякшало і вона жалкувала. Лев.

Смягче́ніе = змя́гчення (С. Жел.), осла́ба, одли́га і д. **Облегче́ніе.**

Смяте́ніе = 1. замі́ша́ння (С. Л.), мішани́на, су́мятня (С. Л.), веремія, смуток, гвалт (С. Аф.), сполох, переполох, бу́ча. 2. ко́лот, колотне́ча (С. Л.), ро́зрух, повста́ння, бунт. — **Приводи́ть въ смяте́ніе** = колоти́ти, веремію піднімáти, бу́чу збива́ти.

Смя́тка, у виразі **„яйца въ смя́тку“** = рідкі́ я́йця.

Смя́ть = д. **Смина́ть.**

Снабдѣва́ть, снабжа́ть, снабди́ть = постача́ти (С. Л.), вистача́ти, поста́чити, ви́стачити, нада́ти (С. Л.) і д. **Доста́вить.**

Снабже́ніе = вистаче́ння. С. Л.

Сна́добиться = знадоби́ти ся і д. **Пона́добиться.**

Сна́добье = 1. на́чинка і д. **Припра́ва.** 2. зі́лля, лі́ки.

Снару́жи = зве́рху, зпо́верху, з’о́кола (Ман.), з’о́колу, о́коло (С. Л.), з надво́ру. — В середині не вспієм змазати, хоч би около. — Як ті будинки виглядають з надвору, а як в середині? Ет. зб.

Снаряди́ть = д. **Снаряжа́ть.**

Снаря́дъ = 1. споряже́ння, лаштува́ння, ла́годження. 2. ришту́нок. С. З. — Гармат 27 з иньшим ришту́нком узяли. Л. С. — Коні і ришту́нки повтрачали. С. З. — Воєнним ришту́нком готувати ся. Л. В. 3. спра́ва, справи́лля, струме́нт, зна-ря́ддя (С. Жел.).

Снаряжа́ть, снарядѝть, ся = знаряжа́ти, зряжа́ти, наряжа́ти, споряжа́ти (С. Л.), споружа́ти, опоряжа́ти (С. Л.), ри(е)хтува́ти, рештува́ти, справля́ти, лаштува́ти, ла́годити, знарядѝти, зрядѝти, споряди́ти (С. Л.), опорядѝти, ви́рехтувати, прирехтува́ти, спра́вити, налаштува́ти, нала́годити, ся, позряжа́ти, посправля́ти, поналашто́вувати і т. д., віз — лаштува́ти, у дорогу — виправля́ти, збіра́ти, виряжа́ти, ви́правити, ви́рядити. С. Л. — Царь знарядив їх і пустив. н. к. Ман. — Зрядили його, він і пішов. н. к. Ман. — Славний город, хороше зряжен, та не так зряжен, як обсажен. н. п. — Ми йому й Марусю зрядили, ми її на посаді посадили. н. п. — Чи то всяка мати так уміє, як Марина, дочку споряжати? Мак. — Сестри брата споряжають, в доріженьку виряжають, н. п. — То він споружав свого сина Івана у місто на службу. О. Мир. — Зараз нарядили верхового тай послали у ту слободу. н. к. — Велів гармати рихтувати, на Варвин город стріли пускати. н. п. — Велів гармати порихтовати. н. п. — За Дунаєм за бистреньким гармати рехтують, а вже бо наш пан отаман козаків муштрує. н. п. — Пушкарь Хведір гармати рештує, а Василевич салдати муштрує. н. п. — Зрештували вози тай поїхали. н. о. — З вечора було ще налаштують воловий віз і поскладають. Номис. С. З. — Виряжала мати дочку в чужу сторонку. н. п. — Виряжав у сьвіт мене батенько, виряжав мене тай наказував. Руд.

Снасть = снасть, спра́ва, знаря́ддя (С. Жел.). — **Рыболо́вныя сна́сти** = ри-

ба́льська снасть: 1. сі́ті (д. під сл. **Сѣть**). 2. у́дки (д. під сл. **Уда́**), самоде́р, дрік, части́ше мн. — драки́, репъяшо́к, репъяшки́ (шнур довгий з скількома гачками на взір якорів), переме́т (товстий шнур до 100 саж. завдовжки, через 2—3 аршини — кі́ски і на к жпій гачо́к з живцем), самоло́ви (як перемети, але гачки части́ше і найбільше без живця). 3. за́городи: а) кога́, коти́ або котці́, робить ся з очеpету або з дерева, складаєть ся найголовніше з двох частин: га́рда (тин) і коти́ (клітки), цілий ряд їх ла́ва. б) ве́рші, а на Дністрі — куббші — з тонкої лози, на взір колеса, опускають ся в ополонку. 4. рі́зна спра́ва: а) сандо́лі — довгі жердини з залізними трезубцями. б) бле́шні — замісто живця, роблять ся з олива, на взір рибки, з гачком у роті. в) козу́лька — гачок на взір якоря. Рябков.

Снача́ла = попе́реду, спе́ршу, напере́д, вперед, пе́рве, перш, пе́рше, спочатку, насампере́д, спочи́нку, спотино́ву. — Почала балакати попереду тихо, а далі все голосніше. Лев. — Повторяє де-які свої думки, котрі попереду высказав. Ог. — Піду спершу напъю ся, а тоді вже зъім. н. п. — Ог як виїхали, спотинову у кожного багато хліба було. п. к.

Сна́шивать, сноси́ть, снести́, снесть = 1. зно́сити, знести́ (С. Л.), позно́сити. — Познось чемодани до хати, то там тобі заплатять. Кр.

2. перено́сити, перенести́, перетерпі́ти, ви́терпіти.

Снигирь, пт. Loxia pyrrhula = снігу́р (С. З.), снігуре́ць. — Прилетів снігурець, панський птах, не простий. н. п.

Снизать = д. **Сни́зывать.**

Снизойти́ = д. **Списходи́ть.**

Сни́зу = зни́зу, зі спо́ду, з дна́, від до́лу, спід спо́ду, спо́дом. — Тільки зверху трохи тим свою пригоїте ви рану, а зі споду вона буде гнити. Ст. Г.

Сни́зывать, снизать = вини́зувати, ви́низати, знизати.

Снима́ніе = зніма́ння, здійма́ння, шкури — білува́ння.

Снима́ть, снять, ся = 1. зніма́ти, здіймати, зня́ти, ізня́ти, ся. С. Л. — Ізняв шапочку раніше всіх, поклонив ся він нижче всіх. н. п. — Здійма зараз щиролотий перстінь, здійма з пальця, простяга до мене. Ст. С. — Крилечками стрепенули. знялись в парі, полинули. н. п. — **С. о́бувь** = роззува́ти, роззу́ти, ся. — **С. оде́жду** = роздяга́ти ся, розбіра́ти ся і д. **Раздева́ть, ся.** — **С. ша́пку** = шапкува́ти ся, пошапкува́ти ся. — Я тільки оддалеки пошапкував ся з ним. С. Л. — **С. плато́къ** = простоволо́сити, опростоволо́сити. — **С. со стола́** = прибіра́ти, прибра́ти. — **С. го́лову** = стина́ти (С. Л.), стя́ти го́лову. — **С. ко́жу** = облу́плювати, обдира́ти, білува́ти, лупи́ти, дра́ти, облупи́ти, обідра́ти, обілува́ти. — Зайця ще не білували, а він вже заячини просить. Кн. — З одного вола двох шкур не деруть. н. пр. — **С. ко́жицу** = оббіра́ти, обібрати, облупи́ти. — **С. огоро́жу** = розгоро́жувати, розгороди́ти. — **С. пѣнку** = шумува́ти, зніма́ти, зня́ти шумовину. — **С. хлѣбъ** = збіра́ти, зібра́ти хлі́б. — **С. шелуху́** = обшелуши́ти.

2. зніма́ти, спи́сувати, змальо́вувати, зня́ти, списа́ти, змалюва́ти. — Малярів наняти та матір змалювати. н. п.

3. найма́ти, наня́ти. — Наняв хату.

4. бра́ти, взя́ти на се́бе і д. **Подряжа́ться.**

Сни́мка = здійма́ння.

Сни́мки = д. **Сли́вки.**

Сни́мокъ = зні́мок, спи́сок.

Спи́скивать, списка́ть = зароби́ля́ти, наби(у)ва́ти, зароби́ти, придба́ти, надба́ти, набити. — **С. сла́ву** = зажи́ти сла́ви. — Ой не знав козак та не знав Софрон та як славоньки зажити: ой зібрав військо та й пішов орду бити. н. п.

Снисходи́тельный, но = ласка́вий, милости́вий, побла́жливий, вибачли́вий, во. — В поученію до князя про піст Антонія більше поблажливий до сьвітських людей в пості, ніж можна було сподівати ся. Бар. О. — Добре, що панок той — душа поблажлива, а на другого, то б просто заїв нас. Кн. — Розбила я дорогу макітру, та наша пані вибачлива, не вивернула того з моїх грошей. Кн.

Снисходи́ть, снизойти́ = схо́дити, зіхо́дити, зійти́ (в низ), низійти́. — **С. кому́** = потура́ти, попуска́ти. — **С. на что́** = приставати, приста́ти.

Снисхожде́ніе = ла́ска, ми́лость, поле́гкість; потура́ння.

Спи́тка, спи́тная трава́, снить, рос. Aegopodium podagraria = яглиця. С. Ан.

Сни́ться, присни́ться = сни́ти ся, присни́ти ся.

Сно́ва = зно́ву (С. Л. Аф.), знов (С. Л. Аф.), ізно́ву (С. Л.), ізно́в (С. З.), спотино́ву (Ман.). — І знов мінї не привезла нїчого

пошта з України. К. Ш. — Знову згусхнули хмари на небі безкрайому.

Снова́лка = оснівни́ця, складаєть ся з ря́ми і кіло́чків, в ній поперешна дошка — попере́шка, повздовжна — шлїжка, зарубка для ниток — гу́бка.

Снова́ть, ся, заснова́ть, основа́ть = 1. снува́ти, накла́дати, накла́сти осно́ву. 2. основиґа́ти, ве́штати ся, ни́кати (С. Л.), засновиґа́ти і т. д.

Сновидѣ́ніе = сон, поб. — сни́ще. — Та сон же, сон мінї приснив ся. К. Ш.

Снопъ, снопо́къ, сно́пикъ = сніп, сно́пик, нижнїй кінець його — гузи́рь, не зовсїм вимолочений — при́колоток, вимолочений — около́т, розвъязаний — ро́звязь, соломи на покрівлю — куль, попарно звязані — парки́, розмір снопа у въязцї — жень. — І в снопики повъязали. н. п. — Сніп — на сто кіп, господарю на сто лїт. н. пр. — Хата не вкрита, тільки прикидана кулями. Кн. — Тай снопи не однакові — як яка жень.

Снора́вливать, сноровить, ся = 1. д. **Примѣня́ть, ся** і **Приноравливать, ся.** 2. д. **Прила́живать і Приспособля́ть.** 3. д. **Поблажа́ть.**

Споро́вка = 1. прила́жування, прилаштування, пристосува́ння, приноровле́ння (С. Жел.). 2. зру́чність, спри́тність. 3. д. **Побла́жка.**

Носи́ть, снесть = 1. зно́сити, одно́сити, знести́, однести́, позно́сити. — Одніс на пошту. 3. перено́сити, перенести́, зте́рпіти, ви́терпіти. — Не зтерпів він цього. 3. скида́ти, ски́нути (в картах). 4. зрива́ти, зірва́ти (про вітер і воду). — **Снести́ въ расхо́дъ** = списа́ти на видатки.

Носи́ться, сне́сться = зно́сити ся, зсила́ти ся, знести́ ся. — Почали вони з кримським ханом зсилати ся. Л. С.

Сно́сный, но = зно́сний, но.

Сносъ = знесе́ння. — **На сно́съ** = на знос. — Купив хату на знос.

Сно́сокъ = зно́сок (С. Аф.), ви́ливок. — Ось на те виливок, значить курка вже не нестиметься.

Сноха́ = невістка, невіхна (С. З.), синова́ (С. З. Жел.). — За синовою його милості пана Василїя. Маркович. С. З.

Снохачество = любодійні зно́сини з синово́ю.

Снохи́пъ = невістчин.

Сношéніе = зно́сини, стосу́нок, стосу́нки, зси́лки. — З сим звязані і зносини торговельні з иньчими народами. Зап. Кн. — Нї до чого не довели мої зносини з паном. Кн. — Стосунки двох народів були не лихі. Кн. — З ханом кримським тайнії зсилки міючи. Л. В.

Сну́лый = засну́лий, поснулий.

Снурова́ть, заснурова́ть = шнурува́ти, зашнурува́ти.

Снуръ, снуро́къ = шнур, шнуро́к.

Снѣгово́й = снїгови́й.

Снѣгъ = снїг, що тільки випав — поро́ша, що навис на гилках дерев — на́вись, що разом з кригою пливе — са́ло. — По двору та пороша впала, а на тій пороші слїдочки хороші. н. п.

Снѣда́ть = гри́зти. — **Грусть снѣда́етъ его́** = журба́ су́шить його́. — **Снѣда́ться го́рестью** = со́хнути, з журби́, з печа́лї.

Снѣдный = їстовни́й. — Сїно ще їстовне, не зовсїм попріло. Лев. — Робак над усїм їстовним єдиний державець. Ст. Г.

Снѣдо́къ, рос. Antriscus vulgaris = буги́ла, свербигуз, борщівни́к. С. Ан.

Снѣдь = їстовне́ і д. **Пи́ща** і **Ку́шанье.**

Снѣжёкъ = снїжо́к. — **Игра́ть въ снѣжки** = гра́ти ся в снїжки.

Снѣжи́на, снѣжи́нка = снїжи́на, снїжи́нка.

Снѣжи́ть, заснѣжи́ть = снїжи́ти, наснїжи́ти, поснїжи́ти.

Снѣжный = снїгови́й.

Снятóкъ, рибка Salmo eperlanus = мільга́, мілька́, мулька́, корю́ка (С. Пар.).

Сню́хиваться, сню́хаться = зню́хувати ся, зню́хати ся, злига́ти ся (С. З.), полига́ти ся. — Чорти з жидами злигали ся. К. К.

Снятіе = зніма́ння, здійма́ння. — Зніманя Ісуса з хреста. Кн.

Снять, ся = д. **Снима́ть, ся.**

Со = зо, зі, з. — Чи ти поїдеш зо мною? — Я буду з тобою усе дїлити. С. Л. — Приїхав з жінкою і дїтьми. — **Со всѣ́ми** = зо всїма́, з'усїма́. — **Съѣхалъ со двора́** = виїхав з двору. — **Со тоски́** = з журби́. — З журби як заграє. К. Ш.

Соба́ка (жін. р.), **соба́чка** (здр.), Canis = соба́ка (частїше муж. р.), здр. — соба́чка, поб. — собацю́га (С. Л.), зб. — собашня́ (С. Л.), пес, поб. — пси́ще, пся́ка, псю́ка, здр. — пе́сик, пуц, поб. — цуцма́н, здр. — цу́цик, цю́ця, цуценя́, цуце-

ня́тко (С. З. Л.), кудлатий — ку́ндель, по масті: білий — біля́н, темний з білими лапами — бо́сий, з вовчим зубом — ярчу́к (С. З.). — Був у чоловіка собака; поки́ль молодим був, то він його й жалував. н. к. — Старий собака, тільки на цуцика виглядає. н. пр. — Раз на вікні у панському будинку патлатий цуцик спочивав. Б. Г. — Въїдливий песик, ніяк не вгамуєть ся. Кн. — Не сподівай ся дики од приблудного пся́ки. н. пр. — Коли хочеш знати, чи буде з цуценяти злий собака. н. пр. Грінч. — Спекла Луця, не зхоче їсти і цюця. н. пр. — **Борза́я соба́ка** = хорт, самиця — хорти́ця, похожий на хорта — хортува́тий, д. ще під сл. **Борзо́й**. — **Бульдо́гъ с.** = брита́н. — **С. го́нчая** = го́нча, гончак. — **Ирла́ндская с.** = меделя́н. — **Лига́вая с.** = ви́жел. — **Ко́мнатная с., боло́нка** = саща́ (С. Л.). — **С. мопсъ** = му́цик. — **Крымская с.** = кри́мка. — **Пасту́шья с. овча́рка** = чаба́нська. Пр. д. під сл. **Бо́рза́я, Го́нчая** і т. д. — Ярчук таку має натуру, що й од чорта устереже і відьму задавить. О. Ст.

Соба́кинъ = соба́чий, пе́ський.

Собачёнка = соба́чка, пе́сик, цу́цик. Пр. д. під сл. **Соба́ка.**

Соба́читься = ля́яти ся, свари́ти ся, гри́зти ся.

Собачи́ща = д. **Соба́ка** (поб.).

Соба́чій = соба́чий, пе́сій, пе́ський (С. З.), пси́й. — Ой чумаче, чумаче, життя твоє собаче. н. п. — Лає, як псіх синів. Граб. — Він на Ірода кару посилає псю пару. З різдвяної вірші. — **Соба́чій зубъ** = д. **Кандыкъ.** — **С. ко́рень, языкъ,** рос. Cynoglossum officinale L. = живокіст, чорноко́рінь, соба́чка, соба́ча меду́нка, воло́вий язи́к. С. Ан.

Соба́чка = 1. д. **Соба́ка** (здр.).

2. (у рушниці) — ру́хня, цінґель (Ніс.).

Соба́чки, рос. Bidens cernua I. = причепа, репъяшки́, соба́чі репъяхи́, стрілки, чередá. С. Ан.

Соба́чкинъ = соба́чкин, цуцикі́в.

Соба́чникъ = псю́рник.

Соба́чница = д. **Соба́чья петру́шка.**

Соба́чьи пожи́тки, помётки, рос. Lepidium ruderale L. = вінички, метелочки, метели́шник, за́йчики, ржу́ха. С. Ан. — **С. я́годы** = д. **Крушина.**

Соба́чья голова́, рос. Scrophularia nodosa L. = кукуля́рія, підтинник, смовдь, старовина́, ра́нник. С. Ан. — **С. капу́ста,** рос. Mercurialis annua, perenais I. = пролі́ска, бажа́нна трава́. С. Ан. — **С. петру́шка,** рос. Aethusa cynapium L. = коко́риш. С. Ан. — **С. ры́ба,** Umbra Krameri Fitz. = авдо́тка. Рябков.

Собесе́дникъ, ца = розмо́вник, ця, бесі́дник. — Він пильнував і викручував ся, доводячи своїм розмовникам, що за ним жадної вини не має. З. — І осьвітив мозок мого розмовника. Кн.

Собесе́дованіе = розмо́ва, бесіда. — Піп завів оце в церкві розмови. Кн.

Собесе́довать = розмовля́ти, бесідувати, ма́ти розмо́ву, бесіду. — Нема з ким тихо розмовляти, а ні порадитись. К. Ш.

Собира́ніе = збира́ння, збір; ладна́ння. — Де би час певний і місце збірання війська. Ст. Л.

Собира́тель = збіра́ч. — На збірача данини треба було вірного чорного чоловіка. Бар. О. — Збірачі сього матеріялу. З. Ог.

Собира́тельный = зборови́й. — **Собира́тельное и́мя** = зби́рне, зборове́. Г. Ог.

Собира́ть, собра́ть, ся = 1. збира́ти, зібра́ти, ся, назбира́ти, ви́збирати, позбира́ти, грома́дити (С. Л.), згрома́дити, ся, гуртова́ти, згуртова́ти, ся, ку́пчити (С. Л.), ску́пити, ску́пчити, ся. — Оце ходили збірати толоку, та по дорозі і грибів назбира́ли. Кн. — Зібрали ся всі бурлаки до одної хати. н. п. — Взувсь, одягсь, підперезавсь, та й зовсім зібравсь. н. пр. — Став дощ накрапать, ой там збіралась бідна голота до корчми гулять. н. п. — Визбірай скло до однієї зернинки. Кр. — На майданах громадились. К. З. Ю. Р. — Згромадив матеріял, пороскиданий в ділах тих учених. Зап. Кок. — Всю з собою взяв турецьку силу, всю згромадив на Косовім полі. Ст. С. — Гуки скрипки кермували рухом крові, то кидаючи її в лице, то згуртовуючи в серці. Кн. — Князь Ромодановський прийшовши в Батурин і скупивши з осталих козаків до гетьмана Брюховецького... Л. Сам. — Коло його скупили ся ті Запорожці, що не волїли корити ся Дорошенкові. Кн. — **Собира́ть лёнъ, коноплю́** = бра́ти. — За яром брала льон, брала конопельки. н. п. — **Собира́емый** = зібраний. — Продам хлїб, лїт 5 збираний. Хар. — **Собира́ть де́ньги** = збіра́ти гро́ші, скарбува́ти. — Зібрав гроші, став хороший. Кроп.

2. виряжа́ти, ви́рядити, ся, ла́годити ся, нала́годити ся і д. **Снаряжа́ть, ся.** — Облягла темна ніч, треба лагодитись ночувати. п. о. — Та куди се ви, добродію, налагодились? Кот. — **Собира́ть кого въ доро́гу** = виряжа́ти. — **Собира́ться въ**

путь = вибіра́тись у доро́гу, лаштува́ти ся, склада́ти ся, пакува́ти ся. 3. нава́жати ся, нава́жити, ся (С. Л.), збіра́ти ся, зібра́ти ся. — Каторжна дівка! Мабуть наважила мене з сьвіта звести! Кр. — **Собра́ться съ си́лами, съ сре́дствами** = змогти́ ся, спромогти́ ся. — Спроміг ся дїд на обід. н. пр. — **Собра́ться съ умо́мъ, съ мы́слями** = розміркува́ти, зібра́ти ду́мки.

Соблаговоли́ть = зво́лити, призво́лити.

Соблазни́тель, ница = споку́сник, ця. К. Б.

Соблазни́тельный = споку́сливий (К. Б.), знадни́й, зала́сний (С. Л.). — Печуть мене, ріжуть знадні твої очі. С. Р. Н. — Козак та воля — заласна доля. н. пр.

Собла́знъ = ску́са, споку́са, спокуше́ння, пова́да (д. **Искуше́ніе**).

Соблазня́ть, соблазни́ть, ся = спокуша́ти (С. Л.), на́дити, зна́жувати, зво́дити (С. Л.), блазни́ти, ся, спокуси́ти, зна́дити, ся, підла́сити ся. — Приходячи до його, усякими заходами спокушав його, влещував. Кн. — Коли око твоє праве блазнить тебе, вирви його і кинь од себе. К. Св. П. — Д. ще під сл. **Искуси́ть 1.**

Соблюда́ть, соблюсти́, соблю́сть, ся = виповня́ти, сповня́ти, відбува́ти, ви́повнити, спо́внити, ся, відбу́ти; гляді́ти (С. Л.), доглядати, догля́ді́ти; берегти́, стерегти́, зберега́ти, зберегти́, ся, заховáти (С. Ж.). — Без перепон її закон до віку буду я сповнять. Сам. — Ми разу-раз празників глядимо. С. Л. — Що треба заховати, аби сповідь була належитая? Б. Н. Д. ще під сл. **Исполня́ть** і **Сохраня́ть.**

Соблюде́ніе = виповне́ння, викона́ння, відбува́ння, відбу́ток, захова́ння. — Постів захований. В. Н.

Со́боли = нами́сто з соболе́вих шку́рок.

Соболи́ный, собо́лій = соболе́вий.

Со́боль, зьв. Mustela zibelina = со́біль.

Соболѣзнованіе = вболіва́ння, жаль (С. Л.), жа́лість, жалкува́ння, жа́лнощі, жа́лощі. — Після такого вболівання він говорить було: схаменись. Кн. — Та такий мене жаль узяв. — Не так жалнощі, як мильнощі. С. Л.

Соболѣзновать = вболіва́ти (Кн.), уболіва́ти (С. Л. Ш.), жалі́ти, жалкувáти, жа́лувати (С. З.).

Собо́рный = собо́рний, собо́рський.

Собо́рованіе = маслосьвя́ття і д. **Елеосвяще́ніе.**

Собо́ровать = маслосьвя́тити, маслува́ти, сообо́ровати ма́слом і д. **Елеосвяща́ть.**

Собо́ръ = 1. збір, зібра́ння. 2. собо́р (головна церква в місті або в якій частині міста).

Собра́ніе = 1. зібра́ння. — По зібранню потрібних звісток, можна розпочати ді́ло. 2. збір, збі́рка, збіра́ниця. — Нова збірка приказок. М. К. — Збіраниця з рідного поля. О. Мир. 3. збір, мн. збо́ри, збі́рня, зібра́ння, збо́рище, згрома́ження (С. Ж.), грома́да (С. Л.), гурт (С. Л.). — Ой маленький двір, а великий збір (людей). н. п. — Він був тоді на зборах земства. Кн. — Збірня дівчат та хлопців на вечерницях. Лев. — **Національное собра́ніе** = ра́да. — **Всесосло́вное собра́ніе** = чо́рна ра́да. С. З. — А вдарено довбишем в котли на раду. Л. В.

Собра́тъ = това́риш, коле́ґа, побрати́м.

Собра́ть = д. **Собира́ть.**

Со́бственникъ, ца = вла́сник, ця, власти́тель, ка (С. Жел.), ма́ітник. — Зрозуміли, що час зробити орандарів власниками землї. Кн. — Скарби, про які властитель і сам не знав. Л. Н. В.

Со́бственно = вла́сне (С. З. Л.), са́ме (С. Л.), власти́во (С. Жел.). — Не кватирю, а властиво куточок наняла собі. Кн. — А власне для того, жеби Мазепа бил самовластцем. Скоропад. С. З.

Собственноручный, но = самору́чний, власноручний (С. Жел.), самору́ч (С. Л.), власноручно, руко́ю вла́сною, од своїх рук. — Бажаючи краще упевнитись, власноручно обшаривши кишеня. Лев. В. — Од своїх рук листи писав. н. п.

Со́бственность = вла́сність (С. Л.), вла́стність (С. Жел.), своя́щина, своє́щина. — **Недви́жимая со́бственность** = ма́єтність і д. **Имѣ́ніе.** — Не було між народом певного розуміння про право власности на землю. Бар. О. — На Україні виробило ся розуміння загальної власности на землю. Бар. О. — Після староруського громадського права земля вважала ся власностю того, що її перше заняв на свій вжиток. Бар. О. — Право власности на видання творів Шевченка. Кн. — Що розуміє нарід під поняттєм правним власности? Ет. зб. — Маєтность свою до рук своїх взяти, яко властность свою. Ст. Л.

Со́бственный = вла́сний (С. З. Л.), вла́стний (С. Ж.). — Ой мій же він, мій, ой мій же він власний, в його свита шовком шита, ще й пояс прекрасний. н. п. — Хоч не красне, але власне. н. пр. — Купивши на власную потребу. Ст. Л. — Дїд Євмен, як пустив дітей на власні їх ноги — собі лишив хату з садком. Кн. — Ти тут невинна, у тебе не було власної волї. З. Фр. — Со́б-

ственными си́лами = самоту́жки. — Поволокла його самотужки у хату. Кв. — **По со́бственному желе́нію** = по своїй во́лі, самохі́ть (С. З. Ос.).

Собуты́льникъ = горілча́ний брат. — А вжеж родичі — горілчані брати, раз-у-раз в шинку з одної пляшки пъють. н. о.

Собы́тіе = поді́я. — Бенкети він справляв після кожної радісної народної події. Бар. О. — Можна найти багато таких подій, що згадують ся однаково в піснях різних словянських народів. Бар. О. — Міцкевичові історичні поеми основані на подіях часів ворогування Литовців. Зап. Кок. — До тих подій, про котрі він любив часто оповідати. Лев. — Події отсього твору відбувають ся в 40-х роках. Л. Н. В. — В снах так часто виринають давно забутиї події з нашої молодости. Л. Н. В. — Повні сьвідомости незвичайної ваги тих подій, які творили ся. Л. Н. В. — **Смѣшно́е собы́тіе** = чудасія.

Сова́ть, су́нуть, ся = со́вати. всува́ти, пха́ти, впиха́ти, ти́кати, всу́нути, ткну́ти, впихну́ти, пхну́ти, ся. — Впихнула одежу в скрипю. — Ткнув йому книжку в руки. — Пхнув його в бік. — Чого ти пхаєш ся?

Сова́ться, суну́ться = 1. метуши́ти ся. 2. втруча́ти ся, встрява́ти, встря́нути. — **Онъ вездѣ́ суётся** = він скрізь встря́не, він скрізь свого́ но́са всу́не. 3. пха́ти ся, пхну́ти ся.

Соверша́ть, соверши́ть, ся = 1. роби́ти, дїяти, чини́ти, учиня́ти (С. Ш.), справува́ти, зроби́ти, ся, вдїяти, здїяти ся (С. Л.), удїяти (С. Ш.), сподїяти ся (С. Л.), вчини́ти (С. Л.), учини́ти (С. Ш.), счини́ти ся, про що погане — ко́їти, зко́їти, ся. — Ой щож бо я учинила, що Коструба не злюбила? н. п. — Задумала мишва вчинить велике дїло. Б. Г. — Молись Богу, щоб не здїялось так, як мині здаєть ся. О. Ст. — Бою ся сам себе спитать, чи се колись сподїєть ся. К. Ш. — Загоїть ся, поки весілля зкоїть ся. н. пр. — **С. богослуже́ніе** = пра́вити, одпра́вити слу́жбу Бо́жу. — **С. елеосвяще́ніе** = д. **Собо́ровать.** 2. сповня́ти ся, става́ти, збува́ти ся, спо́внити ся, ста́ти ся, збу́ти ся, в(з)дїяти ся. — **Соверши́лось** = ста́ло ся, вдїялось.

Соверше́ніе = виповне́ння, викона́ння.

Соверше́нно = зо́всїм, о́всї, о́всїм, зго́ла (С. Л.), цїлко́м, геть чи́сто (С. Л.). — Зовсїм такий. С. Л. — Чалий цїлком поняв віри. Кн. — Се річ цїлком не можлива. К. — **С. всё** = усе́ чи́сто, геть чи́сто. — Усе чисто погоріло. — **С. такъ** = так са́ме, зовсїм так, самі́сінько так. С. Л. — **С. тако́й** = таки́й са́мий, самі́сінький.

Совершеннолѣ́тіе = повнолі́тя, повнолі́тність (С. Жел.). — **Дости́гнуть совершеннолѣ́тія** = на стану́ ста́ти.

Совершеннолѣ́тній = повнолі́тний (С. Жел.), доро́слий (С. Л.), станівки́й. — Дівка станівка. н. о.

Соверше́нный = 1. дове́ршений (Ог.), доко́наний (Г. См. Ст.), доскона́лий (С. Ж.), доскона́льний (С. Жел.). 2. по́вний, цїлий, цїлкови́тий. — **С. во́зрастъ** = повнолі́тність. — **С. дура́къ** = дурни́й як пень, як коло́да. — **С. пра́вда** = сьвята́ пра́вда.

Соверше́нство = доскона́лість, доскона́льство (С. Ж. Жел.), соверше́нність. С. Пар. — **Въ соверше́нствѣ** = доскона́льне. С. Жел. — Він досконалне знає.

Соверши́ть, ся = д. **Соверша́ть, ся.**

Сови́на стрѣла́, рос. Sagittaria sagittifolia L. = ко́зли, чо́вник, водяна́ стріла́, стрі́ли́ця, стрі́лка. С. Ан.

Совлада́ть, совладѣ́ть = здолі́ти, здола́ти, змогти́, зду́жати, поду́жати, поґу́лати, осягти́, зволода́ти. — Його не подужаєш. — Де чорт не зможе, туди бабу пошле. н. пр. — З панством не зволодаємо — що каже нам, те й робити. Ч. К.

Совладѣ́лецъ, совладѣ́лица = співвла́стник, ця (С. Пар.), співвласти́тель, ка, сябе́р, сябро́ (Черн.).

Совлека́ть, совле́чь = стяга́ти, зволїка́ти, стягти́, зволокти́; роздяга́ти, роздягти́.

Совмѣсти́тель, ница = семидїльник, семидїлник, ця.

Совмѣ́стникъ, ца = 1. суміс́ник, ця, спі́льник, ця. С. Л. 2. д. **Сопе́рникъ.**

Совмѣ́стно = уку́пі (С. З. Л.), вку́пі, по́вкупі, соку́пно, сумі́сно (С. Л. Жел.), спі́льне (С. З. Л.), по́спіл, поспо́лу (С. З. Л.), ра́зом (С. Л.), при ку́пі (С. Л.); огу́лом, гурто́м. — Чи є що краще лучче в сьвіті, як укупі жити? К. Ш. — Як роблять укупі, то не болить у пупі. н. пр. — Вони живуть при купі. С. Л. — А братїя спільне кождого року мають вибірати змежи себе старших. Чин Львів. братства. С. З. —

Спасибі. Богові сьвятому та й усій громаді посполу. С. Л.

Совмѣстный = сумі́сний (С. Жел.), спі́льний (С. Л. Ос.), со(у)ку́пний (С. Жел.), гуртови́й. — Сукупне життя з мачухою і з дітьми її було не можливе. Кн.

Совмѣща́ть, совмѣсти́ть, ся = місти́ти, уміща́ти, умісти́ти, ся ра́зом.

Совмѣще́ніе = уміще́ння (одного з другим).

Совокупле́ніе = злуче́ння (С. Л. Ж.), сполуче́ння, ку́пчення, пар — парува́ння (С. Л.). — **Плотское с.** = шмо́ргання, риб — не́рест. Рябков.

Совокупля́ть, совокупи́ть, ся = 1. злуча́ти (С. Ж.), зъєдиня́ти, єдна́ти, злучи́ти, зъєдини́ти, збіра́ти, зібра́ти до ку́пи. 2. шмо́ргати ся, маха́ти ся, про собак — зкле́шніти ся, про риб — те́рти ся, тирлува́ти ся. С. Ш. Рябков.

Совоку́пно = уку́пі і т. д. д. **Совмѣстно.**

Совоку́пность = суку́пність, ску́пність. С. Жел.

Совоку́пный = суку́пний, спі́льний і д. **Совмѣстный.**

Сово́къ = 1. шпо́ла, лопа́тка (до насипання або доставання чого сипкого). 2. стуса́н (С. Л. Жел.), штурха́н, штовха́н, штурхане́ць.

Совпада́ть, совпа́сть = тра́пляти ся, припада́ти, прихо́дити ся, збіга́ти ся, тра́пити ся, припа́сти, прийти́ ся (разом), збігти ся. — Не прийдеть ся в Середу Вшестя. н. пр. — Великдень часом приходить ся в один день з Благовіщенням. — Тут з цим ділом морока, а тут, як на те, збігло ся разом і всякого иньшого клопоту.

Совраті́тель, ница = споку́сник, ця (К. Б.), зводи́тель, ка, зво́дник, ця.

Совра́ть = збреха́ти, підпусти́ти, підвезти́ москаля́.

Совраща́ть, соврати́ть, ся = збива́ти, зво́дити (з правої стежки), одверта́ти (кого од чого доброго), псува́ти, непутити, збити, одверну́ти, одбити, ся, зопсува́ти, ся.

Совраще́ніе = збива́ння, одверта́ння.

Современникъ, ца = суча́сник (С. Жел.), одноча́сник, ця.

Современность = суча́сність; сьогоча́сність.

Современный = суча́сний (С. Жел.), одноча́сний; сьогоча́сний (С. Жел.), тепе́рішній. — Минулий і сучасний стан нашої етнографії. Зап. — Козацька давнина зблїдла в очах поета проти живих сучасних справ рідного народу. Зап. Кок. — Ідучи слідом за сучасною европейською критикою. Зап. Фр. — Сьогочасні літературні прямування. Пр. Лев. — Як поглянути на сьогочасне становище земських фінансів. Л. Н. В.

Совсѣмъ = зо́всім, о́всї, о́всім, чи́сто, геть чи́сто, зго́ла (С. Л.), цїлко́м, притьмо́м. — Зовсім погано. — Трава в стенах згола повисихала. н. о. — Така халепа, що притьмом накладно служити. Кот. — **С. одина́ковый** = однакові́сінький. — **С. здоро́вый** = здорові́сінький.

Сове́стить, ся = 1. (**усове́стить, ся**) — умовля́ти, умо́вити, усо́вістити, ся. — Ой, синочку мій, усовісти ся. н. п. 2. (**посове́ститься**) — сором ити ся, стида́ти ся, посором ити ся, ненасьми́ти.

Сове́стливо = по со́вісті, по бо́жому.

Сове́стливый = 1. сумі́нний (С. Л.), сумлі́нний (С. Жел.), со́вістний (С. Жел). — Він чоловік сумлінний. Лев. 2. соромли́вий (С. З.), соромъяжли́вий (С. З. Л.), соромъя́зливий (С. Л.), соромъя́жний.

Сове́стно = 1. д. **Сове́стливо.** 2. **Сты́дно.**

Сове́стный = д. **Сове́стливый.**

Сове́сть = со́вість (С. Жел.), сумі́ння (С. Л.), сумлі́ння (С. Жел.), сумне́ння. — Як говорить правда Божа, як прокаже совість гожа. Кон. — Хто чисте суміння має, той спокійно спать лягає. н. пр. — Хіба б же я суміння не мала, щоб я тобі загинути дала. н. п. — Руки білі, а сумління чорне. н. пр. — Борода як у владики, а сумління як у чорта. н. пр. — Твоє сумління заговорить й не дасть тобі спокійно спочивати. Зінь. — Але самого Бога і сумнення своє перед очима маючи. Ст. Л. — **Чи́стая со́вѣть** = душа́ чи́ста, чи́сте суміння, сьві́тле о́ко.

Совѣтникъ, ца = 1. пора́дник, ця (С. З. Л.), дора́дник, ця, дорадець (Ос.), ра́дець, ра́дця (С. З.), ра́єць, ра́йця (С. З.). — Широке знаття людського життя та звичаїв однаково властиве обом порадникам. Лев. В. — Хіба церква та її робітники не перші порадники в кожній добрій справі. Лев. В. — Ой ти ненько, порадниче в хаті, порадь мінї чим жінку скарати. н. п. — Мати моя, пораднице (по др. варіянту: дорадниче) в хаті, порадила (дорадила) як жінку карати, порадь (дорадь) тепер, де її сховати! н. п. 2. на́зва уряду або чинів.

Совѣтный = ра́дний.

Совѣтованіе = ра́яння.

Совѣтовать, по(при)совѣтовать = ра́дити,

(С. З. Л.), рáяти (С. З. Л.), совíтувати, порáдити, порáяти, дорáдити, нарáяти, прирáдити, посовíтувати. — Добре той радить, що людей не звадить. н. пр.

Совѣтоваться, посовѣтоваться = рáдити ся, рáяти ся, міркувáти ся, рáду рáдити, порáдити ся, порáяти ся. — Я собі поміркувавши і з старого таки порадившись. К. Х. — Ой нема, нема нї вітру, нї хвилї із нашої Украïни! Чи там раду радять, як на Турка стати. К. Ш.

Совѣтчикъ, ца = порáдник, ця і д. **Совѣтникъ 1.**, на що лихе — злорáдця.

Совѣтъ = 1. рáда, порáда, порáдонька (С. З. Л.), рáдонька, совíт. — Добра рада, де щирая правда. н. пр. — Ой умерла в кошового старенькая мати, ой нїкому кошовому тиї радоньки дати. н. п. — Одна мати — вірна порада н. пр. — Люди з сусїдніх сел приходили до його за порадою. Зінък. — Вїн і вдав ся за порадою до його. Зап. Кн. — Буду йому пораду давати по батьківські научати. К. Ш. — Не вважали на його поради, не йшли за ним. Пр. — Прибудь, мій таточку, тепера к мінї, ой дай мінї порадоньку бідній сиротї. н. п.

2. рáяння, обрáда. — Єдиноголосною всіх обрадою і ухвалою назначають ся три енеральниї в каждом року ради. Орлик. С. З.

3. рáда, спільна — чóрна рáда. С. З. — А вдарено довбишем в котли на раду.

4. згóда, прúязнь. — **Совѣтъ держáть** = рáду рáдити і д. **Совѣтоваться.** — **Собирáть с.** = стáвити рáду. — **Даю́щій с.** = порáдливий. — **Государственный с.** = держáвна рáда. — **Жить въ совѣтѣ** = жúти в згóдї. — А вже тиї сварки годї, подай ручку, жиймо в згодї. н. п.

Совѣщáніе = рáяння, обрáда, нарáда (С. Л.), д. **Совѣтъ 2.**, тайне — змóва. — **Становúться въ кругъ для совѣщáніе** = ставáти в кóло, колувáти.

Совѣщáтельный = дорáдний, дорáдчий. — Замісць голосу дорадчого, шляхта мала тепер власть праводавчу. Бар. О.

Совѣщáться = рáдити ся (С. Л.), рáяти ся, рáду мáти, рáду рáдити, радувáти, рахувáти, ся, міркувáти ся, потаємно — сектувáти, ся. — Там раду мали, що чинить: чи тут до віку зоставать ся, чи з добрим сином виряжать ся. Мет. — Про народні права будуть радувати, мислї і надїї будуть висловляти. Мова. — Щоб об войнї з супостатом гарненько гуртом рахуватись. Дум. — Зібрали ся Запорожцї, всї в раду схожали, за походи проміж себе усе рахували. н. п. Д. ще під сл. **Совѣтоваться.**

Согбённый = зíгнутий, похúлий, похúлений, скóрчений (С. Ж.). — Я зазнав його вже зовсім похиленим дїдуганом. Лев.

Согласúть, ся = д. **Соглашáть, ся.**

Согла́сіе = 1. лад, згóда (С. Л. Ос.), лáгода, злáгода (С. Л.), лáгід, згóдність. — Де згода в семействі, де мир і тишина. Кот. — Чи з собою в добрій згоді і любови живуть? Б. Н. — Лучче соломъяна згода, як золота звада. н. пр. — Де муж старий, а жінка молода — там рідко згода. н. пр. — Один на другого доказує, видно, що нема між ними доброї згоди. Ст. О.

2. вóля, призволéння. — **Изъявúть согла́сіе** = зозвóлити, призвóлити.

3. роскóльницька сéкта. — **Безпопóвщина раздѣля́ется на три согла́сія** = безпопівщина подíляється ся на три сéкти.

Согла́сно = 1. в лад. — І в лад сьпівають гимн. К. Ш.

2. в згóдї, у згóдї (С. Л.), у злáгодї (С. Л.), лáгідно, в дóбрій злáгодї, лю́бо, любéнько (С. Л.). — Живіть, дїтки, любенько у згодї. С. Л. — Через що вони гризуть ся і не живуть лагідно. н. о. Гр. — Вони живуть в добрій злагодї.

3. згóдно. С. Л. — Згодно з нашою умовою. С. Л.

Согла́сность = згóдність.

Согла́сный = 1. лáдний, склáдний.

2. відповíдний, згóдний.

3. згóдний, ладéн. — Коли ти за 15 служила, то й я згодна. О. Мир. — **Согла́сенъ** = дóбре, гаразд, сíлькісь (С. З.), инóси (С. З.), згóда, ладéн. — Сьвідчусь Богом, ладен заприсятитись. С. Л.

4. грам. — прúголосний (Ос.), співзвýк (С. Жел. Гр. См. Ст.).

Согласованíе = згóжування.

Согласовáть = 1. згóжувати.

2. злучáти.

Соглашáть, согласúть, ся = 1. згóжувати (С. Л.), єднáти (С. Л.), згóдити, погóдити, зъєднáти (С. Л.), поєднáти, ся. — Чого вянеш, моя доню? мати не спитала, за старого, багатого нищечком єднала. К. Ш. — Треба погодити змагання егоїстичні з потребами громадськими. Кн. — **Согласúться мéжду собóю** = погодúти ся, поєднáти ся, змóвити ся, на що лихе — злигáти ся, полигáти ся, знюхати ся. — Полигали ся з жидами, та й ну руйновати. К. Ш.

2. згóжувати ся, повільняти ся, приставáти (на що), годúти ся, згóдити ся, звóлити ся (С. Л.), приста́ти (на що), призвóлити, зозвóлити. — Вїн і каже:

дайте мінї оцього коня! Пан згодивсь. н. к. Гр. — Я згодив ся піти, щоб тільки заспокоїти Данила. К. С. — Поляки згодились на Гадяцьку умову. Бар. О. — Не нарікай, моя доню, на лихую долю, а згоди́ ся моя доню, на Господню волю. н. п. — О которую справу не згодили ся, такові речи одсилати мають до нас. Ст. Л. — Се річ, що на неї годять ся майже усї історики. Зап. Груш. — На сю думку і я пристану.

Соглашéніе = згóжування, згóда, угóда, поєднáння, порозумíння. — Того ж року стала згода їх царських величеств з королем полським. Л. Сам. — Хто би з неприятельми нашими порозуміння мав, листи слав. Ст. Л. — **Войти́ въ соглашéніе** = поєднáти ся і т. д. д. **Согласи́ться 1.**

Соглядáтай, ка = доглядáч, ка, назирач, шпиг. — Бач, чортова доглядачка, таки вздріла. Кв. — Шпиг сюю пісню пильно слугав, от і догадав ся. Макар.

Согнáть = д. **Сгонáть.** — **Сóгнанный** = приго́нний.

Согнивáть, согни́ть = згниває́ти, згни́ти, позгниває́ти, трухля́вiти (С. Ш.), тру́хнути, трухнiти (С. Ш.), потру́хнути. (Д. **Сгнивáть**).

Согну́ть = д. **Сгибáть.** — **Сóгнутый** = зíгнутий, похи́лий, нахи́лий, похи́лений, ско́рчений, ободи́стий. — На похиле дерево і кози скачуть. н. пр. — В ободистих голоблях коняка краще везе, нїж в рівних. Лев. — **Согну́вшись** = зігну́вшись, зко́рчившись, корчима́ (Сп.).

Сограни́чный = суме́жний і д. **Пограни́чный.**

Согрубúть = д. **Сгрубúть.**

Согрѣвáтельный, согрѣвáющій = огрíйний, огрíйливий. — Хоч мороз, а сонечко огрійне, не померзнеш. Кн. — Отсе горілка так так! огрійна і смачна. Кн. — Зараз мінї на живіт огрійливий рушник мокрий привъязали. Кн. — Вона мене розважила і своїм огрійливим словом заспокоїла моє серце. Кн.

Согрѣвáть, согрѣ́ть, ся = гріти, огрівáти, нагрівáти, огрíти, зігрíти, ся, нагрíти, ся, перегрíти ся. — Оце побалакала з тобою, та й огріла своє старе серце. Кн. — Перед нами уся Україна, огріта великою любовію поета. Л. Н. В.

Согрѣшáть, согрѣши́ть = грішúти, согрішúти, гріха́ вкусúти, проступúтись. — Не сьвятий, щоб не согрішив. н. пр. — Через вас раз-у-раз гріха вкусиш. Кр. — Нехай уже ми прості люди — коли й проступимось иноді, то нам і Бог вибачить. Кот.

Согрѣшéніе = гріх.

Содвигáть, содви́нуть = д. **Сдвигáть.**

Содержáніе = 1. удержáння, утрúмованнЯ (С. Ш.). — Дав кошти на удержання саду. Кн. — **Аре́ндное содержáніе** = посесія і д. **Аре́нда 1.**

2. де́рживо, кошт. С. Л. — Він має на своїм держиві стару матїр. С. Л. — Він живе на своїм коштї.

3. зміст. — Шевченкові твори змістом і ідеями здавали ся слідчим... Кн. — Багатство змісту, ширина сьвітогляду — от головні частки творчости народної в піснях. Кн. — Франко передаючи зміст працї Лебедева. Зап. — Короткий зміст того довгого листу. Л. Н. В. — Певна річ, що зміст і композиция поетичного твору мусять бути дїлом розуму. Л. Н. В.

Содержáнка = полюбóвница, бáхурка і д. **Налóжница.**

Содержáтель, ница = держáвець, хазяїн, хазя́йка, госпóдарь, господúня, властúтель, ка. — **С. книжнаго магази́на** = книгáрь. — **С. питéйного дóма** = шинкáрь, корчмáрь. — **С. постоя́лого двора́** = корчмáрь, хазяїн заїзду, орандáрь. — **С. по́чты, почто́выхъ лошаде́й, почто́вой станціи** = почтáрь. — **С. публи́чнаго дóма** = бáндур, бáндурша. — **С. типографíи** = властúтель друкáрнї, друкáрь.

Содержáть, ся = 1. містúти, ся, мáти в собí, обіймáти. — Се третє видання Статута містить в собі постанови давнього права державного. Бар. О.

2. держáти, затрúмувати, тримáти (С. Ш.). — Він у нас держить хутір в посесії. — При давніх правах затримувати обіцуємо. Л. В.

3. содéржувати, тримáти (С. Ш.), утрúмувати (С. Ш.), контентувáти, харчúти, ся. — Дочку тримай в дому, ще й заплати кому, щоб взяв біду з дому. н. пр. — З того і жінку і дітей контентую. Кн.

Содóмить = бýчу збивáти, колотúти, галасувáти, гвалтувáти.

Содóмскій грѣхъ = содóмія.

Содóмъ = гвалт, бýча, гáлас, колотнéча.

Содрáть = д. **Сдирáть.**

Содрогáніе = трéпіт.

Содрогáться, содрогнýться = здрігáти ся, трепетáти (С. Ш.), трепотíти, здрігнýти, ся, іздрігнýти ся (С. Л.), струснýти ся. — Чоловікові не можна не здрігнути, почувши такий лютий присуд. Кн. — Козак в лузї одкликнув ся. — Лях, татарин іздрігнув ся. Кот. — От тепер би знайти таке дїло, щоб і день здрігнув ся з переляку. Ст. Г.

Содѣйствованіе, содѣйствіе = по́міч, підмо́га, запомо́га, уділ.

Содѣйствователь = помога́ч, помішни́к; спі́льник.

Содѣйствовать = д. **Помога́ть;** ма́ти уділ, причиня́ти ся.

Содѣлывать, содѣлать = д. **Дѣлать** і **Сдѣлать.**

Соедине́ніе = зъєдна́ння, злуче́ння (С. Л.), сполуче́ння. — Злучення Литви з Польщою падало Польщі перевагу. Бар. О. — — Нездатне сполучення цивільних начал з карними. Л. Н. В.

Соедини́тельный = сполуча́ючий. Г. См. Ст.

Соедини́ть, соедини́ть, ся = єдна́ти (С. Л.), єдно́чити, злуча́ти, сполуча́ти, зъєдина́ти, гуртова́ти, зъєдна́ти (С. Л.), зъєдини́ти, злучи́ти (С. Л.), сполучи́ти, зъєдно́чити (Ос.), згуртова́ти, ся, поєдна́ти, ся, поня́ти ся, спрягти́ ся, до купи — ску́пити ся (Ос.), ску́пчити ся, до пари — знарува́ти ся, на що погане — злига́ти ся, полига́ти ся, зно́хати ся. — З Трубайлом Альта між осокою зійшлись — зъєдналась, мов брат з сестрою. К. Ш. — Бідування єднає людей до гурту. Кн. — Не дав серця молодого з тим серцем дівочим поєднати. К. Ш. — Татарва і Ногайці, зъєднавшись з черкесом, знов набігли на Січ. О. Ст. — Треба тричі сказать: зъїднай і розрізняй, коли я схочу. н. к. Гр. — Князь Роман злучив Галицьку землю з Волиньскою. Бар. О. — Любов злучила наші серця, а Гіменей зложив на чола наші вінця. Ст. Г. — Розлучились, більше не злучились. Ст. С. — Доля моя нещаслива, чом ти з милим не злучила, а ти з милим розлучила, а з немилим ізлучила. н. п. — Тут злучившись до купи, вже разом рушула їх ватага. Л. Н. В. — Не там щастя, не там доля, де багаті люди, хто ся злучить по любови, тому гаразд буде. н. п. — Не зрима сила гуртує нас до купи. Кн. — Він згуртував в собі усі національні і добрі, і лихі сторони. Кн. — Шевська смола з овечим лоєм пойметь ся, а з свинячим — ні. С. Л. — Був собі котик та півник та спрягли ся жить у купі. н. к. — **Соединённый** = зъєдна́ний, злу́чений (С. Л.), сполу́чений. — **Соединённые шта́ты** = сполу́чені держа́ви.

Сожале́ніе = жаль, жаління, жа́лощі, жалува́ння, жалкува́ння. — Ой мамо, мамо, жаль ваги не має. н. п. — Скільки тих жалощів, та ба! Марне! не вернеш. Кн. — Що з тих жалощів, коли він вмер. Кн. — Не мав він жалощів до літ, ні до краси, що хоч йому кажи, як хоч його проси. К. Д. Ж. — **Безъ сожале́нія** = без жалю́. — **Къ сожале́нію, къ кра́йнему сожале́нію** = на жа́ль, з жа́лем, на превели́кий жаль. — На жаль бачимо, що коли Шевченко... Кн. — На жаль, твори Шевченка не гаразд були перевірені. Кн. — На превеликий жаль, коли шановний письменник не відповів. Кн.

Сожале́ть = жалкува́ти (С. Л.), жаліти (С. Л.), жа́лува́ти, убо́лівати (С. Ш.). — Жалкувала сизокрила, що вона не счула ся, як минула і весна. Б. Г. — Почав жалкувати, що не спроможен. Кн.

Сожéчь = д. **Сожига́ть.**

Сожже́ніе = пожо́га. — Що ж тут дивного, що хата заняла ся? Вони поїхали на тиждень у Київ, покинули хату на пожогу. Кр.

Сожжённый = спа́лений.

Сожига́ніе = па́лка.

Сожига́тель, ница = пали́й, ка.

Сожига́ть, сожéчь, сжéчь, ся = пали́ти, спали́ти, ся.

Сожи́тель = 1. муж, чоловік, стари́й. 2. сожи́тель, сожи́вець. — Гаразд знаючи звичаї свого соживця. Лев. В.

Сожи́тельница = 1. жінка, стара́, 2. сожи́телька.

Сожи́тельство = сожи́ття (С. Жел.).

Сожи́тельствовать = жи́ти з ким вку́пі.

Сожи́тіе = д. **Сожи́тельство.**

Сожра́ть = д. **Сжира́ть.**

Созва́ть = д. **Созыва́ть.**

Созву́чіе = созву́чність. С. Жел.

Созву́чный = созву́чний (С. Жел.), су́голосний. — Суголосні назви трапляють ся в иньших місцях. Бар. О.

Созвѣ́здіе = созві́здя (С. Жел.), сузі́рря. — **Созвѣ́здіе Большо́й Медвѣди́цы** = віз. С. Аф. З. — **С. Близнецы́** = чепі́га (С. З.), зірки під чепігою — коро́мисло. — **С. Касіопе́я** = борона́. — **С. Оріо́нъ** = косарі́. С. Жел. — **С. Плеяды́, Вероні́ковы во́лосы** = волосожа́р (С. Аф. З.), в йому зоря **Альціо́на** — кво́чка, кво́чка з курча́тами (Ястр.). — Віз став супроти півночі над хатою, Чепіга вияснилась. Морд. С. З. — Борона — в однім обороті три зірки, а в другім чотирі, а вийце до неї з трьох зірок. Ман. — Та не тільки наука, і народ одзначає де які купи зірок різними прозвищами, на пр. Віз, Чепіга, Волосожар, Кьочка з курчатами, Дівчина з відрами і иньше. Де що про Сьв. Б.

Создава́ть, созда́ть = твори́ти, споружа́ти, сотвори́ти, утвори́ти (С. Ш.), спору́дити (С. Л.).

Созда́ніе = 1. твори́ння (С. Ш.), твореннѧ, будува́ння (С. Ж.).
2. твори́ння, тварь (С. Ш.), твір, тво́рево, створі́ння. — Гоже, не гоже — твори́ння Боже. н. пр.

Созда́тель = твореңь (С. Ш.), сотвори́тель, будовни́к (С. Ж.). — Видить Бог, видить Творець, що мир погибає, архангела Гавриїла в Назарет посилає. н. п.

Созда́ть = д. **Сознда́ть**

Созе́мець, созе́мка = земля́к, земля́чка.

Созерца́ніе = огля́дування, розгля́дування; розду́мування. — Кільки годин лежав він нерухомо, нїмо, поринаючи в оглядуванпя неба. Кн. — Оглядування природи заці́пило нїмі б лї на серцї. Кп.

Созерца́ть = соглядáти, зорíти, вдивля́ти ся; розважáти над чим; розду́мувати.

Сознда́ніе = будува́ння.

Сознда́ть, созда́ть = 1. будува́ти (С. Ж.), збудува́ти.
2. д. **Создава́ть.**

Сознава́ть, созна́ть = визнава́ти, признава́ти, ви́знати, призна́ти. — Се визнає і сам уряд, хоч йому се й прикро. Кп. —
Сознава́ть себя́ = тя́мити себе́, тя́мити ся (С. Ш.).

Сознава́ться, созна́ться = признава́ти ся, призна́ти ся, повинува́тити ся, повини́ти ся. С. Жел.

Созна́ніе = 1. призна́ння, визна́ння.
2. сьвідо́мість (С. Жел.), прито́мність, чуття́, глузд, на́мороки. — Ця пісня якось спала на думку проти волї й сьвідомости молодиці. Лев. — Одбило йому намороки. н. о.

Созна́тельность = сьвідо́мість.

Созна́тельный, но = сьвідо́мий, мо, прито́мний, но, чуйни́й. — Сила призвання поборола сила сьвідомого прямування до малярства. Л. Н. В. — Вона сьвідомо, глибоко сьвідомо йшла бити ся з ворогом людським. Кн. — Притомна була, поки і вмерла: говорила і розуміла. Ос.

Созрѣва́ніе = виспіва́ння, доспіва́ння.

Созрѣва́ть, созре́ть = визрівáти, виспівати, поспівати, спíти, спілíти, вистигáти, постигáти, ви́зріти, ви́спіти, поспíти (С. Л.), наспíти, настúгнути, пристúгнути, пристúгти (С. Л.), внату́рити ся, дíйти, більше — поспілíти, про декільки — повиспівувати, повистигáти. — Жито поспіло, приспіло дїло. н. п. — Оце вже й ягоди настигли. н. к.

Созрѣлый = спíлий, поспíлий, стúглий (С. Л.), пристúглий (С. Л.), дíйшлий (Ман.). — Стиглий кавун. — Пристиглі сливи. С. Л.

Созыва́ніе = скликáння.

Созыва́ть, созва́ть = сзива́ти, іззива́ти (Ос.), скликáти, накликáти, склúкати, наклúкати, позкликáти. — Щось у полї гукає, батько дїтей скликáє: Ідїть дїти до дому. н. п. — Вона скликáє курей та хіп півника. н. о. Гр. — Скликáю громаду, щоб тебе вибрали за начальство. н. к. — Сопілочка грає, на грання (в улицю) скликáє, н. п. — Як настав день сьв. Юра, Марко склúкав до себе все панство. Ст. С. — Тут старенькі звеселились, родичів скликáли. Макар. — Митрополїти київські самі склúкують собори місцеві. Бар. О. — Трубіть у роги, скликáйте собак. Ст. О.

Созы́въ = склúк, склúкáння. — Домагав ся від короля склúкання собору. Бар. О.

Сонзволе́ніе = призволе́ння.

Сонзволя́ть, сонзво́лить = призволя́ти, призво́лити, зозво́лити. — Царь призволив тодї визволити крепаків. Кн. — Громада, спасибі їй, на те зозволила. Ос.

Сонме́нникъ = одноіме́нник.

Сонска́тельство = запобіга́ння, перебíй.

Сойти́ = д. **Сходи́ть.**

Сойтіе = д. **Совокупле́ніе.**

Соковóй = соковúй.

Соколёнокъ = соколя́, тко.

Соколе́цъ = жúла, з ко́трої коне́ві кров пуска́ють.

Соко́ликъ = соко́лик, соколя́.

Соколи́ный, соко́лій = соколо́вий, соколя́чий. — Ой як би ж у мене сизі крила, соколові очі — полетїла б до матїнки хоч і серед ночі. н. п. — **Соко́лій перелёть,** рос. Gentiana cruciata L. = ти́рлич, товсту́ха, лихома́нник, матеря́нка. С. Ан.

Соколи́ха = соколúха, соколúця, со́кілка.

Со́колъ, пт. = Falco gentilis — со́кіл, F. buteo — (охотницький) — рарóг. С. З.

Соко́льникъ = 1. соко́льник (соколовий охотник).
2. рос. Hieracium Pilasella L. = печу́й-вітер. С. Ан.

Соко́лья трава́ = д. **Соко́льникъ 2.**

Сокраща́ть, сократи́ть, ся = скоро́чувати, вкорочáти (С. Л.), укоро́чувати (С. Ш.), скороти́ти, вкороти́ти (С. Л.), ума́лити (С. Ш.), вма́лити, ся, повкоро́чувати, поскоро́чувати, ся. — Тут се оповідання де скорочено, де відмінено. Л. Н. В. — Свиня звалить і віку умалить. н. пр. — Як побачить, буде бити, вмалить мині віку. н. п.

Сокращéніе = скорóчення (С. Ж.), вкорóчення.

Сокращённый, но = скорóчений, скорóчено, кóротко, коротéнько.

Сокровéнность = таéмність. С. Ш.

Сокровéнный = таéмний і д. **Скры́тный 2.**

Сокро́вище = скарб. С. З. Л. Ос. — Твори Шевченка дійсно великий скарб. Кн.

Сокро́вищница = скарбни́ця, скарбóвня. С. З. — Що зможе дати мій талан слабий в скарбницю любої твоєї мови. Сам. — Надію буду пестувати, в скарбницю мови буду дбати убогу лепту я свою. Ст.

Сокро́вищный = скарбóвий.

Сокру́тина = зáкрутка (в нитках).

Сокруша́ть, сокруши́ть, ся = 1. розбивáти, трощити (С. Л. Ш.), розбúти, потрощúти, розтрощúти, ся, на черепки — розчерепúти. — Гляди мінї, я тобі всї зуби потрощу! Кр. — Розчерепив вазу. Руд.

2. засмýчувати, жáлю завдавати, крушúти, ся, журúти ся, тужúти (С. З.), засмутúти, жáлю завдáти, в тýгу вдáти ся. — Не завдавай серцю жалю, бо я в чужім краю. н. п. — Журба сушить, журба крушить козаченька молодого. н. п. — Ой не плачте, не журіть ся, в тугу не вдавайтесь. н. п. — І жив не любила, і виер не тужила. н. п.

Сокруше́ніе = 1. зламáння, розтрощéння.

2. жаль (С. Л.), журбá, тýга, скрýха (С. З. Ж.), сокрýха. — З жалю не знав, що й робити. С. Л. — Скруха сердечная. С. З. — Має скруху сердечну за гріхи учинити, скруха, т. є. жаль за гріхи. Б. Н.

Сокрушённый = 1. розбúтий, потрóщений, розтрóщений.

2. засмýчений, розжаліблений. — Щепкин з розжалібленого серця. Кн.

Сокрыва́ть, сокры́ть = таїти, потаїти, покрити і т. д. д. **Скрыва́ть.**

Сокры́тіе = утáювання, утаéння, схов, перехóвання.

Сокъ = сік.

Солга́ть = збрехáти (С. Л.), москаля́ підвезтú (С. З.).

Солдатёнокъ = москальчá, москальчýк (С. Л.).

Солда́тикъ = салдáтик, москáлик. — Москалики, соколики, поїли ви наші волики, а як вернетесь здорові — поїсте і корови. н. пр.

Солда́тка = салдáтка, москóвка (С. З.). — Тодї Катерина буде собі московкою. К. Ш.

Солда́ткинъ = салдáткин, москóвкин.

Солда́товъ, солда́тскій = салдáтський, москалїв (С. З. Л.), москóвський (С. Л.), жóвнїрський (Гал.).

Солда́тство = салдáтство, жóвнїрство (Гал. С. З.).

Солда́тчина = д. **Набóръ.**

Солда́тъ = салдáт (С. Л.), москáль (С. Л.), жовнїр (Гал. С. З.), зб. — салдатня́ (С. Жел.), москвá. — Дівчаток Москалї украли, а хлопців в москалї побрали. К. Ш. — Сирота ледащо не хоче робити, ой оддаймо вражого сина в москалї служити. н. п. — І одягли ся, немов москалї, у казенну муницю. Дум. — Був собі одставний москаль. н. к. — Гей в цїсаря тяжка служба, а мала заплата: не одному жовнїрові головочка стята. н. п. Б.

Солева́рня = солевáрня, соля́рня (С. Жел.).

Соле́ніе = 1. соління.

2. квасúво, квасúна.

Солёный = солóний (С. Л.), дуже — сілкúй. — **Солёная ры́ба** = просíл, просóльне. С. З. — **С. настóй** = ропá. С. З. — **Солёнымъ закýсывать, закусúть** = солонцювáти, посолонцювáти. — **Солёнѣе дѣ́латься** = солонїти.

Солида́рность = згóдність, порозумíння.

Солида́рнымъ быть = розумíти ся.

Соли́дничать = старувáти.

Соли́дность = статéчність.

Соли́дный = статéчний, статéцький, помірковáний. — Та статечні козаки загукали навп ки. Мова. — Ой ви старости, ви люди статецькії, ой ви бояре, ви сини отецькії. н. п. — О він чоловік поміркований. Херс.

Солите́ръ = 1. глист (Tenia).

2. велúкий брилянт.

Соли́ть, посоли́ть = солúти, посолúти.

Со́лка = соління.

Со́лкій = сілкúй, солóний дýже.

Со́лкость = солóність.

Со́лнечникъ, рос. Helianthus annus L. = сóняшник, сóяшник. С. Ан.

Со́лнечный = сóняшний, сóяшний (С. Л.), сóнцевий. — Сояшний сьвіт дуже сильний. Де що про Сьв. Б. — **Со́лнечная роса́,** рос. Drosera L. і D. rotundifolia L. = рося́нка, росúчка, Бóжа росá. С. Ан. — **С. сторона́** = осóнь, осóння. — **Со́лнечное зóлото,** рос. Helichrusum arenarium Dc. = жóвтий цмин, жóвта гарячка, жовтяни́ця, жовтýшки, золотýха, безсмéртник, чмель, котячі лáпки, цинóбрань, головокрýт, сварлúвець. С. Ан.

Солнопёкъ = спéка, шквáра, припéка. —

На спеці. — Хата на белебенї, та ще й вікнами на південь, саме на припеці. Кн.

Со́лнце = со́нце, здр. со́нечко (С. Л.), со́нейко (Гал.). — Сонце сьвітить і огріває усе. Де що про Сьв. Б. — **При зака́тѣ со́лнца** = на вза́ходї.

Со́лнцевъ = со́нцевий. — **Со́лнцева сестра́**, рос. Cichorium Intybus L. = петрі́в батіг. С. Ан.

Солнце-цвѣтъ, солнцецвѣтникъ, рос. Helianthemum vulgare Gärtn. = ні́тник. С. Ан.

Со́лный = соло́нний.

Со́лнышко = со́нечко (С. Л.), со́нейко (Гал.).

Соловáрня = д. **Солевáрня.**

Соловéй, пт. Motacilla luscinia = соловéй, ко. — Вже садочок розцьвітає, соловейко вже сьпіває. Гр.

Соло́вушка, соло́вушко = соловéйко, маленьке — соловъя́тко. — Та малюсїньке соловъятко по деревцю лазить. п. п.

Соло́вка = соловъїха.

Соловóй = була́нний (з білим хвостом і білою гривою, про коней).

Соловьи́ный = соловъ́евий, соловъя́чий (С. З.), соловъїний, соловéйковий. — Нїхто того древа не зрубає, соловъєвих дїток не займає. п. п. — Ручки білі, стан тонепький, голос соловъїний. Чом такої не любити, Боже мій єдиний! п. п. — Ой коли б я мала орловиї крила, соловейкові очі, я б полетїла до свого батька темненької ночі. п. п.

Соловéть, посоловéть = соловíти, посоловíти. — І очі ясні соловіли. Кот. — — З пъя́на очі посоловіли. С. З.

Солоди́ть = солоди́ти, робити со́лод.

Солодкова́тый = солоде́нький.

Солодко́вый ко́рень, рос. Glycyrrhiza glabra, echinata L. = соло́дкий ко́рінь, вербе́ць соло́дкий, солоде́ць, солодика, ля́корица. С. Ан. — **С. па́поротникъ**, рос. Polypodium vulgare L. = па́пороть (укр.), солоди́ш (Гал.). С. Ан.

Солоду́ха = ква́ша. С. З. Л.

Со́лодъ = со́лод, дрожжа́нка (С. Л.). — **Въ со́лодъ обрати́ться** = осолодїти. — **С. сдѣлать** = осолоди́ти.

Солодѣть, разсолодѣть = солодїти, осолодїти.

Соложе́ніе = солодїння.

Соло́ма = соло́ма, гречана — гречня́нка, гречани́ця, горо́хова — горо́хвина, горохови́ння (С. Л.), жи́тня — жи́тниця, просяна — прося́нка (Кр.), пшенишна — пшени́шниця, ячмінна — ячмі́нка (Кр.), струкових рослин — струкови́ння (Хар.), дуже помнята — ме́рва (С. Л.), мерви́ста соло́ма, в снопах чи кулях з вимолоченого жита — околóт (С. Л.), що натрусилась з кулів — трясани́на, трясани́ця, посїчена на корм — сїчка.

Соломáта = д. **Саламáта.**

Соло́менный = соло́мъяний. — **Соло́менно-же́лтый** = полови́й.

Соло́мина = соло́мина, соло́ми́нка.

Соломо́нова печáть, рос. Polygonatum multiflorum = огіро́шник. Ман.

Соломорѣзка, соломорѣзъ = сїчка́рня.

Соломотря́ска = соломови́йка.

Соло́нка, солони́ца, солони́чка = соля́нка (С. Л.), солони́ця (С. З.), сольни́ця (С. З.), сільни́ця.

Солонова́тый = солоне́нький.

Солончáкъ = солончáк, солоне́ць, солони́ще, роскидані поміж солонцями маленькі шматочки чорноземлї — хо́мики.

Солонѣть, посолонѣть = солонїти, посолонїти.

Соль = 1. сіль, найнижчого розбору — бузу́н. — **Каменная соль** = ка́мянка, камъяна́, льодова́ сіль, ледя́нка. — **А'нглійская соль** = а́нглицька сіль. — **Крымская с.** = кри́мка, деякі одміни її — білози́рка, краснози́рка, таганáшка. — **Озернáя с.** = озе́рниця, озі́рка. — **Повáренная с.** = кухо́нна сіль і просто — сіль. — Як сіль в оцї. н. пр. — Грудочка соли. — Тепер мінї не до солї, коли грають на басолї. н. пр.

Соля́нка = 1. рос. Salsola Kali L. — колю́чка, кура́й. С. Ан.

2. соля́нка (страва на взір кваска, тільки густїша і з рибою).

Соляно́й = соляни́й, сільни́й. — **Соляна́я копь** = солони́ця, жу́па (С. Жел.). — **С. ва́рница** = д. **Солева́рня.**

Сомкну́ть, ся = д. **Смыка́ть, ся.**

Сомлѣть = зомлїти (С. Л.), про кількох — повмлїва́ти.

Сомнамбули́стъ = д. **Луна́тикъ.**

Сомни́тельность = непе́вність.

Сомни́тельный, но = непе́вний, но (С. Л.), сумнівий (С. Жел. Пар.), навда́ку, навря́д. — Материял очевидячки непевний. Кн. — Навдаку, щоб так сталось. Граб.

Сомнѣва́ться, усомни́ться = сумлїва́ти ся (С. Л.), сумнїва́ти ся (С. Пар.), сумни́ти ся (С. Жел.), вага́ти ся, варува́ти ся

(Ос.), зневіря́ти, усумни́ти ся (С. Жел.), зневі́рити ся. — **Онъ сомнѣва́ется** = він не пе́вен. Кн.

Сомнѣніе = сумлі́ння (С. Л. Жел.), сумні́ння (С. Жел. Пар.), су́мнів (С. Жел. Пар), непе́вність, вага́ння, зневі́рря (С. Жел.). — Не шарпайте зневіррям свого серця — зневірря зло. Ст. Б. Х. — **Безъ сомнѣнія** = запе́вне, а вже́ж. — **Не подлежи́тъ сомнѣнію** = запе́вне.

Сомо́вина = соми́на.

Сомо́вій = сомо́вий.

Сопасле́дникъ, ца = співнаслі́дник, ця. С. Жел.

Сонли́вецъ, сонли́вица = сонько́ (С. З.), сплю́ха (сп. р.), сону́ля. — Сонько хропе. С. З.

Сонли́вость = сонно́та, спля́чка (С. Л.), оспа́лість (С. З.). — На бабу усе нападає сонnота, певно швидко помре. Лев.

Сонли́вый = сонли́вий, сплю́щий, оспа́лий (С. З.) і д. **Сонли́вецъ.**

Со́нмище = збо́рище, сто́впище.

Сонмъ = збір, збо́рище.

Со́нникъ = сонни́к.

Со́нно = сонли́во, оспа́ло.

Со́нный = со́нний, спля́щий; д. **Сонли́вый.** — **Со́нная не́мочь** = спля́чка і д. **Сонли́вость.** — **С. ры́ба** = не жива́ ри́ба. — **Со́ннымъ стать** = осові́ти.

Сонъ = 1. сон, здр. — со́ньки, з хропінням — хропа́к. — **Первый сонъ** = перво́сни. С. Жел. — **Вре́мя сна́** = ля́гови, обляги́. — Це було саме в обляги. н. о. — Соньки — дрімки в колисоньки. н. п.

2. сон, поб. сни́ще. — Та сон же, сон мінї приснив ся. К. Ш.

Со́ня = сонько́, сону́ля і д. **Сонли́вецъ.**

Сообража́ть, сообрази́ть, ся = ва́жити, міркува́ти (С. Л.), метикува́ти (С. Л.), розважа́ти (С. Л.), обрахо́вувати, ся, розумува́ти, розва́жувати, рахува́ти ся, зва́жити, розва́жити (С. Л.), ува́жити, зміркува́ти, розміркува́ти, обрахува́ти, розрахува́ти ся. — Тим я і вчащав, щоб роздивитись і зміркувати — як те дїло зробити. Ос. — Як би тут уважити, куди саме гвіздок забити. Хар. — Зібрали ся Запорожцї, всї в раду схо жали, за походи проміж себе вони рахували. н. п.

Соображе́ніе = міркува́ння, розважа́ння, зміркува́ння, рахува́ння, раху́ба, тям, тя́ма, тя́мок. — **Безъ соображе́нія** = нерозва́жно. — **По моему́ соображе́нію** = на мою́ ду́мку, на мій по́гляд, як я гада́ю. — **Приня́ть въ соображе́ніе** = взя́ти на ува́гу, зва́жити.

Сообрази́тельность = спри́тність; оба́чність, ува́жливість (С. Ш.).

Сообрази́тельный = спри́тний, помірко́ваний (Лев.), змисле́нний, розмишле́нний, оба́чний, ува́жливий (С. Ш.).

Сообрази́ть, ся = д. **Сообража́ть, ся.**

Сообра́зность = зго́дність (з чим), відповідність (чому).

Сообра́зный, по = зго́дний, по (з чим), відпові́дний, подо́бний, по (чому).

Сообразова́ть, ся = стосува́ти, ся, принатуря́ти ся, підбармо́вувати ся (С. Л.).

Сообща́ = гурто́м, за гу́рт, спі́льне (С. З.), по́спіл, поспо́лу (С. З.), з гурта́, огу́лом, уку́пі, вку́пі. — Спільне з товариством. С. З. — А братїя спільне кождого року мають вибірати змежи себе старших. Чин Львов. брат.

Сообща́ть, сообщи́ть, ся = 1. удїля́ти, удїлювати (С. Ш.), надава́ти, передава́ти, удїли́ти (С. Ш.), нада́ти, переда́ти, ся.

2. повідомля́ти, повідомити (листовно), переказувати, перека́зати (на словах).

3. злуча́ти ся, сполуча́ти ся, єдна́ти ся, злучи́ти ся, сполучи́ти ся, зъєдна́ти ся і т. д. д. **Соединя́ться.**

Сообще́ніе = 1. удїле́ння. С. Пар.

2. повідомле́ння.

3. злуче́ння, сполуче́ння і д. **Соедине́ніе.** — **Имѣть сообще́ніе съ кѣмъ** = ма́ти стосу́нки. — **Пути́ сообще́нія** = шляхи́.

Сообщество = това́риство, спі́лка, грома́да, компа́нїя. — Приняли його в свое товариство.

Сообщи́тельный = 1. това́риський; щи́рий.

2. сполуча́ючий.

Сообщи́ть = д. **Сообща́ть.**

Сообщникъ, ца = това́риш, ка, спі́льник, ця, прича́стник, уча́стник (С. Ш.).

Соопеку́нъ, соопеку́нша = спів'опіку́н, ка, — Які бувають відносини між матїрю та співопікуном? Ет. зб.

Сооружа́ть, сооруди́ть, ся = споружа́ти, будува́ти (С. Ж. Л.), спорудити (С. Л.), ви́будувати, збудува́ти, ся (С. Л.). — Бач! яку озию спорудив! Чисто не мов та дзвінниця. Кн. — На тому містї, де стоїв Перун, він збудував церкву Сьв. Василїя. Лев.

Сооруже́ніе = 1. будова́ння, збудова́ння.

2. буди́ва (С. Л.), будова́ння (С. З. Ж.),

будівля (С. Л. Ш.), камъяне — камъяни́ця, мурова́ння.

Соотвѣтственность, соотвѣтствіе = відпові́дність, відповіддя.

Соотвѣтственный, но = відпові́дний (С. Жел.), відпові́дно (чому, до чого), зго́дно (з чим). — Духовенство, розумію́чи обо́вязки відповідно своєму вихованю. Бар. О. — Які женщина має обовязки відповідно до свого віку? Ет. зб. — Відповідно до сього поділу, буду переходити кожду часть. Зап. — Критика відповідно до предмету єї студий, відповідно до духового складу самого критика. Л. Н. В.

Соотвѣтствовать = відповіда́ти, одповіда́ти (С. Л.). — Нова професия не відповідаючи його кебетї і вдачі. Зап. Кок.

Соотéчественникъ, ца = земля́к, земля́чка.

Соотношéніе = взайо́мини і **Отношéніе 1.**

Соóтчичъ = д. **Соотéчественникъ.**

Сопéль, здр. **сопѣлка** = д. **Свирѣль.**

Сопéльный = сопі́лковий.

Сопéрникъ, ца = супе́рник, ця, супроти́вець, супроти́вник, ця. С. Жел. — Ой, паничу, не розмовляйте так багацько з Оксаною, бо Яків вам супротивником буде. Кр.

Сопéрничество = супе́рництво.

Сопéрничать = мі́ряти ся, на перебі́й іти́.

Сопечáльникъ, ца = жалібни́к, ця, односу́м, ка. — Односуми, що чорт їх розсуне. н. пр.

Сóпка = со́пка, сопу́ха, горі́ла моги́ла (Чорноморія).

Соплемéнникъ, ца = одноплемéнець, ниця, земля́к, земля́чка.

Соплемённость = одноплéмéнність.

Соплемённый = одноплéмéнний.

Сóпли = со́плї, сопляки́, шма́рки, шмáрклї, шмаркота́, віскряки́, дядьки́, вживаєть ся теж форма єдин. ч. — сопля́к, віскря́к (С. Аф.). — Он, бач, дядьки з носа виглядають. Лев.

Сопли́вецъ, сопли́вица = сопли́вець, сопля́к, шмаркáч, ка, шмарколи́з.

Сопли́вость = сопли́вість.

Сопли́вый = сопли́вий, шмаркáтий, віскри(я)вий, візгра́вий (Ман.). — Такий візгравий та поганий. н. к. Ман.

Сопли́вѣть = сопли́віти.

Сопли́ха = д. **Сопли́вица.**

Сопля́ = со́пля, сопля́к, віскря́к (С. Аф.).

Сопля́къ = д. **Сопли́вецъ.**

Сопредѣльность = погряни́ччя, суме́жність.

Сопредѣльный, но = погряни́чний, суме́жний, су́між і д. **Сме́жный.**

Соприкаса́ться, соприкосну́ться = торка́ти ся, доторка́ти ся, дотика́ти ся, стика́ти ся, доторкну́ти ся, доткну́ти ся, стикну́ти ся.

Соприкосновéніе = дотика́ння, доткне́ння.

Соприкосновéнность = д. **Прикосновéнность.**

Соприкосновéнный = 1. прилéглий, суме́жний, дотика́льний.

2. д. **Прикосновéнный 2.**

Сопричáстникъ, ца = д. **Соучáстникъ, ца.**

Сопричáстный = д. **Прикосновéнный 2.**

Сопричисля́ть, сопричи́слить, ся = прилїчувати, прилїчи́ти, прилуча́ти, прилучи́ти, ся.

Сопровожда́ть, сопроводи́ть = 1. д. **Провожáть.**

2. д. **Слѣдовать 1, 2** і **3.**

Сопровождéніе = про́від. — Не требовав би проводу слїп, як би бачив сьвіт. н. пр. — **Въ сопровождéніи** = в товари́стві, ра́зом (з ким).

Сопротивлéніе = проти́венство, су́прет (Ніс.), супо́рря, о́пір.

Сопротивля́ться = спреча́ти ся, спереча́ти ся, суперечáти ся, супротивля́ти ся, спіра́ти ся (С. Л.), змага́ти ся (С. Л.), огина́ти ся (С. Л.), опина́ти ся, опіра́ти ся (С. З.), спинча́ти ся. — Старий не сперечаєть ся, з ним можна що хтїти зробити. н. о. — То то бо й є! Проти батька не можна огинати ся. С. Л. — Ну він опинав ся — опинав ся, а там і заїхав. Н. о. Грінч. — Чи тож можна спинчатись з ним. н. о. — **Сопротивля́ющійся** = суперéкуватий, супроти́вець. — Старшина побіг збірати понятих, щоб не гаючись насїсти супротивця. Лев.

Сопрѣва́ть, сопрѣть = прі́ти, зіпрі́ти, ви́прі́ти, повипрівáти.

Сопряга́ть, сопря́чь, ся = спряга́ти, злуча́ти, спрягти́, злучи́ти, ся. — **Э́то сопряжено́ съ больши́ми затрудне́ніями** = це ду́же тру́дно, ду́же морочли́во, це зв'я́зано з вели́кими тру́дностями.

Сопу́нъ, сопу́нья = сопу́н, ха, сапа́тий.

Сопу́тствовать = товаришува́ти в доро́зї.

Сопхну́ть = д. **Спихивать.**

Сопѣніе = сопі́ння, сап.

Сопѣть, сопну́ть = сопти́, сопі́ти, са́пати, засопти́. — Сопе, як з ковальского міха. н. пр.

Соразмѣрность = помі́рність.

Соразмѣрный, но = помі́рний (С. Л.), сорозмі́рний (С. Жел.), помі́рно (С. Л.), до

мі́ри (С. Л.), навпо́мірки. — **Соразмѣ́рно заслу́гамъ** = по заслу́зі.

Сора́тникъ = това́риш на вій́ні.

Сорва́нецъ = зайди́-голова́ (Кроп.), шиба́й-голова, пали́вода (С. З. Л.), пали́сьвіт (С. Л.), ши́беник (С. З. Л.), отча́йдуша́ (Лев.), урви́тель (С. Ш.), урви́-голова (С. Ш.), урви́пола (С. Л.), пробі́голова. — Тиміш і Юрій були паливоди своєвольниї. Л. В. — Пробіголова той, що побив свого батька. н. о. Яст.

Сорва́ть = д. **Срыва́ть.**

Сорви́голова = д. **Сорване́цъ.**

Сордѣ́лый = доспі́лий, дости́глий.

Сордѣ́ть = доспі́ти, дости́гти, поспі́ти. — Доспіє й в нашій ниві колос. Ст.

Соревнова́ніе = супе́рництво (С. Жел. Пар.), перебі́й.

Соревнова́ть = на перебі́й, на впереваги́ (робити що). — Ми будемо вчитись навпереваги. Сп.

Сори́нка = запоро́ха, порош и́нка. — У людей бачить запороху в оці, а у себе ломаки не бачить. н. пр.

Сори́ть = 1. (**насори́ть**) — сьмі́ти́ти (С. Л.), насьмі́ти́ти.

2. (**засори́ть**) — порош и́ти, запорош и́ти; занести́, замулити, затягти́. — Не дивись висо́ко, бо запорошиш о́ко. н. пр. — Ставок замулив ся.

3. (**разсори́ть**) — си́пати, гати́ти гріш ми, розтри́нькати, розци́ндрити (гроші).

Сори́ться = сьмі́ти́ти ся, порош и́ти ся, засьмі́чувати ся.

Со́рный = нечи́стий, сьмі́ти́стий, засьмі́чений. — **Со́рная круна́** = нечи́сті круп и́, пос лі́д. — **Со́рная ку́ча, со́рное мѣ́сто** = сьмі́тник. — Кожний півень на своєму сьмітнику гордий. н. пр. — **С. трава́** = буря́н, здр. — буряне́ць, буря́нчик (С. Ш.), поб. — буряни́ще, зб. — буряни́, одно стебло або один кущ — буряни́на (С. Ш.). — **Поро́сшій со́рными тра́вами** = буряну ва́тий. — **Поросто́ть с. т.** = буряну ва́тіти. С. Ш.

Сорово́й = сьмі́тьо́вий.

Соро́ка = 1. пт. Corvus pica — соро́ка. — **С. морска́я** = д. **Крово́къ.**

2. д. **Ки́чка.**

Сорокалѣ́тіе, сорокалѣ́тній = сороколі́ття, сороколі́тний.

Соро́кинъ = соро́чий, сорочи́ний, соро́чачий. — Сорочі яйця.

Сороковы́ны = соро́чини. С. З.

Сороково́й = сороко́ви́й.

Сороконо́жка, кот. Julus scolopendra = сто но́г (С. З.), стоно́га, сиву́шка.

Сорокопу́тъ, пт. Lanius collurio = сорокопу́д, сорока́ч, сорокоу́з, сорокуш. С. Жел.

Сорокоу́стъ, сорокоу́стье = соро́чини. С. З.

Со́рокъ = со́рок. — **Два сорока́** = вісі́мдеся́ть. — **Со́рокъ сороко́въ** = ти́сяча шість сот.

Соро́чій = соро́чий, соро́чачий, сорочи́ний. — **С. щаве́ль,** рос. Rumex Acetosella L. = горо́бъячий щаве́ль, г. квасе́ць, горобиний квасе́ць (укр.), щавій, щівни́к ди́ка гре́чка (гал.). С. Ан. — **Соро́чьи я́годы** = д. **Па́сленъ.**

Соро́чка = 1. д. **Руба́ха.**

2. на суднах — значо́к, короговка.

Сортирова́ть = сортува́ти (С. Жел.), добі ра́ти, розбі ра́ти, тасува́ти (С. Ш.).

Сортиро́вка = сортува́ння, добі́р, підбі́р, розбі́р.

Сортиро́вщикъ = тасо́вщи́к. С. Жел. Ш.

Сорти́ръ = д. **Отхо́дъ 3.**

Сортъ = сорт, розбі́р. — Сукно середнього розбору. — **Пе́рвый** = перва́к. — **Послѣ́дній сортъ** (про зерно́, крупи́) — по́слїд. — Зостав ся самий послїд.

Сорубе́жный = д. **Погранѝчный** і **Сме́жный.**

Соръ = сьмі́ття (С. З. Л.), од зерна — одві́йки (Ман.), од дерева — хамло́. — Сьміття в хатї по коліна, облуплені всюди стїни. н. п. — Чим я в мужа не жона, чим не господиня, сїм день хати не мела, сьміття по колїна. н. п. — Заховавсь за хамлом, що під ногами йому плутало ся. Кв.

Соса́ніе = соса́ння, с(ц)мокта́ння.

Соса́ть = соса́ти, ссати, с(ц)мокта́ти. С. Л. — Покірне телятко дві матері ссе. н. пр. — Ти, Андрушко, хлещи юшку, а я мнясце, бо мене дитина ссе. н. пр.

Сосва́тывать, сосва́тать, ся = сва́тати, засва́тати, ви́сватати, посва́тати, ся.

Со́сенка = 1. д. **Сосна́** (здр.).

2. рос. Asparagus officinalis I. = шпара́ги, підчо́с, за́ячий холодо́к. С. Ан.

Сосйска = ковба́ска (маленька).

Со́ска = ку́кла (Полт.), сосу́лька, мізю́к. — Нажувала куклу, дала дитині, а сама мерщій на улицю. н. о.

Соска́бливать, соскобли́ть, ся = скребти́, скрома́дити, вискріба́ти, ви́скребти, ви́скромадити, повискріба́ти, ся. С. Л.

Соска́кивать, соскочи́ть, соскокнуть = 1. зска́кувати, сплиґувати, зско́чити, зплиґ-

нути, позска́кувати, позплúгувати. — Мошко й собі сплигнув на віз. Кн. — Він зплигнув з воза.

2. зска́кувати, зско́чити, злетіти, одлетіти. — Шина зскочила з колеса.

Соска́льзывать, соскользну́ть = зсковзну́ти ся, сослизну́ти ся, спúрснути. — Я цьвяхом прибив — тепер не спирсне вже. Кр.

Сосковáтый = шипковáтий.

Соско́вый = пúпковий. пúптиковий.

Соскокну́ть, соскочúть = д. **Соска́кивать.**

Соскользну́ть = д. **Соска́льзывать.**

Соскребáть, соскрéсть = 1. вискрібáти, вúскребти.

2. згрібáти, згребтú.

Соску́чиваться, соску́читься = ну́дитись, зану́джувати ся (С. Аф.), скучáти, зану́дитись (С. Л.), зну́дити ся, ску́чити. — Скучила до дому. — Скучила за вами. Кр.

Со́сланный = зáсланий, засла́нець.

Сослáть, ся = д. **Ссылáть, ся.**

Сослóвіе = стан (Ос), стать, шар, верствá. — Всьому народу духовного і сьвітського стану. Л. В. — Іменем всіх станів Великого Князства Литовського. Ст. Л. — Сатира потрібна про наш середнiй стан. Кн. — На хиби нашого вищого шару можна не уважати. Ся верства не численна. Кн. (Д. ще під сл. **Зва́ніе**). — **Дворя́нское с.** = дворя́нство, шляхéтство. — **Купéческое с.** = купéцький стан, купéцство.

Сослóвный = становúй. С. Жел.

Сослóвъ = д. **Синонúмъ.**

Сослужúть = д. **Служúть.** — **С. слýжбу** = прислужúтись кому́, зробúти послýгу, в пригóді стáти.

Сослужúвецъ = товáриш по слýжбі.

Сосна́, рос. Pinus silvestris L. = сосна́, здр. со́сонка, хво́я (С. Ш. Полісся), смерéка (Гал.). С. Ан.

Сосно́вый = сосно́вий, боровúй (С. Ш.). — Там плавало відерце; соснові клепки, а дубове денце. н. п. — Борова шишка. — **Сосно́вое дéрево** = сосни́на. — **С. лѣсъ, с. ро́ща, ро́щица** = сосня́к, бір (С. Ш.), сосничо́к, бо́рик, бо́ричок. — У бір по шишки. Кв.

Соснýть = переспáти, поспáти, заснýти трóхи.

Сосня́къ, соснячёкъ = д. **Сосно́вый лѣсъ.**

Сосóкъ, сосóчекъ = пúпка (С. Жел.), пíпка (Сп. С. Жел.), пúптик, у корів — дíйка. — Дитина ссала, тай укусила саме кінець пиптика. н. о. — Хазяйка все перше доїть луччих корів, а поки видоїть, то другим теля і дійки пожує і вимня набъє. н. о. Яст.

Сосредото́чивать, сосредото́чить = гуртувáти, згуртувáти, згромáдити. — Усю свою працю згуртував на тютюнї, та живе паном. Кн.

Составúтель = складáч (Фр.), укладник (С. Ш.).

Составлéніе = складáння, укладáння. — Здавна працюс над складаннам словаря. Л.Н.В.

Составля́ть, составúть = переставля́ти, переставúти (з верху в низ). — Переставив книжки на другу поличку.

Составля́ть, составúть, ся = 1. складáти (С. Л.), укладáти (С. Л. Ш.), склáсти, зложúти, уложúти (С. Ш.), зтулúти. — Склав стіл з двох половинок. — **Составúть себѣ кружéкъ друзéй** = добрáти собі прúятелїв. — **С. лѣкáрство** = зробúти лїкáрство.

2. становúти. — Вода становúть велику часть землї. — Багатство не становúть щастя.

3. складáти, укладáти, компонувáти, склáсти, уложúти, зложúти, зкомпонувáти. — Попрошу лишень Муз, щоб, прилинувши до мене, навчили, як вірші складати. Дум. — Не любі стали і пісні хвалебні, що кобзарі тобі на честь складали. К. Б. — Мабуть чи не до його і пісню оту зложено: а козак, як орел. Кн. — В доклади Орлова, скомпонованому Дубельтом. Кн. — Скомпонував я сей примір, як кажуть панночки, на сувенїр. Б. Г. — (Д. ще під сл. **Слагáть 2.**)

Составно́й = 1. складнúй, розкладнúй. — Розкладний стіл.

2. д. **Поддѣльный** і **Подло́жный.**

Составно́й = 1. д. **Суставный.**

2. колїнчастий, колїнуватий.

3. складовúй. — Вмерло і роспало ся на складові свої елементи. Кн. — Чи потрібно тут, щоб всї складові части Шевченкових балад були у згаданих поетів. Зап. Кок.

Составъ = 1. склад. — Київ входив в склад Данилової монархиї. Кн. — Галицька Русь увійшла в склад австрийської держави. Бар. О. — В склад земських финансів входить багато річей загально державних. Л. Н. В.

2. д. **Суставъ.**

Состáриться = д. **Стáриться.**

Состарѣвáться, состарѣ́ться = стáріти ся, постáріти ся, встáріти ся, зістáріти ся.

Состёгивать = 1. (**состегнýть**) — застїбáти, застїбнýти.

2. (**состегáть**) — зшивáти, зшúти, пристігнýти.

Состоя́ніе = 1. стáн (С. Л.), стáть і д. **Положéніе 2.** — В якому станї твоя худоба? С. Л. — Не дуже то тяжко пізнати хороблu-

вий стан, але дуже тя́жко бува́є ска́зати, який стан є здоровий. Л. Н. В.

2. д. **Зва́ніе** і **Сосло́віе**.

3. си́ла, змо́га. — **Быть, не быть въ состоя́ніе** = здола́ти, зду́жати, ма́ти змо́гу, си́лу, не здола́ти, не зду́жати, не ма́ти си́ли, змо́ги. — Усяк, хто чим здола, повинен послужити Україні. Ст. Б. Х. — Чи багато в ворогів завзяття, чи здолаєм з ними в бої стятись, чи здолаєм ворогів подужать? Ст. С. — Хоч сам рубать я ворога не здужаю, та є другі справи, в яких потрібні мої руки. К. Х. — Цього я піднести не здужаю. Кр. — Поворушитись не здужа. Кв. — А у скрині казан грошей, самії дукати! Ледве, ледве старий з сином здужали підняти. Руд.

4. доста́ток, добро́, ста́ток, ста́тки. — Він чоловік з достатком. — Як немає статку, то нема й упадку. н. пр.

Состоя́тельность = замо́жність, доста́тки. С. Л.

Состоя́тельный = замо́жний (С. Л.), ма́ючий.

Состоя́ть = 1. (**изъ чего́**) — склада́ти ся, ма́ти в собі́, міст и́ти. — Бібліотека склада́єть ся з 1000 книжок.

2. (**гдѣ ли́бо**) — пробува́ти, знахо́дити ся, ма́ти ся. — Він знаходить ся при війську.

Состоя́ться = 1. ста́ти ся, вдіяти ся, учини́ти ся, відбу́ти ся, спо́внити ся і д. **Соверши́ться**.

2. ви́йти, ви́даному бу́ти. — Сей закон вийшов (видано) торік.

Состра́гивать, сострога́ть = струга́ти, зструга́ти, гемблем — гемблюва́ти, згемблюва́ти.

Сострада́ніе = жа́лість, ми́лость і д. **Соболѣзнованіе**.

Сострада́тельный = жа́лісли́вий (С. Л.), жа́лістний, милосе́рдий, жалібни́к, ми́лостник. — Треба, синку, і до скотини бути жалісливим. Кн.

Сострада́ть = жалі́ти, жа́лувати, уболіва́ти (С. Ш.). — Отамане мій, жалі́єш мене: візьми ж мої воли й вози, поховай мене. н. п.

Сострига́ть, стри́чь = обстрига́ти, обстри́гти.

Стри́ть = прикла́сти.

Строи́вать, строи́ть = будува́ти, ста́вити, збудува́ти, ви́будувати, поста́вити. — Збудуй хату з лободи, а в чужую не води. н. п. — Поставлю хату і кімнату. К. Ш.

Струживать, стружи́ть = д. **Стра́гивать**.

Стря́пывать, стря́пать = 1. готува́ти, зготува́ти. — Зготую вам що поїсти.

2. з'ору́дувати, упо́рати, утя́ти (С. Ш.), утну́ти, ушкварити (С. З.). — Нїчого мабуть ми не з'орудуємо. н. к. — Що схотять, утнуть собі. Кв.

Состяза́ніе = спі́рка.

Состяза́тельный = спі́рний.

Состяза́ться = спіра́ти ся; мі́ряти ся. — **С. въ бѣгѣ** = перебіга́ти ся, наввипередки бі́гти.

Сосу́дъ = 1. по́суд (Ман.), начи́ння (С. Л. З.), одна штука — посуди́на, на воду — відни́к, водя́ник, водя́нчик, на дьоготь — мазни́ця, на мед — меду́нка, медя́нка, медяни́ця, на нефть — нехтя́нка, циліндрична для соління риби — бу́ша (Чорном.), кругла з вузькою шийкою — ба́нька (С. Ш.), бу́нька, д. ще під сл. **Посу́да**. — Начиння глиняне, кухонне. С. З. — Візьми но баньку та набери води. С. Ш.

2. (в тїлї тварів і рослин) — жи́ла, кана́л, про́від.

Сосу́лька = 1. буру́лька (С. Ш. Ос.), сусі́лка (С. З.), сусі́лька. — З моїх слїз робили ся ледяні сусільки. Кн.

2. су́слик, су́сличок. С. З. (Д. під сл. **Пря́никъ**).

Сосу́нъ, сосуно́къ = сису́н, сосу́н, сосуно́к, сосуне́ць.

Сосцеви́дный, сосцеобра́зный = цицькова́тий.

Сосцы́ = ци́ці, ци́цьки. С. З. — В мене ціці трясуть ся, з мене хлопці сьміють ся. н. п.

Сосчи́тывать, сосчита́ть, ся = лїчи́ти, облїчувати, вилїчувати, вирахо́вувати, обрахо́вувати, злїчи́ти (С. Л.), полїчи́ти (С. Л.), облїчи́ти, порахува́ти, зрахува́ти (С. Ж. Л.), порахубити, ся. — Бо міру ласк Твоїх до нас той тільки змірить, хто по зерну пісок морський ізлїчить й звірить. Гул. Ар. — Як ми порахували ся, то ще він мінї винен.

Сосѣ́дишко = д. **Сосѣ́дъ** (здр.).

Сосѣ́дча = сусїдка, сусїдонька.

Сосѣ́дкинъ = сусїдчин.

Сосѣ́дній, сосѣ́довъ, сосѣ́дскій = сусїдній, суме́жний, сусідів, сусїдський. — Обдивили ся село і сусїдні хати. Кн. — Це не моя сокира, а сусїдова.

Сосѣ́дство = сусїдство.

Сосѣ́душка = сусїдонька.

Сосѣ́душко = сусїдонько.

Сосѣ́дъ = сусїд (С. Л.), сусїда (С. З. Л.),

здр. ласк. — сусїдонько; сябе́р, сябро́. С. Л.

Сотворе́ніе = сотворі́ння, створі́ння.

Сотвори́тель = твореңь (С. Ш.), створи́тель (Пр.).

Сотвори́ть = сотвори́ти, утвори́ти (С. Ш.), удїяти. — Я утворив щось від мене незалежне. Кн.

Со́тенка = со́тенька, сотце́, со́тка (С. Жел.). — Той словце, а той йому сотце. н. пр.

Со́тенный = со́тний.

Сотка́ть = ви́ткати, вткáти, уткáти (С. Ш.).

Соткну́ть = д. **Стыка́ть.**

Сотлѣ́ть = зітлїти, ви́тлїти, потлїти, повитлївáти, позтлївáти.

Со́тникъ = со́тник. — **Быть со́тникомъ** = сотникувáти.

Со́тничій = со́тниковий, со́тницький, сотникі́вський.

Со́тня, сотня́га = сто, со́тня.

Сотова́рищество = товари́ство (С. Ш.), спі́лка, компáнія.

Сотова́риществовать = товаришувáти. С. Ш.

Сотова́рищъ = товáриш, спі́льник.

Сото́вый = сцїльнико́вий. — **С. мёдъ** = мед в сцїльникáх.

Сотру́дникъ = сотру́дник, співробі́тник (С. Жел.). — Київська комісия, де Шевченко був співробітником, зробила постанову. Кн.

Сотрясе́ніе = струс. С. Жел.

Сотряса́ть, сотрясти́ = стрясáти, стрястú, потрястú, струснýти.

Со́тскій = со́цький.

Сотъ, частїше мн. **со́ты** = стільни́к (С. Л.), сцїльни́к (С. З.), щільни́к, для принади роя — прúломок, прилїплений в улику для нового роя — скрепе́нник.

Со́тый = со́тнїй.

Соумы́шленникъ = спі́льник, товáриш і д. **Соучáстникъ.**

Соумышля́ть, соумы́слить = умишля́ти, мáти злий замі́р, уми́слити (разом з ким), накладáти. — Мазепо гетьмане, ізрадливий пане! Злее починаєш, з Шведом накладаєш. н. д.

Со́усникъ = полу́мисок, полу́миска.

Со́усъ = по́ливка (С. З. Жел.), підле́ва, підли́ва, підли́вка (С. Жел.), кисленька з оцтом до вареної курки — потрáвка (С. З.), сикове́, з бурячків — бурячки́. — До вовчого мъясива собача підлива. н. пр. — З підлевою индик. Кот. — Мати було як заправлять сикове — їси та облизуєш ся. Кн.

Соучáстникъ, ца = учáстник, ця (С. Ш.), сумі́сник, спі́льник, товáриш, в якому лихому дїлї — поли́гач (Сп.).

Соученикъ = товáриш шкільний.

Софá = канáпа, канáпка.

Соха́, со́шка = соха́, со́шка, вільце́. — **Ме́лкая со́шка** = полу́панок, панóк, підпáнок. С. З.

Соха́тый = д. **Лось.**

Со́хнуть = со́хнути, со́хти (С. Л.), схну́ти (С. Л.), починать — посиха́ти, про грязь ще — тря́хнути, тря́хти (С. Ш.), тужáвіти, про рослину — марнїти, чáхнути, чу́чверіти, про тїло — марнїти, чáхнути, ко́щати, про губи — смáгнути. — Тільки ж моє серденько схне, що молодая за між іде. н. п. — Сохнуть з печалї, що день сльози лити. Кот. — Вяне вишня, посихає. н. п. — Від посухи і трава почучверіла. С. Л. — Нехай трохи прочахне, тодї підітнемо. С. Л.

Сохране́ніе = хороне́ння, хова́ння, схова́ння (С. З. Л. Сам.), захова́ння, схов, схóвок (С. З.), схóванка. — Книги гродськиї в добрім схованню ховати мають. Ст. Л. — Лихий сховок і доброго спокусить. н. пр. — То був той самий статут, що взяв у його Юзефович на схованку. Кн. — Трояким правом обовязаний до захования такого секрету. Б. Н.

Сохра́нно = в цїлости.

Сохра́нность = 1. д. **Сохране́ніе.** 2. цїлість.

Сохра́нный = цїлий. — **Сохра́нное мѣ́сто** = схóванка. С. З. — **С. казна́** = бáнок.

Сохраня́ть, сохрани́ть, ся = берегтú, крúти (С. Л.), хорони́ти (С. Л.), хова́ти, дохóвувати, шануváти, зберегтú, схова́ти, захова́ти, дохова́ти, схорони́ти, ся. — Молю Тебе, Боже, сховай од напасти. Ряб. — Печать тую писарь земський у себе сам ховати маєть. Ст. Л. — Наша давня письменність не зберегла нам старих поетичних переказів руського народу. З. Ог. — Звичаї добриї стародавні ховати. Ст. Л. — Тую вольность в цїлости нам заховали. Ст. Л. — Русь доховала віру грецьку з словъянським обрядом. Бар. — Не вмів же ти шанувати, здоровъячка свого. н. п. — **Сохрани́ Бóже! С. Богъ!** = крúй Бóже, хорони́, бороні́, борóнь Бóже! хай Бог борóнить! С. Л. З.

Сочеви́ца = д. **Чечеви́ца.**

Сочеви́чникъ, рос. Orobus vernus L. = горобúний горóх, дúкий горóх, серде́шна трава́, черевúчки, зозу́лїни черевúчки, півники, рáнник. С. Ан.

Сочеви́чный = чечави́чний.

Сочёвникъ, сочёльникъ = сьвят-вечір (С. Аф.), сьвятий вечір (С. Аф.). — **Рождественскій с.** (24. студня) = (окрім того) — багатий вечір (С. З.), багата кутя́. — **Богоявленскій, крещенскій с.** (5. сїчня) = голодний вечір (С. З.), голодна кутя́.

Сочетова́ть, сочета́ть, ся = лучи́ти, злуча́ти (С. Ж.), зъединя́ти, ся, спілкува́ти ся, злучи́ти, зъєдна́ти, поєдна́ти ся. Пр. д. під сл. **Соединя́ть.** — **Сочета́ться бра́комъ** = д. під сл. **Бракъ.**

Сочета́ніе = злуче́ння (С. Ж.), сполуче́ння (С. Л.), зъєдна́ння, спілкова́ння (С. Ж.).

Сочине́ніе = 1. склада́ння, писа́ння, компонува́ння (дїя).

2. писа́ння, компонува́ння, твір, утвір, тво́ра (С. Ш.), мн. тво́ри, утво́ри (С. Ш.), композиту́ра. — Писання І. Котляревського. К. — Огласив я друком не одно вже своє й чуже компонування. К. Х. — Із пісні бере основу свого компонування. К. Х. — Вірші своєї композитури. Л. В. — Пр. д. ще під сл. **Произведе́ніе.**

Сочини́тель = письме́нник і д. **Писа́тель.**

Сочиня́ть, сочини́ть = 1. склада́ти, укла́дати, компонува́ти (С. З.), писа́ти, скла́сти (С. Л.), уложи́ти (С. Л.), зложи́ти (С. Л.), зкомпонува́ти (С. З. Ос.), написа́ти, вірші — віршувати. — Він і пісні складає. С. Л. — Де коли і сам компоную ледаченькі вірші од скуки. Дум. — Наш віршомаз Тюхтій старих людей шанує, Гарасько як звелить, він так і компонує! Гул. Ар. — Не вам Гараську сей указ скомпонував: він сам розумним був, розумно і писав. Гул. Ар. — Не для людей і не для слави мережані та кучеряві оці вірші віршую я. К. Ш. (Пр. д. ще під сл. **Составля́ть** 3.)

2. склада́ти, вига́дувати, скла́сти, ви́гадати. — Таку брехню склали, що страх. С. Л.

Сочи́ть = 1. (**насочи́ть**) — точи́ти, цїди́ти, наточи́ти, нацїди́ти (сік з дерева).

2. (**высочить**) — видурювати, ви́дурити, ви́мантачити, ви́крутити, ви́морочити, ви́драти.

Сочи́ться = цїди́ти ся, слези́ти, ся. — Живиця так і слезить. — Вода ледве слезить.

Сочлене́ніе = суста́в, кульші з крижами — клуб, хребта з шиєю, власне похребтини з въязовими кістками — киртави́на, пальців — щи́колоток.

Со́чность = соковитість. — Добрі яблука, та соковитости у їх нема, сухі, наче торішні. Кн. — Чи задержала та квітка соковитість і свіжість життя. Кн.

Со́чный = сі́чний, соковитий. — Кавун соковитий, хоч пий його. Кн.

Сочу́вствіе = спочу́ття, співчу́ття, спочува́ння. — Не знаходячи спочуття, пан отець Сергій знишк. Лев. В. — Він давно почував потребу спочуття, потребу висловити своє лихо. Лев. В. — Скропити тією росою спочуття щирого. Кн. — Їх спочування до мого лиха не щире. Кн. — Він написав поему, повну співчуття для бідних. Л. Н. В.

Сочу́вственный = спочу́йний.

Сочу́вствовать = спочува́ти. — Вона спочувала цїлою душею до Петра. Лев. — Егеж! обізвала ся спочуваючи матушка, що й собі давно вже зорила. Лев. В. — Се не перешкожає читачеві розуміти становище героя і дуже йому спочувати. Л. Н. В. — **Сочу́вствующій** = спочува́ючий, жалібни́к.

Сошéствіе = схід. — **Сошéствіе Свята́го Ду́ха** = д. під сл. **Пра́здникъ.**

Со́шка = д. під сл. **Соха́.**

Сошни́къ = 1. леміш (у сохи).

2. Vomer — кістка в но́сі між ніздря́ми.

Сощика́ть, сощи́кнуть = зрива́ти, знїма́ти, зірва́ти, зня́ти (нагорілий гніт з сьвічки).

Сощи́пывать, сощипа́ть, сощипну́ть = зрива́ти, зірва́ти.

Союзни́къ, ца = сою́зник (С. Жел.), спільник, сумісник, ця. — Жінка не невольниця, а спільниця наша. Кн.

Сою́зъ = 1. сою́з (С. Жел.), спілка (С. Жел.), зв'я́зок (С. Ж.). — Розмова йшла про сподівану спілку Словъян. Кн. — Перш за все наш звязок спаювала ідея, а потім... Кн. — Чоловік та жінка — то найкраща спілка. н. пр. — **Швейца́рскій сою́зъ** = швейца́рська спілка.

2. (грам.) — сполу́чник. Гр. См. Ст.

Со́я, со́юшка = 1. пт. Corvus glandarius — со́я, со́йка.

2. по́ливка (до страви).

Спада́ть, спа́сть = 1. спада́ти, опада́ти, осипа́ти ся і т. д. д. — **Опада́ть** 1. — Пожовкле листя опада.

2. випада́ти, вила́зити, обла́зити, ви́пасти, ви́лїзти, облїзти, повипада́ти і т. д. — Шерсть вила́зить. — Голова облїзла.

3. спада́ти, збува́ти, убува́ти (С. Ш.), спа́сти, уба́ти (С. Ш.); стуха́ти (С. Л.), сту́хнути, одту́хнути. — Вода спадає. — Вода почина убувати. — Голова вся опухла і тільки вранці стухла. Кр. — **Спада́ть,**

спасть съ лица́, съ тѣ́ла = марні́ти, змарні́ти, худі́ти, ху́днути, схуднути. — Личенько́м змарні́ла, наче хворобу́ перебула. Кн.

Спаде́ніе, спадъ = спад, спа́док (С. З.).

Спа́дышъ = сьпівáка, що втрáтив гóлос, спав з гóлосу.

Спа́зма, вживаєть ся тільки мн. **спа́змы** = корч, кóрчі (С. Л.), перелóги (С. З. Л.), в животї — завійна (С. Аф. Л. Ман.), завійни́ця (С. Л.), сóняшниці (С. З.), сóняшниці. — Опісля здавило її щось в горлї, мов корч сьміху. Коб. — Нехай тебе завійна візьме! н. пр.

Спа́ивать = 1. (**спая́ть, ся**) — спáювати, спаяти, ся, злютовáти (С. Жел.), приварúти, ся, склепúти нютами (Лев.).

2. (**спои́ть**) — спóювати, розпóювати, споїти, розпоїти, кількох — позпóювати, порозпóювати; напувáти, обпóювати, напоїти, обпоїти. — Розпоїв мого чоловіка. — Його й квартою не напóїш.

Спа́йка = 1. паяння (С. Пар.), лют, злютовáння.

2. злютóване (місце). — Вісь переломилась саме на злютованому.

Спакова́ть, ся = спакувáти, ся, поспакóвувати ся.

Спа́костить, ся = спаскýдити, ся, пропаскýдити, ся.

Спа́ленка = д. **Спа́льня.**

Спа́ленный = опочивáльний.

Спалённый = спа́лений.

Спа́лзывать, сползти́ = злáзити, сповзáти, злїзти, сповзти́.

Спали́ть = спалúти, кілько — попалúти.

Спа́лый = опáлий. — **С. плодъ** = пáдалиця.

Спа́льный = опочивáльний.

Спа́льня = опочивáльня. — Пішла в опочивальню. н. о.

Спа́ніе, спаньё = спáння. — З спання не буде копа, з лежі не буде одежі. н. пр.

Спа́ржа, рос. Asparagus officinalis L. = шпарáга, шпарáги, підчóс, зáячий холодóк, холодóк (С. Ан. Л.), засохле стебло — перекотипóле (С. Л.), покотúполе, покотýн.

Спа́ржевый = шпарáговий.

Спа́риваніе = парувáння.

Спа́ривать, спа́рить = парувáти, добірáти до пáри, спарувáти, припарувáти, про кілько — попарувáти, позпарóвувати. — Спарувати та чортові подарувати. н. пр.

Спа́рхивать, спорхну́ть = злїтáти, спýрхувати, злетїти, спурхнýти, випурхнути.

Спа́рывать, споро́ть = випóрювати, вúпороти.

Спаса́ть, спасти́, ся = 1. ра(я)тувáти, вирятóвувати, визволя́ти (С. Л.), вúрятувати, порятувáти (С. Л.), відрятувáти (С. Л.), зрятувáти, обрятувáти, ся, вúзволити, ся, одволáти, відволáти, відволóдати, відвалувáти. — Обізвавсь Тарас Трясило віру рятувати. К. Ш. — Ой неченчко! рятуйте, поможіте! Ловіте злодія, держіте. Б. Г. — Чорноморець потопає і на милую гукає: ратуй, ратуй моя мила, коли вірно полюбила. н. п. — Будеш ти, сирітко, Бога вихваляти, буде тебе Господь завжди рятувати. п. п. — Як би не молодий кобзарь мене обрятував, то й досї б я кайдани тягав. Гр. Чайч. — Виринав зверх води і кричав скільки сили: рятуйте! Дум. — Таке лихо, що коли Бог і ви не поратуєте, так не тямлю, що й буде з нами. Пр. — Всї раді, що обрятувались од видимої смерти. Чайч. — Усї загинули, тільки Робинзон вирятував ся. Чайч. — Найдорожче зїлля не здолає визволить од смерти. Ст. Г. — Над хлопцем щиро упадав, поки від смерти одволав. Пч. О.

2. спасáти, спасти́, ся. — Чорна ряса не спасе, а біла в гріх не введе. н. пр.

Спасе́ніе = 1. ра(я)ту́нок (С. Л.), порятýнок (С. З.), рятувáння, порятувáння. — Тодї вони потопали, порятунку нї відкіль не мали. н. п. — Докторове для порятування здоровя хорих. Б. Н.

2. спасїння. — За терпіння Бог дасть спасїння. н. пр.

Спаси́бо = спаси́бі (С. З. Л.), дя́кую, дя́кувать (С. Л.). — Спасибі Богові та мінї, а вам — нї! н. пр. — Дякувать тобі, що ти прийшов. — **За спаси́бо** = за спаси́бі, за та́к гро́шей.

Спаси́тель = 1. визволи́тель, вибави́тель (С. Ж.), збави́тель.

2. Спаси́тель, Спас, Збави́тель. — Перед образом Спаса. н. о. — Збавитель з колючим вінком на чолї. Лев. В.

Спаси́тельный = збаве́нний (С. Л.), номі́чний, ра(я)тівни́чий. — Збавенна рада. С. Л. — Тепер вже перестали няти віри в рятівничий суверенїтет держазний. Зїньк.

Спасти́ = д. **Спаса́ть.**

Спасъ = д. **Спаси́тель 2.**

Спать, ся = спáти, ся. — Не дай спати ходячому. К. Ш. — Ой не спить ся, не лежить ся і сон мене не бере. н. п.

Спáхивать = 1. (**спахáть**) — орáти, з'орáти, вúорати (д. **Вспахáть**).
2. (**спахнýть**) — здувáти і д. **Свѣивать** і **Смáхивать**.
Спáшка = д. **Вспáшка**.
Спаять = д. **Спáивать 1.**
Спекáться, спéчься = запікáти ся, запектú ся. — Кров запеклась.
Спекуля́торъ, спекуля́нтъ = спекуля́нт, шепотúнник.
Спеленáть = сповúти, оповúти, обповúти. — Сповила дитину.
Спенёкъ = шпень, шпéник.
Спепеля́ть, спепелúть = в пóпіл оберта́ти, оберну́ти, спопеля́ти, спопелúти.
Спепеля́ться, спепелúться = спопеля́ти ся, спопелїти.
Сперва́ = сперш, спéршу, перш (С. Л.), пéрше (С. Л.), попéред, попéреду, спочáтку, на почáтку (С. Ж.).
Спéреди́ = спéреду, на пéредї. — Ще спереду і сяк і так, а сзаду — ей же, ей на чорта. Гул. Ар.
Спереть, ся = д. **Спирáть, ся.**
Спёртый = стúснутий. — **С. вóздухъ** = тяжкúй, важкúй дух, тяжке́ повітря, заду́ха.
Спесúвецъ, спесúвица = гордýн, гордїй, гордівни́ця, чванько́ і д. **Горде́цъ** і **Горди́нка**.
Спесúвость = д. **Надме́нность.**
Спесúвый = пи́шний, високоду́мний і д. **Надме́нный** і **Кичли́вый.**
Спесúвѣть, заспесúвѣть = гордїти, пишáти ся, чва́нити ся, пиндю́чити ся, загордїти і т. д. д. **Горди́ться, Надмева́ться** і д. **Заспесúвѣть.**
Спесь, спесца́ = пиха́, чвань, гордува́ння, го́рдощі і д. **Кичли́вость** і **Надме́нность.** — **Уба́вить спе́си, сбить спесь** = збúти пихý, вкрутúти хвоста́, пи́нхви да́ти.
Спесько́ = чванько́ і д. **Спесúвецъ.**
Спеціали́стъ = специяліста; ми́тець, мисте́ць (С. З.). — На те він і митець всьому дїлї, щоб вибрати доброго кожуха. Кн.
Спе́ціи = спе́ції; зїлля, лїки.
Спе́чь, ся = спектú, ся, напектú, понапіка́ти.
Спива́ть, спить = одпива́ти, надпива́ти, одпи́ти, надпи́ти.
Спива́ться, спи́ться = розпива́ти ся, спива́ти ся, розпи́ти ся, спи́ти ся.
Спи́ливать, спилúть, ся = зпи́лювати, надпи́лювати, зпиля́ти, надпиля́ти, позпи́лювати, ся.
Спина́ = спи́на, хребе́т, хребти́на. — А від пива болить спина. н. п.
Спи́нка = спи́нка, спи́ночка (Здр. с. **Спина́**, теж у риб хребет, в одежі — частина, що покриває спину, у стільців і крісел задня частина). — **С. ножа́** = тупи́й.
Спинно́й = спинни́й, хребто́вий.
Спира́льный = спира́льний, шрубува́тий, гвинтова́тий.
Спира́ть, спере́ть, ся = 1. спіра́ти, спиха́ти, спе́рти, зіпхну́ти.
2. зда́влювати, стúскувати, спіра́ти, здави́ти, сте́снути, спе́рти, ся.
Спи́ртовый = спиртови́й.
Спиртуо́зный = пьянки́й.
Спиртомѣръ = д. **Алкоголоме́тръ.**
Спиртъ = спирт. — **Нашаты́рный с.** = жигуне́ць. Сп.
Списа́ть = д. **Спи́сывать.**
Спи́сокъ = 1. спи́сок, ви́пис. — Список з рукопису. Д. **Ко́пія.**
2. спи́сок, ре́єстр, ле́єстр. — **Внести́ въ спи́сокъ** = записа́ти в ре́єстр. — **Вы́ключить изъ спи́ска** = ви́писати з ре́єстру.
Спи́сыватель = спи́сувач і д. **Перепи́счикъ.**
Спи́сывать, списа́ть, ся = 1. спи́сувати, перепи́сувати, копію́вати, зкопію́вати.
2. листува́ти ся і д. **Переписываться.**
Спи́ца = 1. шпи́ця, шпи́чка, пати́к, пати́чок, пати́чка.
2. прут, дрот, дро́тик (д. **Игла́ 1.**).
3. шпи́ця (в колесї).
Спи́чечница = сїрни́шниця.
Спи́чечный = сїрнико́вий.
Спи́чка = шпи́чка, для колупання — копи́стка (С. З.). — **Сѣрная спи́чка** = сїрни́к. — **Фо́сфорная с.** = сїрничо́к (С. Л.), самопа́лка (Ніс.), запа́лка.
Спи́чникъ = 1. сїрни́чник.
2. д. **Вѣшалка.**
Спи́щикъ = д. **Спи́сыватель.**
Спла́вливать, сплавля́ть, спла́вить, ся = 1. топи́ти (С. Ш.), стопи́ти, ся.
2. сплавля́ти, гна́ти, спла́вити.
Сплавно́й = сплавни́й.
Спла́вщикъ = сплавни́к (С. Пар.), осна́ч.
Спла́чивать, сплоти́ть = зъєдиня́ти, злуча́ти, збива́ти, зв'я́зувати і д. **Плоти́ть.**
Сплёвывать = спльо́вувати, на бік — чви́ркати.

Сплéснивать, сплéснить = сплїтáти, вплїтáти, сплестú, вплестú, зчáлити.

Сплеснýть = д. **Всплеснýть.**

Сплетáть, сплестú, сплéсть, ся = 1. сплїтáти, вплїтáти, сплестú, вúплести, поплестú, посплїтáти, ся. — Сплів батіг. — Вплів кошик. — Гилки посплїтали ся. 2. сплїтáти, сплестú, плéскати, наплéскати. — Сплів таке, що й купи не держить ся.

Сплетéніе = 1. плетїння. 2. зáплїтка.

Сплётка, сплéтни = пльóтка (С. З.), пльóтки, плїтки, поговíр (С. Л.), наговíр, обмóва, перéказка, нáбілки. — Щоб не скали ся які пльотки і не пішла чутка до архирея. Лев. В. — Пльотками фальшиве панам своїм оскаржували. Л. В. — Була слава, була поговори та на тую дівчиноньку, що чорнії брови. н. п. — **Сплéтни распускáть** = поговíр пускáти, нáбілки набивáти.

Сплéтникъ, сплéтчикъ, ца = плетýн, плетýха, брехáчка (сп. р.), язикáтий, та, губáнь, губáч, губáтий, та, баламýт, ка, пащикýха, слизькоязúкий, ка.

Сплéтничать = плéскати (С. З.), плести, брехáти, баламýтити, пащикувáти, обмовлятú, чмутувáти, судáчити, блягýзкати (С. Ш.). — Люди плещуть. С. З.

Сплинъ = хандрá (С. Ш.), марýда, осорýга.

Сплотúть = д. **Сплáчивать.**

Сплóтникъ, сплóтчикъ = д. **Сплáвщикъ.**

Сплóха = пó просту, не розвáжно, з прóста.

Сплоховáть = сплохувáти (Кр.), скапцанїти (Кр. Кв.), скосрúлити ся (Кр. Вол.), хибнýти.

Сплóчивать = д. **Сплáчивать.**

Сплошнóй = суцíльний (С. Л.), позплїчний; одномáстний. — **С. недѣля** = всéїдна.

Сплошь = рядом (С. Л.), сýспіль, сýплаш (Ман), усé (С. Л.), скрізь (С. Л.). — Усї ниви засіяні суспіль буряками. Лев. — **Сплошь и рядомъ** = скрізь і зáвжди.

Сплутовáть = змахлювáти, зшахруváти, змошéничати.

Сплывáть, сплыть = виливáти ся, переливáти ся, вúлити ся, перелúти ся. — **Было, да сплы́ло** = було́, та загуло́. н. пр.

Сплывáться, сплы́ться = зливáти ся, зплúвати ся, злúти ся, позливáти ся.

Сплю́щивать, сплю́снуть, сплю́щить, ся = плю́щити, сплю́щувити, сплю́снути, сплю́щити, приплю́щити, сплескáти, поплескáти, поплю́щити, ся.

Сплясáть = протанцювáти, вúтанцювати.

Сплясáться = зтанцювáти ся. — Так зтанцювались, що кращої пари в танцях не має.

Сподвáлъ = гуртóм, огýлом.

Спóдличать = зробúти якé паскýдство, нишком — гадю́чку вкúнути.

Сподрýчный, но = похватнúй, поплїчний, на пóхваті, зрýчно, нáруч (С. Л.). — Отут у мене раз-у-раз є похватна людина. Кн. — Тобі се буде нáруч. С. Л. — **Сподрýчнѣе** = зручнїш, е, способнїш С. Л.

Сподымáть, сподня́ть, ся = пíдіймáти, пíдняти, ся і д. **Поднимáть.**

Спожúнки = д. **Госпожúнки.**

Спозарáнковъ = з рáннього ранку, спозарáнку (С. Л.).

Спознавáть, спознáть, ся = 1. пізнавáти, дознавáти, зазнавáти, пізнáти і т. д. — Чимало лиха я зазнав. 2. спізнавáти ся і д. **Знакóмиться.** — Як же він з тою спізнав ся? Г. Барв.

Спой = д. **Спáйка 2.**

Спóйка = д. **Спáйка 1 і 2.**

Споúть = д. **Спáивать 2.**

Спокóйно = спокíйно, тúхо, тихомúрно (С. Ш.), супокóєм, лáдом, лáгодом.

Спокóйный = спокíйний, супокíйний, впокíйний, тихомúрний (С. Ш.), повíльний. — **Спокóйной нóчи!** = добрá-ніч (С. З.), на добрá-ніч!

Спокóйствіе = спóкій, супокíй, покíй, упокíй (С. Ш.), спокíйність, тúхість, тихомúрря, тихомúрство, лáгода. — Плачуть карі очі, не дають спокою анї в день, нї в ночі. н. п. — За дурною головою нема ногам упокою. н. пр.

Спокóить, ся = д. **Покóить, ся.**

Споласкивать, сполоскáть, сполоснýть, ся = сполíскувати, сполоскáти.

Сполагóря = лéгше, пів-біди, нї гáдки. — Дочок повидавав, синів поженив, тепер йому легше — Тепер, братко, тобі нї гадки! Сніп. — Це ще пів-біди, аби чого гіршого не було.

Сполна́ = усé, вповнї, цíлкóм, зóвсїм,ýстіль, в щіль.

Спóлóхъ = сполóх, ґвалт (Д. **Набáтъ**).

Сполошúть = сполóхати, зґвалтувáти.

Спóлстить = збúти пóвсть.

Спóлье = край пóля.

Спóльный = сумéжний (про поле).

Спóнка = планúчка (що нею збивають дошки).

Спо́рить, ся = спо́рити, ся, змага́ти ся, сперача́ти ся, сприча́ти ся, спіра́ти ся (С. З.). — З жінкою часто Хома все змагав ся — працею все він своєю було величав ся. Грінч. — Та дарма з долею змагавсь, — не я над нею насьміявсь. Пч. О. — За нею йшли два старі мужі, ізмагали ся, закладали ся: один каже — царівна йде, другий каже — королівна йде. н. п. — Раз два приятелї між себе сперечались, яке життя статечнїйше вести? Пч. О. — Через своїх коз ків спірали ся о корону шведську. Л. В.

Спори́ться, спори́тся = поступа́ти, посува́ти ся (наперед), ма́ти успіх, уда́чу.

Спо́ркій = д. **Спо́рый.**

Спо́рливый = сварли́вий, супере́чливий, незго́дливий.

Спо́рникъ, ца = супере́чник, ця, губа́нь, губа́ч.

Спо́рный = спі́рний.

Спороть = д. **Спа́рывать.**

Спору́чный = д. **Сподру́чный.**

Спорхну́ть = д. **Спа́рхивать.**

Спо́рщикъ, ца = д. **Спо́рникъ, ца.**

Споръ = спі́рка, супере́ка, супере́чка (С. З.), змага́ння, зма́га, зма́жка, пере́ка, пере́ча, пере́чка. — І межи сьвятими бува́є суперечка. н. пр. — Нехай буде гречка, аби не суперечка. н. пр. — Бесіда про такі речі викликала палкі змагання. Пр. — За це у нас і змага зайшла. Сп. — Кийдаш і Лаврік вмішались і собі в бабську змажку, кричали, змагались разом з бабами. Лев. — А як з нами змажка буде — нехай нас розсудять люди. н. п. — **Спо́ру нѣтъ** = безпере́чно, нема́ що спереча́тись.

Спо́рый = кори́стний, вигі́дний.

Спорынья = ріжкі́ і д. **Головня́ 2.**

Спорышъ, рос. Polygonum aviculare L. = спори́ш, шпори́ш, моріг, моріжок. С. Ан.

Спосо́бникъ = д. **Помо́щникъ.**

Спосо́бность = зда́тність, вда́тність, дотепність (С. Л.), здібність, хист (С. З.), кебе́та (С. Л.), кебіть, тала́н. — Він мав до малювання і хист і охоту. Лев. — Нема у його до хазяйства хисту. Прав. — Хист Шевченка до малярства і тут зараз показав себе. Кн. — З твоїм хистом зараз навчиш ся всьому, чого бракувало тобі. Кн. — В тебе до того розуму й хисту не стане. Лев. — Шевченко під час найбільшого розцьвіту його кебети. Кн. — Єсть і в тебе кебіть — на пічі сидіть. н. пр. — Він визначав ся великими военними здібностями. Бар. О.

Спосо́бный = 1. зда́тний (С. Аф. З. Л.), вда́тний (С. Л.), уда́тний (С. Ш.), дотепний (С. З. Л.), здібний (С. З.), стіпний (С. З. Л.), хисткий (С. З.), голінний, кебе́(і)тний (Ман.), кебе́тливий. — На все здатні, до любощів, до пісень. Б. Г. — Що здатний був до вечерниць. Кот. — Один ще змалку вдатний шпак у щиглика сьпівать навчив ся. Б. Г. — Моторний парубок, дотепний хоч до чого. Б. Г. — А який був до своєї справи дотепний. І. Г. — Все сьпівають що дїялось, бо дотепні. К. Ш. — Щоб народ і Україну вміла покохати, щоб за правду проти кривди була здібна стати. Мова. — Не здібна й корови видоїти. Кр. — Та не стіпна й їсти наварити. н. п. — Стіпний на докладки. н. пр. — І дурень стіпний кашу їсту. н. пр. — А вона така, що сама і спекти не кебітна. н. к. — Дуже кебетливий і подає надію стати одним з наших корифеїв. Пісоч. — **Спосо́бнымъ быть** = зда́ти ся. С. З. — Наша Парася на все здала ся. н. пр. 2. спосо́бний, прида́тний, пого́дний.

Спосо́бствовать = помога́ти, спомога́ти (С. Л.), засобля́ти і д. **Вспомоществова́ть** і **Помога́ть.** — Отсе засобляло доброму розвитку краю. Кн.

Спо́собъ = спо́сіб, по́бит, роб, лад, штиль, кшталт. С. З. Л. — Яким би то побитом грошей добути? С. Л. — Таким робом вкоріняла ся у кождого думка, що... Бар. О.

Споспѣшествова́ть = сприя́ти і д. **Благопрія́тствовать** і **Спосо́бствовать.** — Капіталїзм не може стрияти добробиту в краю хлїборобському. Кн. — **Споспѣшеству́ющій** = вспомога́ючий (С. Ж.), сприя́ючий.

Споспѣшествова́тель, споспѣшникъ = помога́ч і д. **Помо́щникъ.**

Спотыка́ться, спотыкну́ться = точи́ти ся (С. Ш.), спотика́ти ся, потика́ти ся, поточи́ти ся, спіткну́ти ся, пошпо́тати ся, зашпо́тати ся. — Та вже кінь мій вороненький в воротях спіткнув ся. н. п. — Гляди себе: спіткнеш ся — пропав. Мир. О. — Взяв ся джурі коник потикати. н. п. — Пошпотав ся під Нечаєм коник па купинку. н. п. — Зашпотав ся тай упав. — **Спотыка́ясь** = на спо́тич, на спо́тички, спотика́ючись.

Спотѣть = спотїти, спітнїти, дуже — упрі́ти. — Упрів на спеці так, що сорочку хоч викрути. Кн.

Спохва́тываться, спохвати́ться = схамену́ти ся (С. З. Л., охамену́ти ся (С. З.), охану́ти (С. З. Ман.), охамени́ти ся, оглядїти ся, похвати́ти ся. — Оглядів ся, як наїв ся. н. пр. — Похватив ся, аж сокиру забув. — Схаменув ся і вернув ся.

Спра́ва = з пра́вого бо́ку, право́руч.

Справедли́вость = справедли́вість, правди́вість.

Справедли́вый, во = 1. справедли́вий,

правди́вий, пра́ведний, пра́вий, справедли́во, по пра́вді. — Козак — душа правдивая. н. пр. — По правді робби, доброго й кінця сподівай ся. н. пр.

2. справедли́вий (С. З.), правди́вий, ві́рний, пе́вний. — Певна чутка.

Спра́вка = спра́вка (С. Жел.), ро́звідка.

Справля́ть, спра́вить, ся = 1. справля́ти, виправля́ти, вирі́внювати, випрямля́ти (С. Аф.), спра́вити і т. д. — Треба виправити гвіздок, бо дуже зігнув ся. н. о.

2. д. **Отправля́ть** і **Соверша́ть**. — Справив весілля на славу.

3. дові́дувати ся, розві́дувати, дові́дати ся, розві́дати.

4. справля́ти ся, по́рати ся, спра́вити ся, упо́рати ся. — Не легко було йому впорати ся з магнатами. Бар. О. — **Онъ не спра́вится съ э'тимъ дѣломъ** = він з сим ділом не да́сть собі ра́ди.

Спра́шивать, спроси́ть = 1. пита́ти, ся, спита́ти, запита́ти, попита́ти, поспита́ти, позпи́тувати, понапи́тувати. — Людей питай, а свій розум май. н. пр. — Чого серце, як голубка, день і ніч воркує; нїхто його не питає, не знає, не чує. Чужі люди не спитають, та й па що питати? К. Ш. — Як будуть питати я буду мовчати. н. п. — А хто лиха не знає, то нехай мене спитає. н. п. — Упав тай лежить, нїхто його не спитає, що в його болить. н. п. — Ой не питай, козаченько, чия я? Як ти вийдеш на улицю, вийду й я. н. п. — Не спитавши голови, не лїзь до ніг. н. пр. — Та й забула попитати, чого стоїш коло хати? н. п. — В кума ради поспитати. Грінч. — А я б тебе про от що попитав. Б. Г. — **Спро́шенный** = спи́таний, запи́таний.

2. домога́ти ся, вимага́ти, доправля́ти ся. допра́вити, ся (С. Аф.), потребува́ти.

Спринцо́вка = бри́зкавка, при́скавка, си́кавка, цикалка.

Спро́бовать = скоштува́ти, зкоштува́ти. С. Л.

Спрова́живать, спрова́дить = відпрова́дити, ви́провадити, поту́рити, проту́рити, збу́ти ся, позпрова́жувати. — **С. на то́тъ свѣтъ** = на той сьвіт загна́ти.

Спроси́ть = д. **Спра́шивать**.

Спрово́рить = д. **Прово́рить**.

Спроста́ = спро́ста, по́просту.

Спросъ = спит, спи́ток, по́пит, по́спит, попита́ння. — Без попиту що хочеш, те і рвеш. н. о. — **Спросъ не бѣда́** = спи́ток не ви́ток. п. пр. — **Безъ спро́су** = не спита́вши, без по́питу.

Спры́гивать, спры́гнуть = сили́гувати, сили́гну́ти, зстриби́ну́ти, про кількох — поспи́гувати.

Спры́скивать, спры́скать, спры́снуть = бри́зкати, побри́зкати, покра́пати, спорсну́ти. — Набери в рот горілки тай спорсни. н. о. Грінч.

Спряга́ть, проспряга́ть = спряга́ти, одмі́ня́ти (дїєслово). С. Пар. Жел.

Спряже́ніе = спряже́ння, одмі́на (дїєслова). С. Пар. Жел.

Спра́жка = супря́га, су́пряг, супру́га. — **Членъ спра́жки** = супря́гач, супря́жник, супру́жник.

Спрямля́ть, спра́мить = д. **Справля́ть** 1.

Спря́тать, ся = схова́ти, захова́ти, похова́ти, перехова́ти, ся. — Ой дівчино, моє серце, сховай мене під ряденце, ой дівчино, моя рибко, сховай мене, щоб не видко. н. п. — Козаченько дотадав ся, та до дівчини сховав ся. н. п. — Куди од Духу я Твого сховаюсь? Де від лиця твого втечу і притаюсь? Гул. Ар. — Побачив щось блищить, підняв тай сховав. н. к. Ман. — Не треба смерти козаку боятись: від неї й на печі не заховатись. К. Б. — От помалесеньку підкралось, взяло мнясця та у дупло і заховалось. Б. Г. — Скрию ся де небудь, переховаю ся на час. Кр.

Спрять = схов, схо́вок. хо́ванка, схо́ванка. С. З. — Лихий сховок то й доброго спокусить. н. пр. — Голодний, а в схові нї шеляга. Грінч.

Спу́гивать, спуга́ть, спугну́ть = полóхати, сполóхати, позполóхувати. — Не полохай курчат. Кр. — Ой у полї Явдохала, вона хлопців полохала. н. п. Кр.

Спугъ = сполóх.

Спуска́ть, спусти́ть = 1. спуска́ти, спусти́ти; випуска́ти, ви́пустити. — Спустили воду з ставу. — Спустив собаку з цепу. — Випусти корову з хліву. — **С. я́корь** = оякори́ти ся.

2. спуска́ти, припуска́ти, спусти́ти; пару́вати, спару́вати. — Спускати бугая з коровою. — Спарувати голубів.

3. сцїжувати, сто́чувати, сцїди́ти, сточи́ти. — Сцїди пиво. — **С. углы́** (у ст ляpів) — хвасува́ти.

Спуска́ться, спусти́ться = 1. спуска́ти ся, спусти́ти ся. — На гр маку з гори спускатись.

2. здава́ти ся, спуска́ти ся, зда́ти ся, спусти́ти ся. — Здав ся на людей, нехай вони скажуть.

Спусково́й = спусковий. — **С. соба́чка** = д. **Соба́чка** (у рушни́ці).

Спускъ = 1. спуска́ння, спуск. — Спуск води з ставу.
2. спуск, масть (переважно з воску і оливи).
3. спуск, парува́ння.
4. ми́лость, ла́ска, поми́лування, по́пуск. — **Онъ спу́ску не дастъ** = не да́сть спу́ску, пона́дки, не да́сть собі в ка́шу наплюва́ти.

Спустя́ = опісля́, по́тім. — **С. нѣсколько вре́мени** = зго́дом, тро́хи зго́дом, перего́дом, згодя́, перегодя́, невдо́взі, почасі, невзаба́рі, незаба́ром. — Якось перегодом вже читали ми книжку.

Спу́тать = д. **Спу́тывать**.

Спу́тникъ, ца = 1. това́риш, ка в доро́зі, супу́тник, ця (С. Жел.). — О мій сопутниче сьвятий. К. Ш.
2. (астр.) — супу́тник, провідни́к (С.Прав).

Спу́тывать, спу́тать, ся = 1. плу́тати, поплу́тати, ся. — Поплутали нитки.
2. пу́тати (надівати путо), трено́жити (С. Ш.), спу́тати, потрено́жити (Ос.); про птиць — бо́ркати, прибо́ркати. — Потреножили коней тай пустили на пашу.
3. збива́ти, ся, плу́тати, ся, міша́ти, ся, збі́ти, поплу́тати, переплу́тати, змі́ша́ти, ся. — Він збив ся на речах.

Спуща́ть, ся = д. **Спуска́ть, ся**.

Спьяна = зпъя́ну, попъя́ному.

Спѣва́ться, спѣ́ться = зсьпі́вувати ся, зсьпіва́ти ся. — **Спѣ́ться** = змо́витись.

Спѣ́вка = сьпі́вка.

Спѣ́лый = спі́лий, сти́глий і д. **Зрѣ́лый 1.** — Ти ж знаєш, що ячмінь зовсім стиглий. Лев.

Спѣть = просьпіва́ти, ви́сьпівати, засьпіва́ти. — **Спѣтый** = просьпіваний.

Спѣть, поспѣть = спі́ти, поспі́ти і д. **Зрѣть 1.**

Спѣхъ = спіх, по́спіх і д. **Поспѣшность.** — **Къ спѣху** = як найскорі́ше, з по́спіхом, поспіша́ючи, хапа́ючись. — **Не къ спѣху** = нема́ чого́ хапа́ти ся. — **Отъ спѣху** = з поспіху. — З поспіху трохи горщик не упустила. н. о.

Спѣшивать, спѣшить, ся = опі́шити, опі́шати.

Спѣши́ть, ся = спіши́ти, поспіша́ти, ся (С. Л.), хапа́ти ся (С. Л. Ш.), хвата́ти ся (С. Ш.), ква́пити ся (С. Л.), борзи́ти ся. — Хапаєть ся, як попівна заміж. н. пр. — Помаленьку, не хапаючись, переліз через перелаз у двір. Лев. — Днї короткі, а шляхи ж то довгі, треба нам хапати ся до дому. Ст. С. — Помаленьку йди, не квап ся. н. о. Грінч. — Нема чого квапити ся, успіємо зъїхати. Фр.

Спѣшно = спі́шно, поспіхом, ха́пко, хапко́м (С. З. Ш.), по́хватком, хватькома́ (Лев.), скорим ча́сом і д. **Поспѣшливо.**

Спѣшность = д. **Поспѣшность.**

Спѣшный = д. **Поспѣшливый.**

Спя́чивать, спя́тить, ся = 1. со́вати, посува́ти, посу́нути, зсу́нути, ся (назад). — **Съ ума́ спя́тить** = з глу́зду зсу́нути ся, зъїхати, стеря́ти ся, збожеволі́ти. — Гуляв та по гостях їздив, доки не зъїхав з глузду Кн. — На радощах, немов стеряв ся. Кн.
2. відпира́ти ся, відкида́ти ся, одступа́ти ся, відпе́рти ся, відки́нути ся, відступи́ти ся (од слова).

Спя́чка = сплячка. — Напала на його спячка: все спить. Кн.

Сраба́тать = зроби́ти, поробі́ти, доробі́ти.

Сравне́ніе = рівня́ння, порівня́ння (С. Ж.), зрівня́ння, прирівня́ння. — Порівняння тих обох творів дає нам можність. Зап. Фр. — Порівняння руської мови з полською. Зап. Кок. — **Въ сравне́ніи съ кѣмъ, съ чѣмъ** = про́ти, су́проти. — Проти сїї землї нема кращої. — Супроти сього коня не знайде луччого на усїм базарі. С. Л.

Сра́внивать = 1. (сра(о)вня́ть, ся) — рівня́ти, ви́рівнювати, зрівня́ти, порівня́ти, ся, розрівня́ти, кругом — обрівня́ти, про кілько — позрі́внювати, гемблем — пригемблюва́ти, зерно в рівень — штрихува́ти. — Заказує, щоб шляхи рівняли, та містки малювали. К. Х. — Розрівняв землю.
2 (**сравни́ть**) — рівня́ти (С. Ж.), прирі́внювати, порівня́ти, прирівня́ти, дорівня́ти, притули́ти, прики́нути. — Цьвіт калину ламала, до личенька рівняла: чи справдї я такая, як калинонька тая? н. п. — Що ти рівняєш себе до його? С. Л. — Треба порівняти становище української історіографії в 40 роках з сучасним. Зап. Гр. — Цїкаво порівняти дуже похожі обряди релїгійні у прибалтицьких славян з нашими. Бар. О. — Те, що сталось, можна дорівняти тому, що минуло. Кн. — Прирівняв коня до собаки. н. пр.
3. (**сравня́ться, сравни́ться**) — рівня́ти ти, зрівня́ти ся, порівня́ти ся. — Він тепер зрівняв ся з Максимом.

Сравни́тельный = порі́внуючий, порівня́вчий. — На полї порівнуючого язикознавства. Зап. Кок. — Міклошич у своїй порівнуючій граматиці славянських язиків. Ог.

Сравни́ть, сравня́ть = д. **Сра́внивать.**

Сража́ть, сразі́ть = 1. збива́ти, побива́-

ти, збúти, побúти, звалúти. — Як вдарив, так і збив його.

2. у(в)ража́ти, уразúти. С. Ш. — Помалу, малу, чумаче, грай, не врази ж мого серденька вкрай. н. п.

Сража́ться, сразúться = бúти ся, стя́ти ся. — Ой у Неділю рано по раненьку Сопрон із Ордою стяв ся, а в Понеділок в обідню годину сам в неволеньку попав ся. н. п. — Чи насьмієм ми на Турків вдарить, завтра рано з ними в бої стятись? Ст. С.

Сраже́ніе = бата́лія, бій, би́тва, потре́ба, пóтичка (С. Л.), кóлот, ва́лка і д. **Би́тва.** — Із баталії не показував пъят супостату. Дум. — Запекла кипіла в їх баталія в тумить. Грінч.

Сра́зу = з ра́зу (С. Л.), од ра́зу (С. Л.), від ра́зу, до ра́зу (С. Л.), з ма́ху, ра́птом. Ос. — Ой є в мене таке зілля близько перелазу, як дам тобі напити ся, забудеш од разу. н. п.

Срами́ть, осрами́ть, ся = сороми́ти, со́рому завдава́ти, цьвікува́ти, шпе́тити (С. Ж.), осороми́ти ся, со́рому завда́ти, наробúти. — Я в тебе кониченька однїму, я тобі сорому нароблю. н. п. — Не цьвікуй мене перед людьми.

Срамни́къ, ца = сороми́тник, ця, безли́чник, ця (С. Ш.).

Сра́мный, но = со́ромний, срамо́тний, сороми́цький, со́ром, со́ромно, посоро́мно. — Срамотні сьпіви аж лящать. К. Ш. — Не сьпівайте сороміцької, засьпівайте старосьвітської. н. п. — Сором казати, а гріх потаїти. н. пр. — **Срамна́я часть** = соромота́. — А табак зветь ся так, бо виріс із соромоти однієї блудниці. Кр.

Срамосло́вить = д. **Сквернослóвить.**

Сромота́, срамъ = со́ром, соромо́та, страм, стидо́вище, стидо́вья, ганьба́. — А ти ж, мати, у старій свитині, то буде ж сором і моїй господині. н. п. — До мене, родино, до мене, не буде вам сорому за мене. н. п. — Танцювати не робота, а не вміти — соромота. н. пр. — Ледащиця з мене кпить ся — мінї соромота. н. п. — **Надѣлать сра́му** = осоро́мити, завда́ти, наробúти со́рому (д. **Осрами́ть**).

Срастáться, сращиваться, срости́ся, срости́ться = зростáти ся, зрости́ ся, позростáти ся. — Кістка зрослась. — Два дерева зрослись.

Сребри́стый = 1. сріб'ний.

2. сріблúстий і д. **Серебри́стый.**

Среброви́дный = д. **Серебри́стый**

Сребролю́бецъ = грошолю́б, сріблянник, грошозапло́д (Греб. Зінък.). — Дуки — сріблянники. н. д.

Среда́ = 1. серединá.

2. середá, на 4 тижні Великого посту — хре́стя, середохре́стя (С. З.), на 5 тижні В. п. — поклíнна середá, на 4 тижні після Великодня — пра́ва (С. З.), перепла́вна середá. — Неначе о правій середї, а ще тільки середохрестя. Кв.

3. осередóк, середúна. — **Въ средѣ́** = посере́д. — **Изъ среды́** = зпосере́д. — **Отъ среды́** = зпосере́д.

Среди́ = серéд (С. Л.), посере́д, посере́динї. óсередь (С. Л.), помíж. — Прилетїла пава, серед двора впала. н. п. — Серед степу широкого на Вкраїні милій. К. Ш.

Средизе́мный = середзе́мний. — Від Царьгорода поплили Середземним морем. н. о.

Среди́на = серéдина (С. Л.), осередóк. — **Въ среди́нѣ** = посередúнї (С. Л.), посере́д. — Попереду Дорошенко, а посередині пан хорунжий. н. п. — **Въ са́мой среди́нѣ** = в самíм осередку.

Среди́нный = середнíй, посередíй.

Средневѣковóй = середньовíчний.

Сре́дній = середнíй, посередíй (С. Л.), середу́щий (С. Л.), середóвий, по лїтам — середу́льший (С. З. Л.); помíрний. — Після старшого прийшла черга середульшому нести. н. к. Грінч. — Старшого лихо скрутило, а середульший панував. Мир. О. — **Сре́днимъ числóмъ** = середнїм лїком. — **Человѣкъ сре́днихъ лѣтъ** = середнього вíку, середовíчний (С. Л.), середóвий, середовíч.

Средостѣ́ніе = перегорóда (С. Ж.), перешкóда.

Средото́чіе = осередóк. — Оце саме і є осередком усієї нашої праці. — Нині Фастов став осередком жидівського шахрайства. Кн.

Сре́дственный, но = середнíй, помíрний, но.

Сре́дство = спóсіб (С. Пар.), за́сіб, за́соб; спромóга (С. Пар.), мóжність, снага́; ярмúс. — Се певний спосіб добутись од його правди. — Доти старець плохий, доки собаки не обступлять — тодї ярмис найде. н. пр. — **Сре́дства къ жúзни** = доста́тки, за́соби, кóшти, пожúток. — У нас достатків було тільки що на прожиток. Кн. — Не вважаючи на свої убогі засоби, він вдовольняв усїм своїм потребам. Ст. Ан. — А тут засобам убогим вже прийшов кінець. Мова. — На таку силу людей коштів не стане прохарчувати. Кн. — Дасть Бог день, дасть і пожиток. н. пр. — **Сре́дства изы́скивать** = спóсобу, спóсобів добірáти,

прибіра́ти. — І бурчить і ворчить, проти дїда не мовчить. Дід способу прибіра́є, як ту бабу поповчить. н. п. — **Употреби́ть всѣ сре́дства** = всїх спо́собів зажи́ти.

Средь = д. **Среди́**.

Сри́нуть, ся = ки́нути, зки́нути, зіпхну́ти, ки́нути ся.

Срисо́вывать, срисова́ть = спи́сувати, списа́ти; змальо́вувати, змалюва́ти. — Купив голуба, щоб з його списати крила ангелові. Кн. — Ой там на горі та стояли малярі і списали, змалювали черевички мої. н. п. — Поки Бога змалює, то чорта зъїсть. н. пр. — Мати наша, мати, де нам тебе взяти? Малярів наняти, матїр змалювати. н. п. — Сцена прогнання Катерини батьком і матїрїю з дому змальована не як трагедия. Зап. Фр.

Сровня́ть, ся = **Сра́внивать, ся 1.**

Сро́дникъ, ца = ро́дич, ка.

Сродни́ть, ся = порідни́ти, ся, споріднити, ся. — І що далї вона дужче з містом споріднялась, а від сельської простоти стиха відчужалась. Мова.

Сро́дный = прирожде́ний, власти́вий.

Сро́дственникъ, ца = д. **Сро́дникъ, ца.**

Сро́дственный = д. **Ро́дственный.**

Сродство́ = 1. рід, рідня́, ро́дичі і д. **Родные.**

2. д. **Родство́.** — **Онъ съ ни́мъ въ сродствѣ** = він ро́дич йому́.

3. (хим.) — сро́дство. С. Жел.

4. згóдність (з музики).

Сродя́сь = з ро́ду, від ро́ду.

Срокъ = строк, сро́к (С. Жел.), срік (С. Жел.), ре́чень, речéнець, речи́нець (С. Жел.), те́рмін (С. Жел. Ш.). — **Въ срокъ** = у свій час. — **Дай срокъ!** = підожди́, потрівáй.

Срости́ся = д. **Срастáться.**

Сро́стокъ = зрíсток, про овочі, на пр. яблука, оріхи — близня́та (С. Ш.), спори́ш (оріхи).

Сро́чный = строкови́й. С. Жел.

Срубáть, сруби́ть = зру́бувати, стинáти (С. Л.), зрубáти (С. Л.), стя́ти (С. З. Л.), зітну́ти, позру́бувати. поститáти (С. З.). — Явора зрубали, труну збудували. н. п. — — В один раз дерева не зітнеш. н. пр. — Голову стяли. С. З. — **Сру́бленный** = зру́баний, стя́тий.

Срубъ = зруб (С. Аф. З.), в будові для звязку — о́щеп, в колодязї — ця́мрина (С. З.), ця́ е)брина, ци́мбриння, нижче землї — по́кліть. — Цямрину лагодити к ло колодязя, бо обвалилась. Номис. С. З. — Через цямрину трудно воду пити. н. пр. — **С. ста́вить** = цебрува́ти. — Чи я в полї не криниця була? Взяли мене цебрувати, взяли воду виливати. н. п.

Сру́чность = зру́чність.

Сру́чный, но = зру́чний но.

Срыва́ть, сорва́ть, ся = рва́ти, зрива́ти, вирива́ти, зір(ва́ти, ви́рвати, урва́ти, ся (С. Ш.). — Урву я листочок. С. Ш. — **Сорвало́сь!** = урва́лась у́дка, урва́в ся бас (С. Ш.). — **Сорва́лъ** = зідра́в, злупи́в, хабаря́ взяв.

Срыва́ть, срыть = ско́пувати, скопа́ти, зри́ти.

Срыва́ться, сорва́ться = зрива́ти ся, обрива́ти ся, зірва́ти ся, обірва́ти ся, увірва́ти ся.

Срывъ = 1. зрива́ння, ско́пування.

2. хаба́рь (д. **Взя́тка 2.**)

Срыть = д. **Срыва́ть.**

Срѣза́ть, срѣзывать, срѣзать = зрізáти, зрізувати, стинáти, зрізати, зітну́ти (С. Л.). — **Срѣзать кого́** = вте́рти но́са, табáки вте́рти, да́ти о́близня, пи́нхви да́ти (кому).

Срѣзень = окра́єць (хлїба).

Срѣзокъ = зрізок.

Срѣзъ = 1. зрізування.

2. зрізок (де зрізано).

3. зрізок перері́з, пере́пуст, шапли́к, ширітвас. С. Л.

Срѣзывать = д. **Срѣза́ть.**

Срѣтенiе = зустрíча і д. **Встрѣча.** — **С. Госпо́дне** = Стрíтення, Стрíча(е)ння. — Коли на Стрічення капає з стріхи — буде капати й з носа від морозів. н. пр. Грінч. Пр. д. ще під сл. **Пра́здникъ.**

Срѣтенскій = стрíтенський.

Сря́ду = з ря́ду, в ряд, ря́дом, оди́н за дру́гим, по́спіль. — Три дні поспіль брався по скільки разів за перо. Лев. В. — Ждав тебе три вечори поспіль. Лев.

Сря́ды = збóри, за́ход, за́ходи, лаштува́ння. — Три днї заходу, а день празнику. н. пр. — Та які тут збори? Одягсь, підперезавсь, та й зовсім зібравсь. н. пр.

Сряжáть, сряди́ть, ся = д. **Снаряжáть, ся.**

Сса́дина = садно́, сму́га, шму́га. — Од хамута садно натерлось. — Яка пуга, така й смуга. н. пр. — **С. сдѣлать** = ошму́льгати, пошму́гляти (С. З.), ошморгну́ти, пошмóргати (С. З.). — Кайданне залізо тїло пошмугляло. н. д.

Сса́живать, ссади́ть, ся = 1. зса́жувати,

зсади́ти, позса́жувати. — Зсади хлопця з коня.

2. виса́жувати, ви́садити, повиса́жувати. — На пристані висадили його і поїхали.

Сса́живаться, ссе́сться = збіга́ти ся, збі́гти ся. — Раз тільки й випрала спідницю, а вона так збіглась, що зовсім куца стала.

Сса́сывать, ссоса́ть = висиса́ти, ви́ссати.

Сси́ха, рос. Empetrum nigrum L. = голуби́нець, водя́нка. С. Ан.

Ссо́вывать, ссова́ть, ссу́нуть = зсо́вувати, зпиха́ти, зсу́нути, зіпхну́ти.

Ссо́ра = свар, сва́ра (С. З. Л.), сва́рка (С. З. Л.), по́свар (С. З.), зва́да (С. З. Л.), спі́рка, спере́чка, супере́чка, лего́нька — ро́зтирка (С. З. Л.), гніва́нка, раз'уразня, з докорами — гриз, гризь, гризотня́, гризани́на, бучна — ко́лот, колотне́ча (С. З.), колотня́ (С. З. Л.), бу́ча, чва́ра, дрва — ро́збрань, ро́змир. — За чарку тай за сварку. н. пр. — Іди, сину, геть від мене: через тебе сварка в мене. н. п. — Сварки в семъї ніколи у їх не було. все було у їх любо та тихо. Грінч. — Випъємо по чарці тай зробимо кінець сварці. Ряб. — Лучче соломъяна згода, як золота звада. н. пр. — Хто би де в господі на улиці і на дорозі зваду з ким почав. Ст. Л. — Що дня між ними тільки й те, що гриз; коли не бъють ся, то гризуть ся. Кн. — Оттак зранку до ночі стоїть в хаті самий гриз: мати з невісткою гризеть ся, а моя гризе свою свість. Кн. — Зробили Ляхи з козаками превеликий колот. н. п. — Коли внутрішні чвари і усобиці втихомирили ся... Кн. — **С. дома́шняя** = ха́тня морква (іронично).

Ссо́рить, поссо́рить = сварити, посвари́ти, багатьох — пересвари́ти.

Ссо́риться, поссо́риться = свари́ти ся (С. З. Л.), зва́дити ся, ворогува́ти, колоти́ти ся, спіра́ти ся (С. Л.), заїда́ти ся, посвари́ти ся, пересвари́ти ся, починати — зово́дити ся (С. Л.), раз-у-раз — гри́зти ся (С. Л.), про своїх, іронично — морква́сити. — Одъїзжаючи, він шапочку зняв, низенько вклонив ся: прощай славне товариство — може з ким сварив ся. н. п. — За гарячою роботою в полї не було часу сварить ся. Лев. — З сином свари ся, за стіл бери ся, а з затем свари ся, за двері бери ся. н. пр. — Завше заїдаєть ся. Кр.

Ссо́рливость = сварли́вість.

Ссо́рливый = сварли́вий, сваркі́й.

Ссо́рный = спі́рний.

Ссоса́ть = д. **Сса́сывать.**

Ссо́хнуться = д. **Ссыха́ться.**

Ссу́да = позика, по́зичка.

Ссу́дный = позичко́вий. — **С. ка́сса** = позичко́ва ка́са.

Ссужа́ть, ссуди́ть = надїля́ти, надїли́ти, позича́ти (С. З. Л.), позичити. — Дозволено позичати фермерам гроші на такі куповлі землї. Кн.

Ссу́нуть, ся = д. **Ссо́вывать, ся.**

Ссу́чивать, ссучи́ть = сука́ти, зсука́ти, всука́ти, про кілько — позсу́кувати.

Ссыла́ть, сосла́ть, ся = зсила́ти, висила́ти. засла́ти, зісла́ти, ся, ви́слати, запрова́дити, про кількох — позсила́ти.

Ссыла́ться, сосла́ться = 1. здава́ти ся (С. Л.), склада́ти ся, покликáти, зсила́ти ся (на кого). бичува́ти ся (чим), здáти ся, скла́сти ся, посла́ти ся, на сьвідків — обсьві́дчити ся. — Здав ся циган на свої дїти. н. пр. — Виводили себе від шляхти, покликались на якісь документи. Ет. зб. — Я не в однім містї покликую ся на твори росийських письменників. Ог. — Нехай сьвідїтельствує! Знав на кого послатись! Кв.

2. д. **Сноси́ться.**

Ссы́лка = 1. зсила́ння; засла́ння. — Причепились до його нїби то він гадає зрадити Київському князеви і запровадили його на заслання. Бар. О. — Як опинив ся він на засланню в Орському. Кн. — Заслання, на яке засуджено Шевченка, гірш, важче усякої тюрми. Кн.

2. зси́лка. С. Жел.

Ссы́лочникъ, ссы́лочный, ссы́льный = заслáнець ви́сланник, зси́льний.

Ссыпа́ть, ссы́пать, ся = зсипáти, зси́пати, позсипáти. — Позсипали у засїки.

Ссыха́ться, ссо́хнуться = зсихáти ся, зсо́хнути ся, позсихáти ся.

Ссе́да́ть, ссе́сть = зсідáти, пересідáти, зсїсти, пересїсти.

Ссе́да́ться, ссе́сться = 1. збіга́ти ся, збі́гти ся, ву́жчати, повýжчати (про одежу, тканину).

2. зсідáти ся, зсїсти ся, прокиса́ти, проки́снути (про молоко).

Ссе́ка́ть, ссе́чь = зрýбувати, зтина́ти, зрубáти, зтя́ти, зітну́ти.

Ссе́къ = поля́двиця (С. Пар.), товста частина мъяса, одрубана від стегна.

Ссе́сть = д. **Ссе́да́ть.**

Ссе́сться = д. **Ссе́да́ться** і **Сса́живаться.**

Ссе́чь = д. **Ссе́ка́ть.**

Става́ть, стать = 1. става́ти, ста́ти, ста́-

нути. — Стань на своє місце. — Як вона лежала під хрестом, так вона станула під вінком. н. п. Д. ще під сл. **Стать.**

2. почина́ти, става́ти, захо́дити ся, почáти, ста́ти, взя́ти, заходи́ти ся. — Почав по троху видужувати. — Заходив ся кн. Острожський спиняти справу церковної унії. Бар. О. — Стали вони радитись, як і що робити. — Д. ще під сл. **Нача́ть** і **Стать.**

3. става́ти, спиня́ти ся, зупиня́ти ся, ста́ти, спини́ти ся, зупини́ти ся. — Робота зупинилась. — Д. ще під сл. **Остана́вливаться.**

4. достача́ти, вистарча́ти і д. **Доставáть 4.**

Ста́вень = 1. вікóнниця (С. Аф. Л.), окóнниця (С. З.). — Коло вікон висїли помальовані віконниці. Лев. — Поміж кривобоких горничок з розмальованними віконницями. Лев. В. — Як була я молодою преподобницею, повісила хустиночку над віконницею. н. п.

2. заста́вка (в греблї). С. Жел. Пар.

Ста́вить, ста́вливать, поста́вить = 1. ста́вити, становúти, поста́вити, постановúти і д. **Поставля́ть 1.** — Ставити стовпи. — Поставила сьвічку. — Становив сьвічки перед образами. Кп. — **С. огра́ду** = городúти, тинúти. — **С. ребро́мъ** = ру́ба ста́вити, сторчúти. — **Ста́вить, поста́вить лѣса́** = рештува́ти, ста́вити решто́вання, підрешто́вувати, обрештувати. — **С. въ строй** = д. **Стро́ить 3.** — **С. въ счётъ** = карбува́ти, закарбува́ти. — **С. на видъ** = виставля́ти, зверта́ти ува́гу.

2. вважа́ти і д. **Почита́ть, почéсть.** — **Ни во что́ его́ ста́вить** = нї за що його́ ма́є, за нї що́, за не ві-що ма́є.

3. постача́ти і д. **Поставля́ть 2.**

4. настановля́ти і д. **Поставля́ть 3** і **Назнача́ть 2.**

Ста́вка = 1. поставлéння, постано́ва.

2. намéт. — Намет отамана.

3. кін, кон (в грі). — **Дава́ть очную ста́вку** = д. під сл. **Очно́й.**

Ста́дникъ = ста́дник, чередни́к, табу́нщик і д. **Пасту́хъ.** — Вже панський стадник Опанас, покинувши товар, що пас... Греб.

Ста́дный = табу́нний, табу́нський, табуно́вий. С. Ш. — Що ти брикаєш, як табунська кобила? — Табунове пасовисько. С. Ш.

Ста́до = ста́до, коней — табу́н (С. З.), кобил з огирем — кося́к (С. Л.), овець — о-тáра (С. З. Л.), вата́га (С. З.), ягниць (чимала) — шматóк (Ст. Х.), з баранами і ягнятами більше 1000 — кирд (С. Л.), невелика кітних овець — кирди́к (Ман.), одгодованих на сало — конара́ (С. Л.), маток з ягнятами — сагма́л (С. Л.), невеличка отарка — ку́щанка, корів, переважно дійних — чередá, черíдка (С. З. Л.), коровни́к, птиці — зграя, табу́н, табуно́чок, табуне́ць, рогатої худоби — бичня́ (С. Ш.), одгодованих на сало волів — згон (С. Л.), в 120 штук — гурт (С. Л.), свиней — ста́до, чередá, черíдка. — **Обще́ственное ста́до** (воли, корови, телята, часом і коні і вівцї) — чередá. — Вовк ідучи поуз кошару, крізь тин заглянув на отару. Б. Б. — Була отара добра в чабана. Чайч. — Ватажники ватагу гнали. К. Ш. — Еге! Шматок — не річ не мала! У шматку, коли знаєте. 2000 ягниць. Степ. Х. — Який пастух, така й череда. н. пр. — Дружній череді вовк не страшний. н. пр. — На дворі ходила зграя гусей. Кн. — Ой як гляну на ставочок, пливе утят табуночок. н. п.

Ста́ивать, ста́ять = та́яти, та́нути, пота́яти, пота́нути, топúти ся, стопúти ся. С. Ш.

Ста́йный = табу́нний.

Стака́нъ, стака́нчикъ = стака́н, стаканéць, с(ш)кля́нка (С. З.), скляни́ця, поминальний — ку́хлик. — Риба, гриби і дичина́ потребують шклянку вина. н. пр. — Сидів над вихолонувшою шклянкою чаю. Лев. В.

Ста́киваться, стакну́ться = змовля́ти ся, змóвити ся, злига́ти ся, полига́ти ся. — Полигали ся з жидами та й ну руйнувати. К. Ш.

Ста́лкиваніе = спиха́ння.

Ста́лкивать, столка́ть, столкну́ть = спиха́ти, зіпхну́ти і д. **Спи́хивать.**

Ста́лкиваться, столкну́ться = штóвхати ся, стика́ти ся, сштовхну́ти ся, стикну́ти ся, зіткну́ти ся. — Зіткнули ся дві течії. Пр.

Ста́лпливаться, столпи́ться = зтóвплювати ся, ку́пчити ся, зтóвпити ся, скýпчити ся, зъюртова́ти ся. — Дівчата скупчились кругом дзвініцї і на сходах. Лев. — А на дворі зъюртовались і на щось дивились. Ман.

Сталь = сталь (С. Жел.), мняка — кри́ця (С. З. Л.), темля́нка, тверда, дуже загартована — дулéвина. — Блищали мідї там і крицї. Кот. — За 40 літ хоч би крихту пристарів ся, наче з дулевини був. Кн. — Нїчого, друже, не жури ся. В дулевину себе

закуй, гарненько Богу помоли ся, а на громаду хоч наплюй. К. Ш. (Пояснення сього слова д. Кіев. Ст. 1887 р. кн. 3 ст. 584.)

Стально́й = стале́вий. — **Стальна́я трава́, стальни́къ,** рос. Ononis cninosa L., hircina Jacq. = во́вча, бича́ча трава́, вовчу́г, ожи́ни. С. Ан. — **С. цвѣтъ** = сивозалізний.

Стаме́дъ, стаме́дный, стаме́довый = камло́т, камло́товий.

Стаме́зка, стаме́ска = долотце́.

Стани́ца = 1. д. **Ста́я.**

2. стани́ця (село козаків на Дону або на Волзі), курінь (в Чорноморії).

Станова́я жи́ла, анат. Medulla spinalis = хребто́вий мізо́к.

Становѝть, постановѝть = д. **Ста́вить.**

Становѝться, стать = 1. става́ти, ста́ти. — Ставати навколішки.

2. става́ти, становѝти ся, зупиня́ти ся, ста́ти, зупинѝти ся. — Став у заїзді. — Стали на попас. — Д. під сл. **Остана́вливаться.**

3. роби́ти ся, става́ти, почина́ти, зачина́ти, зроби́ти ся, ста́ти, поча́ти. — — Ро́бить ся нудно. — Зробило ся легше. — Він почав пити. — **Ста́немъ** = ну́мо, нум. С. Л. — Нум робити. — **С. глу́бше** = гли́бшати. — **С. лу́чше** = кра́щати, лу́чшати, ліпшати. — **С. холодне́е** = холоднішати. — **С. ху́же** = гі́ршати.

Становѝще = стан, станови́ще, та́бор (С. Ш.), кіш, кош. — Ой летить бомба з московського стану та посеред Січи впала. н. п. — На лядські табори наїзджайте, лядські табори розбивайте. н. д. — Новим кошем стали. н. п. — Д. теж **Ла́герь.**

Становой́ при́ставъ = становѝй (начальник полїції в частині повіта).

Стано́вье = д. **Становѝще.**

Стано́къ = варста́т (С. Жел.), верста́к (д. **Верста́къ**). — **С. тка́цкій** = верста́ть (С. Аф. З.), верста́тька (С. Аф.). — Частини його = бе́рдо (С. Ш.), бе́рда (С. Аф. — верхня частина, через котру проходить основа), стоя́кй (кожний з 4-х стовпів, з котрих складаєть ся стан), крім того — ло́нки, покотїльця або ми́шки, жа́бки, шпару́ти, су́кало (частина для сукання) і д. під сл. **Верста́къ,** особливі — кро́сна, тканѝця. — **С. тока́рный** = верста́к. — Частини його: (для навода птиць в обід) — коле́сня, стелю́га, для видовбування дїрок шпиці — довба́льня, столе́ць, для прихоплювання обода — ключ, для обточки ступиць — тока́рня, для обточки шпиць, поперечина — ла́пка, рухомий осередок — кужівка, нерухомий — шти́ль, шпе́ник, для чистки дошок — ослїн, брусок в йому — ла́пка. — **С. бо́ндарскій** = стелю́га. — **С. пи́льный** = д. **Козлы́.** — **С. точи́льный** = точи́ло. С. Ш. — **С. для трепа́нія конопли́** = бите́льня.

Стано́чный = верста́товий, верстако́вий.

Станціо́нный = станці́йний. — **С. домъ** = ста́нция, по́шта. — **С. смотри́тель** = пошта́рь.

Станъ = 1. стан; поста́ва. — Гнучкий стан. — Постава сьвята, а суміння злодїйське. н. пр.

2. д. **Становѝще.** — 3. д. **Прито́нъ.**

4. части́на повіту.

5. стан (д. **Руба́ха**).

6. д. **Стано́къ.**

Ста́пливать, стопи́ть = топи́ти, стопи́ти, розтопи́ти.

Ста́птывать, стопта́ть, ся = 1. топта́ти, потопта́ти, зтопта́ти, розтопта́ти, розчавчи́ти. — Зтоптав, зламав червону калину. н. п.

2. топта́ти, зтопта́ти, зтопцюва́ти, ся, підтопта́ти, ся, поздо́птувати, ся. — Зтоптав чоботи. — Зтопцювали ся черевики.

Стара́ніе = стара́ння, стару́нок, дбання.

Стара́тель, ница = стара́тель, ка.

Стара́тельный, но = дба́лий, ло, дбайли́вий, во, пи́льний, но (С. З.), упа́дливий, во (С. Ш.), берки́й, беручки́й (Сп.). — А в косовицю який він беркий: пїгде на траві пї чуба не покине, не косить, а голить. Кн. — Треба з пильною увагою дознаватись. К. Х. — Д. ще під сл. **Рачи́тельный.**

Стара́тельность = дба́лість (С. Ж.), пи́льність. — Даби воєводи міли чулість і пильность. Самойлович. С. З.

Стара́ться = стара́ти ся (С. Л.), дба́ти, пильнова́ти (С. З.), піклува́ти ся (Ос.), побива́ти ся. — Як дбаєш, так і маєш. н. пр. — Ой дбай, мамо, дбай, мене заміж оддай. н. п. — Хоч сирота робить, к землї припадає, все говорять люди: сирота не дбає. н. п. — Так пильнує коло роботи, що й не розгинаєть ся. Лев. — Як будеш мене слухати та будеш пильнувати, то й собі навчи ся. Лев. — Часто біга за ворота та ламає руки, до роботи не пильнує, нудить ся від скуки. Макар. — Посилав дїти до школи, пильнував, щоб вони учили ся. Зїньк. — Стою та пильную бути байдужим. Кн.

Ста́ренькій, старе́некъ = старе́нький.

Старёхонькій, старёхонекъ = старе́сенький.

Ста́рецъ = дїд, стари́й, стари́к, ста́рець.

Старика́шка = стариган, стариган. С. З. Л.

Старико́вскій = старе́чий.

Стари́къ = д. **Ста́рецъ.** — **С. сѣдо́й** = сивець. — **Старика́ ко́рчить** = старувати.

Старина́ = 1. старина́, старовина́ (С. З. Л.), старосьвітчина (С. Л.), давнина́, пре́дківщина, днеда́вність, дуже давня — предковічина (С. Л.), вікoвщи́на, часів Б. Хмельницького — Хмельни́щина, після Б. Х. — руїна, часів Палія — Палїївщина, часів Гонти і Залїзняка — колїївщина. С. Л. — Наша днедавність сьвідчить, що наша культура стояла високо. Кн. — Київ збудований ще за предковічини. — Полонне збурене за руїни. — То ще до колїївщини було. С. Л. — **Въ старину́** = в старовину́, за стари́х часів, в давнину́, давни́й (С. Л.). — Давнїй лучче було в сьвітї жити. С. Л. — **По старинѣ** = по старода́вньому, по старо́му звича́ю, по старосьвітському. — По старому звичаю пъють горілку до чаю. н. пр.

2. д. **Ста́рецъ.**

3. рос. Senecio Iacobaea L. = жовтозїлля, жовтоголо́вник, свири́па. С. Ан.

Стари́нный = старода́внїй (С. Л.), старови́нний (С. Л.), старосьвітський (С. З. Л.), старожи́тний (С. З.), старові́чний, відколи́шнїй. — Панич, бачите, шукають старосьвітських рукописів. Кр. — Козаки удержують ся при старожитних своїх обикостях. Скоропад. С. З. — **По стари́нному** д. **По старинѣ.**

Ста́рить, соста́рить, ся = ста́рити, старі́ти, поста́рити, ся, приста́рити ся, підтопта́ти ся, надто — здити́нити ся. — Постарили, брате, та чужиї хати. н. п. — **Соста́рить ся въ дѣвкахъ** = на пнї посиві́ти.

Ста́рица = 1. старе́нька, бабу́ся.

2. черни́ця.

3. стари́к (давнє річище).

Старичо́къ = дїду́сь, дїдо́к, старе́нький.

Старичи́на, старичи́ще = дїду(ю)га́, дїдуган, стариган, стариган. — Ой ти старий дїдуга, ізігнув ся як дуга. н. п.

Старобы́тный = д. **Стари́нный.**

Старова́тый = старе́нький, при́старий, поста́рий.

Старови́на, рос. Scrophularia nodosa L. = старовина́, кукуля́рія, підти́нник, ра́нник, смовбь. С. Ан.

Старовѣръ, ка = старові́р, ка.

Стародавность = стародавність, старожи́тність.

Стародавный = стародавнїй, старожи́тний.

Стародубка = рос. Adonis vernalis L. — горицьвіт, Gentiana Amarella L. — ти́рлич. С. Ан.

Старожи́лъ, старожи́лка = старожи́тель, ка.

Старообра́зный = старкова́тий, приста́ркуватий.

Старообря́децъ = старові́р.

Старообря́дческій = старові́рський.

Старопеча́тный = стари́й (про книжки).

Старосвѣтскій = старосьві́тський, старосьві́тний.

Ста́роста = ста́роста (в селї, в багадїльнї, в артїлї). — **Церко́вный с.** = ти́тарь, помічник його — підтита́рний (д. **Кти́торъ 2.**). — **С. евре́йской о́бщины** = кага́льний.

Ста́ростинъ = ста́ростів, ти́тарів.

Ста́ростить = старостува́ти, титарюва́ти.

Ста́ростиха = ста́ростиха; титаре́ва, титари́ха.

Ста́рость = ста́рість, ста́рощі. — Старощів материних догледїла. С. З. — Буде вона моїм старощам підмога. Ч. К.

Стару́ха = ба́ба, бабу́ся, бабу́ня. — Був собі дїд та баба. н. к.

Стару́хинъ = ба́бин.

Старухообра́зный = бабкува́тий.

Старушёнка = ба́бка.

Стару́шечій = ба́бський, ба́бячий (С. Ш.), ба́бин. — То бабське убрання. С. Л.

Стару́шкинъ = ба́бин, ба́биний. С. Ш. — — Бабина гривня всїм людям дивна. н. пр.

Ста́рческій = старе́чий.

Старшина́ = старшина́, старши́й. — **Волостно́й с.** = волосни́й старшина́, голова́, війт. — **Каза́цкіе старши́ны** = старшина́, отама́ння.

Старшинство́ = старши́нство.

Старшинствова́ть = старшинува́ти, головува́ти.

Ста́ршій, аго = старши́й, бі́льший. — Вибрали його за старшо́го.

Ста́ршій, ая = ста́рший, старі́ший, ша. — Старший брат. — Два брати і сестра старіші за мене. Кн.

Ста́рый = стари́й, лі́тній, дуже — старене́зний, старе́зний. — З берегів Дніпра, з старезного Київа Шевченко опинив ся... Кн. — Чув я від дїда свого, лїтнього дїдугана, ще як був я молодим. Лев. В. — **Ста́рый холоста́къ** = підто́птаний, па́рубок. — **Ста́рый сапо́гъ** = шкарба́н, шкарбу́н. — **Кусо́къ с. ко́жи** = шкура́т, шкуро́ток, зб. — **шкура́тгя.**

Старьё = старовина́, старови́нка, старизна, старови́зна, танди́та (С. Ж.); дра́нтя, дра́нка. — Пора вже сюю тандиту пороздаро́вувати. — Жид, замість доброго, дрантя продав.

Старьевщи́къ = старожи́ечник, старове́щник, танди́тник (С. Ш.).

Старе́йшина = найстарши́й.

Старе́ть, ся = старіти, ся.

Ста́скивать, стаска́ть, стащи́ть = стяга́ти, стягти́, зволотки́, стараба́нити, постяга́ти. — Стягли човен на берег. — Узяли та й старабанили аж на піч. н. к. — **Стащи́ть** = д. **Сти́брить.**

Стате́йка = статїйка.

Стате́йный = статїйний, артику́льний.

Стати́мый = д. **Ста́точный.**

Стати́стый = д. **Ста́тный.**

Ста́тный = 1. ставни́й (С. З. Л.), поста́вни́й, показни́й (С. З.), огрядни́й, санови́тий (С. З.). — Зїнька була висока і поставна. Лев. — Дївка здорова, молода, огрядна, повновида. Кв.

2. д. **Ста́точный.**

Ста́точный = можли́вий. — **Ста́точное ли э'то де́ло?** = хіба це можли́во?

Ста́тскій = шта́тський, шта́цький. — Були там штацькі і военні. Кот. — **С. сове́тникъ** = урядо́вець 5-ої ра́нги.

Ста́туя = стату́я, метал. — виливанець, у фігурах (придорожніх хрестах) — сьвяте́ць, грубо висїчена з каменю, що ставилась часом на степових могилах — ба́ба.

Стать = склад, по́стать, поста́ва. — **Съ како́й ста́ти?** = з якої ре́чі? — **Подъ стать** = під па́ру, до па́ри; до ладу́, до прикладу. — Добрав коня до пари. — Треба щоб дїло йшло до прикладу. Кр.

Стать = д. **Става́ть** і **Стоя́ть.** — **Стать причи́ною** = спричи́нити ся. — Арештованню Шевченка спричинив ся донос студента Петрова. К. — **С. на я́корь** = объякори́ти ся, оякори́ти ся. — Посеред Волги, наче на дзеркалї, стоять объякорені байдаки. Кн. — **С. на ночле́гъ** = обночува́ти ся. — **С. вверхъ нога́ми** = сто́вбуром ста́ти, до гори́ нога́ми ста́ти. — **Не въ терпёжъ ста́ло** = приспи́чило. — **Ста́немъ** = ну́мо, нум. — **Стать бездѣльникомъ, лѣнтя́емъ, негодя́емъ** = зледащіти, розледащіти, знїкче́мнїти. С. Л. — **С. невесёлымъ** = осмутнїти, засмутнїти. — **С. невиди́мымъ** = зни́кнути. — **С. неподви́жно** = оступи́ти. — **С. па́номъ** = запанїти. С. Л. — **С. святы́мъ** = присьвятити ся. — **С. сирото́ю** = осиротїти.

Ста́ться = ста́ти ся, тра́пити ся і д. **Случи́ться** і **Сбы́ться.** — Сталась йому причина, сіль голову прибила. н. п.

Статья́ = стаття́, артику́л. — **Подводи́ть статьи́** = артику́ли гну́ти. С. Ш.

Ста́чивать = 1. (**стача́ть**) — зшива́ти, зши́ти.

2. (**сточи́ть**) — зто́чувати, зточи́ти, позто́чувати.

Ста́чка = 1. зшив.

2. змо́ва.

Стащи́ть = д. **Ста́скивать.**

Ста́я = зграя (С. Л.), птиць — табу́н, диких птиць — клю́ча, ключ, вовків, собак з самицею — тїчка. — Дим повъеть ся з димарів, на току підніме гомін зграя галок і граків Щоголев. — А гусей справдї цїлий ключ з за кряжу підняв ся. С. З. — Здалека під небом, в вирій летючи, голосно кирличуть журавлїв ключі. В. Щ. — Тут собак цїла тїчка. Кр. — Д. ще під сл. **Ста́до.**

Ста́ять = д. **Ста́ивать.**

Ство́лъ = 1. сто́вбур, цївка (С. Жел.), коло самого коріня — при́корень, трохи дальше, не більше 2 аршинів — окоре́нок, без кори — голена́тий, роздвоєний — одно́га, однолїтніх рослин — би́ло, би́лка, били́на і д. **Стебе́ль.** — По старих дебелих стовбурах дерева. Лев. В. — Товсті стовбури лип та дубів. Лев. — Щось лїзе вверх по стовбуру дуба. К. Ш. — Пропаде зовсїм дуб: і гилля і цївка. К. Х.

2. ствіл (С. Жел.), ру́ля (К. З. о Ю. Р.), цївка (у рушниці).

Створа́живаться, створо́житься = урди́ти ся (С. Ш.), вурди́ти ся, провурди́ти ся.

Ство́рный, ство́рчатый = половинчатий, половинчастий. — Половинчаті двері.

Створя́ть, створи́ть = зачиня́ти, причиня́ти, за(при)чини́ти.

Сте́бель, стебелёкъ = 1. стебло́, стебли́на (С. З. Л.), стебели́на (С. Л.), стебли́ночка, дикорослої рослини — били́на, би-

ли́нка, били́ночка (С. Ш.), товсте та високе — сто́вбур, зрізане — сторча́к, переважно сухе — бади́ло, бадили́на, поб. — бадиля́ка, зб. — бади́лля, бадиля́чча (С. Л. Ш.), буръяну — буръяни́на, буръяни́нка (С. Ш.), гарбузів — гарбузи́ння (Ос.), їстовне — лопу́цьок (С. З.), опу́цьок (С. Л.), кавунів — гу́дина, огу́дина, довге — бати́г, батоги́, картоплї — гич (С. Л.), ги́чка, бади́лля (Ман.), картоплиння, квасолї — квасоли́ння, кукурузи — кукуру́зення, лози — лози́на, маку — маковина, зб. маковиння, огірків, динь — гу́дина, огу́дина, очере́ту — очерети́на, хмелю — хмели́на, цибулї — цибо́к, ци́бка, ду́дка, стрілка, що стелеть ся по землї — сте́люх, довгий — батіг, що вьеть ся — витка́, стебли́на. — Як рожа зірвана з стебла, завънянув я. К. С. — Один я на сьвітї без роду і долї, стеблина-билина на чужому полї. К. Ш. — Стебло стебла кличе — таке рідке. п. о. — На кожную стеблиночку пошли одну росиночку. Б. Г. — Чи щаслива ж та билина, що росте у полї? Кот. — Вирвав з землї тютюнове бадило, та як оперезав його. Кп. — Кавуни дуже далеко погнали батоги. Ман. — Ой хмелю мій, хмелю, тонкая хмелино. п. п. — **Пойти́, вы́родиться въ сте́бель** = посте́блитись, постовбу́рчитись.

2. стебло́, держачо́к (ложки). — **Ло́жкой ко́рмитъ, а стеблёмъ глазъ ко́летъ,** п. пр. = хлібом году́є, а о́чі випіка́є; хлібом году́ють, а стебло́м о́чі ко́лють. п. пр.

Стебелькова́тый = стебелькува́тий.

Стебе́льный = стебло́вий.

Стебли́стый = стебли́стий, батожи́стий. — Батожиста квасоля. Лев.

Сте́бль = д. **Сте́бель.**

Стебо́къ = стібо́к, штих (в шитві). — За кожним стібком голки низались йому зблідні надії. Ст. Ан.

Стега́ть = 1. (**стегну́ть**) — стьоба́ти, шмага́ти, хвиськати, бато́жити, цьвохати, стьобну́ти, опері́щити. — Стьобнув пугою. С. З. — Уся спина його була похвиськана, уся рубцями взяла ся. Кн. — Почали його шмагати різками.

2. (**состега́ть**) — стьоба́ти, стебнова́ти, стьога́ти, ви́стьогати.

Стёжка = 1. стьоба́ння і т. д. д. **Стега́ть.**

2. ви́стіг.

Стезя́ = сте́жка, сте́жечка. — Через гору стежечка до мойого сердечка. п. п.

Стека́ть, сте́чь, ся = стїка́ти, збіга́ти, злива́ти ся, стекти́, збігти, зли́ти ся, постїка́ти.

Стекло́ = скло́, шкло́. С. З. Л. — **Кусо́къ стекла́** (одбитий) = скля́нка (С. З.), шкля́нка. — **С. око́нное** = ши́бка, та́хля (С. Ш.), кругле — оболо́нка. С. Л. — **Вста́вить с.** = засклити, пошкли́ти. — Як кинув палицею у вікно, так усї шибки і побив. — В де-яких вікнах зовсїм не було тахоль. С. Ш. — Треба цю ікопку засклити. Кр.

Стеклови́дный = стекли́стий.

Стёклышко = стеко́льце.

Стекля́ный, стеко́льный = скляни́й, шкляни́й. — **С. заво́дъ** = гу́та. С. Л. — **С. ба́нка** = шкляни́ця.

Стеко́льщиковъ = склярів.

Стеко́льщикъ = скляр, шкляр. С. З. Л. — А ти шкляр! Ну іди — у мене шибки побиті. Гр. Ч. — **С. быть** = склярува́ти.

Стеко́льщичій = склярів; склярський.

Стела́жи = решто́вання.

Сте́лька = у́стїлка, у́стїлочка, у́стїлонька. С. Ш. — Чоботи з устїлками. — **Пьянъ, какъ сте́лька,** н. пр. = пъяний, як ніч (Кр.).

Сте́льная = тїльна. — Тїльна корова. С. Ш.

Стемне́ть = сте́мнїти, потемнїти, примрі́ти, сме́ркнути і д. **Потемне́ть.** — А сонце праведне до дому котить ся — і глядь: сховало ся. — і смеркло в полї. К. Ш.

Степа́ніе = стогна́ння.

Стена́ть = стогна́ти, стугонїти, ски́глити, ски́млити. — Як все небо загреміло, земля стугонїла. І. Г.

Степени́ться, остепени́ться = статнїти, шанува́ти ся і д. **Остепени́ться.**

Степе́нничать = статкува́ти.

Степе́нность = стате́чність, пова́жність.

Степе́нный, но = стате́чний, пова́жний, но (С. Л.). — Ой ви старости, ви статечнії. п. п. — Поважно та тихо, у раннюю пору, на високу гору сходились. К. Ш. — **С. кни́га** = кни́га родово́ду росийських царів.

Степе́нство = 1. д. **Степе́нность.**

2. ти́тул киргизьких султа́нів і так са́мо величаю́ть моско́вський купців.

Сте́пень = 1. ступінь (С. Ж.), щабе́ль (в драбинї).

2. клас, стан, ра́нга.

3. колїно (в ро́дстві).

Степно́й = степови́й. — **С. жи́тель** = степови́к. С. З.

Степь, ж. р. = стéп. — Степ широкий. К. Ш.

Стéрва = стéрво, стервя́ка, пáдло (д. **Пáдалище**).

Стервени́ться, стервенéть, остервени́ться, остервенéть = сатанíти, осатанíти, озьвíрити ся, розстéрвіти ся (д. **Остервени́ться**).

Стервя́тина = стервя́тина, пáдло.

Стереженíе = бережíння.

Стерéть = д. **Стирáть.**

Стерéчь, ся = стерегти́, ся (С. З. Л.), берегти́, ся (С. Л.), глядíти, пильнувáти, пантрувáти. — Хазяїн бережеть ся, а злодíй давно його береже. н. пр. — Пильнують вовчика, нема коли й заснуть, а вовка щось нема й не чуть. Б. Г. — Велíв мінї в саду спати, щоб садовину пантрувати. Федь. — **С. глазáми** = пáсти́ óчі, зорíти (Д. **Слѣди́ть**).

Стéржень = 1. стóвбур, сéрце (в дереві) і д. **Сердцевúна.**

2. (в чиряку) — стрúжень, стрíжень. Сп.

3. д. **Быстрúна.**

4. Codex descendens — середнíй кóрінь.

Стéржневый = стрúжневий.

Стéрлядь, стерлядка, риба Acipenser Ruthenus — чечýга, чечýра. Рябков. Аф.

Стерлядúй = чечýжий.

Стерпéть, ся = стéрпіти, втéрпіти, ви́терпіти, притéрпіти ся.

Стёсывать, стесáть = стíсувати, стесáти.

Стечéніе = 1. стíкáння.

2. сплив, злúвок, сýтíч, сýтич (С. Жел.), збíг (д. **Слúяніе**). — **С. нарóда** = стóвпище, нáтовп, тúснява. — **С. обстоя́тельствъ** = спíткáння, сутúка, сутúчка. — **С. неблагопрія́тныхъ обстоя́тельствъ** = лихá годúна. С. Л.

Стéчка = сказ і д. **Бѣшенство 2.**

Стечь = д. **Стекáть.**

Стúбрить = стягти́, потягти́, сцýпити (С. Л.), поцýпити, підцý(ю)пити (С. Л.), підгúбати, ухабнýти (Ман.). — Потім кобилу і віз оддали, тільки ячменю не стало — стягли. В. Щ. — Він кожух той і підгибав. Хар.

Стúлка = постилáння, вистилáння, розстилáння.

Стиль = штúль (С. З.), штиб. — Усї церкви в Н. Новгородї стародавнього штибу московського. Кн.

Стирáлка = стúрка (ганчірка для витирання).

Стирáльный = прáльний.

Стираніе = 1. стираннá.

2. прання́ (Д. **Стúрка**).

Стирáть = 1. (**стерéть, ся**) — стирáти; витирáти; розтирáти; стéрти, ви́терти, розтéрти, ся. — Стерла з стола. — Витерла стíл. — Стерло ся так, що й не знати.

2. (**вы́стирáть**) — прáти (С. Л.), ви́прати, полоскáти, віджимáти, ви́полоскати. — Посилає невістку на річку прати. н. о. — Перем сорочки. Кр. — Сорочки полоскала, стоячи на кладцї. Кн. — Ті рушники я прала і прачем відбивала, — не відмивають ся. Кн.

Стúрка = прання́, в холоднíй водї — сухопíр, сухопíрка. — Тільки що заходили ся коло прання сорочок, а тут... Кн.

Стúскиваніе = тúскання, стúскування.

Стúскивать, стúскать, стúснуть = стúскувати, стискáти, стúснути, позтúскувати. — А сам почав за ручку стискáти. н. п. — Ой як стисне козак Нечай коня острогáми. н. д. — **Стúснуть зýбы** = сцíпити. — Трохим сцíпив зуби. Кн.

Стихáть, стúхнуть = тúхнути (С. Ш.), стихáти, тихíшати (С. Ш.), тúхшати, зтúхнути, унúшкнути, позтихáти. — І тихнуть Божиї слова і в келїї, неначе в Січі, братерство славне ожива. К. Ш. — Радюків голос все тихíшав. Лев.

Стихи́ = вíрші (С. Аф.), сьпівомóвки, поéзиї. — **С. слагáть** = віршувáти. — Не для людей і не для слави мережані та кучеряві оцї вірші віршую я. К. Ш.

Стихокропáтель, стихоплётъ = віршомáз. — А я, дурний, не бачивши тебе цяцю й разу, та й повірив тупорилим твоїм віршомазам. К. Ш.

Стихотворéніе = вірш, вíрші.

Стихотвóрецъ = віршовни́к. — Він доводив, що Некрасов не тільки не поета, а й віршовник партацький. Кн.

Стихотвóрный = віршóваний, віршопúсний, поетúчний. — Два твори на ту саме тему: один прозовий, другий віршований. Зап. Фр.

Стихотвóрство = віршопúство. С. З.

Стихотвóръ, стихоткáчъ = д. **Стихокропáтель.**

Стихъ, стишóкъ, стишóнки = вірш, вíрші, вíршик, вíрші (аби-які).

Стлáнецъ = 1. стéлюх (рослини, що стелють ся по землї).

2. д. **Слапéцъ.**

Стлáть = 1. (**постлáть, ся**) — слáти, стелúти, постеля́ти, ся, розстилáти, послáти, постелúти, ся. — Постели килим. — Постели постíль. — Що не вміє білую постéлю слать. Я ж старому постíль білу постелю́. н. п.

2. (**вы́стлать**) — мости́ти, помости́ти. — Помостили поміст.

3. сла́ти ся, стели́ти ся, постели́ти ся, розстила́ти ся, розісла́ти ся. — Хміль по землї стелить ся. — Чом ти не стелиш ся? Я вже постелив ся.

Сто = сто, со́тня. — **Сто съ ли́шнимъ** = сто з о́ком, стона́дцять. — Оддячити сто з о́ком. Кот. — Нехай йому стопадцять болячок. н. пр. — **Сто ты́сячъ** = сто со́ткроть, сто ти́сяч.

Стогла́вый = стоголо́вий.

Стого́вый = стогови́й.

Стоголо́вникъ, рос. Carduus = буди́як, чортополо́х. С. Ап.

Стогъ, стожёкъ = стіг, стіжо́к, стіже́чок, половина — полу́стіжок, спід — підсто́жжя, підсті́жок, перемолоченої соломи — ожере́д, ожере́дь. — Стіг сіна. — Як в стіжечки поскладаєм, по козацьки погуляєм. н. п.

Сто́йка = 1. стоя́ння, сті́йка.

2. д. **Прила́вокъ.**

3. поставе́ць (нача́ння).

4. сто́вп, соха́ (що підпирає стелю).

Сто́йкій, ко = сті́йкий, непохи́тний, но.

Стойкомъ = д. **Сто́ймя.**

Сто́йкость = сті́йкість, непохи́тність. — У кого було більш терпіння і стійкости. Кн.

Сто́йло = сті́йло (С. Л.), стано́к. — Знай свиня своє стійло. н. пр.

Сто́имость = ва́ртість (С. Л.), сті́йність (С. Жел.), конто́вність, ці́на. — Вага тих подарунків не вартість, а щирість. Кн.

Сто́ймя = сті́йма, стовма́ (С. Жел.), стойма́, сто́ячки (С. Л.), навсто́ячки, сторч, навсто́рч. — Хата рублена, а сіни — стовма оба́полки. Кн. — Хто якого году не говів, тому того году навстоячки паску їсти. Ман.

Сто́йность = д. **Сто́имость.**

Сто́ить = коштува́ти (С. З. Л.), сто́їти, ва́ртим бу́ти, зна́чити. — Дуже довге весілля коштує і довгих грошей. — А скілько то грошей усе те коштує. Лев. — **Сто́итъ** = конту́є, ва́рто, ва́рт, сто́їть. — Кінь варт сто рублїв. С. З. — Нїчого мінї не коштує, бо милий купує. н. п. — Чого стоїть Шевченко, яко поет народний? Ос. — І буде варт на сьвігї жить, як матимеш кого любить. К. Ш. — **Сто́ющій** = ва́ртий (С. Л.), шага — шагови́й, копійку — копійча́ний. — Одна брова варта вола, а другій брові і цїни нема. н. пр. — **Не сто́итъ** = не ва́рт, не ва́рто. — Хто шага не береже, той і копійки не варт. н. пр. — Не варт про те й балакати. — Не варт і печеної цибулї. н. пр. — Парубок до богослова не варт доброго слова. н. пр. — **Не сто́итъ благода́рности** = нема́ за́ що дя́кувати, нема́ за́ що, нема́ дя́ки. — Спасибі! Нема за що. — Спасибі за рибу, а за раки — нема дяки. н. пр. — **Ему́ ничего́ не сто́итъ совра́ть** = хіба́ йому́ ва́жко збреха́ти? — Він за те нїчо́го не візьме, щоб збреха́ти. — Язико́м бреха́ть — не цїпом маха́ть. н. пр. — **Сто́итъ вамъ то́лько приказа́ть** = аби ви звелїти, тре́ба вам тільки звелїти.

Стокра́тный, по = сторазо́вий, стокра́т.

Стокъ = 1. у водяного млина — лотоки́, у будови — ри́нва. С. З. — З дощу та під ринву. н. пр.

2. спад. — Тут раз у раз болото, бо нема водї спаду. Кр.

Столбенѣть, остолбенѣть = нїмі́ти, остовпі́ти, ослупі́ти і д. під сл. **Остолбенѣть.**

Столбе́цъ = стовпе́ць.

Сто́лбикъ = сто́впчик, у рослин плідний — сторчмачо́к. — Малєвький хлопчик зліз на стовпчик. н. пр. — Хлопці всю малину пообривали, самісїнькі сторчмачки білїють ся. Кр.

Столбня́къ = правє́ць, прямє́ць. — **Привести́ въ столбня́къ** = правцє́м поста́вити. — **На него́ наше́лъ столбня́къ** = він остовпі́в.

Столбово́й = стовпови́й. — **С. доро́га** = верстови́й шлях. — І не верстовиї, а вольниї скрізь шляхи сьвятиї простелють ся. К. Ш. — **С. дворяни́нъ** = дворяни́н да́внього ро́ду, з дїда, з пра́дїда дворяни́н.

Столбообра́зный, столбча́тый = стовба́тий.

Столбъ = стовб, стовп, слуп (С. Л.), до котрого ворота начеплені — воріти́ця (Ман.), для підпори — соха́, прися́оха.

Столе́ч(ш)никъ = д. **Ска́терть.**

Столе́шница = стольни́ця.

Сто́ликъ = сто́лик, столе́ць, що в кутку стоїть — коси́нець, низенький, за котрий сїдають долї — си́рно, в церквї, де продають сьвічки — тита́рня (С. З.).

Столи́ца = столи́ця.

Столи́чный = столи́шний, столе́чний (Л. С.). — Столечний город Київ. Орлик. С. З.

Столи́шко = столе́ць (аби який).

Столкновє́ніе = спітка́ння, сути́ка, сути́чка.

Столкну́ть, ся = д. **Ста́лкивать, ся.**

Столо́вая = їда́льня. — Пішли до їдальнї, де вже сидїли при столї. Фр.

Столова́ться = харчува́ти ся, стравува́ти ся. — Стравувалась я в сусїдки. Фр.

Столовни́къ = харчовни́к (С. Ш.) і д. **Нахлѣбникъ.**

Столо́вый = 1. столе́шний.
2. харчови́й. — Харчові гроші.

Столонача́льникъ = столонача́льник, повітчик.

Столо́чь = стовкти́.

Сто́лпиться = зто́впити ся, зку́пити ся, зъюртова́ти ся, позто́вплювати ся.

Столпле́ніе = сто́впище, на́товп, ти́снява.

Столпы́ = д. **Сія́ніе сѣверное.**

Столъ = сті́л і д. **Сто́ликъ.** — **С. имѣть** = д. **Столова́ться.**

Столь = так, так са́мо.

Сто́лько = сті́льки. — **Сто́лько же** = сті́льки-ж. — **Сто́лько то** = сті́лькись. — **Состолькі́ми** = з тількома́.

Столѣ́тіе = столі́ття, вік.

Столѣ́тникъ, рос. Agave = столі́тник.

Столѣ́тній = столі́тній, вікови́й.

Столя́рная = столя́рня.

Столя́рничать = столярува́ти.

Столя́рный = сто́лярський.

Столяро́въ = сто́лярів.

Столя́ръ = сто́ляр.

Стона́ніе = стогна́ння. — Утомивсь я од стогнання, що ночі ридаю, моє ложе одиноке слїзьми обливаю. К. П.

Стона́ть = стогна́ти і д. **Стена́ть.** — **Часто сто́нущій** = стогнїй. Лев.

Стоно́гъ, ком. Oniscus asellus = стоно́га, мокри́ця.

Стонъ = сто́гін, стогна́ння. — Почує розмову Дніпра, його гомін і стогін. Кн.

Стопа́ = 1. ступня́ (ноги).
2. нога́. — **Къ стопа́мъ ва́шимъ** = до ні́г ва́ших. — **Идти́ почви́мъ стопа́мъ** = іти́ за ки́м, за чиїм слїдом, наслїдувати (кому).
3. стопа́ (у віршах). С. Жел.
4. ку́бок, пу́гарь (д. **Ку́бокъ.** Власне металїчний стакан або кружка без ушка).
5. стопа́ (папери). С. Л.

Сто́пка = 1. д. **Стопа́** (здр. 4).
2. кілО́к, кілО́чок або гвіздО́чок (в стїні або у вішалці задля вішання одежі то-що). — А у тої далекої рушник на кілочку, а у сеї близенької брівки на шнурочку. н. п.
3. стіжО́к (соли, білила, бакану або иньшої фарби).

Стоптáть = д. **Стáптывать.**

Сто́ра = зави́са (на вікнї, що підіймаєть ся і спускається).

Сторгова́ть, ся = сторгува́ти, ся, сторжи́ти, ся (С. З.), приторгува́ти, ви́торгувати. — Сторжили скирду сїна за 2 руб. Маркович. С. З.

Сторожево́й = вартови́й, сторожеви́й.

Сторожи́ть = сторожи́ти, вартува́ти, калаву́рити. — Пішов вартувати на баштан. н. к.

Сторо́жка = сторо́жка, калаву́рня, на баштанї, в лїсї — курінь, сторожо́вня.

Сто́рожкій = сторожки́й і д. **Осторо́жный.**

Сторожо́къ = 1. стрі́лка (у вагах на коромислї).
2. цу́рка (в пастцї), сторожо́к (на пр. в сїтцї). — Йде ловець, виносить сїтку; до землї його рука нахиля тернову вітку і ладнає сторожка. Щоголев.

Сто́рожъ = сто́рож, вартови́й, вартівни́к, вартови́к (С. Л.), калаву́рний (С. З.), чатівни́к, на баштанї — башта́нник (С. Ш.), в полї — лановий.

Сторона́, сторо́нка = 1. сторона́, сторі́нка, бік, бе́рег. — По той бік гора, по сей бік гора, проміж тими крутими горами сходила зоря. н. п. — На тім боцї, на толоцї. н. п. — **Въ сторонѣ́** = о́сторонь (С. Л.), по́сторонь, о́дсторонь (С. З.), на боцї, у бо́цї, по обо́чі, у́збіч, на у́збіч, з бо́ку, на о́длїтї (С. Л.), на о́дшибі (С. З.). — Вони стояли осторонь під вербою коло тину. Лев. — А тепер усе осторонь. Ст. Б. Х. — Становили їх осторонь масси. Пр. — Не спроможен стати осторонь самого себе. Кп. — Він одвічає, а той остає ся у боцї. Хар. — Лишаючи на боцї працю Голубева, скажу тепер... Зап. — Хотів сю часть лишити зовсїм на боцї. Зап. Фр. — Зручніш було стати узбіч. Кн. — Вози стояли на узбіч шляху. Кн. — От поженили їх, построїли їм на одшибі хату. н. к. Ман. — Стоїть собі хата на одшибі. С. З. — **Держа́ть себя́ въ сторонѣ́** = бу́ти о́сторонь і д. **Сторони́ться.** — **Въ сто́рону** = у бік, на́ бік. — Хата похилила ся на бік. — На́ бік хлопцї, на́ бік хлопцї, бо чорт мужа несе. н. п. — **Шу́тки въ сто́рону** = без жа́ртів. — **Въ противополо́жную сто́рону** = навпаки́ (С. Л.), на верле́. — Навпаки́ сонця. С. Л. — **Моё дѣло сторона́** = моя́ ха́та з кра́ю. н. пр. — **На сторонѣ́** = на о́дшибі. — Тай спорудив йому на одшибі нове дворище. Кн. — **На сто́рону** = а) д. **Въ сто́рону.** б) в чужі ру́ки, в чужи́й край. — **На всѣ́ четы́ре сто́роны** = на всї чо-

ти́рі, на всї чотирі́ ві́три. — За 15 верстов на всї 4 вітри — які є села і хуторі. Кн. — **Со стороны́** = збо́ку (С. Л.), поу́збіч. — Уся челядь догадалась, чого я зітхаю, зараз збоку усї бачуть, кого я кохаю. н. п. — **Со всѣхъ сторо́нъ** = з усіх боків, усїма́ сторона́ми. — Гей облягли їх, облягли Москалї та й усїма сторонами. н. п. — Небо охмарюється ся всїма сторонами. Кн. — **Одно́ю стороно́ю** = з одного бо́ку, одни́м бо́ком (С. Л.). — **Съ двухъ сторо́нъ, съ обѣихъ сторо́нъ** = з дво́х, з обо́х бо́ків, ноо́біч, оба́поль (С. Л.), оба́поли, обіруч. — **По сторона́мъ** = по бока́х, з боків. — **Смотрѣть по сторона́мъ** = ґа́ви лови́ти, ви́трішки продава́ти. — **Стороно́ю идти́, ѣхать** = бо́ком, бочко́м, на́взбіч, збо́ку доро́ги. — Їдь бочком, нїкого не зачепиш. н. пр. — **Узна́ть стороно́ю** = від люде́й дозна́тись, почу́ти, перечу́ти чере́з лю́ди. — Перечула через люди, що до мене милий буде. н. п. — **Лѣвая сторона́** = лївору́ччя. — **По лѣвую сто́рону** = на лїво, лївору́ч. — **Дѣти съ лѣвой стороны́** = байстрюки́ і д. **Незаконнорожденные.** — **Пра́вая с.** = правору́ччя. — **По пра́вую сто́рону** = на пра́во, правору́ч. — **Лицева́я сторона́** (тканини) = з лиця́, до́брий бік. — Дуже замазалось з лиця, треба перелицювати. — Та як бо ти дивиш ся? Подивись на добрий бік. Кр. — **Со́лнечная с.** = відсо́ння. — **Съ со́лнечной стороны́** = на відсо́ннї, з відсо́ння.

2. сторона́, сторі́нка, сторі́нонька, край, країна. — Свій край, як рай; чужа країна — як домовина. н. пр. — А на чужій на сторонцї зовуть мене заволокою. н. п. — **Въ на́шей сторонѣ** = в на́шім кра́ю, у нас. — **Родна́я сторона́** = рідний край. — **Чужа́я сторона́** = чужи́на (С. З.), чужа́ чужи́на, чужа́ сторона́. — Виряжала мати дочку в чужу стороночку. н. п. 3. (в процесї) — сторона́. — Жалобливая сторона і отпорная. Ст. Л.

Стороні́ться, посторони́ться, отсторони́ться = бокува́ти, одійти́ у бік, оступи́ти ся; цура́ти ся, усува́ти ся, ухиля́ти ся і д. **Отстраня́ться** і **Посторони́ться.** — Не бокуй, Марусе, не бокуй: сядь прямесенько, щоб було гарнесенько. н. п. — А далї стали й бокувати від мене. Фр. — Вернувшись з заслання, Кулїш не цурав ся Юзефовича. Кн.

Сторо́нникъ = прихи́льник, прибі́чник. — Прихильники славянофильської школи уживають термін „община“... Кн. — Самого Хмельницького не було — він з кількома прибічниками був у Криму. Л. Н. В.

Сторо́нній = сторо́ннїй, боково́й.

Сторо́нушка = сторі́нонька, сторо́нонька.

Стоскова́ться (по ко́мъ) = затужи́ти, зажури́тись, зану́дитись (за ким), в ту́гу вда́ти ся.

Стоцвѣтъ, рос. Anthemis nobilis L. = марина́, румя́нок, ху́павка. С. Ан.

Сто́чная труба́ = ри́нва. — З дощу та під ринву. н. пр.

Стоя́ніе = стоя́ння, посто́яння.

Стоя́нка = пості́й, посто́янка, стано́вище, стано́висько. — **Зи́мная с.** = зїмі́вля.

Стоя́ть, стать = стоя́ти, ста́ти. — **Сто́я** = навсто́ячки і д. **Сто́ймя.** — **Стоя́ть, какъ столбъ** = стовби́чити. — Кілька хвилин стовбичив непорушно, немов обшпарений. Лев. В. — **С. на часа́хъ** = на ва́ртї, на карау́лї стоя́ти, вартува́ти, чатува́ти. — **С. за пра́вду** = правдува́ти. — **С. на своёмъ** = пра́вити своє́. — **С. на моли́твѣ** = моли́ти ся. — **С. передъ кѣмъ безъ ша́пки** = шапкува́ти. — **С. на колѣня́хъ** = навко́лїшки стоя́ти, клїнчити (С. З.).

Стоя́чій = стоя́чий. — **Вода́ с.** = нете́ча (Зем.), стоя́ча вода́, водости́й. — **С. хлѣбъ** = хлїб на пнї або в скирда́х, не ви́молочений.

Стра́вливать, трави́ть = 1. трави́ти, випаса́ти, трави́ти, спа́сти, потоло́чити і д. **Вытра́вливать 1.** і **Потрави́ть.**

2. д. **Вытра́вливать 2.**

3. трави́ти, цькува́ти, під'южувати, підцько́вувати, зво́дити, трави́ти, нацькува́ти, звести́. — Усе зводи зводив: мінї накаже за дїда, а дїду за мене. Кр.

Страда́ = жни́во (С. З.), жнива́ (С. Аф.), жнитво́. — **Въ страду́** = у жнива́. С. Аф.

Страда́лецъ, страда́лица = стра́дник, ця, страда́льник, ця (С. Жел.), страда́лець (С. Жел.), му́ченик, ця. — Такого страдальника, як Шевченко, таких страждань, яких він зазнав... Кн.

Страда́льческій = страда́льницький.

Страда́льчество = страда́льництво. С. Жел.

Страда́ніе = стражда́ння (С. Жел.), страждува́ння, стра́да. — За ваші страждання нехай вам Бог дасть щасливої долї. Скл.

Страда́тельный = страда́льний. С. Жел.

Страда́ть = стра́ждати, терпі́ти (С. Ж.), му́чити ся, кара́ти ся. — За що не знаю я караюсь? К. Ш.

Стра́дный = жнивни́й. — **С. пора́** = жнива́.

Стра́жа = сторо́жа, сторо́женька, ва́рта (С. Л.), калаву́р, ча́та. — Пан приставив сторожу коло шкатулки, щоб не вкрали. н. к. — Пъяна сторожа заснула, а вони ноги на плечі. Кн. — Закли́кали молодиці нічку почувати, поставили стороженьку од баб вартувати. н. п. — Чорноморці не гаразд вчинили: на цю нічку темненькую варту не ставили. н. п. — **На стра́жѣ** = на сторо́жі, на ва́рті. — Батько й мати не сплять, на сторожі стоять, не пускають саму мене у садочок гулять. К. Ш. — **Подъ стра́жей** = за калаву́ром. — Приставили його за калавуром. н. о. — **С. лѣспа́я** = бекет.

Стра́жникъ = д. **Сто́рожъ.**

Страна́ = сторона́, край, країна (С. Ж.), і д. **Сторона́ 2.** — **Тёплая с.** = те́плий край (С. Ш.), тепли́чина (С. Ш.), тепліщина, куди птиці на зіму одлітають — ви́рій (С. Аф. З.). — Птиці з тепличини летять. С. Ш.

Страни́ца, страни́чка = сторона́, сторі́нка, бік, ка́ртка, ка́рточка.

Стра́нникъ, ца = стра́нній, стра́нния, мандрі́вець, вандрі́вець (С. Л.), мандрівни́чий.

Стра́нничать = 1. д. **Стра́нствовать.** 2. химерува́ти (С. З.), чудасі́йничати, шту́ки витворя́ти, штукарюва́ти.

Стра́нно = ду́дно, ди́вно, химе́рно (С. З.). — Чудно якось діється між нами. К. Ш.

Страннолюби́вый = гости́нний. С. Жел.

Страннопріи́мный = гости́нний. С. Жел.

Стра́нность = чудно́та (Кр.), дивина́ (С. З.), ди́вність, химе́ра, химе́рия.

Стра́нный = чудни́й, ди́вний, чуде́нний (С. З.), чудерна́стий, чудерна́цький, чудоро́дний, химе́рний (Кр.), чудасі́йний, неподо́бний, куме́дний (Кр.), непоми́сльний. — Він якийсь чудний. н. о. — Химерна казка. Кр. — Агафангел, кажете? химерне мня. — Оттакий то Перебендя старий та химерний. К. Ш. — Чудородна людина. Хар. — **Стра́нное де́ло** = чудасія (С. З.), ди́во. — **С. слу́чай** = приведе́нция. — **С. человѣкъ** = чудна́ люди́на.

Стра́нствіе = мандрува́ння, мандрівка і д. **Путеше́ствіе.**

Стра́нствователь = д. **Путеше́ственникъ.**

Стра́нствовать = мандрува́ти і д. **Путеше́ствовать.**

Страсти́шка = кортя́чка (С. Жел.).

Страстно́й = страстни́й, страшни́й. — **С. свѣча́** = страшна́ сьвічка. С. З. — **С. не́дѣля** = бі́лий, страшни́й ти́ждень. — На страшнім тижні, в Четвер, з вечора. н. пр. Гр.

Стра́стный, но = ре́вний, не, зага́рливий, во, жагу́чий, вогнюва́тий, при́страстний (С. Жел.). — От чому загарлива охота до малярства прокинула ся у Шевченка. Кн. — Костомаров загарливо доводив неминучу потребу славянської спілки. Кн. — І вдивила очі чорні в небо ясне, миготючее і сьпівае пісню тихо і самотну і жагучую. Мова. — Вогнювата молодиця. н. о. — **С. человѣкъ** = пасья́нт. Київщина.

Страстотерпецъ, страстоте́рпица — му́ченик, ця.

Стра́сть = 1. му́ка, стражда́ння, скорбо́та, па́сия. — **Стра́сти Госпо́дни** = стра́сті, па́сия. С. Жел. 2. жада́ння, жага́, жагота́, загара́ра (С. Жел.), па́сия, страсть, при́страсть, до чого — унада, кортя́чка (С. Жел.). — З жагою приставав він до спільної праці. Лев. В. — І була палка жагота до громадської роботи. Мова. — Тиж дідові загари додаси. Ст. Б. Х. — **С. любо́вная** = любощі, любки́. — З любощів він загубив душу, з любків і голову поклав. Греб. 3. страх, жах, ляк, боясть. — **С. взяла́** = страх, жах напав, опанував. — **Со страсте́й не зна́лъ, что де́лать** = з ля́ку не знав, що й робити. 4. ду́же, на́дто, страх, страше́нно. — **Мнѣ страсть хо́чется** = мині ду́же хо́четь ся. — **Страсть какъ бо́ленъ** = страше́нно хво́рий. — Страх мині не хочеть ся з старим дідом ворочать ся. н. п.

Стра́усовый = струсе́вий, стру́сий, трусе́вий (С. Ш.), трусько́вий. — От іде він, аж лежить струсе перо. н. к. — Трусеве перо. С. Ш.

Стра́усъ, пт. Struthio camelus = стру́с (С. Ш.), струсь (С. Жел.), трус (С. Ш.), трусько́.

Страхова́ніе = штрахова́ння, асекура́ция.

Страхова́ть, застрахова́ть = штрахова́ти, асекурова́ти, заштрахова́ти.

Страхово́й = штрахови́й, поже́жний.

Страхъ = страх, о́страх (С. З.), ляк, жах (С. З.), страхота́, жахо́та, тру́са, трусани́на, бій, по́полох. — Такий острах піде по селу, що крий Боже. С. З. — Мене

мов острах взив який: підвів я погляд боязкий. Пч. — А лях од жаху вмірає. н. д. — Так той чоловік і замер з ляку. п. к. Гр. — Вчинив єси ясу і поміж панами великую трусу. н. д. — Не має бою. Кр. — **Стра́хи** = страхі́ття, страхіння. — Любить балакати про усякі страхіття. Лев. — **Набра́ться стра́ху** = настраха́ти ся, нажаха́ти ся. — **Нагна́ть с.** = хо́лоду, страху́ нагна́ти, жа́ху завда́ти. — **Пани́ческій страхъ** = переполо́х, поля́ка (д. **Па́ника**). — **Со стра́ху** = з ля́ку, од ля́ку, од жа́ху, од бо́ю (Кр.). — **Взять на сво́й страхъ** = на свою одві́чальність взя́ти.

Страхъ = ду́же, страше́нно. — **Страхъ какъ бога́тъ** = страше́нно бага́тий. — **Страхъ мно́го наро́ду** = страше́нно бага́то люде́й.

Страши́лище, страши́ло = страхо́вище (С. Л.), страши́дло, страховина́ (С. Л.), страхі́ття, страховіття (С. Л.), заполо́ха, опу́дало (С. З.) і д. **Пу́галище.** — Як би я побачила таке страховище, то там би на місці і вмерла. Лев. — Дав нам Бог суддю! Просто не суддя, а страховище на людей. Кн. — Ти моїм козакам не заполоха. н. п.

Страши́ть, устраши́ть, ся = страха́ти, ся (С. З. Л.), ляка́ти (С. Л.), жаха́ти, страши́ти, ся (С. Л.), настраха́ти, настраши́ти (С. Л.), наляка́ти, ся, устрахну́ти ся (С. Ш.).

Страшли́вый = д. **Боязли́вый, Пужли́вый.**

Стра́шно = стра́шно (С. Л.), бо́язко, боязно (С. Л.), ля́чно, жа́хно; стра́шно, страше́нно. — Е ні! страшно, вовк вибіжить з лісу. Коц. — Йому лячно стало але лиш на хвилину. Фр. — **Она стра́шно подурне́ла** = вона́ страше́нно споганіла.

Стра́шный = страшни́й (С. Л.), дуже — страше́нний, страхове́нний. С. Л. — Перо страшне не в гусака, а у дяка. н. пр. — Аж суне вовк — такий страшенний та здоровенний. Б. Г. — **С. разска́зъ** = строхо́вина.

Страща́ть = д. **Страши́ть.**

Стра́щивать, стрости́ть = д. **Ссу́чивать.**

Стрека́ть, стрекну́ть = штрика́ти, шпига́ти, штрикну́ти, шпигну́ти. — Штрикнув виделкою у мясо. Чайч.

Стрекну́ть = 1. д. **Стрека́ть.** 2. да́ти дра́ла, дмухача́ да́ти, дмухну́ти, чкурну́ти, дременути.

Стрекоза́, ком. Libellula = ба́бка, са́мчик — ба́бич (С. Ш.), з темносиніми крилами — боло́тянка (Ман.). — Бабок, метеликів над нею грає сила. Гр. (Д. **Коромы́сло 2.**)

Стрекози́нъ = ба́бчин.

Стрекота́ніе = скре́кіт, скре́гіт.

Стрекота́ть = 1. скрекота́ти, скрегота́(ї)ти, заскреготати. — Сорока скрекоче. 2. цокота́(ї)ти, торохтіти.

Стремгла́въ = стрім, стрімголо́в (С. Л.), сторч (С. З. Л.), на́сторч, сторчака́ (С. З. Л.); прожо́гом, ми́ттю. — Аж голова йде колом од страху, щоб стрімголов з вершини не упасти. Ст. Б. Х. — Чортяка упав з неба сторчака. С. З. — Прожогом кинув ся у воду. — Не розглядівши броду, не лізь прожогом у воду. н. пр. — **Упа́сть стремгла́въ** = стрімголо́в упа́сти, сторчака́ да́ти.

Стреме́шка = штри́нка (коло штанів чи спіднїх).

Стреми́тельно = прожо́гом, ми́ттю. — А вовк злякав ся та прожогом у дірку. Гр. Чайч.

Стреми́тельный = валки́й, нава́льний (С. З.).

Стреми́ть = 1. тягти́, уно́сити. 2. (**устреми́ть**) — направля́ти, справля́ти, наверта́ти і д. **Направля́ть 1.**

Стреми́ться = 1. ли́нути (С. Л.), вузьким струмком — дзюрко́м бі́гти. — Вода лине. 2. змага́ти ся, намага́ти ся, домога́ти ся, допина́ти, ся (чого, до чо́го), прямува́ти, прива́ти ся (куди, до чого), уганя́ти ся (за чим). С. Л. — Нїмцї пильно намагали ся до того, щоб знищити Славян. Бар. О. — Володарі намагали ся усувати автономію покопвічну. Ог. — Допинаючи своїх желанїй. Л. В.

Стремле́ніе = змага́ння (С. Л.), прива́ння, прямува́ння, вперед — розго́н. С. Л. — Народ з своїми змаганнями єсть єдиний герой істориї. Зап. Груш. — А може всї наші думи, наші змагання — все те одна помилка. Фр. — Україна не показувала і малого змагання, підвертати під себе чужинців. Бар. О. — Гострий біль тих думок гнїтив у йому хіть до змагання. Лев. В.

Стремни́на = кру́ча (С. Л.), строма́ (С. Л.), стромови́на, у́рвище (С. Ш.) — Скеля висока та ще коли б похила, а тож стромовина така, наче обтесана. Кн.

Стремни́стый = крути́й, урви́стий. — Урвиста скеля.

Стремѣть = стирча́ти.

Стре́мя = стре́мень, стре́мено́ (С. Л.), мн. стремена́.

Стремя́нка = 1. сту́панка, д. **Ла́зня.**

2. схо́дня (драбинка з набитими зверху брусками).
3. драби́нка (мотузяна).

Стремя́нный = стременни́й. — **С. реме́нь** = пу́плиця, пи́слище (Ман.).

Стреноживать, стреножить = трено́жити (С. Ш.), потрено́жити, усіх — перетрено́жити. — Перетреножили коней та й пустили на пашу.

Стре́петь, пт. Otis tetrax = хохітва́, стре́пет.

Стре́скивать, стре́скать = же́рти, ло́пати, тріскати, ноже́рти, потріскати, зло́пати, стріскати. — Наша невістка що не дай, то стріска. н. пр.

Стречо́къ, у виразі: **„дать стречка́“** = да́ти дра́ла, да́ти дмухача́, тя́гу, дропака́, дремену́ти, дмухну́ти, чкурну́ти. — Він, взявши торбу, тягу дав. Кот.

Стрига́чъ = стрижі́й. Ман.

Стрибо́гъ = посви́стач, вітрів ба́тько.

Стригу́нъ, стригуне́цъ = стрижа́к, чо́к, стригу́н, стригуне́ць.

Стри́жка = 1. стри́жка (дія).
2. стри́га.

Стрижо́вый = щуро́вий.

Стрижъ, пт. Hirundo riparia = щур. С. Жел.

Стричь, остри́чь, ся = стри́гти, постри́гти, ся, чикри́жити, ко́кати (Ман.). — **Стригу́щій ове́цъ** = стрижі́й. Ман. — **Стри́женный, ая** = стри́га. — **С. голова́ дуже низько** = ги́ря. — Забравши деяких Троянців, осмалених як гиря, ланців. Кот.

Строга́ло = д. **Руба́нокъ.**

Строга́тельный = стружни́й. — Стружний ослін. Сп.

Строга́ть = струга́ти (С. З. Л.), застру́гувати, гемблем — гемблюва́ти (С. Л.). — Я б ставив лавоньку, ти б гемблювала. н. п.

Стро́гій = стро́гий (С. Жел.), сро́гий (С. З. Жел.), сувори́й (С. Жел.), го́стрий.

Стро́гость = стро́гість (С. Жел.), го́стрий.

Стро́гость = стро́гість (С. Жел.), суво́рість.

Строевой = 1. будова́льний.
2. шереговий, строєвий.

Строе́ніе = 1. будува́ння (дія). С. Л. Ш.
2. будо́ва, буді́вля, буди́нок, будова́ння. С. Л. Ш. — Пляц з домом, коморою і всім будованням. К. Ст. — Зо всею маєтностю своєю і з будованням, своїм коштом побудованим. Ст. Л. — Д. ще під сл. **Постро́йка.**
3. стро́їння, настро́ювання, нала́жування, ладнува́ння (на пр. гуслів).

Строй = 1. стрій, шик (С. З.), в шерегу — ла́ва (С. З.), шере́га, в три лави, у Запорожців — бато́ва (С. З.), в гострий трьохкутник — трія́нгула, в колонах — сакма́. Евар. — Тоді дівко заплачиш, як у строю побачиш. н. п. — Стояли в шиках посеред майдану сїчового. Л. В.
2. лад, зго́дність (тонів).

Стро́йно = в лад, зго́дно, зграйно.

Стро́йность = 1. стру́нкість, огря́дність.
2. лад, зграйність, зго́дність то́нів. — В єднанню обох цїх хорів було стільки згрийности. Зоря.

Стро́йный = 1. струнки́й (С. З.), струнки́й (С. Л. Ос.), ставни́й (С. З.), огряднийй, стрімки́й, стебелькува́тий (Лев.). — А нема над неї в цїлім сьвітї ні з волохинь, ні з чорнявих та струнких латинок. Ст. С. — Така струнка, мов та тополенька гнучка. Пч. — Зерно коріння постелить в ту пору, кине струнькую стеблину у гору. Щоголев. — Одна ж дівка чорнявая, красовита та вродливая, ставна, гнучка і висока, мов тополя шелестливая. Мова. — Стан стрімкий, тонесенький. Як. — Євмен був саженого зросту, а стрімкий — як коноплина. Кн. — Стебелькувата дівчина. Ман.
2. ла́дний, зго́дний, зграйний.

Строи́тель = будовни́к (С. Ж.), будовни́чий (К. Св. П.).

Строи́тельство = будовни́цство. — Церковне будовництво перейшло до нас з Греції, але незабаром завелись і свої будовничі з Русинів. Бар. О.

Стро́ить = 1. (**постро́ить**) — будува́ти, стро́їти, ста́вити, збудува́ти, постро́їти, ся, поста́вити, мурований будинок — мурова́ти, змурова́ти. — Мости, де би потреба указувала, будовать. Ст. Л. — Не міг Шевченко забути, хто будував Петербург. Зап. Кок. — Хоч позволив хан на пісках новим кошем стати, та заказав Запорожцям церкву будувати. К. Ш. — Збудуй хату з лободи, а в чужую не води. н. п. — Д. ще під сл. **Постро́ить.** — **Не вдругъ Москва́ стро́илась,** н. пр. = не ра́зом Ки́їв будува́в ся н. пр. — **С. воздушные за́мки** = д. під сл. **За́мокъ** — **С. лѣса́** = решту́вати, ста́вити решто́вання.
2. (**настро́ить**) — стро́їти, нала́жувати, ладнува́ти і т. д. д. **Настра́ивать 2.**
3. (**вы́строить**) — стро́їти, шикува́ти (С. З. Л.), шерегува́ти, ви́строїти, вшикува́ти, ся. — Зібрав і кінних і піхоту і всіх до битви шикував. Кот. — Що за радість вибірати старого діда? Не шерегувати йому козацького війська. І. Г.

4. (**настро́ить**) — витворя́ти, виробля́ти, ко́їти, бро́їти, нако́їти. — **С. ку́ры** = д. під сл. **Ку́ры**. — **С. шту́ки** = штукарюва́ти. — Таке витворяє, що ну... — Накоїв багато лиха.

Строка́ = стрі́чка (С. Л.), ряд о́к, сте́жка (С. Л.). — Цїлими місяцями не міг написати ні одного рядка. Л. Н. В. — **Прика́зная с.** = крючо́к, карлю́чка.

Стро́мкій = не рі́вний, шарша́вий.

Стропи́лина, стропи́ло = кро́ква (С. З. Л.), кро́квина, кро́кви, на розї — нарі́жник (Ман.), на сохи під покрівлю — ощепини, окладки́ (Лев.), ключи́ни (Ман.). — Яка кроква, така й лата. н. пр.

Стропи́лить = ста́вити кро́кви.

Стропи́льный = кроківни́й.

Стропи́ть = д. **Стропи́лить**.

Стропти́вость = супере́куватість, супротивність, непокірність.

Стропти́вый = супере́куватий, супроти́вний, сварки́й, непокі́рний, незго́дливий (С. Ж.).

Стро́усъ = д. **Стра́усъ**.

Строчи́ть = 1. (**вы́строчить**) — стебнува́ти, ви́стебнувати.

2. (**настрочи́ть**) — дря́пати, шкря́бати, писа́ти на швидку́ ру́ку, надря́пати, нашкря́бати. — Нашкрябає на коліні пачпорт тай дасть. н. о.

Стро́чка = 1. д. **Строка́**.

2. ви́стїг, стебні́вка. — **Въ стро́чку** = ви́стїгом.

3. стебнува́ння (в шитві).

Стро́чный = рядкови́й. — **Стро́чныя бу́квы** = малі́ бу́кви.

Струбцы́нга = шруб (для стискання, у столярів).

Струга́ть = д. **Строга́ть**.

Струговóй = 1. гембльо́вий.

2. байдако́вий, байда́шний.

Струговщи́къ = байда́шник.

Стругъ, стружёкъ = 1. байда́к, байдачо́к (д. під сл. **Ло́дка**).

2. струг, стру́гель (С. Жел.), ге́мбель, скобе́ль, скобе́лка. — Годї, майстре, гемблем гемблювати: прийде батько, буде сокирою підправляти. н. п.

Стру́дель = вертуни́. — Смашні вертуни. Кн.

Стружи́ть, вы́стружить = д. **Строга́ть**.

Стру́жка = 1. струга́ння.

2. стру́жка (С. Жел.), остру́жка (С. Пар.), стру́галка. — Старша дружка — як стружка. н. п.

Стру́йка = д. **Струя́**.

Струи́ть, ся = точи́ти ся (С. Ш.), дзюри́ти, ся, дзюркотїти (С. Жел.). — Вода точить ся. С. Ш.

Стру́йчатый = хвиля́стий.

Струкъ, стручёкъ = стру́к, струк, стручо́к.

Струна́, стру́нка = струна́, тонка метал. — басо́к (С. Ш.). — В бандурі — 12; товсті зовуть ся бунта́ми (бас, 2-ий бас, 3-ий бас, дротова́, прийма, те́рция); останні шість зовуть ся — при́струнками. Остап Вересай. — В лірі: середня — мело́дія, друга — те́нор, третя — байо́рк. З. Боян. — **Задѣть за живу́ю струну́** = за живе́ зачепи́ти.

Стру́нный = стру́нний, струнови́й.

Струноподо́бный = струнки́й.

Струпъ = струп, мн. стру́шня, шо́лудї.

Струпѣть, остру́пѣть = струпі́ти, застру́пити ся.

Стру́сить, струхну́ть = зляка́ти ся, вжахну́ти ся, оторопі́ти, зво́мпити. — Не звомпив же і Сїчовик, на пъядь не одступив і сьміло дивив ся. О. Ст. — Дорес ізвомпив сїромаха, бо був Ентел не певна птаха, як чорноморський злий козак. Кот.

Стручёкъ = д. **Струкъ**.

Стручкова́тый = струкова́тий, струкова́тий.

Стручко́вый = стру(ю)чкови́й. — **С. пе́рецъ** = д. під сл. **Пе́рецъ**. — **С трава́** = д. **Ко́рень соло́дковый**.

Струя́ = стру́я (С. Жел.), стру́ме(і)нь (С. Жел.), струмо́к (С. З. Л.), струмо́чок, цівка. — Істория — є та керниця, з якої животворною цівкою бъє та сила, що бадьорить енергію. Кн. — **Струёй течь** = дзюрко́м текти́, бігти і д. **Струи́ть, ся**. — **Пуска́ть струёй** = ци́ркати.

Стрыгу́ша = во́вна (з вівці острижена).

Стрѣла́, стрѣлка = 1. стрі́ла, стрі́лка.

2. стрі́лка (на пр. у годиннику, в компасї, у вагів то-що).

3. рос. Menyanthes trifoliata L. — трифо́лія, бобовни́к, зубовни́к, Sagittaria Sagittaefolia L. — стрі́лка, водяна́ стрілиця, чо́вник. С. Ан. — **Лу́ковичная стрѣлка** = стрі́лка, ду́дка, цибо́к, ци́бка.

Стрѣлко́вый = стрілє́цький, стрільцєвий.

Стрѣло́къ = стрілє́ць, влучний — цїлє́ць. — Стрілець стріляє, а Бог кулї носить. н. пр. — Салдат був на службі і був стрілець добрий. Гр. Чайч.

Стрѣлоли́стникъ, рос. Sagittaria = д. **Стрѣла́ 3**.

Стрѣлочка = д. **Стрѣлá**.

Стрѣльбá = стріля́ння і д. **Пальбá**.

Стрѣльнýть = д. **Стрѣля́ть 1.**

Стрѣльчатый = стрілкуватий.

Стрѣля́ніе = стріля́ння і д. **Пальбá**.

Стрѣля́ть = 1. (**выстрѣлить, стрѣльнýть**) — стріля́ти, пали́ти (С. З.), торóхкати (дуже гучно), стрельнýти, ви́палити, вдáрити, торóхнути (С. Ш.). — Поробили шанці, як вдарили з семи гармат у середу вранці. н. п. — Випалив з рушниці. н. к. — **Стрѣля́етъ въ ушáхъ** = стріля́є, штрикáє в ýхах.

2. (**застрѣли́ть**) — стріля́ти, застре́лити, застрі́лити, заби́ти, вби́ти.

Стря́паніе = гото́вання, по́рання (С. Л.), перева́ри. — Хіба в їх такі великі перева́ри? Борщ та каша. Кр.

Стря́пать, состря́пать = готува́ти, кухова́рити, по́рати ся, зготува́ти. — Татари вечерю готують. Л. В.

Стряпня́ = д. **Стря́паніе**.

Стряпýха = кухова́рка.

Стряпýчая = д. **Кýхня**.

Стря́пчій = 1. д. **Адвокáть**. — **Прися́жный с.** = адвокáт при торго́вому судї.

2. урядóвець, що доглядáє за викона́нням зако́нів.

Стря́хивать, стряхнýть, ся = обтру́шувати, струси́ти, обтруси́ти, ся. — Треба обтрусити ся — уся кирея в снїгу. Кп.

Студени́стый = драгли́стий.

Студено́ = хóлодно, зи́мно.

Студёный = холóдний, зи́мний.

Студень = холоде́ць (С. З.), драглї (С. Аф.). — Холодцем та ковбасою закусили. Кот. — І ковбас і холодцю доволї. К. К. — Були драглї, та спати лягли (поїли їх). н. пр. — Ніжки з часником, драглями варені на славу. Мак. — Привіз мужик в місто сїно, продав його зрання, купив собі добру миску драглїв на снїдання. Руд.

Студенѣть = холоднїти, холоднїшати.

Студи́ть, остуди́ть, ся = студи́ти, холоди́ти, простуди́ти, прохолоди́ти і д. **Охлажда́ть, ся.** — Гаряче! Студи, дураче! н. пр.

Сту́жа = хóлод, холоднéча (С. З.), моро́з.

Сту́кальце = д. **Колоти́ло**.

Сту́каніе = сту́кання, грю́кання.

Сту́кать, сту́кнуть = сту́кати, грю́кати, сту́кнути, грю́кнути, грімну́ти, торóхнути (С. Ш.).

Сту́каться, сту́кнуться = сту́кати ся, сту́кнути ся, уда́рити ся, торóхнути ся. — Торохнув ся лобом об стїну.

Стукотня́ = стукотня́ (С. З. Л.), сту́княва (С. Л.), стукотнéча, стукотня́ва (С. Л.), гру(ю)котня́, грюкотнéча, гру́(ю)княва (С. Л.), гуркотня́ (С. З.), торóхнява, торохнéча, торохкони́на, тара́хкання, тарахкани́на (С. Ш.), од ніг — тупотня́ (С. Л. Ш.), од кінських ніг — тупотня́ва (С. Ш.).

Стукъ = стук, сту́кот (С. Л.), дужчий — грюк (С. Л.), сильний але глухий — бу́хання (С. Л.), від сокири — цюк і д. **Стукотня́**.

Стукъ = стук, грюк, бух, гуп, торóх (С. Ш.). — Стук, грюк в віконéчко — вийди серце коханочко. н. п.

Стулъ, сту́ликъ = 1. сту́лець (С. Л.), стілéць, стíльчик, дзи́глик (С. Аф. З.), дзи́гличок (С. Аф.). — На тім кораблику золотий стільчик стоїть, на йому гречна панна сидить. н. п. Под. — Ой стань, братїку, на стілець, та подай з полиці гребінець, стань, батеньку, на стільчик, подай щіточку-гребінчик. н. п. Под. — Сїла на круглому дзигликові коло стола. Лев. — Стіл заслáний старенькою скатертиною, а позад його на високому дзи́глику сидить. Лев. В. — В кутку стояв дзиглик, на котрому В. С. залюбки сидїв з гитарою у руцї. Скл. — Веде в господу потихеньку і дзиглика їй підставляє. Мет.

2. колóдка (до якої привъязують въязнїв).

Сту́па, сту́пка = сту́па, сту́пка, мущи́р (С. З. Л.), деревъяна — салото́вка, ковга́нка. — Товкти перець в мущиру. С. З. — Ковганка салу переводчиця. н. пр. Д. ще під сл. **И́готь.**

Ступа́ = ходá (вільна, про коней).

Ступа́ть, ступи́ть = ступа́ти, ступи́ти, ступну́ти, важко — чвала́ти, чала́пати. — Куди не ступне, гроші за ним. Кр. — Ступай, коню, ступай ворон з гори камъяної до тиеї дївчиноньки, що чорнії брови. н. п.

Ступе́нь, ка = сту́пінь, щабе́ль, ступни́ця, в екіпажі — підні́жжя, ступі́йка. — Трохи не долїз по драбині, як щабель уломив ся. — Із ступниці на ступницю спускалась до долу, напослїдок опинилась і боса і гола. Мова.

Ступе́ньки = хóди, схóди, східцї (С. З. Л.), при́ступки. — Ледві ступила я на сходи до ганку. Кн. — Було видно високі стовпи церкви з широкими залїзними східцями. Мова. Д. ще під сл. **Лѣстница.**

Сту́пица = ма́точина, ступи́ця, колóдиця, товстий кінець — си́ч, тонкий — ру-

ка́в. — Колеса загрузли по саму маточину. н. о.

Ступня́ = ступня́, плюсня́. — Черевик не налазить, уся плюсня опухла. Кн.

Ступь = д. **По́ступь** і **Похо́дка.**

Стуча́ніе = сту́кання, грю́кання, ту́кання, гу́пання, торо́хкання.

Стуча́ть, сту́кнуть = сту́кати, грю́кати, сту́кнути, грю́кнути, довго — стукотїти, грюкотїти, сильно — тара́хкати (С. Ш.), торо́хкати, торо́хнути (С. Ш.), про годинник — токотїти (С. Ш.), цо́кати, про зуби — цокота́ти, цокотїти, про серце — колоти́тись, ногою — ту́(о́)пати, ту(о)потїти, го́пати, в такт — підту́пувати, сокирою — цю́кати, рівномірно — ту́кати (С. Ш.), токотїти (С. Ш.), сильно — гу́гати, ге́пати, тугонїти (С. Ш.), стугонїти, турготїти, глухо — бу́хати, при швидкій ході — копотїти, перестать — переста́кати, перегрю́кати і т. д. — Прийшов у ночі тай стукотить. н. о. Ет. зб. — Дятел тукає в дерево. С. Ш. — Дріжить як мокрий хорт, зубами знай цокоче. Греб.

Стушева́ться = пошити ся між лю́ди.

Стыди́ть, ся, пристыди́ть, устыди́ть, ся = соро́мити, ся, со́рому завдава́ти, устиджа́ти, стида́ти ся, встида́ти ся, соро́мати ся, соро́мляти ся, засоро́мити, ся, со́рому завда́ти, застида́ти, ся. — Хто Бога не боїть ся, той і людей не соромить ся. н. пр. — Упхала лице в рукав, ніби во на соромить ся. Федь. — Бо я вже Бога не боюсь і не соромлю ся людей. К. Ш. — Голодний, а попросить соромаєть ся. Гр. Чайч. — А я стала приступати, стала його устиджати. н. п. — Застидали дитину. Лев. — Вони соромляють ся. Греб.

Стыдли́вость = соромли́вість, соромя́ливість (С. Ж.). — Жіноцька соромливість взяла своє. Кн. — Мов би хотїла вона ворухнутись — та соромливість спиняла від того. О. Пч.

Стыдли́вый, во = соромли́вий, соромъя́зли́вий (С. Л.), соромля́жий, соромляжли́вий, во (С. Л.). — Соромливий, як на шлюбі панна. Ст. С. — Гетьте! Соромязливо одмовляю йому, не лїзьте! О. Мир.

Сты́дно = со́ромно (С. Л.), со́ром. — Матушцї починало вже робити ся соромно, що погрішила на свого пан'отця. Лев. В.

Сты́дный = соромо́тний, стидки́й.

Стыдъ = со́ром, соромо́та (С. Л.), ганьба́. — У доброго чоловіка сором на виду, а у ледачого під підошвами. н. пр. — Гріх перед Богом і перед людьми сором. Кн. — Ледащиця з мене кпить ся — мінї соромота. н. п. — **Вводи́ть въ стыдъ** = со́рому завдава́ти.

Сты́лу = зза́ду.

Сты́нуть, стыть, осты́ть = 1. холо́нути, застига́ти, захоло́нути, прохоло́нути, засти́гти, засти́гнути. — Холоне серце, як згадаю, що не в Украйнї поховають. К. Ш. — Прохолонув борщ.

2. ме́рзнути, замерза́ти, заме́рзнути.

Сты́чка = пети́чка (С. З.), бійка, колотне́ча; сва́рка.

Стѣна́, стѣнка = стїна́, стїнка, камъяна мур, проти печі — передпі́чна, знадвірня, фасадна — чі́льна. — Прозьба мур пробиває. н. пр. — **Стѣна́ объ стѣну́** = опостїнь. — Кватирував сей студент опостїнь з Гулаком. Кн. — Він сидїв в острозї опостїнь з Шевченком. Кн. — **Идти́ стѣно́ю** = ла́вою йти́.

Стѣнно́й = стїнни́й.

Стѣнобитный = муроло́мний. — **С. ору́діе, с. маши́на, стѣнолом**ъ = тара́н. С. Ш. — Приставив тарани до брами, в ворота зачали гатить. Кот.

Стѣнотóчецъ = ша́шель. С. Ш. — Як шашель точить.

Стѣсне́ніе = стис (С. З.), сти́ск, у́тиск (С. Ш.). — **С. въ груди́** = сти́ски. — Спину иноді ламає, ноги опухли, стиски мучили й удушья, ноги набрякали. Мак.

Стѣсни́тельный = утиска́ючий, тїсни́й, тяжки́й. — Тяжкі умови.

Стѣсня́ть, стѣсни́ть, ся = 1. тїсни́ти (С. Ш.) стиска́ти, сти́скувати, сти́снути, ся і д. **Сжима́ть.**

2. тїсни́ти (С. Ш.), утїсня́ти (С. З. Л.), утиска́ти, стиска́ти і д. **Притѣсня́ть.** — Тїснили нас постоями. н. п. — Москаль усїх стискав і собі не зискав. н. пр.

3. соро́мити, ся, стида́ти ся, ненасьмі́ти. — На вю парубки зглядають ся, її займати стидають ся. н. п. — Підійшов би, та не насьмію.

Стя́гивать, стяну́ть, ся = 1. стяга́ти, стягти́, зволокти́. — Насилу стягли човен з мілини. — **Стя́гивающій сѣно** = тяга́льник, тяга́ч.

3. стя́гувати, затя́гувати, затягти́, ся. — Стягаїть вірьовкою.

Стягъ = 1. д. **Рыча́гъ.** 2. д. **Зна́мя.**

Стяжа́ніе = надба́ння, придба́ння; д. **Корыстолю́біе** і **Любостяжа́ніе.**

Стяжа́ть = набува́ти, дба́ти.

Стяжа́тель = хапу́н, хапу́га.

Стяжáтельный = хтúвий, зажéрливий, хаптýрний.

Стянýть = 1. д. **Стя́гивать** і 2. д. **Стúбрить.**

Суббóта, здр. **суббóтка** = субóта, субíтка, субíтонька, у жидів — шáбас(ш). — **С. Лáзарева** (на 6 тижнї В. П.) — вéрбна субóта. — **С. родúтельская** = поминáльна с. — **С. на 5 нед. В. П.** = похвалá, похвáльна с. — **Наступúла суббóта** = посубóтíло. — **Прáздновать с.** (про жидів) — шабас(ш)увáти.

Суббóтники = сéкта роскóльників, що постя́ть по субóтах або ті з християн, що перейшли в жидівську вíру.

Суббóтный = субíтний. — **Суббóтная свéчá, вóдка** (у жидів) — шабашівка.

Суббóтникъ = субíтки (С. З.), суботкóве (С. З.), памъятнé, памъяткóве (кара в школах по суботах).

Субóй = замéт (д. **Сугрóбъ**).

Суглúнокъ = сýглинок. С. Жел.

Сугóрбиться = згóрбити ся.

Сугрóбъ = замéт (С. З.), великий — кучугýра, впоперек дороги — перевíй. — Замети снíг навергав такі, що й стріхи не знати. Кн. — Тільки буде хижо вітер завивати і замети — гори буде намітати. Пч. О. — Там такі кучугури снíгу, що нї пройти, нї проїхати. н. о.

Сугýбо = удвóє (С. Ш.), подвíйно.

Сугýбый = подвíйний, двоїстий.

Судакóвина = судачúна.

Судáкъ, риба Perca Lucioperca = судáк, на Дону і в де-яких иньших місцях — сулá (С. З.), розплáтаний — сулá, Luciop rca Sondra Cuv. L. volgensis — секрéт, секрéтик. Ряб. — Вісїм хур провадив риби: там був оселедець, лящ, сула. Макар. — Сула була пластова. Маркович. С. З.

Судáрушка = 1. господúня.
2. коханка, любка, милодáнка і д. **Любóвница.**

Судáрыня = господúня, добрóдїйка. С. Л.

Сýдарь = господáрь, добрóдїй (С. Л.).

Судáчить = судúти і д. **Осуждáть 2.**

Судáчій = судакóвий.

Судéбникъ = статýт царя́ Івáна Васúльовича.

Судéбный = судовúй, сýдний. — Не можна одібрати прав без судового присуду. Кн. — **Судéбнымъ порядкомъ** = судóм, судóвне.

Судéйскій = судовúй (С. З.), судéйський. — Судовий панич. Кот.

Судéйша = суддїха.

Суднышко = судéнце.

Судúть = 1. дýмати, гадáти, міркувáти.
2. судúти.

Судúться = судúти ся, позивáти ся (С. Л.), правувáти ся, довго або раз-у-раз — тягáти ся (С. Ш.), водúти ся. — Бодай чорт з багатим позивав ся, а з дужим боров ся. н. пр. — З Богом не будеш позивати ся. н. пр. — Коза з вовком тягала ся, поки шкура зостала ся. н. пр.

Сýдно, мн. **сýдна** = стольчáк.

Суднó, мн. **судá** = сýдно, мн. сýдна, баркáс, дуб, байдáк, чáйка, галéра. (Д. під сл. **Корáбль** і **Лóдка**). — Судна козацькі хвиля на три части розбиває. н. п.

Сýдный = сýдний, судовúй. — **Сýдное дéло** = судовá справа.

Судовщúкъ = корабéльник. С. Жел. Пар.

Судовóй = судовúй.

Судоговорéніе = судові рéчі.

Судóкъ, частíше мн. **судкú** = 1. мисочкú з ýшками і ремінем, щоб носúти страву.
2. поставéць з пляшечкáми для óцту, гірчúцї тó-що.

Судомóйка = 1. жíнка, що перемивáє посýдину.
2. стúрка або вíхоть, мúйка. С. Жел. Пар. (д. **Мочáлка 2.**)

Судопроизвóдство = судочúнство, процéс, справа судовá.

Судорабóтникъ, судорабóчій = бурлáка, лóцман і всякий робíтник на сýднах.

Сýдорога, spasma, spasmus = корч (С. Жел. Пар.), кóрчі (С. Л.), корчíй, перелóги (С. З. Л.).

Сýдорожиться = кóрчити ся, кривúти ся.

Сýдорожный = корчовúй.

Судохóдный = судохóдний (С. Жел.), сплавнúй (С. Пар.).

Судъ = суд (місце і дїя), справа (дїя). — **Верхóвный судъ** = генерáльний суд. — **Искáть судá, просúть на когó въ судѣ** = позивáти (кого), позивáти ся (з ким). — Ой піду я до пана позивати Івана. н. п. — Потолочив кабаки, потолочив динї; будуть мене позивати вражі господинї. н. п. Под. — **Позвáть, привлéчь къ судý** = подáти на кóго в суд, потягтú на суд.

Судьбá, судьбúна, судьбúнушка = дóля (С. Аф. З. Л.), талáн (С. Ш.), планéта, здр. дóленька. — Наша доля у Матки Божої у приполї. н. пр. — Дав пан Бог дві долї: яку мамі, таку й донї. н. пр. — Який талан матцї, такий і дитятцї. н. пр. — **Злáя**

судьба́ = лиха́, тяжка́ годи́на, бе́зталань, недо́ля. — Побила мене лиха година. — В недолі не тужи ніко́ли. н. пр. — **Каки́ми судьба́ми вы здѣсь?** = як ви тут опини́лись, як се вас до́ля занесла́ сюди́, яки́м по́битом ви тут, яки́м ві́тром вас занесло́ сюди́?

Судьбы́ = призначе́ння (Боже).

Судья́ = суддя́ (С. З.), суде́ць, суд'я́щий, суди́тель, судьба́. С. Жел. — Жінка його — суддіха, дочка — суддівна, син — судівенко. — Вже ж мині судці присудили ту хату. Кр.

Суевѣ́рie = суєві́рє, суєві́рство (С. Жел.), пере́дсуд, забо́бон, забобо́нність. С. Жел. — Шептання, замовляння і иньших забобонів вистерігати ся. Б. Н.

Суевѣ́рный = суєві́рний, забобо́нний. С. Жел.

Суета́ = 1. ма́рність, марно́та. — Марність сього сьвіту. Кв.

2. метушня́, хватани́на, шамотня́ (С. З.), хапотня́ (С. Ш.), хапани́на, шамо́тнява, ша́рварок — І всюди рух, та метушня, та клопіт. Ст. Г. — Крик, метушня людий. Л. Н. В.

3. клопоту́н, ту́пало (С. Ш.), побі́гач (Лев.).

Суети́ться = метуши́ти ся (С. З. Л.), клопота́ти, ся, мота́ти ся, ту́пати (С. Ш.), комаши́ти ся, колоти́ти ся (С. Л.), скінчить — прометуши́ти ся. — А воно собі одиноке метушить ся по подвіррю. Ган. Барв. — Дітвори весела зграя гралась, метушилась. Гр. Чайч.

Суетли́вый = метушли́вий, клопотли́вий, хватки́й (С. Ш.), хапки́й (С. Ш.) і д. **Суета́ 3.** — Од начала клопотливого уряду мого. С. З.

Су́етность = ма́рність.

Су́етный, но = ма́рний, но. С. З.

Суетня́ = д. **Суета́ 2.**

Сужде́ніе, суже́ніе = 1. суд, ро́зсуд, о́бмисл і д. **Обсужде́ніе.**

2. суд, при́суд, рішене́ць і д. **Приговоръ** і **Рѣше́ніе.**

3. міркува́ння і д. **Разсужде́ніе 1.**

Сужде́нный = су́жений. — **Сужде́но** = суди́ло ся, наре́чено. — Так мині судило ся — під пъятницю родила ся. н. пр. — Колючим терном порослі стежки судило ся йому перейти. Кн. — Коли наречено вмірати, то й знахарі не відшепчуть. К. З. о Ю. Р.

Су́женый, ая = су́жений, на, богда́н, ка.

Су́живать, су́зить, ся = у́зити (С. Ш.), повузити, потісни́ти, ся, про кілько — позу́жувати, надто — переу́зити.

Су́ка = су́чка, суцїга. С. З.

Сукале́нъ, пт. Scolopax totanus = з поро́ди куличків.

Су́кинъ = су́чий.

Сукно́ = сукно́, червоне — кармази́н (С. З.), біле турецьке — габа́, англїйське — саета. С. З. — Червоний, як кармазин. н. пр.

Сукнова́льня = валю́ша (С. Л.), валю́ші, валю́шня, хвалю́ші, шапова́лка.

Сукнова́лъ = валїй (С. Л.), валю́шник, хвалю́шник, шапова́л (С. З.). — І мині не шаповал душу вивалив. н. пр.

Суковатый = сучкова́тий.

Суко́нка = сукни́на, суко́нце.

Суко́нный = сукня́ний (С. З.), суко́нний, з кармазину — кармази́новий, з габи — габо́вий, з саети — саетовий (Д. **Сукно́**). — **С. ма́стеръ** = сукна́р. — **С. рядъ** = суко́нниця.

Суко́нщикъ = сукна́р.

Су́кровица, Serum sanguinis = па́сока (С. З. Л.), мазка́ (С. З. Л.), сукро́виця, сукрова́тиця, з мертвого — ропа́ (С. Л.), мура́ва, мурави́ця.

Су́кровичный = сукрова́тий.

Сукъ = сучо́к.

Сулема́, Mercurius sublimatus corrosivus = сулима́.

Суле́я, суле́йка = пля́шечка (плескувата).

Сули́ть, посули́ть, ся = обіця́ти (С. З.), обіцяти, ся, наобіця́ти.

Султа́нъ = 1. салта́н (царь турецький).

2. ки́чка (на кивері).

Сума́, су́мка = то́рба, торби́на, торби́нка, то́рбочка, поб. торбе́шка, то́рбище (С. Ш.), на тютюн — гама́н, гаманець, у Гуцулів — та́шка (С. Ш.), на овес коням — ша́нька. — Налякав міх, то й торби страшно. н. пр. — Дітей годуй, а сам торби готуй. н. пр. — Хоч їду в гостину, то беру хліб в торбину. н. пр. — А в иньшого сіромахи ні хати, ні поля, тільки торба, а з торбини виглядає доля. К. Ш. — В ташці має Гуцул протичку, кремінь. С. Ш. — **С патро́нная** = ладівни́ця. (Д. **Ладу́нка, Патро́нница**). — **Сума́ перемётная** = 1. бе́сага, бе́саги, са́ква, са́ківка, саквй (С. З.). — Привязав сакви до року, взяв коня за повід. Мак. — А далї почепив собі сакви на плечі. Греб. 2. д. під сл. **Перемётный.**

Сумасбро́дничать = навісніти, шалїти (С. З.), шарабу́рити, навіженствовати.

Сумасбро́дный = навіже́ний, навіжде́ний, навісни́й, шале́нний (С. З.), нерозсу́дливий.

Сумасбро́дство = навіже́нство, шале́нство, дурі́ка, нерозсу́дливість.

Сумасбро́дствовать = д. **Сумасбро́дничать.**

Сумасбро́дъ = варъя́т.

Сумасше́дшій = божеві́льний (С. Л. Ш.), несамови́тий, навісни́й (С. З. Л.), навіже́нний (С. З. Л.), навісноголо́вий, біснува́тий. — Крик Соломії пронизав його, як дикий крик божевільного. Лев. — Оженив ся навісний та взяв біснувату, та не знали, що робити — підпалили хату. н. п. — **С. домъ** = божеві́льня. С. Ш.

Сумаше́ствіе = божеві́лля, навіже́нство (С. Л.), несамови́тість.

Сумаше́ствовать = божеволі́ти, божевілі́ти, навіснѣ́ти.

Сума́хъ, рос. Rhus Cotinus L. = рай-де́рево, ско́мпія. С. Ан.

Сумбу́рный = недоре́чний, недола́дний, неподо́бний, безглу́здий і д. **Вздо́рный** і **Нелѣ́пый.**

Сумбу́ръ = дурни́ця, бредня́, нїсенїтниця, безла́ддя, недола́дність і д. **Вздоръ** і **Нелѣ́пость.**

Су́мерки = смерк (С. З.), смерка́ння, легенькі — су́тінки, при́мерки, ранні — при́смерок. — Аж до смерку дзвонили. С. З. — В садку, а чи де там прийдеть ся, часами до смерку самого з сусїдом розмова ведеть ся. Пч. О. — В Суботоньку зранку а в Неділеньку до смерку ходить Маруся. н. п. — Пішов циган на толоку до сусїда зраня, а в сусїда без обіда косив до смерка́ння. Руд. — У вечері, коли сутінки перервуть роботу. Пісоч. — **С. ночны́е** = нічи́ни. — **Су́мерками, въ су́мерки** = сме́рком, при́смерком. — І все мінї перед очима мріє, а надто ще на самотї, смерком. Ст. Б. Х. — **Пере́дъ суме́рками** = при́смерком. — Ще не смеркало, а вже було при́смерком. Кн. — **Наступи́ть су́меркамъ** = приме́ркнути, сме́ркнути. — До вечора, як уже примеркло трохи. Гр. Чайч.

Су́мка = д. **Сума́.**

Су́мма = сума́, кошт.

Сумато́ха = суматя́ття (С. Л.), метушня́, метуші́ння, сумотня́, біганина́ (С. Л.), мішани́на, мішани́ця, ша́рварка, ша́йварок, гарми́дер, ре́йвах, трусени́ця, трусани́на і д. **Суета́ 2.** — Крик, метушня людей. Л. Н. В. — Усї заметушились, по всьому сему трусениця: чорт пана несе. Кр.

Сумато́шливый = д. **Суетли́вый.**

Су́мочка = д. **Сума́.**

Су́мракъ = су́тінок, сме́ркань (С. Ж.), мря́ка, мо́рок, те́мрява. — І в покоях стояв легкий сутінок, бо вікно було заслонене. Фр.

Су́мрачность = хму́рність, похму́рність.

Су́мрачный = хму́рий (С. Л.), хму́рний (С. Л.), похму́рий (Ос.), похму́рний, хма́рний, нахму́рий, те́мрявий. — Над Невою, під снігами, при похмурнім сонці ти полїг єси, мій друже, на чужій сторонці. Аф.

Су́мчатый = торби́нчатий. — **Су́мчатыя живо́тныя** = торбачі́. — Австралію посїдають: дзюбаки, кенгури і другі роди торбачів. Зем.

Сумѣ́ть = з'уміти, втя́ти, утя́ти. — **С. сдѣ́лать, угоди́ть** (кому) — потра́пити.

Сумя́тица = д. **Сумато́ха.**

Сундýкъ, здр. **сундучо́къ**, поб. **сундучи́ще** = скри́ня (С. Л. З. Жел.), скри́нька (С. Л.), скри́нка (С. Жел.), скри́нечка, скри́ниско (С. Жел.), на їстовне — шахва́рня, ящик в скринї на дрібні речі — прискри́нок, кришка — ві́ко (С. З.), подовжна стїнка передня — причі́лок, поперешна — бік. — Мудра господиня, коли повна скриня. п. пр. — Скриня вже була готова і гаразд набита. Мак. — Чоловік здаєть ся з достатками, але я в його скриню не лазив. Лев. — Став над скринею, взяв за віко, став одчиняти. Гр. Чайч.

Сундýчникъ = скри́нник, скриня́р (С. Жел.).

Сундýчный = скри́нний (Сп.), скриньови́й. — **С. ма́стеръ** = д. **Сундýчникъ.**

Сунýть, ся = д. **Сова́ть, ся.**

Су́песокъ, су́песь = су́пісок, піщани́ця, пісковина.

Супещаный = су́піскуватий.

Су́пить, насу́пить, ся = хму́рити, насу́плювати, ся і д. **Насу́пить, ся.**

Супово́й = суповий, ю́шечний. (С. Л.). — **С. ло́жка** = ополо́ник і д. **Разлива́льная.**

Супо́нить, засупо́нить = супо́нити, затягти́ супо́ню.

Супо́нь = супо́ня.

Супоро́сая, су́порось = супоро́са, поро́сна свиня́.

Супоста́тъ = во́рог, супроти́вник.

Супроти́въ = 1. д. **Про́тивъ, Вопреки́, Наперекóръ.**
2. під сл. **Сравне́ніе** д. **Въ сравне́ніи.**

Супру́га = супру́га (С. Жел.), жі́нка, дружи́на, дружи́нонька і д. **Жена́.** — Нема нї роду, родини, вї вірної дружини. н. п. — Добре жити з родиною, а ще лучче за го-

рою з дружиною молодою. К. Ш. — (Д. ще під сл. **Жена́**).

Супру́ги = супру́ги, подру́жжя, чоловік та жі́нка. — Несподіванна розлука супругів. Кн. — Ще на за наших батьків те було: молоде на Вкраїні подружжя жило: чоловік на імення Хома, жінка Марина. Гр. Чайч. — З радощів бенкетує — гуляє своє любе подружжя условляє. Гр. Чайч.

Супру́гъ = супру́г (С. Жел.), дружи́на, подру́жжя, чоловік, муж і д. **Мужъ 2.**

Супру́жескій = супру́жий, супружні́й. С. Жел. — Які наслі́дки розводу супружого? Ет. зб. — Під кінець першого року супружого життя небо благословило їх донею. Пр.

Супру́жество = 1. шлюб. — **Вступи́ть въ супру́жество** = одружи́ти ся, побра́ти ся, шлюб взя́ти, зако́н приня́ти і т. д. д. під сл. **Бракъ 1. (Вступи́ть въ бракъ).**

2. д. **Супру́ги.**

Супру́жникъ, ца = д. **Супру́гъ** і **Супру́га.**

Супъ = суп, ю́шка (С. Л.), сьорба́, щерба́ (С. Л.).

Сурди́на, сурди́нка = сурди́на, гаси́лко (С. Пар. — штучка, що підкладаєть ся в муз. струментах, щоб притлумити голос). — **Подъ сурди́нку** = ни́шком, ти́шком-ни́шком, крадькома́.

Су́рикъ, краска Minium = су́рик (С. Жел.), манія́ (С. З.).

Сурко́вый = бабако́вий.

Сурна́ = 1. части́на голови́ у коня́ між очи́ма, від у́х до но́са.

2. пи́ка, пи́сок і д. **Мо́рда.**

Суро́вость, суро́вство = сувори́сть; жорсто́чність. — У сього пана багацько жорсточности. Кр.

Суро́вый, во = 1. товсти́й, гру́бий. — Товсте полотно. — Грубі нитки.

2. похму́рий, пону́рий (С. Л.), ро, похню́пий, дунду́к (С. З.). — Похмурий погляд.

3. сувори́й; жорсто́кий. — Був пан суворий та сердитий. н. о. Ет. зб.

4. лю́тий, жорсто́кий. — Люта зїма. — — Який жорстокий вітер. Кр.

Суровьё = гру́ба тканина.

Суро́къ, зьв. Mus marmotta = баба́к (С. Аф. Л. Ш.), бабачо́к, бабачиня́ (С. Ш.), поб. — бабачи́ще.

Сурьма́, Antimonium, Stivium = су́рьма (С. Жел.).

Сурьми́ть = чорни́ги, підчо́рнювати (волосся).

Сурѣпа, рос. Brassica Rapa = свири́па.

Сурѣпица, рос. Erysimum Barbarea, Brassica vulgaris R., B. Rapa = свири́па (С. Ан.), зроблений з неї — свиріпъя́ний.

Суса́къ, рос. Butomus umbellatus L. = осїтня́г, жа́бъяча цибу́ля. С. Ан.

Суса́ль, суса́льное зо́лото = шуми́ха (С. З.), позли́тка. — Коровaї бгали і шумиху зверху накладали. Макар.

Су́сликовый = оврахо́вий, хаврахо́вий.

Су́сликъ, зьв. Rusticula fibulus = овра́х, овражо́к, хавра́х, хаврашо́к. — Зібравсь усякий зьвір: вовки, лисиці з хаврахами. Б. Г. — Пішли в поле — хаврашків виливати. н. о.

Су́слить = 1. пи́ти (довго), ду́длити, цму́лити, тягти́.

2. сли́нити.

Су́сло = су́сло, гуща від со́лоду.

Су́сляникъ = су́слик (пірник на суслї).

Суста́въ = суста́в, суста́вець (С. Жел.), пальців — щиколоток (С. З.), щиколотка.

Су́стичь = д. **Догна́ть, Насти́чь.**

Сусѣкъ = д. **За́кромъ.**

Су́тки = су́тки, доба́ (С. Жел.), трое — три́ждень. — Одъїзжа знов на шестеро суток, а його на хазяйство кида. н. к. Ман. — От вони сидять там сутки, сидять і другі... н. к. Руд. — Дві доби лежав я в ліжку, ледве жив остав ся. Галуз. — Пролежав я так дві доби, не рушаючись. Фр.

Сутло́вка, рос. Ajuga Chamaepitys L. = кади́ло. С. Ан.

Су́толока = гарми́дер, безла́ддя, біганина і д. **Суматоха.**

Су́точный = сутковий. С. Жел. — Коли кури ходять по дощу, буде він іти довго — сутковий. н. пр. Гр. Чайч.

Суту́га = дріт (залїзний).

Суту́жный = дротяни́й (зроблений з залїзного дроту).

Суту́лина = 1. д. **Изги́бина** і **Кривизна́.**

2. горб, кривина́ (хребта).

Суту́литься, ссуту́литься = го́рбити ся, згорблювати ся, згорбити ся.

Суту́ловатый = згорблений, суту́лий.

Сутя́га = сутя́га (С. Жел. З.), крючо́к.

Сутя́жническій = сутя́жний.

Суть = істо́та, і́сте, суть, суття́. — Шевченко переняв в себе усю істоту сьвітогляду народнього. Кн. — Силою самого суття її иньчою не можна їй бути. Пр.

Суфлёръ = підка́зчик (в театрі).

Суховёртка, рос. Prunella vulgaris L. = горля́нка, суховёршки. С. Ан.

Суходо́лъ = суході́л.

Сухожи́ліе = суха́ жи́ла.

Сухо́й, су́хо = суши́й (С. Л.), су́хо. — **Суха́я земля́** = сухо́земля. — **Сухо́е де́рево** = сушни́к, сушня́к. — Внесла оберемок сушнику до печі. Сп. — **С. лѣто** = сухолі́ття, сухе́, посу́шне лі́то (С. Л.). — **С. мѣсто** = сухме́нь, суході́л. С. З. — На остров лодки сухме ем позатягали. Л. В.

Су́хонькій, сухо́нько = сухе́нький, сухе́нько. — Вивів дядька на сухеньке. н. пр.

Сухопа́рый = сухорля́вий. — Єремія був високого зросту і сухорлявий. Ст. О. — Високий сухорлявий чоловік. Кн.

Сухоподсто́йникъ = сухості́й, сушни́к, сушня́к.

Сухопу́тный = 1. сухопу́тний. С. Жел.

2. сухозе́мний. С. Жел. — Як наближаєм ся до бігунів — зменшуєть ся число сухоземних звірів, але за то змагаєть ся число водяних звірів. Зем.

Сухопу́тье = сухопу́ття.

Сухоре́брица, рос. Draba L. = чисте́ць, рижу́ха.

Су́хорось = ніч без роси́.

Сухору́кій = сухору́кий.

Су́хость = су́хість.

Сухота́ = 1. су́хість.

2. сухо́та (С. З.), сухо́тонька. — Дівчинонько, сухотонько ти моя. н. н.

Сухо́тный ко́рень, рос. Arum maculatum L. = ко́зяча борода́. С. Ан.

Сухоцвѣтъ, рос. Xeranthemum annuum L. = безсме́ртки, воло́шки. С. Ан.

Сухоща́вый = сухорля́вий, худорля́вий. — Вона й зроду сухорлява, а з сухоти і останнє висхло. Кн.

Сухоя́дникъ, рос. Struthiola = во́вчі жи́ли. С. Ан.

Сухоядѣ́ніе = сухоїжа. — Нічого було й думати, щоб зварити, скільки днів сухоїжою живили ся. Кн.

Сучёкъ = д. **Сукъ**.

Сучёніе = сукання.

Сучёнка = су́чечка.

Сучи́ть, ссучи́ть, ся = 1. сука́ти, зсука́ти, ся. С. Л. — Сукати нитки.

2. кача́ти, ви́качати (на пр. тїсто).

Су́чій = су́чий, пе́ський.

Су́чка = 1. д. **Су́ка**. 2. д. **Сучёніе**.

Су́ша = 1. суході́л. — Вивела з води на суходіл. н. пр. — Вони тоді до пристані прибувають, на суходіл ступають н. д. — Тоді козаки шаблями суходіл копали. н. д.

2. д. **Засу́ха**.

Су́ше = сухі́ше. — **С. станови́ться** = сухі́шати.

Сушёніе = суші́ння, су́шня. — Як мінї остогидла ота сушня кізняків. Кр.

Сушённый = су́шёний. — **С. фру́кты** = сушня́к (С. Л.), сушёний, сушня́вий. — Сушняві сливи. С. Л. — **С. ры́ба** = суша́ниця.

Суши́ло, суши́льня = су́шня

Суши́ть = 1. (**вы́сушить**) — суши́ти, ви́сушити.

2. (**изсуши́ть**) — суши́ти, зсуши́ти (д. **Изсуша́ть 2.**, **Кручи́нить** і **Печа́лить**).

Су́шка = д. **Сушёніе**.

Сушни́къ, сушня́къ = сухості́й, сушни́(я)к.

Сушь = 1. су́ша, сушни́к, сушня́к.

2. засу́ха, посу́ха, су́ша. — Цїле лі́то така суша. Кр. — Д. ще під сл. **Засу́ха**.

Сущёственный, по = істо́тний, і́стий, і́сний, но. С. З.

Существи́тельное (и́мя) = ме́ння (Ос.), і́менник (Гр. См. Ст.).

Существо́ = 1. істо́та (С. Жел. Л.), сто́та (С. Л.), тварина, творина (С. Ш.), здр. — тварю́чка, поб. — тварю́ка (С. Ш.). — Тільки огонь палав та тріщав у печі і здавав ся однією живою істотою в мертвій хатї. Лев. — Назвище Віли надавалось і у нас фантастичним істотам. Бар. — Ота баціла — істота і не сказати яка дрібненька. Кн. — Создав же Бог таку тварюку. С. Ш.

2. д. **Су́щность**.

Существова́ніе = існува́ння. - Сам Пипін виправдує істнування малоруської літератури. Ог. — Оборона за своє національне істнування. Кн. — Істнування штунди стало відомим. Кн.

Существова́ть = існува́ти (С. Л.), істнї́ти, жи́ти, животї́ти (С. Л.). — Відміни, які тепер істнують між мовами, були у старовину далеко слабшими. Бар. — Що така пісня мусіла колись істнувати, видно з сього... Зап. Кол. — Так істнували побіч себе посїлости козацькі і шляхетські. Бар. — Самою пренумератою видання не спроможеть ся животїти. Кн.

Су́щій = су́тній, су́щий і д. **Настоя́щій 2.**

Су́щность = і́стность (С. Жел.), суття́, суть, істо́та, і́сте. — Суття життя людського есть лихо. Кн. Д. ще під сл. **Суть**.

Суя́гная = кітна́ (вівця).

Сфальши́вить = схвальшува́ти.

Сферѝческій = сферї́чний; опу́клий, куля́стий, банька́тий.

Сформирова́ть, ся = зформува́ти, ся.

Схва́тецъ = гаплї́чка.

Схва́тка = 1. пати́чка (С. Л.), бі́йка, колотне́ча, сам на сам — ге́рець, герць. —

*

Завзятий, як перець, поки не вийде на герець. н. пр.

2. д. **Брань, Дра́ка, Споръ** і **Ссо́ра.**

Схва́тывать, схвата́ть, схвати́ть, ся = 1. хапа́ти, схопи́ти (С. Л.), у(в)хопи́ти, ся, про кілько — посхо́плювати, ся. — І день іде, і ніч іде — і голову схопивши в руки, дивую ся, чому не й йде апостол правди і науки. К. Ш. — Чи побратаюсь — і радість, мов душу ухопить. Ос. — Він як схопить ся та в воду. н. к. — То здавало ся, що Іванко прокинув ся, — вона схоплювала ся, прислухала ся. Мир. О. — **Схвати́ть кого́** = схопи́ти, піймя́ти, зла́пати. — **С. въ объя́тія** = обхопи́ти. — **С. за борта́** = вхопи́ти за пе́льки. — **С. съ мѣ́ста** = схопи́ти ся, підхопи́ти ся, посхо́плювати ся. — Посхоплювались усі та на втіки. н. к.

2. стина́ти ся, счеплювати ся, зтя́ти си, зітну́ти ся (С. Л.), счепи́ти ся. — Софрон із ордою зтяв ся — сам в неволеньку попав ся. н. п. — Зчепили ся бить ся.

3. хопи́ти ся і д. **Спохвати́ться.**

Схо́дбище = збо́рище і д. **Сбо́рище.**

Схо́день = д. **Схо́дня.**

Сходи́ть, сойти́ = 1. схо́дити, зіхо́дити, зійти́. — Зійшов з гори. — **Сходи́ть, сойти́ съ ума́** = дурі́ти, безу́міти, божевілі́ти, навіснíти, шалíти, здурíти, обожеволіти, збожеволíти, знавіснíти, ошалíти. — **Онъ схо́дитъ съ ума́ за э'той дѣ́вушкой** = він дурі́є (шалі́є) через сю́ дівчину.

2. убува́ти, спада́ти і д. **Сбыва́ть 2.**

3. обхо́дити, одійти́; схо́дити, зійти́; ки́дати, ки́нути (службу або житло). — Наймит одійшов од мене. — **Сойти́ съ кварти́ры** = перебра́ти ся і д. **Перебира́ться 2.**

Сходи́ться, сойти́ся = 1. схо́дити ся, зіхо́дити ся, ку́пити ся, грома́дити ся, зійти́ ся, зку́пити ся, згрома́дити ся, кілько — посхо́дити ся. — От вони посходились усі у вечері. н. к. Грінч.

2. схо́дити ся, зійти́ ся; погоди́ти ся, поня́ти ся, злучи́ти ся, поєдна́ти ся, на що погане — злига́ти ся. — Зійшлись, побрались. К. Ш. — Розлучились, більше не злучились. Ст. С. — Але як з ними ти злигав ся, то разом з ними і піймав ся. Зінь.

Сходи́ть, схожу́ = іти́, йти́, пітú, пійти́, пійду́, піду́. — Треба пійти на базарь. — Піди по ля́каря.

Схо́дка = схід, ра́да. — **Мірска́я схо́дка** = грома́да.

Схо́дный, но = 1. збірний. — Збірне місце.

2. одна́ковий, во, зго́дний, но (з чим), поді́бний (чому), схо́жий.

3. поціннúй, но (С. Л.), недорогúй, недо́рого, помíрний, но.

Схо́дня = схо́дні.

Схо́дственный, но = відпові́дний, но (чому, з чим), зго́дно (з чим). — Д. **Сообра́зный** і **Соотвѣ́тственный.**

Схо́дствіе, схо́дство = схо́жість, одна́ковість, поді́бність, подо́ба (С. Л.). — Рівняючи пісні, дуже легко знайти між ними схожість. Бар.

Схо́дствовать = похо́дити (на кого, на що), подо́бити ся, вдава́ти (на кого), вдава́ти ся (в кого).

Сходъ = 1. схід (дія). — При сході з корабля він трохи не впав.

2. схід (місце). — Крутий схід.

3. д. **Схо́дка.** — **Се́льскій с.** = сíльськúй схід, грома́да.

Схожде́ніе = д. **Сходъ 1.**

Схо́жесть = д. **Схо́дство.**

Схо́жій = д. **Похо́жій.**

Схорони́ть, ся = 1. схова́ти, захова́ти, ся. — Сховались, тай попались. н. пр. і д. **Хорони́ть, ся.**

2. поховáти, схова́ти. — Поховали пана отамана в сиру землю глибоко. н. п. — А мене ж то хто сховає, хто зробить могилу. Баз.

Схѣ́ривать, схѣ́рить = д. **Похѣ́ривать.**

Сцáка (сп. р.) = сцикýн, ха.

Сцáки = сцáки, сциклúна, сциклúни і д. **Моча́.**

Сцáніе = сцяннá.

Сцáпать, сцáпнуть = схопи́ти, зла́пати.

Сцарáпывать, сцарáпать, сцарáпнуть = здира́ти, зідра́ти, здря́пати, здряпну́ти.

Сцáть = спя́ти, пісяти.

Сцáться, усцáться, обосцáться = усцика́ти ся, усика́ти ся (С. Ш.), успя́ти ся, упісяти ся (С. Ш.), обісця́ти ся, обпісяти ся.

Сцéна = 1. я́ва, сце́на (в драматичній дії).

2. кін, кон (С. З.). — Якийсь час на кону пусто. Ст. Б. Х. — Він певне затопив би цілий кон сльозами, роздавив би всіх страшенним словом. Ст. Г. — Регочуть ся тоді, коли на кону йде щось поважне. Ст. Г.

Сценúческій = сценíчний.

Сцыха (сп. р.) = д. **Сцáка.**

Сцѣ́живать, сцѣ́дить, ся = зціжувати, зці́дити, ся, позціжувати.

Сцѣпка = зчéпка.

Сцѣпле́ніе = зчéплювання.

Сцѣпля́ть, сцѣпи́ть, ся = 1. зчéплювати, зчепи́ти, позчéплювати, ся. — **Сцѣпи́ть зу́бы** = зціпи́ти, склепи́ти (зуби).

2. стина́ти ся, зчéплювати ся, зітну́ти ся (С. Л.), зчепи́ти ся (С. Л.). — Собаки зчепили ся гризти ся.

Сча́ливать, счали́ть, ся = зча́лювати, зча́лити, ся.

Сча́стіе = ща́стя, тала́н, до́ля, гара́зд. — Нема щастя — долї. К. Ш. — Хоч роби і розсядь ся, а як нема талану, так нема. н. пр. — Як не дав Бог талану з малку, не буде й до останку. н. пр. — **Сча́стіе приноси́ть** = щасти́ти, тала́нити, фортýнити.

Счастли́вецъ, счатли́вица = щасли́вий, ва, тала́нливий, ва, тала́нний, тала́нниця. С. Ш.

Счастли́вить, ощастли́вить = щасли́вити, ущасли́вити (С. Ш.).

Счастли́виться = щасти́ти, тала́нити, фортýнити (С. Ш.), вести́ ся.

Сча́стли́во = 1. щасли́во, ща́сно.

2. до́бре, гара́зд. — Слава Богу, у нас все гаразд.

Сча́стли́вый = щасли́вий, ща́сний, тала́нливий, тала́нний (С. Ш.). — Не родись красний, а родись щасний. н. пр. — Боже! змилуй ся над нами, дай нам щасну долю, осьвіти своїм обличчям нашу тьму й неволю! К. П. — **Бýдьте сча́стливы** = щасли́во! — **Сча́стливъ твой Богъ!** = ща́стя твоє́. — Ну, щастя твоє, що так вийшло, а то — було б тобі!

Счéрпывать, счерпáть, счерпнýть = збі́рати, зібра́ти (зверху), шумовину — змушувáти, зняти шумови́ну.

Счéрчивать, счертúть = зпи́сувати, списáти, зрисувáти.

Счёсывать, счесáть, ся = зчі́сувати, зчесáти, позчі́сувати, ся.

Счётная = ха́та або кімна́та, де веду́ть ся раху́нки.

Счётный = 1. полїчений, злїчений, зрахóваний. — **Счётные де́ньги** = полїчені, лїчені гро́ші.

2. рахункóвий. — **Счётная кни́га** = кни́га раху́нків. — **Счётное отдѣле́ніе** = виділ рахункóвий.

Счесть = д. **Считáть.**

Счётомъ = лїком, лїчмá, за лїком. — Горобцї вибрали зерно, лїком зосталось. С. Л. — **С. выдавáть** = ви́давцем давáти.

Счётчикъ, ца = лїчи́льник, ця. С. Л. — Такий з тебе лїчильник — і доси сороківки грошей не полїчив. С. Л.

Счетъ = лїк, лїчбá, раху́нок, раху́ба, щот. — Лїчу в неволї днї і ночі — і лїк забуваю. К. Ш. — Стоїть війська така сила, що й лїку нема. н. к. Грінч. — Палажка водила їх з одної церкви в другу, так що богомольцї погубили лїк церков. Лев. — 700 волів в оборі, ялівнику без лїку. н. п. — А що звіру хижого усюди зустрінемо без лїку. Гр. Чайч. — Такий вірний, як лїчба жидівська. н. пр. — Почавши од найменшої лїчби до 50 коп грошей. Ст. Л. — Перелїчити не можу, навіть згадати не можу, цїлої ночі не стало б на тую лїчбу. Нїщ. — Старі з утїхою лїчили гроші і рахунки їх опожившляли ся веселою розмовою. Лев. В. — А дрібної сили і щоту нема. н. к. Гр. — **Счетъ дружбы не по́ртитъ** = любíмо ся як брати́, а раху́ймо ся, як жиди́. н. пр. — **На счéтъ** = а) що до́... за, про... — **На счетъ э'того я споко́енъ** = що до сьóго (або: за сé) я спокíйний, про се мінї байду́же, се мене́ не турбу́є. — **Онъ сказáлъ на счéтъ вáшего брáта** = він сказáв про вáшого брáта. — **Сказáлъ на мой счетъ** = сказáв про мéне. б) кóштом, на кóшт. — **И'здано на счéтъ акадéміи** = ви́дано кóштом акадéмії. — **Теку́щій счетъ** = потóчний раху́нок. — **Постáвить въ счетъ** = залїчи́ти, записáти в раху́нок.

Счёты = щóти.

Счисле́ніе = лїчíння, лїк, лїчбá. — Як на моє лїчіння, то він три тижнї у недузї був. С. Л.

Счисля́ть, счúслить = д. **Считáть.**

Счúстить = д. **Счищáть.**

Считáть, счéсть, ся = лїчи́ти (С. Л.), рахувáти, щитáти, облїчи́ти, злїчи́ти, полїчи́ти, обрахувáти, порахувáти, пощитáти, ся. — Одна, друга, третя, четверта, а пъятої нема! Та як же ти лїчиш? н. к. — Чи на морі між купцями лїчиш з краму бариші? н. п. — А ти в хатї — я на дворі, ходім, серце, лїчім зорі. А ти лїчи, я не буду; кого люблю, не забуду. н. п. Под. — Перші лїта минули ся, я їх не лїчила, бо кожная годинонька була мінї мила. н. п. — Ти виросла за цї два днї, а я тебе дитиною лїчив. К. К. — Як рахувати сир і масло, то й вареників не їсти. н. пр. — Ти доки вмієш раховати? Фр. — Махання за биття не рахуєть ся. н. пр. — Не варт своє сьвітло палить, а чужі гроші щитать. н. пр. — **Счи-**

танный = лі́чений. — Вовк і лі́чене бере. н. пр.

Счища́ть, счи́стить = зчища́ти, зчи́стити.

Сше́ствіе = схід.

Сшиба́ть, сшиби́ть = збива́ти, зва́лювати, збі́ти, зва́ли́ти. — Трохи не збив його з ніг. — Звалив його до долу.

Сши́бка = д. **Сты́чка.**

Сшива́ть, сшить = зшива́ти, зши́ти, пошити́, про кілько — позшива́ти, з шматків — штукува́ти (С. Л.), поштукува́ти, з старого — ви́лицювати. — Я пошила собі нову сорочку. С. Л.

Сши́вка = 1. зшива́ння.

2. ши́те (місце). — Подрало ся по шитому.

Сшивно́й = зши́тий.

Сшути́ть = пошутку́ва́ти (над ким).

Съ = з, зо (д. **Со**). — **Съ ве́рхомъ** = з ве́рхом, з на́спом, з на́спою. — **Съ кото́рыхъ поръ** = відко́ли, з яко́го ча́су. — **Съ руки́** = під ру́ку, на́руч, на́рушно і д. під сл. **Рука́.**

Съёживать, ся, съёжить, ся = ко́рчити, ся, закру́чувати ся, звива́ти ся, зко́рчити, ся, закрути́ти ся, зви́ти ся, стули́ти ся, счу́лити ся, зіга́ти ся. — Через хату, де сиділо старшинство, проскочив він счулившись та одмахуючи низенькі поклони. Лев. В.

Съёмка = 1. здійма́ння (плану).

2. оре́нда, посе́сия; підря́д, поста́ча.

Съёмки = д. **Сли́вки.**

Съёмцы = щипці.

Съёмный = 1. зня́тий, зі́браний.

2. нанятий, підря́дний.

Съёмокъ = зні́мок.

Съёмщикъ = 1. що зніма́є план.

2. д. **Аренда́торъ, Нанима́тель, Подря́дчикъ** і **Поставщи́къ.**

Съёмъ = д. **Съёмка.**

Съи́змала = з ма́лку, з ма́лечка, з ма́льства, з мале́нства, з пу́пку. — Як не було змалку, не буде й до останку. н. пр. — Був розбійник спупку, всіх тормошив, валяв на купку. Кот.

Съи́знова = д. **Сызнова.**

Съи́споди́ = зі спо́ду, з спо́ду, спід спо́ду, зни́зу.

Съу́живать, съу́зить, ся = ву́зи́ти (С. Ш.), повузити, ву́зчати, повузчати.

Съумѣть = зъуміти. С. Л.

Съѣда́ть, съѣсть = зъїда́ти, зъїсти (С. Л.), згамкати, га́мкнути, багато — уку́тати, уписа́ти (С. Ш.), убга́ти (С. Ш.), все — ви́їсти, позъїда́ти, повиїда́ти. — Тільки душа в тілі, а сорочку давно воші зъіли. н. пр. — А тож змелють, спечуть, тай згамкають. Стар. О. — Жінка сало гамкнула, та на кота звернула. н. пр. — **Грибъ съѣсть** = д. під сл. **Грибъ.**

Съѣде́ніе = зъїдень. — Ми веземо 12 душ на зъїдень. н. к. — Покинув його на зъїдень.

Съѣденный = зъїдений.

Съѣдный, съѣдо́бный, съѣдо́мый = їстовни́й, їстівни́й (С. Л.), ужи́точний, про варене — варе́вний. — Мухи як почули дух їстовного, так і вдарили ся на його роєм. Кн. — Сіно ще їстівне — не зовсім попрілло. Лев. — Робак над усім їстовним є єдиний державець. Ст. Г.

Съѣздить = 1. д. **Ѣздить.**

2. вдари́ти, заїздити, затопи́ти. — **Съѣздилъ по заты́лку** = заїздив по пи́лиці.

Съѣздъ = зъїзд; на́їзд. — Зъїхались вони на зъїздъ та й заспорили, хто з їх лучче зна. н. к. Ман.

Съѣзжа́ть, съѣхать = 1. зъїзди́ти, зъїхати. — Зъїхав з гори.

2. перебира́ти ся, перево́зити ся і д. **Переѣзжа́ть 2.**

Съѣзжа́ться, съѣхаться = зъїзди́ти ся, зъїхати ся, позъїзди́ти ся, понаїзди́ти ся. — Через год позъїздились вони знов. н. к. Ман. — А у його тоді саме гості були ти понаїздилось такого багато. н. к. Ман.

Съѣзжая, съѣзжій домъ, съѣзжая изба́ = поли́ция. — **Отвёлъ его́ на съѣзжую** = одві́в його́ у поли́цию.

Съѣстно́й = д. **Съѣдный.** — **Съѣстно́е** = їстовне́, їжа, зъїжа, їдево. — **С. припа́сы** = харч (С. Ш.), харчі. — Хіба мало там зъїжі. Сп. — Взяли харчів на три дні.

Съѣхаться = д. **Съѣзжа́ться.**

Съякша́ться = злига́ти ся, полига́ти ся. — Розбрели ся .. тай забули волю рятувати, полигали ся з жидами — тай ну руйнувати. К. Ш. — Чорти з жидами злигали ся. К. К.

Съэконо́мить = зберегти́, зібра́ти, прикопи́ти (С. Л.).

Сы́воротка = сиро́ватка. С. З.

Сы́вороточная трава́ = рос. Galium L. — гірча́к, G. verum L. — си́воротень, жовте́нька кашка, медо́ва трава́, медяни́к, медявни́к, дрібноцьві́т, дереза́. С. Ан.

Сыгра́ть = зіграти, зограти, програти, одіграти. — Заграй мінї, дударику, на дуду — нехай же я своє горе забуду. н. п. — Він програв одну пісню. — **Сыгра́йте вальсъ** = загра́йте ва́льса. — **Сыгра́ть**

сва́дьбу = д. під сл. **Сва́дьба.** — **С. шу́тку** = пошуткува́ти (над ким); фи́гля зроби́ти (кому).

Сы́гривать, сыгра́ть, ся = 1. одгра́вати. оді́грати, ся. — Оді́грав усе програне, ще й виграв трохи.

2. зграва́ти ся, зігра́ти ся.

Сы́знова = зно́ву, знов, ізно́в.

Сы́кать, сы́кнуть = 1. ци́тькати, ци́кнути.

2. д. **Сучи́ть.**

Сыни́шко = сина́ш, сино́чок.

Сыно́вній = сино́вий, сино́вський, си́нів. — Желаючи оной Україні серцем синовським благополучія. Л. В.

Сынъ, сыно́къ, сыно́чекъ = син, сино́к, сино́чок, сина́ш, бо́ндаря — бондарчу́к, бондаре́нко, кравця — кравчу́к, кравче́нко, шевця — шевчу́к, шевче́нко і т. д., наймички — наймитчу́к, удови — вдовичен ко, вдове́нко. — **Ма́менькинъ, ма́тушкинъ сыно́къ** = д. під сл. **Ма́менькинъ.**

Сы́паніе = си́пання.

Сы́пать, ся = си́пати, ся. — **С. де́ньги, с. деньга́ми** = си́пати, гати́ти гро́шми, три́нькати, ци́ндрити, манта́чити.

Сы́пка = си́пання.

Сыпу́честь = си́пкість.

Сыпу́чій = сипки́й, сі́вки́й. — **Сыпу́чее тѣ́ло** = сипе́ць. — Бо мав собі захист у тім холодку від тяжкої спеки й сипкого піску. Пч. О. — Сніг такий сі́вкий, наче з сита борошно, так і сіє. Кн. — Про його всякий сипець на мірку, а про нас — на вагу: і жито і борошно. Кн.

Сыпь = ви́сип, о́сипка.

Сыре́цъ = сире́ць. С. З. — Сіно сирцем зібрали, то воно й пропаде. Сп.

Сы́рникъ = пиріг з си́ром.

Сы́рный = си́рний, з си́ром, си́ряни́й (Ман.), си́рови́й. — **Сы́рная неде́ля** = ма́сляна, ма́сниця, масна́ неді́ля.

Сы́рна = си́рни́ця.

Сыро = во́хко, ві́льготно, си́рово. — Рапком було вільготно. Кр. — У хаті з стін аж капле, так сирово. Кн.

Сырова́тый = 1. вохкува́тий.

2. сирова́тий, по́сирий. — Дерево посире. Хар.

Сыромя́тная ко́жа = сири́ця.

Сыро́й = 1. во́хкий (С. Л.), ві́льготний, мо́крий, про погоду — мря́чний.

2. сири́й (С. Л.), сирови́й, про хліб — глевки́й, недопе́чений. — Сирове сіно. Кр. — Іж, Левко, хоч глевко. н. вр.

Сыро́къ = сире́ць.

Сыропу́стъ = оста́нній день Масно́ї неді́лї.

Сы́рость = 1. во́хкість, во́гкість, ві́льгость, во́лога. — Як радять собі люди, щоб в хатах не було вогкости? Ет. зб.

2. си́рість, си́равість.

Сыръ = сир. — **С. ове́чій** = ґля́ґаний, ґля́ґанка, солоний — бри́ндза, бу́нза. — **Обы́льно сы́ромъ** = си́ряно.

Сырь = д. **Сы́рость.**

Сырьё = сире́ць.

Сырѣ́ть, отсырѣ́ть = сирі́ти, мокрі́ти, воло́жити, во́г(х)кнути і д. **Отсырѣ́ть.**

Сы́скивать, сыска́ть = знахо́дити, шука́ти, ви(од, роз)шу́кувати, знайти́, од(роз)шука́ти.

Сыскно́й = д. **Розыскно́й.**

Сыскъ = д. **Ро́зыскъ.**

Сы́тенькій = сите́нький.

Сы́тить = сити́ти.

Сы́тный = 1. ситни́й (С. З.), тревни́й (Ман.).

2. д. **Жи́рный.**

Сыто́вникъ, сыть, рос. Cyperus fuscus L. = осітня́г. С. Ан.

Сы́тость = си́тність.

Сы́тый = си́тий, неголо́дний.

Сытѣ́ть = товстіти, гла́дшати, товстішати.

Сыче́въ = сичів.

Сычу́гъ = 1. сичу́г (д. **Желудокъ,** у жуйної животини).

2. ке́ндюх свинячий з на́чинкою.

Сы́щикъ = визна́вчик, шпиг, шпигу́н. — — Шпиг сюю пісню пильно слухав, от і догадав ся. Мак.

Сѣ́верній = холо́дний, сіверкий. — Сіверкий вітер. С. З.

Сѣ́верный = 1. пі́вні́чний (що на півночі), сіверний. — Прибуває кошовий в північну столицю, тай іде собі у двір вітати царицю. Руд.

2. горови́й, гори́шній (вітер).

Сѣ́веро-восто́чный, с.-за́падный = пі́вні́чно-схі́дний, п.-захі́дний.

Сѣ́веръ = півні́ч, сіве́р. — Чому ж на півночі не ростуть банани? Кн.

Сѣве́цъ = сіяч, сіва́ч, сіве́ць. С. Жел.

Сѣвооборо́тъ = плодозмі́н.

Сѣвъ = сів, сівба́, сій ба́, сіянка.

Сѣда́лище = сідалка, сті́льчик, кріс ло.

Сѣда́ніе = сіда́ння.

Сѣдѣлка = черезсідѐльник.

Сѣдѐльниковъ = сідлярів.

Сѣдѐльникъ = сїдля́р, кульба́шник (С. З.), ри́марь, ли́марь.

Сѣдѐльный = сїдільний.

Сѣдина́ = сїдь (С. З.), сивина́ (С. Л.), сивѝзна (С. Ж.). — Уже бач сїдь проростає. С. З.

Сѣдина = розко́лина, скалу́бина (невеличка в метал. виробах).

Сѣдла́ть, осѣдла́ть = сїдла́ти, кульба́чити (С. Л.), осїдла́ти, окульба́чити. — Сїдлай коня вороного, мій брате — козаче, по нас в сьвітї широкому нїхто не заплаче. К. Х. — Ой як крикне козак Нечай на хлопця малого: кульбач, хлопче, кульбач, малий, коня вороного. н. п.

Сѣдли́стый = линкува́тий.

Сѣдло́ = сїдло, здр. сїдѐльце, сїдѐлечко; кульба́ка, ремнї від заднього луки для привязування — торо́кй (С. Ш.), ремінь, на котрому стремена — пїслище (Ман.), кожа, що покриває пїслище і ленчик — потебня́, потебе́ньки (Ман.). — Ой поїхав в Московщину козак молоденький, оріхове сїделечко ще й кінь вороненький. н. п. — Який кінь, така і кульбака. н. пр. — Тодї коней пустопаш пускали, кульбаки під себе послали. н. д. — Як приляжу до кульбаки — стережись тодї усякий. н. п. — Звелїв з стані вивести гнїдого, сїв на його у кульбаку добру. Ст. С. — **Без сѣдла́** = о́хляп. — Поїхав охлян. Кр. — З остраху так трусив ся, мов сидя охляп на конї. Кот.

Сѣдлови́на = сїдло́ (на горі), влого́вина (на шпилю гори).

Сѣдобоpо́дый = сивобоpо́дий.

Сѣдова́тый = сивува́тий.

Сѣдовла́сый, сѣдоволо́сый = сивоволо́сий.

Сѣдогла́вый = сивоголо́вий.

Сѣдогри́вый = сивогри́вий.

Сѣдо́й = си́вий (С. Л.), сїди́й, бі́лий. — **Сѣды́ми уса́ми** = сивоу́сий. — **Съ сѣды́ми виска́ми** = сивови́ський.

Сѣдо́къ = 1. їзде́ць.
2. подоpо́жнїй, сїдо́к.

Сѣдѣ́ть = си́вїти, бі́лїти. — У школї мучилось, росло, у школї й сивіть почало. К. Ш. — І виріс я на чужинї і сивію в чужому краї. К. Ш.

Сѣки́ра = соки́ра, держално — топори́ще.

Сѣки́рный = соки́рний.

Сѣмена́ = насїння (С. З.), сїмъя і д. **Сѣмя.**

Сѣмени́стый = сїменя́стий, семена́стий, семени́стий.

Сѣмени́ть, засѣмени́ть, осѣмени́ть, ся = 1. засїва́ти, обсїва́ти, засїяти, обсїяти.
2. налива́ти ся, зерни́ти ся, нали́ти ся. — Жито починає наливати ся.

Сѣмени́ть нога́ми = дріботїти.

Сѣменникъ = 1. насїнник, буряків, моркви то-що — ви́садки.
2. д. **Зерновйкъ.**

Сѣменно́й = сїмъяни́й, семъяни́й. — **Сѣменно́е де́рево** = насїнник, сїянка. — Це груша не од щепи: це сїянка. Кр. — **Сѣменно́е ма́сло** = сїмъяна́ олїя.

Сѣмечки = насїння, зе́рна, переважно гарбузове, а часом і соняшникове і кавунове — кабачки́ (С. Л.). — Сидить на печі та кабачки луска. н. о.

Сѣмечко = насїннячко, сїмъячко.

Сѣмя = 1. насїння, сїмъя, здр. — насїннячко, сїмъячко, зерно́, одна штука — насїнина, сїмни́на, зерно́, здр. — зе́рнятко. — Яке насїння, таке й коріння. н. пр. — Гарбузи садять на перву середу і за кожною насїниною приказують. н. пр. Гр. Чайч. — **Конопля́ное сѣмя** = сїмъя.
2. у тварів — сїмъя, у матки бджоли, у самчика риб — молочко́.

Сѣни = сїни, здр. сїнцї, передня частина — присїнок, присїнки (С. З.), присїння. — В присїнках все пани сидїли, на дворі ж вкруг стояв народ. Кот.

Сѣни́стый = д. **Тѣни́стый.**

Сѣнички = сїнцї.

Сѣнна́я = сїнна́ (торговиця, де продають сїно).

Сѣнни́къ = сїнни́к.

Сѣнно́й = сїнни́й.

Сѣнны́й = сїне́шнїй. — Причини сїнешнї двері. — **Сѣнная дѣвушка** = д. **Го́рничная.**

Сѣно = сїно, здр. сїнце́, потерте — труха́.

Сѣнова́лъ = сїнни́к.

Сѣнокоcецъ = коса́рь.

Сѣнокоcный = сїнокоcний, сїножа́тний.

Сѣнокоcъ = 1. сїнокіс, сїножа́ть. С. Л. — На одній сїножатї і вік пасеть ся і бузько жаби ловить. н. пр. — Куплю тобі хатку і ще й сїножатку. н. п. — Сїнокосу дві десятини.
2. сїнокіс, косови́ця (С. Л.). — Се було саме в косовицю.
3. ком. Phalangium — коса́рь. С. Жел.

Сѣнокоше́ніе = сїнокіс, косови́ця (сїна). — Виряжала мати сина та й на косовицю. н. п.

Сѣноста́вецъ = д. **Пищу́ха.**

Сѣнцо́ = сїнце́.

Сѣнцы = сїнцї, сїнечки.

Сѣнь = 1. тїнь (С. Ш.), холодо́к. (Д. під сл. **Тѣнь**).
2. наме́т, шатро́, у жидів — ку́чка.
3. оборо́на, покро́ва.

Сѣра = сїрка. С. Л.

Сѣренка = сїрни́к.

Сѣристый = сїрча́тий.

Сѣрить, насѣрить = сїркува́ти, насїркува́ти (д. **Насѣривать**).

Сѣрко́ = сїрко́.

Сѣрмя́га = 1. сїрмя́га, сїре сукно́. 2. сїрмя́га, сїря́к, сїрячи́на, сїра сви́та. — Вийду на могилу, надївши сїрмягу; ой хто ж мене та пригорне, бідного нетягу. н. п. — Нї холодно було, нї душно, а саме так, як в сїряках. Кот.

Сѣрмя́жный = сїрмя́жний, сїрий

Сѣрни́стый = сїрча́стий, сїрчи́стий. — Огонь сїрчистий виходив. С. З.

Сѣрный = сїрча́ний; сїрча́стий, сїрчи́стий. — **Сѣрныя спи́чки** = сїрники́, сїрничкй.

Сѣро́ = сїро.

Сѣрова́тый = сїре́нький.

Сѣрогла́зый = сїроо́кий.

Сѣрожелтый = гли́вий.

Сѣропе́пельный = полови́й.

Сѣрый = сїрий, ша́рий, мов попіл — попеля́стий, темнїший — шпакова́тий. — Ми попеласті всї, а він один між нас своє пиндючить пірья біле. Гр. — **Сѣрая бума́га** = бібу́ла.

Сѣрѣть, посѣрѣть = сїрі́ти, посїрі́ти.

Сѣсть = сїсти, посїсти. — Як би з ким сїсти, хлїба зъїсти. К. Ш. — Тут моя сила огнем посїла. н. к.

Сѣтка = сїтка, сїточка, од пчіл — нали́чник, на сїно з вірьовок — пихтїр.

Сѣтованіе = жалкува́ння, жа́лощі (С. Л.), наріка́ння.

Сѣтовать = 1. журі́ти ся, тужи́ти і т. д. д. **Печа́литься**. — Журити ся за жінкою. 2. жалкува́ти, жалїти ся, наріка́ти, бі́дкати ся, бідкува́ти ся, кривдува́ти (д. **Жа́ловаться**). — Нарікає на свою долю.

Сѣточный = сїтково́й.

Сѣтчатокры́лый, Neurapterus = прозорчастокри́лий. — Прозорчастокрилі комахи: бжоли, оси, шершнї і т. д. У всїх їх дві пари прозорчастих крил. Ст. О.

Сѣтчатообра́зный, сѣтчатый = сїткова́тий, сїтча́ний.

Сѣть = сїть, сїтка, на птиць — сїтка, на звіря або й на птиць велика — тене́то (С. Ш.), тене́та, рибальскі сїтї на Днїпрі: а) волоку́ша (від 50 до 100 саж.), б) підса́ка (кругла на взір черпака, з палкою), в) ку́шіль (з пруття), г) не́від (в кілька десятків сажнїв; частини його: задня — матня́, коло неї — о́перси, боки — кри́ла або при́шивки, сторона, що заносять у воду — забі́жна, що коло берега — стоя́ча, поплавки — галага́ни, вірьовки в низу і в горі — підбо́ри, товсті — кодо́ли, що витягають невід — ля́ма, ля́мка, цївки для груза — лазки́), д) бре́день або во́лок (невід від 3—12 саж.); особливий — бури́ло, не з сїтки, а з тканини — тка́нка; маленький — волочо́к (С. Аф. Л. З.), е) тягу́ля або тягу́ня (С. Ш.), ж) на́кидка (має вид круга від 8—12 саж. кругом, від середини вірьовка, з оливъяним грузом по краях; роспускається і накидаєть ся, а потім зашморгуєть ся), з) дрібни́цї (густі сїтї), и) хва́тка (кругла, напъята на обруч, до 1 саж. в поперечнику — С. Ш.), і) ха́па (менша, від $1^1/_2$ до 2 аршинів в поперечнику), к) рішо́тка (на взір хапи, але сїтка з більшими очками, на раків), л) тербу́к або турбу́к (на взір черпака з держалном і обручем), м) я́тір або я́тер (сїтка на кількох обручах на взір конуса — С. З.), н) ме́реж або мере́жа (сїтка особливого плетїння), о) ве́рша (С. Аф. З.) Подрібний опис див. у Рябкова. Д. теж під сл. **Снасть.**

Сѣча = 1. сїча, сїчня, бата́лїя і д. **Би́тва.** — Не тїкав іще нїколи з Сїчі. Ст. Б. Хм. 2. д. **Просѣкъ.**

Сѣче́ніе = хло́стання, шмага́ння, шпа́рення (різками), сїканка, шаткува́ння (капусти).

Сѣчево́й = сїчови́й (д. **Сѣчь**).

Сѣчка = 1. сїка́ч, сїка́чка (струмент). 2. сїчка, рі́зка (солома порізана сїкачкою).

Сѣчь, ся = 1. сїкти, руба́ти, ся (на пр. капусту), шатківницею — шаткува́ти. 2. сїкти (С. Л.), шмага́ти, па́рити, шпа́рити, хлїо́стати, хло́стати, хви́ськати (Сп.), хвощи́ти, дра́ти, лупцюва́ти (Сп.), періщити (на пр. різками, батогом то-що).

Сѣчь запоро́жская = Сїча, Сїч (С. Л.), член — сїчови́к.

Сѣялка, сѣяльница, сѣяльня = сїялка, сївалка (Чик.), сївачка, самосїйка. — Сїялка була рядкова́ і розтру́сна. Лев.

Сѣянецъ = 1. д. **Лукъ сѣянецъ.** 2. сїянка. — Це груша не од щепи, це сїянка. Кр.

Сѣяніе = сївба́ (С. Л.), сїйба́, сївня́, скінчить — обсїятись. — Рання сївба хоч не

вродить, так з хлїба не зводить. н. пр. — Обсїялись мужики, дощу виглядають. Руд.

Сѣянка = сїянка.

Сѣятель, вица = сївáч, сїяч, ка.

Сѣять = 1. (**посѣять**) — сїяти, посїяти, засїяти, вдруге на посїяному — посївáти. — Посїяла руту-мъяту над водою. п. п. 2. (**просѣять**) — сїяти, точúти, просїяти, вúточити. — Бабуся точила борошно на галушки. Кн.

Сюдá = сюдú, сюдóю.

Сюртýкъ = сертýк, каптáн, сурдýт (Гал.).

Сюртýчникъ = каптáнник.

Сяжóкъ, сяжкú, Antenna = вýсик, вýсики. — Комахи своїми вусиками все обмацують. Ст. О.

Т.

Табакéрка = табатúрка (С. Ш.), табакúрка (С. Л.), з рогу — рiжóк, з березової кори — тавлúнка (С. Ш.). — Загубив рiжок з табакою, тепер і понюхать нiчого. Кн. — А кс свою тавлинку, я понюхаю табаки. Кн.

Табакéрочный = табатúрковий.

Табаковóдство = тютю́ництво. — Розводити тютюн було вільно всякому. Тютюництво сприяло заробiткам. Кн.

Табáкъ, рос. Nicotiana = тютю́н, табáк (С. Ш.), N. rustica L. = мархóтка, махóрка (С. Л.), міцний — бакýн (С. Л. Ш.), рýбанка (С. Л.), листатий, що звязуєть ся в папуші — папýшний, шнуровúй тютю́н, з маленькими листочками, що не йде в папуші — пóтерть (С. Л.). — **Табáкъ курúтельный** = тютю́н. — **Т. нюхательный** = табáка, табáчка (С. Л. Ш.), табачóк (С. Ш.), кабáка (С. Л.). — Спасибі за тютюн, бо се турецький, не бакун. н. пр. — Бо прийдеть ся намисто збувати, козакові молодому тютюн купувати. н. п. — Збірайтесь ради послухати, табаки понюхати. н. пр. — Табака гарна, терла жiнка Ганна, стара мати вчила її мъяти, дочки ростирали, у рiжки насипали. н. пр. — **Дѣло табáкъ** = погáне дiло, кéпськ справа.

Табала́, у виразї: **бить табалý** = бáйдики бúти, байдикувáти. — Нiчого не робить, тiльки байдики бъє.

Табачéкъ = тютюнéць, табачóк. С. Ш. — Добрий курець май свою люлечку і тютюнець. н. пр. — Хто нюхає табачок, той гетьманів мужичок. н. пр.

Табачúще = тютюнúще, тютюня́ка. С. Ш.

Табáчникъ, ца = 1. тютю́нник, ця, табáшник, ця (що продає).

2. курíй, курéць (що курить), люлéшник (найбiльше люльку), нюхáрь (що нюхає), табáшник, ця (що курить або нюхає), тютю́нник (що курить). С. Ш. — Коли курець, то май кресало й гаманець. н. пр.

3. шабатýрка (та тютюн).

Табáчный = тютюнóвий, табáшний. С. Ш.

Табáшникъ = д. **Табáчникъ.**

Тáбель = таблúця, тáбель. С. Ш. — Хто сю табель робив? С. Ш. — У попа у табелю прописано, що сьогодня царський день. Кн.

Тáбельный день = царськúй день або сьвято (коли урядовцї і школярі вільні од роботи).

Таблúца = таблúця, таблúчка (С. Ш.), тáбель. — Набили на ворота білий табель з чорним вiдром: значить і знай — з чим тобi йти на пожежу. Кн.

Табýнъ, табýнный = д. **Стáдо, Стáдный.**

Табурéтъ = стiльчик, табурéтка, табурéтина, табурéтчина. С. Ш. — Сяка така табуретчина, а й ту треба купить. С. Ш.

Тавлúнка = д. **Табакéрка.**

Тáволга, рос. Spiraea Filipendula L. = тáволга (С. Ш.), S. ulmaria L. = бузинá болóтна, кáшка, гiрóшник, огiрóшник, жáбячі конопéльки, медýниця (С. Ан.), S. crenata L. = тáволга (С. Ан.), таволóжник (С. Ш.).

Тавро́ = д. **Клеймó.**

Тавýнъ, рос. Menyanthes trifolia L. = бобовнúк, зýбовнúк. С. Ан.

Таганъ = треногъ, таган, таганóк, тагани. С. Ш. — День заходить, сонце сяде, кашовар таган наладить, сядем ми до казана, поїмо кулїш до дна. В. Щ. — Здiйми тагани, щоб не заняли ся. Кн.

Тазáть, потазáть = д. **Бранúть** і **Журúть.**

Тазъ = 1. таз (С. Ш.), мiдний — мiднúця. С. Л.

2. анат. Pelvis — крúжі.

Тáйга = лїс (густий, непролазний).

Тайкóмъ = пóтай (С. З. Л.), пóтайцї, потаéмне, потаéнно, потаéнцї (Лев.), тайкóма, крадькóма (С. З. Л.), пóкрадьки,

по́крадці, покраде́нці, ни́шком (С. З. Л.), ни́щечком, зни́шка, тихце́м, спо́тання, спо́тиньга. — Потай Бога, щоб і чорт не знав. н. пр. — Про сю річ нїкому й пари з уст, держи її потай Бога. Кн. — Зять на мене скоса поглядає, він мене нишком лає. н. п. — Тільки я, неначе заклятий, дивлюсь і нишком плачу я. К. Ш. — Не прокляну тебе, доле, а буду ховатись за валами, та нищечком буду віршувати. К. Ш.

Та́йна = та́йна, таїна́, та́йність, тає́мність, таємни́ця. С. Ш. — Не кажи великої тайности жінці. н. к. Грінч. — Маю їдну таємницю, але нїхто її від мене не возьме. С. Ш.

Тайни́къ = 1. тайни́к, тайничо́к, схо́ванка, кри́ївка. — Заложили ми тайничок між кущами; засїли та й присочили злодія. Кн. Д. ще під сл. **Мѣсто (Укрытое м.)**.
2. сїтка на пти́ць.

Та́йничать = таїти, ся, кри́ти, ся, хова́ти, ся.

Та́йно = тає́мно (С. Ш.) і д. **Тайко́мъ**.

Тайнобра́чныя расте́нія, Cryptogameus = безквітні рослини.

Тайнственность = та́йність, таємність. С. Ш. — Людей обхватує залїзний обруч таємности і нїко́ли ми через той обруч не переступимо. Кн.

Тайнственный = тає́мний, потаємний, таємни́чий (С. Ш.). — Здавало ся, що якась таємна сила прикувала його до місця. Бар. — Шепчуть ся в двох так таємне, неначе церкву збірають ся обікрасти. Кн. — Як засьвітить повний місяць ясно над горою, щось таке чудне, таємне дїють ся зо мною. Аф. — Мов щось потаємне голосно сьпіває. Аф. — Таємничий рух якийсь правив його серце і руку. Кн.

Та́инство = 1. д. **Та́йна**.
2. таїнство. С. Ш.

Та́йный = та́йний (С. Ш.), потайни́й (С. Л.), потаємний, потаєнний. — Клята собака потайна, глядїть, щоб спотиньга за литку не вкусила. Кн. — **Та́йный ходъ** = потайни́к.

Таи́ть, ся, затаи́ть, ся, притаи́ться = таїти, ся, кри́ти, ся, хова́ти, ся, утаїти, затаїти (С. Аф.), притаїти, ся, схова́ти, ся. — Свого гріха не таю, а чужого не візьму на себе. Кн. — Нїчого гріха таїти. н. пр. — Таїла від Бога, та чортові сказала. н. пр. — Шила в мішку не втаїш. н. пр. — Дерево тліє, але вогонь десь таїть ся в нїм. С. Л.

Та́кало, та́кальщикъ = та́кач (С. Ш.), пота́кач. — Потакач тим і живе, що язиком грає. н. пр.

Та́кать = та́кати (С. Ш.), підта́кувати.

Та́кже = та́кож, теж, тож, так са́мо. — Я чув і ти теж не глухий був. С. Ш.

Тако́й = таки́й. — Які грачі, такі й танцї. н. пр. — Який: помогай біг, таке й: бувай здоров! н. пр. — **Тако́й большо́й** = отакеле́зний. — **Таки́мъ о́бразомъ** = та́кечки, та́кеньки, отта́к, отта́кечки, таки́м по́битом, ро́бом. — **Въ тако́мъ слу́чаѣ** = в такім ра́зї. — **Тако́й соверше́нно** = такісїнький, такісїчкий. С. Ш.

Тако́вскій = таківський. С. Ш. — Не таківська він людина, щоб збрехав. Кн.

Тако́вой = таки́й, таківський. — **Былъ тако́въ** = утїк, дра́ла дав, і слїду не ма́є.

Та́кса = 1. та́кса, та́кция (ціна визначена). С. Ш.
2. соба́ка (харсунової породи).

Таксі́ровать = таксува́ти. С. Ш.

Тактъ = такт, лад. — **Въ тактъ** = в лад, ла́дно, грать до танцїв = під но́гу.

Такъ = так, та́кечки, та́кеньки. С. Ш. — **И такъ и сякъ** = а) аби́ як, сяк-так, б) і так і сяк, на всї лади́, вся́кими спо́собами. — **Такъ или ина́че** = чи ся́к, чи и́нак, сяк чи і́нак. — Сяк чи инак боронитиме своє право людське. Кн. — **Такъ какъ** = бо, зати́м, що, чере́з те́, що. — **Такъ ли?** = чи так? С. Л. — **Такъ куда́ тебѣ́** = так де́ там, так де́ тобі! — Я йому і те і се — так де тобі! — **Такъ мно́го** = тако́го бага́то. — **Такъ себѣ́** = аби́-то, аби́-як, нїчо́го, нїчогенько. — **Такъ сказа́ть** = приміpно ка́жучи, сказа́ть би то. — **Такъ то** = ото́ж. — **Такъ то́чно** = так са́ме, самісїнько так (С. Л.), точнїсїнько так, так досто́ту. — Так достоту, як і торік, гине товар на єлї. С. Л. — **Такъ что?** = то що́? — От і тепер ти не зробив так. — То що? — **Рабо́тать такъ** = робити да́рма, ду́рно, без гро́шей, за так гро́шей. — **Сказа́ть такъ** = сказа́ти, не розду́мавши, без на́міру.

Тала́нить, ся, поталаниться = тала́нити (С. Ш.), щасти́ти, вести́ ся, поталанити, пощасти́ти, повести́ ся. — Міні не таланить. С. Ш. — Кому ведеть ся, то й півень несеть ся. н. пр.

Тала́нливый = щасли́вий, тала́нний (С. Ш.), тала́нливий (С. Ш.). — Не родись вродливий, а родись щасливий. н. пр.

Тала́нтливый = талановитий (С. Л. Ш.),

тала́нний, тала́нливий (С. Ш.), кебе́тливий, кебе́тний (С. Л.) і д. **Даровѝтый.**

Тала́нтъ = тала́н (С. Ш.), кебе́та (С. Л.), хист, хисть.

Тала́нъ = тала́н (С. Ш.), до́ля, ща́стя. — Як одна, то й нема талана. н. пр. — Не дав Бог талану змалку, не буде й до остатку. н. п. — Який талан матці, такий і дитятці. н. пр. — Нема мінї щастя-долї. К. Ш.

Та́леръ = та́ляр. С. Ш.

Та́лія = стан. — Стан у неї, хоч перещепни — тонесенький. Кн. — Стану у його нема, саме пузо тільки. Кн.

Талъ, рос. Salix cinerea L. = лоза́, тал (С. Ш.), чорнолоз, чорнота́л (С. Л.), S. caprаea L. = верболоз.

Та́лый = та́лий (С. Ш.), відле́глий.

Таль = 1. ро́зталь, ро́зтопель і д. **О'ттепель.**

2. тал. С. Ш.

Та́льникъ, рос. Salix alba, amygdalina L. = бі́ла лоза́ (С. Л.), білота́л (С. Ан.), S. pentandra L. = тала́, ше́люг. С. Ш. Ан.

Тамбури́нъ = бу́бон з бря́зкальцями.

Тамбу́ръ = та́мбур (особливе шитво або вязання).

Таможе́нное = ми́то.

Тамо́женный = тамо́женний, ми́товий. С. Ш. Жел.

Тамо́жня = тамо́жня (С. Ш.), ми́тниця (С. Жел.), кордо́н, комо́ра (Л. С. Ст. Л.).

Та́мошній = та́мошнїй, тамте́йший, тамте́шнїй. С. Ш.

Тамъ = там, та́мо, та́мки, та́мечки, та́менька, та́меньки, та́мечка (С. Ш.), о́нде, о́ндечки. — **Гдѣ то тамъ** = там десь. С. Л. — **Тамъ ли?** = чи там? С. Л. — **Тамъ далеко́** = ген-ге́н, геть-ге́ть. — Ген-ген видно хрести на церквї. С. Аф.

Та́нецъ = тане́ць, та́нчик. С. Ш. — Ой піду я у танець, а за мною молодець. н. п. — Які грачі, такі й танцї — позбивали собі пальцї. н. пр. — На їх дивив ся, тай собі в танець пустив ся. Ал. — Та виведу танчик по нїмецьки. н. п. — Українські народні танцї: бичо́к, виступцї, гайду́к (С. Аф. З.), голубе́ць, гопа́к (С. Аф. З.), го́рлиця (С. Аф.), жураве́ль (С. Аф. З. Ш.), зе́мська, вербу́нка, ду́дочка (С. З.), коза́к, козачо́к (С. Ш.), коломі́йка, манджа́рка, мете́лиця (С. З.), недо́ступ, оберта́к, санджа́рка, санджа́рівка, тропа́к (С. Ш.), троя́н (Ос.), чеберя́чка (С. Ш.), шу́мка. — Як скачу я голубця, ще й принажу молодця. н. п. — Садити гайдука. С. Аф. З. — Грали Земської, Санджорки і Вербунки і Манджарки, і Метелиці меткої, грали й Дудочки швидкої, і Горлиці й Козака і гучного Гайдука. Ал.

Танцова́ніе = танцюва́ння, танцюва́ннячко. С. Ш.

Танцова́ть = танцюва́ти, та́нчити (С. Ш.), гопака — го́цати, гопцюва́ти, гопака́ сади́ти (С. Аф. З.). — Танцювали та й не вклонили ся. н. пр. — Аби танцювати умів, а робити і лихо навчить. н. пр.

Танцовщи́къ, ца, танцо́ръ, танцо́рка = танцю́ра (С. Л.), танцюри́ста, танцюри́стка, таньцю́ра (С. Ш.), таньцюри́ста, ка (С. Ш.), танцюри́стий, тане́ч(ш)ниця (С. Ш.). — На те є танцюристки та иньші майстеристки. Кн. — Була в балетї танцюристкою, а тепера панї на всю губу. Кн. — Ледачій танечниці і хвартух на заваді. н. пр.

2. танцюри́стий, та (що люблять танцювать). — Прехороші все-жінки, танцюристі приданки. Ал.

Тарака́ній = тарга́нів, тарга́нячий, тарка́нячий

Тарака́нъ, кот. Blatta orientalis = тарга́н, тарка́н. С. Ш. — Дивно, як чоловік терпить коло себе таку погань, як таркан. Ст. О.

Тара́нтулъ = д. **Мизги́рь.**

Тара́нь, рос. Cyprinus vimbra = тара́ня. С. Ш.

Тарата́йка = бі́да, бі́дка (на двох колесах), тарада́йка, чортопха́йка (аби яка повозка. — Їхала Хима з Русалима білою кобилою: тарадайка торкоче, кобила бігти не хоче. н. пр.

Тарато́ра = д. **Болту́нъ, болту́нья 1.**

Тарато́рить = тереве́нити і д. **Болта́ть 3.**

Тарато́рка = д. **Болту́нья.**

Тара́щиться = лїзти, тягти ся, пе́рти ся, пну́ти ся (за ким).

Таре́лка = таріл́ка (С. Ш.), таліркa (С. Ш.), таріль, таліркина (С. Ш.), глибока полу́мисок. — Хоч за копійку, та на тарілку. н. пр. — Хоч не багато, та на тарілочці. н. пр. — Краси на тарілці не подаси. н. пр.

Таре́лочный = тарілко́вий, таліркóвий. С. Ш. — Нема часу говорити: тепер тарілкова справа (час їди). н. пр.

Тарова́тый = ще́дрий, подару́нко, подару́йко.

Тарпа́нъ = ди́кий кінь.

Тартарары́, та́ртаръ = пе́кло.

Та́ска = таска́ння, тяга́ння, тяганина, тарганина. — **Дать, зада́ть та́ску** =

по́таску, поволо́чку, чубрія́, прочуха́на да́ти.

Таска́ть, ся = 1. (**вы́таскать, натаска́ть**) — тяга́ти (С. Ш.), волочи́ти, ви́тягти, ви́волокти. — Тягали сїно копицею. С. Ш.

2. (**утащи́ть**) — тяга́ти, потягти́, зтягти́. — Потім кобилу і віз оддали, тільки ячменю не стало — зтягли. В. Щ.

3. (**истаска́ть, ся**) — таска́ти, стаска́ти, зноси́ти, обувя — зтопта́ти, зтопцюва́ти, ся.

4. (**протаска́ть**) — тяга́ти, волочи́ти, протяга́ти, проволочи́ти. — Довго його тягали по судах.

5. (**оттаска́ть**) — тяга́ти, одтяга́ти, ви́драти, ви́скубти, ви́чубити.

6. волочи́ти ся, тяга́ти ся, теня́ти ся, валаса́ти ся, шва́(е́)ндяти, блука́ти. — Де ти в дїдька волочив ся, од семъї зовсїм одбив ся? Ал. — Я з каторги тяжкої визволяв ся і по сьвітах широких валасав ся. К. Ш. Т. — **Таска́ть но́ги** = плести́сь, пле́нтатись, тягти́сь, тарга́нитись, ди́бати, плуга́нитись.

7. волочи́ти ся, бахурува́ти (С. Ш.). — Волочить ся за молодицями.

Тасова́ть = тасува́ти, таліюва́ти (С. Ш.), тахлюва́ти (Ман.).

Тата́ре = тата́ри, татарва́.

Тата́рскій = тата́рський. — **Т. земля́** = тата́рщина. — **Т. мы́ло,** рос. Saponaria officinalis L. = натяга́ч, стяга́ч, натя́г, соба́че ми́ло, чисту́ха. С. Ан.

Тафта́ = тафта́ (С. Ш.), полутабе́нок.

Тафтя́ный = тафтяни́й (С. Ш.), полутабе́нковий.

Тача́ть = сто́чувати, штукува́ти.

Та́чка = 1. сто́чування.

2. та́чка, у грабарів — граба́рка.

Тащи́ть, ся = 1. тягти́ (С. Ш.), волокти́ (С. Л.), тарга́нити (С. Л. Ш.), тараба́нити (С. Ш.), цу́пити, пе́рти, ти́рити (С. Л. Ш.), телю́щити, теліщити (С. Ш.). — Здоровенний коняка в силу тирить її по снїгу. Греб. — **Тащá** = по́волоцьки.

2. тягти́, витяга́ти, тя́брити. — Жид брехнею живе, все з нас тягне.

3. тягти́ ся, волокти́ ся, пле́нтати ся, плуга́нити ся, плужи́ти ся, плести́ ся, тарга́нити ся, теле́пати, чвала́ти, чала́пати. — І я колись з жінкою і дїтьми тяг ся на почтових 1300 верст. Ал. Скл. — Туман по долинї аж в кучері въється ся, ой десь моя лиха доля степом волочеть ся. н. п. — Безщасний Кузьми́на до дому чвалає, плаче-ридає, долю проклинає. Грін. Чайч.

Та́ять, раста́ять = та́нути (С. Л. Ш.), раста́нути, топи́ти ся (С. Ш.), ростопи́ти ся, місцями — протава́ти. — І снїг од крови танув, як од сонця. І. Г. — Тим то на огнї натхнення серце поети тане легко, наче віск. Кн. — Сьвічка топить ся.

Тварь = тварь (С. Ш.), єдина — тварина́, здр. — тварина́, поб. — тварю́ка, зб. — твори́на. С. Ш.

Твёрденькій = тверде́нький.

Твердѝть = твердѝти (С. Ш.), повторя́ти, товкти́ (С. Ш.), довбти́ (С. Л.), торо́чити (С. Л. Ш.), туркота́ти, пра́вити своє́. — Що дня йому треба усе одно товкти. — Дурний дурне й торочить. С. Ш. — Що йому не кажи, а він своє править.

Твёрдо = тве́рдо, мі́цно; незмі́нно, непохи́бно.

Твёрдость = тве́рдість, твердота́. С. Ш.

Твёрдый = 1. твердий, кріпкий, міцний. — Твердий, як камінь. С. Ш.

2. незмінний, непохибний.

Твердыня = д. **Крѣпость 2.**

Твердѣть, отвердѣть = тве́рднути (С. Ш.), твердїшати, твердїти (С. Ш.), тужа́вiти (С. Ш.), затве́рднути, затвердїти, затужа́вiти. — Оце сьогодня тїк замісимо, зібъємо, зрівняємо; за ніч він затужавіє, потім і затвердїє. Кн.

Твóй = твій.

Творе́ніе = 1. твори́ння (дія).

2. твори́ння, створі́ння, тво́риво, твíр. — Гоже не гоже — твориння Боже. н. пр. — Вона — прекрасне Боже створіння — вона спасла мою душу. Кн. — І Бог радуєть ся на небі всяким творивом своїм. Ган. Бар.

3. д. **Сочине́ніе**

Творе́цъ = 1. твóре́ць, сотвори́тель. — Бачить Бог, бачить Творець, що мир погибає. н. п. — Чи ж Бог сьвіта Сотворитель, як люди настали, міг позволить, щоби люди людей продавали? Руд.

2. твóре́ць і д. **Сочини́тель.**

Твори́ло = вапня́рка (С. Жел.), кале́ниця, кала́ниця.

Твори́тельный паде́жъ = шо́стий відмі́нок. Гр. См. Ст.

Твори́ть = 1. твори́ти, чини́ти, роби́ти, дїяти. — Роскіш творить біль: як приходить — смакує, як виходить — катує. н. пр. — На чиїм возї їдеш, тому й ласку твори. н. пр. — Шевченко і в неволї творив свої високі поезиї. Кн.

2. розво́дити, розмі́шувати. — **Твори́ть хлѣбы, квашню́** = учиня́ти (С. Ш.), росчиня́ти. учиня́ти ро́счину. — Пішла мати на село, гречьку муку добувати, гречаники учиняти. н. п. — Росчину вчинила, та чи стане борошна замісити. Кн.

Твори́ться, сотвори́ться = твори́ти ся, чини́ти ся, утвори́ти ся (С. Ш.), сотвори́ти ся, про що кумедне або погане — витворя́ти ся, ко́їти ся, зко́їти ся.

Творо́гъ = сир. — Як рахувати сир, то й вареників не їсти. п. пр.

Творо́житься, отворо́жить ся = у́рдити ся (С. Ш.), зсіда́ти ся, зсі́сти ся (С. Жел.).

Творо́жникъ = си́рник або пиріг з си́ром.

Творо́жный = си́ряни́й (Ман.), сирови́й, си́рний.

Тво́рческій = тво́рчий, тво́рческий. С. Ш. — Творча сила перемогла догляд і Шевченко і в неволі творив свої високі поезиї. Кп.

Тво́рчество = тво́рчість. — Та й творчість художника править на певну стежку. Кп.

Теа́тръ = теа́тер. С. Ш. — **Ку́кольный теа́тръ** = верте́п.

Те́зисъ = те́за.

Тёзка = тезко́. С. Ш.

Тезоимени́тство = день іменин царя́ і других осіб царського ро́ду.

Теку́чій = теку́чий (С. Л. Ш.), бігу́чий, біжу́чий (С. Л.), живи́й (С. Л.). — Вода текуча. — Хоч річка й невеличка, та усе ж жива вода — не болото. С. Л.

Теку́щій = пото́чний, теку́чий (С. Л.), бі-г(ж)у́чий (С. Л.). — Не тільки криминальних, але і поточних спорів жадних не судили. Орлик. С. З. — Задача історії літератури зовсім иньша, ніж критика біжучої літературної продукциї. Л. Н. В.

Телёнокъ = теля́, теля́тко, мн. — теля́та, на першому годї — на́зїмок (С. З.), ви́пусток, на другому, що вже перезімувало — бу́зївок, бу́зїмок, на третьому — третя́к (С. Ш.), третячо́к. — Ходить, як теля за коровою. н. пр. — Дав Бог теля, та не дав хлїва. н. пр. — Покірне телятко дві матері ссе. н. пр. — Дай Боже нашому телятї вовка піймати. н. пр. — Як годований підсвинок або добрий назїмок. К. Х.

Телеско́пъ = далекогля́д, далекозо́р, далеви́д. С. Жел.

Тели́ца, тёлка, теля́шка = тели́ця, теля́шка, тели́чка, під час полювання — бігу́ха, бі́гавка, бігу́нка, безплідна — я́лова, я́лівка, яловиця (С. З.). — Продай, мамо, дві телиці, купи мінї шнуровиць. н. пр. — Миліша душка, ніж телушка. н. пр. — У багатого і теля з телям, а в убогого одна корова, та й та ялова. н. пр. Ман.

Теле́га, теле́жка = 1. пово́зка, віз, візо́к, аби яка — повозчи́на.

2. віз (д. **Медвѣ́дица больша́я**).

Теле́жный = возови́й. Сп.

Теля́чій = теля́чий.

Те́льная = тїльна. — Хоч не тїльний, а телись. н. пр. Грінч.

Те́мень = д. **Темнота́**.

Темля́къ = ки́тиця (при шаблї).

Тёмненькій = темне́нький.

Те́мнеть = те́мрява (С. Ш.); мо́рок.

Темнёхонькій = темнїсїнький. С. Ш.

Темни́ца = темни́ця (С. Ш.), те́мна (С. Ш.), і д. **Тюрьма́**. — Що вже та неправда з панами в сьвітлиці, а щирая правда — у темній темниці. н. п. — Не хапай ся дурниці, не будеш сидїв в темниці. н. пр.

Тёмно, темно́ = те́мно, тмя́нно.

Тёмнобагро́вый = темнобруна́тний. С. Ш.

Темнова́тый = темне́нький, поте́мний, темнова́тий (С. Ш.), тїнявий.

Тёмножёлтый = темножо́втий.

Тёмнокра́сный = темночерво́ний (С. Ш.), бурячко́вий.

Тёмноро́зовый = темноружо́вий (С. Ш.), темнорожевий.

Тёмнору́сый = темноруся́вий. С. Ш.

Тёмнорыжева́тый = темноруде́нький, темнорудя́вий. С. Ш.

Тёмнорыжій = темноруди́й (С. Ш.), з чорними смугами = муру́гий.

Тёмность = те́мність. С. Ш.

Тёмносе́рый = темносірий (С. Ш.), темноси́вий, сірячко́вий (С. Ш.), шпакова́тий (наче з сивиною).

Темнота́ = темно́та, темня́ (С. Ш.), те́мність (С. Ш.), тьма́ (С. Ш.), пітьма́, те́мрява (С. Ш.). — Прийшла темнота — прийшла злодіям робота. н. пр. — Як ті, що вийдуть з темнї на сонце. С. Ш. — Вже не буде сьвіта, вже буде тьма. С. Ш. — Від години настала темрява по всій землї. К. Св. П.

Темноцве́тникъ, рос. Ailanthus glandulosa L. = чума́к. С. Ан.

Тёмный = те́мний (С. Ш.), тмя́ний, дуже — моро́чний. — Темна ніч. — Чужа голова темний лїс. н. пр. — Така його темна справа, що й суддя не розбере. Кн. — І вдача у його погана і душа тмяна, не вірна. Кн. — **Тёмный людъ** = темно́та. С. Ш. — **Тёмная си́ла** = моро́ка.

Темнѣе = темнїше, на дворі або в хатї смерком — поночíше, поночíш.

Темнѣть = темнїти (С. Л. Ш.), темнїшати (С. Ш.), мéрхнути (С. Л.), з вечора — сутенїти.

Темнѣться, затемнѣться = туманїти, манячи́ти, бованїти, заманячи́ти. — Здалеку щось манячить.

Тéмнять = д. **Тéмнеть.**

Темпера́ментъ = вда́ча.

Темпи́стый = зру́чний (про рушницю).

Тéмя = тїмъя, тїмня, тїмъячко. С. Ш. — Тїмъя ще не заросло. С. Ш. — **Тéмя горы́** = верх, шпиль гори́.

Темя́ный = тїмений. С. Ш.

Темя́шиться, потемя́шиться = уявля́ти ся, чу́ти ся, здава́ти ся, вбача́ти ся, вважа́ти ся і д. **Представля́ться з.**

Тéндеръ = 1. су́дно з одно́ю що́глою. 2. тéндер (в локомотиві).

Тенети́ть, отенети́ть = роскида́ти тене́та, лови́ти тене́тами, пійма́ти в тене́та.

Тенето́, частїше мн. **тенёта** = тенéто (С. Ш.), тене́та, сїтка.

Тенётчикъ = тене́тник.

Тено́рный = тенóровий.

Тéноръ = тéнóр, тенáр (С. Ш.). — **Пѣть тéноромъ** = сьпіва́ти тéнора.

Теорети́ческій = теорети́чний.

Тепе́решній = тепе́рішній.

Тепе́рь = тепéр, тепéра (С. Ш.), тепéря, тепéречка, тепéречки (С. Л. Ш.), тепéрка (С. Ш.), тепéренька (С. Л. Ш.), ни́нї, ни́ньки. — Як не тепер, то в четвер. н. пр. — Летїла тепера, не вчора — тепера... впала в лободу, хоч убий, не знайду. (н. заг. — голка). — Перше коло чобіт ходив, а теперки не знає, як на них ступити. н. пр.

Тёпленькій, ко = тепле́нькнй, ко, тепле́йко (С. Ш.).

Теплёхонекъ, теплёшенекъ = теплїсїнький, тепле́сенький, тепліський, теплїсїчкий. С. Ш. — У дівчини серце, як лїтнее сонце: хоч воно хмарне, хмарнесеньке, та тепле, теплесеньке. н. п.

Тéплить, затéплить = сьвітúти, засьвітúти (сьвічку або лямпадку перед образом).

Тéплиться = горíти (перед образом).

Тепли́ца = тепли́ця, тепли́чка, тепли́ченька.

Тепли́цы = тéплі во́ди. — Пани поїхали десь за гряницю на теплі води.

Тепло́, á = тепло́. — Мачушине добро, як зимне тепло. н. пр. — По Петру, то й по теплу. н. пр.

Тепло́, прислівник = тéпло. — Собака кудлатий — йому тепло; пан багатий — йому добре. н. пр.

Тепловáтый = тепле́нький.

Тепломѣръ = тепломíр (С. Ш.), гра́дусник. — Добре б було, як би у кожного хазяїна був тепломір, щоб знати скільки градусів тепла у хатї. Де-що про сьв. Б.

Теплоро́дный = теплотво́рний. С. Ш.

Теплоро́дъ = теплотво́р. С. Ш.

Теплота́ = тепло́, теплота́, тéплість (С. Ш.), грíво (С. Л.). — Стара піч тепла не вдержить. н. пр. — Під однаковим теплом сонця, та не всї дерева однакові. Кн. — З барочних дров більше гріва, пїж з плотових. С. Л.

Тёплый = тéплий. — Так напалили в печі, що й припічок теплий. Кн. — Люди добрі, хата тепла. н. пр. — Ідно серце тепле, а друге тепліше. С. Ш. — **Тёплая вода́** (на пр. на купелї — лїтепло (С. З.), лїтеплечко, відсїля приложник — лїтеплий. — **Тёплые края́** = тепли́чина (С. Ш.), тепле́ча, тепли́ця, куди птиці на зїму одлїтають — ви́рій (С. Аф. З.), ви́ряя, ирій (С. З.). — Птиці вже з тепличини летять. С. Ш. — Пташки, що в лїтку так сьпівали, у ирій вже поодлїтали. Гр. — Чом ти жавороньку рано в виряя вилїтав? н. п.

Тепли́нь = тепли́ня, тепліньо (Сп.).

Теплѣть = теплїти, теплїшати, теплїщати. С. Ш.

Теребúть = дра́ти, сми́кати (С. З.), то́ргати, та́ргати (С. Ш.), скубти́, сїпати (С. З.), ша́рпати (С. З.), термо́сити (С. Ш.). — **Теребúть лёнъ** = бра́ти льон. — За яром брала льон, брала конопельки. н. п. — **Т. за во́лосы** = дра́ти, скубти́, чу́бити. — Чиясь рука вхопила його за волосся і скубить люто.

Тереблéніе = дранняя, сми́кання, ша́рпання, та́ргання (С. Ш.).

Тéремъ = тéрем, теремóк. — Золотом му терем писано. С. Ш. — Дивить ся — такі тереми гарні та високі вікнами на улицю. н. о. Грінч.

Терéться = тéрти, ся, щоб вичистить — шарува́ти, вірьовкою, зилїзом то-що — шму́гляти, шмо́ргати (С. З.), чим ковзьким — ко́взати, про обувья — му́ляти (С. Л.), му́лити. — Не терши, не мнявши, не їсти калача. н. пр. — Ой ти, хлопче, ненароком коло мене треш ся боком. н. п. — Чобіт мулить.

Терза́ніе = дра́ння, ша́рпання, мордува́ння.

Терза́ть, растерза́ть, ся = 1. дра́ти, роздира́ти, рва́ти ша́рпати (С. Ж. З.), шмату́вати, розідра́ти, розірва́ти, розша́рпати (С. З.), розшмату́вати, розшматкува́ти (С. З.). розпана́хати, ся. — Лев роздирає там вовка в куски. Кот. — Твою ясну долю розшарпав Виговський, що серце — мов камінь, а розум бісовський. н. д.

2. му́чити, мордува́ти, ся. — Його мучить совість.

Тёрка = те́ртка (С. Ш.), те́рка (С. Ш.), терту́шка, те́рточка, те́ртонька (С. Ш.), для очистки конопель — те́рниця (С. Ш.), те́рлиця (С. Ш.), в нїй язичок — ме́чик. — Натри хріну. Нема терки. С. Ш. — Бери тертушку та натри хріну до драглів. Кн. — Хіба я не драла конопель, не терла на терниці. Лев.

Термо́метръ = д. **Тепломѣръ.**

Те́рніе = те́рня, колю́чка, шпи́чка. — Терня в ногу залізло. С. Ш.

Терновѝще = терни́к, терни́на. С. Ш. — Терном терниною кум до куми чеше, а чоботи в руках несе. н. п.

Терно́вка = терні́вка, терня́к. С. Ш.

Терно́вникъ = терни́к, терни́на. — Тернина грушок не родить. н. пр. — Коловсь сердешний об тернину, пошарпав ся весь об шипшину. Кот.

Терно́вникъ песо́чный, рос. Hippophäe rhamnoides L. = плоховни́к, щець. С. Ан.

Терно́вый = терно́вий, терено́вий, терняни́й. С. Ш. — Теренова наливка. С. Ш.

Тёрнъ = 1. рос. Prunus spinosa L. — терн, те́рен, те́рня, терно́чок (С. Ан. Ш.). P. instititia — терно́слива, ягода — терени́на, терени́нка (С. Ш.), терносли́вина (С. Ш.), деревина — терни́ця, терни́чка (С. Ш.). — Терен, терен коло хати, тай нїкому обірвати. н. п. — Очі чорні, як терен. С. Ш. — Піди парви терну. С. Ш. — Брови як шнурочок, очі як терночок. н. п. — Цьвіте терня. С. Ш. — **Покры́ть тёрномъ** = потернува́ти. — **Обса́живать, городи́ть тёрномъ** = терни́ти. С. Ш. — Вставай, челядонько, город городити, тернянком тернити. н. п.

2. те́рно (в грі в лото). С. Ш.

Тере́чка = д. **Тёрка.**

Терпёжъ = терпі́ж, ка, терпе́ць. С. Ш.

Терпентѝнный = терпети́новий (С. Ш.), шпигина́рний.

Терпентѝнъ, Terebinthina = терпети́на (С. Ш.), шпигина́рь, скопита́рь (С. Жел.).

Терпѝмость = терпи́мість, терпли́вость (Б. Н.).

Те́рпкій = те́рпки́й. С. Ш. — І добра груша на вид, а на смак терпка вельми. Кн.

Те́рпкость = те́рпкість. С. Ш.

Те́рпнуть, оте́рпнуть = те́рпнути (С. Ш.), деревъяні́ти, дуби́ти, поте́рпнути, задуби́ти, одуби́ти. — Писав, писав, аж рука терпне. С. Ш. — Ноги потерпли.

Терпѣли́вость = терпели́вість (С. Ш.), терпли́вість (Б. Н.).

Терпѣли́вый, во = терпели́вий, во (С. Ш.), терпіли́вий, во, терпля́чий (С. Л. Ш.), терпъя́чий (С. Ш.), терпу́чий, че.

Терпѣніе = терпі́ння, чко (С. Ш.), терпля́чка (С. Ш.), терпе́ць (С. Ш.), терпі́ж, ка, потерпі́ння. — За терпіння Бог дасть спасіння. н. пр. — Прийшов купець, порвавсь терпець, я й продав корову. Кн. — **Вы́шелъ изъ терпѣнія** = терпе́ць увірва́в ся (С. Ш.), терпля́чка ввірва́лась.

Терпѣть, стерпѣть = терпі́ти, потерпа́ти, сте́рпіти, ви́терпіти. — Терпи, хлопче, козаком будеш. н. пр. — Терпи горе — добро буде. н. пр.

Терпу́шка = д. **Тёрка.**

Тёртый = те́ртий. — **Т. кала́чъ** = би́та голова́, бува́лець і д. під сл. **Кала́чъ.** — Ну, та й він бита голова, — його не одурите. Кр.

Теря́ть, потеря́ть, ся = 1. губи́ти (С. Аф. З. Л.), згуби́ти, загуби́ти, ся (С. Аф. З. Л.), тра́тити (С. Ш.), стра́чувати, теря́ти (С. Ш.), стра́тити, потеря́ти, про кілько — порозгу́блювати. — Нехай мене не любить і лїт своїх не губить. н. п. — Загубив люльку. С. Аф. — Служба вільность тратить. н. пр. — Не трать ходу до поганого роду. н. пр. — Чоловік, переходячи на друге місце, не стрічує права користувати ся з... Кн. — Нїколи не стрічували хоробрости. Кн. — Коли вмірать, то день терять. п. пр. — **Теря́ть вре́мя** = га́яти, тра́тити, теря́ти, час, вакува́ти, марнува́ти. — Прийшов нї за чим, пішов нї з чим; нїчого питать — шкода час терять. н. пр. — **Теря́ть пе́рья** = губи́ти рони́ти пі́ря. — Пави ходили, пір'я ронили. н. п. — **Т. си́лы** = слаби́ти, сла́бнути і д. **Слабѣть.** — **Т. сознáніе** = чмані́ти, чуманї́ти. — **Т. состоя́ніе** = ви́щити ся і д. **Бѣднѣть.** — **Т. де́ньги** = си́пати грі́шми, ци́ндрити, три́нькати.

2. мішáти ся, змішáти ся, стеря́ти ся.

Теса́ніе = теса́ння, теса́нина. С. Ш.

Тесáть = тесáти (С. Ш.), теслювáти. — Йому хоч кіл на голові теши. н. пр.

Тесéльникъ = тéсляр. С. Ш.

Тесёмка = тасьóмка, тасéмка (С. Ш.), стрíчка, поворóзка.

Тесёмочный = тасьóмковий.

Тёска = тесáння, тесанúна. С. Ш.

Тéсло, тесло́ = тéслиця (теслярський струмент). С. Ш.

Тесни́ца = тесни́ця (витесана), тéртúця (випиляна дошка). С. Ш.

Тéстевъ = тéстів. С. Ш.

Тесть, тéстюшко = тесть, тéстенько, тéстонько, тéстечок, тéщенько, поб. — тéстиско. С. Ш. — Тесть любить честь, зять любить взять. н. пр. — Ой здоров був, тестенько, або добрий день! Віддай мінї свою дочку хоч на один день. н. п. — Не став сьвітлоньки у тещенька. н. п.

Тёсъ = тес (С. Ш.), шальóвка (С. З.), тесни́ця, тéртúця (С. Ш.).

Тесьмá = тасьмá, тясмá (С. Ш.).

Тесьмя́нный = тасьóмковий.

Тетеревúный, тетерéвій = тетéрячий, тетéрчин, тетéришин. С. Ш. — Тетерчине мнясо. С. Ш.

Тéтеревъ, Tetrao tetrix = тетéра (С. Ш.), тетéря, тетерýк, тетерю́к (С. Л. Ш.), тетервáк, зб. — тетервá. — Глухий, як тетерук. н. пр.

Тéтеревъ глухóй = д. **Глухáрь.**

Тетерíй = д. **Тетеревúный.**

Тетéря, тетéрька = тетїрка, тетерю́чка, тетери́ця. С. Ш.

Тетивá = тетúва, тятúва, тетівка (С. Ш.), струна́, жила́. — Як натягну лук, брязну тетивою — утїче кримський хан з ордою. К. З. о Ю. Р. — Як напне стрілець тетівку, як бебехне — устрелив. С. Ш. — Натяг струну, положив стрілу, та як пустив у вікно. Кн. — Тричі він бив ся жилу́ натягнути на лука і тричі з рук випорсала жила. Сам.

Тётинька = тїточка і д. **Тётка** (здр.).

Тётка = тїтка, здр. — тїточка, тїтонька, тїту́ня, тїту́ся, тїту́ньця, тїту́сечка (С. Ш.), дядькова жінка — дя́дина (С. Аф. З.). — Бодай чорт у дядька служив, а в дядини гроші правив. н. пр.

Тёткинъ = тїтчин, тїту́нин, тїту́син, тїту́шенчин. С. Ш.

Тетрáдь, тетрáдка = тетрáдь, тетрáдька (С. Ш.), зóшит (Фр. С. Жел.), зши́ток (С. Жел.), зши́точок. — Шевченко, переглядаючи зшиток своїх віршів, вибрав з них... Зап. Кок.

Тётушка = д. **Тётка** (здр.).

Тётушкинъ = тїту́нин, тїту́син, тїту́счин, тїту́шенчин. С. Ш.

Техни́ческій = технїчний.

Течéніе = 1. тéча (С. Ш.), течія́ (С. Ш.), бíг, уплúв (С. Ш.), водотéча. — Коли б хоч трохи збочив, а то саме взяв на течію — вона його й прогнала на вир. Кн. — Кипляча течія життя не дає стояти. Кн. — Розрізняємо бíг горішнїй, середущий і долїшнїй. Зем. — Землемір пішов по водотечі. Сп. — **По течéнію** = уплúнь. С. Ш. — Вона косу чеше та на Дунай несе. Пливи, косо, уплинь, за водою. н. п.

2. прóтяг (С. Жел.), прóдовж і д. **Продолженíе** (чáсу). — **Въ течéніи** = чéрез, в прóтяг, в прóдовж. — Через увесь той час.

Тéчка = тїчка, тїчня́. С. Ш.

Течь = 1. (**стечь**) — тектú (С. Ш. Л.), бíгти, лúти ся, точúти ся (С. Ш.), ледве — слезúти, ся, тонким струнком — дзю́рити (С. Л.), сильно — рúнути, цебенїти, про кров — юшúти (Ос.), стектú, збíгти. — Тече річка — невеличка, схочу — перескочу. н. п. — Брат брата сїче — біла кров тече. (н. заг. — жорна.) — Біжить річка — Млинівочка, камінї руйнує. н. п. — Вода точить ся. С. Ш. — Ой не спиняйте у ставу води, нехай вода рине. н. п. — А з його, як з кабана, цебенить кров. Кн.

2. (**протéчь**) — протїкáти, протектú. — Така стріха, що хоч не великий дощ, протїкає.

3. (**утéчь**) — бíгти, тїкáти, утїктú.

4. прохóдити, тектú (С. Ш.), точúти ся (С. Ш.), плúнути. — Час плине.

Течь = тéча (С. Ш.), тїч, в покрівлї — протóчина. Лев.

Тёща = тéща. — Жінка для совіту, теща для привіту. н. пр. — Не тїш тещі коростявим зятем. н. пр.

Тёщинъ = тéщин. С. Ш.

Тёщушка = тéщенька, тéщечка. С. Ш.

Тúбрить, стúбрить, подтúбрить = крáсти, стягтú, підчепúти і д. **Стúбрить** і **Подтúбрить.**

Тúга = гиля́. — Ой гиля, гиля, гусоньки на став. н. п.

Тúгровый = тúгрів (С. Ш.), тúгровий.

Тúкать = тýкати, цóкати. — Дятел тукає. — Годинник цокає.

Тúковый = демикитóновий, пістрьóвий. — Одягли Шевченка в демикитонову куртку. Кн. — Поший пістрьовий напірнач на подушку. Кн.

Тикъ = 1. демикитóн, грубіша тканина — пістря.

2. го́стрий бі́ль (в однім якім місци тїла). 3. тук, цок.

Тилúкать = терлúкати.

Тимоо́єва трава́, тимоо́євка, тимофе́й, рос. Phleum pratense L. = ржа́нець, пирíй. С. Ан.

Тимпа́нъ = бу́бон, таламба́с. С. Ш.

Ти́на = твань (С. З. Л. Ш.), поб. — твано́ка (С. Л. Ш.), мул, на́мул, грузь. — Воду на болотї затягло зверху, а ступиш, так і загрузнеш в твань. Кн. — Вибейкавши ся з тванї. Л. В. — Набравсь, як лин мулу. н. пр.

Ти́невѣть = запливáти, зано́ситись мулом. — Без призору заплинув мулом став. Б. Щ.

Ти́нистый = багни́стий, багнови́й, мулки́й, грузькúй (С. З.). — Мулке дно. — Грузьке болото. — Дорога спід болота багнова: що ступиш то й загрузає нога. Кн.

Ти́пнуть = вщіпну́ти, ущіпну́ти (С. Ш.).

Типогра́фія = друка́рня (С. Л. З.), тискáрня (С. Жел.). — Братства закладали, заводили шпиталї, друкарнї. Бар. О. — Заложено Острожську друкарню, де саме Федорів надрукував першу библїю в славянській мові. Бар. О. — Що начеркав, то так в друкарню і несе. Гул. Ар.

Типогра́фскій = друка́рський (С. Жел.), друка́рьськúй.

Типогра́фщикъ, типо́графъ = друка́рь (С. З. Жел.), друка́р (С. Жел.), тиска́рь (С. Жел.).

Типу́нъ = ши́поть. С. Жел. — **Типу́нъ тебѣ на язы́къ** = щоб тобí попри́щило.

Тира́нить = мордувáти, катувáти, душúти.

Тира́нъ = тира́н (С. Ш.), душма́н, кат, живоїд. — Там рідний батько сину на шию душманом лихим сїдає. К. Б. — Живоїд він такий, що й сказати не можна. Кр.

Тира́нскій = тира́нський, катівськúй.

Тира́нствовать = д. **Тира́нить.**

Тиркýша степна́я, рос. Glareola melinoptera = притúчка. Ман.

Ти́сканіе = ти́скання.

Ти́скать, вти́скать, вти́снуть = ти́скати, ти́снути, пха́ти, впиха́ти, вти́снути, впха́ти, упха́ти.

Ти́скаться, вти́скаться, вти́снуться = ти́скати ся, ти́сти ся (С. Ш.), ти́снути ся (С. Ш.), проти́скувати ся, прото́вплювати ся, пропиха́ти ся, проти́снути ся, прото́впити ся, пропха́ти ся. — Тиснуть ся, як до сьвяченої води. С. Ш. — Народу такого багато, що на силу пропхав ся.

Тиски́ = 1. ле́щата (С. З. Л.), дави́ло, на́тиски, щéмки, щúмки, клїщí, деревъяні грубі — лисúця, лисúцї (С. Л.), роздавлювати оріхи — ти́скавка (С. Ш.), давúльце. — Украли моє давило, тепер і нїчим здавить дошку до дошки. Кн. — Без натисків не придавиш до ладу. Кн. — Як треба, то хоч у щимки голову положи, то не здумаєш. н. пр. — Треба грушу у лисицї взяти, а то розчахнеть ся. С. Л. — Наче оріх в давильци. Кн. — **Быть въ тискáхъ** = в скрýтї, в притýзї бýти. 2. тїсна́ ба́ба (гра).

Тискóмъ = д. **Биткóмъ.**

Тиснéніе = 1. друкува́ння. 2. вида́ння. — Перше видання книжки давно розійшлось.

Тисни́ть, ти́снуть, вытиснить, ся = друкувáти, надрукувáти, ви́друкувати, ви́тискувати, ви́тискати, одбивáти, одби́ти, ся.

Тиссъ, рос. Taxus bocata L. = тис (С. Ш.), негнїю́ще де́рево, негнїю́чка, негно́й де́рево. С. Ан.

Тисы́ = д. **Тискú.**

Ти́течка = д. **Ти́тька** (здр.).

Ти́течный = цицькови́й.

Ти́тло = ти́тла. С. Ш. — Слово під титлою. С. Ш.

Титулова́ть = титулувáти (С. Ш.), величáти (по титулу).

Ти́тулъ = титу́л. — Що мінї по титулї, коли нема нїчого в шкатулї. н. пр.

Титуля́рный = титуля́рний. С. Ш. — Хоч не титулярний, аби гарний. н. пр. — **Т. совѣтникъ** = урядовець 9 рáнги.

Ти́тька, ти́течка = ци́цька, ци́ця (С. З.), ци́ци́чка. — В мене циці трясуть ся, з мене хлопці сьміють ся. н. п.

Тифо́нъ = 1. вітер бурхли́вий. 2. д. **Смерчъ.**

Ти́хій = ти́хий, ни́шкий; благи́й, благе́нький, ле́гкий, леге́нький, повільний; споки́йний, сми́рний, тихоми́рний (С. Ш.), ла́гідний, плохи́й, плоху́та (про чоловіка). — **Т. го́лосъ** = ти́хий, глухи́й го́лос. **Т. вѣтеръ, вѣтеро́къ** = ти́хий, благи́й, леге́нький вітере́ць. — **Т. похо́дка** = ти́ха, повільна ходá.

Ти́хнуть, сти́хнуть, за(при, у)ти́хнуть = ти́хнути (С. Ш.), сти́хнути, зати́хнути, ути́хнути (С. Ш.), ущу́хнути (С. Ш.). — І тихнуть Божиї слова. К. Ш. — Затихло все... тільки дївчата та соловейко не затих. К. Ш.

Ти́хо = ти́хо (С. Ш.), ти́хе́нько (С. Ш.),

пото́ху, потихе́ньку, сти́ха (С. Л.), пома́лу (С. Л.), помале́ньку, пово́лї. — Йди скоро — біду наженеш, йди тихо, біда тебе нажене. н. пр. — Сиди тихенько, щоб не знало тебе лишенько. н. пр. — Вийди, Грицю, на улицю і ти, Коваленко, заграй мінї в сопілочку стиха — помаленьку. н. п. — Помалу-малу, братїку, грай, не врази ж мого серденька вкрай. я. к. — Помаленьку — піймаєм стареньку. н. пр.

Тихомо́лкомъ, тихомо́лкою = сти́ха, тихцем, ти́шком (С. Ш.), ти́шком-ни́шком, ни́шком. — Було ласть ся — на ввесь куток гукаючи, а тепер коли що, так тихцем в батька — матїр загне. Кн. — Нахили ся тишком-нишком над румяним білим личком. Руд. Д. ще під сл. **Тайко́мъ.**

Тихонра́вный = ти́хий, сми́рний, спокі́йний, тихоми́рний (С. Ш.), ла́гідний, плохи́й.

Тихо́ня = тишко́ (С. Ш.), тихе́ць. — При батьку воно тихець, а нехай батько з хати, так воно й стелю підійме. Кн.

Тихо́нько = тихе́нько, помале́ньку і д. **Ти́хо.**

Ти́хость = ти́хість. С. Ш.

Тихохо́дъ = д. **Лѣпи́вецъ 2.**

Тихохонько = тихе́сенько, тихісїнько, тихісїчко (С. Ш.), потихе́сеньку, помале́сеньку, ни́щечком. — Тихесенько вітер віє, степи, лани мріють. К. Ш. — Потихесеньку — помалесеньку, щоб старий не встав, щоб моєї бідної головки та й не клопотав. н. п.

Ти́ше = ти́хше, тихі́ш, тихі́ше, ти́шче (С. Ш.), помалїще. — Спускай ся з гори тихіше в низ, щоб нїхто голови не гриз. н. пр. — Та ви бо тишче, та держіть голову пониже. н. пр. — А вона як почула його голос, ше помалїще почала йти. н. о. Грінч. — **Становйться ти́ше** = ти́хшати, тихі́шати. С. Ш. — Радюків голос все тихішав. Лев.

Тишина́ = ти́ша (С. Л. Ш.), ти́хість, тишина́. С. Ш. — Тиша дивная, таємная всюди міцно залягла. Мова. — Де згода в семействі, де мир і тишина. Кот.

Тиши́ть = тихоми́рити. С. Ш.

Тишко́мъ = д. **Тихо́нько.**

Тишь = д. **Тишина́.**

Тка́льный = тка́цький.

Тканйна = тканйна, тка́нка. С. Ш. — Перебери ся з тканки в перепеланку. н. пр.

Тка́нїе = тканнй. С. Ш.

Ткань = тканйна, тка́нка (С. Ш.), з валу — валовйна, в котрій третя нитка конопляна — потре́тина, домашня — домотка́н. — Човником ткала вона на верстатї тканину. Нїщ. — Греки на обмін навезли коштовної тканини. Кн.

Тканьё = тканнй. С. Ш. — Основа нитяна, а ткання вовняне. С. Ш.

Ткатъ, со(на)тка́ть, вы́ткать = тка́ти, зітка́ти, натка́ти, ви́ткати.

Тка́цкая = тка́льня. С. Ш.

Тка́цкій = тка́цький. — Ткацьке полотно. С. Ш.

Ткачёвъ = ткачів. С. Ш.

Тка́ческій = тка́цький.

Тка́чество = тка́цтво. С. Ш.

Ткачи́ха = 1. тка́ля (С. Л. Ш.), тка́ха (С. Ш.). — А вона була на всю околицю перва ткаля. н. о. — Дочку Наталю, дївку чесну, роботящу і хазяйку й ткалю. Мак. 2. ткачи́ха (жінка ткача).

Ткачъ = ткач, в жарт — ниткоплу́т, жінка його — ткачи́ха, син — ткаче́нко, дочка — ткачівна. С. Ш. — Ой ти знав, на що брав — я не твоя рівня, бо ти ткач ниткоплут, а я бондарівна. н. п. — Ткачихо! буде тобі лихо. н. пр.

Тке́нна, рос. Lycium Barbarum L. = дереза́, лазу́н, повій, незайма́йник, дарморо́с, ли́цій. С. Ан.

Ткну́ть, ся = д. **Ты́кать, ся.**

Тлетво́рный = шкодли́вий, шкодю́чий, зараз̀ливий і д. **Вреди́тельный.**

Тли́ться = тлїти (С. Ш.) і д. **Тлѣть 2.**

Тло, у виразї: **до тла́** = д. **Дотла́.**

Тлѣніе = тлїння.

Тлѣнный = тлїнний. С. Ш.

Тлѣнъ = тлїнь.

Тлѣть, истлѣть = 1. тлїти (С. Ш.), гни́ти, трухнїти (С. Ш.), затлїти, згни́ти, потру́хнути, зпорохнїти (д. **Истлѣва́ть**). 2. тлїти (С. Ш.), жевріти (С. Л.), че́вріти, потлїти, зотлїти. — Іскорка в попелї ледве жевріє. О. С. — Полумъя вже не було, тільки головешки чевріли. Кн.

Тлѣться = д. **Тлѣть 2.**

Тля = 1. іржа́, гниття́. 2. Aphis — тля́, рослинна, травъяна́ во́ша, попеляста — попелю́ха. Лев. — Рослинні воші купками збивають ся на листу. Ст. О.

Тминъ, рос. Carum Carvi L. = кми́н, тми́н, цмин. С. Ан.

Тмить, затми́ть, ся = тми́ти (С. Ш.), темни́ти (С. Ш.), тьмари́ти, ся і д. **Затемня́ть, ся.**

То = то. — Коли я їхав з міста, то здибав його на дорозї. С. Ш. — Чого ти, наймитку, так рано встаєш? Та я то обуванням, то одяганням надолужу. н. пр. — **То́ бишь**

*

= то бак. — **То́ то же** = то́ж бо. — **То и де́ло** = раз-у-ра́з, раз-по́раз. — **И то́** = тай то́. — **То́, да не то́** = те, та не те́. — **Что́-то** = щось, я́кось.

Това́ришко = това́рець. С. Ш.

Това́рищевъ = това́ришів. С. Ш.

Това́рищески = това́риськи (С. Ш.), подру́зьки, по това́риськи.

Това́рищескій = това́риський. С. Ш.

Това́рищество = 1. това́ри́ство (С. Ш.), компанія, артіль, спілка (Д. **Ассоціа́ція**). 2. товаришова́ння (С. Ш.), панібра́тство. — Товаришування з Шевченком не нудило Брюлова. Кн.

Това́рищъ = 1. това́риш (С. Ш.), зб. — товари́ство (С. Ш.), компа́нець, з малку або по школі — коле́ґа (Под.), і друг разом — панібра́т (С. З.), в якому ділі — совмі́сник, сумі́сник, поту́жник, в торговлі — спільник. — Піший кінному не товариш. н. пр. — Одъїжаючи, він шапочку зняв, низенько вклонив ся: прощай, прощай славне товариство! н. п. — Добро своє пропиває, товариство напуває. н. п. — **Быть това́рищами** = товаришува́ти (С. Ш.), компанува́ти, за панібра́та бу́ти. — Давай удвох товаришувати, бо мінї самому не щастить. н. о. Ет. зб.

2. в службі — това́риш, помішни́к. — **Т. судьи́** = підсу́док. — **Т. церко́внаго ста́росты** = підтита́рій.

Това́ръ = 1. това́р (С. Ш.), крам. С. З. Л. — **Т. мануфакту́рный, кра́сный, галантере́йный, ме́лкій** = крам. — **Т. бакале́йный** = бака́лія. — Купець з Бару: анї грошей, нї товару. н. пр. — Є надія в Бозї, коли товар в возї. н. пр. — Дай Боже купця на гнилий товар. н. пр. Грінч. — Рябе і в краму дороге. н. пр. — Купець, щоб де було свій крам складати, комору збудував. Б. Г. — На наш крам знайдеть ся пан. н. пр. — Тут купцї набірали грецького і болгарського краму, та й Угри привозили сюди свій крам. Бар. О. — Купець поїхав за гряницю краму купувати. н. к. Грінч.

2. (у шевців) — това́р (С. Ш.), ре́мінь, ремі́ня́ччя. — Купив товару на черевики. С. Ш.

Тогда́ = тогдї, тодї (С. Л. Ш.), отодї. — Як є на мед, тодї пий пиво, а як є на пиво, тодї пий воду. н. пр. — Се було тодї, як баба дївкою була. н. пр. — **Тогда́ же** = тодї ж. — **Т. и́менно** = тодї, отодї са́ме. С. Л. — Отодї саме він помер, як я родився. Кн.

Тогда́шній = тогдїшнїй (С. Ш.), тодїшнїй.

То́-есть = се́б-то (С. Л.), це́б-то, то́б-то (С. Ш.), зна́чить, ся (С. Л.). — Ти думаєш, що я жалую грошей, тоб-то мінї шкода їх? С. Ш.

То́ждественный, но = тото́жний, одна́ковий, одноманїтний. — Видавець не друкував тотожних віршів в варіянтах одної пісні, але вибірав текст найбільше повний. З. Ог.

То́ждество, то́жество = тожса́мість, тото́жність. — Слово Велиняне здаєть ся має тожсамість з Велинянами Масуді. Бар. О. — Між релїґією і моральностию хоч і є тожсамість, але... Кн. — Збиває думку Малишевського про тотожність автора „Зачатки“ з автором Апокрізіса. Зап. Кок.

То́же = теж (С. Ш.), тож. — Я чув і ти теж не глухий був. — І я теж кажу. С. Ш.

То́же са́мое = теж са́ме.

Токарёвъ = то́карів. С. Ш.

Тока́рничать = токару(ю)ва́ти. С. Ш.

Тока́рный = то́карський.

Тока́рная = тока́рня. С. Ш.

Тока́рь = то́кар (С. Ш.), то́карь, жінка його — токари́ха, син — токаре́нко, дочка — токарі́вна, що виточує з кості — кости́рь.

Токма́рь, токма́чъ = д. **Колоту́шка.**

Токъ = 1. пото́к і д. **Пото́къ** і **Струя́**.

2. тік, то́к (С. З. Ш.), в Херсонщинї — гарма́н і д. **Гумно́**.

3. тяг, про́тяг (воздуху), течія́.

4. (фіз.) — течія́.

Толка́ть, толкну́ть, ся = 1. пха́ти, ся (С. Л.), штовха́ти, ся (С. Л.), шту́рхати, труча́ти (С. Ш.), трути́ти, ся (С. Ш.), стусова́ти, ся, пхну́ти, попхну́ти, штовхну́ти, турну́ти (С. Ш.), штурхну́ти, стусону́ти, ту́ра да́ти. — Чого ти так пхаєш ся? — Терпи! За долею куди попхне — хились. Гул. Ар. — Та завзяту молоднечу починa штовхати в плечі. Мова. — Тая корова ступнула, якось дійницю ногою штовхнула. Грінч. Чайч. — Щоб тебе лють турнула! С. Ш.

2. товка́ти, ся, сту́кати ся. — Дай Боже діждати — яйцями товкати (на Великодних сьвятах). н. пр. — Стукаєть ся в двері.

3. тиня́ти ся, волочи́ти ся, тяга́ти ся, ве́шатати ся і д. **Шата́ться.** — Цїлий день тиняєть ся без ділa.

Толка́чъ = 1. товка́ч, ступи́р і д. **Пестъ.**

2. робітник, що випа́лює і товче́ лю-ба́йстер.

Толкова́ніе = товма́чення, тлума́чення. С. Ш.

Толкова́тель, ница = товма́ч, тлума́ч, ка (С. Ш.), що вміє добре розтлумачити —

тлумакува́тий. — Він чоловік тлумакуватий, бо то геть тобі роскаже: як, що й до чого. Черкаси.

Толкова́ть, истолкова́ть = 1. тлума́чити (С. Ш.), товма́чити (С. Ш.), виясня́ти, товкува́ти (С. Ш.), товкма́чити (С. Ш.), тлумакува́ти і д. **Истолкова́ть.** — Та я вже йому тлумакував, тлумакував, але він нічогісінько не тямить. Черкаси.

2. (**протолкова́ть**) — товкува́ти (С. Ш.), бала́кати, розмовля́ти, пробала́кати. — Як з тобою товкувать, то треба почувать. С. Ш. — Цілу ніч з ним пробалакали.

Толкови́тый = тямки́й (С. Ш.), тямови́тий.

Толко́во = з то́вком, розсу́дливо, до ді́ла, зрозумі́ло.

Толко́вый = 1. виясня́ючий.

2. тямки́й, тяму́щий, тяму́чий і д. **Поня́тливый.**

Толкотня́ = товкотня́ (С. Ш.), товкотне́ча, то́вча, на́товп, на́товк, по́товк, по́товч. — Оце товча, наче на ярмарку. Кн.

Толку́нъ = товка́ч і д. **Пестъ.**

Толку́чій ры́нокъ, толку́чка = товку́н, товчо́к, товку́чка, товку́чий ри́нок, точо́к, танди́та. С. Ш. — Купив на товкуні. С. Ш. — Виходю вранці на точок. Кр. — У Київі коло Самсона на точку що хоч купиш. Кн. — Купив камизельку на тандиті. С. Ш.

Толку́шка = товка́ч і д. **Пестъ.**

Толкъ = 1. товк (С. Ш.), толк (С. Ш.), то́лок (С. Ш.), тя́ма, тям, глузд, пантели́к. — Який ум, такий і товк. н. пр. — Як в тебе є товк, то в мене є гроші. С. Ш. — Нема в тебе толку, хоч запали — не трісне. н. пр. — На лихо Бог дасть толк. н. пр. — Треба брехні толок дать. н. пр. — Впало йому на толок. С. Ш. — Глузд за розум повернув. н. пр. — **Безъ то́лку** = без пу́тя. — **Доби́ться то́лку** = допита́ти ся. — **Сби́ть, ся съ то́лку** = збі́ти, ся з пантели́ку, з пли́гу, на́мороки забі́ти. — Будь ласкав, сватоньку старику, ізбий Енея з пантелику. Кот. — Еней од страху з плигу збив ся, в умі сердега помішавсь. Кот. — **То́лкомъ** = до пу́тя. — Не вміє росказать до пуття.

2. (частіше мн. **То́лки**) — поголо́с, поговір, поговори і д. **Молва́.**

3. се́кта.

Толкъ = штовх, штовхи́ць, штурх, дук, пхиць. — А він його штовх у бік. — А далі — штовхиць його межи плечі. н. о. — Поїхали труським возом, дорога йде лісом, по корінню, от воно тобі раз-у-раз дук та дук, та так набило боки. Кн.

Толма́чъ = 1. товма́ч. С. Ш.

2. пт. Tringa vanellus — ча́йка.

Толокно́ = пу́тря. С. З.

Толокня́нка, толокня́никъ, толокни́ца, рос. Arctostaphylos officinalis Moench. A. Uva Ursi L. = во́вчі ягідки́, мучни́ця, розхо́дник. С. Ан.

Толочи́ть, потолочи́ть = толо́чити, потоло́чити. — Цуцу, боса! Не толоч проса. н. пр.

Толо́чь, истоло́чь, натоло́чь = товкти́ (С. Ш.), зтовкти́, натовкти́, разом і мнять — товкма́чити. — Що ти робиш? Сіль товчу. С. Ш.

Толо́чься = товкти́ ся, волочи́ти ся. — Товчеть ся, як Марко по пеклу. н. пр.

Толпа́ = товпа́ (С. Ш.), сто́впище (С. Л.), сто́вписько, тиск (С. Ш.), гурма́, юрма́ (С. Л.), гурба́ (С. Л.), юрба́ (С. З. Л.), на́товп, ку́па, зграя, ва́лява, табу́н. — Народ товпами йде. С. Ш. — Кинув очима на велике стовпище дівчат. Лев. — З корчми до корчми її водять, за нею хлопці гурмою ходять. н. п. — Народ гурмою втікав від угнїту і кривди до Московського царства. Бар. О. — Гурмою стовплений народ. Мова. — Зібрала ся юрма превелика. Олекс. — За нами юрма йшла народу. Мет. — Люди знов збили ся у юрбу і почали гомонїти. Лев. В. — Умішав ся поміж юрбою ярмарковою. Кв. — Прощай ся з юрбою своєю. Кот. — Зібрав ся великий натовп народу. Прав. — Тепер на базарі такий натовп, що страх. С. Л. — Побігла і сховала ся в натовпі дівчат. Лев. — А чоловіки і жінки табунами ходять. Кн. — Дітвори весела зграя гралась, метушилась. Гр. Чайч. — **Толпо́ю** = гурто́м, юрбо́ю, гурмо́ю, по́топтом. н. о. — **Толпо́й вы́йти** = ви́роїти ся.

Толпи́ться, столпи́ться = то́впити ся (С. Ш.), ку́пити ся, ку́пчити ся, юрми́ти ся, комаши́ти ся, зто́впити ся, ску́пчити ся, зъюртова́ти ся. — Аж потїють, та товплять ся, щоб то ближче стати. К. Ш. — Товплять ся, як до сьвяченої води. н. пр.

Толсте́некъ = товсте́нький, гладке́нький.

То́лсто = то́всто. — Намаж маслом товсто. — Ведмідь на ретязї товсто реве. н. пр.

Толстобрю́хій = товстопу́зий. С. Ш.

Толстова́тый = товсте́нький.

Толстогу́бый = губа́тий, губа́нь.

Толстоза́дый = купра́тий, купра́стий, крижи́стий.

Толстоко́жій = товстошку́рий, твердошку́рий (С. Ш.). — Такий з його товстошкурий, що його й шилом не втнеш. Кн.

Толстоко́рый = товстоко́рий.

Толстоно́гій = товстоно́гий.

Толстомо́рдый = пика́тий, товстопи́кий.

Толстоно́ска, пт. Fringilla Cocothraustes Memm. = товстопи́сок, ко́стур, костогри́за, яґі́дник. С. Ш.

Толстота́ = то́вща, товщина́. С. Ш.

Толстоше́я, толстоше́йка = гамаликува́тий.

Толсту́ха, толсту́шка = товсту́ха, товсту́ля, товсту́шка. С. Л. — Мати товстуля, дочка красуля, а син кучерявий. (н. заг. — піч, вогонь, дим).

То́лстый = товсти́й (С. Л. Ш.), дуже — товсте́нний, товсті́ючий (С. Ш.); гру́бий, про чоловіка — гладки́й (С. Аф. З. Л.), опа́систий (С. Л.). — Товста книжка. — Живіт товстий, а лоб пустий. н. пр. — Грубе полотно. — Диплом той був на грубому папері. Кн. — Боже батьку! Дай грошей шапку і жінку гладку. н. пр.

Толсте́йшій = товсте́нний, товсті́ючий (С. Ш.).

Толсте́ть, потолсте́ть, растолсте́ть = товстіти, товстішати (С. Ш.), то́вщати, гла́дшати, грубіти (С. З.), гру́бшати, потовстіти і т. д.

Толста́къ = товсту́н, товсті́ок, товпи́га (С. Л. Ш.), бе́цман, бу́хтя (Сп.), тухо́лище (Сп.).

Толстячёкъ = опе́цок. С. З.

То́лча = товч. — Вийде (свиня) заїжана така, наче де товч їла або муку. С. Ш.

Толче́ніе = то́вчення. С. Ш.

Толчея́ = 1. товчія́, то́вчка (С. Ш.), товка́льня. — Просо дають в товчку. С. Ш. 2. сту́па, сту́пка. С. З. Л.

Толчо́къ = штовха́н, штурха́н, штурхане́ць, стуса́н (С. Л.), стуса́к, товчо́к (С. Ш.), буха́н, буханёць. С. Ш.

То́лща = то́вща, ски́ба (С. Ж.).

То́лще = то́вще, товстіше, гла́дче.

Толщина́ = то́вща (С. Л. Ш.), товщина́ (С. Л. Ш.), товщиня́, товщи́нь. — **Толщино́ю, въ толщину́** = завто́вшки (С. З.), уто́вшки, уто́вщ, навто́вшки.

То́лько = ті́льки, ті́лько (С. Ш.), ті́лки, ті́лко (С. Ш.), ті́ки, ті́ко (С. Ш.), лиш, лем. — Що хочеш мині роби, тілько не перекидай мене через тин. н. пр. — Походить свиня на коня, тіки шерсть не така. н. пр. — **То́лько бы** = аби́, аби́-б, аби́-то, ті́льки-б. — Аби болото, а чорти будуть. н. пр. — **То́лько что, лишь то́лько, то́лько-то́лько** = ле́две, допіро, оце́ зара́з. — Та радий такий, неначе допіро народив ся. н. о.

Томи́тельный, но = томли́вий, во, нудли́вий, во, нудни́й, нудки́й, мло́сний, но. — Сподівана воля не приходила, томливі дні дожидання мучили Шевченка. Кн. — Причини такого томливого бездїлля я не відаю. Кн. — Нудна самітність в келії не давала йому спокою. Кн.

Томи́ть, ся = томи́ти, ся (С. Ш.), ну́дити, ся (С. Л.), ну́ди́ти сьві́том, нудьгува́ти, ма́яти ся, мару́дити ся. — Як вона нудилась, жадна розвага її не брала. Кн. — **Томи́ть го́лодомъ** = мори́ти го́лодом. — **Томи́ть сталь** = гартува́ти.

Томле́ніе = ма́яння, млость (С. З.), нуд, нудьга́, нудо́та. — Як млость пішла по всьому тїлу. С. З. — **С. ста́ли** = гартува́ння.

Томля́нка = кри́ця. С. З.

То́мность = то́мність. С. Ш.

То́мный = то́мний (С. Ш.), втомлений, сто́млений, охля́лий, кво́лий.

Томъ = том, части́на, кни́жка.

Томи́ть, истомѣ́ть = д. **Изнемога́ть** і **Ослабѣва́ть.**

То́ненькій, ко = тоне́нький, ко.

Тонёхонекъ, тонёшенекъ = тонесенький, тонїсїнький, тонїсїчкий. С. Ш. — Бондарець обручики струже, тонесенькі дуже. н. п.

Тонизна́ = тонина́. С. Ш.

Тони́ть, отони́ть = тони́ти, тончи́ти (С. Ш.), потони́ти, потончи́т и(д. **Ота́нивать**).

То́нкій = 1. тонки́й (С. Ш.); ле́гкий; ніжний, делїка́тний. — Тонкий стан. — Тонке сукно. — Тонка пряжа. — Тонкий голос. 2. прони́кливий, хи́трий, му́дрий.

Тонкова́тый = тоне́нький, по́тонкий.

Тонкозерни́стый = дрібнозерня́стий.

Тонкоко́жистый, тонкоко́жій = тонкошку́рий. С. Ш.

То́нкость = тонина́, тонкота́.

То́нна = вага́ в 62 пу́ди або́ місто в 40 куб. ху́тів (що до місткости судна).

Тону́ть = 1. (**затону́ть, потону́ть**) — тону́ти (С. Ш.), потону́ти. 2. (**утону́ть**) — тону́ти, утопа́ти, потопа́ти, утону́ти (С. Ш.). — Павле! Кобила плавле! Брешеш, Антоне, то ж вона тоне. н. пр. — Плив, плив, та на березї і утонув. С. Ш. — Серед ночі темної, на морі синьому, за островом Тендером потопали, пропадали... Один потопає, другий виринає. К. Ш.

Тончавый = худорля́вий.

Тончáть, истончáть = тóншати, тóньшати (С. Ш.), потóнчати, потóншати.

Тончúть, истончúть = тонúти, тончúти, утончúти, утонúти (С. Ш.), стончúти, потонúти.

Тонъ = тон (С. Ш.), лад. — Ви були настроєні не на мій лад. Кн. — **Говорúть въ тонъ** = під мúслї кому́ говорúти. Кн.

Тонѣ́ть = д. **Тончáть.**

Тóня = тóня, нéводище.

Тóпаніе = тóпання (С. Ш.), ту́пання (С. Ш.), тупцюва́ння.

Тóпать, тóпнуть = тóпати (С. Ш.), ту́пати (С. Ш.), то(у)потїти (С. Ш.), тупцюва́ти (С. Ш.), гóпати, гу́пати, тóпнути, ту́пнути (С. Л. Ш.), скоро біжучи — лопотїти, копотїти. — Розсердив ся мій миленький, аж ногами тупотить. н. п. — Дубельт почав тупотїти ногами і кричати. Кн.

Топúть, ся = 1. (**истопúть, ся**) — топúти, палúти, вúтопити, напалúти, ся. — Чужу хату топить — свої очі слїпить. н. пр. — В старій печі дїдько топить. н. пр. — Напалив грубу так, що й руки не вдержиш.

2. (**растопúть, ся**) — топúти (С. Ш.), розтопúти, розпустúти, ся. — З нас деруть ремінь, а з їх бувало й лій топили. К. Ш.

3. (**утопúть, ся**) — топúти, ся (С. Ш.), потопля́ти, утопúти, ся, потопúти, ся. — Хіба піду до річеньки, з жалю утоплю ся. Не топись, козаче, марно душу згубиш. н. п. — Артиста спроможен то потопляти серце людське в пекло, то підносити. Кн.

Тóпка = 1. топлїння, тóпка.

2. піч, гру́ба, гру́бка.

Тóпкій, ко = грузькúй (С. Аф. З), гру́зько, гру́зний, багнúстий. — Тому довго їхали, що дорога після дощу, немов в осени, грузька стала. Кн. — Один бережок був згористий, а другий — грузьке болото. Ст. Ан. — Грузне болото. Кр. — Долина багниста і зїло грузька. Л. В.

Тóпкость = гру́зкість, грузóта, грузя́вина. — Вибейкавши ся з грузкости. Л. В.

Тóпливо = тóпливо (С. Ш.), па́ливо, огрі́ва. — Нема палива — нїчим хату нагріти. н. о.

Тóплый = намóклий.

Тóпнуть = д. **Тонýть** і **Тóпать.**

Тóполевый = топольóвий. — Топольова помада вживаєть ся, як волосся лїзе. С. Ш.

Тóполь, здр. **тополúкъ**, рос. Populus alba L. = топóля (С. Ан. Ш.), сребри́ста топóля (С. Ан.), дерево — тополúна, здр. — топóлька, топóленька, тополúнка, тополúнонька. С. Ш. — **Душúстый, бальзамúческій т.**, P. balsamifera L. = золота́ верба́. С. Ан. — **Пирамидáльный, италья́нскій т.**, P. dilatota Ait. = раїна, я́вір. С. Ан. — **Чёрный т.**, P. nigra L. = сокори́на, я́сокір. С. Ан.

Топóрикъ = сокúрка, топоре́ць (С. Ш.).

Топорúще = сокúрня, топорúще (С. Ш.), топорúсько. — Як утопає, сокиру дає, а як порятують, і топорища жалує. н. пр. — Загубивши сокиру, добре й топорисько. н. пр.

Топóрный = 1. сокúрний.

2. сокúрницький, кострубова́тий. — Сокирницька робота. Лев. — Робота міцна, добра, та кострубовата, не до вподоби панам. Кн.

Топóрщиться, растопóрщиться = надима́ти ся, наду́ти ся, розду́ти ся, настовбу́рчувати ся, настовбу́рчити ся, пиша́ти ся і д. **Напыща́ться** і **Надува́ться 4.** і **5.**

Топóрщить, растопóрщить = топúрити (С. Ш.) і д. **Растопы́ривать.**

Топóръ, топóрикъ = сокúра (С. Л.), сокúрка, топóр (С. Ш.), топоре́ць (С. Ш.), маленький на одну руку — однору́шня сокúра, широкий — барда́ш, малий з вигнутим топорищем — барда (С. Ш.), з товстим обухом — колу́н (Лев.), дорожній (палка з сокиркою) — ке́леп (С. З.), тупий — тупа́к, тупи́ця (С. Ш.).

Топотня́ = тупотня́ (С. Ш.), **тупотня́ва.**

Тóпотъ = ту́пання (С. Ш.), ту́пкання (С. Ж.), тупотїння, топотня́ (С. Ш.).

Топтáніе = топтáння, топцюва́ння. С. Ш.

Топтáть, ся = 1. (**притоптáть, растоптáть**) — топтáти, топцюва́ти (С. Ш.), притопта́ти, стопта́ти, потопта́ти, розтопта́ти, хлїб — толо́чити (С. Л. Ш.), потоло́чити. — Топчу, топчу ряст. Дай, Боже, потоптати і того року діждати. н. пр. — Молод козак розпився, розгуляв ся, стоптав, зламав червону калину. н. п. — **Топчá** = по́топтом. — Усїх потоптом в болото загнали. Л. В.

2. (**вы́топтать**) — топта́ти, місúти, грузúти, вúмісити (на пр. глúну).

3. (**стопта́ть, ся**) — топта́ти, зтопта́ти, зтопцюва́ти, ся. — Чоботи зтоптали ся.

4. (**затопта́ть**) — топта́ти, затопта́ти. — Затоптали долівку.

5. (про птиць) — топта́ти, ся. С. Ш. — Когут топче кури. С. Ш. — Зозуля не має чоловіка — тріщук ю топче. н. пр.

6. товкти́ ся, топта́ти ся (С. Ш.). — Чого тут топчеш ся?

Топу́чій = д. **То́пкій.**

Топъ-топъ = туш-ту́ш, тупу́-тупу́. С. Ш. — Туп-туп ніженьками, цок-цок підківками. н. п. — Тупу-тупу ніжками, зколю тебе ріжками. н. к.

Топы́рить, растопы́рить = топи́рити (С. Ш.), настовбу́рчувати і д. **Растопы́ривать.** — Настовбурчив брови, наче щетина у кнура. Кн. — **Т. глаза́** = витріща́ти, вирячáти. — Не вирячай так очей на мене, а слухай. Кн.

Топы́рка, рос. Spiraea Ulmaria L. = бузина́ боло́тна, гіро́шник, огіро́шник, меду́ниця, жа́бъячі конопе́льки. С. Ан.

Топь = багно́, багни́на (С. Л.), багню́ка (С. Л.), багнови́ці (С. Ш.), грузь, драгвина́ (Кр.), моква́, мла́ка, мла́ковина. С. Жел.

То́рба = 1. ша́нька. — Розгнуздав коні і почепив їм на морди шаньки з вівсом. Лев. 2. кошíль, ко́шик (плетений).

Торга́шъ = торга́ш (С. Ш.), кра́марь, махля́р. — Сякий такий торгаш, та все їсть калач, а хлібороб хліба робить, хліб і їсть. н. пр.

Торга́шество = кра́марство.

Торгова́ніе = торгува́ння. С. Ш.

Торгова́ть = 1. торгува́ти (С. Ш.), то́ржити, купцюва́ти, переважно про жидів — гандлюва́ти (С. Л.), дрібним або мануфактурним крамом — крамарюва́ти (С. Л.), крамува́ти (С. З.), мнясом — різникува́ти, горілкою — шинкарюва́ти, на базарі або на ярмарку — базарюва́ти, ярмаркува́ти. — Торгує хлібом. — Взяв у мене всї дукати, та й поїхав гандлювати в море. Ст. С. 2. (**сторгова́ть, ся**) — торгува́ти ся, то́ржити ся (С. Ш.), сторгува́ти, ся.

Торго́вецъ = купе́ць (С. Л.), мануфактурним або дрібним крамом — кра́марь (С. Л.), кра́мар, бакалїєю — бакалїйщик (С. Ш.), олїєю — олїйник, сілью — соля́р, свинями — каба́нник, свитами — сви́тник, скотиною — пра́сол (С. Л.), полотном — полоте́нщик, в розноску — коробе́йник, варя́г (С. Л.), що вимінює — ра́шевець, щети́нник (С. Л.), краденим — шепоти́нник.

Торго́вка = торго́вка (С. Ш.), дрібним крамом — кра́марка, крама́рщиця (С. З.), живностю або чим їстовним — пере́купка (С. З. Л.), бубликами — бубле́йниця, бубле́шниця (С. Ш.), на базарі в ятках — сїду́ха (С. З. Л.), олїєю — олїйниця, печеним хлібом — перепіча́йка (С. З.), хляками — хлятни́ця. — Там під ряд крамниці, там перекупки з булками, а тут дві різниці. Руд. — Сластьони шкварились, сїдухи цокотїли. Кот.

Торго́вкинъ = торго́вчин (С. Ш.), кра́марчин і т. д.

Торго́вля = торг (С. Л.), торго́вля (С. Ш.), торгува́ння (С. Ш.), купе́цство, мануфактурним або дрібним крамом — кра́марство, крамарюва́ння (С. Л.), найбільше про жидів — га́ндель, гандлюва́ння (С. Л.), скотиною — пра́сольство.

Торго́вцевъ = купе́цький.

Торго́вый = торго́вий (С. Ш.), гандльо́вий, купе́цький, кра́марський.

Торгъ = 1. торг, пото́ржка (дія). — В торгу нема гніву. н. пр. 2. торг, торжо́к (С. Ш.), торго́виця (С. Ш.), ри́нок. — Бути козї на торзї. н. пр. — Не рада коза на торг, так ведуть. н. пр. — Ой піду я на торжок, куплю собі голубок. н. п.

Торе́цъ, частїше мн. — **то́рцы** = мости́ни, що випи́люють з коло́д для брукува́ння ву́лиць.

Торже́ственность = вели́чність, бу́чність.

Торже́ственный, но = торже́ственний (С. Жел.), урочи́стий (С. Ш.), вели́чний, пи́шний, бу́чний, но, з у́чтою. — Владику приймали дуже урочисто і сердечно. Пр. — Наші заручини справили з великою учтою. Кн.

Торжество́ = торжество́ (С. Жел. Ш.), урочи́стость (С. Ш.), сьвяткува́ння.

Торжествова́ть = 1. (**отторжествова́ть**) — сьвяткува́ти, відсьвяткува́ти. 2. (**восторжествова́ть**) — перемога́ти, переважа́ти, перемогти́, перева́жити, здола́ти, здолїти. — Правда кривду переможе. н. пр.

То́ржище = база́рь, торго́виця, торго́вниця, ри́нок.

Тори́ть = 1. (**вы́торить**) — привча́ти, призвича́ювати і д. **Пріуча́ть.** 2. (**проторы́ть**) — торува́ти (С. Ш.), топта́ти, уторува́ти (С. Ш.), протопта́ти і д. **Проторы́ть.**

Тори́ца, рос. Spergula arvensis L. = мете́лики. С. Ан.

Тормази́ть, за(под)тормази́ть = гальмува́ти (С. Аф. Л.), загальмува́ти. — На гору йду — не бичую, а з гори йду — не гальмую. н. п. — Хто де не дума, там ночує, хотїв де бігти — так гальмує. Кот. — Віз був не загальмований, так коні так і понесли згори. н. о.

Тóрмазъ = 1. га́льма, гальмó (С. Аф.), особливе — рак. — **Наложи́ть, надѣть тóрмазъ** = загальмува́ти. — **Отпусти́ть т.** = розгальмува́ти.
2. пiдрiзи. — Санки на пiдрiзах.

Тормоши́ть, затормоши́ть = тóрсати (С. Ш.), термóсити (С. Ш.), ша́рпати, сми́кати, сiпати, засми́кати, засiпати.

Тóрная дорóга, дорóжка = би́тий шлях, би́та дорóга, дорiжка, втóптана, протóптана сте́жка. — На битую дорiженьку виїзжає. н. п. — Ой знати, в кого єсть дочка — втоптана стежечка через садочок. н. п.

Торова́тый = ще́дрий.

Торова́тость = ще́дрiсть.

Торока́ = торóки (д. **Сѣдло́**).

Тороопи́ть, поторопи́ть, ся = ско́рити, ско́рити ся, спiши́ти, поспiша́ти, ся, хвата́ти ся, хапа́ти ся (С. Л.), похопля́ти ся, гали́ти (С. Л.), ква́пити, ся, нагли́ти, поско́рити, ся (С. Л.), поспiши́ти, ся (С. Л.), похопи́ти ся. — Хапаєть ся, як попівна заміж. н. пр. — Що ти так галиш, неначе хто женеть ся за тобою. Кот. — Жлукти і улики на пушки робить галили на захват. Кот. Д. ще пiд сл. **Спѣши́ть.**

Тóропкiй = д. **Суетли́вый, Торопли́вый** і **Трусли́вый.**

Торопли́вость = спiх, пóспiх, хапа́ння, скваплúвiсть і д. **Поспѣшность.**

Торопли́вый, во = 1. спiшли́вий, поспiшний (С. Л.), хапкúй, кваплúвий, скваплúвий, сква́пний, скороспiшний і д. **Поспѣшливый.**
2. лякли́вий, жахли́вий і д. **Пугли́вый.**

Торопы́га = клопоту́н, побiгач, скорохва́т.

Тóропь = спiх, пóспiх і д. **Поспѣшность.** — **Въ торопя́хъ** = з пóспiху. — З того поспiху і горщика розбила. н. о.

Торопѣть, оторопѣть = тороплти (С. Ш.), боя́ти ся, ляка́ти ся, оторопiти, зляка́ти ся, вжахну́ти ся.

Торочи́ть = 1. (**выторочить, оторóчить**) — торочúти (на пр. торочками — С. Ш.), облямóвувати, ви́торочити, облямува́ти.
2. привъя́зувати до торокiв (д. **Сѣдло́**).

Торсъ = 1. ту́луб (д. **Ту́ловище**).
2. стату́я, без голови́ або без рук і ніг.

Тортъ = торт (С. Ш.), соло́женик.

Торфяно́й = торфо́вий, торхвя́ний. С. Жел.

Торцево́й = зро́блений з „то́рцiв“ (д. **То́рецъ**).

Торча́ть = сторча́ти (С. Л.), стирча́ти (С. З. Л.), стреміти (С. З.), стовби́чити (Лев.). — Кучеряве волосся стирчало на голові Лев. — Чого ти тут стовбичиш?

Торчи́ло = д. **Жердь** і **Шестъ.**

Торчкóмъ, торчмя́ = торчма́ (С. Ш.), сторч, на́всторч.

Торѣть, наторѣть = навика́ти, навúкнути.

Тоска́ = журба́, жура́, журбо́та, нуд, ну́да (С. Л.), нудь, нудьга́ (С. Л.), зану́да, ту́га (С. Ш.), ту́женька, приту́га, сум (С. Л.), сумо́та, тоска́ (С. Ш.), нúя. — Журбу годую, нудьгу сповиваю, а сум колишу. н. пр. — На серцї нуд, в очах крiвавi плями. Ст. Б. Х. — І сповиваючи сьпівала, свою нудьгу переливала в свою дитину. К. Ш. — Чогось мене молодого та зануда бере. н. п. — Без вірного друга великая туга. н. пр. — Туга мінї за тугою — пішов милий за другою. н. н. — І слiдоньки забрав, серцю туженьки завдав. н. п. (Д. теж пiд сл. **Печа́ль**).

Тоскли́вый, во = журли́вий, во (С. Л,), жу́рно, тужли́вий, во, ту́жний, но (С. Ш.), сумни́й, су́мно (С. Л.), жа́лiбни́й, но, то́скний, но (С. Ш.). — Розважали дївчиноньку, тай журить ся журно. н. п. — І чогось жалко мінї стало, тужно так. Коц. — А з серця нехотя лeть ся тужна і чудова пісенька. Фр. — Не хили ся, сосно, бо й так мінї тоскно. н. п.

Тосковáніе = журiння, сумува́ння.

Тосковáть = сумува́ти (С. Л.), ну́дити, ся (С. З. Л.), ну́дити сьвітом, нудьгова́ти (С. З.), нúдiти, ся (С. З.), тужúти (С. Ш.), тужитки (С. Ш.), вбива́ти ся (С. Л.). — Все сьвітом нужу я, спокою не маю; сама я не знаю, чого я бажаю. Скл. Ал. – І жив — не любила, і вмер — не тужила. н. п.

Тостъ заздра́вный = здра́виця.

Тóтчасъ = за́раз (С. З. Л.) і д. **Немéдленно.**

Тотъ, та, то = той, оттóй, тамтóй, (С. Ш.), та, та́я, отта́, тота́ (С. Ш.), то, тото́ (С. Ш.). — Це все той шибеник наробив. н. к. — Нехай мене той займає, хто кохання в серцї має. н. п. — Хто дiтей не має, той горя не знає. н. пр. — Чи се ж тая криниченька, що голуб купавсь? Чи се ж тая дївчинонька, що я женихавсь? н. п. — Дай мінї тоті чоботи, що я з ярмарку привіз. С. Ш. — На тамтім боцї. С. Ш. — За тамтої небіжечки були масляні перiжечки. н. пр. — **Тотъ и́менно** = той са́мий, самiсiнький. С. Л.

Точи́ло = кругле — точúло (С. Ш.), гостри́ло. — Налiг, як циган на точило. н. пр.

Точи́льный ка́мень = д. **Точи́ло,** маленький — брус, брусóк (С. Л.), гострити коси — манта́чка.

Точи́льщикъ = 1. точи́льщик. С. Ш. 2. ком. — ша́шель. С. З.

Точи́ть = 1. (**вы́точить**) — точи́ти (С. Ш.), ви́точити. — Токарь добре виточив ніжки до столу.

2. (**наточи́ть**) — точи́ти (С. Ш.), гостри́ти, на бруску — брусува́ти, брусі́ти, наточи́ти, нагостри́ти, ви́гострити, серп — назуби́ти, косу — клепа́ти, манта́чити, наклепа́ти, намантачити. — **Точи́ть зу́бы** = гостри́ти зу́би, ма́ти зуб (на ко́го).

3. (**источи́ть**) — точи́ти, поточи́ти. — Черви поточили дошку.

4. **Точи́ть ля́сы** = баля́си точи́ти, терев'ені пра́вити, дурни́цю нести́.

5. (**источи́ть, ся**) — точи́ти, ся, вилива́ти, ви́лити, ся, витіка́ти. — Вода точить ся. С. Ш. — **Точи́ть слёзы** = проли́ва́ти сльози.

То́чка = 1. точі́ння, гострі́ння, то́чення (С. Ш.).

2. (грам.) — то́чка (С. Ш.), кра́пка (С. З. Л.), ця́тка. — Дрюкарю! не дрімай: де треба, точку став, щоб мокрим нас рядном злий критик не напав; бо є й такі: не найде толку — буде тихо: не найде ж точки — лихо. Б. Б. — **Ста́вить то́чки** = точкува́ти (С. Ш.). — **Въ то́чкахъ** (на пр. лист, тканина) — крапча́стий. С. З. — **Т. зрѣ́нія** = по́гляд, стано́вище. — Дивлячись з сього становища... Кн.

Точнёхонько, точнёшенько = точні́сінько (С. Ш.), самі́сінько так, нестеменні́сінько, достеменні́сінько.

То́чно = 1. спра́вді, дійсне, са́ме, істо́тно, то́чно (С. Ш.), несто́тно, достеме́нно, нестеме́нно. — Істотно так було, як оце кажу. Полт. — Син її був гидкий — нестотно покійний батько. Ст. Ан. — Дрібно та часто, нестотно индик, тупотів ногами. Лев. В. — Як казав він, так нестотно і сталось. Ст. С. — **То́чно ли вы э́то слы́шали?** = чи ви спра́вді се чу́ли? — **То́чно такъ** = так са́ме (С. Л.), точні́сінько так.

2. спра́вно, докла́дно, пе́вно, ві́рно. — Він докладно переказав усе, що йому було наказано.

3. мов (С. Л.), немов, на́че (С. Л.), н на́че (С. Л.), бу́цім (С. Л.). — Він наче й не чув. — **То́чно какъ бы** = так немо́в. — **Онъ то́чно помѣша́нъ** = він на́че оша́лів, здурів.

То́чность = докла́дність, спра́вність. — **Въ то́чности** = так са́ме, дослі́ва, зовсім так, точні́сінько. — Він дослова переказав його речі.

То́чный = 1. спра́вжній, дійсний, то́чний (С. Ш.), достоме́нний, нестеме́нний, істо́тний.

2. спра́вний.

3. одна́ковий, поді́бний, пе́вний.

Точь въ точь = точні́сінько, несто́тно, нестеме́нно, нестеменні́сінько. — Нестеменісінько по нашому. Кот. — **Э́тотъ ма́льчикъ точь въ то́чь оте́цъ** = сей хло́пець точні́сінько ба́тько або ви́литий, ви́капаний ба́тько.

Тошни́ть, стошни́ть = ну́дити (С. Л.), ва́дити (С. З. Л.), мло́їти ся, мару́дити, зану́дити (С. З.), зава́дити. — Запудило коло серця. К. Ш. — **Тошни́тъ** = ну́дить, ва́дить, кану́дить, нуда́ пориває. — Наїла ся цих опеньків, так аж кануди́ть. Хар. — Нуда́ пориває дивитись на таку роботу. Кр.

То́шно = ну́дно (С. Л.), ва́дко (С. З.), мло́сно (С. Л.), мо́торошно (С. Л.).

Тошнота́ = нуд, нуда́, нудо́та (С. Л.), мло́сть (С. Л.).

Тошно́тное = вадкува́те. Сп.

То́шный = нудни́й (С. З.), нудки́й, вадли́вий (С. Л.), вадки́й.

Тощать, отощать = 1. охлява́ти, хля́нути, слабі́ти, охля́нути, охля́сти (С. З. Л.), осла́бнути, осла́бти. — Не ївши, не пивши, ми зовсім охляли. Кн. Д. ще під сл. **Ослабѣва́ть** і **Отощева́ть**.

2. худні́ти, сху́днути, поху́днути, з тіла спа́сти (д. **Исхуда́ть**).

То́щій = 1. поро́жній. — Щоб подорожній не був порожній. н. пр.

2. худи́й, суху́й, схудлий, худорля́вий, охля́лий.

3. недорі́дний, щу́плий, замі́ркуватий (про зерно).

Трава́, тра́вка = трава́, трави́ця, трави́чка, трави́ченька (С. Л. Ш.), одна — трави́нка, що виросла вдруге після сі́нокосу — ота́ва (С. З.), скошена — кошени́ця, торішня на степу, не скошена — не́жер, не́жир (Сп.), калда́н (С. Л.), старни́к (С. Л.), берегова — бережи́на (Сп.), болотяна — боло́тнівка, на солонцях — солоне́ць. — **Волше́бная трава́** = зі́лля. — **Т. лѣка́рственная, цѣле́бная** = зі́лля, зі́лячко. С. Аф. — **Со́рная трава́** = буръя́н, буръяне́ць, одна — буръяни́на. С. Ш. — **Поросто́ть со́рными тра́вами** =

буръянува́тїти. — **Недоста́токъ травъ** = безтра́виця. — На битій дорозї трава не росте. н. пр. — Косїть хлопцї отаву, пасїть коней на славу. н. п. — Та вирвала травиченьку та вдарила по личеньку молодого козаченька. н. п. — На смерть нема зїлля. н. пр. — Біжи, доню, до гаю, та шукай зїлля розмаю. н. п.

Трава́ листъ, рос. Geum rivale L. = підийма, поникниця. С. Ан.

Трава́ пчельни́къ, рос. Melissa, Dracoc phalum Moldavica L. = кади́ло, ма́тошник, медо́вка. С. Ан.

Трави́ть = 1. (**вытравить, стравить**) — трави́ти, випаса́ти, толо́чити, спа́сти, потоло́чити і д. **Вытравить 1.** і **Стра́вливать.**

2. (**затравить**) — цькува́ти, зацькува́ти; підъю́жувати. — Пани нас душили, на гончих міняли, а панськії дїти нас псами цькували. В. Гр. — Проганяли, уже й собаками цькували — не йде та й годї. К. Ш. — Підъюжували одних Русинів проти других. Прав.

Тра́вка = трави́ця і д. **Трава́.**

Тра́вля = 1. влови.

2. цькува́ння, поцько́в (Сп.).

Травни́къ = 1. травни́к (поросле травою місце). С. Ш.

2. зїльни́к, травни́к (д. **Гербарій**).

3. травня́к, травнячо́к. С. Ш. (**Насто́йка**).

Травни́стый = трави́стий. С. Ш.

Травно́й = травъяни́й. С. Ш.

Травоя́дный = травоїдний (С. Ш.), травоїд.

Тра́вчатый = мере́жчатий, квітча́стий (тканина).

Трава́нка, травяне́цъ, рос. Dianthus deltoides L. = зірки́, зірочки́, польові гвозди́ки, сьмі́лка. С. Ан.

Травяно́й = д. **Травно́й.**

Траги́ческій = трагі́чний.

Тракти́рный = трахти́рний. — Я маю трахтирний обід. С. Ш.

Тракти́ръ = трахти́р, трахте́рня. — Ходїм до трахтиру. — Він рано з трахтерні йде. С. Ш.

Трактова́ть (о чемъ) = трахтува́ти (про що). С. Ш.

Трактъ = трахт (С. Ш.), би́тий, вели́кий шлях, гости́нець (Гал.).

Трамбова́ть, утрамбова́ть = убива́ти (напр. дорогу), уторувати (С. Ш.), бу́тити, уби́ти, уторува́ти.

Трамбо́вка = до́вбня, то́лок (С. Ш.). — Взяв толок тай столочив тік. н. о.

Транжи́рить, растранжи́рить = трїнькати, цїндрити, манта́чити, ментре́жити і д. **Растранжи́рить.**

Транспара́нтъ = 1. просьвітчаста карти́на.

2. ра́штра. — Підклади раштру, щоб рівно написав. Кв.

Тра́нспортъ = 1. обо́з, ва́лка. С. Л. — Прийшла валка з пшеницею. С. Л.

2. су́дно для перево́зу ваги́.

3. в рахунко́вих книжка́х перено́с підсу́мків на дру́гу сто́рону.

Транше́я = окіп.

Трапе́за = тра́пеза. С. Ш.

Трапе́зовать = трапезува́ти. С. Ш.

Трапъ = схо́ди (на суднах).

Тра́та = тра́та (С. Ш.), стра́та, по дурному — марнотра́та, марнотра́вство, марнотра́вство, марнува́ння. — Чи зиск, чи трата — єдна заплата. н. пр. — Не хочеш страти — не лїзь ні в куми, ні в свати. н. пр.

Тра́тить, истра́тить, потра́тить, ся = тра́тити, втрача́ти ся (Кр.), зтра́тити, потра́тити, протра́тити. — Протратив багато грошей.

Тра́уръ = жало́ба. С. Л. — Вона в жалобі — недавно чоловіка поховала. Л. Н. В.

Тра́фить, потра́фить = тра́пити (С. Ш.), потра́пити, утра́пити (С. Ш.) і д. **Попада́ть.**

Тра́хнуть = тараxнути (С. Ш.), торо́хнути (С. Ш.), ба́цнути (С. Ш.), бебе́хнути, ге́пнути. — А він його як тогохне! — Гепнув по шиї, неначе камінюкою. — Як напне стрілець тетиву, як бебехне. н. к.

Трахъ = торо́х (С. Ш.), тара́х (С. Ш.), геп, бебе́х (С. Ш.), хряп, хрьоп. — Торох Рутульця в лївий бік. Кот. — А він його торох в морду. С. Ш.

Тре́бованіе = вимага́ння, домога́ння. С. Л. — Такий урядовий характер комісиї звичайно дуже мало відповідає вимаганням вільного висліжування. Зап. Груш.

Тре́бовать, ис(по)тре́бовать, вытребовать, ся = 1. вимага́ти (С. Л.), тре́бувати (С. Ш.), допра́вляти ся (судом), допоминати ся, намага́ти ся, пра́вити (С. З. Л.), потре́бувати, намогти ся, ви́правити (С. Аф.). — Найпростїша гуманність вимагала не питати у Шевченка. Кн. — Соломія вже і не допоминалась і не вимагала. Лев. — Душно, як двоє правлять, а третьому нїчого дать. н. пр. — Соцький з десяцьким прий-

шли правити подать. Коц. — Він виправив свої гроші. С. Аф.

2. потребува́ти. — Риба, свинина і дичина́ потребу́ють вина. н. пр. — **На э́то тре́буется мно́го вре́мени** = на се тре́ба бага́то часу, се потребу́є бага́то ча́су.

Требуха́, требуши́на = тре́бух, те́льбух, те́льбухи. С. Ш.

Трево́га = трево́га (С. Ш.), трівóга, непокі́й, по́рух, сполóх (С. Л.), переполóх (С. Л.), ґва́лт (С. З-), гарми́дер, ко́лот, колотне́ча (С. Л.). — Коли тревога, тодї до Бога, а по тревозї, забули о Бозї. н. пр. — **Уда́рить, забúть трево́гу** = вдáрити задзвони́ти на сполóх, на ґва́лт, зґвалтува́ти. — На ґвалту дзвони задзвонити. Кот.

Трево́женіе = турбува́ння (С. Ш.), полóхання, ґвалтува́ння.

Трево́жить, ся, встре(потре)во́жить, ся = тре(і)во́жити, ся (С. Ш.), турбува́ти, ся (С. Л. З. Ш.), бенте́жити, полóхати, ся (Ос.), полоши́ти, ся, колóшкати, ґвалтува́ти, фрасува́ти ся (С. Ш.), поруха́ти, ру́нтати, потурбува́ти, ся і д. **Потрево́жить.** — Купуй сукню шиту, а хату криту — і не турбуй ся. н. пр. — Свою силу показувать, людей дивувать, та людський спокій бентежить — теж не приходить ся. и. к. Грінч. — Не плач, мамо, не фрасуй ся. н. п.

Трево́жный = неспокíйний, турбóтний; баламу́тний, ґвалтóвний.

Треволне́ніе = д. **Волне́ніе** і **Трево́га.**

Трегла́вый = трьохголóвий.

Трегра́нный = трьохбоковúй, трибóчний.

Тре́зво = тве́резо (С. Ш.), по тве́резу, зовсїм — тверезе́нько, тверезїсенько (С. Ш.)

Трезво́нить = дзвонúти у всї дзвóни.

Тре́звость = тверéзість. С. Ш.

Тре́звый = тверéзий (С. Л. Ш.), непиту́щий, зовсїм — тверезїсенький (С. Ш.). — Що у тверезого на умі, те у пъяного на язиці. н. пр. — **Въ тре́звомъ ви́дѣ** = по тве́резу.

Трезвѣть = тверезїти, тверезїшати. С. Ш.

Трезу́бецъ = тризу́бець.

Тре́нзель = тре́нзель, тре́нзля, трензе́лька. С. Ш.

Тре́ніе = те́ртє. — Єднання, наче терте деревини об деревину, викликує огонь. Кн.

Треното́жить, стреното́жить = треното́жити, потреното́жити.

Треното́жникъ = тринóг, тринíжок (С. Ш.), щоб підвішувати казан — тага́н, тагано́к, тагани́ (С. Ш.). — Таганок не рівно стоїть, тому й каша з казана леть ся. Кн.

Трепа́къ = тропа́к (С. Ш.), гопа́к, гоца́к (С. Аф.). — **Танцова́ть т.** = го́пати, го́цати, гоццюва́ти. — Єще вдарю тропака, бо в мене натура така. С. Ш.

Трепа́лка, трепа́ло = те́рлиця, те́рниця (С. Ш.), бите́льня, бите́льниця. — На городї терлиця сама тре. н. п.

Трепа́льщикъ, ца = потїпа́ч, ка.

Трепа́ніе = тїпання, тїпани́на. С. Ш.

Трепа́ть = 1. (**вытрепать**) — тїпати (С. Ш.), ви́тїпати (С. Аф.). — Тїпає коноплї.

2. (**потрепа́ть**) — тріпати (С. Ш.), потріпа́ти.

3. ша́рпати (С. З.), то́ргати, та́ргати (С. Ш.). сїпати (С. З.), термо́сити (С. Ш.), сми́кати (С. З.), кундо́сити. — Нехай мою русу косу та Дунай вода носить, нехай же той нелюбонько в руках не кундосить. н. п.

Трепета́ніе = тре́пет, тремтїння. С. Ш.

Трепета́ть, ся = трепотїти (С. Ш.), тріпота́ти (С. Л. Ш.), трепета́ти, ся (С. Ш.), тремтїти (С. Л. Ш.), трусúти ся, тріпати ся. — Сьміливо йду я і новая сила наче збудилась, встає; чую, як тихо тріпоче й радіє серце побите моє. Чайч. — Роса на листях тремтїла. С. Ш.

Тре́петный = тремтя́чий.

Тре́петъ = д. **Трепета́ніе.**

Трёпка = тріпани́на (С. Ш.), почубе́нька, поскубе́нька, прочуха́н, тю́жка, перегíн — Дайте йому поскубеньки. Сп. — Я тобі задам перегону. Кр.

Тре́пла = трепло́ (д. **Весло́**).

Трепло́ = д. **Трепа́лка.**

Треска́, риба Gadus morrhua = тріска (С. Жел. Пар.).

Тре́сканіе = тріскання, ло́пання.

Тре́скать, стре́скать, ся = тріскати, ло́пати, же́рти, стріскати, ся і д. **Жрать** і **Сжира́ть.**

Тре́скаться, рас(ис)тре́скаться = тріскати ся (С. Ш.), ло́пати ся, лу́пати ся, лу́скати ся, ре́пати ся (С. Л.), хря́пати ся, тріснути, ся (С. Л. Ш.), потріскати ся, розтріскати ся, розсїсти ся, ло́пнути, лу́снути (С. Л.), ре́пнути (С. З. Л.), хря́снути. — Стїни тріскають ся. — Руки потріскали ся. С. Ш. — Не тягни вельми супонї, бо лусне. н. пр. Д. ще під сл. **Ло́пнуть.** — **Тре́спувшій** (на пр. горщик) = ре́паник, ре́панець, ре́пало, хряпува́тий.

Тресково́й = трісково́й.

Трескотня́ = тріскотня́. С. Л. Ш.

Трескуче́й = тріскуче́й (на пр. мороз, що аж тріщить). С. Ш.

Трескъ = тріск (С. Ш.), тріскання (С. Ш.), тру́ск (С. Ш.), луск, по́луск, хруск.

Тре́снуть = д. **Трещать**.

Тре́снуть, ся = 1. тріснути, ся, уда́рити, ге́пнути (С. Аф.), заби́ти, ся. — Він тріснув ся лисиною в одвірок. С. Ш. — Так гепнув його межи плечі, що він аж поточив ся. С. Аф.

2. бебе́хнути (С. Ш.), ге́пнути (С. Аф.), бу́хнути (С. Л.), бря́знути (С. Л.). — Так гепнув з лави, що аж земля застугоніла. С. Аф.

Тресь = трісь (С. Ш.), лусь (С. З.), лулу́сь, хрусь, хруп. — Аж ось лулусь щось під ногами. Греб.

Третейскій судъ = третейський суд, суд тре́тчиків. — Мусять радити ся: як організувати суд третчиків. Кн.

Третировать = поневіря́ти.

Тре́тій = тре́тій, тре́йтій. С. Ш. — Де два їсть, там третій ся наїсть. н. пр. — **Тре́тья часть** = третина́, третинка. С. Ш.

Третно́й = тре́тний. С. Ш.

Треть = треть, третина́, третинка, трейти́на. С. Ш. — Третина всього добра. Кр. — Половину царства, трейтину щастя. н. п. — **По третя́мъ** = тре́тно. С. Ш.

Третьягоднишній = позаторішній.

Тре́тьягодня = позавчо́ра. — **Бывшій тре́тьягодня** = позавчора́шній.

Треуго́льникъ = треуго́льник (С. Ш.), три́кут (С. Ш.), трику́тник, три́куток (С. Ш.), косе́ць, кося́к, коси́нець, клин.

Треуго́льный = три́кутовий. С. Ш.

Тре́ухъ = 1. капелю́х, ша́пка (з трьома ухами).

2. ля́пас, лящ, ляпане́ць і д. **Оплеу́ха.**

Трефо́вка = ка́рта жиро́вої ма́сти.

Тре́фовый = жиро́вий.

Трефо́ль, рос. Trifolium Tourn. = ка́шка, конюши́на, коня́тина, комани́ця. С. Ан.

Тре́фы = жир, жири́ (С. Л.), жо́лудї, хрести́ (С. Л.), тре́фа (С. Ш.).

Трехзу́бчатый = тризу́бий. С. Ш.

Трехли́стный, т-листово́й = трили́стий. С. Ш. — **Т. пече́ночникъ**, рос. Anemone Hepatica L. = пере́лїска, про́лїска. С. Ан.

Трехле́тній = трилїтній, трирішній. С. Ш. — **Трехле́тнее живо́тное** = третя́к, третячо́к, трейтя́кий, трояк. С. Ш. — Бичок третячок за маковий пиріжок. С. Ш. — Гей бички — третячки не переїдьте трави. н. к. — Мали телицю трейтяку. С. Ш.

Трёхмачто́вый = трьохщо́глий.

Трёхмѣсячный = трьохмісячний.

Трёхмѣстный = на трьо́х, на три́ міста (екіпаж).

Трехнедѣльный = тритижньо́вий.

Трёхсложный = трискладо́вий. Г. См. Ст.

Трёхсторонній = трьохбокови́й, трьохбо́чний.

Трёхцвѣтка, трёхцвѣтная фіа́лка, рос. Viola tricolor L. = братки́, брат і сестра́, брат з сестро́ю, полу́цьвіт, полу́цьвітки, зозу́лїни черевички, удо́дів чо́біт, Іва́н та Ма́ръя.. С. Ан.

Трёхцвѣтный вьюно́къ, рос. Convolvulus tricolor L. = кру́чені паничі́. С. Ан.

Трёхъэта́жный = на три́ по́верхи.

Трехъязы́чный = трьохмо́вний.

Трещáніе = тріща́ння, тріск. С. Ш. — Голоса змішувались з тріщанням травъяних коників. Лев.

Трещáть, тре́снуть = 1. тріща́ти (С. Ш.), трискота́ти (С. Л. Ш.), хру́пати, тріснути, про сало, масло на огнї — шкварча́ти (С. З., зашкварча́ти. — І лїд тріщить. н. п. — Голова болить, а хлїб, як на вогнї, тріщить. н. пр. — Як став тащить, аж лїд тріщить. С. Ш. — Шкварчали в роспалених сковородах. Кот.

2. д. **Тре́скаться.**

3. ляща́ти, поро́щати (С. З.), сокота́ти, балабо́нити, торохтїти.

Трещётка = 1. торо́хкало (С. Жел.), торо́хкавка, торохтьо́ло, торохтїйка.

2. торохтїй, ка (С. Ш.), торохкотїйка (С. Ш.), тріскач (С. Ш.), сокоту́н, сокоту́ха і д. **Болту́нъ, болту́нья 1.**

Тре́щина = тріщина (С. Ш.), розко́лина (С. Л.), розко́лятина, розко́люватина, скалу́бина (С. Ш.), шпа́ра, шпа́рина. С. Ш.

Три = три, тро́є, тро́єчко. С. Ш. Л. — День біжить, а три днї лежить. н. пр. — Сидїли три днї, та й висидїли злидні. н. пр. — Троє дїтей. — **Въ три ра́за** = в тро́є, троє́м. — В троє більший. — **Въ три пріёма, три ра́за** = три рази́, трьома́ на́падами. — Аж трьома нападами били його. — Трьома нападами ішов дощ. — **Тремя́ спо́собами** = тро́яко, троя́ково. С. Ш. — **Три съ полови́ною** = пів чва́рта, три з полови́ною.

Тридне́вный = трьохде́нний.

Тридца́тый = тридця́тий, тридеся́тий, трийця́тий, трейця́тий. С. Ш.

Три́дцать = три́дцять, три́дцятеро, тридьця́ток. С. Ш. — Років коло тридьцяток назад. Лев.

Три́жды = три́чі, тре́йчи, тре́йки. С. Ш. — Тричі крига замерзала, тричі розтавала, тричі наймичку у Київ Катря провожала. К. Ш. — Не дай Боже трейчі женить ся, трейчі селить ся. н. пр. — **Три́жды три** = три́чі по три́.

Три́зна = обі́д (поминальний).

Трико́, трико́вый = трико́рт, трикорто́вий. С. Ш.

Трикра́тно, трикра́ты = д. **Три́жды.**

Трили́стикъ = три листи́ (гра). С. Ш.

Трили́стникъ, рос. Trifolium L. = ка́шка, конючи́на, комони́ця. — **Т. бѣ́лый,** T. montanum L. = біла ка́шка, конючина, ко́тики, вязи́ль, іва́сик, ку́раче ла́пка, сороче́ ла́пки (С. Ан.). — **Т. водяно́й,** Menyanthes trifoliata L. = трифо́лія, бобо́вник зубо́вник. С. Ан. — **Т. вы́родочный,** T. hybridum L. = красноголовя́шки, све́ртки, суховёршка. С. Ан. — **Т. краснѣ́ющій,** T. rubens L. = за́яча крівця́, за́ячі ла́пки. С. Ан. — **Т. луговой́,** T. pratense L. = тро́й-зі́лля (С. Ан.), тро́е зі́лля (С. Ш.), троя́н (С. Ш.), конючи́на, дятлови́на, іва́сик. С. Ан. — **Т. па́шенный, полевой́, золоти́стый,** T. aeprarium L. = хме́лик польови́й (укр.), жо́вта воріши́на, коні́чник (гал). С. Ан. — **Т. ползу́чій,** T. repens L. = хрещати́й барві́нок, хре́стики, сі́ре-зі́лля, ли́сики, горі́шки. С. Ан. — **Т. чи́стый** = д. **Трехли́стный печёночникъ.**

Трина́дцатый = трина́дцятий. С. Ш

Трина́дцать = трина́дцять, трина́дцятеро. С. Ш.

Три́перъ, Gonorrhea = наконе́шник. Кр. Ніс.

Трисвѣ́тлый = пресьві́тлий.

Трисвято́й = пресьвяти́й, трисьвяти́й (С. Ш.).

Три́ста = три́ста, три со́тні. С. Ш.

Тріо = троїстий сьпів.

Тріумвира́тъ = тро́йко, трояк. С. Ш.

Тро́ганіе = займання, чіпання, торкання (С. Ш.) і т. д. д. **Тро́гать.**

Тро́гательный, но = жа́лісний, но, жалібни́й, жа́лібно, зворушни́й, зворушли́вий, во, порушаючий. — Він умів находити глибокі зворушні тони. Фр. — Та сцена послужила Шевченкові мотивом до вельми зворушливої картини. Зап. Фр.

Тро́гать, тро́нуть, ся = 1. займа́ти, чіпа́ти (С. Л.), зачіпа́ти, торка́ти (С. Л. Ш.), заня́ти, зачепи́ти, торкну́ти, ся. — Нехай мене той займає, хто кохання в серці має. н. п. — Чуже переступи, та не займи. н. пр. — Люблю її — заняти не сьмію. Тим я її не займаю, що сватати маю. н. п — Нехай не зачіпає парубків. Лев. — Хіба ти мене не чіпав? п. к. — Де болить, там і торкнеш. п. пр. — Хотів же був я приступить до неї, бою ся ж торкнуть рученьки білої. н. п. — **Не тро́нь** = не займа́й, не чіпа́й, не зачіпа́й, не ру́ш. С. Л. — Ледачого не займай, сам себе не каляй. н. пр. — Дівчинонька, як квітонька, з нею рай, а чужої молодиці не займай. Б. Г. — Не чіпай послі́ду, бо як торкнеш, буде смерді́ти. н. пр. — Не руш чужого і не бійсь нікого. н. пр. — На тобі, дурню, груш, тільки мене не руш. н. пр. — Там будуть золоті та срібні яблука, так ви не руште. н. к.

2. поруша́ти, зворуша́ти, пору́шити, зру́шити, зворуши́ти, уразити. — Він старає ся чисто лі́ричними акордами порушити наше серце. Зап Фр. — Вони росказані дуже живо і порушують наше серце до глибини. Зап. Фр. — Тая мила хиже серце зворушила. Пч О. — По малу, малу, братіку, грай, не врази мого серденька вкрай. н. к.

3. руша́ти (С. З.), вирушати, ру́шити (С. З.), ру́хнутись, зня́ти ся. С. Л. — Валка рушила з села. — Поїзд зараз рухнеть ся. Кр. — **Тро́гай** = руша́й, торка́й. С. Л.

4. псува́ти ся, притуха́ти, ду́ху набіра́ти ся, тхну́ти (С. Ш.), душити. — Понюхав, аж риба моя вже духу набіраєть ся. Кн. — Щось наче души́ть трохи оця риба. — Риба тхне від голови. н. пр.

Тро́е = д. **Три.** — **Трои́хъ** = трьо́х.

Троежёнецъ = троєжёнець. Б. Г.

Троекра́тно = д. **Три́жды.**

Троеніе = тро́їння.

Тро́и = тро́є.

Тро́йка = 1. тро́йка (коней). С. Ш. — **Ѣ́хать тройкою** = утри́конь. С. Ш.

2. три́йка (в картах). С. Ш.

Тро́йни = тройня́та (близнюки).

Тройно́й = трійни́й, тройча́тий (С. Ш.), тройча́стий, троїстий. С. Ш. — Гаранник тройчатий.

Тро́йственный = троїстий. С. Л. Ш. — Та куплю я, мамо, черевики, та найму я троїсті музики. К. Ш. — Я закличу до себе троїсті музики. н. п.

Трои́ть, строи́ть, ся = тро́їти, ся (С. Ш.), тройни́ти, потро́їти, потройни́ти. — **Тро-**

и́тся въ глаза́хъ = тройни́ть. — На віщо не гляну, то усе мінї двойпить, тройпить у очіх. Хар.

Тро́ица = тро́йця. С. Ш. — **Пра́здникъ Св. Тро́йцы** = д. під сл. **Пра́здникъ.**

Тро́ицкій = тро́їцький (С. Ш.), тройчи́стий.

Тро́ицынъ день = д. під сл. **Пра́здникъ.**

Тро́ицынъ цвѣтъ, тро́ичная трава́ = д. **Трехцвѣтка.**

Тройча́тка = близня́та, тройня́та (на пр. овощі або иньші речі, що по трое вкупі — горіхи, горшки то-що).

Тро́нуть, ся = 1. д. **Тро́гать, ся 1, 3 і 4.** 2. спричи́нити ся, спричинюва́тіти, ізрухну́ти ся (С. Л.), збожеволіти. — **Тро́нутый** = а) зру́шений ура́жений (чиїми словами або вчинком), б) причи́нний, причи́нуватий, від уроків — з'уро́чений, в про землю, грунт — ру́шаний, ру́шений, підру́шений. — Й сама не зна, бо причинна, що такее робить. К. Ш.

Тронъ = трон (С. Ш.), престіл. — Пан на тронї, а хлоп на ослонї. н. пр. — Біда й на престолї, як нема хлїба в стодолї. н. пр.

Тропа́, тропи́на, тропи́нка, тро́пка = сте́жка, сте́жечка (С. З. Л.), пути́вець. пути́вка, пути́вчик, слїдка. — Через гору стежечка до мойого сердечка. н. п. — Ой знати, знати, в кого есть дочка, втоптана стежечка під віконечка. н. п.

Тро́пикъ = звороти́ник. С. Жел. — Найважнїйші рівнолежники суть: два зворотники, від рівника на $23^1/_2{}^0$ віддалені. Зем.

Тропи́ть = сте́жити.

Тропи́ческія страны́ = тепли́чини. — Птиці з тепличини летять. С. Ш.

Тро́сакъ = шип (підкови).

Тростѝть = суки́ти.

Тростниково́вый = очере́тяний, тростови́й, тростяни́й, тростѝновий. С. Ш.

Тростни́къ, рос. Arundo Phragmites L. = очере́т, коми́ш (С. Ан. З.), трость (С. Ш.), місце, де росте — очерети́, комиші́, тростѝна (С. Ш.). — Аж почула — шелестять очерети. В. Щ. — Ой гиля білі гуси, а гиля в тростину. н. п. Пр. д. ще під сл. **Камы́шъ.**

Тро́сточка = па́личка, цїпо́чок, тростѝнка.

Трость = 1. д. **Тростни́къ.**

2. д. **По́сохъ.**

Тростя́нка = 1. пт. Parus biarmicus — очере́тянка.

2. ду́дка, ду́дочка (з очерету).

Тротуа́ръ = пішохо́д. — Раз я вийшов в го́род, йду по пішоходу, всякого багато тягнеть ся народу. В. Щ. — Вона спинилась проти моїх вікон на пішоході. Кн. — Пішоходи роблять, щоб в грязь добре було ходити пішки. Кот.

Тротъ = д. **Рысца́.**

Тро́юродный братъ, т. сестра́ = брат, сестра́ у дру́гих. С. Ш.

Троя́кій, ко = троя́кий, ко, троя́ковий, во. С. Ш. — Давай троякого, а тут нема пїякого. н. пр.

Труба́ = труба́. С. Ш. — **Водосто́чная, водото́чная т.** = ри́нва. С. З. — З дощу та під ринву попав. н. пр. — **Водомётная, заливна́я, пожа́рная т.** = труба́ (С. Л. Ш.), смок (С. Л.), цмок, прискавка. — **Дымова́я т.** = дима́р, дима́рь (С. З. Л.), верх, ви́вод, що виходить з сїней — бо́вдур (С. Ш.). — Із почорнїлого димара стовпом валив дим. Морд. — Виглядали у дымарь, а він лїзе у двері. н. пр. — В кешенї, наче в бовдурі, вітер гудить. н. пр. — Полїзти на хату до вивода. н. о. Грінч. — **Зри́тельная т.** = подзо́рна труба́. — Учені люди, дивлячись у подзорні труби, догледїлись. Де-що про Сьв. Б. — **Коренна́я, печна́я т.** = ко́мін (С. З. Л.), до стелї, а дальше д. вже **Дымова́я т.** — **Музыка́льная т.** = труба́ (С. Ш.), сурма́ (С. З. Л.), здр. тру́бка, суре́мка, су́рмонька, бокова частина — притру́бок. — Військо виступало та на трубах вигравало. К. Ш. — Козаки стояли, на суремки гарно грали. Мак. — У суремки жалібно вигравали, славу козацьку вихваляли. н. д. — Голос як сурмонька, та чортова думонька. н. пр.

Трубачъ = трубач (С. Ш.), сурмач (С. З.), суре́мщик (Ч. К.). — Третїй Максим Грач — військовий трубач. н. д.

Трубаду́ръ = кобза́рь, бандури́ста. С. З. Л. Ш.

Трубѝть = 1. трубѝти, (С. Ш.), сурми́ти (С. Л.). — Сурми засурмили, бубни забубнїли н. п.

2. бла́говістити, дзвони́ти і д. **Разглаша́ть.**

Тру́бка, тру́бочка = тру́бка (С. Ш.), ду́дка, ду́дочка (С. Л.), цївка, цївочка (С. З.), ру́рка, ру́рочка (С. Л.) і д. **Труба́** (здр.). — Щоб зробити тепломір, беруть тоненьку дудочку, щоб дїрочка у їй була скрізь однакова. Де-що про Сьв. Б. — Як будемо наливати воду в одну цївку, то вона перейде в другу і стане зовсім нарівнї в обох цївках. Де-що про Сьв. Б. — Човник і ляда — ткачеві порада, берди і цївки — ви хлїб мій і сіль. В. Щ. — Та ще собі цївочку до рук прибрав, та й до кухви дохватив ся, та нишком цївочкою горілки напив ся. н. д. — Візьмемо рурочку таку тоненьку, то вода підійметь ся у рурочцї в гору. Де-що про

Сьв. Б. — **Колёсная трýбка** = мáточина. — **Курúтельная т.** = лю́лька (С. З. Л.), лю́лечка, проста зовсім — клювáк (Сп.), з березового коріня — бурýлька, бурýнька (С. Ш.). — Гей хто в лïсї — озови ся! Та викрешем огню, та запалим люльки — не жури ся. н. п. — Покуримо люльки та забудимось думки. н. пр. — Без люльки, як без жінки. н. пр. — Пішов же я у Тульчин люльку купувати — стоїть люлька, цибух довгий, ні з ким сторгувати. н. п. — За люлечку копiечку, за цибух три гроші. н. п. — У глибокій кишенї люлька — бурунька. н. п. — **Трýбка холстá** = сувíй полотнá, сувíйчик. С. З. — Тобі, мамо, та навійчики, а мінї, мамо, та сувійчики. н. п.

Трýбникъ = д. **Трубáчъ**.

Трýбный = трýбний; коминóвий, димáрний.

Трубокýръ = люлéшник. С. З Сп.

Трубочúстъ = сажотрýс, коменотрýс (С. З.), комінáр, комíнник. — Сажотрус вичищав трубу — треба йому гроші. Кн.

Трýбочка = д. **Трýбка**.

Трýбочникъ = д. **Трубокýръ**.

Трýбочный = люлéшний.

Трубчáтка = трубчáк (червяк).

Трýбчатый = дудовáтий, трубовáтий (С. Ш.). — Молода цибуля, а така дудовата. Кр. — **Т. кость** = гóлянка.

Трудúть = трудúти. С. Ш. — На сторону ходити, коника трудити. н. п.

Трудúться = трудúти ся (С. Ш.), труждáти ся (С. Ш.), працювáти (С. Л.), робúти, почать — розпрацювáти ся. — Хто трудить ся, той не журить ся. н. пр. — Знать би добре там труждав ся. Кот. — Роби, небоже, то й Бог поможе. н. пр. — Хто з молоду працює, той на старість панує. н. пр. — Працюй гірко, а зїси солодко. н. пр. — Ми не вміли молотити, наші жінки жати, ми не знали, що так тяжко буде працювати. н. п.

Труднéнекъ = труднéнький. С. Ш.

Труднёхонекъ = труднéсенький. С. Ш.

Трýдно = трýдно (С. Ш.), вáжко, тя́жко (С. Ш.), сутя́жно (С. Л.), сутя́жно, скрýтно, цýпко, як багато роботи — завíзно. — Трудно вийти з біди, як каменю з води. н. пр. — Трудно стати паном, а то все пíде даром. н. пр. — Ох мінї тяжко, ох мінї нудно, що з бородатим жити мінї трудно. н. п. — Через вороги тяжко до пекла дістати ся. н. пр. — Цупко стало у нас на лïс. — Мели, коли не завізно. н. пр.

Труднова́тый = труднéнький.

Трýдность = трýдність (С. Ш.), труднáция, труднóта. — Та се не велика труднация. — Зайшла йому труднация, куди прямувати. Мова. — Коли я працюю коло труднот. Кн.

Трýдный = трудний, тяжкий. — Трудна робота. — Тяжке дïло. — Він дуже трудний (слабий).

Трудовóе = трудовé, крівáвиця. — Семое трудове. — Увесь хлïб в стїжках, на току — це все моя крівавиця. Лев.

Трудовóй = трудовúй, трудя́щий (С. Ш.), мозольóвий. — Трудяща копійка годує до віка. н. пр.

Трудолюби́вый = трудя́щий, трудя́чий (С. Л. Ш), трудовúтий (С. Ш.), роботя́щий (С. Л.), робýчий, рóба, роботя́га, працьовúтий (С. Л.). — Трудящим людям, всеблагий, свою ти силу низпошли. К. Ш. — Трудяща, дуже працьовита, весела, гарна, сановита. Кот. — Вона така працьовита, а а він таке ледащо. Гр. Чайч.

Трудолю́бïе = працьовúтість.

Трудъ = труд (С. Ш.), прáця (С. З. Л.). — На чужий труд ласий не будь. н. пр. — Знову взявсь до дïла: всяка праця і робота у його кипіла. Мак. — З великої працї горілки по чарці. н. п. — **Съ трудóмъ** = на сúлу, лéдве, на превелúку сúлу. — **Съ трудóмъ добы́ть** = розгóрити.

Трýженикъ, ца = роботя́га, робíтник, роботя́й, трудóвник, ця, трудя́к, працювáльник (Полт.). — Всього надбав роботяга. К. Ш. — Ви чумаки гожі — трудовники божі. н. п. — А в пустинї трудовник трудив ся. н. п. — Земля трудовниця: аж пару́е, та нам хлïб готує. н. пр.

Трунúть = підсьмíювати ся, насьміхáти ся, глузувáти, прикладáти.

Трýпный = трупóвий. С. Ш.

Трупорéховатый = трухля́вий, трýхлий. С. Ш. — Трухляве дерево.

Трупорéшина = трухля́тина (С. Ш.), червото́чина.

Трýппа = трýпа, товарúство, дружúна. — Аби театр був добрий, на то треба передо всїм доброї театральної дружини. Л. Н. В.

Трýппъ = труп (С. Ш.), мéртве тїло, тїло (С. Ш.). — Круг містечка Берестечка на чотирі милї мене славні Запорожцї своїм трупом вкрили. К. Ш. — **Т. живóтнаго** = пáдло (д. **Пáдаль**), скаженого — скаженúна.

Трусея́ = д. **Трусúха**.

Трусúть (натрусúть, розтрусúть) = трусúти, натрусúти, розтрусúти.

Трýсить, струсúть = боя́ти ся, ляка́ти ся, жаха́ти ся, страха́ти ся (С. Л.), вóнтпи-

ти (Ос.), вомпити (С. З.), підгинати хвіст, убояти ся (С. Ш.), злякати ся, звонтпити, звомпити (С. З.). — Варшава три штурми отразила, але звонтпивши, здала ся. Л. В.

Трусиха = д. **Боязлива** і **Пугливая**.

Трусливость = трусливість (С. Ш.), полохливість і д. **Боязливость**.

Трусливый = трусливий (С. Ш.), полохливий (С. З.), страхополохливий і д. **Боязливый**.

Трусость = боязть, лякливість і д. **Боязливость**.

Трусъ = трус (С. Ш.), полоху́н, страху́н, тхір (С. Ш.), страхополох (С. З. Л.), боягу́з (С. Ш.), страхопу́д (С. З.), аяйкало (С. Ш.), курополох. — Назад усї до сїчі! Сам Бог кара полохунів. Ст. Б. Х. — Гляньте, мов, який страхун той Бошко! Не насьміє і за віру живота отдати. Ст. С. — А жид наш страхопуд, сказано жид. К. Х. — Нї в чим не був страхополох. Кот. — Дома лев, а на вийнї тхір. н. пр.

Трутень = 1. Spado — трут, тру́тень. С. Ш. — Трутнї далеко більші від робочих пчіл. Ст. О.

2. дармоїд, нероба.

Трутить = давити, душити, му́лити. — Чобіт мулить.

Трутница = гаман, кисет.

Трутъ = 1. гу́бка. С. Аф.

2. гриб Polyporus igniarius — трут, тру́тник (С. Ш.), яким підкурюють бджіл — скрипу́ха, скрепи́ця.

Труха́ = труха́ (С. Ш.), три́ни (С. Ш.), по́терть, потеру́ха, потеру́шка. — Та то вже і не зїди, а сама потерть. — Не куритимеш, бо зостала ся сама потеруха. Кр.

Трухлева́тый = трухля́вий. С. Ш.

Тру́хнуть, истру́хнуть = трухнїти (С. Ш.), трухля́вити (С. Ш,), потру́хнути, зтрухляви́ти. — Потрухли наші вози і занози. н. пр.

Трущо́ба = трущо́ба (С. Ж.), за́куток.

Трынъ-трава́, у виразї: „**ему́ всё трынъ-трава**“ = він нї на́ що не вважа́є, все за нї що́ ма́є, йому́ все дарма́.

Трюфель, рос. Tuber cibarium Sibth. = тру́фель. С. Ш.

Тряпи́чникъ = ганчі́рник (Хар.), ону́чник.

Тря́пка, тря́почка = ганчі́рка, ганчі́рочка, поб. ганчі́рчище (С. Аф. З. Л.), шмати́на, шмати́нка, лохмі́тка (С. Л.), стирати що — сти́рка, сти́рочка, мити посуду — ми́йка, затуляти піч — каєля́нка, котрою виймають горшки — катрі́нка.

Тряпьё = ганчірря́, ганчіря́ччя, шма́ття, лохмі́ття, хламі́ття, хлату́рє (С. Ш.).

Трясе́ніе = трус.

Тряси́на = трясо́вина (С Ш.), трасови́на (С. Ш.), трясо́виця (С. Ш.), драговина́, дрягвина́ (Хар.), драгвина́ (Кр.), драглина́, дви́гнява, грузь, грузя́вина, прогно́їна, цмокови́на. — Коло млина трасовина. н. п. — По тих нетрях і дряговинї кишіло зьвіря. О. С. — Я не жив, я нидїв в мурах, в дряговинах гинув і даремне щирим серцем до роботи линув. Мова. — Дивлюсь — колеса вже по маточину загрузли. Еге! Се ми на драглину наїхали... Кн. — Двигнява зверху зашкарубне, а проткни, так і грузне. Хар. — Де були двигняви, там тепер сїно косять. н. о.

Трясинный = трасови́нний.

Тря́ска = трясїння, трусїння. — **Зада́ть тря́ску** = прочуха́на, хло́сту да́ти.

Тря́скій, ко = труський, тру́сько. — Дуже труська дорога. Кр. — Поїхали труським возом, то так боки набило, що... Кн.

Трясогу́зка, пт. Motacilla = трясогу́зка, трясидупа, трясихвістка (С. Ш.), верти́гузка, плиска.

Трясти́, тряхну́ть, ся = трясти́, трусити, ся (С. Л. Ш.), тріпати, тіпати, ся, трусону́ти (Кр.), трепену́ти, тріпну́ти, ся. — Трусити грушу. — Трусить ся, як Каїн. н. пр. — Піднїс мене, трепенув та й гепнув об землю. Кр. — Що дня тіпає його пропасниця. Хар. — Розпалились, аж губи тіпають ся. — Розтанцювавсь, аж жижки тіпають ся. — **Т. де́ньги** = си́пати грішми, ци́ндрити, три́нькати (грошi). — **Тряхну́ть карма́номъ** = розщедрити ся.

Трясу́лька, рос. Spiraea Filipendula L. = гадю́чник, ли́пка, почи́ночки, почáточки, ворonéць. С. Ан.

Трясу́чка = 1. тря́стя і **Лихора́дка**.

2. рос. Briza media L. = здрі́жник, невеї́ка. С. Ан.

3. д. **Стре́петъ**.

Тряхну́ть = д. **Трясти́**.

Туговáтый, тугóнекъ = тугéнький. С. Ш.

Тугóй, ту́го = тугий, ту́го; цупкий, цу́пко. — Тугий лук. — Щоб капуста була туга, як колїно. С. Ш. — **Тугъ, туговáтъ на́ ухо** = недочува́є. — **Ту́го на́ туго** = ду́же ту́го.

Туда́ = туди́, тудо́ю. С. Ш. — І сюди гаряче, і туди боляче. н. пр. — Ти тудою не підеш, кудою я піду. С. Ш.

Ту́же = тугі́ше, ту́гше (С. Ш.), цупкі́ше.

— **Т. сдѣ́латься** = потугі́шати, затужа́вiти.

Тузе́мецъ, тузе́мка = тубо́лець, тубі́лець, тубо́лка (С. Л. Ш.), краяни́н. = Чужинці, живучи в українських містах, добували собі вільний захист і жили в добрім ладі з тубольцями. Бар. О. — Будь тубілець панства нашого, яко і чужоземець. Ст. Л.

Тузе́мный = тубо́льний, тубі́льний (С. Л. Ш.), краянський, краєвий.

Тузи́ть = би́ти, стусува́ти, тузува́ти, ту́зати (С. Ш.).

Тузъ = туз. — **Дать туза́** = тумака́, стусана́ да́ти.

Ту́ловище = ту́луб, то́луб, толубе́ць. С. Ш. — Душа вилетіла, а чорти повлазили в тулуб, тай сидять. н. к. — Дід, убивши дочку, тулуб під корито сховав. н. к. — Він тоді взяв голови під одну скелю, язики під другу, а тулуби під третю і поховав. н. к. Ман. — Сьому, тому по стегну, а Івасю тулубець. н. п. — Мости викладали тулубцями козацькими в половині з татарськими. и. п.

Ту́ловищный = ту́лубний.

Тулу́пъ = кожу́х (С. З. Л.), кожуши́на (С. З.), критий — байбара́к (С. З. Л.), короткий — кажано́к (С. З. Л.), жіночий — кожуша́нка (С. Л.). — **Тулу́пъ и зипу́нъ** (одягнені разом) = паровиця. — Казав пан: кожух дам, та слово його тепле. н. пр.

Тулу́пный = кожу́шний.

Тулья́ = 1. верх ша́пки.

2. пі́дшивка в ша́пці.

Тума́ = мішанець, ублю́док і д. **По́мѣсь 2.**

Тума́къ = 1. тума́к (зьв. з породи зайців — Lepus hybridus Pall.) С. Ш.

2. тума́к (С. Ш.), туса́н (С. Ш.), стуса́н (С. Л. З.), стуса́к, штурха́н, штурханець, штовха́н, буха́н, в шию — потилишник, товче́ник. — Як дам тобі тумака, то й не стямиш ся. — Гей, хто зо мною вийде бить ся, покуштувати стусанів? Кот. — На вечерю стусаки насуляла під боки. н. п. — Словами умовляв покинути свої норови, иноді і штовханів давав, так куди. Грінч. Чайч. — Ну, буде мінї товченикiв від нашого підфебеля, що опізнив ся. Гр. Чайч.

Тума́нить, отума́нить = тума́ном покрива́ти, покри́ти, мигика́ти, мрячи́ти. — Гомін, гомін по діброві, туман поле покривав. н. п.

Тума́ниться, затума́ниться, отума́ниться = 1. тума́нити ся (С. Ш.), покрива́ти ся тума́ном, туманїти (С. Ш.), хма́рити ся, хмарнїти, затума́нити ся, стуманїти, нахма́рити ся. — Та туман полем, та туман туман и́ть ся. н. п. — Ой хмарить ся — дощ буде, тума́нить ся — дощ буде. н. п.

2. смутнїти, засмути́ти ся, осмутнїти, осуми́ти, посмутнїти.

Тума́нный = тума́нний (С. Ш.), мря́чний, тмя́нний і д. **Су́мрачный** і **Мра́чный.**

Тума́нъ = тума́н, тума́ник, тума́ночок (С. Ш.), підчас спеки — юга́ (Ман.), густий з дрібним до́щиком — мря́ка, мря́чка, мигі́чка.

Ту́мба = 1. підставка.

2. сто́впчик (коло пішохода або при дорозї).

Ту́ндра = мочар, мочарі і д. **Трясина.**

Тунея́децъ = дармоїд.

Тунея́дство = дармоїдство.

Тупа́къ = тупа́к, тупе́ць, тупи́ця (д. **Ножъ**).

Тупе́й = чуб, чупри́на.

Тупи́къ = тупа́к, тупе́ць, тупи́ця (ніж або сокира). С. Ш. — Як добре плече, то й тупиця сїче. и. пр. — **Въ тупи́къ стать, придти́** = отуманїти, отетеріти, очманїти, остовпі́ти. — **Въ тупи́къ приве́сть, поста́вить** = оступа́чити, па́мороки, ба́ки забити, запа́морочити.

Тупи́ть, иступи́ть, затупи́ть, ся = тупи́ти, ся, за(по)тупи́ти, ся.

Тупи́ца = 1. д. **Тупи́къ.**

2. тупи́ця (С. Ш.), тупа́к (С. Ш.), тупи́рь, ло́бурь, безтя́мний.

Тупова́тый = тупе́нький.

Тупоголо́вый = тупоголо́вий (С. Ш.), дурнова́тий, безтя́мний і д. **Тупи́ца 2,** разом і упертий — убої́ще (С. Ш.).

Тупо́й = 1. тупи́й. — Тупа сокира. — **Тупа́я сторона́ ножа́** = тупи́й. — Ударив тупієм.

2. д. **Тупи́ца 2.** — **Тупы́я остро́ты** = ту́пощі. С. Ш.

Туполи́стый = туполиста́тий. С. Ш.

Ту́пость = ту́пість. С. Ш.

Тупоу́міе = ту́пість, дурнина́, безглу́здя.

Тупоу́мный = тупи́й і д. **Тупоголо́вый.**

Тупи́ть = тупі́ти, тупі́шати. С. Ш.

Туре́цкій = туре́цький, ту́рський. С. Ш. — **Т. бобы́** = д. під сл. **Бобъ.** — **Т. пшени́ца** = д. **Кукуру́за.** — **Т. ли́лія** = кру́чені паничі. С. Пав.

Ту́рій = турі́в (С. Ш.), туро́вий.

Ту́рокъ = ту́рок, ту́рчин. С. Ш.

Туру́сы = пїсенїтниця, баляндра́си. — **Нести́ т. на колёсахъ** = д. **Вздоръ моло́ть.**

Ту́рція = Туре́щина. С. Ш.

Турча́нка = турке́ня (С. Ш.), туркиня. —

Та за тую Катерину дам дві нїмки і туркиню. н. п. Ивд.

Турчёнокъ = турча́, турченя́. С. Ш.

Туръ = 1. зьв. Bos uruus — тур, турь, самиця — тури́ця, тури́чка, мале — тур я́. С. Ш. — Сидить, як тур у горах. н. пр. — З тобою ходити, як з туром водитись. н. пр. 2. жук — щи́павка. С. Пав.

Ту́склый = те́мний, тмя́нний, неясний. — Мої кучері опали, мої очі тмянні стали. Як.

Ту́скнуть, за(по)ту́скнуть = темнїти, тьмити ся, ме́рхнути, затьми́ти ся, поме́рхнути.

Ту́товый = шовко́вичний. — **Ту́товое де́рево,** Marus alba, M. nigra L. = шовко́виця (біла або червона), безплідне — шовку́н.

Ту́тошній = тутешнїй, тутейший. С. Ш.

Тутъ = тут, ту́га, ту́тай, ту́ти, ту́тка(и), ту́течка(и), ту́тенька, ту́теньки (С. Ш.), ось, о́сь-де. — Ото ще Митута: нї дома, нї тута. н. пр. — Сьогодня я тутай, а завтра не буду. н. пр. — Клич же їх, най тутки прийдуть. С. Ш.

Тутъ = д. **Ту́товое де́рево.**

Ту́фель, ту́фля, здр. **ту́фелька,** мн. **ту́фли** = пати́нок, мн. пати́нки (С. З. Л.), пантофель, мн. пантофлї, шльопанцї, ля́панцї, ви́ступцї (С. З.), татарські або нїмецькі — ме́шти. С. З. — Набула, без панчох патинки. Кот. — Розумний, як Соломонів патинок. н. пр. — Такий чистий, як жидівський пантофель. н. пр. — В жовтих мештах. С. З.

Ту́фельный = пати́нковий, пантофлевий.

Ту́хлость = ту́хлість. С. Ш.

Ту́хлый = ту́хлий (С. Ш.), проту́хлий.

Ту́хнуть, проту́хнуть = ту́хнути, тхну́ти (С. Ш.), проту́хнути. — Риба тхне від голови. н. пр.

Ту́хнуть, за(по)ту́хнуть = д. **Потуха́ть.**

Ту́холь = ту́хлість. С. Ш.

Ту́ча, здр. **ту́чка** = 1. хма́ра, хма́рка, хма́ронька (С. З. Л.), надто велика — ту́ча (С. Ш.). — З малої хмари часом великий дощ буває. н. пр. — Рада б зірка зійти — чорна хмара тай наступає. н. п. — Над селами, над нивами, лугами та долинами велика хмара йшла. Б. Г. — Нам з тобою, моя сестро, не ходити в парі: твоє серце сьвітить ясно, моє давно в хмарі. К. Ш. — **Покрыва́ться, покры́ться ту́чами** = хма́рити ся (С. З.), похма́рити ся, нахма́рити, похмарі́ти. — Ой хмарить ся — дощ буде. н. п. — Нехай лиш вияснить ся — бач, як нахмарило. н. пр. 2. хма́ра (С. З.), ту́ча (С. Ш.). си́ла, ти́ск (С. Ш.). — Хмара сарани летїло. н. о. — Хмара метеликів жвавих вила ся, пісня пташина дзвенїла — лила ся. Чайч. — Писарів там тучі. Кот. — Народу сила зійшлось. н. о. — І хлопців тиск було. Греб.

Тучево́й = хма́рний, тучни́й.

Ту́чка = д. **Ту́ча 1.** (здр.).

Тучни́ть, утучни́ть = ту́чити, утуча́ти, ту́чити. — Піч тучить, а дорога учить. н. пр. — Хазяйське око товар тучить. н. пр.

Ту́чный = товсти́й, гладки́й, опа́систий, си́тий.

Тучнѣ́ть, утучнѣ́ть = гла́дч(ш)ати (С. Аф.), погла́дшати.

Ту́ша = 1. ту́ша (С. Ш.), передня частина — по́ли, задня — послїдок, кри́жик. — Дві туші мъяса. С. Ш. 2. д. **Толстя́къ.**

Тушева́ть, оттушева́ть = тушова́ти (С. Ш.), тїни́ти (С. Ш.), відтушова́ти, відтїни́ти.

Туше́вка = тушова́ння. С. Ш.

Туши́ть, за(по)туши́ть = гаси́ти (С. Л.), туши́ти (С. Ш.), за(по)гаси́ти. — Це було тодї, як снїг горів, а соломою тушили. н. пр.

Тушка́нчикъ, зьв. Dipus jaculus = земляни́й за́єць.

Тушь = туш. С. Ш.

Тща́тельность = стара́нність, пи́льність.

Тща́тельный = стара́нний, пи́льний (С. Ж.).

Тщеду́шный = малоси́лий, кво́лий, худорля́вий.

Тщесла́виться = велича́ти ся, пиша́ти ся, гонорува́ти, чва́нити ся, бундю́чити ся.

Тщесла́віе = гонор, чвань, чванли́вість,

Тщесла́вный = гонори́стий, чва́нний, чванли́вий, бундю́чний.

Тщета́ = ма́рність і д. **Суета́ 1.**

Тще́тный, но = ма́рний (С. Л.), ма́рне, даре́мний, да́рма, даре́мне, надаре́мне, поро́жнїй (С. Л.). — Такі мисли ваші марні, як марности сьвіта. н. пр. — Же порожня тому надія на запорожців. Л. С.

Тщи́ться, потщи́ться = д. **Стара́ться** і **Постара́ться.**

Ты, тебя́, тебѣ́ = ти, тебе́, тобі́.

Ты́каніе = ти́кання. С. Ш.

Ты́кать, ся = 1. ти́кати (С. Ш.), стромля́ти, гострим — шту́рхати, штрика́ти, ся. — Штурхай ковінькою в саме дно. Кр. 2. ти́кати. — Ти мінї не тикай, бо мене царь ґудзиками обтикав. н. пр.

Ты́ква, рос. Cucurbita L. = гарбу́з, кабак, поб. — гарбузя́ка, стебло і листя — гар-

бузи́ння, C. ovifera L. = ха́нька, харохо́нька, ро́павка, горго́пка, тарапу́нька, тарапу́цка. С. Ан. Ш. — Уже так, що в гарбузї смак. н. пр. — Голова, як кабак, а олїї нї трошки. н. пр. — Ішов же я через тин, через три городи, потолочив кабаки, наробив я шкоди. н. п.

Тыквенникъ, тыковникъ = гарбузо́ва ка́ша.

Тыквенный, тыковный = гарбузо́вий (С. Аф.), кабако́вий. — Гарбузове насїння.

Тыкъ = тик, тись, тиць. С. Ш. — Сюди тись, туди тись, тай пройшов. — Тиць — аж і Гриць. — Вона йому тиць бублик в руки. С. Ш.

Тылъ = зад. — **Съ тылу** = з-заду́. — **Обрати́ть тылъ** = навтїки, навтїкача́ки́нутись, пети́лицю показа́ти.

Тыльный = за́днїй.

Тынъ = частоки́л, вирья́ (д. **И'згородь**).

Тысячели́стникъ, рос. Achillea Millefolium L. = деревій, серпорíз, крива́вник. С. Ан.

Тысяченогъ = д. **Стоногъ**.

Тысячникъ = ти́сяшник, багати́рь.

Тысячная красота́, рос. Amaranthus caudatus L. = краса́, щири́ця. С. Ан.

Тычи́на = ти́чка, тичи́на. С. Ш.

Тычо́къ = товче́ник і д. **Толчо́къ**.

Тьма́ = 1. тьма́ (С. Ш.), темно́та (С. Л.), те́мрява (С. Л. Ш.), мо́рок. — Тьма і тьма і правди на землї нема. К. Ш. — Густий морок окриває пахарськиї хати. К. Д.

2. тьма́, си́ла, тьма-тьму́ща, тьма-те́мрява (д. **Мно́жество**).

Тѣле́сный, но = 1. тїле́сний, тїли́стий.

2. тїле́сний, по тїлу.

Тѣло = тїло. С. Ш.

Тѣлогрѣ́йка, тѣлогрѣя = д. **Душегрѣ́йка**.

Тѣлодвиже́ніе = рух, ру́хи, дви́жка. — Усї рухи її милі. — Тільки те й знає, щоб перед паничем вихиляти движки всеї своеї постатї. Кн.

Тѣлосложе́ніе, тѣлострое́ніе = штату́ла, стату́ра.

Тѣлохрани́тель = вояк для охоро́ни осо́би царя́, при гетьманах — сердю́к.

Тѣльный = тїли́стий. — **Т. крестъ** = хрест, що но́сить ся на шиї. — **Т. лѣсъ** = товсти́й лїс.

Тѣльце = тїльце, тїлечко. С. Ш.

Тѣльцо́ = но́сик (яйця).

Тѣмъ = тим. — За ким Бог, за тим і люде. н. пр. — **Тѣмъ бо́лѣе** = тим бíльше, тим па́че, і по́тім, потому́, поготíв, надгорíй. — В лїтку погано, а зїмою й поготів. Кн. — Д. ще під сл. **Бо́лѣе**.

Тѣнево́й = тїневи́й.

Тѣни́стый = тїнявий. С. Л. Ш. — **Тѣни́стое мѣсто** = холодо́к, за́тїнок. — Куширу росте багато в затїнку. Кр.

Тѣни́ть, оттѣни́ть = тїни́ти (С. Ш.), вiдтїни́ти.

Тѣнникъ = холодо́к, за́тїнок.

Тѣнь = 1. тїнь (С. Ш.), холодо́к (С. З. Л.), тїнок, за́тїнок. — Сїли собі в холодку. С. З. — Ой напинай, козаченьку, холодок, щоб не згорів у дївчини біленький видок. н. п. — Сів я в холодку під грушою і тут душно. Як. — Дивлюсь: у темному садочку, під вишнею, у холодочку. К. Ш. — Баба у затїнку стане за дївку. н. пр. — Коло церкви в затїнку під липами. Лев.

2. (в малюваннї) — тїнь.

3. тїнь. С. Ш. — Тільки тїнь його ходить. н. пр.

Тѣсне́ніе = 1. стиска́ння, ти́скання (С. Ш.).

2. стис, сти́ски. — Стиски в грудях.

Тѣсненькій = тїсне́нький. С. Ш.

Тѣснёхонекъ = тїснїсїнький, тїсне́сенький. С. Ш.

Тѣсни́на = тїсни́на; суточки́.

Тѣсни́ть, ся = 1. (**затѣсни́ть**) — тїсни́ти, затїсни́ти.

2. (**утѣсни́ть**) — тїсни́ти, утїсня́ти (С. Ш.), утиска́ти (С. Ш.), утїсни́ти (С. Ш.). — Тїснили нас постоями. н. п.

3. (**стѣсни́ться**) — тїсни́ти ся (С. Ш.), ти́снути ся (С. Ш.), ти́сти ся (С. Ш.), то́впити ся, зтїсни́ти ся, зто́впити ся. — Тїснять ся, як за сьвяченою водою. н. пр. — Тиснуть ся, як до дари в церкві. н. пр. — Аж потїють та товплять ся, щоб то ближче стати. К. Ш.

Тѣсно = тїсно, за́тїсно; тя́жко, скру́тно. — В церкві так тїсно, що й голцї нїгде впасти. — Сьвіт великий, та тїсно жити. н. пр.

Тѣсновáтый = тїсновáтий (С. Ш.), по́тїсний, по́кісний (Сп.).

Тѣснота́ = тїсно́та (С. Ш.), тїсня́ва (С. Л. Ш.), ти́снява, кісно́та, по́товп (С. Л.), по́тиск. — Тїснота така, що й киям не протиснеш. С. Ш. — Серед сїеї неохайности та кісноти. Лев. В.

Тѣсный = 1. тїсни́й (С. Ш.), кісни́й (Полт.). — Тїсні чоботи. — Тїсні двері. — **Т. въ подъёмѣ** = припа́дистий.

2. тїсни́й, тяжки́й, скру́тний. — Тїсні роки припали. С. Ш.

Тѣснѣть, потѣснѣть = тїснїшати, потїснїшати.

Тѣснѣе = тїснїш, тїснїше (С. Ш.), кіснїше. — Рівнїш згладиш, тїснїш ляжеш. н. пр. — Як кіснїше, то й душнїше. н. пр.

Тѣсто = тїсто (С. Ш.), кі́сто (Полт.), здр. тїстко, тїстечко, тїстейко, тїстенько, що зосталось в діжі — ви́с(ш)кріб(о)ки, що зосталось на руках, як місять дїжу — шуру́палки. — Ой ти знав, на що брав міщаночку з міста: я не їла й не їстиму гречаного тїста. н. п.

Тѣстяный = тїстовий, з тїста.

Тѣшить, натѣшить, ся = тїшити (С. Ш.), ба́вити, забавля́ти, натїшити, потїшити, заба́вити, ся. — Наче дїти забавляли ся тими малюнками. Кн. — Прийди, прийди, моє серце, мою душу потїш. н. п. — **Тѣшиться надъ кѣмъ** = сьмія́ти ся, глузува́ти, глуми́ти ся, кепкува́ти. — Багатого дївчина шанує, надо мною сиротою сьміється ся, кепкує. К. Ш. — **Тѣшиться съ кѣмъ** = ця́цькати ся.

Тю́кать, тю́кнуть, ся = цю́кати, ту́кати, цо́кати, цю́кнути, ту́кнути, цо́кнути, ся.

Тюкъ = тук, цок, цю́к.

Тюкъ = па́ка, па́чка і д. **Ки́па.**

Тю́левый = тю́льовий. С. Ш.

Тюле́нь = 1. Phoca — тю́ле́нь (С. Жел.), морськи́й пес. С. Пар.

2. тюхтїй (С. Ш.), незгра́ба і д. **Неповоро́тливый.**

Тюльпа́нъ, рос. Tulipa = тульпа́н. С. Ш.

Тюльпа́нный = тульпа́новий. С. Ш.

Тюрьма́ — тюрма́, турма́ (С. Ш.), поб. — тюря́га, ве́жа (С. З.), ку́на (С. З.), хурди́га, цюпа (гал.), плетяні вікна і д. **Темни́ца.** — Кріпка турма, та чорт їй рад н. пр. — Бодай тебе за плетяні вікна! Кр.

Тю́ря = тете́ря (С. Ш.), пота́нцї. — Троянцям всїм дали тетері і відпустили на квартері. Кн.

Тюфя́къ = 1. матра́ц, набитий сїном — сїнни́к, соломою — соло́мъяник.

2. тюхтїй (С. Ш.), неоте́са. — Такі у його й руки неотеси і весь він неотеса: що ступить, наче товкачем в сукновальні гупоне. Кн.

Тя́вканіе = дзя́вкання.

Тя́вкать, тя́вкнуть = дзя́вкати (С. Л.), дзя́вкнути (Кр.).

Тя́га = тяга́ння. — **Тя́га во́здуха** = тя́га, про́тяг, цуг. — **Дать тя́гу** = да́ти дра́ла, тя́гу, дмухача́ дати.

Тяга́ться = тяга́ти ся, позива́ти ся.

Тяга́ніе = тяга́ння, тяганина.

Тя́гостный, но = тяжки́й, важки́й, тя́жко, ва́жко. С. Л.

Тя́гость = тягота́ (С. Ш.), тя́гость (С. Ш.), тя́гар (С. Ш.), тяжа́р (С. З. Ш.). — Своєму серцю, моїй душі тяготу не чини. н. п. — Нїхто нї за кого терпіти не має́ть і на другого тяжару свого викладати не можеть. Ст. Л. — Без всяких тяжарів і податків. Скоропад. С. З. — Тяжкий тягар на серденьку. н. п.

Тяготи́ть, отяготи́ть, ся = тя́жи́ти (С. Л. Ш.), утяжа́ти (С. Ш.), заважа́ти, затя́жити і т. д. д. **Отягоща́ть.** — Хлїб в дорозї не затяжить. н. пр.

Тяготѣніе = ваготїння.

Тяготѣть = тяготїти.

Тягу́честь = тягу́чість.

Тягу́чій = тягу́чий, тягли́стий (С. Ш.), розтя́гливий; протяжни́й.

Тя́жба = по́зов, по́зва, спра́ва (Д. **Искъ**). — **Вы́играть тя́жбу** = ви́позивати, спозива́ти, ви́грати спра́ву.

Тя́жебный = позво́вий.

Тяжеле́некъ = важке́нький, тяжке́нький, тяже́нький (С. Ш.), по́тяжкий.

Тяжело́ = тя́жко, ва́жко, суту́жно (С. Л.), суту́жно, скру́тно. — Тяжко нести, а жаль покинути. н. пр. — Ох тяжко, ох важко з ним вік розмовляти. н. п. — Через вороги тяжко до пекла достати ся. н. пр. — Що року сутужно Хомі, що року не стає свого хлїба. Коц. — Скрутно їм жилось, але ж нїколи на се не ремствовали. Грінч. Чайч.

Тяжелова́то = тяжке́нько, важке́нько, о́бтяжно.

Тяжелова́тый = д. **Тяжеле́некъ.**

Тяжеловѣсный = важки́й.

Тяже́лый = тяжки́й (С. Л. Ш.), важки́й (С. Л.), поб. — тяже́нний, важкеле́нний; суту́жний, суту́жний, скру́тний, трудни́й, при́крий. — Важкий камінь. — Тяжка робота. — Своя сїрмяжка — не тяжка. н. пр. — Зняв у гору булаву тяженну, та й давай трощить ворота з серця. Ст. С. — **Тяже́лое вре́мя** = д. під сл. **Вре́мя.** — **Тяже́лая же́нщина** = д. **Бере́менная.** — **Т. за́пахъ** = тяжки́й, важки́й, пога́ний дух. — **Тяже́лъ на́ ногу** = д. **Неповоро́тливый** — **Т. на подъёмъ** = тяжкотїлий (С. Ш.), тюхтїй (С. Ш.), пудофе́т, си́день. — Так ви, бачу, всї легкодухи, передо мною так, як мухи, і пудофети на голо. Кот. — **Тяже́лый человѣкъ** = а) крути́й, б) гладки́й, товсти́й.

Тяжелѣе = тя́жче (С. Ш.), ва́жче. — Сей докір здавав ся йому тепер вдвоє важчим. Лев.

Тяжелѣть, отяжелѣть = тя́жчати, ва́жчати, важнїти, потя́жчати, пова́жчати, обважнїти (С. Л.). — Од спеки аж руки важнїють. Кр. — Я втомив ся, дух мій обважнїв. Кн.

Тя́жесть = вага́ (С. Л.), вагота́, тягота́ (С. Л. Ш.), тя́гость, тя́гар, тяжа́р, тяжина́. — **Съ тя́жестью** = з ваго́ю, у вазї. — Вїн їхав порожняком, а я з вагою. н. о. — Звертай, чоловіче добрий, бо сам бачиш: я у вазї, а ти у порожнї. Полт. — Мов під вагою великого болю опускає голову. Фр. — Дякувать Богові, що ся вага з моїх плечей спала. Ч. К. — Усе вичитав, що з давнїх давен вагою на серцї таїло ся. Лев. В. — Несподївано і такою вагою упали на Шевченкове життя. Кн. (Д. ще під сл. **Тягота́**).

Тя́жкій = тяжки́й.

Тя́жущійся = сутя́жця.

Тянýть = 1. (**притянуть**) — тягти́, притягти́. — Тягти човен.

2. (**вытянуть, ся**) — а) витяга́ти, ви́тягти. — Печена цибуля добре витягає гній з чиряка. — б) розтяга́ти, витяга́ти, розтягти, ви́тягти. — Розтягати полотно.

3. (**протянýть ся**) — тягти́, протягти́. — Трохи не пів віку треба було тягти службу. Лев. — Тягне дїло.

4. ва́жити, ма́ти вагу́ і д. **Вѣсить 2.** — **Тянýть чью сто́рону** = тягти́ за ко́го. — **Тя́нетъ, тянýло** = а) ма́нить, корти́ть, кортїло. — Його кортить гуляти. — б) ва́дить, ну́дить, тя́гне. — Наїв ся, аж нудить мене. — **Тянýть** = тягти́ (С. Ш.), цмýлити (горілочку).

Тянýться = 1. витяга́ти ся, розтяга́ти ся. — Полотно трохи розтяглось.

2. тягти́ ся, протяга́ти ся, точи́ти ся (С. Ш.). Д. **Дли́ться 1.** і **Продолжа́ться.**

3. простяга́ти ся. — Ця балка простягаєть ся аж до самої межі. Кр.

4. тягти́ ся, пну́ти ся, пъясти́ ся. — Пнеть ся за панами.

4. перета́гувати ся. — А давай перетягувати ся: чий батько дужчий.

Тяну́шки = тягу́чки (цукерки). Київ.

Тя́пать, тя́пнуть = 1. цю́кати, цю́кнути. — Цюкаю та й цюкаю, а мій дуб стоїть. неначе не його й цюкають. К. Х.

2. кра́сти, цу́пити, сцу́пити (С. Л.) і д. **Сти́брить.**

Тя́пка = д. **Сѣчка.**

Тятива́ = 1. д. **Тетива́.** 2. д. **Сво́ра 1.**

Тя́тинъ, тя́тинькинъ = та́тів, ба́тьків, тату́сів, та́тків, тату́нів, тату́нин, та́тчин, та́тенків, та́течків, та́тців, тату́нців. С. Ш. — Каша наша, татів борщ. н. пр. — Маленький — таткові штанці по колїнця. н. пр.

Тя́тя, тя́тинька = ба́тько, та́то, та́тко, тату́сь, та́точко, та́тонько, тату́ня, тату́нечко, тату́ньцьо, тату́сечко. С. Ш. — Хоч у рідного тата, але не своя хата. н. пр.

У.

У = 1. у, в. — У мене. — В мене. — У нашої Параски нї гнїву, нї ласки. н. пр. — В мене думка не така, щоб пішла я за Стецька. Кв.

2. коло́, біля́, пі́д, пе́ред. — Коло млина, коло броду два голуба пили воду. н. п. — **Сидѣть, стоя́ть у окна́** = коло́ вікна́. — Коло вікна стою, дрібні сльози роню. н. п.

3. у. — У! Яка ти погана. С. Ш.

Уба́вить, ся = д. **Убавля́ть, ся.**

Уба́вка = 1. убавля́ння, збавля́ння, уба́влювання (С. Ш.), уба́влення (С. Ш.).

2. уба́ва, уба́вка. С. Ш.

Убавля́ть, уба́вить, ся = у(в)бавля́ти, уба́влювати (С. Ш.), збавля́ти (С. Л.), відбавля́ти, зме́ншувати, умаля́ти, уба́вити (С. Ш.), зба́вити (С. Л.), одба́вити, зме́ншити, вмали́ти. — Зменши ходу, бо я з тобою не зійду. Кн. — А злая мачуха головки не змила, нещасній сирітці здоровъя вмалила. н. п. — За що ти хочеш мінї віку збавити? Фр. — **Вода убавля́ется** = вода́ убуває (С. Ш.), спада́є. — **Уба́вить спе́си** = хвоста́, вкрути́ти (С. Л.), пиху́ збити, уте́рти но́са, таба́ки вте́рти.

Уба́вочка = уба́вочка, уба́вонька. С. Ш.

Уба́ивать, уба́ять = умовля́ти, улещя́ти, умо́вити, улести́ти (С. Ш.), власка́вити. — На силу власкавили старого, щоб простив сина. н. о.

Убаю́кивать, убаю́кать = лю́ляти, заколи́хувати, заколихáти (С. Л.), уколиса́ти (С. Ш.), приколих(с)áти, прибу́ркати, приспáти. — І колихала, і котика сьпівала, та насилу прибуркала дитину.

Уба́ять = д. **Уба́ивать.**

Убереґа́ть, убере́чь, ся = убереґа́ти, збереґа́ти, стереґти́, ся, убереґти́, ся (С. Ш.), зберегти́, ся, впильнува́ти, у(в)стереґти́, ся (С. Ш.). — Збері́г копійку про чорний день. — Хатнього злодія́ не встережеш ся. н. пр.

Убива́лка = до́вбня, то́лок (Д. Трамбовка).

Убива́ніе = у(в)бива́ння.

Убива́ть, уби́ть, ся = 1. у(в)бива́ти (С. Ш.), забива́ти, збавля́ти (С. Л.), губи́ти (С. Л.), у(в)би́ти, ся (С. Л. Ш.), заби́ти (С. З. Л.), згуби́ти, загуби́ти (С. Л.), стра́тити (С. З. Л.), смерть кому́ заподія́яти, ві́ку зба́вити (К. Ш.), зігна́ти, звести́, згуби́ти з сьвіту. — Брат його вбив, на лану зарив. н. к. — Убив ся до смертї. — Забив його на смерть. — Він йому смерть заподія́в. — Як би батько не оддав за тебе, то я б сама собі смерть заподія́ла. Лев. — Піду та сам собі смерть заподію. Грінч. — Року 1230 Данилові вороги умовили ся звести з сьвіта Данила. Бар. О. — **Убива́ть себя́, убива́ться го́рестью, печа́лью** = вбива́ти ся (С. Л.), побива́ти ся, мордува́ти ся (С. Л.). — І Боже, як вона за ним побивалась.

2. у(в)бива́ти, уби́ти, уторува́ти (дорогу). С. Ш.

Уби́вство = д. **Убі́йство.**

Убинтова́ть = убандажува́ти. С. Ш.

Убира́ть, убра́ть, ся = 1. у(в)бі́рати (С. Ш.), прибі́рати, опоряжа́ти, убра́ти (С. Ш.), прибра́ти, опорядити, у(в)по́рати. — Прибери книжки в шафу. — Вона прибрала сьміття з хати. Кн. — Убрав сі́но за годину. — Еге, швидко лан упорали.

2. у(в)бі́рати, ся (С. Ш.), прибі́рати, ся, чепури́ти, ся (С. З. Л.), хороши́ти, ся, убра́ти, ся, прибра́ти, ся, причепури́ти, ся, квітка́ми — квітча́ти, у(в)квітча́ти (С. Ш.), заквітча́ти, ся (С. Л.), позаквічувати. — Молодиці́ гріх вбі́ратись в дівочий убір. н. пр. — Скажу, Га́лю, встань раненько, прибери ся чепурненько. н. п. — Поки люди горівчище любили та й пили, орендарі повбірані, як пани ходили. н. п. — Настя причепурила грубу. Лев. — Дівко! Чом ти не хочеш хату причепурити? Кр. — Як була я молодою, і гадки не мала, по садочку похожала, квітчалась, пишалась. К. Ш.

3. убі́рати ся (С. Ш.), тїка́ти, утїка́ти, убра́ти ся, у(в)тїкти, приня́ти ся. — Як до дна доглядать ся, так за Дунай убірать ся. н. пр. — Треба принять ся звідсі́ля. Кр. — **Убира́йся, убира́йтесь** = геть, ге́тьте! (С. Аф.); цур тобі. — **Убира́йся по добру, по здоро́ву** = іди́, тїка́й, поки ці́лий.

Уби́ть = д. **Убива́ть.**

Уби́йственный = уби́йчий (С. Жел.), уби́йницький (С. Ш.), душогу́бний. — Серед обставин душогубних Шевченко зберіг любов до своєї долї тяжкої. Кн.

Уби́йство = уби́й (С. Ш.), уби́йство (С. Ш.), вби́вство, душогу́бство. С. Л.

Уби́йца = у(в)бі́йник, ця (С. Ш.), вби́вця (С. Л.), уби́йник, ця (С. Ш.), душогу́б (С. Л.). — І знов приплїв, весь трусячись, мов той убійник, я. І. Г.

Ублажа́ть, ублажи́ть = 1. ублажа́ти (С. Ш.), вгноблю́ти (С. З.), ублажи́ти, вгноби́ти.

2. блага́ти, блажи́ти, ублага́ти (С. Ш.), у(в)па́нькати (С. Ш.), укоськати (С. Ш.). — Блажив стару відьму, аж язик мінї пересох, не йметь ся віри, править своє. Кн.

Ублю́докъ = по́круч і д. **По́мѣсь 2.**

Убо́гій = у(в)бо́гий (С. Л. Ш.) і д. **Бѣ́дный 1.** — Убогому мало що бракує. н. пр. — Із багатою сестрою напивають ся, а з убогої насьміхають ся. н. п.

Убо́жество = убо́жество (С. Ш.), убо́жство (С. Ш.), убо́зство (С. Ш.), убогота́ (С. Ш.), у(в)бі́жжя, зли́днї, худо́бство і д. **Бѣ́дность.** — В хатї у них таке убожество, що й миші повтїкали. Кн. — Я твоє багатство переживу, а ти мого убожства не переживеш. н. пр.

Убо́жествовать = убо́гувати. С. Ш.

Убо́житься = бі́дкати ся, збі́днювати ся.

Убо́жѣть, обубо́жѣть = убо́жіти, убо́жчати (С. Ш.), біднї́ти, зъубо́жіти, збіднї́ти.

Убой = уби́й (С. Ш.), заби́й, забива́ння, заріз. — Мене забивання телят годує — платять за теля 10 копійок. Кн. — Годувати на заріз. Кр.

Убо́ина, убо́инка = мъя́со, воло́вина, бичи́на, я́ловичина (волове або коровяче), бара́нина, маха́н (бараняче, овече), свини́на (свиняче), мясце́, воло́винка і т. д.

Убо́йный = уби́йний.

Убо́ристый, то = убо́ристий, то (С. Ш.), сти́слий, ло.

Убо́рка = 1. убіра́ння (С. Ш.), прибіра́ння, прибі́рка, по́рання, пере́труска. — Та як була перетруска, тоді мабуть і загубив ся пашпорт. Кр.

4. убі́р, убра́ння. С. Ш.

Убо́рный = убі́рний. С. Ш. — **У. ко́мната** = убі́рна. С. Ш.

Убо́рчивый = д. **Убо́ристый.**

Убо́рщикъ, ца = убіра́льник, прибіра́льник, ця.

Убо́ръ = убі́р (С. Ш.), прибі́р, убра́ння (С. Ш.), стрій і д. **Нара́дъ.** — Молодиці гріх вбіратись в дівочий убір. н. пр. — Твоя дівчина краща всіх, на їй прибору більше всіх. н. п.

Убоя́ться = побоя́ти ся, вжахну́ти ся, острахну́ти ся. — Побояв ся і не пішов. — Як вкохав ся я в дівчину, вкохавсь, аж вжахнув ся. н. п. — Старші ж брати острахнули ся і зостали ся, а Іван Царевич пішов. н. к.

Убра́нство = д. **Убо́ръ.**

Убра́ть, ся = д. **Убира́ть, ся.**

Убыва́ніе = убува́ння, убу́ток (С. Ш.).

Убыва́ть, убы́ть = убува́ти (С. Ш.), зме́ншувати ся, убу́ти (С. Ш.) і д. **Уменьша́ться.** — Щоб у мене повна гладишечка грошей була і щоб вони не убували, скільки б я їх не брав. н. к. — Байдуже їй, що достатки швидко убувають, час від часу зменшають ся, а не прибувають. Мова. — **Вода́ убыва́етъ** = вода́ спада́є, убува́є (С. Ш.).

Убыло́й = убутни́й, спа́лий.

У́быль = убу́ток (С. Ш.), упа́док (С. Ш.), впа́док, спад, спа́док (С. З.). — Так вже пішло воно на впадок, стали дохти корови. Кн. — Як нема статку, то нема й упадку. н. пр. — А судна переправляли з трудностю, бо судна великиї і на спад води прийшли. Л. С.

Убы́токъ = шко́да (С. З. Л.), у(в)би́ток (С. Ш.), зби́ток, у(в)па́док (С. Ш.), втра́та (С. Л.), тра́та (С. Ш.), при продажі — недобі́р. — Брат не брат, а шкоди не роби. н. пр. — Спиток не вбиток. н. пр. — Знать то Озовська орда великі збитки мала. н. д. — Чи зиск, чи трата — одна заплата. н. пр. — Продав за 40, а сам дав 45 карбованців; от тобі чистого недобору 5 кар. Кн. — **Убы́тки причиня́ть, нанести́** = шко́дити, шко́ду зроби́ти, нашко́дити, пошко́дити. — Батько пашкодив, а дїти в одвітї. н. пр. Ман.

Убы́точить, изубы́точить = у(в)би́точити (С. Ш.) і д. **Убы́тки причиня́ть.**

Убы́точный, но = утра́тний (С. Ш.), но, накла́дно.

Убы́ть = д. **Убыва́ть.**

Убѣга́ніе = тіка́ння.

Убѣга́ть, убѣжа́ть = тіка́ти (С. Ш.), у(в)тіка́ти (С. Ш.), у(в)мика́ти (С. Ш.), уника́ти (С. Ш.), у(в)тікти́, втекти́ (С. Л.), швидко — чкурну́ти, стругну́ти, дати дра́ла, тя́гу, ма́ху, дремену́ти, дмухну́ти, пъята́ми накива́ти, про кількох — повтіка́ти. — Тікають не від калача, а від бича. н. пр. — Собака від хлїба не утіче. н. пр. — Та не далеко і втік — наздогнала лихая година. Дум. — Я за ним, а він умикає, тільки литки блищать. Кн. — Дав драла, аж потилиця лиска. н. пр. — Злякавсь та мерщій накивав і пъятами. Дум. — **Убѣга́я** = уте́ком (С. Ш.), втьо́ком. — **Убѣжа́вшій** = уте́клий (Сп.), збі́глий. — Хіба крадений був кінь, чи втеклий? н. о.

Убѣгаться = набі́гати ся, убі́гати ся (С. Ш.).

Убѣди́тельный, но = перекону́ючий, пересьвідча́ючий, че. С. Пар. — **Убѣди́тельно проси́ть** = блага́ти, прісьма проси́ти.

Убѣжа́ть = д. **Убѣга́ть.**

Убѣжда́ть, убѣди́ть, ся = запевня́ти, у(в)певня́ти (С. Ш.), вмовля́ти (С. Л.), перекону́вати, пересьвідча́ти, запе́внити, ся, переконати́, ся (С. Жел. Пар.), пересьві́дчити, ся (С. Жел. Пар.), увірити ся (С. Пар.), перевірити ся. — Марне вона запевняла мене няти віри ворожцї. Кн. — А запевнив ся, що ідея національна... Кн. — Я тільки в тім переконав ся, що золотом у Цареградї купити можна все. К. Б. — Не повірив би я зроду, одже в тім переконали мене певні сьвідки. Ст. Г. — Хтїв я переконати ся — чи брешуть люди чи нї. н. о. — Нехай панї нас переконає, що се неправда. Фр. — А тепер я нещасливий сам переконав ся: жінка дружбу полюбила, а я сам зостав ся. н. п. — Я перевірив ся, що справдї так було.

Убѣжде́ніе = 1. у(в)мовля́ння, вмо́ва. 2. переконання (С. Жел. Пар.), пересьві́д (С. Жел.), пересьві́дчення, досьві́дчення (С. Л.), зда́ння (С. Л.). — Доволї прочитати уважно, щоб дійти до переконання. Зап. Фр. — З гімназиї винесені переконання та вірування розвіяли ся без слїду. Фр. — Сказав би хто, що він зробив те з переконання, але ж переконання у його не було. Кн. — Він зостав ся вірним пересьвідченням, якими переняла ся його грудь молодеча. З. Луч.

Убѣжище = притулок (С. З. Л.), притулище, пристано́вище, пристанище, затула, за́хисть (С. Л.), за́хисток, притин, прихи́лище, схо́ванка, притулиско (С. З.). — Не знаходячи собі притулку поміж лакеюватими людцями, шукає нового захисту. К. Х. — При церкві сьвятій притулиско завзявши. Палїй. С. З. — Під дощ оцей хлівець наш захисток — єдиний в степу. Кн.

Убѣливать, убѣлѣть, убѣли́ть, ся = бі-

лúти, убіляти, убілúти (С. Ш.), побіляти, побілúти, ся.

Уважáть, увáжить = 1. поважáти (С. З. Л.), шануβáти (С. З. Л.), ушануβáти (С. Ш.). — Ти бо, Мотре, повинна поважати матір, бо мати старша в хаті. Лев. — І дуже поважали і любили один одного. н. о. Грінч. — Оддай мене, моя мати, заміж за старого, буду його шанувати лучче молодого. н. п. — Ой рада б я Марусеньку за рідну приняти, та все не так вона мене буде шанувати. н. п. — Ми любимо і шануємо тебе, яко артисту. Кн. — **Уважáемый** = повáжний (С. З.), шанóвний (С. З. Л.). — Поважное посланіе ваше дойшло. Орлик. С. З. 2. у(в)важáти (С. Ш.), увáжувати (С. Ш.), мáти на увáзї, увáжити (С. Л.), згляну́ти ся (С. Л.). — Вважаючи на ті обставини, треба думати, що... Кн. — Не вважай на врожай, сій жито — хліб буде. н. пр.

Уважéніе = увáга (С. Ш.), повáга (С. З.), шáна (С. З.), шанóба (С. З. Л.), шануβáння (С. З. Л.), ушануβáння (С. Л. Ш.), пошанівок, пошанівка, пошанівля. — В йому десь узялась повага до себе. Лев. — Не буде тобі шаноби за се. н. к.

Уважúтельный = увáжний (С. Ш.), вáртий увáги.

У'валень = вайлó (С. Л.), вахлáй, вахлáк, чвалáй, тюхтій (С. Ш.), мамýла (Ман.), макýха, бéцман, одорóбло, мацапýра, невúволока, незграба. — З такими вахлаями шкода на вовка полювати. К. Х. — Чвалаями ходять, а бісів проводять. н. пр. — От невиволока! Не йде, а наче лантух полови лізе. Кн.

Увáливать, увалúть, ся = 1. виβáлювати, вúβаляти, ся (на пр. повсть). 2. вимíшувати, викáчувати, вúмішати, вúкачати (тїсто).

Увáлистый = 1. вибóїстий і д. **Ухáбистый.** 2. д. **Увáльчивый.**

Увáлъ = вúбій і д. **Ухáбъ.**

Увáльчивый = вайлуβáтий; качконóгий; д. теж **Неповоро́тливый.**

Увáривать, уварúть, ся = увáру(ю)вати, у(в)варúти, ся (С. Л. Ш.), упрівáти, упрíти (С. Ш.), у(в)кипíти. — Каша не упріла. — А ще корінь не вкипів, а вже милий прилетів. н. п.

Увезéніе = увíз.

Увеличéніе = побільшéння.

Увели́чиваніе = побільшування.

Увели́чивать, увели́чить, ся = побíльшувати, ся, вбíльшувати, вбільшáти, ся, збíльшувати, ся, побільшáти, ся (С. Жел.), бíльшати (С. Л.), прибуβáти, додаβáти, побільши́ти (С. Жел.), підбільши́ти, побíльшати, підбíльшати, прибýти, додáти, прибільшáти, ся, прибíльшати, людей — полюднíшати. — Води в Росї побільшало. Лев. — Маленьке — гарненьке, а побільшає — погіршає. н. пр. — Разом я почував, що я більшаю, що я побільшав геть. Кн. — Публíка страшенно побільшáла всї ті страхи. Л. Н. В. — Власною працею, розумінням дїла збільшив батьківське надбання. Л. Н. В. — Пани могли ті чинші і повинності збільшувати. Бар. О. — Хміль буде мінї сьмілости додавати. н. д. — Вони що року побільшували платню з орандарів землї. Прав. — Як побільшало людей, то подорожчала земля. З.

Увеличи́тельный = побільшáючий.

Увередъ = порýха, уверед (С. Ш.).

Увернýть, ся = д. **Увёртывать, ся.**

Увёрстывать, уверстáть = рівня́ти, вирівнювати, зрівнювати, вúрівняти, зрівня́ти.

Увёртка = 1. у(в)гортáння. 2. вúвертка, визворóтка (С. Л.), вúкрут, вúкрутка, вúкрутня, викрутáс. — Се не правда, а тільки вивертка, щоб очкура не розвъязали. Кн.

Увёртливый = вивертки́й, вúкрутень.

Увёртывать, увертéть, увернýть, ся = 1. у(в)гортáти, увертáти, увúрчувати, угорнýти, увернýти, увертїти, ся. С. Ш. — Та недужую дитину угортає в кожушину. В. Щ. 2. вивертáти ся, викрýчувати ся, вúвернути ся, вúкрутити ся, вúпорснути, крутькá дáти; ухиля́ти ся, уникáти, ухильнýти ся (С. Ш.), уни́кнути.

Увéрчивать, ся = д. **Увёртывать, ся 1.**

Увеселéніе = 1. увесéлювання. С. Ш. 2. зáбавка, у(в)тїха, потїха, розрúвка, розβáга.

Увеселúтель, ница = веселýн, ха, веселíй (С. Пар.).

Увеселúтельный = утїшний (С. Жел.), забáвний. — **У. вéчеръ** = забáвний вечíр (Пч. О.), вечерни́цї.

Увеселя́ть, увеселúть, ся = увеселя́ти (С. Ш.), веселúти (С. Л.), звеселя́ти (С. Л.), бáвити, увеселúти (С. Ш.), звеселúти, обвеселúти, забáвити, розβáжити, ся. — Грайте музики, грайте, від села до шинку, звеселїть мою жінку. н. п.

Увести́, увéсть, ся = д. **Уводúть.**

Увиβáть, увúть, ся = 1. обвиβáти, уви-

ва́ти (С. Ш.), обповива́ти, обви́ти, ув и́ти, обпови́ти, ся. — Квітками та листями обвили увесь хрест. Кн. — Хміль всю рожу обповив. Греб.

2. коло кого — ви́ти ся, увива́ти ся (С. Ш.), крути́ти ся, до кого — ла́стити ся, ла́щити ся, підсипа́ти ся, підлабу́знювати ся, до кого, за ким — упада́ти, умізга́ти ся (С. Ш.). — А як ті парубки упадають за мною. О. Ст. — Коло мене хлопці вьють ся і за мене часом бьють ся. н. п.

Увида́ть, уви́дѣть, ся = у(в)бача́ти, у(в)ба́чити, заба́чити (С. Л. Ос.), поба́чити, ся (С. Л.), наба́чити, нагле́(я)дїти (С. Л.), у(в)гле́дїти (С. Л. Ш.), у(в)гля́дїти (С. Ш.), у(в)здрі́ти (С. Ш.), наздрі́ти, призрі́ти, зу́здрити, крізь що — прогля́нути, багато чого — наздиви́ти ся, поназдиви́ти ся. — Піду я до броду, чи не вгляжу,— не вбачу перевозчика з роду. н. п. — Їдуть тай їдуть, коли убачили хатку на курячих ніжках. н. к. Грінч. — Що було — те бачили, а що буде — побачимо. н. пр. — Сонце й місяць ще я бачить буду, тебе ж, сину, вже повік не вбачу. Ст. С. — Скучив я за ним, хочу побачить його. н. о. Грінч. — Прощай, пановегромадо, і дївчино вутко, бо Бог знає — чи побачимось хутко. н. п. — Вона сподівалась побачитись з ним у церкві. Лев. — Хожу по садочку, милого не бачу, а як його не зобачу, то не раз заплачу. н. п. — Як царя той вістовник забачив, уклонив ся йому чолом низько. Ст. С. — Вона його як тільки угляділа, зараз веде у палати. н. к. Ман. — Угледів вовк, дарма, що спав. Б. Г. — Еней пожар такий уздрівши, злякав ся, побілів, як сніг. Кот. — Не бачила сова сокола, як уздріла, аж зомліла. н. пр. — Не зуздриш, відкіль і лихо складеть ся. К. Х. — Поназдивитесь, коли він сього не зробить. н. о.

Ува́ливать, увильну́ть = ухиля́ти ся, ухильну́ти ся, ухили́ти ся (С. Ш.), крутька́ дати, вилюга́ти, од роботи — одни́кувати, ши́льники те́рти. — Ти бо не вилюгай сюди й туди, а кажи по правді. Кн. — Мій наймит все одникує од роботи. Лев.

Ува́нчивать, увинти́ть = д. **Завѝнчивать.**

Увѝть, ся = д. **Увива́ть, ся.**

Увлажа́ть, увлажня́ть, увлажи́ть, увлажни́ть, ся = обволо́жувати, відволо́жувати, відві́льжувати, обволо́жити, відволо́жити, відві́льжити, ся, прово́хкнути.

Увлека́тельность = знадли́вість, звабли́вість, нова́бність.

Увлека́тельный, но = знадни́й, знадли́вий, во, звабли́вий, во, зала́сний і д. **Плѣни́тельный.**

Увлека́ть, увле́чь, ся = 1. залуча́ти (С. Л.), затяга́ти, займа́ти (С. Аф.), захо́плювати. — Він затяг мене на обід. — Татари захопили в полон багато людей.

2. на́дити, ва́бити, мани́ти, зна́жувати, ся, чарува́ти (С. Л.), порива́ти, ся, зано́сити ся, загана́ти ся, зна́дити, прина́дити, ся, зва́бити, прива́бити, причарува́ти, учарува́ти і д. **Плѣни́ть 2.**

Увлече́ніе = порива́ння, манїння, зала́сся (С. З.), за́пал. — Коли б же то було кохання, а то просто манїння молодого віку. Кн. — Балакав з таким запалом, що...

Уводи́ть, уве́сть = 1. уво́дити (С. Ш.), одво́дити, одвести́, повести́. — Сусїда повів з собою мого гостя.

2. займа́ти, загана́ти, захо́плювати, зана́ти, загна́ти, захопи́ти, забра́ти з собо́ю (крадькома або ґвалтом).

Увози́ть, уве́зть = уво́зити, заво́зити, увезти́, завезти́ (крадькома).

Уво́зъ = захва́т.

Увола́кивать, уволо́чь = уволїка́ти, уволокти́ (С. Ш.), потягти́, затягти́, потарга́нити. — Вовк потяг сердешную (вівцю) в діброву. Б. Г.

Уво́лить = д. **Увольня́ть.**

Увольне́ніе = увільне́ння, увольне́ння. С. Ш.

Увольни́тельный = увільня́ючий.

Увольня́ть, уво́льнить = увільня́ти, уво́льнювати (С. Ш.), ослобоня́ти, пуска́ти, уво́льнити (С. Ш.), ослобони́ти, пусти́ти, проти волї — змісти́ти, ски́нути. — Пусти ж мене, полковнику, із полку до дому. н. п. — Змістив покойовку. Кр. — Суддю скинули з посади. Кн.

Уворова́ть = украсти́, вкра́сти.

Уврачева́ть = вилїчити, ви́гоїти (С. Аф.), заго́їти, ви́корувати, улїчи́ти (С. Ш.).

Увы́ = гай-гай! (С. Аф.), овва́! та-ба! (С. Ш.). — Овва! надія пішла під хмару. Кн. — Вона б і гарна дівка, та-ба! С. Ш. — **Увы́ мнѣ** = ох лишенько!

Увѣдоми́тельный = увідо́мний (С. Ш.), повідомля́ючий. — Увідомне письмо. С. Ш.

Увѣдомле́ніе = увідомле́ння (С. Жел.), повідомле́ння, о́повість, оповістка, оповіще́ння, обвіще́ння, увіще́ння (С. Пар.), звіще́ння (С. Пар.).

Увѣдомля́ть, увѣдомить = увідомля́ти (С. Жел. Ш.), повідомля́ти (С. Жел.), оповіща́ти, обвіща́ти, сповіща́ти, звіща́ти, увідомити, повідомити, оповісти́ти (С.

Л.), сповісти́ти (С. Л.), відповісти́ти, звісти́ти (С. Л.), обповісти́ти. — Про се було повідомлено наперед. Л. Н. В. — Обповістили усіх.

Увѣковѣченіе = увíчнення. С. Ш.

Увѣковѣчить = увíчнити. С. Ш.

Увѣнчивать, увѣнча́ть = вінча́ти, увінчи́ти, увінча́ти (С. Ш.), уквітча́ти (С. Ш.), про кількох — поквітчувати.

Увѣре́ніе = запевне́ння. — Зміст того довгого листу, повного запевнень про любов. Л. Н. В.

Увѣренность = пе́вність. — Висловлював мінї свою певність, що Юзефович не хотів натякнути Костомарову. Кн.

Увѣренный = пе́вний, пе́вен, зовсім — певнїсенький. — Я був певнїсенький, що він вже... З. Фр.

Увѣри́тельный = увíрочний (С. Ш.), запевня́ючий.

Увѣря́ть, увѣрить, ся = у(в)певня́ти (С. Л. Ш.), запевня́ти, завіря́ти (С. Л.), увіря́ти (С. Ш.), у(в)пе́внити (С. Ш.), запе́внити, завíрити, увíрити (С. Ш.), переконáти, ся. — Подивлюсь на дівчину тільки, щоб самому впевнитись на очі. Грін. Чайч. — Виговський посилав письмо до царя, впевняючи його в своїй вірности. Бар. О. — Поки не заприсягнеш ся і клятьбою мене не запевниш. Ніщ. — **У. въ безопа́сности** = у(в)безпечáти, убезпе́чити. С. Ш.

Увѣсистый = ува́жистий (С. Ш.), важки́й.

Увѣсить = д. **Увѣшивать.**

Увѣчить, изувѣчить = калїчити (С. Л.), увíчити (С. Ш.), скалїчити, укалїчити (С. Ш.), і д. **Изувѣчивать.**

Увѣчный = калїка (С. Л.), калїкуватий, калїчений.

Увѣчье = калїцство (С. Л. Сп.), увíччя (С. Ш.).

Увѣшивать, увѣшать, увѣсить = 1. обвíшувати, увíшувати (С. Ш.), обчепля́ти, обвíшати, увíшати (С. Ш.), багато — пообвíшувати, поначепля́ти, пообчíплювати, часто — врясúти. (Д. **Обвѣшивать 1.**) 2. обва́жувати і д. **Обвѣшивать 2.**

Увѣща́ніе = вмóва, умовля́ння, усóвіщування. — Умовлянням швидче дійдеш ладу, ніж силуванням. Зіньк. — Перед присягою усім нам робили усовіщування. Кн.

Увѣща́ть, увѣщева́ть = умовля́ти (С. Ш.) і д. **Угова́ривать 1.**

Увяда́ть, ува́нуть = въя́нути (С. Л.), марнїти (С. З. Ос.), бле́кнути (С. З. Л.), зівъя́нути (С. Л.), зовъя́сти (С. Л.), повъя́нути, увъя́днути (С. Ш.), змарнїти, помарнїти, збле́кнути (С. Л.), про кілько — перевъя́нути. — Анї братíка я, нї сестрицї не мала, між чужими зросла, та вже й въянути стала. К. Ш. — Квітки повъяли. — Як одквітнеш, так увъяднеш. н. п. — У полї могила з вітром говорила: повій вітре ти на мене, щоб я не марнїла, щоб по мінї трава росла та ще й зеленїла. н. п. — Ой у саду трава пожовтїла, за ледачим чоловіком жінка помарнїла. н. п. — **Увя́дшій** = въя́лий, повъя́лий, зівъя́лий, помарнїлий, бле́клий (С. З.). збле́клий. — Повъялі волошки.

Увяза́ть = д. **Ува́зывать.**

Увяза́ть, увязи́ться, ува́знуть = гру́зти, загруза́ти, загру́знути, угру́знути (С. Ш.), засити́ти ся. — Колеса так загрузли, що на силу витягли конї. — У грязь колеса заситились. Ос.

Ува́зчивый = уїдливий (С. Ш.), въїдливий, причепливий і д. **Прива́зчивый.**

Ува́зываніе = увъя́зування, шнурова́ння.

Ува́зывать, увяза́ть, ся = 1. увъя́зувати (С. Ш.), увъяза́ти, умотузова́ти, ушнурова́ти, дуже — уґрундзюва́ти.

2. чіпля́ти ся і д. **Прива́зываться 2, Придира́ться і Приста́вать 5.**

Ува́лый = д. **Ува́дшій.**

Ува́нуть = д. **Увя́дать.**

Ува́сло = повъя́зка (голови).

Уга́дчивый = у(в)га́дливий.

Уга́дчикъ, ца = уга́дчик, ця, уга́дько. С. Ш.

Уга́дъ = одга́дування, одга́дка. — **На уга́дъ** = навмання́.

Уга́дываніе = у(в)га́дування. С. Ш.

Уга́дывать, угада́ть = у(в)га́дувати і д. **Отга́дывать.**

Уга́рный, но = чадни́й, ча́дно. — Одчени двері, бо в хатї неначе чадно.

Уга́ръ = чад. С. Л. — Цим самоваром тільки чаду напустили. — Трудно й було в такому душному, одурливому чадї не вчадїти. З. — **У. издава́ть** = чадїти. — Щось наче самовар чадить.

Угаса́ніе = угаса́ння, ізгаса́ння, погаса́ння. — Отаке погасання сьвідомости национальної... Кн.

Угаса́ть, угасну́ть = 1. га́снути, угаса́ти (С. Ш.), вигаса́ти, ту́хнути, уга́снути, уга́сти (С. Ш.), зга́снути, зга́сти (С. Л.), ви́гаснути, пога́снути, пога́сти (С. Л.), поту́хнути. — Гасне люлька в ротї. К. Ш. — Погасло огнище.

2. угаса́ти, склїти (Ман.), ча́хнути, та́нути, кона́ти, уга́снути.

Угашáть, угáшивать, угасúть = гасúти, тушúти, угасúти (С. Ш.), погасúти, потушúти.

Угáщивать, ся = д. **Угощáтъ, ся.**

Угибáть, угнýть, ся = у(в)гинáти (С. Ш.), загинáти, угнýти, загнýти, ся.

Углáживать, углáдить = рівняти, вирівнювати, вирівняти.

Углекислотá, Acidum carbonicum = углекислотá (С. Жел.), вугляний квас (С. Пар.).

Углерóдъ, Carbonicum = углéць (С. Пар.), вугléць (С. Жел. Пар.).

Углувáтый, то = 1. угластий, углúстий (С. Ш.), вугла́(и)стий, то. — Вугласто заліплюють пиріг. Кр.

2. вайлувáтий, незграбний, неметкúй. — **У. умъ** = тупá головá.

Углóвой = угловúй (С. Ш.), кýтнiй, вугловúй, роговúй, наріжний, з того краю, де образи — покýтнiй (С. З.). — Наріжна камъяниця. — Копай наріжню яму на слуп наріжний. Черкаси. — Покутне вікно. С. З.

Углублéніе = 1. виглублéння, заглýблéння (дiя). С. Жел.

2. у(в)лóгóвина (Хар.), влýка, заглúбина (С. Жел.), видолúнок, ямка і д. **Впáдина, Ложúна** і **Лýнка.**

Углублáть, углубúть, ся = 1. углибля́ти (С. Ш.), углибúти, вижолобити, виямчити (С. Пар.), робúти, зробúти глибше. — **У. умъ** = розумувáти, пускáти рóзум по головí.

2. вкóпувати ся, вкопáти ся. — Грабарі вкопали ся на сажінь в землю.

Уголь = д. **У́голь.**

Углядѣ́ть = догледíти, догля́дiти, догля́нути, додивúти ся, допильнувáти і д. **Досмотрѣ́ть.**

Угнáть = д. **Угонáть.**

Угнетáтель, ница = утúскач (С. Ш.), гнобúтель, глобúтель, ка. — Народ почав жорстоко розправляти ся з своїми гнобителями. Бар. О. — Д. ще під сл. **Притѣснúтель.**

Угнетáть, угнéсть = 1. пригнiтáти, пригнiчувати, пригнiтúти.

2. гнести́, гнiсти́ (С. Л.), угнiтáти (С. Ш.), утискáти (С. Ш.), у(в)тiсня́ти, гнобúти, угнiтúти (С. Ш.), пригнiтúти, пригнобúти і д. **Стѣсня́ть** і **Притѣсня́ть.** — Горе мене гнiте. С. Л. — Сама муштра гнобила дух Шевченка. Кн. — **Угнетённый** = пригнiчений, пригноблений, безвільний, неприка́яний. — Лист Гр. Толстої підбадьорив пригноблену душу Шевченка. Кн. — Ходить, як неприкаяний. К. З. о Ю. Р.

Угнетéніе = у́гнiт, у́тиск. С. Ш.

Угнетённость = пригнóбленність, приголóмшенність. — Замість сьвіту — тьма і тьма, неволя і пригнобленність духа. Кн. — То була нiма приголомшенність душі. Кн.

Угнýть, ся = д. **Угибáть, ся.**

Угнѣздúться = угнiздúти ся (С. Ш.), окублúти ся.

Угобжáть, угобзúть, ся = д. **Удобря́ть.**

Говáриваніе = умовля́ння, говóру(ю)вання.

Говáривать, говорúть, ся = 1. у(в)мовля́ти (С. Л. Ш.), умóвлювати (С. Ш.), говóру(ю)вати (С. Ш.), резóнити, нараджáти, кóськати, у(в)мóвити, у(в)говорúти (С. Ш.), нарáдити, укóськати (С. Ш.), урезóнити, упáнькати (С. Ш.), гóвтати (С. Ш.), ласками — власкáвлювати, у(в)ласкáвити (С. Ш.), лестощами — улещáти, улестúти (С. Л. Ш.), благанням — ублагáти. — Словами і ласкою умовляв її покинути свої норови. н. о. Грінч. — Микита довго вмовляв її — не помогало. Мир. О.

2. у(в)мовля́ти ся (С. Л. Ш.), домовля́ти ся (С. Л.), годúти ся (С. Л.), єднáти, ся, у(в)мóвити ся (С. Ш.), домóвити ся, угодúти ся, погодúти ся, въєднáти, поєднáти ся. — Отак усї проміж себе умовили ся, та й поїхали. н. о. — Не страшно женити ся — страшно попа єднати. н. пр.

Говóрный = умóвний, умóвлений. С. Ш.

Говóръ = умóва, говóр, гóда, уклáд. С. Л. Ш. — Ждiть, поки я свисну, як вже була умова. К. К. — З такою умовою, щоб... н. к. — Уговор паче грошей. н. пр.

Говóры = **Говáриваніе.**

Гóда = гóда (С. Ш.), вгóда (Ос.), догóда. — Невістка добра, бо робить усяку угоду для свекрухи. Лев. — Не догода бабцї — ні на печі, ні на лавцї. н. пр.

Угодúть = 1. д. **Угождáть.**

2. трáпити (С. Ш.), потрáпити, влýчити (С. Л.). — Не всяке було на його смак і потрапить. Кн. — Трапила коса на камінь. н. пр. — Влучив в самісінький висок. С. Л.

Угóдливость = угóдливість, услýжливість, услýжність. С. Ш.

Угóдливый = угóдливий, услýжливий, услýжний. С. Ш.

Угóдникъ, ца = угóдник, ця (С. Ш.), угóдничок (С. Ш.); підлабýзник. — Мовчи ти панський підлабузник. Кн.

Уго́дничать = годи́ти, догожа́ти, вислу-го́вувати ся, па́дькати ся.

Уго́дность = уго́дність і д. **Уго́да.**

Уго́дный, но = уго́дний (С. Ш.), уго́ден (С. Ш.), вго́дний (С. Л.), вгі́дний, спо-до́бний, уподо́бний, уго́дно, завго́дно. — Будь лагодним, будеш і Богу угодним. н. пр. — Як будеш Богу угоден, то не будеш голоден. н. пр. — Нам цей волосний не сподобний, будемо вибірати иньчого. Лев. — Довгий батіжок уподобнїший цьому хлопчикови, нїж короткий. Лев. — **Какъ вамъ уго́дно** = як собі зна́єте, во́ля ва́ша, як вам завго́дно. — **Ско́лько уго́дно** = скі́льки хо́чете, до схочу́. — **Что вамъ уго́дно?** = чого́ вам тре́ба?

Уго́дье, уго́дья = 1. вгі́для, уго́ди. — **Полевы́я, лѣсны́я уго́дья** = грунти́, лани́, лїси́. — В одну руку добрі угоди, а в другу — чисто борова земля, хоч і не сїй. Кн. 2. д. **Приво́лье.**

Угожда́ть, угоди́ть = годи́ти (С. Л.), догожа́ти (С. Л.), у(в)годи́ти (С. Ш.), догоди́ти (С. Л.). — Годи старому, як болячї. н. пр. — Пожалують мене та добриї люди; роботиму, годитиму — добре мінї буде. н. п. — Треба своїй бідї годити. н. пр. Ман. — Ще той не вродив ся, щоб усїм догодив. н. пр. — Не догодиш анї дїлом, анї тїлом. н. пр. — Рада вибрала Юрия Хмельницького, щоб догодити старому гетьманові. Бар. О.

Угожде́ніе = д. **Уго́да.**

Уголёкъ, уголёчекъ = ву́глик, угли́на (С. Ш.), що горить — жари́нка.

Уголо́вный = ка́рний, кримина́льний, горлови́й (С. З.), голо́вний (С. З.). — Карне право литовського статута в звязку з розвитком руського карного права взагалї. Фр. — Не в законах статуту карного шукали вони кари для нашого поети. Кн. — Перед суддями головними точила ся справа кримінальна. С. З. — Горлове карання. — Горлова справа. С. З.

У'голъ, уголо́къ, уголо́чекъ = уго́л (С. Ш.), вуго́л (Кр.), уголо́к (С. Ш.), улиці, стола, дошки, книжки то-що — ріг, ріжо́к (С. Л.), в середині хати, скрині то що або між чим — кут, куто́к, куто́чок (С. Л.), двора, сада, поля, що витикаєть ся в чужий двір — за́кло (С. Л.), в хатї між стїною і пічкою або в печі — закапе́лок (С. З.), в коморі, шафі, скрині — закама́рок, в мішку або між гір — гузи́рь. — Повернїть за вугол, — отам її хата. Кр. — В своїй хатї і угли помогають. н. пр. — Жінка держить за три угли, а муж за четвертий. н. пр. — Як син родить ся, то й угли радують ся. н. пр. — Саме головою об стіл об ріжок забив ся. н. о. — Нї в кут, нї в двері. н. пр. — В кутку під лавою. С. Л. — У сьвітї Божому нема кутка без горя, не тільки тут, а і по той бік моря. Б. Г. — Я роскажу тобі: де був, що бачив, що почув, я облїтаю всї куточки. Б. Г. — Аби хлїба шматок та теплий куток. н. пр. — Ой вийду я на улицю, стану у куточку, не займайте мене, хлопцї, удовину дочку. н. п. — Ухватив торбу за гузирь. н. к. — Яр кінчав ся гузирем між двома шпилями. н. о. — **Имѣть свой у́голъ** = свій куто́к ма́ти, в своїй ха́тї жи́ти. — **На углу́** = на рогу́, на розї, на ріжку́. — Он там на розї вулиці. Кр. — Хата на ріжку. Кр. — Його хата на самім розї, де дорога повертає на праву руку. С. Л. — Чи се тая удова, що на рогу хата, хорошую дочку має, сама не багата. н. п. — **Кра́сный, образно́й у́голъ** = по́кут, по́ку́ття (С. З.), де сходять ся лавки — розто́ки. — Всї поважають, на покутї його сажають. Б. Г. — Іде багатий сусїда, треба його на покутї посадити. н. к. Ман. — Кутя на покутї.

У'голь, у́голье = у́гель (С. Ш.), у́голь (С. Ш.), ву́гіль (С. Л.), здр. — угле́ць (С. Ш.), мн. — у́гілля, ву́гілля (С. Л.), одна штука — угли́на (С. Ш.), що горить — жар, жари́на, з золою — при́сок (С. З.). — Одасть на тім сьвітї вугіллям. н. пр. — Прийшов чернець, положив яйця в углець, нехай киплять, поки прийду упъять. н. з. — **У'голь у́глемъ** = чо́рний, як са́жа, як ву́голь. — **Древе́сный у.** = деревъя́не ву́гілля. — **Земляно́й, ка́менный у.,** Lithanthrax = земляне́ ву́гілля.

Уго́льникъ = 1. уго́льник. С. Ш. 2. коси́нець, коси́нчик, коса́к (столик або поличка в кутку.

Уго́льный = д. **Угловóй.**

У'гольный = угльови́й, вугляни́й. — **У'гольная я́ма** = вугля́рка, вугля́рня.

У'гольня = вугля́рка, вугля́рня.

У'гольщикъ = вугля́р (Зїньк.), у́гольник (С. Ш.).

У'гольщичій = вугля́рський.

Угомо́нъ = спо́кій, ти́ша; одпочи́нок, одпочи́вок; впин, уга́в.

Угомоня́ть, угомони́ть, ся = 1. угомоня́ти, впиня́ти, тихоми́рити, гамува́ти, угомони́ти, утихоми́рити, у(в)гамува́ти, ся. С. Ш. 2. уколо́шкати (С. Ш.), на той сьвіт спрова́дити.

Угóнка, угóнъ = 1. виганя́ння, вигна́ння, займа́ння.
2. угóнка. С. Ш. — Чухрай угонку дав. Ст.

Угоня́ть, угна́ть = 1. ганя́ти, угóнити (С. Ш.), угóнювати (С. Ш.), загоня́ти, угна́ти (С. Ш.), увігна́ти (С. Ш.), загна́ти.
2. займа́ти і д. **Уводи́ть** 2.

Угора́здить = нада́ти. — І надало ж йому.

Угора́здиться = умудрува́ти ся, добра́ти спóсобу.

Угора́ть, угорéть = 1. ча́діти, у(в)ча́діти (С. Л. Ш.), про кількох — почáдіти, повча́діти, перечáдіти.
2. вигоря́ти, ви́горіти, перегорі́ти.

Угóристый = д. **Холми́стый.**

Угóрокъ = д. **Приго́рокъ.**

Угорь = 1. Cystricercus cellulosae — у́гор, при́щик, пиж.
2. риба Muraena anguilla — у́гор.

Угорéлый = у(в)ча́дíлий. — **Бѣгаетъ, какъ угорéлая кóшка** = бíга, як ошпáрена кíшка.

Угорéть = д. **Угора́ть.**

Уготáвливать, уготóвить = д. **Приготовля́ть** і **Припаса́ть.**

Угощáть, угости́ть, ся = гости́ти, гостюва́ти, угощáти (С. Ш.), угóщувати (С. Ш.), трак(х)тува́ти (С. Ш.), вітáти, шанува́ти, угости́ти (С. Ш.), утрак(х)тува́ти (С. Ш.), пригости́ти, привітáти, контентува́ти ся, уконтетува́ти, ся, переважно напоями — частува́ти (С. Л.), чаркува́ти, пóштувати, почастува́ти, попоштувати, почаркува́ти, дуже — вчастува́ти, начастува́ти ся, багатьох — перечасгува́ти, силуючи — си́лувати. — От зібрались усі, царь став їх гостити і медом і вином. На останцї стала частувать їх царівна. н. к. Грінч. — Я вас самим хлїбом гостюю. Кр. — І ця сестра пригостила його добре та дала на дорогу кусок сала. н. к. Ман. — Вона казала, що їх погано трактували, не давали нїяких ласощів. Лев. В. — Ой чим же вас козаченьки, чим вітати маю? н. п. — Єсть у мене отець-мати будуть шанувати, медом-вином козаченька будуть частувати. н. п. — А у мене увесь рід багатий, будуть мене часто частувати. н. п. — Я там у поповому дворі частувала всю громаду. Лев. — Хіба вона ромом вас трактувала? Лев. В. — Посадив ти їх на самім чолї, частував їх і вином, і медом. Ст. С.

Угощéніе = трактóвання (С. Л. Ш.), частува́ння (С. Л.), шанува́ння, почáсточка. — Яке частування, таке й дякування. н. пр.

Угрева́тый = угрóватий (С. Ш.), прищува́тий, прищикува́тий.

Угрева́тѣть = угрова́тіти, при́щити ся.

Угрéвина = угрóвина. С. Ш.

Угрéвый = угрóвий. С. Ш.

Угрожáть, угрози́ть = погрожáти (С. З.), погрóжувати, загрóжувати, страхáти, похваля́ти ся, нахваля́ти ся, погрози́ти, настрахáти. — Запорожців погрожуєть Мазепа і перестерегаєть. С. З. — Дубельт загрожував карою... Кн. — Похваляв ся підпалити хату. н. о.

Угрóза = грізьбá (С. Л.), погрóза, погрож(з)ка (С. З.), хвáлка (С. Ш.), похвáлка (С. Л.), пóстрах (С. Л.), пристрáшка. — Не бере мольбою, чи не візьме грізьбою. н. пр. — Не боячи ся жадних погрозок. Ст. Л. — Где би за таковою похвалкою забито того, на кого ся похвалка стала. Ст. Л.

Угрóзливый, угрóзный = погрóзливий, погрожáючий.

Угрыза́ть, угры́зть = 1. гри́зти, угри́зти (С. Ш.), у(в)куси́ти.
2. му́чити, турбува́ти. — Його мучить совість.

Угрызéніе = уку́с. — **У. сóвѣсти** = скру́ха, гризóта. — Скруха, т. є. жаль за грíхи. Б. Н.

Угрь = д. **У́горь.**

Угрѣва́ть, угрѣть, ся = нагрівáти, нагрíти, ся і д. **Согрѣва́ться.**

Угрю́моватый = пону́роватий, пону́ристий, похню́пенький (С. З.).

Угрю́мость = хму́рість, похму́рість, пону́рість.

Угрю́мый = похму́рий, хму́рий (С. З.), хму́рний, пону́рий (С. З. Л.), похню́пий (С. З.), вовкувáтий, пону́ра (С. З.), похню́па, дундýк (С. З.), темрю́к. — Не вважайте, що твар у його така похмура, душа у його добра. Кн. — У Москві кажуть і сонце холодне і небо похмуре. Морд. — Вовкуватий дуже хлопець. Кр. — Злий з сина був старий дундук. Кот.

Угрю́мѣть = хму́рити ся, су́пити ся.

У́да = у́дка, ву́дка, у́дочка (С. Ш.), складаєть ся: з у́длища (С. Ш.), волосні, поплавка́, грузи́ла і гачка́ або замісць гачка — бли́ща (на взір рибки).

Удáбриваніе = угно́ювання.

Удáбривать, удóбрить, ся = угно́ювати (С. Ш.), вигно́ювати (Лев.), підгно́ювати, управля́ти (С. Ш.), угноїти, ви́гноїти, підгноїти, ся. — Там будуть нашими ко-

стями землю управляти. н. п. — **Удóбренная земля́** = погнiй.

Удáва = петля́.

Удава́ться, удáться = 1. вдава́ти ся, вда́ти ся (в кого), похо́дити (на кого) і д. **Походи́ть.** — В батька вдав ся.

2. у(в)дава́ти ся (С. Ш.), вести́ ся, щасти́ти, тала́нити, ся, па́йди́ти, впада́ти, уда́ти ся (С. Ш.), повести́ ся, пощасти́ти, потала́нити, попайди́ти, прида́ти ся і д. **Счастли́вится.** — Казала Настя, що удасть ся. н. пр. Ман. — Гречаники не вдали ся, на чiрiнї пiдпекли ся. н. п. — Дурному удасть ся, розумному ж трястя. н. пр. — Йому повелось, пощастило. — **Не удава́ться** = не у́жити ся. — **Єму́ все удаётся** = йому веде́ть ся, гла́дко йде.

Удáвленникъ, ца = д. **Дáвленникъ.**

Удáвливать, удавля́ть, удави́ть, ся = 1. дави́ти, души́ти, удави́ти (С. Ш.), удуши́ти (С. Ш.), задуши́ти, ся. — Жид як не збреше, то удавить ся. н. пр.

2. у(в)дáвлювати, у(в)дави́ти. С. Ш.

Удáвъ, Boa constrictor = удáв, пóлоз. С. Ш.

Удале́ніе = віддале́ння, ви́лучка. — **Въ удале́ніе отъ родны́хъ** = дале́ко від роду. н. п. — **Въ удале́нiи отъ свѣта** = в самотї, в самоти́нї, відлю́дно. — **У. отъ прямо́го пути́** = узбо́чення. Кн.

Удале́цъ = удале́ць (С. Ш.), уда́лий (С. Ш.), брavéць, молоде́ць, юна́к (С. Л.), коза́к. — Горобець — на все удалець. н. пр. — Наш Максим бравець на все село. Кн. — Наче й справдї запорожський молодець. Б.Г.

Удали́ть = д. **Удаля́ть.**

Удало́й = уда́лий (С. Ш.), уда́тний (С. Л.), голiнний (С. З.), жва́вий, сьмiливий, відва́жний. — Хлопцї риболовцї, удалi молодцї. н. п. — Парубок голiнний хоч куди. Кв. — Хлопець голiнний, — що й казати! Ете, голiнний до скляного бога. Кр. — **Удала́я голова́** = д. **Удале́цъ.** — **На удалу́ю** = на ща́стя, навмання́, на о́слiп.

У́даль, удальство́ = уда́лість (С. Ш.), юна́цство (С. З. Л.), відва́га. — Відвага мед-вино пье, відвага і кайдани тре. н. пр.

Удаля́ть, удали́ть, ся = 1. віддаля́ти, удаля́ти, ся і д. **Отдаля́ть 1.**

2. відлуча́ти, відтруча́ти і д. **Отдаля́ть 2.**

3. одверта́ти і д. **Отдаля́ть 3.**

4. ухиля́ти ся, цура́ти ся, хова́ти ся, утiкати (од людей) і д. **Отдаля́ться 4.** — **Удаля́ться свѣта** = цура́ти ся людéй, жи́ти відлюдно, в самоти́нї.

Удареніе = 1. уда́р, уда́рення. С. Ш.

2. при́тиск (в розмові), на́голос (в якому слові). — Сказав з притиском. — На останнiм складї наголос. Гр. См. Ст. — Помiстив цiннi спостереження що до наголосу руської мови. Зап. Кок.

Удáрить = д. **Ударя́ть.**

Удáръ = 1. уда́р, уда́рення (С. Ш.), кулаком в спину, в боки — стуса́н, стуса́к, буха́н, буха́нець, духопе́л, штовха́н, в потилицю — пoти́лишник, товче́ник, в лице — лящ, ля́пас, в нiс — носа́к. — — Я тобi таких духопелiв дам, що й не стямиш ся. — Дав йому добрих два лящi. — Пр. д. ще пiд сл. **Тума́къ 2.** — **Удáры наноси́ть** = дава́ти духопе́лiв, духопе́лу, стусанiв і т. д. — Як почали давати йому духопелу, то вiн вже й не встав. н. о. Грiн. Чайч. — **Быть въ удáрѣ, не въ удáрѣ** = в до́брому настрої бу́ти, не в до́брому настрої, не до́бре себе́ почува́ти.

2. уда́р, грець і д. **Апоплéксія.**

Ударя́ть, удáрить, ся = 1. бити, лупи́ти, колоти́ти, у(в)да́рити, трiснути, чим довгим вздовж — ви́тягти, гнучким — хвиснути, стьобону́ти (С. Л.), впоперек — опереза́ти, ви́перезати, важким — угатели́ти, потягти́ (Ос.), в лице — затопи́ти, зацiдити, ляща́ да́ти, ущу́чити, сильно — оперищити, улу́щити, осмору́жити, саднути, сви́снути, теле́пнути, обембе́рити, кулаком — лу́снути, мазну́ти, стусонути, торо́хнути, захмели́ти, рукою — ба́цнути, ля́пнути (С. Л.), об землю — ге́пнути, бря́знути, ткнувши — штурхону́ти, пи́рснути, задними ногами — вихну́ти, хвицну́ти, брикну́ти, рогами, лобом — бу́цнути, сокирою — цю́кнути. — Як опереже його батогом. — Дрючком Рябка разiв із шiсть оперезав. Гул. Ар. — Видно ломакою оперiщив. — Вилами його так оперiщив, що аж рубiжi понабiгали. п. о. Ет. зб. — В висок Дареса затопив. Кот. — Пiп зараз взяв вола за роги і в лоб обухом зацiдив. Кот. — Як ухватив хворостину, як улущить кабанчика по спинi. Лев. — Ущучив його по пицї. Полт. — Денис ще й кулаком торохнув по столї. Лев. — А кiнь як хвицне його задом. н. к. — Кожумъяка здавив Печенiга, пiдняв його тай гепнув об землю. Лев. — **Удáриться** = у(в)да́рити ся (С. Ш.), забити ся, трiснути ся, стусону́ти ся, хрьо́пнути ся, хря́пнути ся. Вдарив ся головою. — Забив ся об стiну. — Лисиною об одвiрок трiснув ся. — **Громъ удáрилъ** = грiм у(в)да́рив (С. Ш.), грю́к-

нув, торóхнув. — Шваркнула блискавка, грім грюкнув і загув. Греб. — **Удáрить по рукáмъ** = перебúти рýки. — Довго торгувались, поки перебили руки і пішли могрич пити. н. о. — **Онъ не удáритъ лицóмъ въ грязь** = він не дáсть собí в кáшу наплювáти; він не осорóмить ся.

2. вимовля́ти з притúском, наголóшувати.

3. вдавáти ся, вкидáти ся і д. **Вдавáться 2.**

Удáться = д. **Удавáться.**

Удáча = 1. у(в)дáча (С. Л. Ш.), удака (С. Ш.), щáстя, талáн, гаразд. — **На удáчу** = на щáстя, навмáння, на óслíп.

2. д. **Удалéцъ.**

Удáчливый, удáчный, но = удáшний (С. Ш.), у(в)дáчно (С. Л.), у(в)дáчливий, у(в)дáтний, но, щасли́вий. — **У. вы́стрѣлъ** = влýчний.

Удваívать, удвóивать, удвоя́ть, удвои́ть, ся = двоїти, удвóювати, удвóїти, подвóїти, ся.

Удвоéніе = удвóїння, подвóїння.

Удержáніе = задéржання, затрúмання, впин.

Удéрживаніе = удéржування.

Удéрживать, удержáть, ся = 1. у(в)дéржувати (С. Ш.), обдéржувати, здéржувати (С. Л.), у(в)трúмувати, впиня́ти (С. Л.), спиня́ти, зупиня́ти, припиня́ти, удержáти, здержáти (С. Л.), у(в)трúмати (С. Л.), спини́ти, зупини́ти (С. Л.), припини́ти, ся, кров, воду — тамувáти, гамувáти, утамувáти (С. Ш.), затамувáти, угамувáти (С. Ш.). — Вовка за ухо не втримаєш. н. пр. — У нас старі звичаї ще чисто утримали ся, коли не лíпше, як не самій Україні. Федь. — То гуляла, гуляла й мати не спиняла, а тепер зупинила та чужая чужина. н. п. — Запеклую душу злодія не спинить, добру не навчить. К. Ш.

2. задéржувати, затрúмувати (С. Л.), задержáти (С. Л.), затрúмати (чуже, визнаючи за собою право), одвертáти, вивертáти, одвернýти, вúвернути (із зароблено). — Вивернули з мене за всї тарілки, що побито, не розбіраючи — чи то я побила. н. о.

3. передéржувати ся, втéрпіти, стрúмати ся і д. **Воздéрживаться.**

Удéржка, удéржъ = спúн, впúн, упúн (С. Ш.), спúнок, стрим. — Не було їм упину. С. Ш. — Нема впину вдовиному сину. н. п. — На підпитку нема спинку. н. пр. — **Безъ удéржу** = без упúну (С. Ш.), без угáву.

Удешевля́ть, удешеви́ть, ся = знижáти цíну, удешеви́ти (С. Ш.); дешéвшати, подешéвшати.

Удиви́тельный, но = дúвний (С. Л.), дивóзний, дивóчний, дивнéнький, чудни́й (С. Л.), чуденний, дúвно, чýдно, дúвна річ, на вдивовúжу, на прóчуд. — Та сон же сон на прочуд дивний мінї приснив ся. К. Ш. — Приснив ся мінї сон дивненький, що приїхав мій миленький. н. п. — На такого дивочного провідача я не сподівав ся. Кн. — Чудно якось дíється ся між нами. К. Ш. — **Вотъ удиви́тельно** = отó дúво, отó дúвна річ.

Удиви́ть, ся = д. **Удивля́ть, ся.**

Удивлéніе = дивовáння (С. Л.), дúво, пóдив, дивинá, дивовúжа, дивáция (Київ.), дивúзія (Хар.), дивовúзія, чудовáння, зачудовáння, прóчуд. — А очі пан-отця пильно дивлять ся у вікно, немов з дивованням. Лев. В. — Глибочезне дивування перейме кожного, хто зазирне в душу до страдальника. Кн. — Дивовижа мінї з отим невігласом. Кн. — О. Кирил з зачудованням слухав таких несподіваних річей. Л. Н. В. — **На удивлéніе** = на дúво, вдивовúжу, на прóчуд, на вдивовúжу. С. Л. — Збудував церкву на диво всьому сьвітові. С. Л. — В дивовижу була їм ця загадка. Грінч. — **Къ величáйшему удивлéнію** = на превелúке дúво.

Удивлённый, но = здивóваний, задивóваний, зачудóваний, но. — Здивованими, переляканими очима він позирав. Фр. — Яким здивованим поглядом глянув на мене. Пісоч. — А хоч би й почули, то що? відказав здивований Гриць. Лев. В. — О. Макар здивовано оглядаючи горнички, кахикнув собі у руку. Лев. В. — Дивив ся на мене зачудованим поглядом. Фр.

Удивля́ть, удиви́ть, ся = дивувáти, ся (С. Л.), дивúти (С. Л.), подивля́ти, дúвом дивувáти, чудувáти ся, здивувáти, ся, удивувáти, подивувáти, надивувáти, надивúти, ся, надто — осгупáчити. — Свою силу показують, людей дивують. н. к. Грінч. — Се мене дивує. Кн. — Ой люди ся дивували, який він хороший, а пани ся дивували скільки має грошей. н. п. — Не дивуйте ся дівчата, що я обідрав ся. н. п. — От слухає шпака усяк, дивуєть ся та вихваляє, як він сьпіває. Б. Г. — Де ділa ся краса тая, що всї дивувались? К. Ш. — Як глянула, аж здивувалась, не думала, не сподівалась. Б. Г. — А Данта старого полупанком нашим можна здивувать. К. Ш. —

— Нехай люди не здивують, як я, мамо, потанцюю. К. Ш. — Треба, каже нїмецький критик, дивом дивувати, що Шевченко... Кн. — Усї козаки на острів вихожали, великим дивом дивували. н. д.

У'дилище = у́длище, у́длиско (С. Ш.), ву́длище (д. **Уда́**).

У'дило = уди́ло (С. Ш.), уде́ла, вуде́ла. — Взяла коня за удила. н. п.

У'дильный = уде́ловий.

У'дильщикъ, ца = риба́лка, риболовка (що ловлять удкою).

Удира́ть, удра́ть = тїка́ти, у(в)тїка́ти, утїкти́, да́ти дра́ла, дропака́, тя́гу, чо́су, ма́ху, дмухача́, дремену́ти, чкурну́ти, дмухну́ти. — Він взявши торбу, тягу дав. Кот. — Як побачив Милич тее, дременув він звідтїль на планину. Ст. С. — В садок чкурнула через огород. Лев. Д. ще під сл. **Уходи́ть.**

У'дить, нау́дить, ся = у́дити (С. Ш.), нау́дити, ся. — Рибу удили, а їсти що будем? н. пр. Ман.

У'дка = д. **Уда́.**

Удлине́ніе = до́вжіння.

Удлинённый = подо́вжений.

Удлиня́ть, удлини́ть, ся = до́вжи́ти (С. Л.), здо́вжувати, до́вшати (С. Л.), удо́вжити, ся (С. Ш.), подо́вжити, ся, подо́вшати. — І не довжи і не короти свити. С. Л. — Весною днї довшають. С. Л.

Удо́бность = вигода, придо́ба, зру́чність.

Удо́бный, но = удо́бний (С. Ш.), придо́бний, у(в)да́тний (С. Ш.), зручни́й (С. Л.), вигідний (С. Л.), прикла́дний, час — слу́шний, погідний. — Грузьке та не придобне місце. н. о. К. Ст. — Було вже опівночі, саме вдатна година, бо вже всї поснули. Кн. — Оця зручна година довела мене до несподіваного вчинку. Кн. — Юзефович не приняв доноса, бо не зручно було виступати. Кн. — Прикладний степ. — Прикладна земля. Полт. — **Удо́бнѣе** = придо́бнїше, способнїше, зручнїше. — Запорожцї знали добре, де який перевіз був придобнїший та й плавнями куди способнїш пробратись. н. о. К. Ст.

Удобовари́мый = варки́й, стравни́й, травни́й. С. Л. Ш. — Їжте на здоровъячко! Кисляк — їжа варка! У нас лїкарі усїм раюють кисляк. Кн.

Удобовоспламеня́ющійся = скоропа́лкий.

Удобоисполни́мый = ле́гкий до викона́ння.

Удобокатя́щійся = покоти́чий.

Удобокопа́емый = копки́й.

Удобоноси́мый = похватни́й. — Рушниця легенька, похватна; куди хоч з нею, вона тобі не обважнїє. Кн.

Удобопоня́тность = зрозумілість.

Удобопоня́тный, но = зрозумілий, ло, розу́мний, но. Пр. д. під сл. **Поня́тный 1.**

Удобопроходи́мый = прохідни́й. — От тепер тут прохіднїше буде. Хар.

Удобосгара́емый = скоропа́лкий.

Удобре́ніе = удо́брення (С. Ш.), угно́їння, ви́гной по́ля (Лев.); гній.

Удо́бривать, удобря́ть, удо́брить = д. **Удабривать.**

Удо́бство, удо́бье = придо́ба (С. З. Л.), вигода (С. Л.), у(в)гіддя (С. Л.), придо́лля. — Там дїтва вже не голосить, їй угіддя — хлїба досить. Мова. — **У. доста́вить** = ви́годити.

У'довище, у́довье = д. **У'дилище.**

Удовлетворе́ніе = у(в)довольне́ння, задовольне́ння, зго́да.

Удовлетвори́тельный, но = у(в)довольня́ючий, у(в)доволя́ючий, задоволя́ючий, че, доста́тнїй, дого́дний, дола́дний, дого́дне, до́сить, удо́воль. — Трудно дати на се питання зовсїм вдоволяючої відповіді. З. От. — Вона нїчого не вміє, ані плаття вигладити, ані догодне вслужити. М. В.

Удовлетвори́ть, удовлетвори́ть, ся = у(в)довольня́ти (С. Ш.), у(в)доволя́ти, задовольня́ти, удово́льнювати (С. Ш.), у(в)гнобля́ти, потоля́ти, контентува́ти, у(в)довольни́ти (С. Л. Ш.), у(в)доволи́ти (С. Л. Ш.), задово́лити, уво́льнити (С. Ш.), задовольни́ти, у(в)во́лити во́лю (С. Л.), у(в)гноби́ти, зго́дити, у(в)контентува́ти, ся (С. Ш.), заспоко́їти ну́жду (С. Л.), багатьох — повдовольня́ти, позадово́льнювати, повдово́лювати, ся, позаго́джувати, повконтенто́вувати. — Зінька не вдоволила ся тим, що їй говорив батюшка. Лев. — Як вином жадобу вдовольнили, почали про се про те розмову. Ст. С. — Не їстиме й не питиме ясневельможний, поки себе не вдовольнить. К. К. — Еней же зараз догадав ся, коло Дідони тер ся, мняв ся, її щоб тільки вдовольнить. Кот. — Ой увольни, дївка, волю. н. п. — Циганочко, вволи мою волю: причаруй козаченька, що стояв зо мною. н. п. — Скільки то треба усячини, щоб вконтентувати таку орду. Лев. В.

Удово́льствіе = 1. у(в)тїха (С. Л. Ш.), уподо́ба, у(в)подо́бання (С. Л. Ш.), дого́дність, ро́зривка, в їжі — смак, смакота́. — Слава в гуртї з його втїхами творчими. Кн. — Щоб зробити мінї догодність,

засыпівав мою любиму пісню. Скл. — **Въ удово́льствіе** = до сподо́би. — **Для своего́ удово́льствія** = по своїй уподо́бі, собі́ на потіху. — Він все їх збіжжя забере, волів, овець, усю худобу, собі їх ниви пооре або роздасть по уподобі. Кн. — **Нѣтъ тебѣ́ никако́го удово́льствія** = живе́ш, живе́ш і смаку́ не чу́єш. н. пр. Ман. — **Сдѣ́лайте мнѣ удово́льствіе** = зробіть мінї ла́ску. — **Съ удово́льствіемъ** = залюбки́ (С. З.), охо́че (С. Л.), з охо́тою, з вели́кою охо́тою.

2. д. **Удовлетворе́ніе.**

Удово́льствовать = 1. д. **Удовлетвори́ть.** 2. поста́вити, приста́вити і д. **Доста́вить** і **Снабди́ть.**

Удово́льствоваться = удовольни́ти ся і д. д. **Удовлетвори́ться;** перебу́ти ся, здобрі́ти. — Їв вовчик, їв, аж утомив ся, гаразденько удовольнив ся. Б. Г. — Здобрій тим, що тобі волость присудила. Лев. — Нехай одним чим здобрі́є. Ман.

Удо́дъ, пт. Upupa epops = у́дід, у́дод (С. Ш.), о́дуд, попука́ч. — Хоч куй, зозуле, хоч не куй: мінї і удід закує. н. пр.

Удо́й = уди́й (С. Ш.), ви́дій. — Не щитай корову по удою. н. пр.

Удо́ліе, удо́лъ, удо́ль = придоли́нок (С. Л.), доли́нка. — А на степу садочок в придолинку. Лев.

Удостовѣре́ніе = удостові́рення (С. Ш.), засьві́дчення, сьвідо́цтво.

Удостовѣри́тельный = увірочний (С. Ш.), запевняючий.

Удостовѣря́ть, удостовѣ́рить, ся = запевня́ти, ся, удостовіря́ти (С. Ш.), переві́ря́ти ся, у(в)певня́ти, ся, запе́внити, у(в)пе́внити, ся, удостові́рити, присьві́дчити, ся, пересьві́дчити ся. — З першого разу я побачив і запевнив ся, що попав у старосьвітську сїмъю. Скл. — Не запевнила ся тим завіренням. Лев. В. — Бурсацька наука, як можна було пересьвідчити ся і за давнїшого часу, була зрадлива для його. Лев.

Удосто́ивать, удосто́ить, ся = шанува́ти, у(в)шанува́ти (С. Ш.); сподо́бити, ся (С. Л.), приподо́бити ся.

Удосу́житься = ви́гадати час.

У'дочка = д. **У'да.**

Удра́ть = 1. утїкти́, накива́ти пъята́ми і д. **Удира́ть.**

2. ушкова́рити, у(в)чи́стити, утя́ти. — От як ушкварили — ой лишенько моє! Хто в лїс, мовляли, хто по дро́ва, аж на весь гай луна гудить. Б. Г. — **Удра́ть шту́ку** = ви́кинути шту́ку.

Удружи́ть = прислужи́ти ся, догоди́ти; удо́нити, вжучи́ти, докла́сти во́за, гадю́чку вки́нути. — Удонила, спасибі! до віку не забуду. Кн. — Здаєть ся й дружить, а гадючку вкинув. н. пр.

Удруча́ть, удручи́ть = угнїта́ти, пригнїта́ти, угрища́ти, обтяжа́ти, гноби́ти, пригнїти́ти, пригнобити, приголо́мшити. — Батьків недуг вельми мене угрищає: нї сну, нї покою не знаю. Кн. — **Удруче́нный печа́лью** = зажу́рений, засму́чений, журли́вий. — **Удруче́нное состоя́ніе** = д. **Угнетённость.**

Удуша́ть, удуши́ть, ся = души́ти, задуши́ти, ся.

Удýшливый = удýшливий, задýшливий.

Удýшье = стис, сти́ски, задýха, удýшшя (С. Ш.), ди́хавиця (С. Ш.), ядýхи. — Як кашель або стиски їх в ночі хоч трохи турбували. Мет. — Не сплю: або кашляю або дихавиця груди зіпре так, що здаєть ся от-от капут тобі. Кн. — **Страда́ющій удýшьемъ** = ядýшний. Лев.

Удѣлъ = 1. удїл. С. Ш.

2. до́ля, тала́н і д. **Судьба́.**

Удѣ́льный = удїльний. С. Ш.

Удѣля́ть, удѣли́ть = уділя́ти (С. Ш.), взича́ти, уділи́ти (С. Ш.), взи́чити, вдолїти, що небудь — переки́нути. — Було б мінї, моя мати, щастя удїлити. н. п. — Не пожалїй лиш золотого для Фебя сьвітлого, ясного, та і мінї що перекинь. Кот.

Уедине́ніе = самота́ (С. Л.), самоти́на. — **Въ уедине́ніи** = на самотї, в самоти́нї. — В самотинї віку дожити. К. Ш. — **Быть въ уедине́ніи** = самотїти.

Уединённость = само́тність.

Уединённый, но = само́тний (С. Л.), тільки про чоловіка — одлю́дний. — І монастирь отой дівочий, що за пісками, на болотї, у лозах самотний стоїть. К. Ш. — В малий райочок мій спідтиха — тиха підкрадеш ся, наробиш лиха, запалиш рай мій самотний. К. Ш.

Уединя́ть, уедини́ть, ся = віддаля́ти, відлуча́ти, віддали́ти, відлучи́ти, ся, самотїти, жи́ти в самоти́нї, відлю́дно, тїка́ти від люде́й, цура́ти ся люде́й. — Тїкає від людей, самотїє. Ми їй казали: Марино! Не самотїй! дійдеш до лиха в самотинї. Кн.

Уёмистый = місткий і д. **Вмѣсти́тельный.**

Уёмъ = 1. д. **Уба́вка.**

2. вшин, уга́в.

Ужáлить, ся = у(в)жáлити (С. Ш.), обжáлити, ся.

Ужáривать, ужáрить, ся = вжáрювати, вжáрити, у(в)пектú (С. Ш.), ушквáрити, ся (С. Ш.) і д. **Жáрить 1.**

Ужасáть, ужаснýть, ся = жахáти (С. Л.), страхáти, у(в)жахнýти, ся (С. Ш.), жахнýти ся, острахнýти ся, устрахнýти ся (С. Ш.).

Ужасáющій = страховúтий, страшéнний.

Ужáсно = 1. страх, стрáшно. — Страшно впасти у кайдани, умірать в неволї. К. Ш. 2. дýже, нáдто, страх, страшéнно. — На дворі страх як холодно. — Страшенно багато людей. — **Я ужáсно люблю́ э'то** = страх, як я це люблю́.

Ужаснýть, ся = д. **Ужасáть, ся.**

Ужáсный = страшéнний (С. Л.), страховéнний (С. Л.), страшéзний, страшелéзний. — Страшенний грім. — На дворі страшенний мороз.

У'жасъ, ýжасть = 1. жах (С. Л.), стрáх, страхотá (С. Л.), жахóта, страхóвина, страхóвище, страхíття, страхівъя, страховíття. — Юнону взяв великий жах. Кот. — У тій пустцї всякого страхівъя багато. н. к. 2. д. **Ужáсно 2.** — **Ужасъ бóльно** = страх, як болúть, страшéнно болячé.

Ужáть = д. **Ужимáть** і **Ужинáть.**

Ужé = ужé, вже. С. Л. Ш. — **Ужé то** = вже тó, однó. — Одно, що він чоловік певний. С. Л.

У'же = ýжче, вýзче, вýзше. — Один чобіт вузше за другий. Кн.

Ужéвникъ, ужóвка, ужóвникъ, рос. Polygonum Bistoria L. = рáчки, рáкові шúйки, лéвурда, дикýша. С. Ан.

У'женіе = удíння.

Ужёвый = ужéвий, ýжів. С. Ш.

Ужéли = чи вжé, чи вжéж, невжé, хібá?

У'живать = ýдити. С. Ш.

Ужива́ться, ужúться = ужива́ти ся, ужúти ся (у кого або з ким), жúти у кóго дóвго, жúти з кúм в злáгодї.

Ужúвчивый = лáгідний.

Ужимáть, ужáть, ся = давúти, втúскувати, здáвлювати, стúскувати, здавúти, стúснути, ся.

Ужимáться = манїрити ся, викривля́ти ся, кривúти ся, вихиля́ти ся і д. **Гримáсничать.**

Ужúмка, частїше мн. **ужúмки** = кривля́ння, вихиля́си (С. З.), викрутáси.

Ужинáть, ужáть = у(в)жинáти, у(в)жáти і д. **Сжинáть.**

У'жинать, поýжинать, отýжинать = вечéряти (С. Л.), повечéряти. — Не вечерявши, лїг Потап спати. н. о. Яст. — Лягай, дурню, і так спати, бо нїчого вечеряти. н. п. — У своєї свашечки ночував, добру вечерю вечеряв. н. п.

У'жинный = вечерóвий.

Ужúнъ = у(в)жúнок. С. Ш.

У'жинъ = вечéря. С. Л. — Як прийдеш із вечера, вечеря готовенька, як прийдеш опівночі — постїль біленька. н. п.

Ужúться = д. **Ужива́ться.**

Ужúще = ужáка (д. **Ужъ**).

Ужó = пóтім, зáраз, після́, трóхи опісля. — **Ужó приду́** = зáраз прийду́. — **Ужó я тебя́!** = ну, ну! бýдеш мінї знáти, от я тебе!

Ужóвка, ужóвникъ = д. **Ужéвникъ.**

Ужóнокъ = ýжик, ужóк, ужóчок. С. Ш. — Два ужики все під лїс бігали (н. з. — очі).

Ужъ, Coluber natrix = уж (С. Ш.), вуж, ужáка (С. Л. Ш.), вужáка (С. Л.), самиця — ужúха, ужúця. С. Ш. — Смокче, як уж жабу. н. пр. — Допав ся, як ужака до молока. н. пр.

Ужъ = 1. д. **Ужé.** 2. д. **Ужó.**

У'зá, Propolis = зáмазка. — Бджоли ще добувають собі замазку; нею вони приліплюють свою вощину, а також замазують щілини. Ст. О.

У'за, частїше мн. **ýзы** = звúзка, звúзок (С. Ж.); кайдáни, закóви, пýта, ланцю́г.

Узаконéніе = 1. узакóнення. 2. закóн, прáво.

Узаконя́ть, узакóнить = у(в)законя́ти, узаконúти (С. Жел.).

Уздá, уздéчка = уздá, уздéчка (С. Ш.), гнуздá, гнуздéчка (С. З. Л.), нуздá, нуздéчка (С. З.), трéнзель (С. Ш.), з брязкальцями — кантáрка, кантáрик, частина, що надівається на морду — налúчник, без удил — недоýздок, обрóть, обротька. — Пропав кінь і узду кинь. н. пр. — Ой на волики налигачі, на коники узди. н. п — Хто коня купить, бере і уздечку. н. пр — Взяла коня за гнуздечку. н. п.

У'здочка = уздéчка.

Узелóкъ, анат. Ganglion = ýзлик.

У'зелъ, узелóкъ, узелóчекъ = 1. ýзол, ýзлик (С. Ш.), вýзел, вýзлик (С. Л.), петлю — зáшморг (С. Аф. Л.), в стеблинї — колїнце. — Завъязано узлами. Кот. — За-

въяжи зашморгом. — **Узла́ми вяза́ть** = ґрундзюва́ти.

2. клу́нок (С. З. Л.), клу́ночок, оклу́нок (С. З.), звъя́зень (Ман.), тлу́мок, тлу́мочок (С. Ш.). — Зо всїми клунками збірайтесь, до моря швендяйте як раз. Кот.

3. у́зол (мор.).

У'зенькій = узе́нький (С. Ш.), вузе́нький.

Узёхонькій, узёшенькій = узе́(і)сїнький.

У'зить, поу́(обу́, су́)зить, ся = у́зити (С. Ш.), повузи́ти, у́зчати, ву́зчати, узі́ти, повузчати.

У'зкій, ко =узьки́й, у́зько, вузьки́й, ву́зько (С. Ш.), тїсни́й, тїсно. — Туди дорога широка, звідти узька. н. пр. — Тїсні двері. — Тїсні чоботи.

Узкова́то = узе́нько, узьке́нько.

Узколи́стый = вузьколи́стий.

Узколо́бый = низьколо́бий.

Узли́стый, узлова́тый = узлова́тий (С. Ш.), вузлова́тий, ґрундзюва́тий.

Узнава́ть, узна́ть, ся = 1. пізнава́ти, розпізнава́ти, опізнава́ти, признава́ти, пізна́ти (С. Л.), впізна́ти, опізна́ти, розпізна́ти, призна́ти, кількох - попізнава́ти. — Не пізнав, бо вчора був в чоботях, а сьогодня босий. н. пр. — Ой чи видненько, чи не видненько — не знаю, а свого батенька по голосу пізнаю. н. п. Под. — А пан глянув, одвернув ся... пізнав препоганий... пізнав батько свого сина. К. Ш. — Скільки купець не балакав з нею, а вона і не впізнала його. н. о. Грінч.

2. дознава́ти, ся, пізнава́ти, назнава́ти, довідувати ся, визнава́ти, узнава́ти (С. Ш.), дозна́ти, ся (С. Л.), пізна́ти, назна́ти, ви́знати, навідати, у(в)зна́ти (С. Ш.), довідати ся, спізна́ти, зазна́ти. — Десятники як дознали, кругом хату обступили. н. п. — Треба дознатись про це. — Тоді він пізнає, що то есть розлука і жаль правдивий, на серцю мука. н. п. — Петров довідав ся, що у Гулака збірають ся приятелї. Кн. — Довідай ся, як там і що. — Хто не знає, той і не узнає. н. пр. — Навідала кубелечко, де утка несеть ся. н. п. — От з того часу і спізнала я дїда Євмена. Кн. — Та визнай, де він того коня добув. п. к. Ман. — Я зазнав його ще парубком. С. Л.

Узна́ніе = пізна́ння.

У'зникъ, ца = въя́зень (С. Л.), вя́зень, вя́зник (К. Св. п.), невóльник, ця (С. Л.), бра́нець, бра́нка. — А як у вязнях був у Дорошенка. Л. В. — Останнїм разом вя́зень на вольность з вязення вийдеть. Ст. Л. — Гей темницю одмикайте, з неї бранців випускайте. Кон.

Узо́рный, узо́рочный, узо́рчатый = мере́жаний (С. З. Л.), мере́жчатий (С. Л.), в квітках — квітча́стий (С. Л.), в цятках то що — цятко́ваний, цяцько́ваний (С. З.), про посуду ще — хлядро́ваний. — Мережані ярма. К. Ш. — Миска поливъяна, цяцькована. С. З.

Узо́ръ, мн. **узо́ры** = мере́жка (С. З. Л.), розво́ди (С. З. Л.), ви́води, різні на взір чого небудь — дзво́ники, жураве́ль, клинцї, коси́цї, колїща́та, о́чка, хре́щики і т. д. — На вишневих шпалерах такі прегарні розводи. Кн. — Плахта гарна з розводами. Ган. Барв. — **Прошивно́й узо́ръ** = ля́хівка, в сорочці, де рукав — примере́жка. — **Дѣлать узо́ры** = мере́жити (С. З.), ви́мережати, помере́жити (С. З.), на посудї — хлядрува́ти. — **Узо́рами вырѣзывать** = промере́жувати.

Узрѣть = у(в)здрі́ти, поба́чити і д. **Увида́ть**.

У'зы = д. **У'за**.

Уйти́ = д. **Уходи́ть**.

Указа́ніе = у(в)ка́з (С. Ш.), пока́зка, нака́з, вка́зівка. — Миршава голова мінї не указ. н. пр. — Добре заходились по нїмецькому наказу. К. Ш. — В актових книгах можна найти багато показок.

Указа́тель = ука́зник (С. Ш.), ука́ж(з)чик (С. Ш.), пока́ж(з)чик.

Указа́тельный = у(в)казу́ючий.

Указа́ть = д. **Ука́зывать**.

Ука́зка = у(в)ка́зка (С. Ш.), стембу́лка.

Ука́зъ = у(в)ка́з (С. Ш.). нака́з. — Прочитаймо указ не про себе, а про вас. н. п. — Від царя прийшов такий наказ, щоб... н. о.

Ука́зываніе = у(в)ка́зування. С. Ш.

Ука́зывать, указа́ть = 1. у(в)ка́зувати, пока́зувати, у(в)каза́ти (С. Ш.), показа́ти, нара́яти. — Покажи йому, як треба зробить. — **Указа́ть путь** = спра́вити. — **У. две́ри** = попроси́ти на ви́ступцї.

2. нака́зувати, зага́дувати і д. **Повелѣва́ть** і **Предпи́сывать**.

Ука́лывать, уколо́ть, ся = 1. у(в)ко́лювати, у(в)коло́ти (С. Ш.), підколо́ти, сколо́ти, у(в)шпигну́ти; вразити. — Та сколола ніженьку на будяк. н. п. — Тупу, тупу ногами, сколю тебе рогами. н. к.

2. пришпи́лювати, пришпили́ти, ся.

Ката́ть = д. **Ука́тывать**.

Катúть = одъїхати, майну́ти, чкурну́ти.

Ука́тывать = 1. (д. **укатáть, ся**) — нако́чувати, рівня́ти, уторувати, накоти́ти,

ви́рівняти, уби́ти, уторува́ти, ся (С. Ш.), котком — каткува́ти. Лев.

2. (**ука́тить, ся**) = коти́ти, відкочувати, відкоти́ти, ся, укоти́ти, ся. — **Ука́тать ло́шадь** = зморити, змордува́ти.

Ука́танный = нако́чений, котни́й, нака́тистий. — Добре накочений шлях.

Ука́чивать, ука́чать = колиха́ти, заколиха́ти, у(в)колих(с)а́ти (С. Ш.). — Як була я мала, мала, колихала мене мама. н. п.

Ука́шивать, укоси́ть, ся = у(в)ко́шувати, у(в)коси́ти, ся. С. Ш.

Ква́шивать, ква́сить, ся = ква́сити, у(в)киса́ти, ква́сити, ся, ки́снути. С. Ш.

Укипа́ть, укипѣ́ть = 1. вкипа́ти, вкипі́ти, про кілько — повкипа́ти. — Ще капуста не вкипіла.

2. википа́ти, скипа́ти, випа́рюватись, ви́кипіти, скипі́ти, збі́гти. — Вода википіла, треба долити.

Укла́дитый = д. **Вмѣсти́тельный** і **Убо́ристый.**

Укла́дка = 1. укла́дування. С. Ш.

2. кладь, кладіжка. — В цьому стіжку добра кладь. Лев.

3. скри́ня (подорожня, не висока).

Укла́дчикъ, ца = кладій, кладільник, ця, укладальник, ця, укладільник, ця. Лев.

Укла́дъ = залізо гарто́ване і д. **Була́тъ 1.**

Укла́дываніе = укла́дування (С. Ш.), пакува́ння.

Укла́дывать, укла́сть, уложи́ть, ся = 1. укла́дувати, укладати (С. Ш.), вмощувати, ся, пакувати, ся, лаштувати ся, крам — ташувати, ся, у(в)кла́сти, уложи́ти, ся, запакувати ся, у(в)лаштува́ти ся. — Завтра захожу ся пакувати ся в дорогу. Кн.

2. у(в)кладати, укла́сти, покла́сти, ся. — Ще бурлака спать не вклав ся, а хазяїн вже й проспав ся. н. п. — Поклала мати коло хати маленьких дїточок своїх. К. Ш.

Укле́ивать, уклеи́ть = зкле́ювати, зкле́їти, позкле́ювати.

Укле́йка = зкле́ювання.

Укле́я, укле́йка, риба Ciprinus alburnus = себе́ль, себе́лик.

Уклоне́ніе = ухиля́ння, у(в)хи́лка, ухи́л. С. Ш.

Уклони́ть, ся = д. **Уклоня́ть, ся.**

Уклони́стый = д. **Усту́пчивый.**

Уклонливый, уклончивый, во = ухи́льний, но (С. Ш.), вхитни́й.

Уклонъ = схил, похи́л і д. **Наклонъ 2.** і **Пока́тость.**

Уклоня́ться, уклони́ть, ся = у(в)хиля́ти ся (С. Л. Ш.), уника́ти (С. Ш.), одни́кувати, одмага́ти ся, збо́чувати, огина́ти ся, у(в)хили́ти ся (С. Л. Ш.), ухильну́ти ся (С. Ш.), у(в)хитну́ти ся (С. Л.), збочи́ти, уни́кнути. — Ухилившись од розмови, вона пішла ніби суниці збірати. К. С. — Від Божого суду не вхилить ся ні багатий на розум... К. Б. — Ухиляй ся од палких жаданїй, не звіряй ся небезпешним мріям. Ст. Г. — Єсли би сторони од права посполитого ухилили ся, тодї... Ст. Л. — Который би шляхтич уникаючи служби. Ст. Л. — Товариство пильнувало яко мога уникати канцелярщини. Кн. — Мій наймит все одникує од роботи. Лев.

Укліо́нуть = вклію́нути, вдзьо́бнути.

Укліо́чина, частіше мн. **укліо́чины** = ко́чет, кочети́, гре́бки. Ман. — Погано гребти, бо кочети розхитались.

Уковы́ривать, уковыря́ть, уковырну́ть = колупа́ти, у(в)колупа́ти (С. Ш.), у(в)колупну́ти.

Уко́кать, укоко́шить = уколо́шкати (С. Ш.), уколошма́тити (С. Ш.), укла́ндати. — Погріб завалив ся і уколошкав бджоли. Лев. — Певно медвідь його укландав. н. к.

Уколачивать, уколоти́ть = вбива́ти, вби́ти.

Уколо́ть = д. **Ука́лывать.**

Уко́лъ = 1. уко́л, підко́л.

2. д. **Забо́йка 2.**

Укомплектова́ть = укомплетува́ти. С. Ш.

Уконопа́чивать = д. **Законопа́чивать.**

Уко́ра = докір (С. Л.), допік (С. Л.), ви́мовка, дога́на. — Чи годила б їй тепереньки, чи мовчала б на її докори. Мир. О.

Укора́чивать, укороти́ть, ся = коротити, у(в)коро́чувати (С. Ш.), над(під)коро́чувати, у(в)маля́ти, у(в)коротити (С. Ш.), прикоротити (С. Л.), над(під)коротити, у(в)малити, пома́лити, коро́тч(ш)ати, покоро́тч(ш)ати, про кілько — повкоро́чувати, понадкоро́чувати. — Вражі кравці підкроїли і жупана вкоротили. н. п. — Ой не піду я до тебе, маєш чоловіка, як побачить, буде бити, вмалить мінї віку. н. п. — Свиня звалить і віку умалить. н. пр.

Укори́зна = д. **Уко́ра.**

Укори́зненный, но = 1. гане́бний, паску́дний. — Ганебний вчинок.

2. докірливий, укірливий, во (С. Ш.). — Він ніколи дома не чув докірливого слова. Лев. В. — Паніматка, промовляючи докірливі слова, хитала головою. Лев. В. — Росте

в моїй душі до тебе жаль важкий, а слів на язику докірливих нема. Сам.

Укори́тель, ница = доки́рник, ця. — Не розжив ся він з чужого поту; набудував камяниць, а вони стали докірниками його вчинку. Кн.

Укори́тельный = д. **Укори́зненный 2.**

Укороти́ть = д. **Укора́чивать.**

Укоря́ть, укори́ть = дорі́ка́ти (С. Л.), докоря́ти (С. Л.), докри́ка́ти (С. Л.), кори́ти, випіка́ти о́чі, вимовля́ти, га́нити, уко́рувати, укори́ти (С. Ш.), кільком проміж себе — переко́рюватись. — Затужила з лиха мати, кинула ся й бити, та про себе ізгадала, не стала корити. Мова.

Укосни́тельный = д. **Медли́тельный.**

Укоснѣва́ть, укоснѣть = д. **Заме́дливать** і **Мѣшкать.**

Укоснѣ́ніе = д. **Замедле́ніе.** — **Безъ укоснѣ́нія** = не га́ючись, без зага́йки.

Укра́дкою = крадькома́, по́крадьки, по́крадці, крадае́мці, тишкома́, зни́шка, по́тай і д. **Тайко́мъ.** — У наметї поставили образ Пресьвятої і крадькома молили ся. К. Ш. — Кайдашиха щебетала, але все крадькома скоса поглядала на скриню. Лев. — Переловлювали листи, котрі він крадькома слав до неї. — Та крадькома, тишкома, нїчого нїкому не оповіщає, у далеку дорогу виходжає. Грінч.

Украи́на, украи́нный = д. **Порубе́жье, Порубе́жный.**

Укра́сить = д. **Украша́ть.**

Укра́сть = у(в)кра́сти. — Пішов би я волів пасти, хочуть хлопці жінку вкрасти. н. п.

Укра́сться = 1. підкра́сти ся.
2. д. **Укры́ться** і **Утайться.**

Украша́ть, укра́сить, ся = у(в)краша́ти (С. Ш.), украша́вати (С. Ш.), скраша́ти, зукраша́ти, здоби́ти (С. Л.), хороши́ти, укра́си́ти (С. Ш.), скра́си́ти, ся, оздо́бити, приоздо́бити, припорядити, ся, квітками — квітча́ти (С. З.), уквітча́ти (С. Ш.), заквітча́ти (С. Л.), про кілько — поквітча́ти, переквітча́ти, пообквічувати, позаквітчувати, ся, зеленими гілками, на пр. на Трійцю — умаювати, умаїти (С. Ш.), поклеча́ти, мережками — мере́жити, мере́жати, помере́жати, намере́жити, бляшками — бляхува́ти, гвіздочками — цьвяхува́ти, ви́цьвяхувати (С. З.), чим блискучим — цяткува́ти, цяцькува́ти (С. З.). — Червона калина луги украшає. н. п. — Любов до семьї скрашала йому життя. Скл. — Ти вславивсь і во віки славою скрасив ся. Ст. С. — Дощі землю зорошають, травою встилають, а квітами зукрашають. н. п. — Україна своїми силами оздобляла польське, а ще більш московське письменство. Кн. — І барвінком і рутою квітчає весна землю, мов дівчину в зеленому гаї. К. Ш. — Та щипайте руту — мяту зелененька, та квітчайте Палажку молоденьку. н. п. — Стоїть собі могилонька на степу одна, уквітчала її рястом зелена весна. Чайч.

Украше́ніе = 1. украса́ (С. Ш.), квітча́ння, мере́жання, цьвяхува́ння і т. д. д. **Украша́ть.**
2. украса́ (С. Ш.), окраса, покраса, прикраса, о́здоб, оздо́ба. — Наша висока дзвініця — окраса усього села. Лев. — До такої постичної краси природи не треба прикрас штучних. Кн. — Повиймають дороге каміння на оздоби до шаблевих держали і на перстнї золоті туркенням. Ст. С.

Украше́нный = уквітчаний, мере́жаний, цьвіткова́ний, цьвяхо́ваний, цьвяшко́ваний, цяткова́ний, цяцько́ваний, оздо́бний, оздо́блений. С. З. — 12 ставників з білого воску штучно цяцькованих золотом. Лев. — Водничок липовий, увесь горорізьбою оздоблений. Кн. — Городи людниї сьвятинями Божими вельми оздобниї. Л. В.

Укро́мный, по = затишни́й, захистни́й; само́тний; вигодний, придо́бний.

Укро́пный = кропко́вий.

Укро́пъ, рос. Anethum graveolens L. = кріп, окрі́п, укрі́п. С. Ан. Л. Ш.

Укроти́тель, ница = усмири́тель, ка.

Укроти́тельный = усми́рливий (С. Ш.), ускромля́ючий.

Укроща́ть, укроти́ть, ся = усмиря́ти (С. Ш.), ускромля́ти (С. Ш.), присмиря́ти, оговтувати, гамува́ти (С. Л.), укроча́ти (С. Ш.), усмири́ти (С. Ш.), ускроми́ти (С. Ш.), у(в)гамува́ти (С. Ш.), уго́втати (С. Ш.), укроти́ти, ся (С. Ш.), прибо́ркати. — Думав шляхту приборкати трохи. К. Ш.

Укроще́ніе = усмире́ння, гамува́ння (С. Л.).

Укрыва́ніе = 1. у(в)крива́ння, окрива́ння.
2. покрива́ння, перехо́вування. — За покривання злодія і сам вскочив в лабети. Кн.

Укрыва́тель, ница = покрива́льник, ця, перевідник, перево́(і)дчик, ця (С. Жел.), переде́ржанець. — Ви передержанці! ви передержуєте біглих. Кв.

Укрыва́тельство = д. **Укрыва́ніе 2.**

Укрыва́ть, укры́ть, ся = 1. у(в)крива́ти (С. Ш.), окрива́ти, обкрива́ти, обку́тувати, угорта́ти (С. Ш.), обгорта́ти, укри́ти, обкри́ти, обку́тати, уку́тати, ся, зо всїх боків — кри́йма вкрива́ти. — Укрив

ся кожухом, то йому й тепло. — Та недужую дитину угортає в кожушину. В. Щ.

2. крити, ся, таїти, ся, хова́ти, ся, вихо́вувати, покри́ти, у(в)таїти, ся, потаїти ся, схова́ти, виховати, перехова́ти, ся. — Крий, ховай погане, а воно таки гляне. н. пр. — Ти покрив злодія, ти й платись за покрадене. Кн. — А Петро відав про те злодійство та мовчав, покривав його. Кн. — Таїв і злодія і коней. Кн. — **Укри́тое мѣ́сто** = д. під сл. **Мѣ́сто.**

3. покрива́ти, покри́ти, побити. — Побив мою карту старшим козирем.

Укрѣ́па = скрі́па.

Укрѣпи́тельный = зміцня́ючий.

Укрѣпле́ніе = 1. зміцне́ння.

2. кріпость, о́кріп, з возів скованих — та́бор і д. **Крѣпость 2.**

Укрѣпля́ть, укрѣпи́ть, ся = кріпи́ти (С. Л.), у(в)кріпля́ти (С. Ш.), зкріпля́ти, у(в)міцня́ти (С. Ш.), зміцня́ти, у(в)кріпи́ти, покрепи́ти, уміцни́ти, зміцни́ти, умоцюва́ти, ся, угрунтува́ти, вґрундзюва́ти, дротом — удротува́ти (С. Ш.), баштами — убаштува́ти (С. Ш.), кріпшати, міцнїти, у си́лу вбива́ти ся, покрі́пшати, поміцнїти, вна́ту́рити ся, дорогу або греблю та́расом — тарасува́ти (С. Ш.), табор — та́борити ся (С. Ш.), вта́борити ся, окопами, шанцями — обси́па́ти, ся, ошанцюва́ти, ся, будову ощепинами — ощепи́ти, стріху притугами — приту́жити, півзинами — припівзити. — Укріпив, як Бог черепаху. н. пр. — Треба сю дошку покрепити гвіздками. Хар. — Змоцняєм ся противу покусам диявольским. Б. Н. — Ти зміцнював коліна слабосильні. К. П. — Розбірали нові високі думки, старали ся угрунтувати на них увесь сьвітогляд. Фр. — Пішли під городки на низ і там уґрунтували Казикермен і там лїтували. Л. С. — Так умоцював о́бід двома вірвантами, що безпечно доїдемо. Кн.

У'ксусница = пля́шечка на о́цет.

У'ксусный = о́цтовий, оцето́вий.

У'ксусное де́рево, Rhus tiphynum L. = чума́к. Одесса.

У'ксусъ = о́цет. С. З. — Захотїло ся, як кобилї оцту. н. пр.

Уку́поривать, уку́порить = затика́ти, заткну́ти, коркува́ти, закоркува́ти; пакува́ти, запакува́ти.

Уку́порка = затика́ння, коркова́ння; пакува́ння.

Уку́порщикъ, ца = пакува́льник, ця.

Уку́сывать, укуси́ть = куса́ти, у(в)куси́ти (С. Ш.), про бджіл, віс — джиґону́ти (Сп.), уджиґну́ти. — Кого гад укусив, той і глисти боїть ся. н. пр.

Уку́тываніе = ку́тання.

Уку́тывать, уку́тать, ся = ку́тати, заку́тувати, угорта́ти, угорну́ти, уку́тати, ся (С. Ш.), надто — затушкува́ти, ся.

Ула́вливать, улови́ть = лови́ти, вловити, зловити, піймати.

Ула́живать, ула́дить = ула́джувати (С. Ш.), ладна́ти, ла́годити, уладнува́ти, уладна́ти (С. Ш.), ула́годити, ула́дити (С. Ш.), повла́жувати, повла́гожувати. — Усе поробить як слїд і улагодить. Ч. К. — Якось улагодив сю справу. н. к.

Ула́мывать, уломать, уломи́ть, ся = 1. одло́мувати, уло́млювати (С. Ш.), одломи́ти, у(в)ломи́ти, ся. — Одломи й мінї шматок. — Я на неї задивив ся, міні віз уломив ся. н. п.

2. д **Уговáривать.**

Ула́нскій = ула́нів; ула́нський. С. Ш.

Уласка́ть = уласка́ти, уласка́вити. С. Ш.

Ула́щивать, ула́стить = у(в)ласка́влювати, улещати, у(в)ласка́вити, улести́ти. С. Ш.

Улега́ться, уле́чься = укладáти ся, укла́сти ся (С. Ш.), улягти́ ся (С. Л.), покла́сти ся, про кількох — повкладáти ся. — Уклав ся спати. Кр. — Вже повкладали ся спать. Д. **Укла́дываться.** — **Уле́чься** (про вітер, хвилю, бурю) — перебу́рхати, уни́шкнути, угамува́ти ся, утихоми́рити ся, ущухнути, улягти́ ся. — Заверюха та може ущухне. Коц. — Як ось став вітер ущухати і хвилї трохи улягались. Кот.

Улегча́ть, улегчи́ть = д. **Облегча́ть.**

У'лей = у́лїй (С. Ш.), ву́лїй (С. Л.), у́лик (С. Ш.), ву́лик (С. Л.), у́лень (С. Ш.), коло́дка (С. Л.), пень, великий — стоя́н, маленький — бучо́к, в деревинї — борть, для роїв — ройови́к, ройо́вня, лежачий — ле́жень, у вулику дїрочка, кудою вилїтають і влїтають бджоли — вїчко, палички впоперек вулика — сно́зи, боки вулика — по́ли. — Тепер же побалакаємо про самі вулики. Частїше у нас вживають ся прості колодки. Ст. О. — Постановив вулика головою, підкурив зі споду трохи та настановив над його полами поли другого вулика, — от бджола туди і перейде. Ст. О. — Краще ставити вулик вічком на схід сонця. Ст. О. — **Пригото́вить у́льи для роёвъ** = посноси́ти.

У'лейный = у́льовий (С. Ш.), у́ликовий.

Улепётывать, улепетну́ть = тїка́ти, у(в)тїкти́, дремену́ти, дмухну́ти, майну́ти, шмигну́ти, лопону́ти, да́ти дра́ла, тя́гу, ма́ху, дмухача́, пъята́ми накива́ти, литка́ми креса́ти. — А як сеє дівка зачула, та й із улиці майнула. н. п. — Він, взявши торбу, тягу дав, забравши де-яких Троянців, пъятами з Трої накивав. Кот. — — Я за ним, а він що духу є, — аж литками креше, та в кущах і зник. Кн.

Улести́ть = д. **Улещать.**

Улета́ть, улете́ть = улїта́ти (С. Ш.), вилїта́ти, відлїта́ти, улетїти (С. Ш.), полетїти, поли́нути (С. З.). Пр. д. під сл. **Полете́ть.**

Улету́чиваться, улету́читься = випа́рювати ся, вивїтрювати ся, ви́парити ся, ви́вітрити ся. — Не заткнув добре пляшечки, от воно (ефір) і вивітрилось. Кн.

Улёт = улїта́ння, ви́лїт.

Уле́чься = д. **Улега́ться.**

Улива́ть, ули́ть = 1. облива́ти, обли́ти.

2. одлива́ти, одли́ти.

Ули́зывать, улизну́ть = 1. лиза́ти, влизну́ти.

2. шмигну́ти і д. **Улепетну́ть.**

Ули́ка = до́каз (С. Л.), поли́ка (С. Фр.), прили́ка. — Полики нема ніякої. Ніс. — Прилика його вині та, що у нього вулик знайшли. Кн.

Ули́тка = Helix, **Древе́сная, садова́я** = слима́к (С. З. Л.), ла́врик, ра́влик (С. Л.), **Водяна́я** = пъяву́шник (С. Л.), **Завита́я** = кукля́нка (С. Ж.). — Гладкий, як слимак. н. пр. — **Ле́стница ули́ткой** = покру́чені схо́ди.

Ули́тковый = слимако́вий, ла́вриковий. — **У. ра́ковина** = раку́шка, черепа́шка.

Улиткообра́зний = слимакува́тий, лаврикува́тий.

Ули́точный = д. **Ули́тковый.**

Ули́ть = д. **Улива́ть.**

У'лица, у́личка = у́лиця, ву́лиця, у́личка, у́лонька, ву́лонька, у́личенька. С. Л. Ш.

Улича́ть, улича́ть = д. **Обличи́ть.**

Улича́тель, ница = д. **Обличи́тель.**

У'личный = у́ли(ч)шний (С. Ш.), ву́лишний. — **У. ма́льчикъ** = у́личник, ву́лишник.

Уловля́ть = д. **Ула́вливать.**

Уло́вка = 1. зру́чність, спри́тність. (Д. **Спорóвка 2.**)

2. д. **Увёртка 2.**

Уловля́ть = д. **Ула́вливать.**

Уло́вчивый = 1. зручни́й, спри́тний.

2. д. **Увёртливый.**

Уло́въ = уло́в (С. Ш.), влов, по́лов, вло́ви.

Уложе́ніе = 1. укладáння, укла́дування, пакува́ння, упакува́ння.

2. укла́д (С. Ш.), уложе́ння (С. Ш.), ста́ут, уста́в, уста́ва (С. Ш.).

Уложи́ть, ся = д. **Укла́дывать, ся.**

Уломи́ть, ся = д. **Ула́мывать, ся.**

Улу́съ = кочови́ще. С. З.

Улуча́ть, улучи́ть = знахо́дити, заставáти, знайти, заста́ти, лучи́ти, налуча́ти, налу́чити. — **У. вре́мя** = ви́гадати час (С. Л.), ви́годити годи́ну, влу́чити годи́ну. — Та він і вигодив годину, коли саме поїхать. Черк.

Улучша́ть, улу́чшить, ся = улу́чшувати, ся, уліпша́ти, ся (С. Ш.), поліпша́ти, ся, лу́чшати, кра́щати, гарніти, лїпшати, полу́чшати, покра́щати, погарнїти, поліпшати, уліпшити, ся, на смак — посмачнїти, про здоровъя — оздоро́вити, ся, на вигляд — ви́ладнати.

Улучше́ніе = поліпше́ння. — Він завів усї ті поліпшення, що так тїшили наше око. Лев. В.

Улыба́ться, улыбну́ться = усьміха́ти ся (С. Ш.), усьмі́шкувати ся (С. Ш.), усьміхну́ти ся (С. Л. Ш.). — Припічок усьміхаєть ся, короваю сподіваєть ся. н. п.

Улы́бка, улы́бочка = у́сьміх (С. Ш.), о́сьміх, усьмі́шка, усьмі́шечка (С. Ш.), ухмі́лка (С. Ш.). — На виду грає привітна ухмілка. З задоволеною ухмілкою обізвав ся він до лїкаря. Лев. В.

Улы́бчивый = усьмі́шливий.

Улѣпля́ть, улѣпи́ть = облїплювати, облї́пити, пообліплювати.

У'лѣсокъ = д. **Перелѣсокъ.**

Улюлю́кивать = д. **Убаю́кивать.**

Ума́зывать, ума́зать, ся = 1. замáзувати, замáзати.

2. уласка́влювати, улещáти, у(в)ласка́вити, улести́ти. С. Ш.

Ума́нивать, ума́ять, ся = томи́ти, у(в)томля́ти, утоми́ти, притоми́ти, ся, наробúти ся, зну́дити ся, у(в)хе́кати ся.

Ума́ливать, умоли́ть = моли́ти, благáти, у(в)благáти (С. Ш.). — Чужими словами не ублагаєш Господа. О. Ст.

Умали́ть = д. **Умаля́ть.**

Умалише́нный = безрозу́мний, дурни́й і д. **Сумасше́дшій.**

Ума́лчивать, умолча́ть = у(в)мóвчувати,

не казáти, умовчáти (С. Ш.), перемóвчати, не сказáти. — Горе не умовчить. н. пр. — Вмовчана правда краща від голосної брехнї. н. пр.

Умáлывать, умолóть = молóти, змолóти, намолóти. — Як би батько був здоров, він би муки намолов. п. п.

Умаля́ть, умали́ть, ся = мáлити, ся, у(в)маля́ти (С. Ш.), вмáлювати, ся, меншúти ся, малїти, у(в)мáлити (С. Ш.), змáлити, ся, надмéншити, ся. — Мачуха головки не змила, гіркими словами здоровъя вмалила. н. п. — Як побачить, буде бити, змалить мінї віку. н. п. — Кажуть люди: люби мужа, чоловік робочий, і менши ся і кори ся, кращого не схочеш. Буду слухать і робить, і сьміття носити і меншить ся і корить ся і тебе любити. н. п.

Умáнивать, уманúть = змáнювати, знáжувати, змани́ти, знáдити.

Умáнъ, рос. Inula Helenium L. = дивосúл, оман. С. Ан.

Умарáть, ся = вкаля́ти, ся.

Умáсливаніе = влéщування.

Умáсливать, умáслить = 1. умáслювати (С. Ш.), мастúти, смальцювáти, шмарувáти, умáслити, умастúти (С. Ш.), вúсмальцювати, засмальцювáти, зашмарувáти, ся. — Хто коло чого ходить, тим і умастить ся. н. пр.

2. у(в)лещáти (С. Ш.), у(в)лéщувати, у(в)лестúти, умастúти, уласкáвити (С. Л.).

Умáтывать, умотáть = у(в)мóтувати, вмотáти.

Умáчивать, умочúть, ся = у(в)мóчувати, вмочúти, ся, під себе — упíсяти ся, убýрити ся. С. Ш.

Умащáть = мастúти, намащáти, вúмастити, намастáти.

Умáщивать, умостúть, ся = мостúти, ся, вмóщувати, ся, кýблити ся, у(в)мостúти, ся (С. Ш.).

Умáять, ся = д. **Умáивать, ся.**

Умéдливать, умедля́ть, умéдлить, ся — 1. д. **Задéрживать 1.** і **Пріостанáвливать.**

2. д. **Мéшкать.**

3. д. **Опáздывать.**

Уменьшáть, уменьшúть, ся = меншúти, зменшувати, ся, вменшáти, вменшувати, ся, убувáти, вбавля́ти, збавля́ти (С. Л.), мáлити, ся, малїти, мéншати (С. Л. Ос.), прикорочáти, дрібнїти, спадáти, поменшúти, ся, поменшати (Ос.), помáлити, у(в)малúти, ся, применшúти, надмéншити, прикорóтшати, здрібнїти, про людність — злюднїти, на половину — надполовúнити. — Грошей у мене меншає. Кн. — Постимó, а сала меншає. в. пр. — Поменшало всього в хазяйстві. Кн. — Хоч і вмалить ся подать, та не дуже. н. о. — Плели косу — не вгодили, черевики шили — памалили. н. п. — Чую я, що сила моя малїє хоче мене покинути. Кн. — Патриярша повага і значіня малїли. Бар. О. — За що ти хочеш мінї віку збавити? Фр. — Свиня звалить і віку вмалить. н. пр. — Вода спадає. — Ми готові здрібнїти, аби Ісус Христос ріс. н. о. — **Дни уменьшúлись** = днї поменшали, покорóтчали.

Уменьшéніе = зменшення. С. Жел.

Уменьшúтельный = зменшáючий, поменшáючий. — **Уменшúтельное** (грам.) = здрібнїле. Гр. См. Ст.

Уменьшúть = д. **Уменьшáть.**

Умерéть = д. **Умирáть.**

Умéршій = д. під сл. **Умирáть.**

Умерщвлéніе = умертвíння, душогýбство.

Умерщвля́ть, умертвúть, ся = 1. мертвúти, у(в)бивáти, умертвля́ти (С. Жел.), умертвúти (С. Жел.), убúти, стрáтити (С. Л.), смерть заподїяти, замордувáти, згубúти (С. Л.).

2. (страсти) — у(в)гамóвувати, зупиня́ти, у(в)гамувáти, зупинúти, прибóркати.

Уметáть, умéсть = вимітáти, замітáти, вúмести, замести́.

Умётывать, уметáть = 1. посипáти, висипáти, усипáти, посúпати і т. д. — Висипали доріжку пíском.

2. скидáти, поскидáти. — Поскидали сїно в стоги.

Умилéніе = 1. жаль, скрýха і д. **Сокрушéніе 2.**

2. умилéнність. С. Ж.

Умили́тельный, но = рéвний, умилéнний, но (С. Ж.).

Умили́ть, ся = д. **Умиля́ть, ся.**

Умилосéрдить, ся = умилосéрдити, ся (С. Ш.), змилосéрдити ся, змúлувати ся. — Ти, царице, мати наша, змилуй ся над нами. п. п.

Умилостивля́ть, умúлостивить, ся = благáти, у(в)ласкáвлювати (С. Ш.), ублагáти, умилосéрдити, ся (С. Ш.), у(в)ласкáвити, ся (С. Л. Ш.), змилосéрдити ся, змúлувати ся (С. Л.), зглянути ся (С. Л.). — Змилуй ся над нами. — Зглянь ся на нас, бідних.

Умильный, но = ласка́вий, во, ніжний, но, соло́дкий, со́лодко.

Умиля́ть, умили́ть, ся = умиля́ти, зворуша́ти, поруша́ти, умили́ти, ся, зворуши́ти, зру́шити, пору́шити, ся, ула́скавіти. — Ні благання удовиці, ні плач дітей не зворушили серця жорстокого глитая. — На сам кінець уласкавіла вона з мого благання. Кр.

Умина́ть, ума́ть = у(в)мина́ти (С. Ш.), лига́ти, упи́сувати (С. Ш.), тріскати, умъя́ти (С. Ш.), упереза́ти, уписа́ти (С. Ш.), зтріскати, вмоло́ти, укла́сти, запиха́ти ся. — Тай заходив ся хорошенько мнясце під дубом уминать — аж на зубах кістки тріщать. Б. Г. — Лига, як Мартин мило. н. пр. — Сижу собі в кінці стола курча уминаю. н. п. — Уперезала вона цілу макітру варенників. н. к. — Дали йому хлїба, — сидить, запихаєть ся, мов три днї не їв. Кр.

Умира́ніе = у(в)міра́ння, кона́ння, мерлі́ни.

Умира́ть, умере́ть = у(в)міра́ти (С. Л. Ш.), ме́рти (С. Л.), поміра́ти, кона́ти, кінча́ти ся, на бо́жій доро́зї стоя́ти, у(в)ме́рти (С. Л. Ш.), поме́рти (С. Л.), скона́ти (С. Л.), поконати, переста́вити ся, опочи́ти, на той сьвіт пітй, Бо́гові ду́шу віддати, зневажливо або лайливо кажучи — ду́ба да́ти, одубіти, гйгнути, наложи́ти голово́ю, здо́хнути, окочу́рити ся, опрягти́ ся, про кількох — повміра́ти. — Час приходить помірати — нїкому поради дати. н. д. — Не вмер Данило — болячка вдавила. н. пр. — Умер багатир — ходїм ховати, умер убогий — шкода дороги. н. пр. — Почуй мій голос, глянь на мене, незрячі очі просьвіти, не дай мівї в гріхах сконати. К. П. — Бодай тиї та сконали, що нас розлучали. н. п. — Були кращі — повмірали. н. п. — Сказав: прощайте та й Богові душу віддав. н. о. — Тричі чи що перекинувсь Пелузїй і там же дав дуба. Дум. — А він і дуба дав, поки я прибіглв. н. о. — Ой поїхав, не звінчавсь зо мною, бодай же він у дорозї наложив головою. н. п. — **Уме́ршій** = поме́рший (С. Л.), у(в)ме́рлий (С. Ш.), ме́рлий, зме́рлий (С. Л.). — Так помогає, як умерлому кадило. н. пр.

Умиротворя́ть, умиротвори́ть = тихоми́рити (С. Ш.), мири́ти, утихоми́рити (С. Л. Ш.), умири́ти (С. Ш.), ула́годити, прико́ськати.

Уми́шко = уме́ць (С. Ш.), умо́чок, малий ро́зум. — У його умцю за дурну вівцю. н. пр. — Хочеш мене з умочка звести. н. п.

У'мненькій = розумне́нький.

У'мникъ, ца = розу́мник, ця, у́мник, ця (С. Л. Ш.), розу́мний, на.

У'мничать = мудрува́ти.

У'мничанье = мудрува́ння. С. Л.

Умно́ = розу́мно.

Умножа́ть, умно́жить, ся = мно́жити, ся, умно́жувати (С. Ш.), помно́жувати (С. Жел.), примножа́ти (Ос.), прибільша́ти, приспоря́ти (С. Л.), умно́жити (С. Ш.), намно́жити, помно́жити (С. Жел.), примно́жити, ся, понамно́жувати, ся. — По всьому сьвіту людей намножив. н. п. — Нехай Бог приспоряє худобою та дїточками. Ос. — Люди множать ся, а земля не росте. Кн.

Умноже́ніе = помно́же́ння. С. Жел.

У'мный = у́мний (С. Ш.), розу́мний (С. З. Л.), бага́тий на ро́зум, голова́тий, голова́нь. — Дурний — не дурний, а й розумний не такий. н. пр. — Розумний бреше, щоб правди добути. н. п. — Від Божого суду не вхилить ся нї багатий на розум. К. Б.

Умнѣть = розумнїти, розумнїшати, порозумнїшати. — Нехай дурні бъють ся — нехай розумнїшають. н. пр. — Догадав ся очкур розвъязати, та й думає, що порозумнїшав. н. пр.

Умове́ніе = у(в)мива́ння.

Умозаключе́ніе = вирозумі́ння, ви́від. — Переслухавши свідків, зробив він таке вирозуміння, що доказів бракує. Кн.

Умоизступле́ніе = шале́ньство, несамовитість.

Умока́ть, умо́кнуть = намока́ти, намо́кнути, умо́кнути (С. Ш.), намо́кти.

Умо́къ = д. **Уми́шко.**

Умола́чивать, умолоти́ть, ся = у(в)моло́чувати, у(в)молоти́ти. С. Ш.

Умоли́ть = д. **Умоля́ть.**

Умолка́ть, умо́лкнуть = 1. у(в)мовка́ти, у(в)мо́вкнути (С. Ш.), замо́вкнути, зани́шкнути, про кількох — помо́вкти, позамовка́ти. — Умовк, не говорить.

2. ти́хшати, тихі́шати (С. Ш.), поти́хшати, прини́шкнути, ущу́хнути і д. **Утиха́ть.**

Умо́лклый = замо́вклий; зати́хлий.

У'молкъ = умо́вка. С. Ш. — Гризуть ся без умовки. Кот. — **Безъ у́молку** = без умо́вки, без уста́нку.

Умолоти́ть = д. **Умола́чивать.**

Умоло́тный = вмоло́тний.

Умоло́тъ = у(в)моло́т (С. Ш.), ви́молот, вмоло́ча, вида́ток. — **Плохо́й у.** = невмоло́т.

Умолóть = д. **Умáлывать.**
Умолчáть = д. **Умáлчивать.**
Умóлъ = помéл.
Умоля́ть, умоли́ть = благáти (С. Л.), у-(в)благáти (С. Ш.). — Коли зле гадаєш, чого ж Бога благаєш. п. пр. — Ми старі вже стали, та щоб Бог нам дав дитину — ми не ублагали. Грінч. — **У. о пóмощи** = благáти на пóміч. — **Умоля́ющій** = благýчий (С. Л.), благýщий.
Умопомрачéніе = пáморока.
Умóра, умóрушка = сьміхóвище, сьміх, кумéдия. — **Смотрéть на негó умóра** = без сьміху дивúтись на йóго не мóжна. — **Умóра да и тóлько!** = кумéдия та й гóдї!
Умори́тельный, но = сьмішни́й, сьмíшно, кумéдний, но.
Умори́ть = заморúти, згубúти, вúморити, вúгубити, вúвести. (Д. **Мори́ть**).
Умóръ = д. **Умерщвлéніе** і **Смерть.**
Умости́ть = д. **Умáщивать.**
Умота́ть = д. **Умáтывать.**
Умочи́ть, ся = д. **Умáчивать, ся.**
У'мственный = розумóвий. — Усяке нове сцїпленнє, яке до нашої розумової скарбницї вносить виклад ученого. Л. Н. В.
У'мствованіе = розумовáння, мудровáння.
У'мствовать = розумувáти, мізкувáти, розкидáти рóзумом по голові. — Було їм вільно розмовляти про всякиї свої дїла, і думати і мізковати, яка душа, де, як була. Кот.
Умудря́ть, умудри́ть, ся = 1. умудрóвувати, умудрувáти, умудрúти, ся. С. Ш. 2. мудря́чити і д. **Мудря́ть.**
Умча́ть = вúмчати, помчáти, попéрти, ся. — А де мій окраєць? Угу, де! Рябко вже його давно на горóд попер. Кр.
Умъ = ум (С. Ш.), рóзум (С. Л.), глузд (С. Л.), тям. — Не сьмій ся, куме, що дурень Хома, бо всї кажуть, що й ти без ума. н. пр. — Хто тихо ходить, той на ум наводить. п. пр. — Людей питай, свій розум май. п. пр. — Без розуму в сьвітї люди живуть гарно, а з розумом та в недолї вік проходить марно. Кот. — **Безъ умá отъ нея́** = дурíє за нéю. — **Быть не въ своёмъ умѣ́** = не сповнá рóзуму бýти. — **Въ умѣ́ ли ты?** = чи ти не здурíв? — **Взя́ться за умъ** = за рóзум взя́тись, схаменýти ся, отя́мити ся. — **За́днимъ умóмъ крѣпокъ** = мýдрий по шкодї. — Мудрий Лях по шкодї: як коня вкрали, то він станю замикає. н. пр. — **Изъ умá вонъ** = зовсїм забýв, і на дýмцї не клав. — **Лиши́ться умá** = з рóзуму спáсти. — **Своди́ть, свести́ съ умá** = звóдити, звести́ з рóзуму, з умá. — Горілочка — тума, хоч кого зведе з ума. н. пр. — Вони тебе з розуму зведуть, молодую. н. п. — Славний хлопець Кармелюк, він по сьвіту ходить, та не одну чорнявую з розуму ізводить. п. п. — **Себѣ́ на умѣ́** = хúтрий, не пéвний. — **Скóлько голóвъ, стóлько умóвъ.** п. пр. = що головá, то й рóзум. п. пр. — **Сходи́ть, сойти́ съ умá** = з рóзуму вступáти, вступúти (С. З.), з рóзуму ізійти́, спáсти, з глýзду зсýнутись (С. Аф.), обезглýздїти (С. З.), одурíти, ошалíти. — Ой ти, багачу, з розуму вступаєш, ой щож ти мене за присївки питаєш. п. п. — Хіба ж би я з розуму ізійшла, щоб я собі иншого не найшла. п. п. — Я ж таки чоловік не аби-який, з глузду, бачця, ще не зсунув ся. К. Х. — **Съ умá не йдётъ** = з дýмки не вихóдить. — **Умá не приложý** = не зберý дýмки, рáди не дам. — **Умъ напряга́ть** = розумувáти. — **Умóмъ дойти́** = рóзуму добрáти. — Москалики розумниї розуму добрали, ой наперед Швачку з осаулом звязали. п. п. — **Ума набира́ться** = умá набірáти ся, розумнíти, розумнíшати. — Як віз ламаєть ся, чумак ума набіраєть ся, а як віл пристає, то й ума не стає. п. пр. Ман. — **У негó не тó на умѣ́** = не тé у йóго на дýмцї. — **Что на умъ взбредётъ** = що в гóлову влїзе.
Умыва́льная = умивáльня.
Умыва́льникъ = у(в)мивáльник.
Умыва́ніе = у(в)мивáння, умиванячко. С. Ш. — Чого ти рано встав? Та я то узуванням то умиванням надолужу. п. пр. — Вибілило личко умиваннячко. п. п.
Умыва́ть, умы́ть = у(в)мивáти, у(в)мúти, ся. — Умивай ся, моли ся, за хлїб бери ся. п. пр. — Умию ся я біленько, уберу ся гарненько. п. п.
У'мыселъ = нáмір, замíр, дýмка (С. Л.). — **Безъ у́мыслу** = без нáміру, не умúсне. С. З. — **Съ у́мыслу, съ у́мысломъ** = умúсне, навмúсне.
Умы́слить = д. **Умышля́ть.**
Умышле́ніе, У'мыслъ = д. **У'мыселъ.**
Умы́шленный, но = умúсний (С. Ш.), навмúсний, умúсне (С. Л. Ш.), вмúсне, навмúсне, нарóшне (С. Л.), нарóком, назнарóшне (С. Л.), наумúсне. — Хто би умисне витискаючи кого з грунту. Ст. Л. — Чутка була, що їх навмисне підсилано. Фр. — Перед всїм вельможним панством тута я

зрікаюсь, що навмисне дїяв. Ст. Г. — Все знає, та навмисне, буцїм спить. н. о. — Наумисне не пішов би я на такий вчинок, а необережно кинув сїрничок. Кн.

Умышля́ть, умы́слить = умишля́ти (С. Ш.), накла́дати, уми́слити (С. Ш.).

Умѣ́ніе, умѣ́нье = уміння (С. Л. Ш.), у(в)мілість, умі́ток (С. Л.), хист, тям, тя́ма. — Вмілість говорити промовисто вабила до його. Кн. — Хочу гарно зробити, а тяму нема. Сп. — Не маєш хисту, то й не бери ся. Кр.

Умѣ́лый = у(в)мілий. С. Ш.

Умѣ́ренность = мірність (Б. Н.), помірність.

Умѣ́ренный, но = помірний (С. Л.), умірко́ваний (С. Ш.), повільний, мірний, помірно (С. Л.), в міру, до міри. — Не велике, не мале, саме добре, помірне. н н. — Йому платили доволї для його помірних потреб. Ст. Ан. — Як почуває ся по силї та пъеш до міри, то горілка панує чоловікові. н. о.

Умѣ́ривать, умѣ́рять, умѣ́рить = умірювати, обмірювати, умірати, обмірати.

Умѣ́ръ = обмір.

Умѣря́ть, умѣ́рить = у(в)де́ржувати, здержувати, спиня́ти, зупиня́ти, припиня́ти, гамува́ти, у(в)де́ржати, спини́ти, угамува́ти. (Порівняй: **Удéрживать 1., Укроща́ть** і **Обу́здывать 2.**)

Умѣстѝтельный = д. **Помѣстѝтельный.**

Умѣсти́ть = д. **Умѣща́ть.**

Умѣ́стный, но = доділький, доладнїй, до дїла, до ладу́, до ре́чі, до міста. — До речі сказано.

Умѣ́ть, сумѣ́ть = у(в)міти (С. Л. Ш.), зъумі́ти; відати, зна́ти. — Він уміє робити, та не хоче. С. Ш. — Бо хто не вміє заробить, то той не вмітиме і пожить. К. Ш.

Умѣ́ющій = умію́чий (С. Л.), умілий (С. Л. Ш.), умітний (С. Ш.), зна́ючий (С. Л.).

Умѣ́шивать, умѣша́ть, умѣси́ть = умішувати (С. Ш.), замішувати, умісити, замісити.

Умѣ́шкивать, умѣ́шкать = д. **Замедля́ться.**

Умѣща́ть, умѣсти́ть, ся = д. **Помѣща́ть** і **Укла́дывать 1.**

Умягча́ть, умягчи́ть, ся = д. **Смягча́ть, ся.**

Умягче́ніе = д. **Смягче́ніе.**

Умя́ть = д. **Умина́ть.**

Унаво́живаніе = угноювання.

Унаво́живать, унаво́зить, ся = у(в)гноювати (С. Ш.), нагноювати, вигноювати, гноїти (С. Л.), угноїти (С. Ш.) нагноїти, вигноїти, вгноїти, трохи — пригноїти, кільки разів або нив — погноїти, повигнóювати, понагнóювати, пообгнóювати. — **Унаво́женный** = гноя́ний, угноєний, вигноєний. — **Унаво́женное по́ле** = гно́янка.

Унасл҃дова́ть = унаслїдувати (С. Ш.), одібра́ти в спа́док.

Упе́сть, ся = д. **Уноси́ть, ся.**

Унижа́ть, уни́зить, ся = 1. понижа́ти і т. д. д. **Понижа́ть.**

2. унижа́ти, ся (С. Ш.), понижа́ти, знижати, ся, зни́жувати, ся (С. Аф.), принижа́ти, ся, гну́ти ся перед ки́м, зневажа́ти, уни́зити, пони́зити, прини́зити, ся, зневажити, опослїдити. — Брат брата почитайте, сестра сестру не понижайте. н. п. — Проф. Протопопов висловив, що мужицькі пісні понижають науку і працю ученого. Кн. — І хто мене посьміє зневажати, того мечем готов я покарати. К. Б.

Униже́ніе = понижéння, принижéння, знижéння, нева́га, зневáга (С. З.). — Натикаючись на одно пониження по другім, чує, що його тільки терплять. Л. Н. В. — На чужій сторонї в пониженню, в неволї. Ч. К. — Душа його не спромогла ся терпіти приниження Кн. — Видно, що він був у зневазї. С. З.

Униже́нный, но = пони́жений, зни́жений, но, зневáжений.

Унизáть = д. **Низáть** і **Уни́зывать.**

Унизи́тельный, но = низький, ни́зько, ни́ций, плазови́тий; понижáючий, ганéбний, но.

Уни́зить, ся = д. **Унижа́ть, ся.**

Уни́зывать, унизáть = винизувати, ви́низати.

Унима́ть, уня́ть, ся = 1. уйма́ти (С. Ш.), у(в)гомоня́ти, гамува́ти, утихомирювати, уня́ти, ся, зупини́ти, припини́ти і д. **Остана́вливать** і **Укроща́ть.** — Собаки й справдї уняли ся, а далї стало вже й не чуть. Б. Г. — Коли тії гайдамаки та такеє чинять, так послати Капнистого, нехай їх припинить. н. п. — Наче той кокаїн на якийсь час утихомирює болї. Кн.

2. д. **Убавля́ть** і **Уменьша́ть.**

Уничижа́ть, уничижи́ть = зневажáти, упослїжувати, зневáжити, упослїдити.

Уничиже́ніе = зневáга, ганúба, упослїдженнá. — Молодого віку робиш, а само в убожестві, в ганибі, і такеньки старість нахопить ся. М. В.

Уничижи́тельный = понижáючий, зневáжний, ганéбний.

Уничиже́нный = пони́жений, зневáжений.

Уничтожа́ть, уничто́жить, ся = 1. ни́щити (С. Л.), касува́ти, руйнува́ти, плюндрува́ти, губи́ти (С. Л.), збавля́ти (С. Л.), вибавля́ти (С. Л.), тра́тити, зво́дити (С. Л.), перево́дити, нівечити (С. Л.), тлуми́ти (С. Ш.), вини́щувати, оберта́ти, поверта́ти в нівець, зни́щити, ви́нищити, пони́щити, скасува́ти, покасува́ти, зруйнува́ти, сплюндрува́ти, ви́губити (С. Л.), зба́вити (С. Л.), ви́бавити, звести́ (С. Л.), перевести́ (С. Л.), оберну́ти, поверну́ти в нівець, піти́ в нівець, про кілько — позкасо́вувати, посплюндро́вувати, повини́щувати, повибавля́ти і т. д. — Після того, як скасували Сїч. н. о. — До межування який був тут чорний лїс — межування сплюндровало його. Кн. — Оцї кляті заводи плюндрують лїс. Кн. — Пустив скотину на молодник, вона його за ніч сплюндровала. Кн. — Сьвіте тихий, краю милий, моя Украïно! За що тебе сплюндровано, за що марне гинеш? К. Ш. — Зруйнували Запорожжя — буде колись треба. н. п. — Береть ся збавити того змія. н. к. — Жид та нїмець усе повернуть в нівець. н. пр.

2. касува́ти, зно́сити, скасува́ти, знести́, звичай, закон — ви́законити і д. **Отмѣня́ть.** — Хто свою власність викупить, оний лист заставний йому вернути і в книгах скасувати. Ст. Л. — Окономів, отаманів уже скасували, що на панщину гонили, вікна вибивали. н. п. — Що з давнїх давен завелось, трудно визаконить. Лев.

Уничтоже́ніе = зни́щення, зруйнува́ння, плюндрова́ння, нівечення (С. Л.), скасовання, знесе́ння. — Знищення моєї межі і довело до того, що... Кн. — По знищенню коронного війська під Корсунем. Л. Н. В. — Знесення панщини. Ос.

Уни́ять, ка = уня́ть, ка, уни́та. С. Ш.

Унора́вливать, уноровля́ть, уноровѝть, ся = д. **Угожда́ть, Приспособля́ться** і **Улуча́ть.**

Уноси́ть, уне́сть = одно́сити, однести́, зано́сити, занести́; понести́. — Ой пішов милий за лїс, чорнії брови заніс. Ой пішов милий за діброву, заніс свою тиху мову. н. п. — Виплив на бистрину, а мене й понесла вода.

Уно́сливый = баски́й, гаря́чий, палки́й (кінь).

Уно́сный = у виразах: **Уно́сные ре́мни** = посторо́нки передньої па́ри ко́ней, запря́жених упро́стяж. — **Уно́сныя ло́шади** = пере́дня па́ра ко́ней, запря́жених упро́стяж. — **Уно́сныя ве́щи** = кра́дені.

Уно́счивый = д. **Уно́сливый.**

Уно́съ = 1. уноше́ння.

2. крадїж, крадїжка.

Унцево́й = уньцийний.

У'нція, унцъ = у́ньция. С. Ш.

Ныва́ть, уны́ть = тра́тити, стра́тити надію; ни́дїти, зни́дїти; сумува́ти, жури́ти ся, в ту́гу вдава́ти ся, засумува́ти, зажури́ти ся, затужи́ти, в ту́гу вда́ти ся.

Упы́вный = жа́лїсний, жалі́бний і д. **Печа́льный** і **Плаче́вный.**

Уны́лый, ло = смутни́й, сумни́й (С. Л.); безнадійний, зни́дїлий. — Не сьпівай смутних пісень. — Отакою знидїлою я не була, а як вмерла дочка, з того часу... Кн.

Уны́ніе = сум (С. Л.), сумо́та, сму́ток, ту́га (С. Л. Ш.), сумува́ння. — **Впасть въ уны́ніе** = стра́тити надію, зни́дїти, в ту́гу вда́ти ся, засумува́ти.

Уны́ривать, унырну́ть = 1. пурина́ти, упірну́ти (С. Ш.).

2. д. **Уклоня́ться** і **Увёртываться 2.**

Уня́ть, ся = д. **Унима́ть, ся.**

Упада́ть, упа́сть = 1. па́дати, у(в)па́сти (С. Л. Ш.), з шумом або стуком — бу́хнути (С. Л.), бебе́хнути, ся (С. Ш.), ге́пнути (С. Л.), гегеп̀пути, шеле́пнути, теле́пнути ся, берки́цнути, ся, бря́знути (С. Л.), з висости — оберве́нити ся, у воду — бу́лькнути, бо́втнути, шубо́вснути. — Ти бо хочеш упасти та й не забить ся. н. пр. — Пішов посол тай упав у росол. н. пр. — Він якось не вдержав ся, тай бебехнув з верби. н. к. — Скорчило його і він геппув об землю. н. о. — **Упа́сть въ о́бморокъ** = д. під сл. **О́бморокъ.** — **Упа́вшій плодъ** = па́далиця. — Назбірав падалиць. Кр.

2. спада́ти, убува́ти, спа́сти, уба́ути (С. Ш.). — Вода почина спадати.

3. упада́ти (С. Ш.), підупада́ти (С. Жел.), занепада́ти (С. Л.), марніти, упа́сти, підупа́сти, занепа́сти, змарніти.

Упа́докъ = упа́док (С. Жел. Ш.), упа́д (С. Жел.), підупа́д, зане́па́д (С. Жел.). — Як немає статку, не буде й упадку. н. пр. — Де бачимо підупад маси народної материяльний, там знайдемо і підупад моральний. Кн. — **Въ упа́дкѣ находя́щійся** = підупа́лий. — **У. силъ** = гнїтючка. — **У. цѣнъ** = бе́зцінь.

Упа́ивать = 1. (**упои́ть, ся**) — поїти, напова́ти, упоїти, напоїти, упи́ти ся, пе-

репоїти. — Упила ся я не за ваші я, в мене курочка знеслась, я за яйця упилась. н. п. — Перепоїв усіх гостей.

2. (**упаяти, ся**) — спа́ювати, спаяти, злютова́ти.

Упако́вка = пакува́ння, упако́вування (С. Ш.).

Упако́вывать, упакова́ть, ся = пакува́ти, упако́вувати, ся (С. Ш.), ташува́ти ся (С. Ш.), ґрундзюва́ти, упакува́ти, знакува́ти, ся, про кілько — позпако́вувати, ся. — Хоч пакуй ся та на Кубань. Лев.

Упа́лзывать, уползти́ = тїка́ти, утїкти́, вла́зити, влїзти. — Гадюка утїкла в нору.

Упало́й = вакуючий, гуля́щий, ваканцьо́вий, поро́жний.

Упа́мятывать, упа́мятовать = памъята́ти, запамъята́ти, упамъята́ти (С. Ш.).

Упа́ривать, упа́рить = па́рити, упа́рити, спа́рити, угрі́ти.

Упаса́ть, упасти́ = д. **Соблюда́ть** і **Сохраня́ть**. — **Бо́же упаси́** = д. під сл. **Богъ**.

Упа́сть = д. **Упада́ть**.

Упа́хивать, упаха́ть, ся = ора́ти, з'ора́ти, наора́ти, уора́ти, ся (С. Ш.).

Упека́ть, упе́чь, ся = 1. випіка́ти, ви́пекти, упекти́, ся, про кілько — повпіка́ти ся. — Хлїб не випік ся.

2. збува́ти ся, збу́ти ся, спе́кати ся, здихати ся. (Д. **Сбыва́ть** 1.) — **Упе́чь въ въ тюрьму́** = запрото́рити, запакува́ти в тюрму́.

Упелёнывать, упелена́ть = сповива́ти, уповива́ти, сповити́, уповити́ (С. Ш.).

Упере́живать, упреди́ть = 1. д. **Предвара́ть** і **Предупрежда́ть**.

2. випережа́ти, попережа́ти, ви́передити, попереди́ти.

Упере́ть, ся = д. **Упира́ть, ся**.

Упестря́ть, упестри́ть, ся = д. **Испещря́ть**.

Упеча́тывать, упеча́тать = 1. запеча́тувати, обпеча́тувати, запе(обпе)ча́тати.

2. видруко́вувати, ви́друкувати.

Упе́чь, ся = д. **Упека́ть, ся**.

Упещря́ть = д. **Испещря́ть**.

Упива́ть, упи́ть = надпива́ти, надпи́ти.

Упива́ться, упи́ться = упива́ти ся (С. Ш.), впива́ти ся, у(в)пи́ти ся, напи́ти ся, про кілько — повпива́ти ся.

Упи́ливать, упили́ть, ся = надпи́лювати, одпи́лювати, спи́лювати, надпиля́ти і т. д.

Упира́ть, упере́ть, ся = 1. упіра́ти, упе́рти, ся (С. Ш.), обпе́рти, ся, підпе́рти, ся.

2. упина́ти ся (С. Ш.), опина́ти ся, упіра́ти ся, о́пір стави́ти, змага́ти ся, упну́ти ся (С. Л.), упе́рти ся (С. Л.), о́пір ста́ти (С. З.), зата́ти ся (С. З.), объя́коритись (Ман.). — Кінь упнув ся, та й став. С. Л. — Коза спершу й пішла, а далї давай опинати ся. Скл. — **Упира́ясь** = о́пором.

Упи́систый = д. **Уби́ристый** (про писання).

Упи́сывать, уписа́ть, ся = 1. у(в)пи́сувати, у(в)писа́ти, ся. С. Ш. — Уписав все ва однім боцї. — Усе не вписало ся на однім листу.

2. д. **Умина́ть**.

Упи́тывать, упита́ть, ся = годува́ти, одгодо́вувати, угодо́вувати (С. Ш.), сити́ти, насича́ти, одгодува́ти, угодува́ти, ся. — **Упи́танный** = годо́ваний, одгодо́ваний. — А на апостолськім престолї чернець годований сидить. К. Ш.

Упи́ть, ся = д. **Упива́ть, ся**.

Упи́хивать, упиха́ть, упихну́ть = у(в)пихати, у(в)пихну́ти, упхну́ти, повпиха́ти.

Упи́чкать = обгодува́ти, загодува́ти. — Обгодували дитину.

Упла́кать = ви́плакати.

Упла́та = упла́та (С. Ш.), запла́та (С. Л.), частини — ви́плат, ви́плата, остання — поквитова́ння. — У нас при людях було поквитовання, а він знову править гроші. Кн.

Упла́чивать, уплати́ть = 1. лата́ти, залата́ти, полата́ти. — Залатав свиту.

2. упла́чувати (С. Ш.), випла́чувати, уплати́ти (С. Ш.), ви́платити.

Уплета́ть, уплесть, уплести́, ся = 1. уплїтати (С. Ш.), виплїта́ти, уплести́ (С. Ш.), ви́плести, ся. — Батога з піску не уплетеш. н. пр. — Що з усяких квіток вінки виплїтала. и. п.

2. д. **Улепётывать**.

3. д. **Умина́ть**.

Уплыва́ть, уплы́ть = уплива́ти, уплисти́, уплинути.

Упова́ніе = надія.

Упова́тельно = мо́жна сподіва́ти ся, єсть надія.

Упова́ть = упова́ти (С. Ш.), надіяти ся, сподіва́ти ся (С. Л.), покла́дати, ма́ти надію. — Тепер опріч Бога нї на кого не уповаю. Кн.

Уподобле́ніе = уподо́блення (С. Ш.), порівня́ння.

Уподобля́ть, уподо́бить, ся = уподобля́ти, рівня́ти, уподо́бити, ся (С. Ш.), приподо́бити, ся, прирівня́ти. — **У. дѣтямъ** = ма́лити ся, малїти. — **У. ба́бѣ** = оба́бити ся.

Упоева́ть, упо́йть = д. **Упа́ивать.**

Упое́ніе = 1. упо́ювання, напова́ння.

2. уноше́ння (С. Ш.), упое́ння; зала́сся.

Упоённый = спъянїлий, упо́єний (С. Ш.).

Упойтельный = 1. пъянки́й, пъянкова́тий (д. **Опъяня́ющій**).

2. упивни́й, зала́сний. — Упивні гуки його скрипки чарували людей. Кн. — Козак та воля — заласна доля. н. пр.

Упои́ть, ся = д. **Упа́ивать, ся.**

Упокое́ніе, упоко́й = 1. упоки́й (С. Ш.), споки́й. — З упокоєм хлїба-соли уживати. н. д. — За дурною головою нема потам упокою. н. пр.

2. упоко́й. — Почав за здравие, а звів за упокой. н. пр.

Упокоева́ть, упоко́ить, ся = упоко́ювати, упоко́їти, ся (С. Ш.), спочи́ти, опочи́ти.

Уползáть, уползти́ = д. **Упа́лзывать.**

Уполномо́ченіе = уповновла́щення. С. Ш.

Уполномо́ченный = повномо́чний, повномо́чник. С. Жел.

Уполномо́чить = уповномо́чити, уповнова́стити (С. Ш.), упова́жнити.

Уполовля́ть, уполови́ть = надполови́нювати, надполови́нити.

Уполо́вникъ = ополо́ник. С. Л. (д. **Ло́жка.**)

Упо́лъ = шумови́на (на страві).

Упомина́ніе = спо́ми́нка, зга́дка, упо́минка (С. Ш.).

Упомина́ть, упомяну́ть = зга́дувати (С. Л.), згада́ти (С. Л.), нагада́ти, поменува́ти, поменя́ти, наменя́ти. С. Л.

Упо́мнить = упамъята́ти (С. Ш,), запамъята́ти.

Упома́нутый = зга́даний.

Упомяну́ть = д. **Упомина́ть.**

Упо́рка = підпо́ра, підпі́рка і д. **Опо́ра** і **Подпо́ра 1.**

Упо́рливый = д. **Упо́рный.**

Упо́рность = д. **Упо́рство.**

Упо́рный, но = 1. супроти́вний, проти́вний. — Пр. д. під сл. **Проти́вный 1.**

2. у(в)пе́ртий (С. Л. Ш.), упі́ристий (С. Л. Ш.), упа́ртий (С. Ш.), упі́рний (С. Ш.), норови́стий, впина́стий, огу́рний, завзя́тий, запе́клий (С. Л.), упе́рто, завзя́то. — Упертий гірше свині. н. пр. — Упартий, як цап. н. пр.

Упо́рство = у(в)пе́ртість, упо́рність (С. Ш.), огу́рство (С. З.), огу́рність (С. З.), завзя́ття (С. Л.), запе́клість. — Аби без огурства зробили. Маркович. С. З.

Упо́рствовать = упіра́ти ся, огура́ти ся (С. З.), завзя́ти ся, нем стоя́ти, пра́вити своє́. — Щоб козак в військо ходити не огуряв ся. С. З.

Упорха́ть, упорхну́ть = д. **Спа́рхивать.**

Упо́ръ = 1. упір. С. Ш.

2. підпо́ра, су́пор. — Паркан похилив ся був, так ми супори дали. Кн.

Упоря́дочить = у(в)порядкува́ти (С. Ш.), у(в)поряди́ти, вряди́ти, роспорядкува́ти, роспоряди́ти, улаштува́ти. — Школа була добре улаштована. Кн.

Употреби́тельность = ужи́ваність, ужи́точність. С. Ш.

Употреби́тельный = ужи́вний, ужи́тний, ужи́точний. С. Ш.

Употребле́ніе = у(в)жива́ння (С. Л. Ш.), у(в)жи́ток (С. Л. Ш.), ужи́вок (С. Ш.), ужи́ття (С. Ш.), споживáння, пожи́ток (С. Л.), пожиткува́ння. — Ко уживанню на всї потомнї часи. Ст. Л. — Гусла давно вже вийшли з ужитку народнього. З. Боян. — **Бывшій въ употребле́ніи** = у(в)жи́ваний (С. Ш.), зажи́ваний. — Мідень уживаний... Кубків столових не заживаних... К. Ст. Оп.

Употребля́ть, употреби́ть, ся = у(в)жива́ти, ся (С. Л. Ш.), поживáти, споживáти, поживля́ти, заживáти, ся, у(в)жи́ти, ся (С. Л. Ш.), пожи́ти, спожи́ти (С. Л.). — Дивують ся панки а що козаки вживають, вживають вони щуку рибаху ще й саламаху з водою. н. п. — Не вживав він і табаки і не пив горілки. Макар. — Які родові прозвища уживають ся найчастїйше? Ег. зб. — В письменстві і в церкві книжники уживали церковно-славянської мови. Бар. О. — Слово гусли уживало ся, як загальна збірна назва струнних струментів. З. Боян. — Гербів шляхетних собі вживати не має. Ст. Л. — Заживай, Федьку, то хрін то редьку. н. пр. — Треба постити од полунощі, нїчого не заживаючи. Б. Н. — Поживляйте ж, будь ласко, на добре здоровля. Лев. В. — Наша панї велика, зарубала индика, сама пожила і нам не дала. н. п. — **Употреби́ть съ по́льзой** = спожиткува́ти. — **Употребля́емый** = д. **Употреби́тельный.**

Упо́тчевать, ся = вчастува́ти, начастува́ти, ся.

Употѣть = у(в)потїти, спітнїти, упріти. — Поки не упріти, поти не уміти. н. пр.

Управи́тель, ница = управи́тель, ка (С. Ш.), дому — клю́шник, ця (Кр.).

Управи́тельша = управи́телька. С. Ш.

Упра́вить = д. **Управля́ть.**

Управле́ніе = 1. правува́ння, упра́вство (С. Ш.), керува́ння, ору́дування. 2. упра́ва, уря́д.

Управля́ть, упра́вить, ся = 1. пра́вити (С. Л.), управля́ти (С. Ш.), заправля́ти (С. Л.), правува́ти, ору́дувати (С. Л.), керува́ти (С. Л.), кермува́ти, ряди́ти, порядкува́ти, управува́ти (С. Ш.), справува́ти, суднoм — стерни́ти, танцями — вести́ тане́ць. — Добрами Енгельгарда правив тоді Дмитренко. Кн. — Судило ся, що хлопъята правили людьми дорослими. Кн. — Він корабель управує. С. Ш. — Всїм дїлом він орудує. н. к. — Тиж сотворив мене, так і орудуй мною! Куди звелиш іти — піду я за тобою. Гул. Ар. — Орудувала нею, як наймичкою. Лев. — Пливуть собі сьпіваючи, море вітер чує, попереду Гамалїя байдаком керує. К. Ш. — Коня керують уздом, а чоловіка словом. н. пр. — Чоловік мислить, а Бог керує. н. пр. — Не всїм дано всее знати і речами керувати. Мазепа. — Щоб справами чужими кермувати, дарма, що про свої не вмію добре дбати. К. Д. Ж. — Нехай повного ледачий віку не звікує, нехай иньший замість його в радї порядкує. К. П. — Він перестав слухати батька, а батькові хотїлось порядкувати. Лев. — Архимандрит повинен рядити монастирем своїм. Б. Н.

2. управля́ти ся, справля́ти ся, по́рати ся, впоряжа́ти ся, упра́вити ся (С. Ш.), спра́вити ся (С. Л.), у(в)по́рати ся (С. Л. Ш.), попо́рати ся, обробити ся (Кр.). — Управивсь, як з сїном в годину. н. пр. — Ото жінка усе понаготовлювала, упоралась, та й пішла. н. к. — А коло печі порають ся неья та ладять страву. Федь. — Скоро почала ся осїнь, скоро впорав ся дїд з оранкою, зараз і... Кн. — Не легко було йому впоратись з магнатами. Бар. О. — Стара моя вже впоралась: у хатї прибрала... Баз. — Хоч і не рано, та вже обробив ся. Кр.

Упражне́ніе = робо́та, дїло, працюва́ння, по́рання, впра́ва (С. Жел.). — Щоденне працювання привчало око брати саме в линїю. Кн.

Упражня́ть, ся = займа́ти, ся (чим), працюва́ти (над чим). — **У. въ чте́ніе** = займа́ти ся чита́нням.

Упразднéніе = скасува́ння, знесе́ння.

Упразднять, упразднить = касува́ти, скасува́ти.

Упра́шиваніе = прохáння, припро́ха. — В гостях всього було доволї, а припрохи — нї трохи. н. пр.

Упра́шивать, упроси́ть, ся = упро́ху-(шу)вати (С. Ш.), у(в)проси́ти, ся (С. Ш.), упроха́ти, ся, підпроха́ти, благáти, у-(в)благáти. — Упросились злиднї на три днї, та й досї не збудемось. н. пр. — Ішов пізно і впрохав ся ночувати до чоловіка. н. о. Грінч. — Він і підпрохав їх, щоб його впустили. Кр. — Лизогуб благав Шевченка не брати з собою паперів. Кн.

Упрежда́ть, упреди́ть = д. **Предвaря́ть.**

Упрека́ть, упрекну́ть = дорiка́ти, докоря́ти (С. Л.), допрiка́ти (С. Л.), урiка́ти (С. Л.), корúти (кого), нарiка́ти (на кого), випiка́ти, вимовля́ти, закида́ти (кому), допрiкну́ти, урiкну́ти. — Лаврін докоряє її, що вона покинула його. Лев. — Невісткою своєю випікаєш мінї очі. Лев.

Упрёкъ = докір (С. З. Л.), допрік (С. Л.), нарiка́ння, випiка́ння, дога́на, ви́мовка, за́кид. — Гіркими сам себе докорами картав, докори жінчині своїми домовляв. К. Д. Ж. — Свекрушин докір полетїв проз її вуха. Лев. — Вона не скрикнула й разу, а глянула на їх, докір нїмий у очах був. Грінч. — Він був лицарь без догани, учись у його. Пч. О. — А в черницях добре жити, легенько робити, тільки серденьку догана, що в чорнім ходити. н. п. — Кожний день терплю випікання. н. о.

Упрёчный = докірливий і д. **Укори́зненный 2.**

Упроси́ть, ся = д. **Упра́шивать, ся.**

Упрости́ть = д. **Упро́щивать.**

Упро́чивать, упро́чить = забезпечáти, убезпечáти (С. Ш.), забезпéчити.

Упро́щивать, упрости́ть, ся = робúти, зробúти простїшим.

Упру́гій = тугúй, пружúнистий, напру́гий.

Упру́гость = напру́га.

Упру́живать, упруди́ть = гатúти, тамува́ти, загатúти, утамува́ти (С. Ш.).

Упры́гаться = наскака́ти ся, настриба́ти ся, у(в)хе́кати ся, підтопта́ти ся, приста́ти.

Упры́гивать, упрыгну́ть = уска́кувати, ускака́ти, ускакну́ти. С. Ш.

Упры́скивать, упры́скать = бри́зкати, побри́зкати.

Упрѣва́ть, упрѣть = упрiва́ти, упрiти (С. Ш.), про кілько — повпрiва́ти.

Упрягáть, упрáчь = у(в)прягáти, у(в)прягти́, повпрягáти.

Упря́жка = 1. д. **У'пряжь.**

2. перегóн (між станциями, що перебігають одними кіньми).

У'пряжь = у́праж, у́пряж (С. Ш.), запря́г.

Упря́мець = упéртий, у(в)бóїще. — Вбоїще таке, що ти йому що хоч.

Упря́миться, заупря́миться = упірáти ся, спірáти ся (С. Л.), опірáти ся, спинáти ся (С. Л.), опинáти ся, змагáти ся (С. Л.), норовúти ся, комезúти ся, єрепенúти ся, огуряти ся, упéрти ся, закомезúти ся, затя́ти ся, затнýти ся. — Його ведуть, а він ще й опинається ся. н. пр. — Д. ще під сл. **Упóрствовать** і **Заупóрствовать.**

Упря́мство = у(в)пéртість, впор, огýрність, огýрство. — Що нам робить, щоб побороть упертість брата. К. С.

Упря́мствовать = д. **Упря́миться.**

Упря́мый = у(в)пéртий (С. Ш.), норовúстий, нарóчистий і д. **Упóрный 2.** — Вперта коза вовку користь. н. пр. — Як моя жінка втопить ся, то глядіть її проти води, бо вона дуже уперта. н. пр.

Упря́тывать, упря́тать =ховáти, заховáти. — **У. въ тюрьмý** = засадúти, запакувáти в тюрмý.

Упря́чь, ся = д. **Упрягáть, ся.**

Упускáть, упустúть = у(в)пускáти, випускáти, у(в)пустúти, вúпустити; пропускáти, пропустúти. — Ой як упустила із рук голубонька, та уже й не піймаю. н. п. — Не впусти рака з рота. н. пр. — **У. изъ вúду** = спускáти з óка. — Не треба спускати з ока і вагу економічну. Кн.

У'пускъ = д. **Упущéніе.**

Упýтывать, упýтать, ся = заплýтувати, заплýтати, ся.

Упущéніе =ýпуск, прóпуск; занедбáння.

Упыръ = 1. д. **Упря́мець.**

2. упúр, упúрь, упиря́ка. С. Ш. — Упирь непевний — всїм відьмам родич кревний. н. пр.

Ура́ = ура́, гура́! С. Ш.

Уравнéніе = рівня́ння, зрівня́ння.

Ура́внивать = 1. (**уровня́ть**) — рíвняти, вирíвнювати, вúрівняти, зрівня́ти, урівня́ти (С. Ш.). — Заказує, щоб шляхи рівняли. К. Х.

2. (**уравня́ть**) — рівня́ти, зрівня́ти, прирівня́ти, порівня́ти.

Уравновѣшивать, уравновѣсить = рівнова́жити, зрівнова́жити.

Ураганъ = ураган (С. Ш.), хуртóвúна (С. З. Жел.), бóрвій (С. Ш.), бóрва (С. З. Ш.), шурубýра. — І повіє ураган холодний і занесе піском, снїгом курінь, мою хату. К. Ш. — Реве, свище хуртовина. К. Ш. — Схопила ся шурубура і стіжечок із вернула. н. п.

Уразумѣвáть, уразумѣ́ть = розумíти, зрозумíти, вúрозумíти, врозумíти, збагнýти (Ос. С. З.), не скоро — утóропати, учóвпати, учовпти́ (С. Ш.), вшолóпати, розшолóпати. — Хто вирозуміє думку сих віршів. Кн. — Хто збагнув таємницю людського життя. К. Х.

Урванéцъ = д. **Сорванéцъ.**

Урвáть = д. **Урывáть.**

Урегулúровать = уладнáти, управúльнúти. С. Ш.

Урезóнить = умóвити, урезóнити.

Урúльникъ = урúнáль, нічнúй гóрщик, щúнник (С. Пар.), сцяч.

Урúна = сеч, щúни (С. Жел.) і д. **Мочá.**

Урúнный = мочéвий (С. Жел.), сечнúй, сикли́новий.

У'ровень = 1. грунтвáга, середвáга (д. **Ватерпáсъ**); шмúга.

2. рівень. — Площина доволї висока над рівень морську. Кн. — **Въ у́ровень, на однóмъ у́ровнѣ** = в рівні, в рівень (С. Л.), на однíй мірі. — В рівень з берегами. С. Л. — **Въ у́ровень съ краями** = вщерть (Ман.), ущéрть (С. Ш.), устрúх, налитий або насипаний — щертовúй.

Уровня́ть = д. **Ура́внивать.**

Уродúна = мацапýра. С. З.

Уродúть, ся = д. **Урожáть, ся.**

Уродли́вый = виродли́вий, уродúвий (С. Ш.), почвáрний (С. Фр.); бридкúй.

Уродóвать, изуродовать = калїчити, нівечити, казúти, скалїчити, знівечити. Пр. д. під сл. **Изуродовать.**

Урóдъ = у́род (С. Ш. Жел.), вúрод, вúродок (С. З. Л.), див; мацапýра (С. З.). — Породила мама як у́рода. С. Ш. — В семъї не без виродка. н. пр.

Урожáй = у(в)рожáй (С Ш.), урóд (Ніс). — Не вважай на врожай, сій жито — хлїб буде. н. пр.

Урожáйный = у(в)рожáйний (С. Л. Ш.), рожáйний, уродли́вий (С. Ш.), зарóдливий (С. Л.), хлїбний. — Лани мої уродливі. н. п.

Урожáть, уродúть, ся = родúти, у(в)родúти, ся (С. Ш.), ізродúти, підродúти. — Виори мілко, посїй рідко, то й уродить

дїдько. н. пр. — Слїпий уродив ся, слїпий і згинеш. н. п. — **Уроди́лся въ отца́** = вда́в ся в ба́тька.

Урождённый = ро́жений (С. Л.), ро́дже-ний, ро́дом.

Уроже́нецъ, уроже́нка = ро́дже́нець, роджéнка, ро́дом. — Та він з дїдів, з прадїдів роденець харьківської губернії. — Вона родом з Полтави.

Уро́къ = 1. уро́к (С. Ш.), робо́та (на призначений час).

2. нау́ка. — Се тобі наука: не ходи без дрюка. н. пр.

3. уро́ки. С. Ш. — Тьфу! уроки на сороки, а помисли на коромисли. н. зам.

Урони́ть = д. **Рони́ть.**

Уро́нъ = шко́да, стра́та і д. **У'быль.**

Уросто́ть, урости́ = виросто́ти, перероста́ти, ви́рости, перерости́.

Уро́чить = 1. (**изуро́чить**) — уро́чити (С. Ш.), навро́чити і д. **Изуро́чивать** і **Сгла́зить.**

2. (**пріуро́чить**) д. **Приспособля́ть.**

Уро́чище = у(в)ро́чище. С. Л. Ш.

Уро́чливый = урічли́вий. — Урічливі очі. С. Ш.

Уро́чный = призна́чений.

Уруба́ть, уруби́ть = одру́бувати, одруба́ти, одтя́ти.

Урча́ніе = бурча́ння, буркотня́, гурки́т, гуркотня́.

Урча́ть = бурча́ти, гурча́ти.

Урыва́ть, урва́ть = ури́вати, одри́вати, урва́ти (С. Ш.), одірва́ти. — Урвав вишень. С. Ш.

Урывка, у виразї: **урывками** = ури́вцем (С. Ш.), прихапцем (С. Л.), прихватком, прихідцями.

Урывокъ = ури́вок (С. Ш.), обри́вок.

Урывочный = ури́вковий.

Урывчивый = д. **Де́рзкій** і **На́глый.**

Урѣзывать, урѣзать = 1. одрізувати, надкра́ювати, одрізати, урізати (С. Ш.), вкра́яти, багато — одбатува́ти. — Одбатував скибу хлїба.

2. утну́ти, ушква́рити. — З кишені витягнув сопілку, та як утне московського бичка. Гр. — А мороз як ушкварить. н. п.

Уряжа́ть, урядить = 1. уряжа́ти (С. Ш.), порядкува́ти, урядити (С. Ш.), роспорядкува́ти.

2. виряжа́ти, ви́рядити. — Виряжала мати дочку в чужу стороночку. н. к.

Уса́дебный = селидебний. — **У. земля́** = ґрунт, ґрунт, плець (Хар.).

Усади́ть = д. **Уса́живать.**

Уса́дка = сажа́ння.

Уса́дьба = селитьба (С. З. Л.), осе́ля (С. Л.), сади́ба (С. Л.), оса́да (Ос.), оби́йстя (С. Л.), посїлля, помістя. — Приїхали до селитьби Прокопа Шевченка. Кн. — Нема в його нї оселї, нї ставу. К. Ш.

Уса́дьбенный = д. **Уса́дебный.**

Уса́живать, усади́ть, ся = 1. садови́ти (С. Л.), посадови́ти, порозса́жувати, розса́жувати ся, мости́ти ся, усадови́ти ся, посїля́ти, усїсти ся. Посадовив гостей. — Гостей багато — де їх садовити. С. Л. Нема де й усадовитись! Ну, та вже якось посїдаєте. Кр.

2. засáжувати, засади́ти, усади́ти (С. Ш.), позаса́жувати. — Засадив сад березами.

Уса́ливать, уса́лить, ся = наса́лювати, наса́лити, наялю́зити, насмальцюва́ти.

2. д. **Заса́ливать.**

Уса́стый, уса́тый = уса́тий. С. Ш.

Уса́чъ = 1. уса́ч (С. Ш.), прудúвус. С. З.

2. ком. Cerambrix — скрипу́н. коза́к (С. Жел.). — У скрипунів вуси такі довгі, що иноді вдвоє або втроє більші усього тїла. Ст. О.

Усва́ивать, усво́ивать, усвоя́ть, усво́ить, ся = присво́ювати, присво́їти, взя́ти собі; перейма́ти, перея́ти. — Аби почула яку пісню, зараз перейме її голос. Кн. — **У. нравъ** = взя́ти нату́ру.

Усе́рдіе = щи́рість, пи́льність (С. З.), ре́мство.

Усе́рдный, но = щи́рий (С. З.), запопа́дний, чепки́й, щи́ро, пи́льно (С. Л.). — Щиро узяв ся за дїло. С. Л. — Жінка дуже господарна та запопадна. Фр.

Усе́рдствовать, поусе́рдствовать = щирува́ти, пильнува́ти, припильнува́ти. — Так пильнує коло роботи, що й не розгинаєть ся. Лев. — Нумо, нумо — припильнуймо! н. п.

Уси́дчивый = уси́дливий (С. Ш.), уси́дний (С. Ш.), посидю́чий. С. Л.

Усидѣть, ся = у(в)си́дїти. С. Ш.

У'сикъ = у́сик, ву́сик, усо́к, вусо́к. — В кого чорний усок, тому й рибки кусок. н. п.

Успле́ніе = у(в)си́лення, зміцне́ння.

Уси́ливать, уси́лить, ся = 1 всиля́ти, додава́ти си́ли, зміцня́ти, підси́лити, всі́лити, всиля́ти ся, ду́жчати, сильнїшати, міцнїти, міцнїшати, всильнїти, поду́жчати і т. д. — Всильнів так Мазепа, не може царь битись з ним. н. о.

2. силкува́ти ся (С. З.), си́лувати ся, змага́ти ся, намага́ти ся, посилкува́ти ся (С. З.), помоцюва́ти ся і д. **Си́литься.**

— Соломія силкувалась заснути, а сон її не брав. Лев. — Не пустуй, моя голубко, не силкуйсь мене сьмішить. Мова. — Не силкуй ся марно, тільки натомиш ся, а не піднїмеш. Кн. — Яких мук зазнав Шевченко, доки силкували ся зробити з його „брáвого“ салдата. Кн.

Уси́ліе = силкува́ння (С. Л.), си́лування (С. Л.), змага́ння (С. Л.), поту́га, нату́га. — Ще одно силкування — і він витяг її на берег. Кн. — **У. употребля́ть** = д. **Уси́ливаться 2.**

Уси́локъ = дужа́к і д. **Сила́чъ.**

Уси́льно = притьмо́м, нату́жне. — Притьмом намагаєть ся.

Уси́льный = усило́вний. — Усиловний догляд за товаром. Кн.

Ускáкивать, ускакáть, ускакнýть = уска́кувати, ускака́ти (С. Ш.), поскака́ти.

Ускáльзывать, ускользнýть = вислиза́ти, ви́слизнути, ви́склизнути (С. Л.), ви́порснути (Ос. С. Л.), ви́хопити ся (С. Л.), вхитну́ти ся.

Ускоре́ніе = приско́рення.

Ускорённый = приско́рений.

Ускоря́ть, ускори́ть, ся = ско́рити, прискоря́ти, приско́рити, поско́рити, ся (С. Л.). — Прошу суддю, щоб прискорив мою справу. Кн.

Ускочи́ть = ви́скочити, відско́чити.

Услáда = д. **Услажде́ніе.**

Усладúтельный = соло́дкий.

Услаждáть, усладúть, ся = у(в)соло́джувати, у(в)солоди́ти, ся (С. Ш.), осолоди́ти (С. Л.). — Вволи тепер мою сердешну волю, усолоди гірку самітну долю. К. Б. — Усолодив ся, як червяк у хрінї. н. пр. — Чим же я вас нагорожу, ваші труди осоложу? н. п.

Услажде́ніе = усоло́да, осоло́да (С. Л.), втїха. — Не сказано ваблячи очі і поючи душу тихою усолодою. Скл.

Услáть = д. **Усылáть.**

Услáщивать, усластúть, ся = д. **Подслáщивать.**

Усло́віе = умо́ва (С. Л. Ш.), вмо́ва, домо́ва, уговóр (С. Ш.), вару́нок, конди́ція, постано́ва, між державами — уклáд (С. Ш.). — Щоб цїлий рік топив пічку з такою умовою, щоб не заглядав у казани. н. к. Грінч. — Слово — не полова; чи забув, яка між нами з тобою умова? Г. Ар.

Усло́вленный = умо́влений (С. Ш.), домо́влений.

Усло́вливаться, усло́виться = у(в)мовля́ти ся (С. Ш.), домовля́ти ся, змовля́ти ся (С. Л.), обмовля́ти ся, годи́ти ся (С. Л.), єдна́ти ся (С. Л.), ладна́ти ся, умо́вити ся (С. Л. Ш.), змо́вити ся (С. Л.), домо́вити ся, згоди́ти ся (С. Л.), угоди́ти ся, погоди́ти ся (С. Л.), поєдна́ти ся. — Так умовились, щоб нїкого не пускать в сад. н. о. Грінч. — Року 1230 Данилові вороги умовили ся звести з сьвіта Данила. Бар. О.

Усло́вность = умо́вність.

Усло́вный, но = умо́вний (С. Л. Ш.), домо́вний, умо́вно, з умо́вою.

Усложня́ть, усложни́ть = утрудня́ти, утрудни́ти. С. Ш.

Услýга = 1. послу́га, послу́жка, услу́га (С. Ж.), услу́жейка, услу́женька (С. Ш.). — Потурбуйтесь, добродїю, на послугу громадї. Ос. — Оце ж тобі, дружка, за твою послужку. н. пр. — Був би тобі у всїм на послузї. Ч. К. — **Услу́гу оказáть** = послужи́ти ся, у послу́зї, в приго́дї ста́ти. 2. д. **Прислу́га.**

Услужéніе = послу́га, слу́жба, на́йми. — Дали йому хлопця в послугу. н. к. — **Поступи́ть въ услужéніе** = пітú в на́йми, нанятись в на́йми. — Та не продамсь я нїкому, в найми не найму ся. К. Ш.

Услýживать, услужи́ть = слугова́ти, у(в)слугóвувати (С. Ш.), прислугóвувати, ся, услу́гувати (С. Ш.), прислугова́ти, у(в)служи́ти, прислужи́ти ся. — Ми громадї прислужим ся. Ос. — Вона нїчого не вміє, ані плаття вигладити, ані догодне вслужити. М. В.

Услýживость = услу́живість, услу́жність (С. Ш.), прислу́жність, догóдливість (С. Л.).

Услýживый = услу́живий, услу́жний (С. Ш.), догóдливий (С. Л.).

Услýжникъ, ца = прислу́жник, ця, послу́жка і д. **Слугá.**

Услыха́ть, услы́шать, ся = почу́ти, ся (С. Л.), вчу́ти (С. Л.), учу́ти (С. Ш.), зачу́ти, дочу́ти, ся (С. Л.), счу́ти, прочу́ти, перечу́ти, ви́слухати, наслу́хати. — Я роскажу тобі, де був, що бачив, що почув. Б. Г. — Чого я турбуюсь — анї злого, нї доброго я вже не почую. К. Ш. — Нехай мене той почує, що в полї ночує. н. п. — Пусти вуха межи люди, то чимало чого учуєш. н. пр. — А четвертий як дочув ся, то і не обідав, запріг коня вороного, та й її одвідав. н. п. — Як се дївка зачула, то й з вулицї майнула. н. п. — Слуги його вчули, що там щось загуркотїло. Грінч. — Є у мене родинонька, далеко від мене, перечули через люди — цурають ся мене. н. п.

— Вислухай нас, Боже, у прозьбах щирих, у молитвах, нас бідних невольників. н. д.

Услы́шаніе, у виразї: „**во услы́шаніе**“ = го́лосно, щоб усї почу́ли, на всю ха́ту.

Усма́триваніе = вбача́ння.

Усма́тривать, усмотрѣ́ть, ся = у(в)бача́ти, ся (С. Л. Ос. Ш.), вздрівáти, ся, у(в)ба́чити (С. Л. Ш.), поба́чити (С. Л.), у(в)здрі́ти (С. Ш.), угле́дїти (С. Л. Ш.), угля́дїти (С. Ш.), угля́нути (С. Ш.), назі́рити, наздрі́ти, нагле́дїти, наглядїти, нагля́нути, постерегти́ (С. Л.), встерегти́ (С. Л.). — Сизокрилий орле, високо лїтаєш, чи ти мого сина Івана у вічі вбачаєш? н. п. — Повинна вбачати мету — задля чого що робить ся Лев. В. — У тім дїлї вбачаєть ся щось не добре. С. Л. — Там простора і прибрата уздрівається їй хата. Мова.

Усмире́ніе = усмире́ння, гамува́ння (С. Л.), у(в)гамува́ння.

Усмири́тель, ница = усмири́тель, ка.

Усмиря́ть, усмири́ть, ся = усмиря́ти (С. Ш.), ускромля́ти (С. Ш.), поскромля́ти (С. Л.), гамува́ти (С. Л.), тихомирити, припина́ти, ся, усмири́ти, ся (С. Ш.), поскроми́ти (С. Л.), у(в)гамува́ти (С. Л.), у(в)тихоми́рити, припини́ти, ся, угóвтати (С. Ш.), прибóркати, притúшити, отúшити, прикóськати, укóськати (С. Ш.). — Думав шляхту приборкати. К. Ш.

Усмотрѣ́ніе = ро́згляд, по́гляд, ро́зсуд. — **Дѣ́лайте по своему́ усмотрѣ́нію** = робі́ть, як самі́ зна́єте, як вам здає́ть ся кра́щим, робіть по своїй во́лї, по своїй уподо́бі. — **Передаю́ на ва́ше усмотрѣ́ніе** = здаю́сь на ва́шу ду́мку, віддаю́ на ваш ро́зсуд.

Усмотрѣ́ть = д. **Усма́тривать.**

Усмѣха́ться, усмѣхну́ться = усьміха́ти ся, усьмі́шкувати ся (С. Ш.), осьміха́ти ся, осьмі́шкувати ся, усьміхну́ти ся (С. Ш.). — Припічок усьміхаєть ся, кораваю сподіваєть ся. н. п.

Усмѣ́шка = усьмі́шка (С. Ш.), у́сьміх (С. Ш.), всьмі́шка, о́сьміх, ухмі́лка. — З веселим виглядом, з щирим осьміхом. Лев. В.

Усну́ть = засну́ти, трошки — здріма́ти (Ос.), про кількох — поснýти (С. Л.).

Усо́бица = усо́биця (С. Ш.), чва́ра, ко́лот, колотне́ча. — Козак не боїть ся ні хмари, ні чвари. н. пр. — Росказали кобзарі нам про войни і чвари, про тяжкее лихолїття, про лютиї кари. К. Ш. — Як тільки Ярослав закрив очі, зараз почалась колотнеча між його синами. Лев. (Д. **Междоусо́біе**).

Усовершéнствоваться (**въ пѣ́ніи, въ та́нцахъ** = ви́сьпівати ся, ви́танцювати ся.

Усо́въ = д. **Суетли́вый.**

Усо́вывать, усова́ть = усува́ти (С. Ш.), всува́ти, у(в)су́нути.

Усо́вѣщевать, усо́вѣстить, ся = умовля́ти, умо́вити, усо́вістити, ся (С. Ш.), всамобо́жити. — Ой синочку мій, усовісти ся. н. п. — Отець Гаврило всамобожив їх зглянути ся на наше сирітство. Кн.

Усоли́ть, ся, усолѣ́ть = всоли́ти, ся, просоли́ти.

Усо́пшій, ая = поки́йний, поки́йник, ця, небі́жчик (С. Ж.).

Усо́хлый = сухи́й, всо́хлий, ви́сохлий.

Усо́хнуть = д. **Усыха́ть.**

Успéніе = смерть, сконáння. — **У. Пресвятыя́ Богоро́дицы** (15. Серпня) — Пе́рша Пречи́ста. (Д. під сл. **Пра́здникъ.**)

Успéнскій = належáчий до сьвя́та Пречи́стої. — **У. постъ** = Спáсівка.

Успокоéніе = заспокоéння, спóкій, впóкій, гамува́ння, спочúнок, супочúнок.

Успокóивать, успокóить, ся = успокóювати (С. Ш.), заспокóювати, впокóювати, гамува́ти, у(в)тихоми́рювати, успокóїти, ся (С. Ш.), заспокóїти, ся (С. Л.), у(в)гамува́ти, ся, у(в)тихоми́рити, ся, після гнїву — відхóдити, відíйти́, про вітер — ущýхнути. — Стрівожена молодиця заспокоює мене, радить підождати. Кн. — Еней сподарь, посумувавши, насилу трохи вгамувавсь. Кот. — Угамуй ся, не турбуй ся, марне не томи ся. Макар. — Буду пити та гуляти, буду серце гамувати. Ал. Скл. — — Не втихомирилась душа сумуе і плаче. К. Ш. — **Успокóивающійся скóро** = відхíдливий.

Успокойтельный = заспокóюючий.

Успособля́ть, успособи́ть = д. **Приспособля́ть.**

Успѣва́ть, успѣ́ть = у(в)співа́ти (С. Ш.), поспіва́ти, у(в)стига́ти, поступа́ти, у(в)спíти (С. Л. Ш.), поспíти (С. Л.), устúгнути (С. Ш.), встúгти (С. Л.), вскура́ти (С. Л.), здола́ти. — Поспівав перечитати четверту заповідь. Кн. — Гостї ще не встигли оглянути горнички, а Д. заклопотав ся вже за закуску. Лев. В. — Олена поралась коло печі, хапаючись, щоб устигти на пору з вечерою. Кон. — Не встиг хлопець вернути ся з пивниці до хати, приїхали козаченьки Саву грабувати. н. п. — Не устигнув козак Нечай на коника сїсти,

оглянеть ся позад себе, а вже Ляхи в містї. н. п. — Проти турецкої сили нїчого не вскурали. І так нїчого не вскуравши, назад повернули. Л. С. — Нїчого не вскурав, скільки не бив ся. С. Л.

Успѣхъ = по́спіх, успі́х (С. Ш.), до́спіх, по́ступ. — Багато спіху, та мало поспіху. н. пр. — А в дїлї все нема доспіху, куди не глянеш — все не те. Мет. — **Дай Богъ успѣха** = щасти́ Бо́же, помога́й-бі, Бо́же поможи́.

Успѣшность = успі́шність. С. Ш.

Успѣшный, но = успі́шний (С. Ш.), но, спі́рний, но, погіншливий, во. — Хоч би воно йшло погіншливо, а то полем, полем, а воно мов і не сяпав. Ман. — **Успѣшнѣе** = спірнїше, поступнїше. — Поступнїше по товстому вишивати. Полт

Уста́ = уста́ (С. Ш.), вуста́, у́стка, у́стоньки. С. Ш. — В кого в руках, в того і в устах. н. пр. — Анї пари з уст! н. пр. — Шкода моїх красних усток. н. п. — Закрили ся карі очі й устоньки мої. н. п. — **Заградѝть уста́** = заціпити, зацїткати.

Устава́ть, уста́ть = томи́ти ся, утомля́ти ся, у(в)томи́ги ся (С. Ш. Л.), притоми́ти ся, натоми́ти ся, вмори́ти ся, угóвтати ся (С. Ш.), наробѝти ся, напорати ся, у(в)хе́кати ся, намо́няти ся, намордува́ти ся, знемогти́ ся, потоми́ти ся, ходячи, бігаючи — приста́ти, перебі́гати ся, начвала́ти ся, нату́пати ся, нату́пкати ся, підтопта́ти ся, підбѝти ся, чупри́ну нагрі́ти, танцюючи — угопцюва́ти ся, дригаючи — удри́гати ся. — Сирота втомив ся, на тин похилив ся, а люди говорять: він мабуть упив ся. н. п. — Притомив ся од далекої дороги. Грінч. н о.

Устáвливать, уставля́ть, устáвить = 1. у(в)ставля́ти (С. Ш.), розставля́ти, уста́вити, розста́вити, ся.

2. установля́ти, установи́ти. С. Ш. — Своєї цїни не установиш. С. Ш.

3. **Уста́вить глаза́** = встроми́ти, вліпи́ти о́чі, вітріщитись (С. Л.). — Стоявъ, встромивши очі в ланок. Кн.

Уста́въ = уста́в (С. З. Ш.), уста́ва (С. Ш.), установа (С. Ш.), стату́т, ре́гула. — Описано в тій уставі о волоках. С. З. — Не то для тебе, і задля рідного батька не зміню своєї регули. О. Ст.

Устáивать, устоя́ть, ся = 1. стоя́ти, трима́ти ся, обставáти, устоя́ти (С. Ш.), усопротивля́ти ся. — Там сила вража не устоїть. Кот. — Обставати за свої права. Кн. — Не здавайсь, за своє усопротивляй ся. Кн.

2. відсто́ювати, ся, осїда́ти, ссїда́ти ся, відстоя́ти ся, осїсти. — Гуща осїла. — Дом ще ссяде ся. Кр.

Уста́лость = у(в)то́ма, уста́нок. С. Ш. — Утомилась би Маръяна — утоми не чує. К. Ш. — Мене пр няло теплом, утома відізвалась — я заснув. Фр. — Довго ще балакав, шуткував, якось і втома його не приборкала. Ос. — Анї вгаву, анї втоми мінї немає. Мир. О.

Устало́й, уста́лый = у(в)то́млений, сто́млений, від ходнї, клопіт — підби́тий, підби́тий, підто́птаний, від працї тяжко — знемо́жений, змордо́ваний, трудни́й. — Олександро стомлений, але й задоволений своїми клопотами. Лев. В.

У́сталь = д. **Уста́лость**. — **Безъ у́стали** = без уста́нку (С. Ш.), невто́мно (С. З.), без уга́ву. — А музики без устанку грали зранку і до ранку. Ал.

Устана́вливать, установи́ть, ся = установля́ти (С. Ш.), ста́вити, уставля́ти, установи́ти, уставува́ти, уста́вити, ся (С. Ш.). — Уставляти суд. С. З. — Теж уставуєм іж в позвах не мають писати речей дотькливих. Ст. Л. — **У. поря́докъ** = у(в)ряди́ти, у(в)порядкува́ти.

Установи́тель = д. **Учреди́тель**.

Установа́ = уставля́ння.

Установле́ніе = у(в)стано́ва. С. Ш. — Але у нас межи Гуцулами уже раз така установа, то й нїхто її не переіначить. Федь.

Устарѣлый, устарѣвшій = стари́й, вда́внений (С. Л.), зада́внений, про чоловіка — приста́ркуватий, підто́птаний.

Устарѣть = приста́ріти ся, зоста́ріти ся, вста́ріти ся, про чоловіка — підтопта́ти ся, про звичаї — вда́внити ся.

Уста́ть = д. **Устава́ть**.

Устерега́ть, устере́чь, ся = 1. спостерега́ти, пильнува́ти, спостерегти́, допильнува́ти.

2. берегти́, уберегти́ (С. Ш.) і д. **Оберега́ть** і **Охраня́ть**.

Устила́ть, устла́ть = устила́ти (С. Ш.), усте́лювати (С. Ш.), вистеля́ти, обстеля́ти, застила́ти, мости́ти, устели́ти (С. Ш.), ви́стелити, застели́ти, засла́ти, ви́мостити. — Устелили церкву шуваром. С. Ш. — Зустрінеш рівнину заслану зелено оксамитовими килимами. Кн.

Усти́лка = 1. устила́ння, вистеля́ння.

2. д. **Пости́лка**.

Усто́й = 1. д. **Сли́вки 1.** 2. в будові — стовп, стоя́н.

Усто́йчивость = ста́лість, сті́йкість. — У кого більше терпіння і стійкости. Кн.

Усто́йчивый = ста́лий, сті́йкий, непохитний. — Сталий в вірі. С. З. — Людей розумних і сталих нам треба. Ч. К. — **У. въ сло́вѣ** = сло́вний.

Устороньe, у виразі: **„на устороньи“** = на убо́чі, на вбі́чці (С. Л.), на о́дшибі, на бе́лебні і д. під сл. **Сторона́.** — **Въ сторонѣ.** — Розумна голова на белебні затишку шукає. н. пр.

Устоя́ть = д. **Уста́ивать.**

Устра́ивать, устро́ивать, устро́ить = устро́ювати (С. Ш.), уряжа́ти, споряжа́ти (С. Л.), впоряжа́ти (С. Л.), справля́ти, порядкува́ти, рештува́ти (С. Л.), устроїти (С. Ш.), урядити (С. Ш.), споряди́ти, у(в)поряди́ти, роспоряди́ти (С. Л.), у(в)порядкува́ти (С. Л. Ш.), роспорядкува́ти, спра́вити, вшикува́ти, ула́годити (С. Л.), уладна́ти, у(в)рештува́ти, улаштувати, ся. — Одправлила панахиди, помин спорядила, і багатим і убогим хлібом угодила. Мак. — Я справила вечерю на ті гроші, що ви вчора дали. Кот. — Свій побит я гадаю ось як улаштувати. Кн.

Устране́ніе = усува́ння.

Устраня́ть, устрани́ть = усува́ти, відсува́ти, відстороня́ти, відпиха́ти, витру́чувати, усу́нути, відсу́нути, відстороня́ти, одіпхну́ти. — Володарі намагались усувати автономію поконвічну. З. Сс. — Усунути дуже шкодливе для господарства посередництво агентів. Л. Н. В. — Щоб усунути з вистави усе, що хоч трохи могло нагадувати про який національний характер. Л. Н. В.

Устраша́ть, устраши́ть, ся = страха́ти ся (С. Л.), страща́ти, страши́ти (С. Л.), застраха́ти, у(о)страхну́ти, ся (С. Ш.), настраши́ти (С. Л.), наляка́ти (С. Л.), ужаха́ти, ужахну́ти, ся (С. Ш.). — Розсердить ся козак на жида і ну його стращать, що скоро прийде час. К. К. — Застрахала його на смерть. Кн. — Ідіть собі сьміло. Старші брати острахнулись, тай зостались, а Іван Царевич пішов. н. к. Ман. — **Устраша́ющій** = страшки́й.

Устраше́ніе = страха́ння.

Устремля́ть, устреми́ть, ся = направля́ти, справля́ти, зверта́ти, поверта́ти, напра́вити, спра́вити, накерува́ти, звернути, поверну́ти, ки́нути ся, полину́ти (С. Л.), пори́нути (С. Л.), шугну́ти, юрбою — гуну́ти (С. Л.). — Коні як понесли, а він і справив їх на забор. — Вовки кинулись за нами. — **У. взоръ** = вступи́ти, встроми́ти, вдиви́ти о́чі. — Кругом подивив ся, встромив очі на могилу, умовк, з'упинив ся. Кон. — І вдивила очі чорні в в небо ясне, миготючее. Мова.

Устрига́ть, устри́чь = устрига́ти, підстрига́ти, устри́гти, підстри́гти.

Устрица, Ostrea edulis = у́стриця (С. Ш.). **У. рѣчна́я** = ско́йка. С. Л.

Устрое́ніе = уря́дження, упорядкува́ння.

Устро́ивать = д. **Устра́ивать.**

Устро́йство = стрій, у́стрій (С. Ш.), спра́ва (С. Л.), справування (С. Жел.), лад, поря́док. — Устрій державний не відповідав інтересам масси. Кн. — Коли такі не однакові народности живуть під одним устроєм державним. Кн. — Князівсько-дружинний устрій упав зараз по татарськім находї. Зап. Груш. — У тім млині добра справа. С. Л.

Устрои́тель = спору́дник. — Двом головним спорудникам унії Терлецькому і Потієві. Бар. О.

Устро́ить = д. **Устра́ивать.**

Уступа́ть, уступи́ть = поступа́ти, ся (С. Л.), уступа́ти (С. Ш.), подава́ти ся, повільня́ти ся, відступа́ти, поступи́ти ся (С. Л.), уступи́ти (С. Ш.) відступи́ти. — Поляки поступають, чого в руках не мають. Самойл. С. З. — **У. про́сьбѣ** = уважа́ти. С. Л.

Усту́пка, усту́покъ = у́ступ (С. Ш.), ві́дступ, посту́пок.

Усту́пчивость = усту́пливість, усту́пчивість. С. Жел. Ш.

Усту́пчивый = усту́пний, усту́пчивий (С. Ш.) і д. **Пода́тливый.**

Усту́пщикъ, ца = усту́пник, ця.

Усту́пъ = усту́п, ла́ва, при́ступок, в скелї — при́скалок, при́скалка. — Цибає з прискалка на прискалок. Кр.

Устыва́ть, устыть = остига́ти, простига́ти, прочаха́ти і д. **Простыва́ть.**

Устыжа́ть, устыди́ть, ся = д. **Пристыжа́ть.**

Устылый = ости́глий, простиглий, проча́хлий.

У'стье = ги́рло (річки), че́люсти (печі). С. З. Л. — Дніпра гирло затопило. К. Ш. — З Дніпрового гирла широкого випливали. К. Ш. — Під челюстями запіканку поставив. С. З.

Усугубля́ть, усугуби́ть = подво́ювати, прибільша́ти і д. **Удва́ивать, Умножа́ть** і **Уси́ливать.**

Усумня́ться, усумни́ться = д. **Сомнѣва́ться.**

Усуша́ть, усуши́ть = вису́шувати, засу́шувати, ви́сушити, засушити, пересуши́ти.

Усчи́тывать, усчита́ть, учéсть = облїчувати, обрахо́вувати, облїчи́ти, обрахува́ти.

Усъ, мн. **усы́** = 1. ус, вус, мн. у́са, у́си (С. Ш.), ву́си (С. Л.), здр. у́сик, усо́к. С. Ш. — Які брови, які вуси пишні. Ст. С. — **Онъ себѣ́ и въ усъ не ду́етъ** = а він і га́дки не ма́є.

2. (у комах і рослин) — у́сик, ву́сик.

Усыла́ть, усла́ть = посила́ти, висила́ти, посла́ти, ви́слати.

Усынови́тель, ница = усинови́тель, ка (хто дитину чужу прийма за свою).

Усыновлéніе = усино́влення (С. Жел.), прийми.

Усыновлённый, ая = прийма́к, чка. — **Сдѣ́латься усыновлённымъ** = у прийми пітй, ста́ти.

Усыновля́ть, усынови́ть = усиновля́ти (С. Жел.), бра́ти у прийми, усинови́ти (С. Жел.), взя́ти у прийми, кількох — повсиновля́ти.

Усыпа́льница = усипа́льня. С. Ж.

Усыпа́ть, усы́пать = 1. посипа́ти, висипа́ти, посйпати, ви́сипати.

2. одсипа́ти, одсйпати.

Усыпа́ть, усну́ть = засипа́ти, засну́ти.

Усыпи́тельный = усипли́вий. С. Ш.

Усыплéніе = усипля́ння.

Усыпля́ть, усыпи́ть = усипля́ти, усипи́ти (С. Ш.), приспа́ти. — Напою її маком, то тим і присплю. Кн.

Усыха́ть, усо́хнуть = у(в)сиха́ти (С. Ш.), усо́хнути (С. Ш.), посхну́ти, про кілько — повсиха́ти. — Були річки — повсихали. н. п. — **Усо́хшій** = усо́хлий. С. Ш.

У'ськать, у́ськнуть = цькува́ти, тю́кати, тюгу́кати, тютю́кати, тю́кнути.

Усѣва́ть, усѣ́ять = засіва́ти, засіяти, посіяти.

Усѣвъ = засів.

Усѣка́ть, усѣ́чь = усіка́ти (С. Ш.), утина́ти (С. Л.), одтина́ти, усікти (С. Ш.), у(в)тя́ти (С. Ш.). — Согрішив козак — утни йому шию, согрішив князь — і йому теж зроби. Б. Х. — Не втне Каїн Абля, бо тупая шабля. н. пр.

Усѣкновéніе = усічéння. — **У. главы́ св. Іоа́нна Крести́теля** = Головосїка (д. під сл. **Пра́вдникъ**).

Усѣ́сть = повсїдати. — Граки повсїдали верби.

Усѣ́сться = д. **Уса́иваться.**

Усѣче́ніе = усічення.

Усѣче́нный = зрізаний, ста́тий, ута́тий (С. Ш.).

Усѣ́чь = д. **Усѣка́ть.**

Усѣ́ять = д. **Усѣва́ть.**

Утаева́ть, ута́ивать, утаи́ть = таїти, ута́ювати (С. Ш.), крити, у(в)таїти, ся, потаїти, укри́ти, на сповіді — попа́ в ре́шетї возити. — Жінка хіба не утає, чого не знає. н. пр.

Ута́иваніе = ута́ювання. С. Ш.

Ута́йка = ута́єння (С. Ш.), пота́йка.

Ута́пливать, утопи́ть, ся = угріва́ти, угрі́ти, ся, пря́жити (молоко).

Ута́птывать, утопта́ть = уто́птувати, у(в)топта́ти, утопцюва́ти. С. Ш. — До доброї кірниці стежка утоптана. и. пр.

Ута́скивать, утащи́ть = таска́ти, тяга́ти, цу́пити, тарга́нити, потягти́, стягти́, поцу́пити, сцу́пити, підцю́пити, потарга́нити.

У'тварь = **Дома́шняя у.** = добро́, збіжжя, на́чиння. — **Церко́вная у.** = церко́вні убо́ри, ри́зи.

Утверди́тельный, но = потверга́ючий, тве́рдо, на́ твердо. — На твердо сказав суддя, що нїчого з того позву не буде. Кн.

Утвержда́ть, утверди́ть, ся = утверга́ти (С. Ш.), ствержа́ти (С. З. Л.) і д. **Подтвержда́ть.** — **Утверди́ться** = угрунтува́ти ся, впанува́ти ся.

Утвержде́ніе = ствержéння, затвержéння. — По ствержденню пактов. Л. В.

Утека́ть, уте́чь = утїка́ти, упliва́ти, утекти́, уплйнути, трохи — надтекти́. — Чимало лїт перевернулось, води чимало утекло. К. Ш.

Утёкъ = уте́ча, утїк, утїчка, утїка́нка. С. Ш. — Утїк не славен та пожиточен. н. пр. — **На утёкъ** = на втїкача́, на втїки. — Ухопив торбину з хлїбом та навтїкача. н. пр. Грінч.

Утёнокъ, утёнышъ, утёночекъ = утя́, вутя́, утеня́, утя́тко, утя́точко, утя́тонько (С. Ш.), кача́, кача́ (С. Л.), качиня́, кача́(я́)тко, кача́точко (С. Л.), мн. — кача́та. кача́точка, качиня́та (С. Л.). — Росте, як утя на водї. н. пр. — Ой десь моє дитятко, як на морі утятко. н. п. — Пливе утонька без утеняти на море ночувати. н. п. — Таке щастя, як у тїї курки, що качата водить. н. пр. — Тече вода із за

гаю та по під горою, хлюпощуть ся качаточка поміж осокою. К. Ш. — Ой плавали качинята. н. п.

Утере́ть, ся = д. **Утира́ть, ся.**

Утерпѣ́ть = вте́рпіти.

Утеря́ть = згуби́ти, загуби́ти і д. **Теря́ть.** — Знайдеш — не веселись, а загубиш — не смутись. н. пр.

Утеса́ть = д. **Утёсывать.**

Утёсистый = урви́стий, крути́й.

Утёсъ = у́рвище, стромови́на, кру́ча; ске́ля, стрімча́к, боковий — при́скалка, при́скалок. (Д. **Стремни́на** і **Скала́ 1.**)

Утёсывать, утеса́ть = зтісувати, зтеса́ти.

Уте́чка = 1. утік і д. **Утёкъ.**

2. утічка, витіка́ння.

Уте́чь = д. **Утека́ть.**

Утиный = качи́ний, кача́чий. — **Съ утиною похо́дкой** = качконо́гий. — **Утиное мя́со** = утя́тина, утя́тинка. С. Ш.

Ути́ныя, у́тичьи гнѣ́здышки, рос. Anchusa officinalis = меду́ниця, медяни́шник, румя́нка, краснико́рень, воло́вий язи́к. С. Ан.

Утира́льникъ = руч(ш)ни́к (С. З. Л.), утирач, утира́ло. С. Ш. — Це ж тобі рушник тонкий, шовком вишиваний. н. п.

Утира́ніе = у(в)тира́ння.

Утира́ть, утере́ть, ся = утира́ти, уте́рти, ся. — **Утере́ть кому́ носъ** = уте́рти но́са, хвоста́ кому́ вкрути́ти.

Ути́рка = 1. утира́ння.

2. д. **Утира́льникъ.**

Ути́скивать, ути́скать, ути́снуть = впиха́ти, упиха́ти, упихну́ти. С. Ш.

Утиха́ть, ути́хнуть = у(в)тиха́ти (С. Л. Ш.), стиха́ти, ти́хнути (С. Л.), ти́хшати, тихі́шати, надтиха́ти, у(в)ти́хнути (С. Л. Ш.), зати́хнути, сти́хнути (С. Л.), поти́хнути, поти́хшати, стиші́ти, надти́хнути, зани́шкнути (С. Л.), уни́шкнути (С. Ш.), ущу́хнути (С. Ш.), утихоми́рити ся (С. Л. Ш.), повтиха́ти, позатиха́ти. — Затихло все, тільки дівчата та соловейко не затих. К. Ш. — Той крик стихав помалу. Лев. — Затихомирився і вітер бурхливий і море стишіло. Нїщ. — Як ось став вітер ущухати, і хвилї трохи уляглись. Кот. — Заверюха та може ущухне. Коц.

Утиша́ть, ути́шить, ся = тихоми́рити, у(в)тихоми́рювати, ся (С. Ш.), ти́хшати (С. Ш.), утихоми́рити, ся (С. Ш.), у(в)гамува́ти, ся (С. Ш.).

Утише́ніе = втихоми́рення, гамува́ння, заспокоє́ння.

У́тка, пт. Anas = ка́чка (С. З. Л.), здр. — ка́чечка, у́тка, ву́тка, здр. — у́тонька (С. Ш.), самчик — ка́чур і д. **Се́лезень,** особливої породи — шавку́н, дітське — та́ся, та́ська (С. Ш.), А. acuta — острохво́стка (С. Жел.), А. rutila — о́гарь (Ев.). — **У. кряко́ва́я** = кри́жня (С. Л.), кри́жавка, кри́жанка, самчик — кри́жень, крижа́к, крижня́к. — **У. ныро́къ** = нире́ць, пурни́-коза́ (С. Л.). — **У. чиро́къ,** А. Querquedula — чи́рка (С. З. Л.), чи́ра, чири́нка (С. З.), чи́рочка (С. Л.). — Іде поуз ставок, бачить качки плавають. н. п. Ман. — А качечка випливає з качуром за ними. К. Ш. — Чутний, як утка. н. пр. — І тільки край ставка оставсь табун утят. Чи крижні то були, чи то були чирята, про те нам байдуже. Гр. — Ой на ставу на ставочку там плавають чириночки. н. п. — Дівчатоньки, голубоньки, мої чири-утки. С. З.

У́тка морска́я, Anatina = качу́нка. С. Жел.

Утка́ть = д. **Утыка́ть.**

У́ткинъ = качи́ний.

Уткну́ть = д. **Утыка́ть.**

У́тлый = у́тлий (С. Ш.), ву́тлий, крихки́й, тру́хлий, трухля́вий (С. Ш.), дірявий, дїркува́тий, дїрча́стий.

Уто́къ = утік (С. Ш.), уток, пітка́ння, потка́ння. — Я основу пропила, утік на похмілля. н. п.

Утоле́ніе = заспокоє́ння, гамува́ння.

Утоли́ть = д. **Утоля́ть.**

Утоло́чь = утовкти́, зтовкти́.

Утолстѣ́ть = пото́вщати, погла́дшати.

Утолща́ть, утолсти́ть, ся = роби́ти то́вщим, то́вщати, товстїшати, пото́вщати.

Утоля́ть, утоли́ть = заспоко́ювати, успоко́ювати, гамува́ти, заспокоїти, угамува́ти, утоли́ти (С. Ш.). — Чом до мене не говориш і слїз моїх не утолиш? н. п.

Утоми́тельность = вто́мність.

Утоми́тельный, но = у(в)то́мний, вто́мно, морки́й.

Утомле́ніе = уто́млення, у(в)то́ма. С. Ш.

Утомлённый = у(в)то́млений, сто́млений, то́мний (С. Ш.), змо́рений, знеможений.

Утомля́ть, утоми́ть, ся = томи́ти, ся (С. Л. Ш.), у(в)томля́ти, ся (С. Ш.), мори́ти. ся (С. Л.), приставати (С. Л.), у(в)томи́ти, ся (С. Л. Ш.), стоми́ти, ся, у(в)мори́ти, ся (С. Л. Ш.), заморити, ся, натруди́ти, кількох — повтомля́ти, ся, повто́млювати, позато́млювати, ся і д. **У-**

става́ть. — Їдьте, хлопці, та помалу погоняйте, щоб коників не стомити. н. п.

Утони́ть = д. **Утоня́ть.**

Утону́ть = д. **Тону́ть 2.**

Утнча́ть, утнчи́ть, ся = тонч(ш)и́ти, тони́ти (С. Ш.), то́ншати, то́ньшати (С. Ш.), утончи́ти (С. Ш.), утони́ти (С. Л.), стони́ти (С. Л.), ви́тоньч(ш)ити, ви́тонити (С. Л.), потончи́ти.

Утонче́нность = уто́нчення (С. Ш.), ви́тонченність.

Утонче́нный = ви́тончений.

Утоня́ть, утони́ть = д. **Утнча́ть.**

Утопа́ть, уто́пнуть = потопа́ти, потону́ти, у(в)тону́ти (С. Ш.), пото́пнути, втопи́ти ся, про кількох — повтопа́ти. — Плив та на бе́резї й утонув. С. Ш. — Серед ночі темної, на морі синьому потопали, пропадали. К. Ш. — **Утопа́ющій** = то́нучий. — **Утопа́ющій и за соло́минку хвата́ется,** н. пр. — то́нучий і бри́тви хапа́єть ся. н. пр.

Утопи́ть, ся = д. **Топи́ть, ся 3., Ута́пливать, ся** і **Утопля́ть, ся.**

Уто́пленникъ, ца = у(в)то́пленик (С. Ш.), ця, вто́плений, на, пото́пленик, потопе́льник, ця (С. Ж. Ш.). — Волость приставила до втопленика сторожу. Лев.

Утопля́ть, утопи́ть, ся = д. **Топи́ть 3.**

Утопта́ть = д. **Ута́птывать.**

Уторго́вывать, уторгова́ть = виторговувати, ви́торгувати, у(в)торгува́ти (С.Ш.).

Утори́ть = у(в)топта́ти, у(в)топцюва́ти. С. Ш. — Утоптала стежечку через яр. н. п.

Уто́ренный = у(в)то́птаний. — Ой знати, в кого єсть дочки — втоптані стежечки через садочки. н. п.

Уто́ръ, частїше мн. **уто́ры** = уто́ра, утори. — Ця дїжка тече в уторах. С. Ш.

У́точка = ка́чечка і д. **У́тка** (здр.).

Уто́чный = утко́вий. — Уткова пряжа. С. Ш.

Утрамбо́вывать, утрамбова́ть = тамува́ти і д. **Трамбова́ть.**

Утра́та = у(в)тра́та (С. Ш.), стра́та, потра́та, згу́ба. — Не хочеш втрати — не лїзь нї в куми, нї в свати. н. пр. — Не сто кіп утрати. н. пр. — Чия згуба — в того річей повна губа. н. пр.

Утра́чивать, утра́тить, ся = тра́тити, у-(в)тра́тити, ся (С. Л. Ш.), у(в)теря́ти, потеря́ти, згуби́ти (С. Л.). — Панська ласка до порога, а поріг переступив, то й ласку утратив. н. пр. — Потеряла від козака ласку. н. п. — **У. довѣ́ріе къ кому́** = зневі́ритись. С. Л.

У́тренникъ = при́морозок, за́морозок, холо́дні зо́рі. — В ночі на Спаса вдарив перший приморозок і побив мій тютюн. Кн.

У́тренній = ра́нїшнїй (С. Л.), вра́нїшнїй, ранкови́й, сьвітови́й. — Сяє вся зорею ранїшнею. К. К. — Корсунь облило ранковим сьвітом. Кн. — **У. звѣзда́** = сьвітова́ зоря́ і д. **Авро́ра.**

У́тренняя = у́треня. С. Ш. — Щоб не проспать утренї, то він лягав біля церкви. н. пр. Грінч.

Утри́ровать = переборщати, передава́ти куті ме́ду.

У́тро = ра́нок (С. З. Л.), пора́нок (С. Л.). — Ой ти, ранку, ранку, ховай ся у ямку, а ти підвечірку ховай ся в ганчірку. н. пр. Ман. — **Ка́ждое у.** = що ра́нку. — **На друго́е у.** = дру́гого ра́нку. — Другого ранку, як тільки зоря заясніла, вже чоловіка Марина будила. Грінч. Чайч. — **Ра́но по утру́** = з ра́на, ра́но в ра́нцї. — Рано в ранцї новобранцї виходили із села. К. Ш. — **Съ ра́нняго утра́** = спозара́нку. — **Съ утра́** = з ра́нку (С. Л.), з ра́на. — І не стане мочі все робити і робити з ранку і до ночі. В. Щ. — **У́тра до́браго пожела́ть** = на добридень да́ти. — Встала раненько, умилась біленько, господарю на добридень дала. н. к. — **У. проводи́ть** = ранкува́ти. — Де ти, Марусю, сей ранок ранкувала? н. п.

Утро́ба = утро́ба (С. Ш.), че́рево.

Утро́бистый = черева́тий, пуза́тий і д. **Брюха́стый.**

Утро́бный = черевни́й і д. **Брюшно́й.**

Утрое́ніе = потро́їння.

Утро́ивать, утро́ить, ся = тро́їти, ся (С. Ш.), у(в)тро́ювати, у(в)тро́їти, ся (С. Ш.), потро́їти, потрої́нити.

У́тромъ = ра́нком, у (в) ра́нцї. С. Л. Ш. — Квітки пахнуть ясним ранком. Аф. — Москаль дождав до ранку, а вже ранком роздивив ся. Грінч. Чайч. — Сьвіжа, як квіточка в ранцї. н. пр. — Вийшли в поле косарі косить ранком на зорі. н. п. — Помер козак в неділеньку в ранцї, положили козака в сьвітлицї на лавцї. н. п. — **За́втра у́тромъ** = за́втра в ра́нцї. — **На друго́й день у́тромъ** = на ра́нок. — **Ра́но у́тромъ** = ра́но в ра́нцї. — **У́тромъ и ве́черомъ** = ра́но й ве́чір.

У́тросъ = сьогодня в ра́нцї.

Утроя́ть = д. **Утро́ивать.**

Утруждда́ть, утруди́ть, ся = трудити, утрудня́ти, утрудни́ти, ся. С. Ш. — Прий-

шов вас трудити — заступіть ся за мене в суді. Кн.

Утруждáющій = утру́дли́вий. С. Ш.

Утружде́ніе = утру́дження.

Утуха́ть, утýхнуть = д. **Погаса́ть** і **Потуха́ть.**

Утучне́ніе = угно́ївня.

Утучнѣ́лый = гладки́й, опа́систий, си́тий.

Утучнѣ́ть = погла́дшати.

Утучня́ть, утучни́ть, ся = 1. ту́чити, утуча́ти, утýчити. С. Ш. — Хазяйське око товар тучить. н. пр. — Піч тучить, а дорога учить. н. пр.

2. гно́їти, угно́ювати, угноїти (землю).

Утиша́ть, утуши́ть = туши́ти, гаси́ти, потуши́ти, погаси́ти, угаси́ти (С. Ш.).

Утуше́ніе = гаше́ння, поту́ха.

Утыка́ть, утыкать = 1. втика́ти, встро́млювати, повтика́ти, повстро́млювати.

2. затика́ти, затуля́ти, позатика́ти, позатуля́ти.

Утыка́ть, уткну́ть = втика́ти, встромля́ти, уткну́ти (С. Ш.), увіткну́ти, устроми́ти (С. Ш.). — **Уткну́ть глаза́** = вту́пити о́чі.

Утыка́ть, утка́ть = утка́ти. С. Ш.

Утыка́ться, уткну́ться = натика́ти ся, наткну́ти ся.

Утѣсне́ніе = у́тиск (С. Ш.), вти́ск. — Протести на втиски від католиків. Зап. Груш.

Утѣсни́тель = ути́скач. С. Ш.

Утѣсня́ть, утѣсни́ть = утиска́ти (С. Ш.), утїсня́ти (С. Ш.), тїсни́ти (С. Ш.), гноби́ти і д. **Стѣсня́ть.**

Утѣха = утїха, утїхонька, утїшка, утїшенька. С. Ш. — А щоб ти не мав утїхи з своїх дїтей. н. пр. — Вийди, дївчинонько, вийди, утїшенька моя. н. п.

Утѣша́ть, утѣшить, ся = тїшити, ся, втїша́ти, ся (С. Л.), розважа́ти (С. Л.), утїшити, ся, потїшити, розва́жити (Ос.), пора́дити, розмовою — розговори́ти. — Помітивши, що вона з того незвичайно утїшила ся. Л. Н. В. — Великая досада, та нїкому розважити. н. п. — Розважали дївчиноньку, та й журить ся журно. н. п.

Утѣше́ніе = утїха (С. Л. Ш.), утїше́не, втїха, потїха, розвага, розважа́ння, пора́да, пора́донька (С. Л.). — Утїха, як з порожнього міха. н. пр. — Тодї утїшене, як що у кишенї є. н. пр. — Як нас лихо — біда притинає, лама, то розваги тодї нї від кого нема. Ряб.

Утѣши́тель, ница = пора́дник, ця, сотру́дник (Ман.).

Утѣши́тельный, утѣшный но = утїшний, но. С. Ш.

Утю́гъ = утю́г (С. Ш.), залїзко (Кр.), прас, пра́ска (С. Л.). — Прас кравецький. Київ. Ст. Оп.

Утю́жить, вы́утюжить = гла́дити, утю́жити (С. Ш.), прасува́ти (С. Л.), ви́гладити, ви́прасувати.

Утю́жный = утюго́вий.

Утя́ = д. **Утёнокъ.**

У'тя! = тась-тась! тасю́-тасю́! С. Ш. — Тасю-тасю, качуре, до дому! н. п.

Утя́гивать, утяну́ть = 1. утя́гувати, стя́гувати, утяга́ти (С. Ш.), стяга́ти. — Така гадюка здорова, як той рубель, що вози утягують. н. о.

2. тягти́, стягти́. — Тільки ж ячменю не стало — стягли. В. Щ.

Утя́тникъ = ка́ча́тник (Ман.), качни́к (С. Ж.).

Утя́чій = ка́ча́чий, качи́ний.

Уфъ = ох, ух (С. Ш.). — Ох! як я втомилась. К. Ш. — Ух, як душно! — Ух, ух! соломъяний дух. н. пр.

Уха́ = ю́шка, ю́шечка, щерба́, щерби́чка. С. Л. — Дешева рибка — погана юшка. н. пр. — Поганою юшкою сил не поправиш. н. пр. — Коли стало на юшку, стане й на петрушку. н. пр. — Засолим оце озерце, то ви їжте щербичку, а на сподї буде рибка. н. к.

Уха́бина = д. **Уха́бъ.**

Уха́бистый = вибо́їстий, ви́бойний, бакаїстий, бакаюва́тий, труськи́й. — Там шлях дуже бакаїстий. н. о. — Дуже труська дорога. Кр.

Уха́бъ = ви́бій (С. Фф.), ви́бой (С. Аф.), вибо́їна, уха́б (С. Ш.). — Там такі вибої, що й коней замордуєш і сам му́ки набереш ся. н. о. — Старій бабі і на печі ухаби. н. пр.

Уха́живаніе = ухо́дини (С. Ш.), пеклува́ння, кло́поти, пе́стування, тупцюва́ння (С. Ш.), за дуже вередливим — па́нькання (С. Л.), до дївчини чи молодиці — лиця́ння (С. Л.), залиця́ння, жениха́ння (С. Л.), зальо́ти (С. З.), умізгання, умізги (С. Ш.), не поважне — горобцюва́ння. — Чиї родини, а наші уходини. н. пр. — Пристав до Наталки з своїм залицянням. Лев. — Призналась про всї чисто залицяння принця. Ст. Д. — До дївки Санджарівки на зальоти поспішав н. д. — Лицяв ся довго, та з тих зальотів нїчого не вийшло. Кн.

Уха́живатель = ува́ал (С. Ш.), залиця́льник (К.), умізганик (С. Ш.).

Уха́живать = 1. ходи́ти (за ким, коло кого),

глядїти (кого), доглядáти (кого, за ким), впадáти (за ким), пéстити, пéстувати (кого), тупцювáти (С. Ш.), пáнькати ся (С. З. Л.), падькати ся (коло кого). — Доглядає слабого. — Всяке дїло хоче, щоб коло його панькались. н. пр.

2. лицяти ся (С. Л.), залицяти ся, женихáти ся (С. Л.), прилицяти ся, увивáти ся (С. Ш.), упадáти, умізгувати ся, умізгáти ся (С. Ш.), підлабýзнювати ся, тупцювáти (С. Ш.), волочи́ти ся. — Ходив до неї з другого присїлка, залицяв ся. н. о. Грінч. — Залицяв ся, не цурав ся, казав „моя будеш“, а тепера і з иньшими як голубко гудеш. н. п. — Ой не ходи, не залицяй ся, не люблю, не піду, не сподївай ся. н. п. — Чи се тая криниченька, що голуб купав ся, чи се тая дївчинонька, що я женихав ся? Женихав ся, не сьміяв ся, хотїв її взяти. н. п. — Анї зубів, нї руки правої — упадає дїд до баби, мов до молодої. н. п. — Не один з магнатів і князїв умізгав ся за князївною і кожному довелось покоштувать гарбуза. О. Ст. — Він давно вже волочить ся за нею.

У'харски = хвáтськo (С. Ш.), хвáцькo. — Не вміє він їздити хвацько — он як Іван — так аж любо. Кн.

У'харскій = хвáтський (С. Ш.), хвáцький.

У'харь = хват. С. Ш. — Гарний, постатний, просто хват. Кн.

Ухвáтикъ = д. **Ухвáтъ** (здр.).

Ухвáтка = манїра, рух, двúжка, особливі — викрутáси, вихиля́си.

Ухвáтъ = рогáч (С. З.), здр. — рогáчик. брачкú, маленький — накáшничок (Ман.). — У темному кутку, де рогачі стояли, де віник ставили та трісочки складали. Б. Г.

Ухвáтывать, ухватúть, ся = хапáти, хватáти, у(в)хопáти, ухватúти, схопúти, ся. С. Л. Ш. — Там тебе хапун ухопить, лизень злиже. н. пр. Грінч. — Кайдашиха ухопилась за полудрабок. Лев. — От царицa за коня вхопилась, рученьками обнімає брата. Ст. С. — А щоб тебе чорт ухватив на судний день. н. пр.

Ухвóстье = 1. полóва, одвíйки.

2. кінéць, крáй (якого місця).

Ухитря́ться, ухитри́ться = хитрувáти, метикувáти, ухитрувáти ся (С. Ш.), прихитрувáти. — Хитрий ухитрував ся, а мудрий умудрував ся. н. пр. — А ти так прихитруй і украдь, щоб ті не побачили. н. к. Грінч.

Ухищре́ніе = хитрувáння, хúтрість, хúтрощі, метикувáння, вúкрутня.

Ухищря́ться = д. **Ухитря́ться.**

Ухлаждáть, ухладúть, ся = д. **Охлаждáть** і **Прохлаждáть, ся.**

Ухлóпать = 1. у(в)бúти, забúти, уколóшкати (С. Ш.).

2. у(в)гатилúти. — Вгатилив на це дїло багато грошей.

Ухмыля́ться, ухмыльну́ться = у(о)сьміхáти ся (С. Ш.), осьмíшкувати ся, у(о)сьміхнýти ся. С. Ш.

У'хо, мн. **уши** = ýхо (С. Ш.), вýхо, мн. ýха, вýха, ýші (С. Ш.), здр. ýшко. — Як маєш за одно ухо висїти, то все одно за обидва. н. пр. — Побачиш, як свої уха. н. пр. — Ухо цебра. — Грай, грай глечику, а підеш без ушка. н. пр. — **Держú ýхо востро́** = бережúсь, будь на сторóжі, на чекý, оглядáй ся на зáдні колéса. — **И ýхомъ не ведётъ** = і гáдки не мáє, і в гóлови не кладé. Ман. — **Крéпокъ, тугъ нá ухо** = не дочувáє. — **Мéнять ýхо нá ухо** = міня́ти так на тáк (без додачі). — **Навостри́ть ýши** = насторóжити ýха, козúрити ушúма (С. Ш.). — **Пропусти́ть мúмо ушéй** = недочýти. — **Прожужжáть ýши** = натýркати ýха. — **Съ дóлгими ушáми** = каплаýхий. — **Съ надрéзанными ушáми** = карнаýхий. — **Врётъ, что ýши вя́нутъ** = бре́ше, аж слýхати сóром. — **У'хо молодецъ** = хват.

Ухобóтье = д. **Ухвóстье.**

Уховéртка = 1. корпоýшка. С. З.

2. ком. Forficula auricularia L. = щúпавка (С. З.), клíщáк (С. Жел). — Ховаючись в день по темним місцям, щипавка иногдї, як випаде, ховається і в ухо чоловікові. Ст. О.

Уходи́ть, уйти́ = 1. вихóдити, вúйти, пíти. — Рано в ранцї новобранцї виходили із села. К Ш. — Вийшли в поле косарі, косить ранком на зорі. н. к. — Він пішов до дому. — Вийшов з хати.

2. у(в)тїкáти, тїкáти, мандрувáти, швидко — чкýрити, чимчикувáти, у(в)тíктú (С. Л.), змандрувáти, чкурнýти, зчимчикувáти, дмухнýти, дременýти і д. **Удирáть.** — То не тумани уставали, як з города з Озова з неволї три братіки втікали. н. д. — Утік не втік, а побігти можна. н. пр. — Прийшла сестра дає знати, щоб хутко втїкати. н. п. — Тїкай, тїкай, рідний брате, хотять тебе в військо взяти. н. п. — Ой куди ти, чумаче, мандруєш, кому мене, серце, даруєш? н. п. — Півень більше семи год у одного хазяїна не жити ме; або убъе хто або він змандрує. Ман. — А ми соб

зчимчикували з урока і вчитель не побачив. Кр.

3. випережа́ти, попережа́ти, ви́передити, попереди́ти. — Він на своїм коні усіх випередив.

4. мина́ти, мину́ти. — Минули лїта молодиї, холодним вітром од надїї уже повіяло. К. Ш.

5. іти́ вперед, забіга́ти (про годинник).

Уходи́ть = 1. проци́ндрити і д. **Промота́ть.** — Скільки не дай йому грошей, зараз проциндрить.

2. змордува́ти, знївечити, замордува́ти, докона́ти, уби́ти, уколо́шкати. — **Го́ре уходи́ло его́** = го́ре докона́ло його́.

Уходи́ться = у(в)гамува́ти ся, у(в)тихоми́рити ся; підтопта́ти ся, нату́пати ся. — **Пи́во уходи́лось** = пи́во перешумува́ло, ви́гралось. — **Се́рдце уходи́лось** = заспокоїлось, угамува́ло ся.

Уходкою, уходомъ = уте́ком, ти́шком, тихце́м, ни́шком, крадькома́ (пийти, піти). — Він утеком з Харькова. Сп.

Ухо́дъ = 1. ви́хід, відхо́д і д. **Выходъ 1.** 2. до́гляд (С. Аф. Л.), на́гляд, доглядда́ння, пильнува́ння (С. Л.), стару́нок. — Тарас зростав без догляду. Кн.

Ухожде́ніе = у(в)тіка́ння.

Ухозво́нъ = звін в ухах.

У'хорскій = д. **У'харскій.**

Ухочи́стка = д. **Уховёртка 1.**

Ухудша́ть, ухудши́ть, ся = угі́ршувати (С. Ш.), погі́ршувати, ся, гі́ршати, угі́ршити, угі́ршати (С. Ш.), погі́ршати, погі́ршити, ся. — Маленьке — гарненьке, а побільшає — погіршає. н. пр. — Сї типічні риси проекту справдї лишень погіршують справу. Л. Н. В. — Ті відносини тепер ще погіршили ся і чим раз дальше погіршують ся. Л. Н. В.

Ухудше́ніе = угі́ршення.

Ухъ = ох, ух! — Ох! як я втомилась. К. Ш.

Уцѣживать, уцѣди́ть = виціжувати, одціжувати, ви́ціджувати, одці́ди́ти.

Уцѣливать, уцѣлить, ся = 1. ціли́ти, у(в)ціли́ти, попа́сти, влу́чити.

2. д. **Прицѣливаться.**

Уцѣля́ть = уціля́ти, зацілі́ти. — Од злодія угли зацілі́ють, а від огню нїчого. н. пр. — Знайдеться, коли зацілїла його архива. Кн.

Уцѣпля́ть, уцѣпи́ть, ся = чіпля́ти, ся, зачепи́ти, учепи́ти, ся (С. Ш.), учепі́рити ся (С. Ш.).

Учáствовать = бра́ти, ма́ти у́дїл, у́часть.

Участить, ся = д. **Учащáть, ся.**

Учáстіе = удїл (С. Ш.), у́часть, удїлування (С. Ш.), учáсництво (С. Жел.), спі́лка, спі́льництво (С. Ж.), в мировій — зво́дини. Лев. — Про участь царевої родини в тій історії — певних звісток бракує. Кн. — **Принима́ть у.** = д. **Учáствовать.**

Учáстковый = участко́вий. С. Ш.

Учáстникъ, ца = учáстник, ця (С. Ш.), сумі́сник, ця, в якому предприємстві — спі́льник, ця (К. Св. п.), в роботї — супря́гач (Сп.), в могоричу — могори́шник, в якому дїлї — причéтний, причéтник, в поганому дїлї — поли́гач. Сп. — Один участник сам без другого чинити не может. Ст. Л. — І ти причетник у те дїло. Полт.

Учáстный = учáстний (С. Ш.), причéтний.

Учáстокъ = чáстка, учáсток (С. Ш.), удїл, пай, подїл, обру́б. — Скільки паїв громада наділяла громадянинові. Кн.

У'часть = до́ля, тала́н. — Така її доля! К. Ш. — Полегшити гірку долю Шевченка. Кн.

Учащáть, участи́ть, ся = учащáти, ся (С. Ш.), участи́ти (часто що робити чи куди ходи́ти), у(в)на́жувати ся, уна́дити ся (часто ходить куди). С. Ш. — Де люблять, там не учащай, а де не люблять, не бувай. н. пр. — Унадив ся, як свиня у моркву. н. пр.

Учащéніе = учащáння.

Учáщій = учáщий, у(в)чи́тель, навчи́тель, муштрі — му́штер. — А пан муштер там добре попомуштрував. н. о.

Учáщійся = ученик, у́чень.

Учéбникъ = у(в)чéбник (С. Ш.), підру́чник, шкільна кни́жка.

Учéбный = учéбний, учéвний (С. Ш.), шкільний.

Ученико́въ = учені́ків (С. Ш.), школярі́в.

Учени́къ, ца = у́чень (С. Ш.), у(в)чени́к, ця (С. Л. Ш.), школя́р (С. Л.), зб. – школя́рство.

Учени́ческій = учени́цький (С. Ш.), у́ченський, школя́рський.

Учéніе = 1. у(в)чéння (С. Л. Ш.), учíння (С. Ш.), нау́ка, сьвічéння, цьвічéння (С. З.). — Сина в науку віддав. С. Л. — Братства Київського, труждаючого ся в цьвіченню молодї Росийської. Ясинський. С. З. 2. нау́ка.

Учённость = учéність.

Учéный = у(в)чéний (С. Ш.), наукóвий. — Учені люди. — Наукове товариство.

Учéнье = 1. д. **Учéніе.**

2. му́штра (С. З. Л.), муштрова́ння. — Що дня мусїв Шевченко йти на муштру,

муштрувати ся з рушницею та витягувати носок. Кн.

Учéрпывать, учерпнýть = черпáти, вúчерпати, одчерпнýти.

Учесть = д. **Учúтывать.**

Учёсывать, учесáть = 1. причíсувати, розчíсувати, причесáти, розчесáти.

2. тїкáти, у(в)тїкáти, чкýрити (С. З.), утїктú, чкурнýти, дременýти, дмухнýти і д. **Удирáть.**

Учётъ = учóт (С. Ш.), вíцлїч.

Учúлище = учúлище, шкóла.

Учúлищный = шкíльний.

Учúнивать, учинúть = справлятú, лáгодити, справúти, полáгодити.

Учиня́ть, учинúть, ся = учиня́ти (С. Ш.), чинúти, робúти, учинúтй, ся (С. Ш.), зробúти, ся, що лихе — кóїти, скоїти, ся. — Ой щож бо я учинила, що Коструба полюбила. н. п. — Оттак чини, як я чиню: люби жінку, аби чию. н. п. — Деякі люди радили скоїти ворохобню. Прав.

Учúтелевъ = у(в)чителїв. С. Ш.

Учúтель, ница = у(в)чúтель, ка (С. Ш.), навчúтель, ка. — **Быть у.** = учителювáти, учителькувáти. С. Ш.

Учúтельницынъ = учúтельчин. С. Ш.

Учúтельскій = учúтельський.

Учúтельство = учúтельство, учителювáння. С. Ш.

Учúтельствовать = учителювáти (про вчителя), учителькувáти (про вчительку). С. Ш.

Учúть = 1. (**научúть, ся**) — учúти (С. Ш.), вчúти, нау в)чáти (С. Л.), сьвíчити, цьвíчити (С. Л.), нау(в)чúти, ся, муштрí — муштрувáти, ся. — Учіте ся, брати мої, думайте, читайте, і чужому научайтесь, й свого не цурайтесь. К. Ш. — Сьвічтесь люди, добре буде! Сьвічтесь хоч помалу, щоб вас лихо знов не втяло, собі на поталу. Прибура. С. З. — Велика громада молодї в колегіумі моїм в науках цьвічить ся. П. Могила. С. З. — А москалї муштрують ся. К. Ш.

2. (**выучúть, ся**) — учúти, виýчувати, вúу(в)чити, ся. — Вивчив усе.

3. (**пріучúть, ся**) — привчáти, привчúти, ся.

Учúтывать, учéсть = обрахóвувати, обрахувáти.

Учредúтель, ница = споруднúк, ця, заложúтель, ка (С. Жел.), фундáтор, ка (С. Ш.), завíдчик, осáдчий. — Двом головним спорудникам унії Терлецькому і Потієві. Бар. О. — Завідчик самовластя в Литві — Витовт. Кн. — Васильчикова тільки землю леговала, а сущим осадчим монастиря був Йона. Кн. Д. ще під сл. **Основáтель.**

Учреждáть, учредúть, ся = установлятú, настановлятú, уряжáти, закладáти, установúти, настановúти, урядúти, заложúти. — Нїхто не знав, що сторóжа вже настановлена. Ст. Х.

Учрежде́ніе = устáнова (С. Ш.), зáклад. — Маємо такі заклади урядові, як школа. Кн.

Учтúвость = поштúвість, чéмність (Гал.).

Учтúвый = поштúвий, ґречний (С. З. Л.), чéмний (Гал.), надто — тендúтний (С. Ш.). — Слово не гречне. С. З. — Слухняна, сором'лива, гречна. Ч. К.

Учýгъ, учужóкъ = яз, їз, їзóк, котá, котцї і д. **Забóйка 2.** і під сл. **Снасть.**

Ушáстый = ухáтий, ухáн, ухáнь, ухáч (С. Ш.), з довгими вислими ушима — каплоýхий.

Ушáтный = цебрóвий.

Ушáтъ, ушáтикъ, ушáтецъ = цéбéр (С. З. Л.), цéбрик, широкий — балїя, ширітвас.

У'ши = д. **У'хо.**

Ушибáть, ушибúть, ся = 1. забивáти, забúти (С. Л.), вдáрити, ся. — Забив ногу.

2. у(в)бивáти, убúти.

Ушúбъ = удар, удáрення; забúти (місце).

Ушúца = ю́шечка і д. **Ухá** (здр.).

Ушкó = ýшко. С. Ш.

Ушкýйникъ = ушкáл, ушкуйник. С. Ш.

Ушлéцъ = утїкáч і д. **Бѣглéцъ.**

Ушнóе = пóливка в ю́шки.

Ушнóй = ю́шечний.

У'шный = уховúй. С. Ш.

Ущéлiе = межигíрря, ущéлина, стичóк, без вихода — гузúрь. — По ущелинам гірським ми ходили цілий день. Кн.

Ущелочúть = взолúти.

Ущéмливать, ущемля́ть, ущемúть = вщикнýти, прищикнýти. — Дверьми вщикнув. Ман.

Ущербáть, ущербнýть, ся = ущербúти, ся. С. Ш. — Місяць ущербив ся.

Ущербле́ніе = ущéрб.

Ущербля́ться, ущербúться = ущербля́ти ся, ущербити ся. С. Ш. — **Ущербле́нная луна́** = щербáтий мíсяць.

Ущéрбъ = 1. ущéрб, шкóда, ущéрбок, утрáта. — **Въ ущéрбъ** = на шкóду. — **Причинúть ущéрбъ** = зробúти шкóду.

2. ущéрб (місяця).

Ущúпывать, ущúпнуть = щипáти, ущі-

па́ти (С. Ш.), ущіпну́ти (С. Ш.), вщипну́ти; ускуба́ти, вскубну́ти.

Ущи́пъ = ущіп, ущіпок. С. Ш.

Уѣ́здный = уїздний (С. Ш.), уїздовий, повіто́вий. — Який Охріменко дурний, пішов прохать у повітовий (суд), що обідрав його наш писарь волосний. Б. Г.

Уѣ́здъ = уїзд (С. Ш.), повіт (С. Л.). — Вже таких мабуть нема на сьвітї, хоч так таки перебери в усїм повітї. Гул. Ар. — Таких ведмедів на примітї ще трохи є у нашому повітї. Б. Г.

Уѣзжа́ть, уѣхать = одъїзди́ти, виїзди́ти, одъїхати, виїхати. — Одъїзжаючи, він шапочку зняв, низенько вклонив ся. н. п.

Уѣзживать, уѣздить = 1. уїзжувати, уїздити (С. Ш.), объїздити, виїздити. — Виїздив коня.

2. (дорогу) — уїзжа́ти, уїздити, накоти́ти.

Ую́тный, но = затишни́й (С. Л. Ос.), зати́шно, захистни́й (С. Л.), захи́стно, щитни́й. — Хоч не пишно, аби затишно. н. пр. — **Сдѣ́лать ую́тнымъ** = окуко́бити.

Ую́тъ = за́тишок, за́хист, за́хисток. С. Аф.

Уязви́мый = вразли́вий.

Уязвле́ніе = ура́за, ура́зка. С. Ш.

Уязвле́нный = ура́жений (С. Ш.), вра́жений.

Уязвля́ть, уязви́ть = у(в)ража́ти (С. Л. Ш.), у(в)рази́ти (С. Л. Ш.), ушпигну́ти, ущіпну́ти. С. Ш. — Трудно рану гоїти, а не вразити. н. пр.

Уязви́мость = у(в)разли́вість. С. Ш.

Уясне́ніе = вияснє́ння, вирозумле́ння.

Уясня́ть, уясни́ть = виясня́ти, вия́снювати, зъясо́вувати, вирозумля́ти, ви́яснити (С. Л.), зъясува́ти, розъясни́ти. — Хоч ти йому з ранку до вечера зъясовуй, що сонце не ходить, не тямить воно того. Кн.

Ф.

Фа́бра = фа́бра (С. Ш.), чорни́ло (з галанської сажі і воску — чорнити волосся).

Фа́брика = фа́брика, хва́брика. С. Ш. — **Писчебума́жная ф.** = папі́рня. С. З.

Фабрика́нтъ = фа(хва)брика́нт. С. Ш. — **Писчебума́жный ф.** = папі́рник. С. З.

Фабрика́тъ = ви́ріб (хвабрицький).

Фабрика́ція = фабрикова́ння. С. Ш.

Фабри́чникъ = фабри́чний, робітник на фа́бриці.

Фабри́чный = фа(хва)брицький, фабри́чний. С. Ш. — Єсть у мене свита, єсть у мене дві — фабрицькиї обидві. н. п. — В новій чорній катанці з фабрицького сукна. Лев.

Фабри́чный = д. **Фабри́чникъ.**

Фаворі́тъ, фаворі́тка = коха́нець, коха́нка і д. **Люби́мецъ.**

Фаго́тъ = фагóта. С. Ш. — **Игра́ющій на фаго́тъ** = фаготи́ста, фаготи́стий. С. Ш.

Фаза́ній = фаза́нячий.

Фаза́нъ, пт Phasianus colchicus = фа(хва)за́н (С. Ш.), бажа́нт (С. Л. Жел.).

Фазъ, частїше **фа́за,** мн. **фа́зы (луны)** = кватиря, ква́дра, одмі́на (д. під сл. **Луна́**).

Фа́келъ = похо́дня, похідня́ (С. Жел.), смолоски́п (Гал. С. Жел.), що вживаєть ся для лову риби — по́сьвіт. — **Похоро́нные ф.** = проводничкй.

Фа́кельщикъ = похідни́к. С. Жел.

Фактѝческій = фактѝчний, надїльний, справдѐшнїй.

Фа́кторство = факторува́ння. С. Ш.

Фа́кторствовать = факторува́ти. С. Ш.

Фа́кторъ, фа́кторша = фа́ктор, ка. — **Пла́та ф—у** = факторо́ве, фа́кторне, факторо́вне. С. Ш.

Фа́кторъ = чи́нник. — Перевага матеріяльних чинників над духовими. Л. Н. В.

Фактъ = факт, подія. — **Подбира́ть, подводи́ть фа́кты** = фактува́ти. С. Ш.

Факульте́тъ = факульте́т, ви́дїл (С. Жел.). — Студент правничого видїлу.

Фа́лда = 1. збі́рка, частїше — збо́ри, фа́лда, хва́лда, фалди́на (С. Ш.) і д. **Скла́дка** 2. 2. пола́.

Фалди́стый = фалди́стий (С. Ш.), рясни́й. Рясна свита.

Фальсе́тъ = фальцє́т.

Фальсифика́торъ = фальшівни́к, фальшовни́к, фа́льшер, хва́льшер. С. Ш. З. — Скарати, яко фальшера. С. З.

Фальцъ = д. **Закро́й 1.**

Фальши́вить, сфальши́вить = 1. фальшува́ти (С. Ш.), зфальшува́ти.
2. різни́ти (в сьпівах, в музиці).

Фальши́вость = фальши́вість, фальши́вство. С. Ш.

Фальши́вый = фальши́вий, хвальши́вий (С. Ш.); підро́блений, підбо́рний; прикидли́вий. — Фальшиві гроші. — Се лист підборний. Ч. К. (Д. ще **Подде́льный**).

Фальшь = фальш, хва́льш (С. Ш.), хи́ба, хи́бча, в тканині — блезно́. — **Оши́бка въ фальшь не ста́вится** = помилка за хвальш не йде́. н. пр.

Фами́лія = 1. рід, пле́мъя, поколїння.
2. сїмъя́, роди́на, фами́лія (С. Ш.).
3. про́звище (С. З. Л.), при́звіще, при́звісько, прозва́ння (Кр.), фами́лія (С. Ш.). — Ой я родом Йваненко, на призвіще Петренко. н. п. — По мужові Грициха, а на призвіще Коновчиха. н. д.

Фами́льный = 1. родови́й, фамиліїйний (С. Ш.).
2. сїме́йний.

Фамилья́рничать = панїбра́тати ся, за панїбра́та става́ти, бу́ти.

Фамилья́рность = панїбра́тство.

Фанати́ческій = фанати́чний. С Ш.

Фанати́змъ = фанати́цтво. С. Ш.

Фане́рка = форнїр. С. Ш.

Фантазёръ = химе́рник і д. **Мечта́тель.**

Фантази́ровать = 1. ма́рити, химе́рити, химерува́ти. — Химерять — химерять, та й зроблять з леміша швайку. К. Ш.
2. імпровізува́ти.

Фанта́зія = 1. фанта́зия. С. Ш.
2. мрія, химе́ра, ви́гадка (д. **Мечта́** 2.).

Фантасти́ческій = фантасти́чний (С. Ш.); химе́рний (С. Л.).

Фанфаро́нъ = величáйко, чванько́, пиндю́чник. — Думає: ось яка я цяця! в нових чоботях на ринах! Тьфу! пиндючник. Кн.

Фарва́теръ = стри́жень (С. Л.), в річці — течія́, бистри́нь, бистрина́, бистря́, прудково́д. — Не держав ся берега, замануло ся на течію. н. пр. — Посеред річки саме стрижень. С. З.

Фарсъ = 1. жарт. — Паливода XVIII. століття, жарт в 4 дїях І. Карпенка-Карого.
2. ви́кидка, ви́брик, фіґель (С. Ш.). — Д. **Выходка** 2.

Фа́ртукъ, фа́ртучекъ = фа́(хва́)ртух (С. З.), фа(хва)ртуши́на (С. Ш.), попере́дниця, фартушо́к (С. Ш.), що надівають дїтям на шию — сли́нявка і д. ще під сл. **Пере́дникъ.**

Фа́ртучный = хвартухо́вий.

Фарфо́ровый = фарфо́ровий, фарфо́рний, фарфу́рський (С. Ш.), порцеляно́вий (С. З. Л.). — Купив імбрик порцеляновий. Маркович. С. З.

Фарфо́ръ = фа́рфор, фа́рфур, хва́рфор (С. Ш.), порцеля́на (С. З. Л.). — Чутно, як метал брязкає об порцеляну... пили, їли.. Кн.

Фарширо́ванный = начи́няний.

Фаршъ = на́чинка, осере́док, з потрохів — по́трібка, з щуки — товче́ник (С. Ш.).

Фаса́дный = чі́льний.

Фаса́дъ = чо́ло, лице́. — Хата у його лицем на улицю. Кн.

Фасолеви́дный = фа(ква)сольква́тий. С. Ш.

Фасо́ль, рос. Phaseolus = фасо́ля, хвасо́ля, квасо́ля (С. Ш.), зерно — фа(ква)соли́на, стебло — фа(ква)соли́ння, ча. С. Ш. — P. multiflorus Willd. — королїв цьвіт, черво́на квасо́ля. С. Ан. — P. variegatus — писари́ста квасо́ля. С. Ш. — P. compressus Dc., **низкоро́слая ф.** — пі́ша квасо́ля (С. Ан.), піхо́та, лежу́х, та, що вьється ся — тична́, з плескуватими зернами — плеска́ч, з великими стручками — палашо́ва, польова — по́лька, з дрібними зернами — перло́ва, схожа на шпарагу — шпара́гівка. С. Ш.

Фасо́нистый = стату́рний. Ман.

Фасо́нъ, фасо́нчикъ = крій, стрій, зразо́к, кшталт, фо́рма. — Убрання городянського крою. Кн. — Добре шиє, кріпко, та не вміє надати чоботам строю. Кн.

Фата́ = нами́тка (до вінчального убору).

Фа́та-Морга́на = ма́рево. С. З. Л.

Фатю́й = чвала́й, незгра́ба і д. **Нело́вкій** і **Неповоро́тливый.**

Фатъ = ферт, хверт.

Фаши́на, фаши́нникъ = та́рас, то́рос. С. Ш. — Дав знать начальству, скільки треба на той рів скільки драбинок, скільки тарасу. К. Ст. — Скільки тарасу треба на той рів, щоб закидати. К. Ст. — Громадяне говорили, що тут треба і тарасу й каміння загатити трясовину. Бар. — На греблю навозили тарасу, щоб полагодити промивини. Кн. — **Мости́ть, укрѣпля́ть фаши́нами** = тарасува́ти (С. Ш.), потарасува́ти.

Фаши́нный = тарасо́вий. С. Ш.

Февра́ль = февра́ль (С. Ш.), лю́тий. — Місяць лютий питає — чи обутий? н. пр.

Федерати́вный, федераці́онный = федераційний.

Фейерве́ркъ = фе́йверк, фе́йверок. С. З.

Фело́нъ = ри́за ве́рхня.

Фельдфе́бельскій = фітфе́белський. С. Ш.

Фельдфе́бель = фітфе́бель (С. Ш.), підфе́бель. — Буде мінї товчеників од нашого підфебеля, що опізнив ся. Грінч.

Фе́льдшерскій = фе́ршалський. С. Ш.

Фе́льдшеръ = фе́ршал (С. Ш.), хве́ршал.

Фельдъе́герь = гоне́ць (царський).

Ферѝнка, рос, Atherina pontica Eichw. = катери́нка, дугу́лька. Рябков.

Фе́рма = ху́тір (С. Л.), фо́льва́рок, фільва́рок (С. Ш.).

Фе́рмеръ = 1. хуторя́нин.
2. орендар, посе́сор.

Ферме́нтъ = підчи́пка і д. **Заква́са.**

Фе́ртъ, фе́ртикъ = фе́рт, ик, хве́рт, ик (С. Ш.).

Фесто́ны = кри́сочки.

Фе́тишъ = божо́к.

Фи! = фе, хве!

Фи́бра = волокно́, волокі́нце, жи́лка.

Фибро́зный = волокнува́тий.

Фи́га = 1. рос. Ficus carica L. = фи́га, хви́га (С. Ан.), овоч вълений ще — инжи́р, инджи́р (С. Ан. Л.). — І хвиґи, медом мов налиті, мигдаль, каштани смаковиті. Мет. — Всякі лагомини: родзинки, хвиги та маслини. Мак. (Д. ще під сл. **Смо́ква**).
2. ду́ля і д. **Ку́кишъ.**

Фи́гля = фіґель, фіґлї, хви́ґлї. С. Ш.

Фигля́рить = фіґлюва́ти. С. Ш.

Фигля́ръ = фіґля́р (С. Ш.), мартопля́с, хи́мородник.

Фи́говый = фи́(хви́)говий.

Фигу́ра = 1. вид, ви́гляд, поста́ва, по́стать — Постава сьвята а сумлїння злодїйське. н. пр. — Ставши як зачарований, оглядав її пишну постать. Лев. В. — Таж і постать, як король покійний. Ст. Г. — Дивить ся — щось стоїть, знайома постать. Грінч. — Нема нї одної виразно змальованої постатї. Л. Н. В. — Постать його нагадувала мармурову постать одного з героїв давньої Елади. Кн.
2. фіґу́ра (геометричне і риторичне, теж в картах і танцях). С. Ш. — Окрім того в картах фіґури: туз, к роль, краля і нижник або хлоп зовуть ся: пани́, а в танцях трудні фіґури: викрута́си.

Фигури́ровать = фіґурува́ти. С. Ш.

Фигу́рить, сфигу́рить = хитрува́ти, лука́вити, зхитрува́ти.

Фигу́рчатый = фіґу́ристий. С. Ш.

Физи́ческій = физи́чний.

Физіологи́ческій = физіологі́чний.

Физіоно́мія = вид, обли́ччя, по́гляд. С. Л.

Филе́ = сїтка пле́тена.

Филе́й, филе́йная часть = поля́двиця.

Фи́линовъ = пу́гачів.

Фи́линъ, пт. Strix bubo = пу́гач (С. Л. З.), пугу́ткало. — Ой сїв пугач на могилї, та й крикнув він: пугу! н. п.

Фили́пповки = пили́півка. (Д. **Постъ.**)

Фили́пповскій = пили́півський, пилипівча́ний.

Фило́софъ = филозо́ф, филозо́п. С. Ш.

Фильтрова́ть = фільтрува́ти (С. Ш.), ці́ди́ти.

Фильтръ = фі́льтра (С. Ш.), ці́ди́лка. — Зостав ся, як на ці́дилцї. н. пр.

Фина́лъ = кіне́ць.

Фина́нсовый = скарбо́вий.

Фина́нсы = скарб (державний).

Фи́никъ, рос. Phoenix dactylifera = фи́никова па́льма, овоч — фи́ник (С. Ш.).

Фини́фть = поли́ва, по́кіст (стеклистий).

Финти́ть, сфинти́ть = 1. финти́ти (С. Ш.), крути́ти ся, вертїти ся, хвосто́м вертїти.
2. викру́чувати ся і д. **Увёртываться.**

Фи́ны, Taenia solium = кру́пка. — Цю свинину треба викинуть: тут багато крупки. — У свиней ще буває крупка або финна хвороба. Чикаленко. Розмова про с. х.

Фиска́лить = підгляда́ти, підзира́ти, пантрува́ти.

Фиска́лъ = підгля́дач, догля́дач, шпиг. (Д. **Подгля́дчикъ** і **Шпіо́нъ**).

Фиста́шковое де́рево, фиста́шки, рос. Pistalia vera L. = фиста́шкове де́рево, ф. орі́хи, фиста́шки.

Фи́стула = 1. фи́стула́ (в сьпіваннї). С. Ш.
2. нори́ця, вовчо́к, фи́стула (С. Ш. Пар.) дїрочка (на пр. в болячцї). — А щоб тобі, сестрице, і пранцї і нориці! н. пр.

Фити́ль = гніт, ґніт, ґнот, ґно́тик. С. Аф. З. Л. — Бог бачить — чий вік, чий гніт. н. пр. — Та згоріла лояночка від ґнота до ґнота, забірає парубочків до дому охота. н. п.

Фити́льный = г(ґ)нотови́й.

Фи́ша, фи́шка = ма́рка.

Фіа́лка, рос. Viola = фія́лка. С. Ш. — V. canina L. = братки́, сокирки́, V. mirabilis L. = лїсова́ фіялка. підлїсок, V. odorata L. = кінські копи́тці, беши́нник, підлїсок, V. tricolor L. = братки́, брат

з сестрóю, полýцьвітки, Іван та Мáрья. С. Ан.

Фіáско = невдáча. — **Потерпѣть фіáско** = óблизня піймáти, вхопúти шúлом пáтоки, в сватанні — гарбузá зъїсти.

Фіолéтовый = фіялковий, сине-голубúй, масакóвий. — Така масакова хустка, як у попа комилавка. Кн.

Флагъ = хлак (С. Ш.), стяг.

Флангóвый = боковúй.

Флангъ = бік, крилó (війська).

Фланéлевый = фанельóвий (С. З.), хванелéвий (С. Л. Ш.), фляне́льовий. С. Ш.

Фланéль = фанéль (С. Ш.), фланéля, фляне́ля (С. Ш.).

Флéгма = 1. харкóтина, хля́ка і д. **Мокрóта.**
2. мля́вість.

Флегмáтикъ = 1. харкáтий, харкáч. Д. **Мокрóтный человѣкъ.**
2. флéгма (С. Ш.), лемéха, лемішка, глевтя́к, макýха, мля́вий і д. **Вя́лый 2.**

Флегматúческій = лемехувáтий, глевтякувáтий, лемішкувáтий. — Воно змалку було глевтякувате, до всього байдуже, таким глевтяком і тепер. Кн.

Флéйта = флéйта (С. Ш.), сопілка, свистілка з хлипкáми.

Флейтúстъ = флейтúста. С. Ш.

Флéровый = фльорóвий. С. Ш.

Флеръ = фльор. С. Ш.

Флúгель = флúгель, офіцúна (Прав.).

Флорéнтъ = стьóжка, стьóжечка, бúндочка (шовкова, узенька). Д. **Лéнта.**

Флюгáрка = верх, кáптур (на димарі).

Флю́геръ = погóдка (Ман.), погóдник, вітрячóк, млинóк. — На голубнику поставили погодник; він і показує звідкіль вітер. Кн. — Вітрячок стоїть нерухомо... а під вітер він... Кн.

Фля́га, фля́жка = фля́ша, фля́шка (С. Ш.), пля́шка (С. З.). — Щоб подала з вином фляшку. н. п. — А хіба воно од віку тее можна чоловіку, щоб як пляшка закива, не здуріла голова? В. Щ.

Фля́жный = пля́шечний.

Фóкусникъ, ца = штукáрь, кумедия́н, кумедіїнник, ця, фігля́р, ка (С. З. Ш.), характéрник, ця. С. Ш.

Фóкусничать = штукарювáти, фіґлювáти.

Фóкусничество = фігля́рство, характéрництво. С. Ш.

Фóкусъ = 1. фóкус (С. Жел.), óгнище (С. Жел.), збіросьві́т. — Проміння одбиваєть ся навскоси і збіраєть ся до купи в однім містї, котре називаєть ся фокус (збіросьвіт). Розмова про земні сили.
2. штýка, фúгель (С. З.), фíґель (С. Ш.), фúгля, ви́тинка.

Фóльверокъ = фольвáрок, фільвáрок (С. Ш.) і д. **Фéрма.**

Фóльга = фóльга, хвóльга. С. З. Ш. — З фольги образóчок. К. Ш.

Фонáрный = лихтáрний, фи(о)нáрний. С. Жел.

Фонáрь = лихтáрь, лихтáрня (С. Л.), лїхтáрня (С. Жел.), фи(о)нáр (С. Жел.), хвинáрь. — З улиці сьвіт од лихтарів колихаєть ся. О. Мир. — Та живої ти людини проміж ними й серед днини з лихтарями не шукай. Мова. — Погано по ночі... не все ж ходить і з лихтарем. Б. Г. — Увірь мене тварь, що той пузирь лихтарь. н. пр. — Там горіло три хвинарі. н. п. — **Фонáрь подъ глазáми** = окуля́ри. — **Фонáрь кому́ постáвить** = ставникá постáвити.

Фонтáнъ = водомéт (Ст. Б. Х.), водограй, фонтáл (С. Ш.).

Фонъ = тло, пóле, грунт, ґрунт. — На тлї з червоного полумъя виразно виступали чорні стовбури. Пісоч. — Майстерними рисками змалював загальне тло сцени. Зап. Фр. — Тло сієї драми виходить неясним. Л. Н. В. — По синьому полю червоні кружéчки і квітки. н. о.

Фордыбáчить = бри́шкати, пиндю́чити ся, бундю́чити ся, козири́ти ся. — Не дивись на других, що дуже бришкають: начальник йому слово, а він йому десять. О. Мир.

Форéль, риба Salmo faria = струг (С. Жел.), пестрю́га (С. Жел. Л.).

Форéйторъ = хвалéтор (С. Ш.), фóрес (С. З. Ш.), хвóреш (Прав. С. Л.).

Фóрма = фóрма (С. Ш.), хвóрма; зразóк, кшталт.

Формировáть, сформировáть, ся = набірáти, набрáти (скільки треба); формувáти, зформувáти, ся.

Формировкá = формувáння.

Формовщúкъ = формóвщик. С. Ш.

Формулáръ, формулáрный спúсокъ = службовúй спúсок.

Форпóстъ = вáрта передовá.

Форси́ровать = скóрити, прискоряти.

Форси́ть = форсувáти (С. Ш.), бри́шкати і д. **Фордыбáчить.**

Форсъ = пихá, чвань і д. **Надмéнность** і **Надýтость.** — **Сбить форсъ** = пихý збúти, хвостá вкрутúти.

Фо́ртка, фо́рточка = кваті́рка, кватéрка (С. Л.), кваті́рочка, кваті́ронька, хві́рточка, вікóнечко (С. Л.). — Подивив ся козак Нечай в кватирку очима, а вже Ляхів сорок тисяч стоїть за плечима. п. д. — В хатї вікна великі з кватирками. Фр. — Не можна в двері, я в кватирку, або пролїзу в иньшу дїрку. Б. Г. — Та не будуть кватирочки одсувати, бо нїкого на улицю викликати. н. п.

Фо́рточный = кваті́рковий.

Форту́на = форту́на (С. Ш.), хвортýна, дóля.

Форштáтъ = передмістя.

Фóсфоръ, фосфори́ческій, фóсфорный = фóсфор (С. Жел.), фосфори́чний, фосфорóвий.

Фотографи́ровать = фотографувáти. С. Ш.

Фотогра́фія, фотографи́ческій = фотогра́фія, фотографíчний. С. Ш.

Фотоге́нъ, фотоже́нъ = гас, ґас (Кр.). — Налий гасу в лампу. — Догорів гас, а без сьвітла яка робота. Кн.

Фóфанъ = 1. тюхтій, чвалáй, макýха; дýрень, кеп.

2. вíдьма (гра). Київ. Ст. 1876—6.

Фракъ, фра́чикъ = фрак, фрачóк. С. Ш. Нехай так, нехай свита буде фрак. н. п. — — Зостав мінї фрачок гранатовий. н. п.

Фра́нтикъ = хвéртик (С. Л.), фи́нтик, виставнїжка, верти́гуз, верти́хвіст.

Франти́ть = чепури́ти ся, хверцюва́ти (С. Ш.). — Нам не чепурить ся, аби по сьвіту волочить ся. н. пр. — Вийду в білому — скажуть чепурить ся, сама я не знаю, як до їх примирить ся. н. п.

Франти́ха = чепуру́ха, дженджури́ста. — Яка дженджуриста: купив я їй оксамитку, ще хоче й памиста. н. п.

Франтъ = чепуру́н (С. Л.), хверт, хвéртик (С. Л.), галáнець, крити́ус, марто пля́с (С. З.), фи́нтик, хви́нтик (С. Л.), джéґирь, злидень — голочва́нько.

Фризé = розводи (на коштовній тканинї).

Фронтовóй = д. **Строевóй 2.**

Фронтъ = фрýнт (С. Ш.), стрій, шик і д. **Строй 1. — Развёрнутый ф.** = лáва. — **Перемѣни́ть ф.** = перешикувáти.

Фруктóвый = фруктóвий (С. Ш.), овощóвий, овочéвий. — Хто би шляхтичу сад овощовий потряс. Ст. Л.

Фруктъ = фрукт (С. Ш.), хрукт, óвощ. — **Фру́кты** = садовинá. С. Л. — **Сушéные ф.** = сушня́, сушéння, сушани́на, печени́ця, зварені — узвáр (С. Ш.).

Фрунтъ = д. **Фронтъ.**

Фря = парсóна. — **Не велика́ фря** = не вели́ка парсóна, не вели́кий пан. — **Эка фря!** = вели́ке цабé! вели́ка цяця!

Фуга́нокъ, фуга́ночный = фуга́нок (С. Ш.), фуга́нковий.

Фу́ка, фукъ = фук, хук. С. Ш. (в грі в дамки.)

Фу́кать, фу́кнуть = ху́кати, ху́кнути. — Хукни ти, моя дружино, у віконечко на скло. В. Щ.

Фундамента́льный, но = фундамента́льний (С. Ш.), грунтóвний, но і д. **Основа́тельный.**

Фунда́мéнтъ = фунда́мент (С. Ш.), спід, мурований — підмýри, деревъяний — підва́лина, пíдруби.

Фунтовóй = хунтóвий, фунтóвий. С. Ш.

Фунтъ = хунт, фунт. С. Ш. — Не варт фунта клаків. С. Ш.

Фу́ра = ху́ра, фíра, віз.

Фура́жка = д. **Картýзъ 2.**

Фура́жъ = фураж (С. Ш.), па́ша (сїно та солома), оброк (ячмінь і овес). — Як їдеш у Сураж, то бери й свій фураж (бо там не добудеш). н. пр.

Фургóнъ = фургóн, у жидівських фурманів — балагýла. С. Ш.

Фу́рія = яга́, баба-яга́, вíдьма. (лиха жінка.)

Фурле́йтъ = хурщи́к, погóнець (при військових хурах).

Фу́рманъ = фу́рман (С. Ш.), ху́рман, хурщи́к, підвóдчик, хурма́нщик (Д. під сл. **Возни́ца**).

Фу́рсикъ = недорíсток, куцáн, курду́пель і д. **Коротышка 2.**

Фу́рщикъ = хурщи́к, чумáк.

Футерова́ть = хутрувáти (піч).

Футерóвка = хутрува́ння.

Футля́ръ = футерáл (С. Ш.), покровéць (С. Л.), на бритви — бритóвниця, на пера — напé(í)рник.

Футъ = стопá, сту́пень (С. Жел.), ступня́.

Фуфлы́га = волоцю́га, гультя́й, гульвíса і д. **Броддя́га** і **Праздношата́ющійся.**

Фуфлы́жничать = волочи́ти ся, тиня́ти ся.

Фы́рканье = пи́рхання, чми́хання.

Фы́ркать, фы́ркнуть = 1. чми́хати (С. Л.), фóркати (С. Ш.), пи́рхати, хви́кати, пи́рскати, при́хкати (Кр.), чмихну́ти (С. Л.), пи́рхнути (С. Л.), пи́рснути, перестать — уфóркати ся (С. Ш.). — Конї як пирснуть, як зачакають ся, як понесуть. Кн. — Прихкає, наче кішка. Кр.

2. бри́шкати, вередува́ти, ґе́дзати ся, бри́шкнути, зґе́дзати ся.

Фыркли́вый = пирськи́й (кінь).

Фыркýнъ, фыркýнья = чми́хало (про чоловіка), пирськи́й, ка́ (про коней).

X.

Хаба́рить, похаба́рить = вести́ ся, тала́нити, щасти́ти, повести́ ся і т. д.

Хаба́ръ = д. **Барышъ** і **При́быль.**

Ха́живать = д. **Ходи́ть.**

Хази́ть = роскошува́ти, жи́ти роскі́шно, пи́шно, на по́каз.

Хазово́й = показни́й.

Хазъ = поча́ток тканини (де спочатку злучають ся основа і піткання).

Хайли́ть = горла́ти, гука́ти, вигу́кувати, галасува́ти.

Хайло́ = 1. че́люсти (печі).

2. го́рло, горля́нка, ди́хало.

3. горла́нь, горла́ч і д. **Крикýнъ.**

Хала́тъ = халя́т (С. Ш.), з пістрі — пістря́к. — Скинувши фрак, накинув на плечі халат. Кн.

Халýй, ка = лакýза, лаки́за, лаки́зка; хам, хамло́ (С. Ш.), ха́мка, хлоп, хло́пка. С. Ш.

Халýйскій = лакизува́тий, лакеюва́тий (С. З.), ха́мський, хло́пський.

Хамелео́нъ, Lacerta Chameleon = я́щірка (особливої породи).

Хандра́ = нудьга́, ну́да, нуд, зану́да, хандра́ (С. Ш.), мару́да, осору́га. — А як прийде нудьга в гості, та й на ніч засяде, отоді мене, мій друже, зови на пораду. К. Ш.

Хандри́ть = ну́дити ся, ну́дити сьвітом, нудьгува́ти, мару́дити ся.

Хандря́щій = хандри́жний, хандри́жка. С. Ш.

Ханжа́ = сьвято́ха, сьвято́ша, сьвятобо́жник, безскоро́мник, очена́шник (н. к. Яст.) і д. **Свято́ша.**

Ханжество́ = сьвято́шство, лицемі́рство.

Ханжи́ть = удава́ти з се́бе побо́жного, прикида́ти ся побо́жним, лицемі́рити, живи́м до Бо́га лїзти.

Хао́съ = 1. ха́ос. С. Ш.

2. розгордія́ш, гарми́дер, сута́нія і д. **Безпоря́докъ.** — В хатї така сутанія, що нїчого не розбереш. Кн.

Хаоти́ческій = 1. ха́осовий, хаоти́чний. С. Ш.

2. безла́дний, непоря́дний, гарми́дерний.

Ха́пать, ха́пнуть = хапа́ти, хапну́ти. С. Ш.

Ха́пкій = хапу́н, хапу́га. С. Ш. — А щоб тебе хапун ухопив! (на жидів кажуть).

Характеризова́ть = характеризува́ти.

Характеристи́ческій = характери́чний. С. Ш.

Характе́рный = 1. нату́рливий (Ніс.), крути́й. — Натурливий чоловік: вже що скаже, то од свого не одступить.

2. характе́рний, одмі́тний, видатни́й.

Хара́ктеръ = уда́ча (С. Ш.), вда́ча, нату́ра, но́ров, хара́ктер (С. Ш.). — На вдачу був зовсїм не схожий на Романа. Лев. — Дївча не сьміливе і змалку тихенької покійної удачі. К. Ш. — Ти моєї вдачі: не любиш ходити по гостях. Кр. — Був він вдачі веселої, невпинної та завзятої. Лев. В.

Ха́рица, ха́ричка, ха́ришка = пи́чка, пицю́рка. — А воно виткнуло свою пичку, тай дивить ся. н. о.

Ха́ріусъ, риба Salmo thumallus = пері́й. С. Жел.

Ха́рканіе = ха́ркання.

Ха́ркать, ха́ркнуть = ха́ркати (С. Ш.), хря́кати (С. Л.), ха́ркнути.

Харко́та = харкани́на. С. Ш.

Харко́тина = харкоти́на, харкови́на, харкоти́ння (С. Ш.), хря́ки.

Харкýнъ, харкýнья = харка́ч, ка, харка́тий, та. С. Ш.

Харче́вникъ, ца = харче́вник, ця. С. Ш.

Харче́вническій, харче́вничій = харче́вницький.

Харче́вня = харче́вня. С. Ш.

Харчевóй = харчови́й.

Харчи́ть, исхарчи́ть, ся = харчи́ти (С. Ш.), прохарчи́ти, ви́харчити, ся.

Харчъ, á = харч, ха́рчу (С. Ш.), харчі́. — Нема ха́рчу, нема харчів.

Ха́ря = пи́ка (С. Л.), пи́сок (С. З.), марми́за, мармýза, мацапýра, мурло́, харло́. Пр. д. під сл. **Ро́жа.**

2. машкара́, личи́на. Д. **Ма́ска.**

Хаси́мъ, рос. Taraxacum officinale = д. **Одува́нчикъ.**

Ха́та, хатёнка, ха́тишка, ха́точка = ха́та, ха́тка, хати́на, хати́нка (С. Ш.), аби яка — хатчи́на, халу́па, халу́пка, халупчи́на, халу́пина (С. Ш.), для чабанів — чаба́рня.

Ха́тьма, рос. Lavatera thuringica L. = ро́жа, соба́ча ро́жа. С. Ан.

Ха́ять, поха́ять, заха́ять = ха́яти (С. Ш.), га́нити, гу́дити і д. **Порица́ть.**

Хвала́ = хвала́, похвала́.

Хвале́бникъ, ца = хвалі́й, хва́льник, хвали́тель, ка (С. Ш.), хвале́ник (Лев.).

Хвале́ніе = хвалі́ння.

Хвалёный = хва́лений.

Хвали́тель, ница = д. **Хвале́бникъ, ца.**

Хвали́ть, похвали́ть, ся = 1. хвали́ти, велича́ти, сла́вити, до́брити (Лев.), похвали́ти, ся. — Хвалїм, мамко, нас: ви мене, а я вас. н. пр. — Хвали мя, губонько, бо тя роздеру. н. пр.

2. хвали́ти ся, нахваля́ти ся і д. **Угрожа́ть.** — Хвалила ся попадя село підпалити. н. п.

Хвальба́ = хвальба́, хва́стощі, хвасть. С. Ш. — Хвальби повні торби, а в тіх торбах пусто. н. пр. — Дайте санчат хвастї підомчать. н. пр.

Хва́льный = д. **Похва́льный.**

Хва́станіе = хва́стання, велича́ння, хвальба́.

Хва́стать, похва́стать, ся, хвастну́ть = хвали́ти ся, вихваля́ти ся (С. Л.), хва́стати (С. Ш.), велича́ти ся (С. Л.), хизува́ти, ся, чва́нити ся. — Троянцї дуже розбрехались і чванили ся без пуття. Кот.

Хвастли́вость = хвастли́вість. С. Ш.

Хвастовня́, хвастовство́ = хвасть (С. Ш.), хва́стощі, чва́нство.

Хвастуни́шко = хва́стик. С. Ш.

Хвасту́нъ, хвасту́нья = хвасту́н, ха (С.Ш.), хвалько́, чванько́, хва́стик (С. Ш. Ман.).

Хвата́ніе = хвата́ння, хапа́ння, ха́панка, хапотня́ (С. Ш.).

Хвата́ть, хвати́ть, схвати́ть, ухвати́ть, ся = 1. хвата́ти, ся, хапа́ти, ся (С. Л. Ш.), порива́ти (С. Л.), ца́пати (С. Л.), схвати́ти, ся, схопи́ти, ся, ухопи́ти, ся (С. Ш.), зца́пати, зла́пати. — Топучий і бритви хапаєть ся. н. пр. — Кайдашиха ухопилась за полудрабки. Лев. — Схопили його та до станового. — Хапай бики, бо процесия йде. н. пр.

2. досяга́ти, доставáти, досягти́, доста́ти. (Д. **Доставáть 1.**)

3. ставáти, хвата́ти, достача́ти, вистача́ти, ста́ти, потягти́ і д. **Доставáть 4.** — Стало на рибку, стане й на юшку. н. пр. — Хлїба потягне день на 5. С. Л.

4. бра́ти ся, взя́ти ся. — Чого не знаєш, за те не берись. н. пр. — **Хвати́ться за умъ** = за ро́зум взя́тись.

Хвати́ть, ся = 1. д. **Хвата́ть, ся.**

2. затопи́ти, зацїдити, клезну́ти і т. д. д. **Уда́рить 1.**

3. ви́хилити, ви́пити, уку́тати. — Та вишнівки с кварту укутали. Кот. — **Х. ли́шнее** = перехопи́ти, перебра́ти через мі́ру.

4. спіткáти, уразúти і д. **Пости́чь 1.** і д. **Поража́ть 3.**

5. д. **Огляде́ться** і **Спохвати́ться.**

Хва́тка = 1. хвата́ння, хапа́ння. С. Ш.

2. схід, росхід, збу́ток (великий).

3. дзьо́б (у хижих птиць).

Хва́ткій = 1. хапкúй. С. Ш.

2. похватни́й.

Хва́томъ = ра́зом, хва́тко, хваткóм, ха́пко, хапкóм. С. Ш.

Хва́тскій = хва́тський, хва́цький.

Хватъ = хват, зух і д. **Удале́цъ.**

Хвать = хап (С. Л. Ш.), хоп (С. Л.), хіп (С. Ш.), лап, цап, тьóп! — А кухарь хіп його за крило. Ос. — За удку хіп, а удка сїп! Гул. Ар. — Сюди хіп, туди хіп — за се сьміття вісїм кіп. н. п. — Тьоп його по пицї!

Хвой = д. **Хво́я.**

Хво́йникъ = хвойня́к. С. Ш.

Хво́йный = хвояни́й, хвойо́вий. С. Ш.

Хвора́ется = нездýжаєть ся, недобри́ть ся і д. **Нездоро́вится.**

Хвора́ніе = слабува́ння, хорува́ння.

Хвора́ть, захвора́ть = хвора́ти (С. Ш.), слабува́ти, нездýжати, недýжати і д. **Боле́ть** і **Недомога́ть.**

Хворости́на = хворости́на, хвойди́на (С. Ш.), на стріху — пі́взина.

Хворости́нный = хворостяни́й.

Хворостни́къ = хворости́й(я́)к (С. Ш.), хмизня́к, сушня́к (дрібний).

Хво́рость = 1. хворо́ст (С. Ш.), хмиз (С. Л.), хамло́ (С. Ш.). — Ой не їдь же, мій милий, ти низом, закидана доріженька хмизом. н. п. — Раз їздили вони в лїс, набрали там хамла і везуть. н. о. — **Хво́ростомъ вы́слать** = похмизува́ти, вхмизува́ти. — Вхмизували курінь. Ман.

2. вергу́н (С. Аф.), частїше мн. вергуни́.

Хво́рость = хво́рість, хво́рощі (С. Ш.),

хи́рість, хоровúтість. — Кому користь, а нам хворість. н. пр.

Хво́ростный = хворости́нний, хмизни́й.

Хво́рый = хво́рий (С. Ш.), хо́рий (С. Ш.), слабúй, неду́жий.

Хво́рь = д. **Хво́рость.**

Хвоста́ть, хвостну́ть, ся = хвúськати, стьоба́ти, хвúсьнути (С. Ш.), стьобну́ти.

Хвосте́цъ = 1. ку́пер, ку́прик, огу́зок. 2. наконе́шник (батога).

Хвости́стый = хвоста́тий.

Хвосто́вый = хвостовúй. С. Ш.

Хвостъ, здр. **хво́стикъ,** поб. **хвости́ще** = хвіст, здр. хві́стик, поб. хвостя́га, хвости́ще, з самого початку — ре́пиця, у сома — о́бмах, у барана — бурдю́к (С. Ш.), курдю́к. — А хорт як укусив за хвіст, та при самій репиці одкусив. н. о. — **У него́ хвостъ дли́ненъ** = він чоловік сїмени́стий, вели́ку сїмъю́ ма́є.

Хвощёвина, хвощъ, рос. Equisetum arvense L. = пе́стиш, пе́стиші, польова́ со́сонка (С. Ан.), E. hyemale L. = хвіщ, хвощ (С. Ш.), E. pratense L. = хвоща́й. С. Ан.

Хвощъ = вúхоть. С. Пав.

Хво́я = 1. хво́я (С. Ш.), гли́ця (С. Л.), шпи́лька, го́лка (хвояного дерева). 2. ги́лка, вітка, галу́зка (хвояного дерева).

Хи́жина, хи́жинка = ха́тка, хати́на, хати́нка, аби яка — халу́па, халу́пина, халупчи́на, хатчи́на. С. Ш. — Між горами там долина, в тій долині єсть хатина. Руд. — Воно не яке там і житло: халупчина та повіточка. Кн.

Хи́жникъ, ца = халу́пник, ця.

Хи́канiе = хіхіка́ння (С. Ш.), по́сьмішки.

Хи́кать, хи́кнуть = хіхіка́ти, хіхотіти, хіхі́кнути (С. Ш.).

Хи́ленькій = кво́ленький, слабе́нький.

Хи́лость = хи́рність, недолу́жність.

Хи́лый = кво́лий, хи́рний (С. Ш.), хи́рий, хоровúтий, слабовúтий, нездоро́вкуватий, недолу́гий, недолу́жний.

Хилѣть, похилѣть = хи́ріти, хля́сти, хля́нути, похи́ріти, охля́сти, упада́ти, упа́сти на си́лах.

Хиля́къ = плоху́та. С. Л.

Химери́ческій, химе́рный = химе́рний, неподо́бний.

Хи́микъ = хи́мик, хе́мик.

Хими́ческій = хи(е)мічний.

Хи́мія = хи́(е́)мія.

Хирома́нтикъ = воро́жбит (по долоні).

Хиротописа́ть = д. **Рукополага́ть.**

Хиротóнія = д. **Рукоположе́ніе.**

Хирѣть = хи́ріти, хирнiти, ги́бiти, чевядiти, ковизнути і д. **Хилѣть.** — Як почав чевядiти, та вже до самої смерти. Кн.

Хи́тить, ухи́тить = захища́ти, захисти́ти.

Хи́тренькій = хитре́нький, лука́венький.

Хитре́цъ = хи́трий, крута́рь, крутiй.

Хитри́ть = хитрува́ти (С. Л.), микуля́ти, хархирува́ти (С. Ш.), полiтикува́ти ся. — Хитрує, як старий собака. н. пр. — Треба якось хитрувати, на способи братись. Мова. — От вона як уже там не хитрувала, та не могла взять. н. к.

Хитро́ = му́дро, шту́чно, узлова́то.

Хи́тро = хи́тро, лука́во.

Хитросплете́ніе = ви́крутнї.

Хи́трость = хи́трість, хи́трощі; мудра́ция. — Хитрощами не довго проживеш. н. пр.

Хитроу́мный = хи́тро-му́дрий. — Так Одисей хитромудрий одвітив. Нїщ.

Хи́трый = 1. му́дрий, шту́чний і д. **Искýсный.** 2. хи́трий, лука́вий.

Хихи́кать = д. **Хи́кать.**

Хище́ніе = крадiж, ка, драпiжство (С. Ж.), шарпани́на (С. Ж.).

Хи́щникъ = хижа́к (С. З. Л.), дра(я)пі́ка (С. З.), лупiжник (Кн.), драпiжця (С. Ж.), ша́рпач (С. Ж.). — Налетїли на мій двір хижаками і рознесли ворота і лїсу. Кн. — Як просьвітить ся правдою науки, не дасть ся хижакам у хижі руки. К. Б.

Хи́щническій = хижа́цький, драпiжний (С. З.). — Не згада його на сьвітї нї одна людина, і нїхто не приголубить хижацького сина. К. П.

Хи́щничество = хижа́цство (С. З. Л.), драпiжство (С. З.), лупiжство, шарпани́на (С. З.). — Мов вовки — в серцї тільки хижацство мають. Ос.

Хи́щность = хи́жість.

Хи́щный = хи́жий (С. З. Л.), хижа́цький, драпi(е́)жний (С. З.). — Притаїв ся, прихилив ся, жде він — не діждеть ся, що убогий в його лапи хижі попадеть ся. К. П. — Дивить ся хижо, мов сова. Ос. — Печенїги народ хижий, що кочував в степах. Бар. О. — Тільки чутно здалека, як вовки драпiжні завивають. Грінч. — А пляц, що повний був квіток, тепер плодив клубки гадюк, і над помрілими лугами, з сосни драпежний каркав крюк. В. Щ.

Хладнокро́вie, хладнокро́вность = байду́жність.

Хладнокро́вный, по = байду́жий, байду́же, холо́дним се́рцем.

Хладъ = д. **Хо́лодъ.**
Хладѣ́ть = д. **Холодѣ́ть.**
Хламовщи́къ = д. **Старьевщи́къ.**
Хламости́ть, захламости́ть = зава́лювати, завали́ти, замотлоши́ти.
Хламъ = мо́тлох (С. З.), базалу́ччя (С. Л. Ш.), хлам (С. Ш.), хламі́ття, за́валь (С. Л.).
Хлеба́ніе = сьо́рбання, хле́пта́ння (С. Ш.).
Хлеба́тель = хлептун. С. Ш.
Хлеба́ть, хлебну́ть = сьо́рбати (С. З. Л.), хлебта́ти, хлепта́ти (С. Ш.), хльо́бати, хле́пати (С. Ш.), хльопта́ти, хлиста́ти, лиґа́ти, сьорбну́ти, сьорбону́ти і т. д. — Нагодувала малу, сьорбнула сама кільки ложок. Коц. — Сьорбай, не дбай: хоч рідке, аби багацько. н. пр. — Сьорбай юшку, на дні рибка єсть. н. пр. — Ніколи у смак заснути, ніколи борщу сьорбнутя. Кот. — Ти, Андрушку, хлебчи юшку, а я мнясце, бо мене дитина сце. н. пр.
Хле́бетъ = хле́піт. С. Ш.
Хлебо́къ = сьорбо́к.
Хлёбывать = д. **Хлеба́ть.**
Хлеста́ніе = хльо́стання, хвиськання, ля́скання.
Хлеста́ть, хлестну́ть, ся = 1. стьоба́ти, хвиськати (С. Ш.), хлеска́ти, ла́скати, хвоськати, цвьо́хати, шмага́ти, мо́рськати, хвостика́ти (С. Ш.), стьобну́ти, хвиснути (С. Л. Ш.), ля́снути, цвьо́хнути, морсну́ти (С. Л.), джиґону́ти, вджиґну́ти. — Як хвиснув його лозиною. — Хвиськаючи по долівці батїжком. Пр. — Стьобни правого коня. — Як почав хлескати по щелепах. Кн. — Ляснув погонич пугою. К. З. Ю. Р. — Ходить по базарю, ляскає тим батїжком. Грінч. — Давай його батогом цвьохать. Грінч.
2. хлеста́ти, плю́скати, хлесну́ти, плю́снути, ся.
Хлёсткій = хвиськи́й (С. Ш.), хвисткий.
Хлёсъ = хвись. С. Ш. — Лозиною хвись по руці.
Хлобыста́ть, хлобысну́ть = 1. мота́ти ся, тїпати ся, телїпати ся, би́ти ся.
2. би́ти, лупи́ти і д. **Ударя́ть** (дуже).
Хло́паніе = хло́пання; ля́скання; грю́кання.
Хло́пать, хло́пнуть = хло́пати, хля́пати, ля́скати (С. Л.), хло́пнути, хля́пнути, ля́снути (С. Л.). — Ляснула пуга над кіньми і гнїді понеслись, мов на крилах. Нїщ. — **Хло́пать въ ладо́ши** = плеска́ти в доло́нї. — Їде малий та в долоні плеще. н. п. — **Х. глаза́ми** = лу́пати, клїпати (Лев.). — **Хло́пнуть дверьми́** = грю́кнути, гря́кнути, грюкону́ти, хрьо́пнути.
Хло́покъ = кло́ччя.
Хлопо́къ, рос. Gossypium herbaceum L. = ба́вовник, бавовна, ба́велна, бавуна, ба́вонь. С. Ш. — **Х. кіевскій,** Asclepias Syriaca = ластіве́ць.
Хлопота́ніе = кло́поти, па́дькання.
Хлопота́ть = клопота́ти, ся (С. З. Л.), дба́ти, піклува́ти ся, ту́пати, тупкува́ти (С. Ш.), турбува́ти ся, па́дькати, ся, дуже — побива́ти ся, морокува́ти ся, моро́чити ся, багато — розклопота́ти ся, перестать — переклопота́ти ся. — Ой нехай же він спить, щоб уже й не встав, щоб твоєї бідної головки та й не клопотав. н. п. — Так за тебе дбають, як собака за пъяту ногу. н. пр. — Як є коло чого тупать, то є що й хрупать. н. пр. — Прийняв тебе я до себе малим сиротою! Побивав ся днї і ночі, не спав над тобою. Руд.
Хлопотли́вость = кло́пітність.
Хлопотли́вый = клопітли́вий, клопітни́й. — Од начала клопотливого уряду мойого. С. З.
Хлопотня́ = 1. лопотня́, лопотня́ва, гуркотня́, грюкотне́ча.
2. кло́поти, клопітня́, ту́пцяння (С. Ш.), тупцюва́ння.
Хлопоту́нъ, хлопоту́нья = клопоту́н, ха, ту́пало (С. Ш.), метужливі — побі́гач (Лев.), квоктуха.
Хло́поты = кло́піт (С. З), кло́поти, за́ходи (С. Л.), по́ранка, по́рання, порани́на, тяжкі — моро́ка, жура́, глоба́. — Не мала баба клопоту, так купила порося. н. пр. — Не журись, що нема чобіт, менше буде клопіт. н. пр. — З тим ділом багато заходу. С. Л.
Хлопоу́хій = каплау́хий, клапоу́хий. — По толоцї каплаухі йдуть, аж уші телїпають ся. С. З.
Хлопу́шка = хло́павка, пу́кавка.
Хлопча́тая бума́га = д. під сл. **Бума́га.**
Хлопча́тникъ = д. **Хлопо́къ.**
Хлопчатобума́жный = бавовня́ний, бавня́ний.
Хлопъ = бух, лясь, лусь, луп (Ос.). — Лусь його по голові. — Лясь один другого.
Хло́нье = кло́ччя, пластівцї, пластівні. — Сніг іде пластівнями. — Ото який сніг пластівець верне. Кн. — **Хло́ньями па́дающій снѣгъ** = пластівни́стий.
Хлы́нуть = лину́ти, ри́нути (С. Л.), пори́нути, хлю́нути, гу́нути (С. Л.), поросну́ти, бу́рхнути. — Вода з криниці зразу

так і рипула. — Пороснули й Рутуляне, як од дощу в шатер цигане. Кот.

Хлынцá = д. **Рысцá.**

Хлыстáть = д. **Хлестáть.**

Хлыстóвка = д. **Хлестáніе.**

Хлыстъ, хлы́стикъ = 1. прут, лозúна, прýтик, лозúнка.

2. бич, бúчик. — Собака тїкає не від калача, а від бича. н. пр.

3. (сектяр) — шалапýт, шаплúшник (Хар.).

Хлысть = лясь, хвись.

Хлѣбецъ = хлїбець, хлїбчик і д. **Хлѣбъ** (здр.).

Хлѣбенное = д. **Печéнье 2.**

Хлѣбенный = хлїбний, хлїбовий.

Хлѣбина = óбнїж, перга́. — Та жовтенька обнїж, яку бджоли несуть з поля на своїх мисочках, це квітковий пил, що розводить ся в серединї квіток. Цю обнїж вони утоптують гарненько. Оце й буде перга, якою бджоли теж годують ся, мов ми хлїбом. Степ. О.

Хлѣбная = д. **Хлѣбня.**

Хлѣбникъ = хлїбник (С. Ш.), хлїбопéка (С. Ш.). хлїбóвчик (С. З. Ш.), пéкарь (С. З.). — Хлїбовчик їде, віз хлїба везе. н. п.

Хлѣбница = 1. хлїбниця (С. Ш.), пéкарка, перепічáйка і д. **Бýлошница.** — Така погана перепічайка — напече хлїба глевкого. в. о.

2. рос. Calta palustris L. = фіялковий корíнь. С. Ан.

Хлѣбный = хлїбний. — **Х. дéрево,** Artocarpus incisa = хлїбовни́к (Зем.), хлїбовéць (С. Ж.). — **Х. жукъ** = д. під сл. **Жукъ.** — **Х. зерно́** = пашни́на, зерно́, пашни́ця, пашня́. — Роди, Боже, жито, пшеницю, всякую пашницю. н. пр. — **Х. квашня** = дїжá.

Хлѣбня = хлїбня, пекáрня. С. Ш.

Хлѣбопáшенный = хлїборóбський. С. Ш. — Не міг найти такого чоловіка, щоб добре знав хлїборобське дїло. н. к. Грінч.

Хлѣбопáшество = хлїборóбство і д. **Земледѣлiе.**

Хлѣбопáшествовать = хлїборóбити, хлїбопáшити. — Де-котрі чумакують, а більше хлїбороблять. Хар.

Хлѣбопáшецъ = хлїборóб (С. З. Ш.), землерóб, пáхарь, гречкосій і д. **Земледѣлецъ.** — Вона хороша, як тая квітка, а таки йде заміж за хлїбороба. Кв. — Хлїборób уклонив ся бабі, поднякував тай поїхав. н. к. Грінч.

Хлѣбопáшный = хлїборóбний.

Хлѣбопекáрня = д. **Хлѣбня.**

Хлѣбопéкарь, хлѣбопёкъ = д. **Хлѣбникъ.**

Хлѣборóдный = хлїборíдний (С. Ш.) і д. **Урожáйный.**

Хлѣбóсолъ, хлѣбосóлка = хлїбосóл, ка (С. Ш.), хлїбосóлець.

Хлѣбосóльный = хлїбосóльний. С. Ш.

Хлѣбосóльство = хлїбосóль, ство. С. Ш. — Я з ним у хлїбосолї не був. Хар.

Хлѣбоѣдъ = дармоїд.

Хлѣбушка = хлїбець, хлїбчик.

Хлѣбъ = 1. хлїб, здр. хлїбець, хлїбчик, один цїлий — хлїбúна, дїт. — пáпа, пáпка, невипечений — глевкúй х., глевтя́к, не добре спечений — благúй х. (щоб не сказати: поганий), з борошна, що раз просїяне через сито — разовúй, спечений з тїста, що вискребено з дїжі — вúс(ш)крібок, спечений з ягодами калини — калúняник, калúнник. — **Бѣлый х.** = бýлка (С. Л.), з лапками зверху, помазаний олїєю = книш. — **Горбýшка, краю́ха хлѣба** = окрáєць, окрáйчик. С. Л. — **Горóховый х.** = горóхвяник. — **Гречнёвый х.** = гречáник, стовпéць. С. Л. — **Ломóть, лóмтикъ х.** = скúба, скúбка, скúбочка (С. Л.), сухий — сухáрь, осýшок. — **Пеклёванный х.** = сúтниця. С. Л. — **Плóскій х.** = перéпічка, підпáлок, корж (С. Л.). — **Пасхáльный х.** = пáска, пáпушник, бáба. — **Прѣсный х.** = прісня́к. — **Пшенúчный х.** = пшенúшник, паляни́ця, паляни́чка, маленький круглий — буханéць. — **Просянóй х.** = малáй. С. З. — **Ржанóй, чéрный х.** = хлїб, жúтний х., житня́к. — **Свáдебные хлѣбы** = коровáй, шишки́, голубки́, борона́, грéбень або прáник, лéжень, верч, дúвень або калáч і т. д. д. „Свадебные хлѣбы“ — Ястребова. Кіев. Ст. 1897 — 11. — **Хлѣбы валя́ть** = дїжý виробля́ти. Ман. — А баба хлїб Бровку шпурнула і горло глевяком заткнула. Кот. — Повна піч паляниць, а посередині книш. н. з. (зорі і місяць.) — Одрізана скиба од хлїба — її не притулиш. н. пр. — Христос воскресе! Матвій паску несе. н. пр. — Паляниця — хлїбові сестриця. н. пр. — Лучче хлїб з водою, як буханець з бідою. н. пр. — Ой малаю, малаю! за хлїб тебе не маю. н. пр. — Де коровай вбірають і хорошенько сьпівають. н. п.

2. пашня́ (С. Л.), пашни́ця, збіжжя (С. Л.), жита з пшеницею — сýржик, після віяння — пóслїд, вúточки. — Роди, Боже, жито, пшеницю, всякую пашницю. н. пр.

3. бо́рошно і д. **Мука́**.

4. хлїб (на пні), пашня́, пашни́ця, що вилїг — поля́глиця, вибитий грядом — грядобі́йця, що колосить ся — колосі́й, зжатий — жни́во, жни́тво, скошений — кошени́ця. Сп.

Хлѣбъ-соль = „хлїб-сіль, хлїб та сіль. — Хлїб та сіль! Їмо та свій. н. пр. — **Хлѣбъ-соль води́ть** = бува́ти в хлїбосо́лї.

Хлѣвъ, хлѣви́шко, хлѣвуше́къ = хлїв, хлїве́ць, хлївчик, без дверей — повітка, для волів — воли́вня, бичня́ (С. Л.), для гусей — гуся́тник, для корів — коро́вник, овечий — кошара (С. Л.), для свиней — свинюшник, свинарник, свини́нець, ку́ча (С. Л.), де одгодовують свиней на сало — саж, для телят — теля́тник.

Хлю́стать = д. **Захлю́стать**.

Хля́бать = хля́пати. — Колесо хляпає — треба перетягти́.

Хлябь = при́рва.

Хмелево́дство = хмельни́цство. С. Жел.

Хмелево́дъ = хмеля́р. С. Жел.

Хмелево́й = хмільо́вий, хмеле́вий.

Хмель = 1. рос. Humulus Lupulus L. = хміль, хмель. С. Ан. — Ой хмелю мій, хмелю, тонкая хмелина, де ж ти, хмелю, зїму зїмував, що й не розвивав ся? н. п. — н. п. — Висипав ся хміль із міха, тай наробив Ляхам лиха. н. пр.

2. хміль, чмир (С. З.). — **Подъ хмелько́мъ** = д. **На́веселѣ**. — **Во хмелю́** = на підпи́тку, зпъя́ну, по пъя́ному, під пъя́ну ру́ку. — На підпитку нема спинку. н. пр.

Хме́льникъ = хме(і)льни́к. С. Жел.

Хмельно́й = 1. підпи́лий, пъя́ний, на підпи́тку. — А вже підпилий як засне, то хоч коти гармати — і усом не моргне. К. Ш.

2. пъянки́й, шу́мний, міцни́й. — Пъянке пиво.

Хмельно́е = пъя́не.

Хмелѣть, охмелѣть = хмелїти, пъянїти, впива́ти ся і д. **Опьянѣва́ть**.

Хму́рить, нахму́рить, ся = 1. су́пити (С. Л.), насу́плювати, хму́рити, ся і д. **Насу́питься 1**.

2. їжити ся, стовбу́рчити, ся, наїжити, ся, настовбу́рчити ся, настовпу́жити ся (про птиць).

3. хма́рити ся, нахма́рити ся і д. **Насу́питься 2**.

Хму́рный = похму́рий, пону́рий і д. **Пасму́рный 2**.

Хмы́лить = обтїсувати це́глу.

Хны́каніе = пхи́кання.

Хны́кать = пхи́кати. — Неначе не плаче, тільки пхика. К. Ш.

Хо́боть = 1. (у слона) — хо́бот. — З голови у слона повис довжезний ніс, хобот, ним він брав їжу, натягав воду. Грінч.

2. (у комах) — соса́льце. — Сосальце добре можна роздивитись у комаря або мухи, тоді як вони ним сосуть що, або у метелика. Степ. О.

Ходата́й = засту́пник, стара́тель; ходак (С. Л.), ходата́рь. — **Х. по дѣла́мъ** = адвока́т, повірений, глумливо — брехуне́ць.

Ходата́ица, ходата́йница = засту́пниця, стара́телька.

Ходата́йство = засту́пництво; кло́поти.

Ходата́йствовать = заступа́ти ся, обставати, става́ти за ко́го; клопота́ти, ся.

Ходе́бщикъ = розно́щик, кра́марь, коробе́йник, варя́г (С. Л.), що вимінює — ра́шевець, щети́нник.

Хо́день, у виразї: **ходенёмъ ходи́ть** = хо́дором ходи́ти. — А козаки навприсядки садили, аж лави ходором ходили. К. Б. — Перед паном Хведором ходить жид ходором. К. Ш.

Ходи́ть = 1. ходи́ти, ступа́ти, швидко і дрібно — тю́пати (С. Л.), дріботїти, дробцюва́ти, поспішаючи — чимчикува́ти (С. Л.), шкандиба́ючи — шкандиба́ти (С. Л.), шкитильга́ти, важко — тягти́ ся, пха́ти ся, пле́нтати ся, плуга́нити ся, ча́пати, челе́пати, не твердо — ди́бати, широко ступаючи — ци́бати, ледве — брести́, чвала́ти (С. Л.), опіраючись — о́пірцї ходи́ти, навкруги́ — кружа́ти, кружля́ти, просто — простува́ти, про́сто йти́, то сюди то туди — сновиґа́ти і д. під сл. **Идти́**. — **Х. по́ міру** = проси́ти ми́лостиню, попід вікнами ходи́ти, простяга́ти ру́ку, старцюва́ти, же́брати. — **Х. по чьи́мъ стопа́мъ** = 1. уступа́ти у слїд, переймати і д. **Подража́ть**. 2. слїдкува́ти, сте́жити, пантрува́ти, зори́ти і д. **Слѣди́ть 3**. — **Х. дозо́ромъ** = дозира́ти.

2. пла́вати, ходи́ти (про риби і судна). — Оселедцї ходять табунами.

3. ходи́ти (в грі в карти і дамки).

4. шумува́ти, гра́ти, мусува́ти і д. **Броди́ть 3**.

5. клопота́ти, ся, стара́ти ся, дба́ти. — **Х. за кѣмъ** = доглядáти. — **Х. за чѣмъ** = по́рати ся (коло чого). — **Х. по судáмъ** = клопота́ти в судї.

Хо́дкій = ле́гкий, бігки́й, розко́тистий (про судна та екіпажі).

Ходово́й = ходови́й.

Ходо́къ = 1. ходїльник, ходáк. — Який тепер з мене ходак? Старію ся уже я. Хар. — Послали ходаків.

2. д. **Пройдóха.**

Ходу́лочникъ, пт. Himantopus rufipes = щудлáк, щудлачóк. С. Жел.

Ходу́ля, частїше мн. **ходу́ли** = 1. хíдлї (С. Ш. Жел.), ци́би, ди́би (С. Л.). — Став на хідлї тай давай цибати.

2. хíдлї (станочок на колїщатках, в котрих привчають дїтей ходити). С. Ш.

Ходу́нъ = д. **Хóдень.**

Ходъ = 1. хід (С. Ш.), ходá, хóдка, хідня́ (С. Ш.), рух. — Не трать ходу до поганого роду. н. пр. — Три днї ходу, а до обід празнику. н. пр. — Пів години ходки. Кр. — **Дѣло пошло́ въ ходъ** = дїло пíшло дóбре. — **Пасти́ на ходу́** = пóпаски. Сп.

2. хід, прохíд, узенький — суткú, суточкú, в димарі — перегíн, потайний — потайни́к.

3. хід (у повозки).

4. збут, схід.

5. ход, проце́сия. — Хапай бики, бо процесия йде. н. пр.

Ходьба́ = 1. ходня́ (С. Л.), хідня́ (С. З. Ш.), хóдка (Кр.), ходя́чка (Лев.), походéньки. — Їсти в ходячку. Лев. — А він по всяк час у походеньках. Лев.

2. дóгляд, пильнува́ння, дбання́, клóпоти, ходúни, ходня́. — Кому родини, а мінї ходини. н. пр. — За саму ходню в судї сорочки позбуде. Кн.

Ходя́чій = ходя́чий, ходя́щий. — Не дай спати ходячому, серцем замірати. К. Ш.

Хожáлый = посланéць і д. **Разсы́льный.** — **Хожáлыя дéньги** = гуля́щі гро́ші.

Хожде́ніе = 1. ходїння, хід (С. Ш.) і д. **Ходьба́ 1.** — Нїчого не застрелили, а скільки ходїння. Кр. — **Х. взадъ и впередъ** = топтани́на. С. Ш.

2. д. **Ходьба́ 2.**

Хозя́йка, хозя́юшка = хазя́йка (С. Ш.), господúня (С. Л.), господáрка, панїмáтка (С. Л.), ґаздúня (Гал.), хазя́єчка, господáрочка, **паньматýся,** досьвіток — досьвітчáна мáти. Ос. — А хазяїн його лає, ще й хазяйка вимовляє. н. п. — Хазяйка в дому — поправа всьому. н. пр. — Добра господиня, коли повна скриня. н. пр. — По господинї й наймит. н. пр. — Чому б Хима не господиня, та ночов бракує. н. пр. — Одружив ся, поняв собі дївчину-господарку. Ос. — Газдинї топлить зарані, щоб скоро зварити обід. Фр.

Хозя́йкинъ = хазя́йчин (С. Ш.), господáрчин, панїмáтчин.

Хозя́йничанье = хазяїнува́ння, господарюва́ння, пóрання. С. Л.

Хозя́йничать = хазяїнувáти (С. Л. Ш.), хазяювáти (С. Ш.), господарювáти (С. Л.), господáрити (С. Л.), хазя́йствувати (С. Ш.), порядкувáти, пóрати ся (С. Л.). — Помолив ся Богу і пішов на двір господарювати. Грінч. — Більше у обозї ходив, а мати сама дома хазяйствувала. Кр.

Хозя́иновъ = хазя́їнив (С. Ш.), господарíв.

Хозя́инъ = хазя́їн (С. Ш.), госпóдáр(ь), хазя́й (С. Ш.), ґáзда (Гал.). — Без хазяїна і двір плаче. н. пр. — Хазяй на всю губу. С. Ш. — Де господарь не ходить, там нивка не родить. н. пр. — Господарь як чиряк, де схоче, там і сяде. н. пр. — А господарям — поле орати, а господиням — кроснá ткати. н. п. — А ввійшов до хати, став вітати, зачали мі чесні ґазди горівки давати. н. п. Б.

Хозя́йски = по хазя́йськи.

Хозя́йскій = хазя́йський (С. Ш.), хазя́їв (С. Ш.), господáрський (С. Л.).

Хозя́йственный, но = господáрний, но (С. Л.); хазя́йливий, во, хазяїновúтий. — Як не гарно, та не господарно. н. п.

Хозя́йство = хазя́йство (С. Ш.), господáрство (С. Л.), господáрка (С. Л.), лас. — хазя́йствечко, господáрствечко. — В господарстві все пішло на лад. Грінч. — Привикай до господарства з молоду, не будеш знать на старість голоду. н. пр. — Сяк так розталанив господарствечко. Ос. — **Хозя́йствомъ устрóиться** = охазяїнувáти ся.

Хозя́юшка = д. **Хозя́йка.**

Холе́ра, Cholera morbus = халéра.

Холе́рикъ = жóвчний, гнівли́вий, дражли́вий, пальóний.

2. хялéрний.

Холери́ческій = д. **Холе́рикъ 1.**

Холе́рный = халéрний.

Хóлить, выхолить = пéстити, пестувáти, хаю́чити (С. Ш.), обхоля́ти і д. **Выхóливать.**

Хо́лка = штим (С. Жел.), чубо́к.
Хо́лмикъ = д. **Холмъ**.
Холми́стый = пагóристий, горба́стий, пагі́рчастий, погóристий (С. Жел.).
Холмообра́зный = горбова́тий, горбкува́тий.
Холмъ, хо́лмикъ = холм, холме́ць (С.Жел.), горб, горбо́к, горбо́чок (С. Жел.), при́гор, при́горок, па́горок (С. З.), бугóр (С. Л.), шпиль, шпильо́к, шпиле́чок, салі́тровий — бурт, висипаний — копе́ць, більший — могúла. — Ой там на горбочку косив мужик спілу гречку. н. п. — Де кінчить ся межа копець насипаний. С. Л.
Холоде́цъ = 1. д. **Спáржа**.
2. холодни́к (д. **Ботви́нье** 2.)
Холоди́льникъ, ца = холодни́к.
Холоди́льный = холоди́чий.
Холоди́ть, охолоди́ть, ся = холоди́ти, студи́ти, прохолоди́ти, ся.
Холо́дненькій = холодне́нький.
Холоднёхонькій = холоднісінький.
Холодни́къ = д. **По́гребъ**.
Хо́лодно = хо́лодно, зи́мно, сіверко, сівечно.
Холодновáтый, то = холодне́нький, ко, по́холодний.
Холо́дное = холоде́ць, драглі, холо́дне. — Холодцем та ковбасою закусили. Кот. — Були драглі — та спать лягли. н. пр.
Хо́лодность = холодність.
Холо́дный = 1. холо́дний, зи́мний (С. Л.), студе́ний, сіверкий.
2. сти́лий, неласка́вий.
Холодъ = хо́лод, сту́день, моро́з, великий — холодне́ча (С. Л.), лют, дітське слово — дю́дя.
Холоде́ть, охолоде́ть = холодіти, холоднíти, холоднішати, холо́нути, нахолóжувати ся і д. **Охладе́вать**.
Холода́нка = жáба (земляна).
Холоже́ніе = охолóжування.
Холо́пій = хло́пський.
Холо́пка = хло́пка.
Холо́пскій = хло́пський, ра́бський.
Холо́пствовать = 1. бу́ти хло́пом.
2. плазува́ти. — **Холо́пствующій** = лакúза, лакýза, підніжок.
Холо́пъ = хлоп, кріпа́к, піддáний, раб.
Холостёжь = парубóцтво.
Холости́льщикъ = холощій (Кн.), валаша́л (Ман.), що завертає бугаїв — перевертáйло і д. **Кастра́торъ**.
Холости́ть, охолости́ть = 1. валаша́ти, викладáти, харашáти і д. **Вало́шить**.
2. (про рослини) — обрива́ти цьвіт (зайвий).
Холосто́й, хо́лостъ = холости́й, нежона́ти, па́рубок. — **Холостúмъ быть, пробы́ть** = парубкува́ти, молодикува́ти, бурлакува́ти, пропарубкува́ти, пробурлакува́ти. — **Холоста́я жизнь** = парубкува́ння, бурлакува́ння. — **Вести́ х. ж.** = парубкува́ти, бурлакува́ти. — **Х. ры́ба** = без ікри́, ялова́. — **Х. заря́дъ** = сліпий набій (без дробу і кулі). — **Х. строе́ніе** = надві́рна будóва.
Холостьба́ = парубкува́ння, бурлакува́ння, козакува́ння.
Холостя́къ = холости́й, нежона́тий, па́рубок, бурла́ка, зб. — парубóцтво, бурла́цтво.
Холостя́цкій = парубóцький, бурла́цький.
Холостя́чество = д. **Холостьба́**.
Холоще́ніе = валаша́ння, викла́дування.
Холсти́на = полотни́на.
Холсти́нка = полотня́нка.
Холсти́нный = полотня́ний (С. Жел.), полотя́ний, полоте́нний.
Холстъ = полотнó, кусок — полотни́на, штука — сувíй, товсте — тóвстка, грубе дуже — верéта, рядни́на, хря́щ, в сім пасом — семíрка, в десять — деся́тка (С. Аф.).
Холстяно́й, холще́вый = д. **Холсти́нный**.
Холще́вникъ = полоте́нщик. С. Жел.
Хо́ля = ро́скіш; пéстування, па́ньканя. — Живе в роскоші. Кр.
Хомута́ть, охомута́ть = надíвати, надíти хаму́т.
Хому́тный = хамутóвий, хаму́тний.
Хому́тъ = хаму́т, хамутéць, ремні при хамутї — набíдрок.
Хомя́къ, Mus Cricetus = хома́, хомъя́к. С. Жел.
Хопёръ = ба́ба (що нею палї забивають).
Хоре́вый = тхоре́вий.
Хорёкъ, зьв. Mustela putorius = тхір (С. Л. Ш.), один — тхори́на (С. Ш.), мале — тхóрик, тхореня́, мъясо його — тхори́на (С. Ш.), звірьок сей зветь ся ще — довгому́дик. — Дома лев, а на війні тхір. н. пр. — Тхір часто звик ходить на голубник. Б. Б. — Був собі дїд та баба, та внадив ся до їх довгомудик курчат таскати. н. к.
Хори́стъ = хори́ста, півчий.

Хо́рный = хорови́й, гуртови́й.

Хорово́дъ = тано́къ (С. Л. Ш.), тано́чок (С. Ш.), та́нчик. — В славнім містї у Каневі дївок танок ходить, молодая Бондарівна усїм перед водить. н. п. — Сїм дочок — свій таночок. н. пр. — Дївчаточкам своя воленька — за стрічечку та за віночок, на улицю та у таночок. н. п.

Хорово́дный = танкови́й. — **Х. и́гры** = хре́щик, кривы́й тане́ць, коро́ль, горо́шок, ви́вид, шум.

Хорово́й = хорови́й, гуртови́й. — Вечір тихий, вечір ясний, сонце гасне, дотлїва, роздаєть ся на левадї дзвінко пісня гуртова. Скл. Ан.

Хоро́мы = буди́нок, хоро́ми, го́рницї. — Колись в хороми я зайшов, давно покинуті нанами, і ряд покоїв перейшов. В. Щ.

Хороне́ніе = хова́ння.

Хорони́ть = 1. (**схорони́ть, ся**) — хова́ти (С. Л.), схова́ти, захова́ти, ся. — Сховались, тай попались.

2. (**похорони́ть**) — хова́ти, похова́ти. — Умер чумак в недїленьку вранцї, поховали чумаченька та у зеленому байрацї. н. п — Не доїхав козаченько до новоï хати, несуть його дївчиноньку до гроба ховати. н. п.

Хорохо́риться, расхорохо́риться = хвабрува́ти (С. Ш.), гороїжити ся (Граб.), костри́чити ся, при́ндити ся (С. Л.), инди́чити ся, пиндю́чити ся, розхвабрува́ти ся, розпри́ндити ся. — Так розприндив ся, що й не приступай. С. Л.

Хорохо́ришко = хвалїй, хва́стик, хвалько́, чванько́. — Поки хвалько нахвалить ся, будько набудеть ся. н. пр.

Хоро́шенькій = гарне́нький, гарнїсїнький, хорошкува́тий (Лев.). — Поки маленьке — гарненьке, побільшає — погіршає. н. пр. — Вона гарна гарнїсїнька, як та рожа повнїсїнька. н. п.

Хороше́нько = гарне́нько, любе́нько, хороше́нько. — Попереду Дорошенко веде своє вїйсько хорошенько. н. п.

Хорошёхонько = гарне́сенько, хороше́сенько, хорошісенько, любе́сенько.

Хоро́шій = хоро́ший, га́рний (С. Аф. З. Л.), до́брий (С. З. Л.), добря́чий, го́жий, кра́сний (С. Жел.), ле́пський, ла́дний, доля́дний, поря́дний, фа́йний (Гал.). — Гарна, як квітка в полї. н. пр. — Що червоне, то й гарне, що солодке — то й добре. н. пр. — Добра господиня, коли повна скриня. н. пр. — Кавун добрячий. — Лепський то десь город Харьків. Кв. — Така хороша, як намальована. С. З. — Одежа на йому гарна, кінь лепський. н. к. — Бо Васильке файний, тай файно танцює: попід ручку обертає, тай в личко цїлує. н. п. Бук. — Весна красна. н. п. — А у вас картопля красна. Кр.

Хорошо́ = 1. хороше́, га́рно, гара́зд, до́бре, ле́пськo, доладу́, кра́сно, фа́йно (Гал.). — Гарно грає, ще краще сьпівав. н. п. — Гарно твоя кобза грає, любий мій земляче! Аф. — Добре роби, добре й буде. т. пр. — Було добре, та давно, а буде гаразд, та не зараз. н. пр. — Сьвятий спокою — гаразд з тобою. н. пр. — Ой не гаразд Запорожцї, не гаразд зробили. н. п.

2. до́бре, гара́зд, сїлькісь (С. З.), йно́се. — Ну, добре, пехай буде, як ти кажеш. — Та приводь же хлопця раньш. Иносе.

Хорошѣть = гарнїти, гарнїшати, кра́щати, кращі́ти, кращі́шати, хорошіти, лїпшати.

Хору́гвь = х(к)орогва́ (С. З. Л.), корогов, корогóвка (С. З.), коровга́. — Одміню сьвятій Покрові сьвічку дорогую і на корогов до церкви двістї подарую. Мак. — Ховають старого і три коровзї до гробовища понесли. Київ. губ. — Військо йде, короговки мають. н. п.

Хору́пжій = хору́нжий. — А по серединї пан хорунжий, під ним кониченько сильний дуже. н. п. — Лучче живий хорунжий, як мертвий сотник. н. пр.

Хоръ = хор, гурт, пївча. — На похоронах сьпівало дві пївчі: архирейська, а друга наша. Кн. — **Хо́ромъ** = гурто́м. — Щоб слухать, як косарі гуртом пісні косарськиї сьпівають. Скл. Ан.

Хорь, я́ = д. **Хорёкъ.**

Хорь, хо́ря = д. **Моль.**

Хорько́вый = тхоре́вий.

Хорько́въ = тхорів. С. Ш.

Хотѣніе = хотїння, хіть (С. З.), бажа́ння, жада́ння. — Аби хіть, а от біда, як хотї нема. н. пр. — Хітї з вола, а сили з комаря. н. пр.

Хотѣть, похотѣть, захотѣть, ся = хотїти, ся (С. Л.), хтїти, ся, волїти, во́лити (С. Л.), бажа́ти, ся, жада́ти, ся, ману́ти ся, кортїти (С. Л.), захотїти, захтїти, ся, забажа́ти, ся, заману́ти ся, закортїти, перестать — перехотїти, перебажа́ти. — **Хо́чется** = хо́четь ся, бажа́ть ся, корти́ть, надто — приспи́чило. — Хто не хоче, той не має. н. пр. — І хочеть ся, і колеть ся. н. пр. — Захтїло ся, як кобилї оцту. н. пр. — Забажала гиря кісничків. н. пр. — При злиднях, та ще забажати з перцем. н. пр. — Волимо під царя восточного. К. Б. Хм. — Щоб не побачив, зараз манутись. С. Л. — Кортить ченцеві

з келиї, та ігумен не спить. н. пр. — Кортить Маринку піти до ринку. н. пр. — От приспичило їй на базарь. С. Л.

Хотя́, хоть = хоть, хоч, хоча́. — Хоч ми й брати, та кишені наші не сестри. н. пр.

Хохла́тить, всхохла́тить = ку́длати, куйо́вдити, кудо́вчити, па́тлати, розку́длати, розкудо́вчити, розпа́тлати, розкуйо́вдити і д. **Взъеро́шивать.**

Хохла́тка, хохла́точка = чуба́єчка.

Хохла́тый = 1. чуба́тий (С. Л.), чуба́тень, чупру́н, чупринди́рь (С. З.). — Родом — кури чубаті. н. пр. — Біда куца, а горе чубате. н. пр.

2. кудла́тий, патла́тий, пелеха́тий, розкудо́вчений, розпа́тланий.

Хохла́тѣть = чуба́тіти.

Хохла́чъ = д. **Хохла́тый.**

Хо́хлиться, захо́хлиться = їжити ся, наїжити ся, наїжа́чити ся, настовбу́рчити ся, настовпу́жити ся. — Волосся настовбурчилось.

Хохлу́ша, хохлу́шка = 1. чуба́та ку́рка або ка́чка.

2. д. **Малороссія́нка.**

Хохоло́къ = чубо́к, чуба́йка. — Бо налетить часом голубок — болітиме головонька і чубок. Б. Г. — А кулик чайку взяв за чубайку. н. п.

Хохо́лъ = 1. чуб, чупри́на, на виголеній голові — оселе́дець. С. З. Л. — Пани скубуть ся, а в мужиків чуби тріщать. н. пр. — Він не знає, що чуприну ще від Сьвятослава всї батьки наші носили в знак чести і слави. Дум.

2. д. **Малороссія́нинъ.**

Хохота́ніе = ре́гіт, регота́ння, реготіння.

Хохота́ть = реготати, ся. С. З. Л. — Сьмішки з чужої лемішки, наколоти, та й реготи. н. пр. — Еней з панами реготавсь. Кот.

Хохотли́вый = реготли́вий.

Хохотня́ = реготня́ (С. З.), ре́готи.

Хохоту́нъ, хохоту́нья, хохоту́шка = реготу́н, реготу́ха, реготу́нка.

Хо́хотъ = ре́гіт. С. З. Л.

Храбре́цъ = сьміля́к, не́бій. — Ач який сьміляк! — І небоя вовки їдять. н. пр.

Храбри́ться = хоробри́ти ся, храбрува́ти (С. З. Л.), хвабрува́ти (С. З. Л.), кура́жити ся.

Хра́бро = хоро́бро (С. Ш.), хва́бро, сьмі́ливо.

Хра́брость = хоро́брість.

Хра́брый = хоро́брий, хва́брий (С. Ш.), сьмі́ливий.

Храмово́й = храмови́й. — **Х. пра́здникъ** = д. під сл. **Пра́здникъ.**

Храмъ = храм, це́рква, дім Бо́жий.

Хране́ніе = хова́ння, захова́ння, до́гляд, схов, схо́вок і д. **Сохране́ніе.**

Храни́лище = схо́вок, схо́ванка. С. З. — Монастирь Печерський став навіть сховком чужих скарбів. Бар. О.

Храни́тель, ница = хорони́тель, охоронитель, ка (С. Жел.), охоро́нець, вартівни́к, вартови́к, сто́рож.

Храни́ть, сохрани́ть, ся = хорони́ти (С. Жел.), хова́ти, берегти́, вартува́ти, бороні́ти, шанува́ти і д. **Сохраня́ть.**

Храпну́ть = д. **Храпѣть.**

Храпо́къ = 1. хропо́к. С. Жел.

2. пи́сок, храп, хра́пи. — Знати й по писку, що добрих свиней плоду. н. пр. — **Взять на храпо́къ** = нахра́пом взя́ти.

Храпу́нъ, храпу́нья = хропу́н, ха, хропі́й, ка, хропко́. С. Жел.

Храпъ = 1. храп, хра́пи (середня частина носового хребта).

2. д. **Храпѣніе.**

Храпѣніе = хропі́ння, хро́піт, хропа́к.

Храпѣть, храннуть = хропі́ти, хропти́ (С. Л.). — Хропить, аж хата ходором ходить. н. пр. — Де упали, там заснули, сопли, харчали і хропли. Кот.

Хребе́тный = хребто́вий, хребе́тний.

Хребе́тъ = 1. хребе́т (С. Жел.), кістня́к, тїло коло його — похре́бтина.

2. па́смо, стяг, кряж (гір).

Хрестомати́я = чи́танка. С. Жел.

Хрипли́вость = хрипли́вість, сипли́вість. С. Жел.

Хрипли́вый = хрипли́вий, хрипки́й.

Хри́плый = д. **Си́плый.**

Хри́пнуть, охри́пнуть = д. **Си́пнуть.**

Хрипота́ = хри́павка, хри́па(о)виця, хри́пка, хрипота́. С. Жел.

Хрипу́нъ, хрипу́нья = хрипу́н, ха.

Хрипѣть = хрипі́ти (С. Жел.), харчати (С. Ш.), хавча́ти. — Чую — вже й не харчить. Помер, значить ся. Кр. — Харчить, як зарізаний баран. С. Ш.

Христара́дничать = проси́ти Христа́ ради, старцюва́ти, попід ві́конню ходи́ти, же́брати.

Христіа́нинъ, христіа́нка = християни́н, християнка. С. Жел.

Христіа́нскій = християнський. С. Жел. — **Христіа́нски** = по християнськи.

Христіа́нство = християнство.

Христо́соваться, похристо́соваться = христо́сувати ся, христува́ти ся (Кр.), похристо́сувати ся, похристува́ти ся.

Христосло́въ = віршова́льник.

Христо́съ = Христо́с, Спас, Спаси́тель.

Хрома́ніе = шкандиба́ння, шкитильга́ння.

Хрома́ть = шкандиба́ти (С. З. Л.), шкитильга́ти (С. З. Л.), кульга́ти, куля́ти, кривуля́ти, перестать — перешкандиба́ти. — По улиці попід тинню вдова шкандибає. К. Ш. — Аж ось з самого зад шкандиба на трьох ногах. н. к. Ман. — Романи все які з французчини читала, хоч, розмовляючи, по де-куди й кульгала. К. Д. Ж.

Хромо́й = криви́й (С. Л.), куля́вий (С. Л.), кульга́вий (Кр.), клишоно́гий, косоно́гий, кривоно́гий.

Хромоно́гій = д. **Хромо́й**.

Хромоно́жка = криву́ля, кульга́, шкандиба́, шкандиба́л (С. З.), кривонжа́ (Ман.) і д. **Хромо́й**.

Хроме́ть, охроме́ть = окриві́ти, зашкандиба́ти.

Хрони́ческій = хроні́чний, затяжни́й (С. Жел.).

Хронографъ = 1. літопи́сець. 2. літо́пис.

Хронологи́ческій = хронологи́чний.

Хру́пать, хру́пнуть = хру́скати, хру́снути.

Хру́пкій = хруски́й, крухки́й (С. Л.), крихки́й (С. Л.), ламки́й, про чоловіка — крихкотїлий.

Хру́пкость = кри́хкість. С. Л.

Хру́пнуть = д. **Хру́пать**.

Хрупъ = хрусть. С. З.

Хруста́ликъ, Lens crystallina = ба́нька (н. п. Рудченко), со́чка (С. Жел.).

Хруста́ль = кришта́ль. С. Л.

Хруста́льный = криштале́вий. С. Л.

Хрусте́ніе = хрустїння, хру́скіт (С. Жел.), хрускотня́ (С. Жел.), хрумтїння, тру́скання (С. Ш.).

Хрусте́ть, хру́стнуть = хрустїти (С. Жел.), хрупостїти, хрупотїти (С. З. Л.), хрущати (С. З.), тру́скати (С. Ш.), хрумтїти (С. Жел.), хру́снути. — Сніг під ногами хрупотить. Кр. — Чутно було, як кістки хрумтїли. С. З. — Пальцї хруснули.

Хрущъ, ком. Tenebrio molitor = хрущ. С. З. — В кінцї весни хрущі починають вилазити з землї. Степ. О.

Хрыче́вка = стара́ ба́ба.

Хрычъ = стари́й дїд, дїдуга́, стари́й хрін, шкарбу́н.

Хрѣно́вникъ = хріно́вище.

Хрѣново́й = хрінови́й.

Хрѣнъ, рос. Cochlearia armoracia = хрін.

Хрю́кало = ни́сок (свинячий).

Хрю́кать, хрю́кнуть = хрю́кати, хрьо́кати, ро́хкати, хрю́кнути, хрьо́кнути. — Хрьокнули, та із хлїва драла. н. п. — Про мене, синку, бери хоч свинку, аби на мене не рохкала. н. пр. Ман. — Побіжи, подивись, чого свиня рохкає. Кр. — Свиня: рох! кабан іздох. н. пр.

Хря́скъ = хруск, хруст (С. З.), труск (С. Ш.).

Хрясть = хрусть. С. З.

Хрясте́ть, хря́снуть = хрустїти, хру́скати, трїскати ся, лу́скати, тріщати, хру́снути, трїснути, лу́снути.

Хрящево́й = хрящови́й.

Хрящъ = 1. хрящ, хря́щик. 2. жорства́ (д. **Песо́къ**). 3. вере́та, рядни́на, хрящ (д. **Холстъ**).

Ху́денькій = 1. худе́нький, худорля́венький. 2. аби́-яки́й, погане́нький, леда́ченький.

Ху́до = пога́но (С. Л.), недо́бре, него́же, ке́псько, нега́рно, ху́до (С. Жел.), зле́. — Погано баба танцює, та ще й довго. н. пр.

Ху́до, ху́да = ли́хо (С. З.), зло́, шко́да, кри́вда, лихе́. — Не роби лихого, та й не бійсь нїчого. н. пр. — В сьому нїчого лихого нема. — Він нїкому кривди не зробив.

Худоба́ = 1. ли́хо, лихе́ і д. **Ху́до**. 2. ху́дість, худорба́, худорля́вість.

Худова́тый = д. **Ху́денькій**.

Худо́жественный = артисти́чний, худо́жний, худо́жницький. С. Жел.

Худо́жество = арти́зм, худо́жество.

Худо́жникъ, ца = арти́ста, арти́стка, худо́жник, ця (С. Жел.).

Худо́жническій = худо́жничий, худо́жницький. С. Жел.

Худо́й = 1. пога́ний (С. Л.), лихи́й, недо́брий, нега́рний, него́жий, ке́пський. — Погана птиця, що своє гнїздо каляє. н. пр. — Лихий передобідок і добрий обід попсує. н. пр. 2. худи́й (С. Л.), худорля́вий (С. З.), щу́плий (С. Л.), кощавий, сухи́й, сухорля́вий, щаблюва́тий, драби́настий (що ребра йому, мов щаблї в драбинї, видно). — А в лиці його худорлявому було щось привабливе. Кн. — Єремія був високого зросту і сухорлявий. О. Ст. — Гарасим не ви-

сокий на зріст, сухорлявий. Лев. — Драбинаста кобила. Ман.

Ху́дость, худоща́вость = ху́дість, худорля́вість.

Худоща́вый = д. **Худо́й 2.**

Ху́дшій = гі́ршій (С. Л.), пога́нчий, пога́ніший (С. Л.). — Минаєш мої ворота, до иньшої йдеш, до иньшої, до поганчої — мед — горівку пъєш. н. п. Под.

Худѣ́ть, похудѣ́ть = худі́ти, худні́ти, ху́днути, марні́ти і д. **Похудѣ́ть.**

Ху́же = 1. гірше, поганіше, пога́нше, горі́йше. — Хоч гірше, аби иньше. н. пр. — Та не має гірше так нікому, як бурлаці молодому. н. п. — Погано, дуже страх погано в оції пустині пропадать, а ще поганше на Вкраїні дивитись, плакать і мовчать. К. Ш. — Ой худо, худо з таким мужом жить, а ще горійше, як такого нема. н. п. — **Х. стано́виться, стать** = гі́ршати, погі́ршати. — Маленьке — миленьке, а побільша — погірша. н. пр. — То полегшає, то знову погіршає. Бар. — **Х. всего́** = найгі́рш, найгі́рше, найпогані́ше. — **Какъ мо́жно ху́же** = як найпогані́ше.

2. худі́ше, худорлявіше.

Хула́ = ганьба́ (С. Л.), огу́да, осу́да, дога́на, нага́на і д. **Охужде́ніе** і **Порица́ніе.**

Хулитель, ница = огу́дич, огу́дник, ганёбник, ця, гудій, ка, розгу́дець. — Ганебників багато, а до роботи — ніко́го. Кн.

Хули́тельный = огу́дливий, осу́дливий.

Хули́ть = га́нити (С. Л.), гу́дити, ганьби́ти, ганьбува́ти, лихосло́вити, ха́яти (С Л. Ш.). — Служив Москві Іване, а вона ж його гане. п. пр. — Свого ледачого не хвали, а чужого доброго не гуди. п. пр. — Давно той умер, що себе гудив. н. пр. — Хвалячи продати, а гудячи купити. н. пр.

Ху́льный = д. **Хули́тельный.**

Хуторско́й = хуторськи́й.

Ху́торъ, хуторо́къ = ху́тір, хуторе́ць.

Хѣ́рить, похѣ́рить = вичі́ркувати і д. **Захѣ́ривать.**

Ц.

Цану́бель = ге́мбель.

Ца́пать, ца́пнуть, ся = 1. зачіпа́ти, ся, черка́ти, ся, дря́пати, черкну́ти, дряпну́ти. — Двері дуже опустились і черкають ся.

2. хапа́ти, ца́пати (С. З.), хапну́ти, ца́пнути; цу́пити, поцу́пити, потягти́, зтягти́.

3. д. **Ударя́ть 1.**

Ца́паться = де́рти ся, дря́пати ся, шкря́бати ся.

Ца́пина = д. **Цара́пина.**

Ца́пкій = чіпки́й.

Ца́плинъ = ча́плин.

Ца́пля, пт. Ardea = ча́пля, чапу́ра. С. Л.

Ца́пнуть, ся = д. **Ца́пать, ся.**

Цапъ = цоп, тьоп, геп і д. **Хватъ.** — Геп його по потилиці.

Цапъ = са́пка, сапки́ (С. З.).

Цара́паніе = дря́пання, шкря́бання.

Цара́пать, цара́пнуть, оца(исца)ра́пать, ся = дря́пати, с(ш)кря́бати, шкряботі́ти, с(ш)кребти́, дряпну́ти, вдряпну́ти, шкрябну́ти, вшкрябну́ти, подря́пати, ся. С. Аф. З. Л. — Вдряпнула кішка. — Щось до нас у двері шкрябає. п. к. — Як кішка дряпається ся. — Миші скребуть десь на полиці. С. Л.

Цара́пина, цара́пинка = вдря́пнуте, поподря́пане (місце).

Цара́пка = дряпу́н, ха, шкребта́ч, скряботу́шка.

Цара́пница, рос. Galium aparine L. = дерябка, дереза́, липчи́йця, липе́ць. С. Ан.

Цара́пнуть, ся = д. **Цара́пать, ся.**

Царе́вичъ = царе́вич, царе́нко.

Царе́вна = царі́вна. — Чи ти царівна, чи ти королівна? н. к.

Царёвъ = царський.

Царедво́рецъ = царедво́рець. С. Жел.

Царёкъ = ца́рик.

Цареубі́йца = цареубі́йник. — Наняли цареубійників, а вони — лихі люди, і звели його з сьвіту, так і не встиг царь подїлити землю. Кр.

Цари́ть = царюва́ти, панува́ти. — Над селом царює темнота та злидні. Кп.

Цари́ца = цари́ця.

Цари́ца луго́въ, рос. Spirea ulmaria L. = бузина́ боло́тна, гіро́шник, огіро́шник, меду́ниця, ка́шка, жа́бъячі конопе́льки. С. Ан.

Ца́рски = по царському.

Ца́рскій = царський, цїсарський (Гал.). — **Ц. вѣне́цъ,** рос. Fritillaria imperialis = крин. — **Ц. ку́дри,** рос. Lilium Martagon L.

= лїснá лїлїя, маслянка, маслянóчка. — **Ц. скúпетръ**, рос. Verbascum Thapsus = царськá сьвíчка і д. під сл. **Скúпетръ.**

Цáрственный = цáрський.

Цáрство = цáрство, держáва.

Цáрствованіе = царюváння, панувáння. С. Л. — **Въ цáрствованіе** = за царювáння, за царя́. — За царя Горога, як людей було трохи. н. пр. — За царя Саса — хоч роспережи паса. н. пр.

Цáрствовать = царювáти, панувáти, цїсарювáти (Гал.), скінчить — відцарювáти. — Господь царює над землею, краса його страшна, велична. К. П. — Настане иньший вік і иньші люде — над ними правда царювати буде. К. В.

Царь = царь, цїсарь (Гал.). — Та не одна матка плаче, та не одна тужить: десь мій синок молоденький цїсареві служить. н. п. Б. — **При царѣ́** = за царя́. Пр. д. під сл. **Цáрствованіе.**

Цáца = цяця. — Гандзя рибка, Гандзя птичка, Гандзя цяця молодичка. н. п.

Цвиль = насіння хмéлю.

Цвѣль = цьвіль і д. **Плѣсень.**

Цвѣсти́ = 1. цьвісти́, квітувáти, квíтнути, квíтити, ся, квітчáти ся, квітнїти, красувáти; процьвітáти. — Сухій вишні не квітчати ся, вдовцю попу не вінчати ся. н. пр. — Нехай твої квіти квітять на твоїй дорозї. К. Ш. — Весело землї: цьвіте, красуєть ся цьвітами, садами, темними лугами. К. Ш.

2. цьвісти́. — Став цьвіте. — Треба доїдати вже цей хлїб, а то почав цьвісти.

Цвѣтéніе = квіт. — Яблунї в квіту.

Цвѣтень = апрíль, квíтень, цьвíтень.

Цвѣтикъ = квíточка.

Цвѣти́стый = 1. квіти́стий, квітчáстий. — Квітистий сад.

2. цяцькóваний, цьвіткóваний, мере́жаний, квітчáний. — Не для людей і не для слави мережані та кучеряві оцї вірші віршую я. К. Ш.

Цвѣти́ть = д. **Расцвѣчáть.**

Цвѣтни́къ = квітни́к (Хар.), цьвітни́к. — Ще й на квітник прийшла, між квітами порить ся. Б. Г. — Які цьвіти по квітниках? Ет. зб. — То був чудесний квітничок: було тут багато гвоздиків, рути. Л. Н. В.

Цвѣтно́й = цьвітни́й, квітни́й, квітчáстий, цьвітчáстий, кольорóвий, барвúстий. — **Ц. недѣ́ля** = Вéрбна неділя.

Цвѣто́къ, цвѣто́чекъ = квíтка, квíточка (С. З. Л.), що не розпустилась ще — пýпъянок, пýпъяшок (С. З.), папірова, що квітчають образи — теремóк (С. З.), з рожі — рожúна. — Гарна, як квітка польова. н. пр. — Вирву з рожі квітку, пущу я на воду; пливи з рожі квітка аж до мого роду. н. п. — Згадай мене, мила, раннею весною, як завъяне квітка в тебе під ногою. Руд. — В хатї у неї, як у віночку, сама сидить, як квіточка. н. пр.

Цвѣтоно́сный = цьвітоно́сний. С. Жел. — **Ц. недѣ́ля** = Вéрбна неділя.

Цвѣторасположéніе = цьвітостáн. С. Жел.

Цвѣто́чница = цьвітóшниця.

Цвѣто́чный = квітови́й, квітковúй. С. Л. — **Ц. пыль** = квітковúй пил, що збирають бджоли — перга́. Пр. д. під сл. **Хлѣ́бина.**

Цвѣтуха = д. **Капýста цвѣтна́я.**

Цвѣтъ = 1. (мн. **цвѣты́**) — цьвіт, квіт, квíти, квíтка, квіткú. — Гречки росповнили ся цьвітом. Кн. — Квіти мої, дїти. К. Ш. — Хто квітки кохає, той воскове серце має. н. пр. — Квітки пахнуть ясним ранком. Аф. — **Пéрвый ц.** = первóцьвіт. — **Цвѣта́ми убира́ть, убра́ть** = квітчáти, уквітчáти, заквітчáти і д. **Украша́ть цвѣта́ми.**

2. (м. **цвѣта́**) — цьвіт, колїр. — **Тера́ть цвѣтъ** = линя́ти, здавáти і д. **Линя́ть 2.**

Цвѣту́щій = квітчáстий, квітнýчий (С.З.). Вохкі луги розстелились — зелені, квітчасті, пахучі. Ніщ. — Україна, отчизна наша, прийшовши в квітнучое положеніе. Скоропад. С. З.

Цейхга́узъ = чехáвз, цекáвз (С. З.). — Послано до руских цекавзів по армати. Л. В.

Цементи́ровать, цементовáть = цементувáти, кітувáти (С. Жел.).

Цемéнтный = цементóвий.

Цемéнтъ = цемéнт, кіт (С. Жел.), джумýр (розчина вапна або глини з піском або з тертою цеглою). — Вапна пропустить воду, а беріть замість вапни джумур — той води не пустить. Кн.

Цензи́ровать = цензувáти.

Центифóль = д. **Рóза центифóлія.**

Центра́льный = центра́льний, осередкóвий, осеред̀очний, осеред̀нїй. С. Жел.

Центробѣ́жный = відбíжний. — **Ц. сúла** = відбíжна сúла. С. Жел.

Центростреми́тельный = центротя́жний, досеред̀очний. С. Жел.

Центрофу́гъ (на сахарнях) = прóбілка. Лев.

Центръ = центр, цéнтрум, цéнтро, осеред̀ок. С. Жел. — Дійду вже правди, хоч би тая заховалась в самім осередку у землї. Ст. Г. — Москва стала ся осередком московського князївства. Бар. О. — Гауптман

зробив ся осередком невеличкого кружка молодих реформаторів. Л. Н. В. — Корсунь стоїть в осередку заводів. Кн. — Осередком нашої культури був Київ. Кн. — Чуеть ся потреба в осередку, до котрого б тягли землї. Бар. О.

Цéрва, рос. Reseda luteola L. = жовтоцьвіт, хаврашóк. С. Ан.

Церемóниться, церемóнничать = церемóнити ся (С. Жел.), манїрити ся.

Церемóнный = церемóнний, манїрний.

Церковнослужúтель = церкóвник. С. Жел.

Церкóвный = церкóвний. — **Ц. óбщество** = брáтство, член його — брáтчик. С. Ш.

Цéрковь = цéрква, храм, дім Бóжий, здр. цéрковця, місце для жінок — бáбинець (С. Ш.) — Проведїть мене до церкви, а в бабинець і сама втраплю. н. пр. — **Собóрная ц.** = собóр, катéдра.

Цесарéвичъ = цесарéвич, царéнко, цїсаревич. — Приручи ти кому небудь царство у державу на які там роки, поки дійде своїх лїт царенко. Ст. С.

Цéсарь = цїсар. Гал.

Цеховóй = цеховúй, цеховúк.

Цехъ = цех, старший у цеху — цехмéйстер, цехмúстр (С. З.), помішники — клюшник, підстáрший, молóдший брат, збори: з нового братчика: устýпчина, вступнé, вписовé, за новонародженого — покрáса, з того братчика, що женить сина — опýка. — Кушнїрський, ковальський цех. С. З.

Цикорій, рос. Cichorium = цикóрия. — **Ц. дúкій, полевóй,** С. Intibus L. = петрів батіг, частїше мн. петрóві батоги. — **Цикóрія жéлтая, дúкая** = д. **Одувáнчикъ.** С. Ан.

Цилиндрúческій = вальцювáтий (С. Жел.), стовбувáтий, цївкáстий.

Цилúндръ = вал, валéць (С. Жел. Пар.), цївка (С. Жел.), на котрий намотуеть ся основа — снівнúця.

Цимбалúстъ = цимбалúста.

Цúнковый = цінкóвий, цінóвий (С. Жел.).

Цинкъ, Zincum = цінок, цінь. С. Жел.

Циркосодержáтель = циркáч.

Цúркуль = цúркель (С. Жел.), рóзмір (С. Л.), рóзмірок. — Один кінець розміру постав на осередок, другим веди кругом, от тодї й виведеш вірний круг. Кн. — Без розміру не закруглиш дна в дїжцї. Кн.

Цúркульный = цúрклевий.

Циркулáрный = окрýжний. С. Жел.

Циркулáръ = обіжник, окрýжник, окрýжне письмó. С. Жел.

Циркулáція = кругобіг. С Жел.

Цистéрна = сістéрна.

Цитадéль = д. **Крѣпость.**

Цитúровать = цитувáти.

Циферблáтъ = циферблят.

Цугъ = цуг (С. Жел.), вúтяг. — **Цýгомъ** = впрóстяж, впрóтяг, встяж, навстяж (С. Л.), цýгом.

Цыгáнить = висьмíювати, пересýжувати (кого), глузувáти, кпúти (з кого).

Цыгáнски = по цигáньски.

Цыгникъ, рос. Lycopus exaltatus = вовконíг, вовчýг, вóвча стýпа. С. Ан.

Цыкать, цыкнуть = пíкати, піпíкати, пíкнути (про курчат).

Цынга́ = с(ш)кóрбут, гнилéць. С. Пар.

Цынгóтный = скóрбутний. С. Пар.

Цынгóтѣть, цынжáть, оцынгóтѣть, зацынгóтѣть, оцынжить, зацынжить = слабувáти, заслáбнути на скóрбут.

Цынóвка = рогóжа, рогóжка. — Знати попа і в рогожі. н. пр.

Цынóвочный = рогóжаний.

Цыпки, цыпочки = пáльці на ногáх. — **Ходúть на цыпкахъ, на цыпочкахъ, стать на цыпки** = ходúти дúбки, на пáльцях, стáти навспúнячки.

Цыплёнокъ, цыплёночекъ, мн. **цыплята** = курчá (С. З. Л.), курчáтко, курченя (С. З.), куря́, куря́тко (С. З.), куріпъя́, цїпка, цїпля́ (С. Л.), мн. курчáта. — А кіт одно — трощить та умина курчатко. С. Б. — Котре курча часто вилїта на квочку, тому не довго животїти. н. пр. Грінч. — На вечерю були курчата.

Цыплятина = курчáтина.

Цыплятникъ = шулїка і д. **Кóршунъ.**

Цыплячій = курчáчий.

Цы́почки = д. **Цы́пки.**

Цы́пушка = д. **Цыплёнокъ.**

Цыпъ-цыпъ = цїп-цїп-цїп!

Цырю́льникъ = цїлюрик, целюрик, голíй, голя́р, стрижíй (Ман.), стригýн. — Кличе голія хлопчину, щоб голив він воєводу. Ст. С. — Стриже стрижій чоловіка, от достриг до уха та й питає. н. к. — А ранних целюрикам сїчовим лїчити приказано. Л. В.

Цырю́лья = цїлюрня. С. Жел.

Цытвáрное сѣмя, з рос. Artemisia Lercheana Stegm. і A. Sieberi Bess. = глúстник, хробáчник.

Цыцъ = цить, те, мовчо́к, нїчичи́рк, зась, за́ськи! — Ой цить, мати, не жури ся. н. п. — Ой цитьте, та мовчіте та нїкому не кажіте. н. п. — Цить мінї зараз! — Глядїть мінї, про се нїчичирк! — А тобі зась!

Цѣвка = 1. цївка, витушка (у верстакові) 2. па́лець, зуб (в машинах).

Цѣвни́ца = сопі́лка, ду́дка.

Цѣди́лка = цїди́лка. — Зостав ся, як на цїдилцї. н. пр.

Цѣди́льный = цїди́льний.

Цѣди́ть, цѣживать, на(про)цѣди́ть = 1. точи́ти (С. Ш.), вточи́ти, наточи́ти. — Та піди, хлопку, до пивницї, та вточи ще й пива. н. п.

2. цїди́ти, процїди́ти. — Процїди наливку, а то сама гуща.

Цѣле́бный = цїлю́щий (С. Л.), цїлю́чий, сцїлю́щий, го́йний. — Може вернеть ся надія з тією водою, цїлющою, живущою дрібною сльозою. К. Ш.

Цѣлёхонькій = цїлїсїнький, цїлечкий (Ос.), цїлїський (С. Ж.).

Цѣлибу́ха, рос. Strychnos nux vomica L. = чильчи́бель.

Цѣлизна́ = цїлина́.

Цѣликомъ = цїлко́м, цїлько́м, зо́всїм, всу́цїль. С. Л. — Марко вдавсь цїлком у свого дядька. С. Ст. — Зарізав козу, зняв з неї шкуру цїльком. н. к. Яст.

Цѣлина́ = цїлина́ (С. З.), обліг, незвору́шена земля́, цїли́нна земля́.

Цѣли́тель, ница = сцїли́тель, ка, лїкарь, лїкар, ка.

Цѣли́тельный = цїлю́щий і д. **Цѣле́бный.** — Слова його льють ся на серце, наче бальзам той цїлющий. Кн.

Цѣли́ть, исцѣли́ть = зцїля́ти, лїчи́ти, го́їти і д. **Исцѣля́ть.**

Цѣлить, ся = цїлити, ся, цїля́ти, лу́чити, налуча́ти, ся і д. **Мѣтить 2.**

Цѣлкій, ко = д. **Мѣткій, ко.**

Цѣлко́викъ, цѣлко́вый = карбо́ванець, карбо́ванчик. — Сьвяті отцї — карбованцї. н. пр. — Так не візьме, як становий карбованця. н. пр.

Цѣлова́льникъ, ца = шинка́рь, ка.

Цѣлова́льничій = шинкаре́вий, шинка́рський.

Цѣлова́льникъ = поцїлу́йко. — От який поцїлуйко — йому б усе цїлуватись.

Цѣлова́ніе = цїлува́ння, чмо́кання. — **Кре́стное ц.** = прися́га.

Цѣлова́ть, ся = цїлува́ти, ся, чмо́кати, ся, багато — розцїлува́ти ся.

Цѣлому́дренный, ая = неви́нний, небла́знений, неза́йманий і д. **Дѣ́вственный** і **Дѣ́вственница.** — Вона у нас не то що неблазнена, а й слова такого не чула, а вони кажуть обважнїла. Кн.

Цѣлому́дріе = цїлість, неви́нність, небла́зність, дївство, цно́та. — Неблазність духа і тїла. Кн. Пр. д. ще під сл. **Дѣ́вство 2.**

Цѣлостность = суцїльність, цїлоку́пність. — Українська Русь нїколи не тратила почуття своєї народної суцїльности. Бар. О.

Цѣлостный = цїлий, цїлкови́тий, суцїльний, цїлоку́пний.

Цѣлость = цїлість. — Бережи ж мінї гроші в цїлости. Кн.

Цѣлый = цїлий, уве́сь, цїлїсїнький. — Цїлу нїч не спала. — Гряд повибивав усї шибки, нї одної цїлої не зостало ся. — **Ц. день** = увесь де́нечки. С. Л.

Цѣль = цїль, мета́. С. Л. — Віра християнська показує иншу мету життя. Бар. — Як би й була коли яка спільна мета у обох народів. Бар. О. — Він мав перед очима мету, але не досить добре визначену. Бар. О. — Така почесна мета запевне приверне до неї серця. Лев. В. — **Съ цѣлью** = уми́сне, навми́сне. — **Съ како́ю цѣ́лью?** = для чо́го? — **Имѣя цѣлью** = ма́ючи на метї. — Нїхто не брав ся, маючи на метї історию народу, систематично переглянути етнографічні прикмети. Бар. О.

Цѣльность = суцїльність. — Сьвіжість і суцїльність думки його опанувала наш гурток. Кн.

Цѣльный = суцїльний, цїлкови́й, цїлкови́тий; чи́стий, щи́рий. — Вдача його була суцїльна, не попсована нїякими витребеньками. Кн. — Він дав нам суцїльний образ матері. Кн. — **Цѣльное молоко́** = не збі́ране м. — **Изъ цѣльнаго зо́лота** = щирозло́тий. С. З. — Канак щирозлотий в 500 талярів. Л. В.

Цѣна́ = 1. цїна́, ва́ртість. — Яка тепер цїна на хлїб? — **Нарица́тельная цѣна́** = іменна́ цїна. — **Ры́ночная ц.** = база́рьна цїна́. — **Опредѣли́ть цѣ́ну** = скла́сти цїну. — Таке дороге, що й цїни йому не складеш.

2. цїна́, вага́ (С. Л.). — Ой, мамо, мамо, жаль ваги не має — нехай же Гриць та двох не кохає. н. п.

Цѣни́тель, ница = 1. цїно́вщик, ця. С. З. 2. цїни́тель, ка.

Цѣни́ть, оцѣни́ть = 1. цїни́ти (С. Л.), цїнува́ти (С. Л.), оцїни́ти, оцїнува́ти, склада́ти, покла́дати, кла́сти, скла́сти цїну.

2. цїнувáти, поважáти, шанувáти. — Я завжди вельми цїнував отой огонь, що палає в душі артиста. Кн.

Цѣнность = коштóвність (С. Л.), вáртість.

Цѣнный = коштóвний (С. Л.), коштóвий, коштовúтий, стóйний, вартівнúй, вáртний (Лев.), цїнóвий, цїнóвний. — Буряки були коштовні на гноєвій землї. Хар. — От і музики заграли, танцї до сьвіту гули, сьвітом вечерять сїдали, вина коштовні пили. Як. — Ой справ мінї, мамо, шалевий платок, а ще й на голівку коштовитий цьвіток. н. п.

Цѣновщúкъ = цїнóвщик. С. З. — Такі цїни показав цїновщик. Кн.

Цѣпенѣлый = д. **Оцѣпенѣлый.**

Цѣпенѣть, оцѣпенѣть = деревенїти, кляк-нути і т. д. д. **Оцѣпенѣвáть.**

Цѣпкій = 1. цїпкúй, чіпкúй, беручкúй. — Чіпкий, як кішка.

2. учéпистий, чіпкúй і д. **Привя́зчивый.** — Було не займать її, хіба не знаєш, яка вона чіпка, наче смола шевська. Кн.

Цѣпля́ніе = чіпля́ння.

Цѣпля́ть, ся = 1. чіпля́ти, чіпáти, ся. — Кобзу в 30 струн знїмає, па плечі її чіпляє. Кон.

2. д. **Придира́ться.**

Цѣпникъ = цїпúльно, цїпúльно.

Цѣпно́й = 1. цепнúй, цеповúй, чепнúй, ланцюгóвий. — **Ц. мостъ** = висячий міст. — **Ц. соба́ка** = цепнúй собáка, цепова́ собáка (Кр.), собáка на цепу́.

2. цїпóвий. — **Цѣпно́е мотови́ло** = бія́к, бич. (Д. **Цѣпъ**).

Цѣпово́й = цїпóвий.

Цѣпо́чка = ланцюжóк, ретязóк. С. З. Л. — Взяла караблик бархатовий, спідницю і керсет шовковий і пачепила ланцюжок. Кот. — Як суку в ретязку держав. Кот.

Цѣпо́чный = ланцюжкóвий, ретязкóвий.

Цѣпъ = цїп, верхня частина — бія́к (С. Ш.), би́ло, бич (С. Ш.), ручка — цїпúльно, цїпúлно, цїпúльня, ремінець — у́вязь (Лев.), ка́пиця. — **Дѣлающій цѣпы** = цїповъя́з.

Цѣпь = 1. цеп, ланцю́г (С. З. Л.), ре́тяг, ре́тяз, на котрому приковано — прико́ва. — Біда за біду чіпляється ся, як у ланцюзї кільце за кільце. н. пр. — Усе спить... хіба де часом з ланцюгом па шиї сумно завиє собака. Гал. — Там 12 змїїв на ланцюгу приковані. н. к. — Важкий був ланцюг, що держав його на приколї. Кн. — Рветь ся, як собака на ретязї. н. пр.

2. (гір) — па́смо, стяг. — Повъязані з собою гори творють пасма гір і громади гірські. Зем.

Ч.

Чабёрный = чебрецьóвий.

Чабёръ, рос. Satureia hortensis L. = чебре́ць, че́брик, че́брчик. С. Ан. З.

Чáверѣть, зачáверѣть = че́вріти, чу́чвері-ти (С. З.), чевя́дїти, чáхнути, хи́ріти, зачéвріти, зачу́чвеpіти, зачáхнути, захи́ріти.

Чáвканье = пля́мкання, жва́(я)кання.

Чáвкать, чáвкнуть = пля́мкати (С. З. Л.), чвáкати (Кр.), жва́(я́)кати (С. Л.), жвяхтáти (С. Л.), кля́мати, цямкати (Фр.), пля́мкнути і т. д. — Він їсть і плямкає. С. З. — **Чáвкающій** = жвакýн.

Чáврѣть = д. **Чáверѣть.**

Чадолюби́вый = дїтолюби́вий.

Чаёкъ = д. **Чай.**

Чáемость = сподїва́ння і д. **Ожида́ніе.**

Чáемый = сподїваний.

Чáечный = чайчúний, чáячий. — Чайчині яйця.

Чай, рос. Thea Bohea = чáйне де́рево.

Чай, чáя, здр. **чаёкъ** (напій) = чай, чáю, здр. чайóк (С. Жел.), в де-яких місцях — гербáта. — По козацькому звичаю пъють горілку до чаю. н. пр. — Треба, каже, мінї чаю. Дум.

Чай = нáдїись, нáдїсь, десь, мáбуть і д. **Вéрно 2.**

Чáйбуръ, рос. Thymus Marschallianus Led. = чебре́ць, че́бер, че́брик, че́пчик, T. Serpyllum L. = чебре́ць, щебре́ць, чéб(п)-чик, чóбрик, че́пчик богоро́дишний. С. Ан.

Чáйка, пт. Larus = чáйка (С. З.), чáєчка, мала — чаєня́ (С. Жел.), мн. — чаєня́та, чайчиня́та. — Бодай же ви, чумаченьки, у степу пропали, що ви мої чаєнята із гнїзда забрали. н. п.

Чáйкинъ = д. **Чáечный.**

Чáйникъ = чáйник (С. Жел.), ст. — ímбрик (С. З.). — Купив імбрик срібний і порцеляновий. Маркович. С. З.

Ча́йница = ча́йниця. С. Жел.

Ча́йничать = чаюва́ти. — Коли до їх не прийдеш, а вони все чаюють. н. о.

Чакры́жить, отчакры́жить = чекри́жити, відчекри́жити.

Ча́лить, причáлить = причáлювати, причáлити.

Чалко́ = ча́лий, сивува́тий. С. Жел.

Чалма́ = чалма́, завива́ло. С. Жел.

Чалопе́гій = строка́тий (кінь).

Чалъ = причáл.

Ча́лый = д. **Чалко́**.

Чáмкать = цмя́кати.

Чанъ = чан, ка́дуб (С. Л.), великий у винниці — стоя́н, в котрому виноград давлять — топчи́ло (С. Ш.), невеликий і низький — шапли́к, пере́різ, зрізок, ширітвас (С. З. Л.), на барду — бражни́к (С. Ш.). — **Дуби́льный ч.** = квасни́к. — **Зато́рный ч.** = браговáр (С. Ш.).

Ча́пля = д. **Цáпля**.

Чапра́къ = чаб(п)ра́к. С. Пар.

Чапрáчный = чаб(п)рако́вий.

Чапы́жникъ, рос. Caragana frutescens Dc. = дереза́, люкре́ция, сібі́рка, ракúта, чепі́жник. С. Ан.

Чáрка = чáрка, чáрочка, чарчúна.

Чарова́тель, ница = чарівни́к, ця і д. **Чародéй, ка.**

Чарова́ть = чарува́ти і д. **Волхвова́ть.**

Чародéй, ка = чарівни́к, ця (С. З. Л.), воро́жбит, воро́жка (С. Л.), чаклу́н (С. Л.), чаклі́й і д. **Волхвова́тель.**

Чародéйство = чáри (С. З.), чародíйство і д. **Волхвова́ніе.**

Чародéйствовать = чарува́ти (С. Л.), чáри дíяти (К. Ш.), чаклува́ти і д. **Волхвова́ть.**

Чародéйный, чародéйственный = чарівни́й, чародíйний, характе́рний.

Чáрочка = чáрочка, чарчúна, чáронька.

Чару́ющій = чарівни́й, чарівли́вий.

Часóвенный = капли́чний.

Часóвня, часóвенка = капли́ця (С. З.), камплúця, капли́чка (С. Л.). — На пригорі нíби капличка, козацька церква невеличка. К. Ш. — Тепер ходíмо лиш в каплицю, там Фебові ти поклонись. Кот.

Часовóй, ого = часови́й (К. Ш.), варто́вий (С. З.), вартíвник, калаву́рний, стíйчик. — А за дверима про своє салдатськее нежитíє два часовиї розмовляють. К. Ш. — Стíйчики, що замку стерегли, застукали гайдамаків отут у лозах. н. о.

Часовóй, áя, óе = 1. часови́й, годи́нний (С. Жел.).

2. часови́й, годинникóвий, дзиґарéвий. — **Ч. мáстеръ** = д. **Часовщи́къ.**

Часовщи́къ = годинникáр (С. Жел.), часóвщик (С. Жел.), дзиґарма́(е́)йстер, дзиґа́рмістр (С. З.).

Часóкъ, часóчекъ = часóчок, годи́нка, годи́ночка, годи́нонька. — Хоч годинку, хоч хвилинку. н. п. — Хто щаслив був хоч часочок — повік не забуде. н. п.

Чáстенькій = чáстенький.

Чáстенько = чáстенько, пóчасту (Ос.).

Частёхонько = дýже чáсто, частíсінько.

Частина́ = гущина́ і д. **Густúня** і **Чáща.**

Частúть = 1. частúти.

2. дріботíти, дробцюва́ти (напр. в розмові, в ході).

3. учащáти. — Де люблять, там не учащай, а де не люблять, там не бувай. н. пр.

Частúца, частúчка = чáстка, чáсточка, частúна, частúнка, найдрібненька — гарíль.

Чáстію = частúною, почáсти. — **Бóльшею чáстію** = здебíльша, здебíльшого, найбíльш. — Здебільшого се бувае тодíї, коли...

Чáстно = 1. осóбо, осóбно, особли́во, окре́мо, нáрізно.

2. приватно.

Чáстность = осíбність, окре́мість. — **Въ чáстности** = з'осóбна (С. З. Л.).

Чáстный = 1. частко́вий, дрíбний, не цíлий.

2. приватний; осíбний.

Чáсто = чáсто, пóчасту (Ос.).

Частоко́лина = кіл, пáля.

Частоко́лъ = частокíл, паркáн (Ос.). — **Городúть заострённый ч.** = остро́жити.

Частота́ = чáстість.

Частýха, рос. Alisma Plantago L. = шúльник, жóвник, бишни́к. С. Ан.

Чáстый = 1. чáстúй. — Часті дíти. Кр.

2. густúй, рясний. — Густий лíс. — Густий гребінець. — Рясна вишня.

Часть = 1. частúна, чáстка, 1/4 ч. — чвéртка, 1/8 ч. — осьмáчка, осьмачóк, 1/8 кварти — осьмýха.

2. чáстка, ýчасть, пай, пáйка, дíл, удíл (С. Ш.), подíлля. — Він перейшов туди зовсім жить, а своєї частки, що упадала йому од батька, не брав. н. о. Грінч. — Випозивайте мою участь в землі та в пасíці, а худоба вже дарма. Кн. — Свого паю не

попущу я пїкому. Кн. — На мою пайку не заходь; я сам її перекопаю і засажу. Кн. — **Приня́ть въ часть** = в спі́лку приня́ти.

3. уча́сток (С. Ш.), часть (у го́родї).

Часть = густїти, густїшати, ряснїти.

Часъ = 1. час, годи́на. С. Аф. З. Л. — А иньший раз бува́є дорогий і час. Б. Г. — Зачала ся тая баталїя зранку, а перед вечером за дві години зовсїм Турків збили. К. Ст. — Як би я багатий, то оддав би все золото отій Катерині за одну годину. К. Ш. — Хо́дить він годину, хо́дить він і другу — не виходить чорнобрива із темного лугу. К. Ш. — Вже примерка, над вечір, година восьма. Грінч. — Так як у 12-й годинї. Грінч. — Вже 10 на 11 годину. Фр.

2. час, годи́на. — Час до дому, час час і пора. н. п. — Ой у неділю рано порапеньку Сохрон із ордою стяв ся, а в понеділок в обідню годину сам в неволеньку попав ся. н. п. — **Въ часъ** = са́ме в час, в по́ру, в са́м час, у свій час, вча́сно. — Добре, коли все у свій час зроблено. — **Съ ча́су на́ часъ** = от-о́т, що ча́су, що годи́ни, ко́жного ча́су, туж-ту́ж (С. Ш.). — Що часу ждемо. — **Часъ о́тъ часу** = що ра́з. — Слабому що раз гірше та гірше.

Часы́ = 1. часи́ (С. Жел.), годи́нник (С. Жел.), дзиґа́рі (С. З.). — Тодї оддав його батько вчить ся ще часів робити н. к. Ман. — Тільки й чутно, як стукають старі розмолоті дзиґарі. Лев. В. — На церкві годинник продзвонив перву годину. О. Мир. — **Карма́нные часы́** = годи́нник, дзиґа́рок. — **Кры́тые ч.** = слїпі́ дзиґарі́. — На дзиґарок треба мати свій фольварок. н. пр. — Простягши руку, взяла з столика золотий кишеньковий годинник. Фр.

2. часи́, ва́рта, стійка. — Стоїть москаль на часах. — Як ішов на варту, випив кварту. н. п. — Як на стійці козаки. Кот.

Ча́хлый = худи́й, голоко́стий, ча́хлий, змарнїлий, помарнїлий.

Ча́хнуть = со́хнути, ча́хнути (С. Жел.), марнїти, ни́дїти (Фр., скнїти, ко́щати, чевъя́дїти. — Чахну тут без тебе, живучи з нелюбом. н. п. — На старости лїтах скнїємо, наче квітка, прибита морозом. Кн.

Чахо́тка, Phthisis = сухо́та (С. З.), сухо́ти, сухо́тка (С. Жел.). — Лїкарі спостерегли у Макара горлову сухогку. Кн. — Заслаб на сухоти.

Чахо́тный, чахо́точный = сухо́тний, сухо́точний (С. Жел.).

Ча́ша = ча́ша, з свяченою водою — кропи́льниця. — На столї стояла чаша, уся чисто викована з злота. Ст. С. — **Пить ча́шу** = терпіти го́ре, бідува́ти. — **Ча́ша заздра́вная, проща́льная** = заздо́вна, відхо́жа ча́рка.

Ча́шка, ча́шечка = ми́ска, ми́сочка, ча́шка, ча́шечка. — **Ча́йная ч.** = ча́шка, ст. — філїжа́нка (С. Ш.), филижа́нка (Кот.). — **Вѣсова́я ч.** = ша́ля (С. Жел.), шалькй. — У оріха, жолудя то-що = гра́нка, плїска. — Коло церкви сидїли старцї з мисочками. н. о. — Виглядає, мов оріх з гранки. Кр.

Ча́ща = гущина́ (С. Л.), гущиня́, гуща́вина (С. Ж.), гу́ствина́ (С. З. Л.), густи́ня (С. Л.), гущавни́к, не́тря (С. З.), не́три. — Залїз у саму гущавину. — Загнали ми його в негри, не пролїзе, тодї ми давай стріляти. Кн.

Ча́ще = частїш, частїше. С. Л. — **Ча́ще всего́** = найчастїше.

Ча́яніе = сподїва́ння і д. **Ожида́ніе.** — **Сверхъ ча́янія** = зовсїм несподїванно.

Ча́ятельный = сподїваний.

Ча́ять = сподїва́ти ся і д. **Ожида́ть** і **Упова́ть.** — **Я не ча́ялъ васъ ви́дѣть** = не сподїва́в ся вас ба́чити. — **Она въ нёмъ души́ не ча́етъ** = вона́ за ним душі́ не чу́є, дух ро́нить.

Чва́кать, чва́кнуть = цмя́кати, ця́мкати, ця́мкнути.

Чва́ниться = чва́нити ся (С. З.), пиша́ти ся (С. Л.), бундю́чити ся (С. Л.), пиндю́чити ся, велича́ти ся (С. Л.), при́ндити ся, бри́шкати. — Може чванитесь, що братством віру заступили. К. Ш. — Пишаєть ся, як корова в хамутї. н. пр. — Величаєть ся, як чумацька воша. н. пр.

Чва́нка = гордо́вниця, пиша́ха.

Чва́нливый, чва́нный = чванли́вий (С. З.), чванькувáтий, чванько́, пиха́тий, бундю́чний (С. Ш.). — Таке чванькувате, що нї приступу до його. н. о. — Закопилив губу чванько! Кн.

Чва́нство = чвань, пи́ха́ (С. З. Л.), величáння, го́рдощі, важни́ця. — Пихи — штирі міхи. н. пр.

Чванъ = чванько́ і д. **Спеси́вецъ.**

Чва́ркать = жвяхтїти. — Жвяхтїли мокрі личаки. Кот.

Чеба́къ, риба Cyprinus barbus = чаба́к. С. З. — Та наварим кулїшу, та вкинемо чабака, та й помъянем чумака. н. п.

Чебе́ръ = д. **Чабёръ.**

Чей, чья́, чьё, чьи = чий, чия́, чиє́, чиї. — Чиє це просо? — На чиїм возї сидиш, того й волю воли. н. пр. — Чиє б гарчало, а твоє б мовчало. н. пр. — **Чей-то** = чийсь. — **Ко́е чей** = де́-чий.

Чека́ = чека́ (С. З.), кіло́к (у возї).

Чека́нить = вибива́ти, карбува́ти (монету, медалї).

Чека́нка = вибива́ння, карбі́вка.

Чека́нный = би́тий. С. Ш. — Битий таляр. С. Ш. — Ударована Марисенька гривнями золотими, талярами битими. н. п.

Чека́нъ = 1. штемп. С. Жел.

2. ке́леп. С. З. — Келепом по ребрах торкає. н. д.

Чекма́рь = до́вбня, то́лок (д. **Трамбо́вка**).

Чеку́ша, чеку́шка = д. **Чека́**.

Челно́къ, челночёкъ = 1. д. **Чёлнъ**.

2. (у варстатї) — чо́вник. — Човник і лядa ткачеві порада. В. Щ.

Чёлнъ, челно́къ = чо́вен, чо́вник, каю́к, каючо́к, душогу́бка. Пр. д. під сл. **Ло́дка**.

Чело́ = 1. чо́ло́ (С. Ж. З.), лоб.

2. че́люсти (печі).

Челоби́тна, челоби́тная = суплїка. С. З.

Челово́й = чолові́й.

Человѣколю́бецъ = чоловіколю́бець.

Человѣколюби́вый = лю́дяний.

Человѣколю́біе = лю́дскість, лю́дяність.

Человѣконенави́стникъ = відлю́дник.

Человѣкъ = 1. чолові́к, люди́на (С. З. Л.), добрий — чоловъ́яга (С. Л.), чолові́чина, аби-який — люди́нка, чолові́чок. — Той пан добра людина. С. З. — Перша жінка була в мене добра людина. н. о. — **Недосто́йный и́мени человѣка** = недо́лю́д, недо́лю́док. С. Жел. З.

2. на́ймит, челядни́к і д. **Слуга́ 1.** і **Служи́тель**.

Человѣчекъ = чолові́чок, люди́нка.

Человѣчески = по лю́дськи. — Живи по божому, по людськи. Кн.

Человѣческій = людськи́й, чолові́чий.

Человѣчество = 1. лю́ди, лю́дство

2. лю́дскість, лю́дяність. — Людскости великий друже. Скл.

Человѣчій = д. **Человѣческій**.

Человѣчность = д. **Человѣчество 2.**

Человѣчный = лю́дяний. — **Сдѣлаться человѣчнѣе** = полюднїшати.

Че́люстный = челюсто́вий.

Че́люсть, мн. че́люсти = че́люсть (С. Жел.), че́люсти (С. З.), ще́лепа, ще́леп (С. З.), ще́лепи (С. Л.). — Загострені по лисячі щелепи. Лев. В. — Роззявляє свої щелепи, щоб у ротї... С. З.

Челядинецъ, челяди́нъ, ка = д. **Слуга́** і **Служа́нка**.

Че́лядь = слу́ги, че́лядь (С. З.), наймити, робітники. (Пр. д. під сл. **Прислу́га 2.**)

Чемери́ца, чемери́чникъ, рос. Veratrum і Helleborus = V. Tourn — чемери́ця (С. Ан.), чемеру́ха (С. Жел.), V. album L. — бі́ла чемери́ця (С. Ан.), чемерни́к, ця (С. Жел.), H. niger ! . — гори́цьвіт, стародубка, чо́рна чемери́ця (С. Ан.), чемерни́к чорний (С. Жел.).

Чемерни́чный = чемери́цьовий.

Че́меръ = 1. хребе́т, власне кістня́к хребто́вий.

2. че́мер (чорна хвороба у коней). С. Жел.

Чемода́нъ = чамайда́н, клу́м(н)ок, тлу́мок (С. Л.), паку́нок. — Шевченко не дав свого пакунку скинути у воду. Кн.

Чепе́цъ, че́пчикъ = чепе́ць (С. Жел.), очі́пок (С. Л.).

Чепуха́ = нїсенїтниця (С. Л.), бридня́, дурни́ця, незна́ть-що (С. Л.), терева́нї (С. Ш.), банелю́ки (С. Ш.), ка́'зна-що, не ги́ч що, курзю́-верзю́ (С. Л.), хи́мині ку́ри. — **Чепуху́ городи́ть, нести́** = терева́нї пра́вити, точи́ти, гну́ти, банелю́ки плести́, не знать що верзти́ і д. під сл. **Ахине́я, Вздоръ**.

Черве́цъ, ком. Coccus = черве́ць. С. Жел.

Че́рви = 1. чи́рва, чи́рви (в картах). С. Л.

2. д. **Червь** (мн. і зб.).

Черви́вѣть, очерви́вѣть = черви́вити, очерви́вити, почерви́вити.

Червленѣть = червоніти.

Черво́нецъ = черво́нець, черво́ний, золоти́й, дука́т (С. З.), ласк. — червінчик. — Червінчиків чимало я знайшла та се й до тебе принесла, щоб поділить ся. Ос.

Черво́нный = 1. черво́ний. — Червона китайка.

2. чирво́вий (в картах).

Червото́чный = черви́вий.

Червь, черня́къ, червячёкъ = 1. черня́к (С. Л.), гроба́к (С. З. Л.), роба́к (С. З. Л.), мн. че́рви, робаки́, зб. — черва́ (С. Л.), роба́цство. — Робак вліз у хрін, та й дума, що вже й лучче нема. н. пр. — Гробаки аж кишать. С. З. — **Ч. древото́чецъ** = ша́шель. — **Ч. свѣтя́щійся** = сьвітля́к, блища́к.

2. д. **Личи́нка**.

Червячёкъ = 1. д. **Червь**.

2. червоне́нька жи́лка під язико́м охо́тницьких соба́к, ко́тру підрі́зують у цуценя́т. — **Червячка́ заморі́ть** = перекуси́ти, перехопи́ти, комара́ здуши́ти.

— Попоїли, комара здушили, рано встали, до снїдання торбину скінчили. Руд.

Чердáкъ = 1. горіще, горá. С. Аф. З. Л. — Поліз на горіще. Грінч. — Пожежа почала ся під дахом на горіщі. Кн. — Поскидали усе з гори, щоб там нїчого не було. С. З. — Горою зійшовши, крізь дах через мур спустив ся і утїк. С. З.

2. вúшка, горíшня сьвітлúчка.

Чердáчный = горíшний.

Чередни́къ, рос. Cynoglossum officinale L. = живокіст, чорнокóрінь, собáчий кóрінь, собáча медýнка, собáчка, волóвий язúк. С. Ан.

Чередно́й = черговúй і д. **Очередно́й.**

Чередова́ться = чергува́ти ся. С. Л. — Варта чергуєть ся. Ос.

Черёдъ = черга́ і д. **О'чередь.**

Черезсѣдéльникъ = черезсíдéльник.

Черезчýръ = на́дто, за на́дто, через кра́й, через ла́д, через мíру, не в мíру, незавмíру. — Що надто, того й свинї не їдять. н. пр. — Через край смикнули окаяної варенухи. Кот.

Чéрезъ = д. **Чрезъ.**

Черемúца, рос. Allium ursinum L. = лéвурда. С. Ан.

Черёмуха, рос. Prunus Padus L. = черéмха (С. Ан.), черемшúна.

Черёмуховый = черéмховий.

Черёмушка = 1. д. **Черёмуха.** 2. д. **Черемúца**

Черемша́ = д. **Черемúца.**

Черено́къ = 1. д. **Чéренъ.**

2. жúвчик (С. Л.), живéць, стеблó, листка — бúльник, винограду — чубýк.

Чéренъ, черено́къ, черешо́къ = колóдка, колодочка. С. Л. — Загнав ножик по саму колодочку.

Черепáха, Testudo = черепáха, кéлеп (Ман.).

Черепúна, черепúнка = черепóк, черепóчок.

Черепúца = черепúця.

Череповóй = черепóвий.

Чéрепъ, Cranium = чéреп, мізкóвня.

Черéпье = черепкú, черéпъя.

Черéшня, рос. Cerosus Avium I. = черéшня, черешнúна, **Ч. бѣлая** = бíла черéшня, біляк. — Ой вишнино-черешнино, чом ти листу не пускаєш. н. п.

Черешо́къ = д. **Чéренъ.**

Чернáвка = чорнява, чорнявка.

Чёрная пшенúца, рос. Melampyrum nemorosum L. = братки́, Іван та Мáрья. С. Ан.

Чéрнедь = чóрний кóлїр, чóрна крáска.

Чёрненькій = чорнéнький.

Чéрнеть = пт. Anas fuligula з порóди качóк.

Чернёхонько = чорнїсїнько.

Чернéцъ = чернéць, ченця́, мн. ченцї. Пр. д. під сл. **Монáхъ.**

Чернéческій = чернéцький.

Чернúка, рос. Vaccinium myrtillus = чернúця, чорнúця. С. Ан.

Чернúло, частїше мн. **чернúла** = чорнúло (С. Жел.), ст. атрáмент (С. Ш.). — Розболтай чорнило. Кропив. — Є такий атрамент, що не знати, коли пишеш. Кн.

Чернúльница = каламáр, каламáрь (С. З. Жел.), чорнúлиця (С. Жел.). — Піп живе з олтаря, а писарь з каламаря. н. пр. — В руках каламарі держали, за уха настромляли пір. Кот. — Раз каламарь з пером сердито спорить став, хто книжечку нову із них скомпонував. Б. Б. — Достала з полиці каламарчик. н. о.

Чернúльный = чорнúльний. — **Ч. орéшки** = ґáляс і д. під сл. **Орéшки.**

Чернúть = 1. (**очернúть, вы́чернить**) — чорнúти, вичéрнювати, вúчорнити, трохи — підчéрнювати, підчорнúти.

2. (**очернúть**) — обмовлятú і д. **Клеветáть** і **Очéрнивать 2.**

3. (**вы́чернить**) — вичéркувати, вúчеркнути. — Що написав, він усе вичеркнув.

Чернúца = 1. чорнúця, чернúця і д. **Монáхиня.**

2. д. **Чернúка.**

Чернó = чóрно.

Чернобро́вка = чорнобрúва, чорнобрúвка.

Чернобро́вый = чорнобрúвий, чорнобрúвець. — Повставайте шолудивці — посїдають чорнобривці. н. п.

Чернобы́лъ, чернобы́льникъ, рос. Artemisia vulgaris L. = чорнóбиль, нéхворощ, забýдьки, буръян. С. Ан.

Черновáтый = чорнéнький.

Черноволо́сый = чорноволóсий, темноволóсий, чорнявий.

Черново́й = нáчерно напúсаний. — **Черновáя бумáга** = чорняк, чернéтка (С. Жел.).

Черноглáзый = чорноóкий, темноóкий (С. Ш.).

Черноголо́вникъ, рос. Prunella vulgaris L. = суховéршки, горлянка. С. Ан.

Черноголо́вый = чорноголóвий.

Черногрúвый = чорногрúвий.

Чернозёмный = чорнóземний.

Чернозёмъ = чорнóзем, чорнóземля. — **Ч. сѣропесчáный** = сíрозéм.

Черноклёнъ, рос. Acer campestre L. = чорноклéн, неклéн, пáклен, квітки — чобíткú.

Чернокнúжникъ = чернокнúжник.

Чернокóрень, рос. Cynoglossum officinale = чернокóрінь, собáчий кóрінь, жúвокість, кýряча слїпотá, собáчка, волóвий язик. С. Ан.

Чернокýдренникъ, рос. Ballota nigra L. = шáндра, мáточник, глухá кропивá. С. Ан.

Чернолѣсье = чóрний лїс, листовнúй, лúствяний лїс. — У листовному лїсї не те, що в бору. Кн.

Черномáзый = д. **Смýглый**.

Чернорабóчій = чернорóб (Лев.), чорноробíтник.

Черноризéцъ = чернéць (д. **Монáхъ**).

Черноризство = чернéцство.

Черносли́въ = чорнóслив, сушéні слúви.

Чернотá = чóрність.

Чернотáль, рос. Salix cinerea L. = чорнолóз, чорнотáл. С. Ан.

Чернýха, гриб Agaricus necator Pers. = вовнянка. С. Ан.

Чернýшка, рос. Nigella sativa L. = чорнýшка. С. Ан.

Чёрный = чóрний, про масть коня — вороníй. — **Чёрные глазá** = кáрі óчі. — **Ч. лѣсъ** = д. **Черноли́сье**. — **Ч. избá** = д. під сл. **Избá**. — **Ч. нéмочь** = д. під сл. **Нéмочь**. — **Чéрное духовéнство** = ченцї, чернéцство. — **Ч. нарóдъ** = простóлюд, чернь, ст. пóспільство (С. З.).

Чернь = 1. чóрність.

2. простóлюд, чернь; темнóта (С. Ш.).

3. чернь. — Головка срібна з черню.

Чернѣть, почернѣть = чорнїти, чорнїшати, почорнїти, почорнїшати. — Ой чого ти почорнїло зеленеє поле? К. Ш.

Чернѣться = чорнїти. — Здалеку щось чорнїє.

Чéрнядь = д. **Чéрнедь**.

Черпáкъ = черпáк, черпáло. С. Жел.

Чéрпать, черпнýть, почерпнýть = черпáти, черпнýти, зачерпнýти.

Чёрствость = чéрствість.

Чёрствый = черствúй.

Черствѣть, за(по)черствѣть = чéрствіти, за(по)чéрствіти.

Чертá = смýга (С. Л.), пруг (С. З.), пругá, прýжка (С. З. Л.), разóк (С. З. Л.), рúса, рис, рúска, на дереві гвіздочком або чим гострим — рівчачóк. — **Черты́ лицá** = облúччя, рúси. — **Ч. поселéнія** = окóлиця, окóлїя. — Тонкі пружки його блїдого лиця мали в собі щось не ласкаве. Лев. — Колись тонкі йому на виду риси зблїдли. Лев. В. — Хоч рисів лиць на тих фотографіях не можна було розібрати. Кн. — **Чертý проводúть** = рисовáти, черкáти.

Чертёжникъ = рисóвник.

Чертёжный = рисóвний. С. Жел.

Чертёжъ = план, плант, плян (С. Пар. Жел.), рисýнок, рис (С. Жел.).

Чертёнокъ, чёртикъ = чóртик, чортиня́, чортя́, бісиня́, бісиня́тко.

Чéрти, мн. сл. **Чортъ** = чорти́, чортя́цство, чортівъя́, нéчисть, нечúста сúла.

Чертúть = рисовáти, черкáти, карбувáти.

Чёртова борода́, рос. Tragopogon pratensis L. = козéльки, козéлець, козéльці. С. Ан.

Чертóвка = чорти́ця, чорти́ха (С. З.), вíдьма.

Чертóвски = як чорт, по чортя́чому.

Чертóвскій = чортя́чий і д. **Бѣсóвскій**.

Чертовщúна = чортя́цство (С. З.), чортівня́, чортовíння.

Чёртовъ = чóртів, бíсів, чортя́чий (С. З.). — **Чёртовы орѣхи**, рос. Trapa natans = болóтні, водяні́, чóртові орíхи. С. Ан.

Чертогрызъ, чёртовъ обгрызокъ, ч. кóрень, чёртова борода́, чертогóнъ трава́, рос. Scabiosa Succisa L. = лю́бка, ра́нник. С. Ан.

Чертóгъ, чертóги = пóкій, кімнáта, гóрниця, сьвітлúця, будúнок, палáц, покóї, гóрницї. — Колись в будинок я зайшов, давно покинутий панами. В. Щ.

Чертополóхъ, рос. Carduus Gaertn. = будя́к, дряпáч, чортополóх. С. Ан.

Чёрточка = рúсочка, пружóк, смýжка (д. **Чертá**).

Чёртъ = д. **Чортъ**.

Черты́ = д. **Очеркъ**.

Черчéніе = рисовáння.

Чесáлка = 1. чухрáн (Лев.), грéбінь, гребло́ (чесати вовну і наводити ворсу). С. Жел. Пар.

2. рос. Dipsacus fullonum L. = щíтка, дряпáч, черсáк (С. Жел.), черсакú.

Чесáльщикъ, ца = чесáльник, ця. С. Жел.

Чесáть, чеснýть, ся = 1. чýхати, ся (С. Л.), чухмáрити, ся, скрьóбати, ся, скребтú, ся, почýхати, ся. — Батько слухає, що жінка каже, та потилицю скребе і чуха. Грінч. — Де не свербить, там не чухаєш. н. пр.

2. чеса́ти, льон — пачі́сувати (Под.), пряжу щіткою — щі́тити. — А ще тихше дівка косу чеше. н. п.

3. свербі́ти. С. Л. — У батька свербить, а дїти чухають ся. н. пр.

Чёска = чеса́ння, розчі́сування; при́чіска.

Чесно́вица, рос. Alliaria officinalis = кінський часни́к, свири́па, підгáйник. С. Ан.

Чесноко́вка = голо́вка часнику́, частина головки — зубо́к.

Чесно́къ, рос. Allium sativum L. = часни́к, устро́й (С. Жел. Ш.), з суцільною головкою — моска́лик. — Не їла душа часнику, не буде й смердїти. н. пр. — **Мы́шій ч.**, Al. angulosum L. — за́ячий часни́к, скоро́да. С. Ан. — **Полево́й, змѣ́иный ч.**, A. rotundum — гадю́ча цибу́ля. С. Ан. — **Ди́кій ч.**, Sempervivum tectorum L. — до́ля, ско́чки. С. Ан.

Чесноко́вый = часнико́вий.

Чесно́чинка = зубо́к (д. **Чесноко́вка**).

Чесно́чный = часнико́вий.

Чесну́ть, ся = д. **Чеса́ть, ся.**

Чесо́та = свербі́ння, свербіж, свербля́чка.

Чесо́тка, Scabies = коро́ста (С. Л.), свербля́чка (Сп.). — **Заразѝть, ся, заболѣ́ть чесо́ткой** = покоро́стявити, покоро́стявіти.

Чесо́тный, чесо́точный = коро́стявий. С. Л. — Коростяве порося дарма чесати. н. пр.

Че́ствованіе = шанува́ння, ушанува́ння (С. Ш.), пова́га. — Ой були ми у пана, була нам повага: пили мед-горівку за Гапусю дівку. н. п.

Че́ствовать = шанува́ти, поважа́ти, шти́ти, че́ствовати, чести́ти. — Жалуй мене, моя мамо, бо я гість у тебе. Шануй моїх подружечок тепера у себе. н. п.

Чести́ть = 1. шанува́ти, поважа́ти, велича́ти, шти́ти і д. **Почита́ть** і **Уважа́ть.**

2. ла́яти, карта́ти, кобени́ти.

Че́стно = 1. че́сно, по че́ськи. — Любились вірно, чесно, примірно. Кот. — Не зробиш по чеськи, зробиш по песьки. Кн.

2. з че́стю, з шано́бою.

Че́стность = че́сність.

Че́стный = че́сний, правди́вий, побо́жний, цнотли́вий (С. З.). — **Ч. человѣ́къ** = чесня́к. Ман. — Чесний, як жидівський патинок. н. пр. — Ти чесний і я не злодїй, а хтось торбу вкрав. н. пр. — Чого би кожному цнотливому не належало чинити. С. З. — **Че́стнымъ о́бразомъ** = по че́ськи. — Зійшлись по чеськи, розійшлись по песьки. н. пр.

Честолю́бецъ = честолю́бець, шанолю́б. С. Жел.

Честолю́біе = честолю́бність, честолюби́вість, шанолю́бство. С. Жел.

Честолюби́вый = честолюби́вий, шанолюби́вий, шанолю́бний. С. Жел. — Радіє, коли його шанолюбивий пан здобуде собі поваги. Бар.

Честь, поче́сть = вважа́ти, почита́ти і д. **Признава́ть 3** і **Счита́ть.**

Честь = 1. честь, че́сність.

2. пова́га, ша́на, шано́ба, сло́ва і д. **По́честь.** — **Ему всё не въ честь** = йому́ нїчи́м не догоди́ш. — **Счита́ю за честь** = ма́ю за че́сть.

Чета́ = па́ра. — **Супру́жеская ч.** = подру́жжя, молода — молоді. — Ішли князї, а за ними царська пара, царь веде царицю під плече. Кн. — Молоде там подружжя жило. Грінч. — Приїхали молоді з церкви. н. о. — **Онъ тебѣ́ не чета́; не чета́ тебѣ́** = він тобі не па́ра, не під па́ру; не по тобі, не таки́й, як ти́. — Тому й не побрали ся, що вона йому не під пару. Кн. — Не під пару моїй актрисї. Кн.

Четáться = 1. рівня́ти ся. — Куди тобі з ним (або до його) рівняти ся!

2. гра́ти в чіт чи ли́шку, цята́ти ся (Кв.).

Четве́ргъ = четве́р (С. З.), 2-й од. — четверга́ (С. Жел.), перед Петрівкою — сухи́й четвер.

Четверéньки, у виразї: **„на четверéнькахъ“** = ра́чки (С. З.), о́карач (Эв.), на чва́рках, **ла́зить** = ра́чки ла́зити, рачкува́ти. — Коловсь сердешний об тернину, було таке, що й рачки лїз. Кот. — Робити — хоч києм бити, а їсти — хоч рачки лїзти. н. пр. — Та вже хоч рачки лїз, а свого доняв. Кн. — А вже Охрім на глум усїм пьяненький лїзе рачки. Гул. Ар. — А за нею дитина рачкує. н. п.

Четверѝть, разчетверѝть = четвертува́ти, чверткува́ти (С. З.) чвертува́ти.

Четверицею = вчéтверо.

Четвёрка = 1. четві́рка, чве́ртка (в картах).

2. четверѝк (коней).

Четверно́й = четверни́й.

Четверня́ = д. **Четвёрка 2.**

Че́тверо = чоти́рі, шти́рі (С. З.), че́тверо.

Четверомѣ́стный = на чоти́рі осо́би.

Четвертáкъ = четверта́к, пів ко́пи (срібна монета = 25 копійок).

Четвёртка = чве́ртка. — Взяв чвертку паперу. — Купив чвертку тютюну.
Четвертно́й = чвертко́вий.
Четвертова́ть = четвертува́ти, чвертува́ти.
Четверто́къ = д. **Четве́ргъ**.
Четверту́шка = чве́ртка (паперу).
Четвёртый = четве́ртий. — **Въ нача́лѣ четвёртаго** = по тре́тій годи́нї. — **Полови́на четвёртаго** = пів на четве́рту.
Че́тверть = 1. чве́ртка, чверть, четверти́на — Купив чвертку телятини. — Половини не дам, четвертину дам. Кр. — Ой не всиплю четвертину, давай грошей хоч з полтину. н. п. — **Ч. луны́** = кварти́ра, ква́дра мі́сяця (д. під сл. **Луна́** і **Фа́за**).
2. че́тверть (зерна або борошна).
Чётка = чіт.
Чётки = чо́тки. С. Жел. — Перехрестив ся, чотки взяв і за Україну молитись старий черне́ць пошкандибав. К. Ш.
Чётки́й, чётко = чітки́й, чі́тко, вчит. — Письмо гарне, чітке́. Фр.
Чёткость = чи́ткість.
Чётный = чітни́й, пари́стий. — **Чётное число́** = чіт.
Чётъ = чіт, цїт. — **Чётъ или не́четъ?** = чіт чи ли́шка? до па́ри чи не до па́ри?
Четы́ре = чоти́рі, шти́рі (С. З.). — **Четы́ре съ полови́пою** = пів пъя́та.
Четы́режды = чоти́рі рази́. — **Ч. четы́ре** = чоти́рі по чоти́рі.
Четы́реста = чоти́ріста, шти́ріста.
Четыреуго́льникъ = чотиріку́тник. С. Жел.
Четыреуго́льный = чотирікутний.
Четырёхдне́вный = чотирідне́нний.
Четырёхпольный = на чоти́рі зміни.
Четырёхсло́жный = чоти́рісклади́вий.
Четырёхсторонній = чоти́рібо́кий. С. Жел.
Четы́рнадцать = чотирна́дцять.
Четь = д. **Четверть 1.**
Чехо́ня, риба Cyprinus cultatus = чахо́ня.
Чехо́лъ = чехо́л (С. Жел.), покрове́ць (С. Л.).
Чёхъ = чхання́.
Чечеви́ца, рос. Ervum Lens L. = чачеви́ця, сочеви́ця.
Чечеви́чный = сочеви́чний.
Че́чениться = д. **Жема́ниться**.
Че́четъ, чечётка, пт. Fringilla linaria = че́чек, чечі́тка, чечі́точка.
Чешуекры́лый = лускокри́лий. — **Чешуекры́лыя насѣко́мыя**, Sepidopter = лускокри́лі кома́хи, лускокри́льцї (С. Жел.).
Чешуеобра́зный = лускова́тий.
Чешу́йникъ, рос. Lathraea Squamaria L. = петрів хрест, шпара́говий ряст, ма́слянки. С. Ан.
Чешу́йный = лусковий.
Чешу́истый, чешу́йчатый = луска́тий, лускова́тий. С. Жел. — **Чешу́йчатый ко́рень** = д. **Чешу́йникъ**.
Чешуя́ = луска́ (С. Л. Жел. З.), на гадюцї — лино́вище. — Зварила рибу з лускою. От дурна голова! Кн. — Пливе щука з Кременчука, луска на їй сяє. п. п. — Дивіть ся, яке линовище на гадюцї, аж сяє. Кн.
Чи́бисъ, пт. Fringa vanellus = ча́йка.
Чи́вый = ще́дрий.
Чижо́вникъ, рос. Cytisus biflorus L'Her. = зїно́вать, раки́товий кущ, дереза́. С. Ан.
Чижъ, чи́жикъ, чижо́вка = чиж, чи́жик (С. Жел.), чижи́ця (пт. Fringilla spinus).
Чи́кать, чи́кнуть = 1. рі́зати, чи́кати, чикри́жити.
2. цо́кати. — Часи цокають. Кр.
Чикма́рь = д. **Чекма́рь**.
Чили́га, рос. = 1. Caragana fratescens Dc. — дереза́, люкре́ция, сібі́рка, раки́та, чепі́жник. С. Ан.
2. д. **Чижо́вникъ**.
Чили́канье = цьвірі́нькання, цьвірко́т, цьвіркота́ння.
Чили́кать, чили́кнуть = цьвірі́нькати (С. Л.), цьвіркота́ти, чирги́кати. — То шкодлива кішка пявкне, то цьвірінькне горобъя. Свіп. — Горобцї чиргикають. Кр.
Чили́мъ, рос. Trapa natans L. = болотні, водяні́, чо́ртові орі́хи. С. Ан. — **Земляно́й ч.**, Tribulus terrestris L. = колючки́, якорцї. С. Ан.
Чи́на, рос. Lathyrus pratensis L. = горо́шок, журавли́ні стручки́. С. Ан.
Чина́ръ, рос. Platanus orientalis L. = я́вір. С. Л.
Чини́ть = 1. (**учини́ть, ся**) — чини́ти, робити, твори́ти, дїяти, учини́ти, зчини́ти, зробити, удїяти, ся (С. Ш.). — Отак чини, як я чиню: люби жінку аби чию. н. п. — Ой щож бо я учинила, що Костру́ба полюбила. н. п.
2. (**начини́ть**) — начиня́ти, напиха́ти, набива́ти, начини́ти, напха́ти, наби́ти. — Начинила рибу кашою.
3. (**почини́ть, вычинить**) — ла́годити, лата́ти, пола́годити, полата́ти. — Полагодив віз. — Полатала всї сорочки.
4. (**очини́ть**) — д. **Очи́нивать**.

Чини́ться = 1. церемо́нити ся.
2. става́ти, роби́ти ся і д. **Станови́ться. 3.**

Чини́шко = чино́к. С. Жел.

Чи́пка = лата́ння, ла́гоження.

Чи́нность = присто́йність, поря́дність.

Чи́нный, но = присто́йний, поря́дний (С. Ж.), звича́йний, по і д. **Присто́йный.**

Чино́вникъ, ца = чино́вник, ця (С. Жел.), урядо́вець, у(в)ря́дник, уря́дниха (С. Ш.), уря́дчик (С. Ш.). — **Губе́рскій ч.** = губе́рець. — **Суде́бный ч.** = суде́йський, судови́й, судови́к. — **Канцеля́рскій ч.** = канцеляри́ста, пи́сарь. — В Синоді і в Сенаті багато урядників з Україні́в. Кн. — Посли Великого Князства Литовського і врядники наші. Ст. Л. — Старости подкомориї і иніе врядники земскіе. Ст. Л.

Чино́вническій = чино́вницький, уря́дницький (С. Ш.).

Чино́вничій = урядо́вий. С. Ш.

Чино́вный = санови́тий.

Чинъ = 1. чин (С. Жел.), ра́нґа. — І там доля не кинула: дослужившись до чину, та й вернув ся в своє село і служить покинув. К. Ш. — **Безъ чино́въ** = без церемо́нії, по́ просту. — **Чинъ чи́на почита́й** = поважа́й старши́х чи́ном.
2. стан, стать, зва́ння. — Звання козацьке, а життя собацьке. н. пр. — **Во́инскіе чины́** = військові лю́ди. — **Духо́вные чины́** = духове́нство. — **Ни́жніе чины́** = салда́ти і и́ньші військові до офіце́ра.
3. чин, уста́в, поря́док, ре́гула (С. З.), і д. **Обря́дъ.** — **Чинъ чи́номъ** = як слі́д, як во́дить ся, як годи́ть ся.

Чи́рей = чи́рка, чиря́к, боля́чка. — Чиряк великий, а гною мало. н. пр. — І чиряк даремне не сяде. н. пр. — Не вмер Данило — болячка вдавила. н. пр. — Енеєві так я болячці годила пані всякий день. Кот.

Чири́канье = д. **Чили́канье.**

Чири́кать, чи́ркать, чирли́кать = д. **Чили́кать.**

Чири́къ = цьвірі́нь. — Чую, десь горобці: цьвірінь, цьвірінь!

Чиро́къ = д. під сл. **У́тка.**

Чи́рышекъ = чирячо́к.

Чирьева́тый = чирякува́тий.

Чи́сленіе = лїчі́ння, рахува́ння.

Числи́тель = чисе́льник. С. Жел.

Числи́тельное и́мя = число́вник (Гр. См. Ст. Гр.), числі́вник (С. Жел.).

Чи́слить, ся = чи́слити, ся (С. Жел. З.), лїчи́ти, рахува́ти, щита́ти, ся. — Числив його за козака. С. З.

Число́ = 1. число́, лїчба́ (С. Л.), лїк, ци́фра. — Почавши од найменшої лїчби до 50 коп. грошей. Ст. Л. — **Сре́днимъ число́мъ** = сере́днїм лїком, пересі́чно.
2. число́, день (місяця).

Чистага́нъ = гото́ві гро́ші, готови́к, готі́вка і д. **Нали́чность.** — **Чистага́номъ** = гото́вими грішми, готі́вкою.

Чи́стенькій = чисте́нький.

Чистёхонько = чисте́сенько.

Чисте́цъ = д. **Гравила́тъ.**

Чисти́льщикъ, ца = чисти́льник, ця, чисти́тель, ка. С. Пар.

Чисти́тельный = 1. чисти́льний.
2. прочистни́й. С. Пар.

Чи́стить, очи́стить, вы́чистить, ся = чи́стити, обчища́ти, обчи́стити, ви́чистити, одежу, хату — чепури́ти, хороши́ти, разом і мить і витирать, напр. стіл — скрома́дити, шарува́ти. — **Ч. трубу́** = труси́ти са́жу, ко́мін. — **Ч. ва́ксою** (напр. чоботи) — ваксува́ти. — **Ч. ки́ркою** (оскардом) — ґрасува́ти. — **Чи́ститься** (про птиць) — оскуба́ти ся, оску́бувати ся. — Д. про иньше під сл. **Очища́ть.**

Чи́стка = чи́стіння. С. Жел.

Чи́сто = чи́сто, че́пурно, оха́йно. — **Чи́сто на́-чисто** = усе́ чи́сто, геть усе́, чистїсінько усе́.

Чистокро́вный = чистокро́вний (С. Жел.), племінний (кінь).

Чистопло́тность = че́пурність, оха́йність.

Чистопло́тный, но = чепурний, чепури́стий, оха́йний (С. Л.), оха́йливий (С. Л.), че́пурно, оха́йно.

Чистопло́тъ, ка = чепуру́н, ха, чистю́к.

Чистосерде́чность = щи́рість, щиросе́рдя.

Чистосерде́чный, но = щи́рий, щироси́рдий, щи́ро, щироси́рдо.

Чистота́ = чи́стість; че́пурність, оха́йність.

Чисто́тка = чепуру́ха.

Чистотѣлъ, рос. Chelidonium majus L. = чистоті́л, чи́стик, глекопа́р, глечкопа́р, гладишник, росто́паш, сі́ре зі́лля, старовина́, ластови́не зі́лля, чистя́к, чисте́ць. С. Ан.

Чи́стый = чи́стий; ясни́й; сьві́тлий; сльозови́й (про воду); бі́лий; щи́рий; ви-

разни́й. — Чиста одежа. — Чиста вода. — Чистий голос. — Та як прийшов же я та й у неділю, та дала Солоха сорочку білу. н. п. — Щире серце. — Щире кохання. — Щире золото. — Виразна вимова. — **Изъ чи́стаго золота** = щирозло́тий. С. З. — Конак щирозлотий в 500 талерів. Л. В. — **На чи́стыя де́ньги** = на гото́ві гро́ші. — Купив на готові гроші. — **Чи́стое зерно́** = чо́ло. Ман. — **Чистъ оста́лся** = 1. зоста́в ся без нїчо́го, звів ся нї на́ що. 2. ви́йшов чи́стий, сухи́й із води́.

Чисть = чисти́на, новина́, лїсови́ння, зруб.

Чиста́къ = 1. д. **Чистотѣлъ.** 2. білоли́ций, білоли́кий.

Чиста́нка = білоли́ця.

Чита́льщикъ = псалти́рщик.

Чита́ніе = чита́ння.

Чита́тель, ница = чита́льник (С. Жел.), чита́тель, ка (С. Жел.), чита́ч (С. З. Жел.), чите́ць (С. Л. Жел.), чите́льник (С. З.), чита́ка (С. Л.). — Кожне слово поеми вихоплене прямо з душі читача. Зап. Фр. — Автор зробив все, аби та огидна фраза не вражала почуття читача. Л. Н. В. — Не про́тив вас говорячи, читці мої любі. Федь. — Предмова до чительника. С. З. — З його був добрий читака. Кн. — Писав писака, читав читака. н. пр.

Чита́ть, прочита́ть = 1. чита́ти, не виразно — харама́ркати, хама́ркати (С. Ш.), ледве по складам — слебезува́ти. 2. учи́ти, научáти і д. **Преподава́ть.**

Чиха́ніе = чхання́, чи́хавка, ачхи́кання.

Чихарда́ = до́вга лоза́, кінь, харла́й (С. Ш.).

Чиха́ть, чихну́ть, ся = чха́ти (С. З. Л.), ачхи́кати, чми́хати, чхну́ти, ачхи́кнути. — Буває, що й муха чхає. н. пр. — **Чиха́ющій ча́сто** = чхун.

Чихи́рникъ = пъяни́ця.

Чихи́рничать = пія́чити.

Чихи́рь = молоде́ вино́.

Чихну́ть = д. **Чиха́ть.**

Чихо́та = чи́хавка (С. Жел.), чи́хавиця.

Чихо́тка, рос. Veratrum album L. = біла чемери́ця (С. Ан.), чемерни́к, ця (С. Жел.).

Чихъ = чхання́, ач-хи́.

Чичеро́не = повода́рь, поводи́рь, повода́тарь.

Чи́ща = д. **Чисть.**

Чи́ще = чистїше. — **Какъ мо́жно чи́ще, чи́ще всего́** = найчистїйше, як найчистїйше.

Чи́щеніе = д. **Чи́стка.**

Членовреди́тельство = скалїчення (умисне, щоб ухилити ся від військової служби).

Чле́нскій = чле́нський. — **Ч. взносъ** = вкла́дка.

Членъ = 1. член, громади — громадя́нин, громадя́нець, братства — бра́тчик, спілки — спі́льник, суміс́ник, запорожської Сїчі — сїчови́к, бра́тчик. 2. член, челе́н (С. Жел.). 3. член, артику́л (С. Ш.).

Чмо́канье = цмо́кання.

Чмо́кать, чмо́кнуть, ся = 1. цмо́кати. С. З. Л. 2. цїлува́ти, цмо́кати, ся (С. З.), цмо́кнути, ся.

Чмокъ = цмок. С. З.

Чмя́кать = пля́мкати.

Чобръ = д. **Чабёръ.**

Чо́каньe = цо́кання.

Чо́кать, чо́кнуть, ся = цо́кати, ся, торка́ти (С. Ш.), цо́кнути, торкну́ти, ся, чаркува́ти ся. — Кругом сьпіви, реготня, розмови, чаркують ся у всїх кінцях, чуть: будьмо здорові! П. Пр.

Чокъ = цо́кання.

Чокъ = цок. — Цок! цок! підківками. н. п.

Чо́лка = чубо́к.

Чолпъ = д. **Чёлнъ.**

Чо́порность = 1. чепу́рність. 2. ви́мушеність, пересáда (С. Пар.), натя́жка, ненатура́льність.

Чо́порный = 1. чепурни́й. 2. ненатура́льний, ви́мушений.

Чо́ртъ, мн. **Че́рти** = чорт, чортя́ка (С. З.), біс, дия́вол, лихи́й, нечи́стий, нечи́ста си́ла, пеке́льник, дїдько, ку́ций, куцáн, боло́тний — анциболот, водяний — водяни́к, домови́й — домови́й, домови́к, лїсовий — лїсови́к, лїсу́н, полїсу́н, гайови́к, що живе в очеретї — очере́тяник. — Пр. д. під сл. **Бѣсъ** і **Лѣшій.** — **Убира́йся къ чо́рту!** = геть к бісу, іди́ к чортáм собачім! — **Чортъ тебя́ побери́** = неха́й тебе́ чорти́ візьмуть. — **Чортъ зна́етъ какъ** = чо́р'зна що, ка́'зна що, біс ба́тька зна що. — **Чѣмъ чортъ не шу́титъ** = чого́ на сьвітї не буває. — **Къ чертя́мъ на кули́чки!** = до чортів на ви́ступцї. Хар. Граб.

Чо́ска = 1. чеса́ння і д. **Чёска.** 2. кло́ччя, пачіски́.

Чрева́стый, чрева́тый = черева́тий.

Чрева́тая = черева́та і д. **Бере́менная.**

Чреватѣть = чередатіти і **Брюхатѣть**.

Чре́во = че́рево.

Чревоуго́діе = обжи́рство.

Чревоуго́дникъ, ца = прожо́ра і д. **Обжо́ра; ласу́н, ха** і д. **Сластолю́бецъ.**

Чреда́ = черга́ і д. **О'чередь.**

Чрезвыча́йно = на́дто (С. З. Л.), зана́дто, надзви́чай, надзвича́йно, на́збит. — Що надто — того й свині не їдять. н. пр. — Говорив він занадто жваво і багацько. Кр. — В року 1690 показала ся великая надзвичай сарана. Л. В. — Назбит серця наші печалїю наполнило. Л. В. — Дїва добронравная надзвичай і красна до дива. К. Ст.

Чрезвыча́йность = надзвича́йність. С. Жел.

Чрезвыча́йный = надзвича́йний (С. Жел.), страше́нний, страше́зний. — Вихваляв талан твій надзвичайний володати шаблею і мечем. Ст. Г.

Чрезмѣ́рно = над мі́ру, на́дмір, без мі́ри (С. Ш.), надмі́рно, незавмі́ру, назавмі́ру (С. Л.), бе́змір, через ве́рх (С. Л.) і д. **Чрезвыча́йно.** — Горілки не пив так, щоб через край, а в компанії не пролье каплї. Кв.

Чрезмѣ́рность = на́дмір, надмірність. С. Жел.

Чрезмѣ́рный = надмі́рний (С. Жел.), безмі́рний (Ман.).

Чрезплє́чный = черезплїчний.

Чрезчу́ръ = д. **Черезчу́ръ.**

Чрезъ = 1. че́ре́з (С. З.), крізь (С. Л.), ке́ре́з. — Перелїз через тин. — Перелетїв через базарь кажан костокрилий. К. Ш. — Ди́вить ся крізь вікно. — Пройшов керез базарь.

2. че́рез, за. — Не стало ся вчора, станеть ся за тиждень, за рік. Кн.

2. че́рез. — Ой чула я через люди, що сватати буде. н. п. — Іди, мамо, ти від мене, через тебе сварка в мене. н. п.

Чре́сла = кри́жі і д. **Поясни́ца.**

Чте́ніе = чита́ння.

Чтецъ = чите́ць і д. **Чита́тель.**

Чти́тель, ница = д. **Почита́тель.**

Чтить, ся = д. **Почита́ть.**

Что, чего́ = що, шо, чого́. — Що за що, а руку за пазуху. н. пр. — Се той чоловік, що ми його бачили. Грінч. — **Вотъ что** = о́н-що, о́сь-що. С. Л. — **За что́** = за́ що, за ві́що. С. Л. — Дитина каже, що бито, а за що — не каже. н. пр. — За ві́що тебе лаяли? — **Ни за что́, ни про что́** = нї за́ що, нї про́ що. — **Ну, чтожъ?** = що таке? або що́? — **Тутъ что́-то не такъ** = тут щось не те́, не так. — **Что?** = що? шо? га? чого́? або-що́? — **Что́ ли** = або́ що, чи що́. — Ходїм уже або що. — **Что нибу́дь** = що не́будь, щось, аби-що (С. Ш. Л.), бу́дьщо. — Узяв би аби-що накинув, бо холодно. С. Ш. — **Что́-то** = щось (С. Л.), я́кось. — Прийшов хтось, та взяв щось; бігти за ним — не має за ким. н з. (вітер). — Якось мінї не можеть ся. — **Что́-то не такъ** = щось не те́. — **Что́-то сквёрное** = ка'зна що. С. Л. — Казав парубок дівцї: нїчого, а вийшло ка'зна що. н. пр. — **Что до меня́ каса́ется** = як на ме́не (С. Л), що до ме́не. — Що до мене — то я нїчого проти того не маю. — **Что есть мо́чи** = чим дуж (С. Л.), на всї за́ставки. — **Всё ни по чёмъ** = все дарма́, ба́йду́же. — Йому на сьвітї все дарма. К. Х. — **Для чего́!** = для чо́го, на ві́що? — Для чого це ти зробив? — **Ни къ чему́** = нї на́ що, нї до чо́го. — Не здав ся нї на́ що. — **Чего́-то** = чого́сь, чому́сь. — Було роблю чи гуляю, чи Богу молю ся — усе думаю про його і чогось бою ся. К. Ш. — На городї коло броду барвінок не сходить, чомусь дівчина до броду по воду не ходить. К. Ш.

Что = що. — Такий хворий, що й не підведеть ся. — Казали, що він приїхав.

Что́бы, чтобъ = щоб (С. Л.), що́би, шоб, аби́ (С. Ш.), бода́й (С. Л. Ш.). — Гляди, аби опісля не було зле. С. Ш. — Казали, щоб ви за́раз прийшли. — **Чтобъ тебя́, тебѣ́** = що́б тебе́, бода́й тебе́, тобі́, цур тобі́, неха́й тобі аби-що. — А щоб тебе, та бодай тебе! н. пр. — Бодай тебе чорти взяли. С. Ш. — Бодай тобі, доле, у морі втопитись, що не даєш мінї й досї нї з ким полюбитись. К. Ш.

Что́кать = га́кати, що́кати (перепитувати раз-у-раз: **что?** = га? що?)

Чу! = чу́єш, чу́єте! — Чуєш! неначе стука хтось.

Чубу́къ = чубу́к (С. Жел.), цибу́х (С. З. Жел.).

Чубура́хнуться = ге́пнути, ся, бебе́хнути, геге́пнути і д. **Упа́сть 1.**

Чубура́хтаться = вовту́зити ся, барложи́ти ся.

Чубура́хъ! = геп, бух, бебе́х, брязь, шубо́вств. — Ішов по кладцї та якось осковзнув ся — і шубовств у воду.

Чубу́чный = чубуко́вий, цибухо́вий.

Чубу́шникъ, рос. Philadelphus coronarius L. = жасми́н садо́вий (С. Ан.), ясми́н, чубуко́вець. С. Жел.

Чу́вственность = 1. чуствє́нність. 2. по́хіть.

Чу́вственный = 1. чутли́вий, чутни́й, чувни́й, чуствє́нний. 2. тїле́сний (С. Пар.), похітли́вий.

Чувстви́тельно = чу́ло; дошку́льно, боляче́.

Чувстви́тельность = чу́лість (С. Жел.); дотклйвість (С. З.), уразли́вість (С. Ш.). — Чулість пропала: коли голкою — йому байдуже. Кн.

Чувстви́тельный = 1. чу́лий (С. З. Жел.), чутли́вий, чутни́й, почутли́вий, почувни́й, почуйни́й, жа́лїсний. — Чуле серце. — „Я вам старую поручаю, за вас охотно умірáю“ Так мовив чулий Евріол. Кот. — З такою чутливою душею не в сал дати йти, а хіба в ченцї. Кн. — Живе срібло вельми чутливе і до холоду і до тепла. Кн. — Жінка добріше і чутнїше на все благе серце мае. п. о. Яст. — Бідна молодиця, почутлива зроду, вже не могла видержати. Лев.

2. уразли́вий (С. Ш.), шку́льний (С. З.), ки́й, дотклйвий (С. З. Ман.), дошкульки́й (Ман.). — Речі дотливиї, ущіпливиї. С. З. — Шкулький мороз.

Чу́вство = чуття́ (С. Жел.), почуття́, чутьба. — Щире почуття проймае все оповідання. Л. Н. В. — Сьпівав він з душею і з почуттям. Скл. — Вороже почуття бликнуло на хвилину йому у очах. Лев. В. — Знов і в душі розбудились теплі чутоби гуртом, знов вона вся розтопилась щастям, любовъю, добром. Тільки в тих гарних чутобах чуєть ся й болїзний сум. Мова. — **Лиши́ться чу́вствъ** = зомлїти. С. Аф. Л. — **Приве́сть въ чу́вства** = одволáти, очути́ти. — Одволали трохи жінку: ще очі одкрила, тільки мова одняла ся, не мов заніміла. Баз. — **Прійти́ въ чу́вства** = очу́няти, прочу́няти, отя́мити ся. — **Чу́вство любви́** = коха́ння. — **Чу́вство зрѣ́нія, вку́са, обоня́нія, осяза́нія, слу́ха** = чуття́ зо́ру, смаку́, нюху, до́тику, слу́ху.

Чу́вствованіе = чу́тність, почува́ння. С. Жел.

Чу́вствовать, почу́вствовать = чу́ти (С. З. Л.), почувáти, ся (С. З.), чу́яти, учува́ти (С. Ш.), відчувáти, почу́ти, учу́ти (С. Ш.), зачу́ти. — Не будемо серце в парі — душа моя чуе. н. п. — Давно я не чула себе такою веселою. Кн. — Чули в собі християнськую повинность. Л. В. — Він почував якусь не зрозумілу, але люту дражливість. Лев. В. — Почувала себе правою. Кн. — Щось радіске і супокійне, чого я не почував від самого дитинства. Пісоч. — І Настя почувала що коло серця щось здавило. Лев. — Почував ся він, що не добре зробив. Чайч. — Бий його дужче, щоб почувсь. Хар. — Ой зачула моя доля, що не бути мінї дома. н. п. — Обидва поети бачать та відчувають людське горе. Зап. Кол. — Не перешкожае нїщо відчувати силу й красу схованої в сих віршах поезиї. Л. Н. В. — **Чу́вствовать себя́** = ма́ти, ся, ма́ти себе́, чу́ти ся, чу́яти ся, тя́мити себе́, почува́ти себе́. — Козаки смутно себе мали. п. д. — Лист читає, смутно себе мае. Ст. С. — Не доїхав він до дому, та й став уже не тямить сам себе. н. о. Грінч. — **Чу́вствуется не хорошо́** = не добри́ть ся. — Щось мінї не добрить ся. Хар. — **Ч. си́лу, ч. себя́ въ си́лѣ** = чу́ти ся на си́лу. — Ой коні, коні сиваші? Чи були ви сьогодня на паші? Чи чуєте ся на силу, чи вивезете на тую гіроньку крутую? н. п. — **Ч. влеченіе, призва́ніе** = почува́ти ся. — **Дать себя́ почу́вствовать** = да́ти ся в знаки́.

Чугу́нный = чаву́нний. — **Ч. котёлъ** = чавун. С. З. — Жінка наставляе в піч чавуни. С. З.

Чугу́нъ = чаву́н.

Чудакъ, чудачка = чудни́й, на́, чудови́й, химе́рник, ця, чуда́к, чуда́р, дива́к. дивесник. С. Жел.

Чуда́чество = чуда́цство, дива́цство (С. Жел.).

Чуда́чить, чуде́сить, чуде́сничать = химерува́ти, чудасїйничати; шту́ки витворя́ти, фи́ґлї стро́їти.

Чуде́сникъ, ца = 1. д. **Чуда́къ**, 2. д. **Проказникъ**.

Чуде́сность = чудо́вність.

Чуде́сный, но = 1. ди́вний, чу́дни́й, чуде́нний, чуде́сний, чудови́й, ди́вно, чу́дно, на про́чуд. С. Жел. З. — Диво дивнее. — Чудно якось дїеть ся між нами. К. Ш. — Та сон же, сон, на прочуд дивний мінї приснив ся. К. Ш.

2. чудо́вий (С. З,), ду́же га́рний, миле́нний, чуде́сний (С. Жел.), чудо́во, чуде́сно. — Чудові яблука. — Миленний був собака. Кр.

Чу́диться = здава́ти і д. **Каза́ться 1.** і **Представля́ться 3.**

Чу́дище = д. **Чудо́вище.**

Чу́дный, но = д. **Чуде́сный.**

Чу́до = чу́до (С. Жел.), ди́во (С. Жел. Л.), велике —предиво, чу́до-ди́во (С. Л.), найбільше кумедне — чудасїя (С. З.). — Старий жидюга дав би гривню, щоб позірнуть на ті дива. К. Ш. — Чудо-диво таке мінї

трапилось, що й ві снї ще кому а чи марилось. С. Л.

Чудо́вище = мара́ (С. Л.), марю́ка, по́твір (С. Жел.), потво́ра, почва́ра (С. З. Жел. Л.), прочва́ра (С. Жел. З. Л.), чу́дище (С. Л.), чуде́рство, хо́ха, страхі́ття, дивогля́д (С. Жел.). — А ти пъяний що день божий, на марюку став похожий. Раб. — За що ти покарав мене, що я породила таку потвору. Ч. К. — На морі морське чудерство з трьома губами і на кожну губу по 12 кораблів бере. н. к. — Таке страхіття зъявилось.

Чудо́вищный = дивогля́дний, почва́рний. С. Жел.

Чудодѣ́й = чудоді́й і д. **Чуда́къ.**

Чудодѣ́йственный = д. **Чудотво́рный.**

Чудотво́рецъ = чудотво́рець (С. Жел.), ці́ли́тель.

Чудотво́рный = чудотво́рний, чудоді́йний, чудо́вний. С. Жел. З. Л. — У Київ їздила, молилась, аж у Почаєві була — чудовная не помогала, не помогла сьвятая сила. К. Ш.

Чудоцвѣ́тъ, чудоцвѣ́тникъ, рос. Mirabilis Salapa L. = ца́рська́ бори́дка. С. Ан.

Чужа́къ = чужи́й, чужени́к, ця (С. Жел.), чужи́нець.

Чужби́на, чужби́нка = 1. чуже́, чужи́нка (С. Жел.). — Чуже переступи, та не займи. н. пр. — Ласий на чужинку.

2. чужи́на (С. Л. Жел.), чужа́ чужи́на, чужа́ сторона́, сторі́нка, сторо́нонька, чужа́ країна, чужа(е)ни́ця. — А на чужій на сторонцї зовуть мене заволокою. н. п. — На чужині хоч здихай під тином, нїхто до тебе й не гавкне. н. пр. — Тут Шевченкові усе було чужою чуженицею. Кн. — Треба мінї до свого роду чутку подати, бо тут чужа чужаниця. Хар. Пр. д. ще під сл. **Край 2.**

Чужда́ніе = цура́ння.

Чужда́ться = цура́ти ся (С. З. Л.), ухиля́ти ся, саха́ти ся. — Цурав ся сїряка, а тепер і онучі радий. н. пр. — Нї с ким не знать ся і всїх цурать ся. Кот. — Диво дивнее на сьвітї з тим серцем буває: у вечері цураєть ся, в ранцї забажає. К. Ш. — Ті книжники цурались живого народнього язика. З. Ог.

Чу́ждый = 1. чужи́й і д. **Чужо́й.**

2. непричѣ́тний, непричасний (до чого), вільний (од чого).

Чужевѣ́рный = чужові́рний, не на́шої ві́ри.

Чужезе́мецъ = чужозе́мець.

Чужезе́мный = чужозе́мний.

Чуженинъ = д. **Чужа́къ.**

Чужестра́нецъ, чужестра́нка = чужозе́мець, чужозе́мка, чужостра́нець (С. Жел.), не на́ський.

Чужестра́нный = чужозе́мний, чужосторо́ннїй, чужине́цький (С. Жел.), не на́ський.

Чужея́дный = чужоїдний. С. Жел. — **Ч. расте́ніе,** Planta parosita = чужоїдна росли́на.

Чужо́й = чужи́й; сторо́ннїй. — Чужий хлївець не плодить овець. н. пр. — Чужими крилами не лїтай. н. пр. — **Чужіе лю́ди** = чужи́на, чужа(е)ни́ця, чужі́ лю́ди, чужи́нцї.

Чужъ = д. **Чужа́къ.**

Чула́нъ, чула́нчикъ = комо́ра, комі́рка, комірчи́на, хи́жа (Ос.), хи́жка (С. З.), тільки при хатї — при́комірок (С. Жел.), при́бочник.

Чуло́къ, мн. **чулки́** = панчо́ха (С. Жел.), панчо́хи (С. З. Л.), панчі́шки. С. Жел. — Набула без панчіх патинки. Кот. — Надїла панчохи і пантофельки власної роботи. Фр. — Черевички козлові, панчішки шовкові. н. п.

Чуло́чникъ, ца = панчо́шник, ця.

Чуло́чный = панчо́ховий.

Чума́ = чума́, джума́, морови́ця. С. Жел. З.

Чума́зка, чума́зый = замазу́ра, нечупа́ра, нехлю́й, шмарово́з і д. **Неопря́тный.**

Чуми́чка = 1. ополо́ник (С. З.), варе́ха, шуми́вка. (Д. під сл. **Ло́жка**).

2. нехлю́я, задри́па, задри́панка, замазу́ра і д. **Неопря́тная.**

Чуми́чъ = д. **Чуми́чка 1.**

Чу́мный = чумний, морови́й. — Морове повітря.

Чупру́нъ = чуб, чупри́на.

Чура́ = жорства́ (д. **Песо́къ**).

Чурба́нъ = 1. пень, коло́да, оцу́пок, оцу́палок (С. З.). — Лежить, як колода. н. пр.

2. одоро́блю, опу́дало, незгра́ба, неотéса, маму́ла і д. **Неповоро́тливый** і **Неуклю́жій.**

Чури́лко = д. **Козодо́й.**

Чу́рка, чу́рочка = цу́рка, цу́рочка. (Д. під сл. **На́лка.**)

Чуръ = цур. — Цур мовчать! — Цур на двох! — Цур не займать!

Чу́ткій = чутки́й (С. Жел.), чутли́вий, чу́йний (С. З.), сторожки́й. — Тай птиця тепер якась дуже сторожка зробила ся: аби що — зараз полетить. Кр.

Чу́ткость = чу́тність (С. Жел.), чу́йність.

Чу́точка, у виразі: **чу́точку** = годи́ночку, хвили́нку, тро́шечки. — Я на одну годиночку: духу не переведете, а я вже й вернусь. Кн. — Трошечки заснула.

Чуть і **чуть-чу́ть** = ле́две, ле́дві, тро́хи (С. З. Л. Ш.), троха́. — Ледве дише. — — Трохи не впав. Пр. д. теж під сл. **Едва́.** — **Ни чу́ть не быва́ло** = зо́всім нї. — **Чуть ли** = троха́ чи, троха́ лише́нь. — Еге, троха чи не він зробив мінї шкоду. — Одже троха лишень чи не зроблю я отак. Київ. — **Чуть ли не** = либо́нь. С. Л. — **Чуть ли не тавó** = троха́ чи не те́е, либо́нь те́е. — **Чуть-чу́ть не** = ма́ло що не (С. Л.), тро́хи-тро́хи (С. Л.), тро́хи, трішечки не (С. Л.), о́маль, бе́зма ль. — Усе до цурочки згоріло, сам трохи-трохи не пропав. Б. Г.

Чутьё = 1. чуття́, почу́ття, почува́ння. 2. нюх.

Чуха́ = д. **Чепуха́.**

Чу́хать, разчу́хать = смакува́ти, коштува́ти, розсмакува́ти, розкоштува́ти. — Нї як не розсмакую, яке це вино.

Чухъ! = вацю́, вацю́!

Чу́чело = опу́дало (С. Л. З.), страхопу́д (С. Жел.), мацапу́ра (С. З.), маня́ка (С. Л.), одоро́бло. — Оце опудало погане. Кот. — Наче опудало на горо́ді. Кр.

Чу́шка = 1. пі́дсвинок. — Як годований підсвинок. К. Х. 2. зли́вок, ви́ливок (олива або чавуну). 3. цу́рка (д. **Па́лка**).

Чу́шки = ко́бури (на пистолї, при сїдлї). С. Жел.

Чу́шь = д. **Чепуха́.**

Чу́ять, почу́ять = чу́ти, почува́ти, учува́ти (С. Ш.), почу́ти, зачу́ти, учу́ти. — Ой зачула моя доля, що не бути мінї дома. н. п. Д. ще під сл. **Чу́вствовать.**

Чьё, чья, чьи = д. **Чей.**

Чѣмъ = нїж (С. З.), а нїж, од, від, над, чим (С. Л.), як. — Більше заходу, нїж празднику. п. пр. — Йому більше, як сто год. Катернос. — **Чѣмъ да́льше, тѣмъ...** = що далї, то... — Що далї, то все гірше. — Що далї, то більша дорожнета. Хар. — **Чѣмъ скорѣе, тѣмъ лу́чше** = чим шви́дче, тим кра́ще. — **Бѣги́ чѣмъ скорѣе** = біжи́ чим ду́ж (К. З. о Ю. Р.), я́ко мо́га шви́дче. (Пр. д. під сл. **Скорѣе**). — **Чѣмъ бы сѣсть за рабо́ту, онъ то́лько гуля́етъ** = замість то́го, щоб сїсти за робо́ту, він гу́льки справля́є.

Чюмъ = курінь, катря́га і д. **Шала́шъ** і **Киби́тка 2.**

Ш.

Шабашева́ть, отшабашева́ть = шабашува́ти, шабасува́ти, перешабашува́ти. — Жид поспішає, щоб у дорозї не довелось шабашувати.

Шаба́шить, ошаба́шить = шаба́шити, пошаба́шити, покінча́ти робо́ту, оброби́ти ся.

Шаба́шка = 1. неробо́чий, ві́льний, гуля́щий час. — **На шаба́шкахъ** = гуля́щого ча́су, на дозві́ллї. 2. оцу́пок деревини, що те́слї беру́ть собі, скінчивши де́нну робо́ту.

Шаба́шный = 1. не робо́чий день, час. — **Ш. ко́локолъ** = дзвін, ко́трим дають знак на скінча́ння робо́ти. 2. шабаш(с)о́вий, шабашко́вий. С. Жел.

Шаба́шъ = 1. ша́баш, са́баш, ша́бас, суббо́та (у жидів). С. Жел. 2. го́дї, шаба́ш! С. Жел.

Шабёръ = сябе́р, сябро́.

Шабло́нъ = зразо́к, мо́дла (Ман.).

Ша́вка = д. **Овча́рка.**

Ша́вкать = ша́мкати, шавкотїти, микля́ти. — А старий зашавкотїв щось... Кр.

Шага́ла, шага́ло = цига́нь, цига́тень, цига́тий. — З цим цибанем не збіжиш.

Шага́ніе = ступа́ння.

Шага́ть, шагну́ть = ступа́ти, переступа́ти, ци́бати, ступну́ти (Кр.). — Широко ступав Марко, здавалось і ваги нїякої не було у його на плечах. О. Ст. — Ступай коню, ступай ворон з гори камъяної. н. н.

Шаги́стый = цига́тий.

Шагри́новый = шагре́ньовий. — Шагреньові палятурки.

Шагри́нъ = шагре́нь (Ослова або лошакова вичинена шкура).

Шагъ = сту́пінь, ступе́нь, ступа́, ступня́, по́ступ, крок (С. З. Ос.). — Грізно

крикнув і приступив на ступінь ближче. Лев. — Два ступні зробив, та й упав. н. о. — Я голову тобі розібʼю, як ступінь ти хоч один до мене зробиш. К. К. — Почав широкими ступнями ходити з кутка в куток. Пр. — Куди хочеш завести, повідай? Ні ступня вже не зроблю я далі. Ст. Г. — Мо ступнїв два пронїс і покинув. н. к. — Вони приступили ближче, може так, як на ступінь. Лев. — Аж гомін, шелест від ступнїв! — Я кинувсь миттю між кущів. Пч. — Я добре знаю її швидкі і легенькі ступні. Кн. — Невидющий і без цїпка кроку не ступлю. Грінч. — На дванадцять кроків од криниці. н. о. — **Ша́гомъ** = ходо́ю, ступо́ю (Вол.). — Пусти коней ходою, нехай висапають ся. Кн. — Їдем собі ходою. Греб. — Їхали ступою. — **Шагъ за ша́гъ** = ходо́ю, по́ступцем, нога́ за ногою́. — **Дѣ́лать бо́льшіе ша́ги, ходи́ть бо́льши́ми шага́ми** = ши́роко ступа́ти, ци́бати. — **На вся́комъ шагу́** = скрізь, що ступінь. — **Ти́химъ ша́гомъ** = ти́хою ходо́ю. — **Приба́вить, уба́вить ша́гу** = приспіши́ти, вкороти́ти ходи́, зменши́ти хо́ду. — Зменши ходу, бо я з тобою не зійду. Кн.

Ша́дрикъ = зола́.

Шажёкъ = д. **Шагъ** (здр.). — **Ѣ́хать шажко́мъ** = їхати ти́хою ходо́ю.

Ша́йка = 1. ватя́га (С. З. Л.), ба́нда (С. Ш.), зграя́ (С. Л.), ша́йка (С. Жел.). — Ватага розбійників. — **Предводи́тель ша́йки** = ота́ман, ва́таг, ватажо́к. С. З.

2. ря́жка. С. З. — Принеси ряжку теплої води.

Шака́лъ, зьв. Canis aureus = шака́ль. С. Жел.

Шалапа́й = ледя́що, гультя́й, гульві́са, ло́дарь, ле́дарь, шелихвіст, потїпа́ха і д. теж **Бездѣ́льникъ** і **Лѣни́вецъ 1.**

Шала́шный = куря́нний. С. З.

Шала́шъ = куря́нь (С. З. Л.), катря́га (С. З. Л.), бу́да (С. Л. Ш.), халабу́да, халабу́дка (С. Ш.). — Зробив собі на баштанї курінь, та там і ночував. н. о. — Люди катряги будують на жнивах. Шишацький С. З. — Хто на стерні спать лїг і од сонця катряжку зробив, з свити або з рядна напъяв на триножках. С. З. — **Я́рмарочный шала́шъ** = я́тка, я́точка. — Не має тих яток, де продають батьків та маток. н. пр.

Шалбе́рить, шалбе́рничать = 1. байдикува́ти, байдува́ти, ба́йдики би́ти. — Нїчого не робить, тільки байдики бъе.

2. дурни́цю пести́, баляси точи́ти, теревені́ пра́вити і д. **Городи́ть вздоръ.**

Шалбёръ = ба́йда, гультя́й і д. **Праздношата́ющійся.**

Шали́ть = пустува́ти (С. Л.), жирува́ти (С. Л.), жиркува́ти, свавóлити, халясува́ти, гарцюва́ти, дурі́ти і д. **Дура́читься** і **Рѣзви́ться.** — То посидить коло його, руку поцїлує, то усами страшенними сивими пустує. К. Ш. — У лїтку, саме серед дня, пустуючи, дурне ятя́ само забило ся до річки — напити ся водички. Б. Г. — Та впъять не вчивсь і пустував, побив шибки. Гул. Ар. — Горщик в печі, пустувавши, Оксанка мала обернула і руку собі попекла. Грінч. — Посходились на улицю дївчата та хлопці і зачали жирувать. н. п. Грінч.

Шалли́вость, шалли́вый = д. **Шаловли́вость, Шаловли́вый.**

Шалне́ръ = завіска.

Шаловли́вость = пустотли́вість, свавóльство.

Шаловли́вый = пустотли́вий (Кн. С. З.), пусто́ваний, сваво(і)льний, жартовли́вий. — А другая дївчинонька, жартовлива змалку, розпустила косу русу, мов тая русалка. Мова.

Шаловство́, ша́лость = пусто́та (С. З. Л.), пустова́ння (С. Л.), пу́стощі, ша́лощі (С. Л.), свавóльство, ду́рість, дур, дурійка, бісїння, гарцюва́ння. — Той царенко тому хлопцеві з пустоти руку одтяв. н. к.

Шалу́нъ, шалуно́къ, шалуни́шко = пусгу́н (С. Л.), жиру́н (С. Л.), свавóльник, свавóлець, брику́н (С. Л.), ко́котень (С. З.), шкóдник, шалта́й, здр. — пусту́нчик, брикуне́ць, зб. — пусто́та. — О мій пострибунчик, мій кокотень маленький. С. З. — А в ночі йшли якісь шалтаї тай занесли його з будкою. н. о.

Шалу́нья = пусту́ха, пусту́шка (С. Л.), жиру́ха, брику́ха (С. Л.), шкóдниця.

Шалфе́й, рос. Salvia officinalis L. = шавлія, шевлія. С. Ан. — Нема мого миленького, нема його тута; посходила по садочках шавлія та рута. н. п.

Шалфе́йный = шавлієвий.

Шаль = 1. дур, дурійка і д. **Дурь.**

2. шаль. — На нїй була дорога турецька шаль.

Шально́й = шале́нний (С. З. Л.), оша́лений, навісни́й, навіже́ний, несамовитий, божевільний (С. Л.), про собак — скаже́нний. — Шаленна муха вкусила за вухо. н. пр. — Оженив ся навісний та взяв бісну вату. н. п. — Скаженому псові звертай з дороги. н. пр.

Шалѣ́ть, ошалѣ́ть = дурі́ти, шаліти (С. З.), шаленіти, навісніти, казити ся, здурі́ти, ошалі́ти і д. **Ошалѣ́ть.**

Шама́нить = чарува́ти, дури́ти.

Шама́нъ, ка = д. **Колду́нъ, колду́нья.**

Шамая = риба Arpius clupeoides — шама́йка, Alburnus clupeoides Pall. — селя́вка, підкри́жний сине́ць. Ряб.

Шампиньо́нъ, гр. Agaricus campestris L., A. edulis Bull. — печери́ця, печери́чка. С. Ан. Л. З. — Ой хто любить грибка, а я печерички, ой хто любить дівчаточка, а я молодички. н. п.

Ша́мшить = д. **Ша́вкать.**

Шанда́лъ = д. **Подсве́чникъ.**

Ша́ндра = рос. Marrubium vulgare L. — ша́ндра, M. peregrinum Peich. — бі́лий желїзня́к, пи́жма, ша́ндра. С. Ан.

Ша́нецъ = ша́нець, окіп. — Обступили го́род Умань, поробили шанцї, як вдарили з семи гармат у середу вранцї. н. п.

Шанцева́ть = шанцюва́ти, робити ша́нцї.

Ша́нка = 1. (переважно тепла), смушева гостроверха — шлик, шличо́к (С. З.), повстяна — маґе́рка (С. Л.), яломо́к, з наушниками — малаха́й, капелю́х (С. З. Л.), кудлата і висока — ку́чма (С. З. Л.), овеча — би́ра, би́рка (С. Ш.), чабанська — чаба́нка, сукняна — шоломо́к, обши́та кабардою, у запорожців — кабарди́нка, з ріжками на взір конфедератки — рога́чка (С. З.), жидівська спідня — ярму́лка. — Єсть у мене шапка, єсть у мене дві — смушевиї обидві. н. п. — Старший син у хату вхожає, шличок здіймає. н. п. — Шличок козацький несе, на його голову надіває. н. д. — Сїчовик в червоному жупанї і в кабардинцї на бакирь. О. Ст. — Що за мода: все шапки — рогачки. н. п. — **Архіере́йская ша́пка** = ми́тра. — **Быть подъ кра́сной ша́пкой** = бу́ти в салда́тах. — **Снима́ть ша́пку** = шапкува́ти. С. З. — **Ша́пка въ рубль, а щи́ безъ крупъ,** н. пр. = на нозї сапъя́н рипи́ть, а у борщї тря́сця кипи́ть. н. пр.

2. вине́ць, коро́на.

Ша́пки, ша́почки, рос. Tagetes erecta L. = повняки́, купча́к, жовтяки́ (гвоздики). С. Ан.

Ша́почникъ = шапка́рь (С. Жел.), шапова́л (С. З.).

Ша́почный = шапкови́й. — **Ш. покло́нъ** = шапкова́ння. — **Ш. разбо́ръ** = шапкобра́ння. — **Пришёлъ къ ша́почному разбо́ру** = прийшо́в на шапкобра́ння.

Шапчёнка = ша́пиця. Кр.

Шапша́ = ви́сївки пшени́шні.

Шараба́нъ = пово́зка з ла́вками.

Шарава́ры = штани́, шарава́ри (С. З.), середня частина — матня́, нижня — холо́ші (С. З.). — В червоних штанях оксамитних матнею улицю мете-іде козак. К. Ш. — Заткнув колоші у халяви. С. З.

Шара́да = за́гадка (на слово).

Шара́хнуться = ки́нути ся, метну́ти ся, шарпну́ти, шара́хнути, ся. — Конї злякали ся та й шарахнули в бік.

2. ге́пнути, ся, бебе́хнути, ся і д. **Упа́сть 1.** — Посковзнув ся і гепнув ся потилицею.

Ша́рикъ = д. **Шаръ.**

Ша́рить = ша́рити, шпо́ртати (Кр.), ни́шпорити. С. Л. Кр.

Ша́рканье = чо́вгання.

Ша́ркать = чо́вгати. С. Л.

Шаркотня́ = човгани́на.

Шаркъ = човг!

Шарлата́нить = моро́чити, архи́мничати, шахраюва́ти. — Хіба він справдї знає так, як слїд? Архимничає, людей дурить.

Шарлата́нскій = архи́мницький, шалага́нський, шахра́йський.

Шарлата́нство = шахра́йство. С. З.

Шарлата́нъ = шахра́й (С. З. Л.), архи́мник, шалага́н, шели́хвіст, шели́хваст. шалві́р (С. З.). — Коли луччую честь у вас мають похлїбцї і шалвіри, нїж ми, запорожцї. Сагайдашний. С. З.

Шарла́ховый = жарки́й (колїр).

Шарла́хъ = д. **Ба́горъ 2.**

Шарло́та, рос. Allium ascalonicum L. = трибу́лька і д. **Лукъ.**

Шарма́нка = катери́нка. С. Л. Жел.

Шарма́нщикъ = катери́нщик. С. Жел. — Закликали катеринщика і довго танцювали під катеринку.

Шарни́ръ (в дверях) = пе́тник.

Шарови́дный = кули́стий (С. Л.), кули́стий, кулюва́тий, банька́стий (С. Л.), опу́клий (С. Л. Жел.), опу́кий, круглобо́кий, галши́ний. — Коли земля куляста, так... Пр. — Земля має постать кулисту. Зем. — Голова у його галшина, хоч бабам намітки галити. Кн.

Шарогла́въ, рос. Echinops sphaerocephalus L. = ростро́пша, мняч, во́вчі я́блука, буда́к бі́лий. С. Ан.

Шаромы́жникъ = дармоїд, чужоїд (д. **Парази́тъ**).

Шаромы́жка, у виразі: „**на шаромы́жку**“ = на дурни́чку, на дурни́цю. С. Аф.

Шаромы́жничать = жи́ти на дурни́чку,

чужоїдом жи́ти. — Живе, наче вовчок той на тютюнї, чужоїдом. Кн.

Шарообра́зность = окру́глість.

Шарообра́зный = д. **Шарови́дный.**

Шаръ, ша́рикъ = шар (С. Жел.), ку́ля (С. Л. Жел.), ку́лька (С. Л.), скляний — ба́нька (С. Ш.), що ним гладять намітки — га́ло, га́льце (С. Жел.), деревъяний невеличкий — га́лка (С. Жел. Л.), з шерстї то що — опу́ка (С. Л.), з тїста — га́лка, галу́шка, бала́буха, бала́бушка (С. Л.), деревъяний, що дїти підбивають ковіньками — сви́нка, з снїгу — ба́ба. С. Ш. — Мі́сяць так само як і сонце і земля має вид опуклий, себ-то, як банька. Де-що про сьв. Б. — Земля кругла, як куля. Де-що про сьв. Б. — Земна куля. Зем. — Бунчук з позлотистою галкою. Л. В. — Бабу качати. С. Ш.

Шасти́ть = шелестїти, шамотїти. С. З.

Шасть = шасть (С. З.), шусть (С. Л.), сусїль (Ос.), тиць (С. Ш.). — Шасть у дверi. С. З. — До Турна в півнiч шусть в намет. Кот. — Ті стережуть, а вони сусїль у хату. н. о. — Тиць, аж і Гриць. н. пр. — А він мінї тиць назустріч. С. Ш.

Шата́ніе = 1. хита́ння, колиха́ння.

2. ве́штання (С. Л.), ни́кання, сновиґа́ння і д. **Бродня́.**

Шата́ть, шатну́ть, пошатну́ть, ся = 1. хита́ти, колиха́ти, коливáти, вихáти, хитну́ти, колихну́ти, схитну́ти, похитну́ти, ся і д. **Кача́ть, ся, Качну́ть, ся** і **Колеба́ть, ся 1.** — Зуб хитаєть ся. — І вітер не віє і гилля не колише. н. п.

2. хита́ти ся, точи́ти ся (С. Ш.), хитну́ти ся, поточи́ти ся. — Пъяний такий, що на всї боки точить ся.

Шата́ться = ві́яти ся, хиля́ти ся, блука́ти (С. Ш.), тиня́ти ся (С. Ш.), ни́кати, ве́штати ся, сновига́ти (Сп.), ба́йдики бити, ви́трішки лови́ти і д. **Слоня́ться.**

Шатёрный = шатро́вий, наме́тний.

Шатёръ = 1. наме́т, шатро́, шате́р. — Наступає чорна хмара, став дощ накрапати; позволь, батьку-отамане, намет напинати. н. п. — Ой під Саборею там Мазепа намет напинає. н. д. — Він прийшов в шатро до Хмельницького. Кн. — **Живу́щій въ шатрѣ** = шате́рник. С. З.

2. сїтка (на тетерюків).

Ша́ткій, ша́тко = 1. хитки́й (С. Л.), хи́тко, хилки́й, хи́лко, хибки́й, хисткий, хи́стко і д. **Ва́лкій** і **Зы́бкій 1**; неста́лий, непе́вний і д. **Непостоя́нный.** — Коли б землю вбили навкруги, так би соха і не була такою хиткою. Кн. — Голова у його хистка: сьогодня одне, завтра навпаки. Кн. — **Ни ша́тко, ни ва́лко** = д. під сл. **Ва́лкій.**

2. неспокі́йний, бурхли́вий і д. **Мяте́жный.**

Ша́ткость = хи́ткість і д. **Зы́бкость.**

Шатну́ть, ся = д. **Шата́ть, ся.**

Шату́нъ, шату́нья = волоцю́га, заволо́ка, шве́ндя, латри́га (Хар. Сп.) і д. **Броді́га** і **Праздношата́ющійся.**

Ша́феръ = дру́жко (С. Л.), дру́жба, боя́рин (С. Л.). старший — ста́рший боя́рин (С. Аф.), помішник — піддру́жий. — Ой вийди, матусенько, огляди, що тобі бояре привезли: привезли скриню, перину й молоду княгиню. н. п.

Шафи́рникъ, ца = плету́н, плету́ха і д. **Сплéтникъ, ца.**

Шафи́рничать = д. **Сплéтничать.**

Шафра́нный, шафра́новый = шапрано́вий.

Шафра́нъ, рос. Crocus sativus L. = шапра́н. С. З.

Ша́хматный = ша́ховий. — **Ш. доска́** = шахівни́ця. С. Жел. — **Ш. игра́** = ша́хи. С. Жел.

Ша́хматъ = ві́чко (на шахівниці).

Ша́хматы = ша́хи. — **Игра́ въ ша́хматы** = ша́хи. С. Жел.

Ша́хта = шахт, ша́хта (С. Жел.), для добування каміню — коло́дязь. — Ота шахта, де ми торік робили, так 70 сажень завглибшки. — **Накло́нная, вертика́льная, продо́льная ш.** = похі́дна, сторчова́, подо́вшня ш. — Шахти усякі бувають: похідні, отак як погріб похідний, тільки глибокі дуже, так і звуть ся — похідні шахти. А то ще сторчові бувають. Ті як колодязь викопано. А там у землї подовжня шахта. Загірна. Під землею.

Шахтёръ = шахта́рь. — Шахтарі наші поспішали ся на шахти, бо хотїли того ж днї почати робити. Загірна. Під землею. — Вони бувають: забо́йщики і са́ношники. — Забойщик рубає вугіль, а саношник одвозить той вугіль. Загірна.

Ша́хтный = шахтови́й. — Увійшли в шахтову будівлю. Там уже було кільки шахтарів. Загірна.

Шахъ = шах, царь, султа́н (перський).

2. шах (вираз в грі в шахи).

Ша́шалъ = метели́ця. — Нівечить бджіл метениця, гробак якої точить вощину. Ст. О.

Ша́шень, Teredo navalis = ша́шель. С. Жел.

Ша́шешница = дамни́ця. С. Жел. З. Пав.

Ша́шечный = дамкови́й. — **Ш. игра́** = да́мки. С. Жел. З.

Ша́шка = 1. да́ма, да́мка. С. Пав. — В хлюста, в візка іграли і дамки по столу совали. Ког.
2. ша́бля черке́ська.

Ша́шни = ка́верзи, шту́ки і д. **Продѣлки** і **Про́иски.**

Ша́шничать = ка́верзничати, крути́ти і д. **Ка́верзить.**

Шва́бра = помело́ (С. З. Л.), держално — помели́ще.

Шва́брить = ми́ти помело́м.

Шва́льня = шва́льня, краве́шня (Д. під сл. **Мастерска́я**).

Шведъ = швед, шве́дин.

Шве́йка = д. **Швея́.**

Шве́йкинъ, швейнъ = шва́чкин.

Шве́йный = шва́цький. — **Ш. маши́на** = шва́цька, краве́цька маши́на. — Я так виснажила ся, що не було у мене сили повернути колесо кравецької машини. Кн. — **Занима́ться швѣйнымъ мастерство́мъ** = швачкува́ти. — **Шве́йное мастерство́** = швачкува́ння.

Швейца́ръ = д. **Приврáтникъ.**

Шве́цъ = 1. краве́ць (д. **Портно́й**).
2. кушні́р (д. **Шу́бникъ**).

Шве́ція = Шве́дчина. С. З.

Шве́цкій = краве́цький, кушні́рский. — Кравецькі ножиці. — Кушні́рський цех.

Швея́, шве́йка = шва́ля (С. З.), шва́ха, шва́чка (С. З. Л.), що вишиває шовком або золотом і сріблом — гапта́рка. — Вона швачка й прачка: дотепна дівка. Кв. — Я швачка зі Львова, приїхала позавчора, привезла голку і ниточку шовку. н. п. — Коли у швачки за шитвом нитка вѣть ся, то той, чиє шитво, того року ще не вмре. н. пр. Ман.

Шво́рень = шво́рінь, сво́рінь, шкво́рінь.

Швыркóмъ = навкидя́, навкидячá і д. **Броскóмъ.**

Швыря́ніе = ки́дання, шпурля́ння, швирга́ння.

Швыря́ть, швырнýть = шпурля́ти (С. З. Л.), швирга́ти (С. З. Л.), шпуря́ти, шпу́рити, швирля́ти, верга́ти (С. Л.), шпурнýти (С. З. Л.), пошпу́рити, швиргонýти, шваркнýти. — Шпурнув він кухоль об землю. С. З. — Он баба хлїб бровку шпурнула. Кот. — А він як пошпурить палицю на вздогін. н. о.

Шевеле́ніе = воруши́ння.

Шевели́ть, шевельнýть, ся = воруши́ти, ся (С. Л.), порушáти, ся (С. Л.), ру́хати ся, ма́яти ся, ворухнýти, ся (С. Л.), поворухнýти, ся, зворухнýти, ся, зруху́нути, поруши́ти (С. Л.). — І молоді, як зійдуть ся, то любо та тихо, як у раю, — а дивиш ся — воруши́ть ся лихо. К. Ш. — А лютеє лихо в самім серцї ворухнулось і сьвіт запалило. К. Ш. — Слухаюсь, тільки не рухаюсь. н. пр. — **Шевели́ть усáми** = моргáти ву́сом. — **Ш. сѣно** = перегортáти, перегрібáти сїно.

Шевере́нька = ку́ча, ко́єць (Д. **Клѣтка**).

Шевро́нъ = галу́н, наши́вка (на рукаві у салдатів).

Ше́йка = ши́йка.

Ше́йный = ши́йни́й. — **Ше́йныя сочлене́нія** = въя́зи. — Аби голова на въязах, то все добре буде. н. пр.

Ше́ишка = ши́йка.

Ше́ища = шия́ка. — Як ухоплю за шияку, та дам кияку. С. З.

Шелгу́нъ = то́рба (матроська).

Шелёвка = шальо́вка. С. Л.

Шелести́ть, шелестѣть = шелестїти (С. З. Л.), шамотїти (С. З. Л.), лопотїти, ши́ширхнути (С. Жел.). — Минає осїнь, шелестить пожовкле листя. К. Ш. — Очеретом не шелесне. С. З. — Темно, глухо у старому лїсї, не шелесне гилка в верховітї. Грінч. — Залїз у чужу солому та й шелестить. н. пр. — Тополї листом шамотїли. С. З. — Листя лопотить. Кр. — Щось залопотїло коло мене. Кр. — Нїгде анї ши́ширхне. Снїп.

Ше́лестъ = ше́лест (С. З.), шелестїння, шамотня́, шамотїння, шамотня́ва, по́луск, лопотїння.

Шелестя́щій = шелесна́тий, шамки́й.

Шелкови́дный = шовкови́стий.

Шелкови́на, шелкови́нка = шовчи́на, шовчи́нка. — Нїчим дошить — хоч би тобі одна шовчинка. н. о.

Шелкови́стый = д. **Шелкови́дный.**

Шелкови́ца, рос. Marus nigra et alba = шовко́виця, бíла шовко́виця, безплідна — шовку́н. С. Ан. З.

Шелкови́чный = шовко́вичний. — **Шелкови́чное де́рево** = д. **Шелкови́ца.** — **Ш. червь** = гусе́ниця шовкопря́да. — Гусениці шовкопряда випускають з себе ниточки того павутиння, що з нього, мов з льону, можна робити добру тканину. Ст. О.

Шелково́дство = шовково́дство, шовко́вничество. — У нас на Українї кохають ся в шовководстві в Полтавщинї. Ст. О. — Занедбане шовковництво дало б селянам добрий зиск. Кн.

Шелково́дъ = шовково́д.

Ше́лковый = шовко́вий. — **Ше́лковая ма-**

те́рія = шовк, саєта, єдваб, блават, блаватас. С. З. Ш.

Шелкопря́дъ, ком. Phalaena bombyx = шовкопря́д. Ст. О.

Шелкъ = шовк. С. З. Л. — **На брю́хѣ шёлкъ, а въ брю́хѣ щёлкъ** = на нозї сапъян рипи́ть, а у борщі тря́сця кипи́ть. н. пр.

Шелохну́ть = д. **Шелыха́ть.**

Шёлуди = шо́лудї (С. З.), па́рхи.

Шелуди́вый = шолуди́вий, парха́тий. — Шолудиве порося і у Петрівку змерзне. н. пр.

Шелуди́вѣть = шолуди́вити.

Шелуда́къ = шолуди́вець, парха́ч і д. **Шелуди́вый.**

Шелуха́ = 1. лушпа́йка (С. Л.), лушпи́на, шолупа́йка, шолупи́на; лузга́, луска́ (С. Л.), лупа́, шужина́, від крупів — підкру́пина. — Напекла я шишок з гречаної луски, щоб подавили ся дружки. н. п. — Тут тільки висївки та лупа. Кр. — А лупи як було повно в кутї, так і є. Кн. 2. луска́. — Пливе щука з Кременчука, луска на нїй сяє. н. п.

Шелуше́ніе = лу́щення.

Шелуши́ть, ошелуши́ть = лу́згати, лу́скати, лу́щити (С. З.), луза́ти, розлуза́ти, оббіра́ти, ви́лускати, ви́лущити, облу́щити, ся. — Як вечір — вже за воріти, насїння лускає. н. о. — Сидить наче в сьвято та горішки лущить. Кн.

Шелыха́ть, шелохну́ть, ся = воруши́ти, колиха́ти, ворухну́ти, ся, колихну́ти, ся, шелехну́ти, ся. — Пливе човен тихо та рівно — і не колихнеть ся.

Ше́льма = ше́льма, ше́йма і д. **Мошéникъ** і **Плутъ.**

Шельмова́ть, ошельмова́ть = шельмува́ти, банїтува́ти.

Шемая = д. **Шамая.**

Шепеля́ть, прошепеля́ть = шепеля́ти, шепеля́вити, прошепеля́вити.

Шепелю́нъ, шепелю́нья = шепеля́вець, шепеля́вка.

Шепета́ть = д. **Шепеля́ть.**

Шепетли́вый = шепеля́вий, шечеря́вий.

Шепету́нъ, шепету́нья = д. **Шепелю́нъ.**

Шепну́ть = д. **Шепта́ть.**

Шёпотъ = ше́піт, шепт, шо́піт, шепо́та, шепотїння, шушу́кання. — За вашим шептом нашого крику не чуть. н. пр. — Вона почула його шепотїння з Пріською. Кн. — І пішло за його шушукання поміж людьми. Грінч. — **Шёпотомъ** = по́шепки. — Балакають собі пошепки. Кв. — Це слово „живі“ осьвітило мій мозок і я навіть пошепки проказав його собі. Пісоч. — Цить! неси, коли кажуть! пошепки, але досить завіряюче гримнув він. Лев. В. — Почув глум і пошепки і в голос. Лев. В.

Шептала́ = брусквина́ (овоч).

Шепта́ніе = шепта́ння, ше́пти, шушу́кання.

Шепта́ть, прошепта́ть = шопота́ти, шепотїти, прошепотїти. — Прошепотїв щось і не розбереш.

Шепта́ться = шепта́ти ся, шушу́кати ся, тишкува́ти ся, ни́шкати ся. — Панночки, тишкуючись, на сьміх його піднімали. К. Х.

Шепту́нъ, шепту́нья = 1. шепту́н, ха. 2. шепту́н, ха, шепоти́нник, ця, підслу́хач і д. **Нау́шникъ, ца 1.** — О! вже видно, що була шептуха коло уха. н. пр.

Шере́нга = ла́ва, ряд, шере́га. — **Ста́вить въ шере́нгу** = ста́вити в ла́ву, в ряд, шерегува́ти. — Ой везли нас та в новую браму, ставили нас до прийому усе в одну лаву. н. п. — Не шерегувати йому козацького війська. І. Г. — Задзвонили в усї дзвони, гармати грімали; у дві лави заднїпрянці з москалями стали. К. Ш.

Шере́нговый, шере́ножный = шере́говий, рядови́й.

Шерехова́тость = шарша́вість, ше́рсткість.

Шерехова́тый = шарша́вий (С. Л.), шерстки́й, шорсти́й, кострюба́тий (С. Л.), шкару́блястий. — З одного боку гладеньке, а з другого шаршаве. — Поведи рукою, сам тямитимеш, що стіл шкарублястий, треба ще гладить його. Кн.

Шеро́шить = шарша́вити, ко́шлати, кошма́тити, куйо́вдити і д. **Взъеро́шивать.**

Шерстоби́тъ = шапова́л.

Шерстоби́йня = шапова́льня.

Шерстоби́й = д. **Шерстоби́тъ.**

Шерсточеса́льная маши́на = чухра́н. Лев.

Шерсть = шерсть, овеча — во́вна, з шльонських овець — шльо́нка, з шпанських — шпа́нка, з ніг овець — обніжки (Сп.). — З овечок перше вовну драли, а далї мняса забажали. Б. Г. — Приженеш барана, обстрижи вовну з його. Грінч. — З козла нї вовни, нї молока. н. пр. — Пошила б баба кожуха, так вовна перешкожає. н. пр. — Хоч вовни, аби кишка повна. н. пр.

Шерстяно́й = шерстяни́й, вовня́ний. — Ильяних клубків вісім, а девъятий малий вовняний. К. Ст.

Шерша́вый = кошла́тий, кострюба́тий, кудла́тий і д. **Всклоко́ченный.** — Яке у вас кумедне, кошлате простирядно. Кр.

Шершáвѣть = кошлáтїти, про кожу — шéрхнути.

Шéршень = 1. ком. Oestrus — шéршень, шершýн.

2. пéлех, пелехáтий, кудлáнь, кудлáй.

Шершúть = д. **Шуршáть.**

Шéствіе = хід, ходá, ходїння.

Шéствовать = ітú, йтú, ступáти, виступáти.

Шестерúкъ = шестерúк (вірьовка у шість стальок, шість сьвічок на хунт, колода в шість вершків в одрубі то-що).

Шестёрка = 1. шестернá, шестерúк (коней).

2. шостáка, шíстка (в картах). С. Л.

Шестернá = 1. шестернá (механ.).

2. д. **Шестёрка 1.**

Шéстеро = шість, шéстеро.

Шестигláсный = шестиголóсий.

Шестиднéвный = шестидéнний.

Шéстикъ = д. **Шестъ.**

Шестилѣ́тній = шестилїтнїй, шестирóчний (С. Жел.), про животину — шостáк.

Шестисторóнній = шестибóчний.

Шестиугóльникъ = шестикýтник. С. Жел.

Шестиугóльный = шестикýтний. С. Жел.

Шестнáдцать, шестнáдцатый = шістьнáдцять, шістьнáдцятеро, шістьнáдцятий, **одна́ шестнадца́тая часть** = півосьмáчка.

Шестóкъ = прúпічок. С. Л. — Не топила, не варила, на припічку попіл. н. п. — **Знай сверчóкъ, свой шестóкъ** = знай корóва своє́ стíйло. н. пр. Д. теж під сл. **Сверчóкъ.**

Шестопёръ = пернáч, пірнáч. С. З.

Шестóй = шóстий. — **Шестáя часть** = шестúна.

Шёстъ, шéстикъ = жердúна (С. Л.), у рибалок — бовт, бовть, довгий, щоб одпихувати — ялúнка (Ман.), стромляти — вíха, тúчка, тичúна, знїмати овочі з дерева — лúпці і д. під сл. **Жердь.**

Шесть = шість. — **Шесть съ половúной** = пів сьóма.

Шестьдеся́ть = шістьдеся́т, про де-які речі — копá. С. З. — В Уманю яйця продають ся на копи.

Шестью́ = шість разíв, шістьмá, шістьомá. — **Шестью́ шесть** = шість на шість.

Шéя = шúя, здр. шúйка, поб. — шияка, задня частина — гамалúк, карк (С. З.), де саме вязки — вязи (С. Аф.), у вола верхня частина — карк, передня — підгóрля, вóло, та частина, на котру упірає ть ся ярмо — прúпір, прéпір (Ман.). — На те й голова на карку, щоб мотуз не злетїв. н. пр. — Трохи вязів не скрутив собі. Кр. — Усе буде добре, аби голова на вязах. н. пр. — **Дать въ шéю** = потúлишника дáти, в потúлицю зацїдúти, тришúя дáти (С. Ш.). — **Сбыть съ шéи** = збýти ся, здúхати ся. — **Сломáть шéю** = скрутúти, звернýти вязи. — Трохи вязи не звернув. С. З. — **Прогнáть въ шéю** = в три вúрви вúгнати, тришúя дáти. — Дали нам греки прочухана і самого Енея пана в три вирви вигнали відтíль. Кот. — **Съ тóлстою шéею** = шиян, гамаликувáтий. — **Съ длúнною шéею** = довговязий. С. Аф. — Народ по тих хуторах гамаликуватий. К. Х.

Шибáлка = швúгалка.

Шúбкій = швидкúй, прудкúй і д. **Быстрый** і **Скóрый.**

Шúбко = 1. швúдко, прýдко, хýтко.

2. сильно, дýже, шпáрко. — Вони дивлять ся і ждуть, кого конї швидко пруть. н. п. — Він його дуже вдарив. — Нуте, хлопцї, швидко, шпарко, музики заграйте. Гул. Ар.

Шúбкость = швúдкість, прýдкість, хýткість, шпáркість.

Шúбче = швúдче, прудчíш, хутчíй.

Шúворотъ = кóмір. — **Наколотúть шúворотъ** = наклáсти в потúлицю, по шиям дáти — **Шúворотъ на вы́воротъ** = до горú ногáми, шкерéберть (С. З.).

Шикáрный = шикáрний (В. Щ.), шикóвний (С. Жел.).

Шúкать, ошúкать = шúкати, обшúкати.

Шúкша, рос. Empetrum nigrum L. = водя́нка, голубúнець. С. Ан.

Шикъ = шикóвність.

Шúло, здр. **шúлишко** = шúло, здр. шúльце, котрим роблять дїрочки в решетї то що — пробíйчик. Лев.

Шилообрáзный = шилувáтий.

Шúльникъ = д. **Мошéнникъ** і **Плутъ.**

Шúльный = шúловий.

Шúльничать = шахрувáти і д. **Мошéнничать** і **Плутовáть.**

Шúна = шúна. — **Обивáть шúнами** = шинувáти. — **Колёса съ шúнами** = бушóвані колéса.

Шинéль = шинéля. — Москаль добрий чоловік, та шинеля його злодїй. н пр.

Шинковáніе = шаткувáння. — **Инстру-**

ме́нтъ для шинкова́нія = шатківни́ця. С. З.

Шинкова́ть = шаткува́ти. — **Шинко́ванный** = шатко́ваний. — Шаткована капуста. С. З.

Шино́ваный = бушо́ваний. — Слі́д узенький і колеса не бушовані. Грінч.

Ши́нный = ши́новий.

Шино́къ = шинк, шино́к. С. З.

Шино́чный = шино́цький.

Шипну́ть = д. **Шипѣ́ть.**

Шипова́тый = колю́чий, терни́стий, шпичкува́тий.

Шипо́вникъ = рос. Rosa canina L. — шипши́на (укр.), ди́ка ро́жа, шипча́к (гал.), R. eglanteria L. = жо́вта шипши́на. С. Ан. — Коловсь сердега об тернину, пошарпав ся весь об шипшину. Кот.

Шипо́вниковый = шипши́новий.

Шипъ = 1. риба Acipenser Schypa — віз (з породи осятрів).

3. шпи́лька, колю́чка (С. Л.), те́рня, терни́на (С. Ш.). — З Троянди квіточку зірвала, та шпильку в рученьку загнала. Б. Б. — Терня в ногу залізла. С. Ш.

3. гак (в підкові). — Треба перекувать коня, бо вже гаки позбивались. С. Аф.

Шипѣ́ніе = шипі́ння, сича́ння, шкварча́ння, шваркотня́.

Шипѣ́ть, шипну́ть = шипі́ти, шипотї́ти, сича́ти (С. Л.), засича́ти, про сало, масло на огні — шкварча́ти (С. Л.), зашкварча́ти, про воду — булькотї́ти, клекотї́ти. — Шиплять і квасnуть буряки. Кот. — Як та гадюка сичить на його. Грінч. — Сало шкварчить на сковороді.

Ши́ре = ши́рше. — **Становѝться, сдѣ́латься ши́ре** = ши́ршати, пошѝршати. — Од тепла усяка річ ширша і робить ся більшою. Де-що про Сьв. Б.

Ширина́ = ширина́, шир, широта́, широчина́, широ́кість, ши́рни́к. — **Въ ширину́, ширино́ю** = ушѝр, ушѝршки, вшѝршки, завши́р, завши́ршки, навши́ршки, ушорочі́нь, ширником, ширнику́. С. Л. З. — Сажнів два завшир. С. Аф. — Ширнику верстов 5 наша земля. — Ширником не вийде Псіол проти озера Лебедина. Хар.

Ши́рить, расши́рить = ши́рити, широчи́ти і д. **Расшира́ть.**

Ши́ркать, ши́ркнуть = чо́вгати, човгну́ти.

Ши́рма, частіше мн. **ши́рмы** = парава́н (С. З.), перегоро́дка, маленькі — хисто́к.

Широ́кій = широ́кий, дуже — широче́нний (С. Л.), широче́зний, про свиту і верхню одежу — опо́листий. С. Л. — **Широ́кая ни́зменность** = роздо́л, роздо́лля. — **Бо́лѣе широ́кій** = ши́рший. — Широкий лист на калині, а ще ширший на дубочку. н. п. — Ополиста свита.

Широко́ = широ́ко.

Широкобе́дрый = бедра́тий.

Широковѣ́твистый = широкогилля́стий.

Ширококо́стый = маслакува́тий.

Широколи́ственный, широколи́стный, широколи́стый = листа́тий, лапа́тий, лапа́стий (С. Л.), лопухова́тий, лопуха́тий. — Сьогорішній очерет такий листатий.

Широколи́цый = повнови́дий, широкови́дий, вида́тий, пика́тий (С. Л.).

Широколо́бый = лоба́тий.

Широкопле́чій = плечи́стий.

Широкопо́лый = опо́листий. С. Л.

Широкоро́тый = рота́тий.

Широта́ = широ́кість і д. **Ширина́.** — Довгість сягає до 800 миль, широкість до 200 миль. Зем.

Ширь = д. **Ширина́.**

Ширя́ть = ширя́ти, кружа́ти, кружля́ти. — Орлом сизокрилим лїтає, ширяє, аж небо блакитне широкими бъє. К. Ш. — Чого лїтаєш ти, кружляєш, що у гаю ти шукаєш? Пч.

Шить, сши́ть = ши́ти, зши́ти, пошѝти.

Шитьё = 1. шиття́, пошиття́; гаптува́ння і д. **Вышива́ніе.** — За пошиття не дорого взяла.

2. шитво́ (С. З. Л.); вишѝванка (С. Аф.), золотом, шовком — гафт, гаптува́ння. — Чиє це шитво? — З золотим гаптуванням на синьому комірчику. О. Мир.

Ши́ферный = д. **Сланцо́вый.**

Ши́феръ = д. **Сла́нецъ.**

Шиши́мора = 1. д. **Моше́нникъ.** 2. д. **Фиска́лъ.**

Ши́шка = 1. ши́шка, на тїлї — гу́ля (С. Аф. Л.), гу́гля (С. Аф.), ґу́ля (С. Л.), морг(ґ)у́ля, г(ґ)ург(ґ)у́ля, могодзу́ля, ґунадза (Ман.). — Від його цибуха набігла гуля за вухом. С. З. — Вертав ся він до господи часом з гулею на лобі. Кн. — Така ґуля, як кулак, в горлї йому сїла... Лїчать, лїчать дохторі, а все ґуля цїга. Руд. — Таку йому у два кулаки ґунадзу на потилиці нагнав. н. к. Ман. — **Набѝть ши́шку** = наґуна́дзити. Ман.

2. бот. Strobilus = ши́шка, бі́рка (Хар.), буру́лька (Кр.). — Пішли у бір по шишки. Кв. — На лататтї бувають великі бурульки. Кр.

Шишкова́тый = г(ґ)уля́стий, гугля́стий (С. Аф.).

Шишконо́сный = шишко́вий. — **Ш. расте́нія,** Coniferae = шишкові́ рослини. С. Жел.

Шишмо́ла, шишмо́лка = ґурґу́ля, морґу́ля, ґуна́дза (велика, д. **Ши́шка 1.**).

Шишъ = ду́ля (С. Аф. З. Л.) хви́г(ґ)а, моско́вська буру́лька. С. Ш. — Дуля тобі під ніс. — **Показа́ть ши́шъ** = ду́лю да́ти. — Не штука дулю дати в кишеню. н. пр. Д. ще під сл. **Ку́кишъ.**

Шка́ликъ = каганє́ць (до ілюмінації).

Шкапъ, шка́пчикъ = д. **Шкафъ.**

Шкату́лка, шкату́лочка = шкату́ла, шкату́лка (С. З.), скри́нька (С. Л.). — Що в тому титулї, коли пусто в шкатулї. н. пр.

Шкату́лочный = шкату́лко́вий.

Шкафъ, шка́фикъ = ша́фа, ша́хва (С. Л.), ша́фка, на посуду — ми́сник (С. З.), суднии́к (С. Л.), кре́денець (Прав. С. Л.), що в кутку — коси́к, коси́нець. — Поклав у шафу — хай там лежить. Лев. В. — Відвернула ся до шафи і почала в нїй шукати. Фр. — Поклала на миснику на полиці. С. З.

Шквалъ = хуртови́на, шкви́ря. — Схопила ся велика хуртовина на морі, така, що хвиля забивала човни. К. Св. П.

Шква́ра = 1. д. **Ока́лина.** 2. ви́шкварок, ви́шкварки. С. Аф.

Шкво́рень = д. **Шво́рень.**

Шкивъ = д. **Блокъ.**

Шко́ла = 1. шко́ла. — Віддали хлопця у школу.
2. шкі́лка (С. Жел.), саді́бня, розсадни́к.

Шко́лить, вы́школить = муштрува́ти, ви́муштрувати.

Шко́льникъ, ца = школя́р (С. З.), школя́рка, школя́рница, зб. школя́рство (С. З.).

Шко́льническій = школя́рський, школярі́в. С. З.

Шко́льничество = школя́рство. С. З.

Шко́льный = шкі́льний.

Шку́ра = д. **Ко́жа.**

Шлагба́умъ = рога́тка, коло́ворот (д. **Заста́ва**).

Шлакъ = жу́желиця (С. З. Аф.), ві́псa, ши́ндря. — Забрали коло кузні усю жужелицю та на греблю. Кн. — Багато залїза у віпсу повернув. н. пр.

Шла́мда, рос. Spiraea ulmaria L. = гіро́шник, огіро́шник, меду́ниця, бузина́ боло́тна, ка́шка, жа́бтячі конопе́льки. С. Ан.

Шла́фрокъ = хала́т, шля́фрок.

Шлемъ = 1. шело́м, шиша́к (С. Ж. Жел.), мисю́рка (С. Ж.), частина, що над лобом — прилби́ця. С. З.
2. шлем (в картах).

Шлёнда = мандрьо́ха, повія, хво́йда, фльо́ндра (С. Ш.), хльо́ндра.

Шлёндать = 1. волочи́ти ся, ве́штати ся, шва́ндяти, шве́ндяти тиня́ти ся.
2. тьо́пати ся, брьо́хати ся.

Шлёпаніе = шльо́пання, тьо́пання.

Шлёпать, шлёпнуть = 1. шльо́пати, хло́пати, пле́скати і д. **Хло́пать**
2. ге́пати, ге́пнути, шеле́пати, шеле́пнути, баба́хнути.

Шлёпаться, шлёпнуться = шеле́пати, ге́пати, шеле́пнути ся, ге́пнути, ся, баба́хнути, бебе́хнути, беркицнути.

Шлепо́къ = шльо́панець, ля́панє́ць, пля́цок. — Дати пляцка.

Шлея́ = шле́йка. С. З.

Шлифова́льщикъ = шлю́фір. С. Жел.

Шлифова́ть, вы́шлифовать = шлюфова́ти (С. Жел.), шліхова́ти, полїрува́ти, лощи́ти, личкува́ти, ко́взати, ви́шлюфовати і т. д.

Шлифо́вка = шлї(ю)фова́ння.

Шлыкъ = д. **Пово́йникъ 1.**

Шлюзъ = о́пуст (в греблї), за́ставка, заставки́ (в лотоках у млинї).

Шлю́ха = повія, потїпа́ха, хво́йда і д. **Шлёнда.**

Шля́нда = д. **Шлёнда.**

Шля́ндать = д. **Шлёндать.**

Шля́па = бриль, бри́лик (С. Аф. З. Л. Ш. — соломъяний і повстяний), капелю́х, капелю́ш (С. З. — повстяний), кресаня, крисаня (С. Жел. — у Гуцулів). — **Поля́ шля́пы** = по́ли, кри́си. — Кресаню з полами насуне аж на чоло. Федь. — Роман надів бриля і попростував у лїсок. Лев.

Шля́пка = 1. бри́лик, капелю́х, капелю́ш, капелю́шик. — Лопух зірвала і накрила, неначе бриликом, свою головоньку. К. Ш. — На голові її сидів чорний капелюх. Кн.
2. голо́вка (гвіздків).
3. ша́пка (у грибів).

Шля́ться = ве́штати ся (С. Л.), волочи́ти ся, шва́(е)ндяти (С. Л.), тиня́ти ся (С. Ш.), броди́ти, бе́йкати ся, часто — розве́штати ся, розшва́(е)ндяти ся, розмандрува́ти ся. — Він усюди вештаєть ся. К. Ш.

Шмелёвый, шмели́ный = джмели́ний. — Иньший доскоче й до самого джмелиного гнізда. Ст. О.

Шме́льцеръ = д. **Плави́льщикъ.**

Шмель, ком. Apis terrestris = джмі́ль, чмель (С. З.), чмі́ль (С. З. Л.). — Джмелї збірають той мед і з де-яких отрутних квіток. Ст. О.

Шмы́гать, шмыгну́ть = шмига́ти, шмигля́ти, шмигну́ти (С. З.), майну́ти (С. З.), югну́ти (Ос.). — Із льоху та в хату знай шмигляє, наливає. К. Ш. — А як сеє дівка зачула, тай із улиці майнула. н. п.

Шмыгъ = шмиг, шасть. — Шасть у хлїв. Греб. — Шмиг із хати.

Шни́перъ = пущу́дло (у коновалів).

Шнуро́вка = 1. шнурова́ння.

2. шнурі́вка, шнурови́ця (С. З.), коло постолів — воло́ки. — Продай, мамо, дві телиці, купи мінї шнуровиці: в мене циці трясуть ся, з мене хлопці сьміють ся. н. п.

Шнуро́къ = шнуро́к, короткий — поворо́зка, товстий і не довгий — мо́туз, мотузо́к, мото́узка, в штанах — очку́р, в косах — підкі́сник, підкі́сничок.

Шнуръ = 1. шнур, котрим шнурують вози — шнурова́ння.

2. шнур (міра довжини поля, д. під сл. **Мѣ́ра**).

Шныря́ть, шнырну́ть = шмигля́ти, ни́кати, ни́шкати, ся, швандига́ти (С. З.), ше́йкати ся, шмигну́ти. — Цілий день никає по селу, то все знає. Кн.

Шовъ = шов. С. Жел. — **По шву́ распоро́лось** = по ши́тому розпоро́лось.

Шо́мполъ = набо́йчик, драч, набиня́к (С. Пар. Жел.). — Заложив набоя, та нїчим забити — драч зламав ся. Кн.

Шо́потъ = д. **Шёпотъ.**

Шо́рникъ = ли́марь, ри́марь (С. З. Л. Жел.), шо́рник (С. Жел.). — **Быть, пробы́ть шо́рникомъ** = л(р)имарюва́ти, прол(р)имарюва́ти. — Шорник свитнику не товариш. н. пр.

Шо́рничество = ли́марство, ри́марство, ри́марщина. — **Занима́ться, позаня́ться шо́рничествомъ** = лимарюва́ти, пол(р)имарюва́ти.

Шо́ническій = л(р)и́марський. С. З. — І ремінця римарського не варт. н. пр.

Шо́рный = шо́ровий.

Шо́рохъ = ше́рех, шамотня́ (С. Л.), ше́лест. — **Производи́ть ш.** = д. **Шорошѝть.**

Шорошѝть, шоро́хнуть, ся = шу́рхати, шамотї́ти, шору́дїти, шелестї́ти, шурхну́ти, зашамотї́ти, зашелестї́ти, шелесну́ти, шиширхнути. — Нїгде анї шиширхне. Сніп.

Шо́ры, 2. від. **шоръ** = шо́ри, шо́рів. С. З.

Шоссе́ = шоса́, соша́. — Їхали по шосї.

Шпа́га, шпа́жка = шпа́да. С. З. Жел. — Війська свої флїнтами, шпадами, палашами нїмецькими наполнивши. Л. В.

Шпа́дель = шпа́гля.

Шпа́жная трава́, шпа́жникъ = рос. Gladiolus communis L. — зра́дник, коса́рик, меч, пі́вник, G. imbicatus — зря́дник, пі́вонник, кра́сні пітушкѝ. С. Ан.

Шпале́ры = д. **Обо́и.**

Шпа́нская му́ха, ком. Meloe Vesicatorius = ма́йка. С. Л. — Побачиш довгастих жуків, з мнякими блискуче зеленими надкрилами, — то всїм відомі майки. — Майки мають в собі особливий сік, що як вичавити його на тїло, то воно червоніє і пухирем береть ся. Ст. О.

Шпиговáть, нашпиговáть = шпікува́ти, нашпікува́ти.

Шпигъ, шпикъ = свиняче са́ло (порізане шматочками для шпікування).

Шпиль = коло́ворот (котрим витягають якір).

Шпина́тъ, шпина́тный, рос. Spinacea oleracea = шпина́т, шпинато́вий.

Шпицъ = 1. шпи́ль, стрімля́к. 2. шпіц (собачка). С. Жел.

Шпицру́тены = палїччя.

Шпіо́нить = шпигува́ти.

Шпіо́нство = шпігу́нство (С. Жел.), ви́глядки.

Шпіо́нъ = шпиг, шпіг, шпигу́н (С. З.), шпигу́н, шпігу́н (С. Жел.), шепоти́нник, ви́відач. — Шпиг сю пісню слухав, от і догадав ся. Макар. — Чи правдивий козак, чи може шпиг московський. Ч. К.

Шпо́ра, частїше мн. **шпо́ры** = остро́га (С. З. Жел.), остро́ги (С. Л.) і д. **Боде́цъ.** — Купив остроги. Маркович. С. З. — Перше всього натягли чобітки з острогами. Дум. — Те сказавши, острогами коня вдарив і погнавсь. Дум.

Шпо́рить, пришпо́рить = стиска́ти, сти́снути, вда́рити остроґа́ми. — Ой як стиснув козак Нечай коня острогами, за ним Ляхів 40 тисяч з голими шаблями. н. п.

Шпо́рникъ, шпо́ры кавале́рскіе, рос. Delphinium Ajacis L. = сокирки́, синецьві́т, різноцьві́т, остріпки, черевї́чки, D. Consolida L. = сокирки́, польові сокирки́, коса́рики, за́ячі у́шки, комаро́ві но́сики, зозулїні черевї́чки. С. Ан.

Шпо́рный = остроґо́вий.

Шпринцо́вка, шприцъ = при́скавка, бри́зкавка, си́кавка, ци́кавка.

Шпу́ля, шпу́лька = чо́вник (у ткачів).

Шпунту́бель = фуга́нок. С. Ш.

Шпыня́ть = глузува́ти, глумува́ти ся, кепкува́ти, кпи́ти ся, шки́лити.

Шра́мный = шрамо́вий.

Шрамъ = шрам (С. З.), рубе́ць, бли́зна (С. З.). — І близни од стріл бусурманських. Кочубей. С. З.

Шрифтъ = друк, черенки́. С. Жел.

Шта́бскій = шта́бовий.

Штабъ = 1. штаб; генера́льна старшина́.
2. штаб (будинок, де містить ся штаб).

Шталме́йстеръ = конюший. С. З.

Штамбъ = д. **Стволъ 1.**

Штанда́ртъ = корогва́ (царська або кінного полку).

Штанда́ртъ ю́нкеръ = хору́нжий.

Штани́на = коло́ша, холо́ша. С. З. — Іде чоловік і холоші по коліна підкачав. н. к. Ман.

Штани́шки = штанці. — Маленький: батькові штанці по коліна. н. пр.

Штаны́ = штани́, власне — спі́дні, середня частина — ма́тня, нижня — коло́ші, холо́ші, де очкур — очкурня́ (Д. **Брю́ки, Подшта́ники, Шарава́ры**).

Штати́въ, штати́фъ = козе́лець, хло́пець (підпора якої машини).

Шта́тный = 1. ранговий.
2. реєстро́вий, лейстро́вий.

Штатъ = штат, ра́нга.

Шта́тскій = д. **Ста́тскій.**

Штафи́рка = 1. ли́штва (в спідниці).
2. шта́цький. — Були там штацькі і военні. Кот.

Штафи́ровать = пришива́ти ли́штву до спідни́ці.

Штемпелева́ть, штемпелить = штемпова́ти, штемплюва́ти, штампува́ти, штапува́ти. С. Жел.

Штемпель = штамп, штемп (С. Жел.).

Штемпельный = штемпльо́вий.

Шти = д. **Щи.**

Штибле́ты = бо́тики. — На чоботи не спроможеть ся, так ботики носить. Кн.

Штиль = 1. безві́тря (на морі).
2. д. **Стиль.**

Штиле́ть, заштиле́ть = затиха́ти, зати́хнути, ущу́хнути (про вітер на морі).

Штифтъ, шти́фтикъ = цьвя́шок, гвіздо́к, гвіздо́чок (з маленькою головкою).

Што = д. **Что.**

Што́пать, заштопать = што́пати, церува́ти, заштопати (С. Аф.), зацерува́ти.

Што́поръ = д. **Про́бочникъ.**

Што́ра = д. **Сто́ра.**

Штормъ = хуртови́на, бурхани́на, бу́ря (на морі).

Штофъ = 1. штоп. С. Ж. — Купив штоп горілки.
2. шовк, е́дваб, сае́та та иньша шовкова тканина.

Штрафова́ть = штрахува́ти, штрапува́ти.

Штрафъ = штраф, пеня́.

Штрихова́ть = штрихува́ти. С. Жел.

Штрихо́вка = штрихува́ння.

Штрихъ = штрих, ри́са, ри́ска.

Шту́ка = 1. шту́ка. — З трьох штук армат гасло вчинено. Л. В. — **Ш. холста́, сукна́,** (або иньшої тканини) = сувій (С. З.), коло́да, по́став. — Дарувала їй два сувої полотна.
2. шту́ка (С. З.), фі́ґель (С. Ш.), хви́гля, ви́кидка, ви́тинка, фи́гель, штуке́нция. — Югурта фиглї їм робила. Кот. — Бачать дїти, що старий з ними фігля зробив. н. о. — **Сыгра́ть съ кѣмъ шту́ку** = шту́кою підійти́. Руд. — **Въ то́мъ то и шту́ка** = то-то бо й е́!

Штука́рить, наштука́рить = штукарюва́ти, наробити штук, фі́ґлїв.

Штука́рь = штука́рь, фіґля́р.

Штукату́рить, вы́шту(ошту)кату́рить = вапнува́ти, вапни́ти, вива́плювати (С. Л.), тинькува́ти (С. Ш.), ви́ваппити, ви́тинькувати. — Другий день вапнить він стелю. Кн.

Штукату́рщикъ, штукату́ръ = штукату́ра (С. Жел.), щекоту́р, вапня́р. — Не стало вапна, з обіду вапняр не вапнить. Кн.

Штукова́ть = штукува́ти.

Штурмова́ть = штурмова́ти, добува́ти при́ступом.

Штурмъ = штурм, на́пад, при́ступ.

Шту́чный = штукова́ний, тафльо́ваний (С. Ш.). — **Шту́чный полъ** = тафльо́вана підло́га. С. Ш.

Штыкъ = штик, ба́ґнет (С. Жел.).

Шу́ба = кожу́х (С. З. Жел.), з вовчого хутра — во́вки, з овечого — линтварі́, покрита сукном — байбара́к. С. З. — Іде зїма, а кожуха нема. н. пр. — Казав пан: кожух дам, та слово його тепле. н. пр. — Доброго молодця і кров гріє, а ледачого і кожух не вгріє. н. пр. — Теплий кожух, тільки шкода — не на мене шитий, а розумне ваше слово брехнею підбите. К. Ш.

Шубе́йка = кожуша́нка. С. Жел. — Не по нашому ся кожушанка; мабуть вона і не гріє, а тільки для виду. Кн.

Шубёнка = кожуши́на (С. З. Жел.), стара, не крита — шкуратя́нка. — Його панські плечі в грубникову кожушину облекли. Л. В.

Шу́бка = кожушо́к (С. З.), жіноча — кожуша́нка, хутря́нка (К. Ст.), куценька — потяга́нка, обшита навкруги сібірським хутром — сібі́рка. — Та пошиєм кожушок — Юрка укривати, щоб тепленько спати. н. п.

Шу́бникъ = кушні́р (С. З. Жел.), кожу́шник (С. Жел.), кожуша́рник.

Шу́бный = кожу́шний. С. Жел. — **Ш. клей** = карю́к.

Шуга́й = ю́пка, юпчи́на, куценька — куци́на (д. **Ко́фта** і **Коцове́йка**).

Шу́леръ = шахра́й, шу́лер (С. З.), ка́ртник.

Шуля́та = я́йця, великі — яе́ла.

Шуля́тникъ, пт. Falco milvus = шулі́ка, шульпі́ка. С. З.

Шуми́ло = д. **Крику́нъ**.

Шуми́ха = шумиха́. С. З.

Шумли́вый = гомонли́вий. — В осени гай гомонливим стає. Кн.

Шу́мный, но = гучни́й, гу́чно, бучни́й, бу́чно (С. Л.), шумни́й, шу́мно (С. З.). — Гучне було весілля. — Гучно гуляли. — **Шумнѣе становѝться** = гучні́ти. — Компанія гучніє. С. Л.

Шумо́вка = шумі́вка (д. **Ло́жка 1.**).

Шумъ, здр. **шумо́къ** = шум (С. Жел.), го́мін (С. З. Л.), гам (С. З. Л.), га́мір, ше́лест, шамотня́, шаламатня́ (Ман.), ша́рварок, ша́йварок, ша́рварка (С. З.), гарми́дер (С. Аф.), від голосів — гук (С. Л.), га́лас (С. З.), герготня́, великий — ґва́лт, ле́мент, кага́л, від сварки — бу́ча (С. Л.), ко́лот, колотне́ча, від пересовування — гу́ркіт, гуркотне́ча, гурко́тнява (С. Л.), води — бурча́ння, дзюрча́ння, кле́кіт, булькота́ння (С. Л.). — Гомін, гомін по діброві. н. п. — Гармидер, галас, гам у гаї, срамотні пісні аж лящать. К. Ш. — В селї підняв ся гамір і закипіло життя. Фр. — За вікнами під школою чути було гамір, крик, як на ярмарку. Бар. — Ой грімлять, гудуть музики у велебно вбранім домові і гостей веселий гамір у музичнім гине громові. Мова. — Де не взялись міняйли, шинкарі і підняли між себе галас. Греб. — Серед гуку й герготнї все кипить мов в казанї. Мова. — Такий гармидер, неначе Орда підступа. С. Аф. — **Подня́ть шумъ** = підня́ти го́мін, збу́ти бу́чу, счини́ти ґва́лт, збі́ти бурло́ (Ман.). — Яка б тут шарварка зробилась, який би гомін підняли, як би мінї таке зробить схотїлось. Б. Г. — За онучу та збили бучу. н. пр. — А на що ти збив таку бучу? Коли б ти ласкою обійшовсь зо мною. Кот. — **Наде́лать шу́му** = наробі́ти ше́лесту, ко́лоту. — Те дїло наробило великого шелесту. Кн. — А колоту вона (Граматка П. Кулїша) наробила чи мало. К. — **Уня́ть шумъ** = угамува́ти. — **Подъ шумко́мъ** = пъяне́нький, під ча́ркою, на підпи́тку, веселе́нький. — **Подъ шумо́къ** = під час га́ласу, колотне́чі і т. д.

Шумѣ́ть = шуміти (С. Жел.), гомонїти (С. Л.), галасува́ти (С. Л.), гармидерува́ти, ґва́лтува́ти, лементува́ти, про листя — шелестїти, про одежу — шамотїти, про огонь — гоготїти, пересовуючи що — гуркотїти. — Шумить, гудить дібрівонька. н. п. — Ой не шуми, луже, зелений байраче. н. п. — Гомонїла Україна, довго гомонїла. К. Ш. — В печі аж гоготить. — **У него́ шуми́тъ въ голове́** = він пъяне́нький, під ча́ркою.

Шу́риновъ, шу́рій = шурякі́в, шва́ґрів.

Шу́ринъ = шуря́к (С. Л. Жел.), шва́ґер (С. Жел.).

Шурша́ть = шу́рхати, ша́мряти, шамотїти, шару́дїти. — Миші там шамрять тай шамрять у куточку. Кр. — Чую, щось шамотить.

Шу́стрый = метки́й. — Жиденя воно метке, скрізь пролїзе. Кн.

Шути́ть, пошути́ть = шуткува́ти (С. З. Л.), жартува́ти (С. З. Л. Аф.), пошуткува́ти (С. Л.), пожартува́ти, багато — розжартува́ти ся. — Шуткують, а у мене на душі хмарить ся. Кн. — То наші було й шуткують. С. З. — А доля шуткує — помане, помане, та й геть прожене. Аф. — Чуєш? Стережись, робити так не вчись, та роздивляй ся, з ким шуткуєш. Б. Г. — Не все журить ся — і пошуткувати можна трохи. Ч. К. — І моя доля з мене шуткувала. Аф. — Не люблять в пеклї жартувати. Кот. — Коли любиш — люби дуже, а не любиш — не жартуй же. н. п. — Дай Боже жартувати, аби не плакати. н. пр. — **Шутя́** = шутку́ючи, жарту́ючи, шуткома́, жа́ртом, жартома́, у жа́рт, з жа́рту, сьмішко́м. — А слухаю його й не тямлю що казати: думаю — се дїд жартома́, а серце чує, що ні. Кн. — Взяли з жарту другу кварту. н. п. — **Не шути́ съ огнёмъ** = з огне́м не жартуй. — З огнем не жартуй, бо то жижа. н. пр. — **Шути́ да огля-**

дывайся, н. пр. = шу́тки-шу́тки, а хвіст на́ бік, сьмі́й ся, сьмі́й ся, а зу́би на поли́ці держи́. н. пр.

Шути́ха = 1. шути́ця, фігля́рка, блазни́ця. 2. раке́та, що по землі кру́тить ся.

Шу́тка = шу́тка (С. Жел.), жа́рт (С. Аф. З.). — **Шу́тки** = шу́тки, жа́рти, сьмі́шки, шуткова́ння, жартува́ння. — Не дуже довіряйте, бо не розшолопаеш: де жарти, а де справжня правда. К. Св. п. — А цілуватись вибачайте: це вже не жарти. Кот. — **Шу́тки въ сто́рону** = без жа́ртів, ки́ньте жа́рти! — Без жартів! кажу се, як воно єсть. — Киньте жарти! — Нова хустка в Марти. н. пр. — **Обрати́ть въ шу́тку** = на жа́рт, у жа́рт поверну́ти. — **Сказа́ть въ шу́тку** = жа́ртом і т. д. д. **Шути́** під сл. **Шути́ть.**

Шутли́вость = жартовли́вість.

Шутли́вый = шутковитий (Полт.), жартовитий (Київ. г.), жартли́вий, жартовли́вий. С. Л.

Шутни́къ, ца = шут, шути́ця, жарту́н, ха, куме́дник, ця, жартовни́к, ця, фігля́р, ка. — Шут той, що шуткуючи пита, шуткуючи одповіда, шуткуючи викручуєть ся з халепи. н. о. Яст. — Жартун був Євмен, жартом і за людей заступав ся. Кн.

Шутовско́й = кумедія́нський, блазе́нський (С. Ш.).

Шутовство́ = кумедія́нство, блазе́нство (С. Ш.). — Йому усе блазенство в голові.

Шу́точный = жартли́вий, втїшний.

Шутъ = шут, шутя́к (С. Жел.), бла́зень, блазню́к (С. Жел. Ш.), куме́дник. — І морду на плече схиливши, як блазень, чмокавсь і лизавсь. Кот. — **Игра́ть шута́** = ду́рника строїти.

Шу́шера = дрібно́та; шу́шваль. — Понаходило шушвалї багато, а людей статечних немае.

Шушу́канье = шопота́ння (С. Л.), шопотня́, шушу́кання.

Шушу́кать = шушу́кати ся, тишкува́ти ся (С. Ш.). — Панночки, тишкуючись з паничами, на сьміх його піднїмають. К. Х.

Шу́я, рос. Bromus secalinus L. = костирь, костюлькй, сто́колос, стоколо́сник. С. Ан

Щ.

Щаве́левый = щаве́льний.

Ща́вель, рос. Rumex Acetosa I. = щаве́ль, на́ський щаве́ль (укр.), кваси́ця (гал.). — **Щ. конёвый, лошади́ный, ко́нскій,** Rumex I. = кіньський щаве́ль. — **Воробьи́ный щаве́ль,** R. acetosella L. = горо́бъячий, горобиний квасе́ць, соро́чий щаве́ль (укр.), щавій, щівник (гал.). С. Ан.

Щади́ть, пощади́ть = 1. ми́лувати, ми́лость кла́сти, поми́лувати, вжа́лувати. — Це вже я милость кладу на тебе, а то слїд би побити. Чайч. — **Пощади́те!** = поми́луйте, зми́луйтесь!

2. щади́ти, ощажа́ти, берегти́, шанува́ти. — Щади в добрі, матимеш в бідї. н. пр. — Не вмів же ти шанувати здоровъячка свого. н. п.

Щаже́ніе = ми́лування, ощада (С. Жел.).

Ща́ный = капустняко́вий.

Ще́бень = 1. ґруз (Ос. С. Жел.), рум (С. Жел. Пар.). — Возили ми груз в сад — доріжки трамбовати. Кн. — І єдним румом увесь город Азов усла́ли і загрузили. Л. В.

— **Ще́бнемъ набива́ть** = грузи́ти, грузова́ти.

2. жорства́, ринь, хрящ. — Скрізь дорожки жорствою висипано. — Водою нанесло з гори риню. Кн.

Щебета́ніе = ще́бет, щебета́ння.

Щебета́ть = 1. щебета́ти (С. Жел.), цьвірі́ньк ати, цьвірінь ча́ти (С. З.). — Не щебечи соловейко під вікном ранепько. н. п. — Ластівка цьвірінькає. С. З.

2. цокота́ти, цокотїти, ляща́ти.

Щебетли́вый = 1. щебетли́вий. — Пташко моя, щебетливая. н. п.

2. щебетли́вий, лепетли́вий, слизькоязи́кий і д. **Болтли́вый.**

Щебету́нъ, щебету́нья = щебету́н, цокоту́н, ха. С. З. Л. — І молодиці щебетухи тут баляндраси понесли. Кот. — Ой жінки ви, цокотухи! Кв.

Щебре́цъ, рос. Thymus Serpyllum L. = чебре́ць, че́брик, чо́брик, че́пчик богоро́дишний, че́пчик-матерзанка (укр.), щербе́ць, цебре́ць, це́бричок, материнка (гал.). С. Ан.

Щеглёнокъ = щи́глик (С. Жел.), щигля́, щигля́тко.

Щегло́вка = щигли́ця.

Щеголева́тость = че́пурність.

Щеголева́тый, то = чепурни́й, че́пурно і д. **Нара́дный, но.**

Щеголи́ха = чепуру́ха (С. З.), мо́дниця, модосьві́тка, дженджури́ста. — Латин дочку мав чепуруху, проворну, гарну і моргуху. Кот. Д. теж під сл. **Франти́ха.**

Щегогли́вый = чепури́стий. — Горді наші свати. Не знаю, чи добре буде тобі, дочко, в цїєї чепуристої свекрухи. Лев.

Щегóлъ, пт. Fringilla carduelis = щигóл, щи́глик. С. З. Жел.

Щёголь = чепуру́н, джеґирь, гала́нець і д. **Франтъ.** — Чистюк він, галанець, не причепурившись, до дївчат не вийде. Кн.

Щеголя́ть, щегольну́ть = чепури́ти ся (С. З.), хверцюва́ти (С. Ш.); хизува́ти ся; похверцюва́ти, похизува́ти ся. — Вийду в білому — скажуть чепурить ся. н. п.

Щедри́на = д. **Рябúна 2.**

Щедрино́ватый = д. **Рябóй 1.** і **Рябова́тый.**

Щéдриться, разщéдриться = щéдрим бу́ти, роздóбрити ся, розщéдрити ся.

Щедрова́тый = д. **Рябова́тый.**

Щедролюби́вый = щедролюби́вий (С. Жел.), щедроліóбний.

Щéдрость, щедрóта = щéдрість (С. Жел.), гóйність (С. Жел. З.). — Нехай вашу гойність на весь сьвіт прославить. К. Д.

Щéдрый = щéдрий (С. Жел.), щедроблúвий (С. Ж.), гóйний.

Щеду́шный = малоси́лий, кво́лий, худорля́вий.

Щека́, здр. щёчка, мн. **щёки** = щока́, щі́чка, щóки, лице́, ли́чко, ли́ця, ли́чка. — Ціле праве лице мов граблями подрапане. З. Фр. — Поки була молодиця, цїлували мене в лиця. н. п. — Як лїтняя спека, румъянець на лицях у тебе пашить. Зіньк. — Най поглянуть на ті личка, що палахкотять, на ті очі, очі чорні, що огнем горять. Руд. — **Уда́рить по щекѣ** = ля́паса, лящá, ляпанця́ да́ти.

Щека́стый = щока́тий, лица́тий, пика́тий.

Щеко́лда = кля́мка (С. З. О.), пля́мка (С. З. Л.), за́щіпка (С. Л.). — Мати з сином лаєть ся — за піч береть ся, а з зятем лаєть ся — за клямку береть ся. н. пр.

Щекота́ніе = 1. лéскот, лóскот (С. З.), ле(о)скота́ння.

2. скрéкіт, скрéгіт, скрекота́ння (сороки).

Щекота́ть = 1. лескота́ти, лоскота́ти (С. З.), лескотїти (С. Жел.).

2. скрекота́ти, скрегота́ти.

Щекоти́ть = д. **Щекота́ть 1.**

Щеко́тка = лéскіт (С. З.), лóскот, лóскотка. — Боюсь лоскотки.

Щекотли́вость = 1. ле(о)скотли́вість.

2. дражли́вість, доткли́вість.

Щекотли́вый = 1. ле(о)скотли́вий, лоскови́тий.

2. дражли́вий; уразли́вий (С. Ш.), доткли́вий (Ос.).

Щеко́тный, но = ле́(ó)скотний, но (С. Жел.).

Щекото́вникъ, рос. Cytisus biflorus L'Her. = зїно́вать, раки́товий кущ. Ал.

Щелева́тый, щели́стый = щéлистий.

Щёлка = д. **Щель.**

Щелка́ніе = лу́скання, луза́ння.

Щелка́ть, щелкну́ть = лу́щити, луза́ти, лу́скати. С. З. Л. — Лускати оріхи. — Лузати насіння.

Щёлканіе = ля́скання, ля́скіт, цóкання, цóкіт, кла́цання, хвúськання, тра́(я)скання.

Щёлкать, щёлкнуть = языком — ляща́ти, зубами — цóкати, цокота́ти, цокотїти (С. З.), цóкнути, кла́цати (С. З. Л.), кла́цнути, чим иньшим — лу́скати, лу́снути, трíснути, бичем то-що — хвúськати, ля́скати (С. З.), тря́скати (С. З. Ш.). — Як їсть, то аж за вушима лящить. Кр. — Соловей лящить. Кр. — Зубами клацав мов би пес. Кот. — І як звірь той клацає зубами. П. Пр. — Дріжить, як мокрий хірт, зубами знай цокоче. Греб. — Аби Бог ласкав, а батіг тряскав. н. пр. — Хвиснув пугою і погнав коней. н. о. — Всяк, хто бачив, як той плигун стрибає, чував, що він при тому ще нїби-то якось і лусне. Ст. О. — **Щёлкнуть въ носъ** = цибу́льки да́ти. С. З. Ст. О.

Щелку́нъ = 1. ком. Elater — плигу́н. (Пр. д. під сл. **Щёлкать**).

2. рос. Cynoglossum officinale L. = жúвокість, соба́чка, ку́ряча слїпота́, соба́чий ко́рінь, чорноко́рінь, соба́ча меду́нка. С. Ан.

Щелку́ха = д. **Щелку́нъ 2.**

Щёлкъ = лясь, цовк, цок, клац, лусь, трас, траск, тряск. — Цок! цок підківками. н. п. — А він тільки: клац, клац! зубами.

Щёлокъ = луг (С. Л. Жел.), зола́ (С. Жел.), щóлок (С. Жел.), до миття голови — мúтель (С. Л.). — Не крїпкий, рідкий луг, мабуть попілу мало. В такому лугу не обмиєш іржі на рядні, треба густїшого. Кн.

Щелочéніе = лу́жіння, золíння.

Щелочи́ть, ся = лу́жити, золи́ти, ся (С. Жел.). — Лужити шмаття.

Щёлочка = д. **Щель.**

Щёлочный = лу́жний, лугови́й. — **Щ. соль** = д. **Щёлочь.**

Щёлочь = лугова́ сіль (С. Пар.), лу́жна сіль (С. Жел.).

Щелчо́къ = щу́ток. С. Жел. Пар. — **Щелчка́ дать** = цибу́льки да́ти, пи́нхви да́ти. С. З. — Дарес од страху одправляв ся і до Ентелла підбирав ся, цибульки б дать йому під ніс. Кот. — Задав пинхву — нехай чха. н. пр.

Щель, щёлка, щёлочка = щі́лина, ще́лина (С. Л. Жел.), щі́лка, щі́лочка, шпа́ра, шпа́рка (С. Жел.), с(ш)калу́бина (С. Жел.), зашкалу́бина (Лев. С. Жел.), роспа́лина. — В дверях щілина, в щілину бачу — сьвітло горить. Кн.

Щеля́вый = ще́листий.

Щеми́ть = 1. (**Ущеми́ть**) — д. **Ущемливать.** 2. ни́ти, щеміти, ске(и)міти (С. Жел.).

Щенёнокъ = щеня́тко, цуценя́тко.

Щени́ться, ощени́ться = щени́ти, ощени́ти ся.

Ще́нная = ще́нна, щі́нна (сучка).

Щено́къ, щено́чекъ, щеня́ = щеня́, цу́цик, цуценя́. С. Л. — Мале цуциня́, та й те гавкає. н. пр. — Як хочеш вибрати добре цуценя, яке більше занесе, те й найлучче. Ман. — Старий собака, тільки на цуцика вигляда. н. пр.

Щеня́чій = щеня́чий, цуциня́чий.

Щепа́, ще́пка, ще́почка = тріска (С. З. Л. Ш.), трісонька, трісочка (С. Ш.), ске́па́, ске́пка (С. Л.), скі́пка (С. З.), скі́почка. ска́лка (С. Л.). — Кому дрова, тому й тріски. н. пр. — Он на середині човник гойдаєть ся, хвиля мов тріскою човником граєть ся. Ал. Ск. — Як дерево зітнуть, кожний тріски збірає. н. пр. — Та рубає дрова безупинно, аж тріски летять навкруг од його. Грінч. Чайч. — До його з голими руками не приступай: візьми хоць чого іного на трісочку. н. пр. — Худий, як скепа. Кр. — Худий, як скіпка. н. пр. Яст. — **Разби́ть въ ще́пы** = побити на тріски, на скіпки, побити на дрозки (Ман.), поламати на гаму́з (Ман.). — На морі буйна хвиля, поня́вши з берега човна, геть на тріски його побила, лютуючи, як навісна. Зіньк. — Молоде життя розтрощив на скіпки. Кн.

Ще́пань = тріски́, скіпки́ (на підпал).

Щепа́ть, нащепа́ть = скепа́ти, наскепа́ти (С. Ш.), коло́ти, наколо́ти, дра́ти, надра́ти, лу́пати (С. З.), налу́пати.

Щепено́й рядъ = деревъя́ний ряд (на торгу).

Щепети́льникъ = кра́марь, торга́ш (що торгує дрібним крамом).

Щепети́льный = дрібни́й, дрібъязко́вий (д. **Мелочно́й**).

Ще́пка = д. **Щепа́.**

Щепля́ть = д. **Щепа́ть.**

Щепно́й рядъ = д. **Щепено́й.**

Щепо́ть, щепо́тка, щепо́точка = 1. пу́чка. — Брала сіль пучкою та й розсипала. 2. щі́пка, щі́почка, щу́пка (С. Л.), табаки — нюх, понюх. — Змила пшоно, вкинула щіпку соли. Коц. — Дай мині щупку соли. С. Л. — Пропав ні за понюх табаки. н. пр.

Щерби́на = 1. розко́лина, шкалу́бина (в дереві). 2. щерба́, щерби́на і д. **Зазу́брина** (на глиняній посуді, на металю то-що). 3. ві́спина і д. **Рябина́ 2.**

Щерба́тый, щербинова́тый = 1. щерба́тий, щерба́тенький, щерба́нь. — Щербатого горшка не напо́вниш. н. пр. 2. рябо́й, дзюба́тий, таранкува́тий і д. **Рябо́й 1.** і **Рябова́тый.**

Щети́на, щети́нка = щети́на, щіти́на, щіти́нка. С. Жел.

Щети́ниться, ощети́ниться = настовбу́рчувати ся і т. д. д. **Ощети́ниваться.**

Щети́нистый = щетини́стий. С. Жел.

Щети́нница, рос. Nardus stricta L. = ми́чка, кови́ла (С. Ан.), щетя́чка, сїри́ця (С. Жел.).

Щети́нный = щети́новий.

Щётка, щёточка = 1. щі́тка, щі́точка, щоб чистить лампи — йо́ржик, держално щітки — щі́тник. 2. (у коней) — ми́чка.

Щёткообра́зный = щітькова́тий.

Щёточникъ = щіткар. С. Жел.

Щёточный = щітькови́й.

Щеть = 1. щіти́на. 2. щі́тка.

Щёчка = щі́чка і д. **Щека́.**

Щёчный = щокови́й. С. Жел.

Щи, щи́цы, 2-й від. **щей, щецъ** = капусня́к, борщ. — **Лѣни́выя щи** = борщ з сьвіжою неру́баною капу́стою. — **Ки́слыя щи** = квас (що шумує). — **Тѣхъ же ще́й, да пожи́же влей.** н. пр. = той же Панько, та в дру́гих шта́нях. н. пр.

Щибле́ты = д. **Штибле́ты.**

Щика́ть, щикну́ть = зніма́ти, зня́ти (з сьвічки нагорілий гніт).

Щи́колотка = щи́колоток. С. Жел.

Щипа́ка = щипу́н, ха.

Щипа́ніе = щипа́ння, щи́пка.

Щипа́ть, ся, щипну́ть, ущипну́ть = 1. щипа́ти, ся, щипну́ти, ущіпну́ти (С. Ш.), вщипну́ти, вовну, волосся, піръя — скубти, дра́ти, скубну́ти, вскубну́ти.

2. пекти́, запекти́. — Перець пече в ротї.

Щипо́къ = у́щіп, ущіпок. С. Ш.

Щипцы́, щи́пчики = щи́пці (С. Жел.), щи́пчики (С. Жел.), у коваліе та слюсарів — кліщі́ (С. Жел.), кліща́тка (С. Л.), брати гаряче вугілля — братки́, слюсарські — обце́ньки (С. Жел.), роздавлювати оріхи — дави́льце, зривати садовину — щипа́вка, у чабанів, щоб витягати черву у овець — дже́рмело (Ман.). — Візьми щипці та зніми з сьвічки. — Коли не коваль, то і кліщів не погань. н. пр. — Зуби повипа дали, а давильця нема, так і стоять мої оріхи цілими. Кн.

Щи́тный, щитово́й = щито́ви́й.

Щи́тникъ, щитоно́сецъ = щитоно́сець.

Щитоно́ска, ком. Casida = щи́тчик. С. Жел.

Щитообра́зный = щитови́дний. С. Жел.

Щитъ, щито́къ = щит, щито́к, щи́тик. С. Жел.

Щи́цы = д. **Щи.**

Що́лкать, що́лкнуть = д. **Щёлкать.**

Щолкъ = д. **Щёлкъ.** — **На бря́хѣ шёлкъ, а въ бря́хѣ щолкъ,** н. пр. = д. під сл. **Бря́хо.**

Щу́ка, щу́чка, риба Esox lurius = щу́ка щу́чка, самчик — щупа́к, щупачо́к, маленьке — щученя́, щупаня́. С. З. Жел. Ман. — Рибовчик їде, віз риби везе: батькові щупак, матері шуляк, а дитинятам по щупанятам. н. п.

Щуня́ть = вимовля́ти, карта́ти і д. **Жури́ть** і **Пеня́ть.**

Щу́пало = мацу́н.

Щу́пальцо = у́сик (С. Пар.), ву́сик. — На голові комах спереду ротик, збоку — вічки, а біля їх мов ріжка — вусики, звичайно тоненькі. Ст. О.

Щу́паніе = ла́пання, ма́цання. С. Л.

Щу́пать = ла́пати, ма́цати. С. З. Л. — Мацають вони по столу, нїяк не налапають. н. к.

Щу́пка = ма́цанка. — **Люби́тель щу́пки** = мацу́н. — **Зада́ть щу́пку** = обма́цати.

Щупъ, щу́пикъ = 1. мацави́лка.

2. сві́дер (Волин.), штирь.

Щу́ра = жмурко́.

Щу́рить, ся, защу́рить = жму́рити, мру́жити, щу́лити, ся і д. **Зажму́ривать.** — Годї тобі очима мружити, дивись просто. Кн.

Щу́рка, пт. Merops apiaster = щур (С. З.), щу́рка (С. Жел.).

Щуру́пить = шрубува́ти, зашрубува́ти. С. Аф.

Щуру́пный = шрубо́вий. С. Жел.

Щуру́пъ, щуру́пецъ, щуру́пикъ = шруб, шру́ба, шру́бка. С. Жел.

Щуръ, пт. Loxia enucleator = костогри́з. С. Пар.

Щу́чина = щучи́на, щупа́чина.

Щу́чій = щу́чин (С. Жел.), щупако́вий.

Щу́чка = д. **Щу́ка.**

Ѣ.

Ѣда́ = 1. їда́, їдло. С. Л. — Не йде на їду.

2. їда́, їжа, харч і д. **Пи́ща.** — Хлїб та вода — то козацька їда. н. пр. — У їх така їжа, що дай Вог і всякому. Кн.

Ѣда́льцы = кліщі́ (у комах). — Зубів у комах в ротї нема, а замість їх біля рота рогові клїщі, якими вони, мов ножицями, гарненько й ріжуть та точуть усячину. Ст. О.

Ѣда́ть = д. **Ѣсть.**

Ѣде́ніе = їдїння. Кр.

Ѣ́дкій = 1. го́стрий, міцни́й, щипу́чий, їдки́й. С. Пар. Жел. — Росїл такий міцний, як ропа.

2. (**ѣ́дко**) — ущипли́вий, во (С. Л. Ш.), ущи́пле, колю́чий, че, уразли́вий, во (С. Ш.), зано́зуватий, то, го́стрий, ро і д. **Ко́лкій** 2. і **Ко́лко.** — Речі дотливиї, ущипливиї. С. З.

Ѣдкомле́чникъ, рос. Euporbia L. = молоча́й, молоча́к. С. Ан.

Ѣ́дкость = 1. го́стрість, мі́цність, їдкість (С. Жел.).

2. ущипли́вість, шкули́кість і д. **Ко́лкость** 2.

Ѣдо́къ = їде́ць (С. Жел.), їду́ха. — Такий з тебе їдець, тобі як би само у рот ускочило. н. к. — З його був не аби який їдуха; сам миску вареників уплете. Кн.

Ѣду́нъ, ѣду́нья = жеру́н, прожо́ра (сп. р.), ненажера́ (сп. р.), нена́їда (сп. р.).

Ѣду́чій = їдки́й (С. Жел. Пар.), розъїдаю-

чий. — **Ѣ. ка́мень,** Lapis infernalis = пеке́льний ка́мінь.

Ѣздá = їздá, їздня́. С. Л.

Ѣздáва = шве́ндя, непосидя́чка, жиру́ха, мотору́ха, цокоту́ха (дівчина або молодиця, д. **Востру́ха** і **Непосѣ́дная**).

Ѣ́здить, съѣ́здить = їздити, поїхати. — Їздив цілий день, та нічого не виїздив. — Ти б до його поїхав.

Ѣздовóй, áго = гоне́ць, верхови́й, верхове́ць. — Послав верхового у го́род.

Ѣздовóй, ая = розъїздни́й, їжáлий.

Ѣздóкъ = 1. їзде́ць. С. Жел. Л. — Де не взяв ся їздець, мчить ся по полю. п. о. 2. подоро́жній, проїжджáючий (С. З. Л.), переїжджий.

Ѣздýха = д. **Ѣздáва.**

Ѣздъ = переїзд, проїзд. — Там тепер нема переїзду.

Ѣзжáлый = 1. д. **Ѣздовóй, ая.** 2. ви́їзжений, объїзжений.

Ѣзжáть = їзди́ти.

Ѣ́ство = їство́, їжа і д. **Пи́ща.**

Ѣсть, съѣ́сть = 1. їсти, зъїсти, здр. — їстки, їстоньки, їсточки (С. Л. Жел.), з дітьми балакаючи — гáмкати (С. Аф.), гáмці (С. Л.), ласо — ласувáти, з смаком — смакувáти, тихо і довго — хамели́ти (С. Ш.), лемзáти, з жадобою — лигáти, трощи́ти (С. Ш.). — Питочки вона не хоче, істки не береть ся. Макар. — Як я молодою бувала, по 40 вареників їдала, а тепер хамелю, хамелю, насилу 50 вмелю. н. пр. 2. поживáти, поживля́ти, заживáти, вживáти, пожи́ти, зажи́ти. — Наша пані велика, зарубала индика, сама пожила і нікому не дала. н. пр. — Я риби не вживаю. 3. кусáти, гри́зти. — Цілу ніч кусали блощиці.

Ѣ́ханіе = їхання.

Ѣ́хать, поѣ́хать = їхати, поїхати. — Ой їхав, їхав, чом до мене не заїхав? н. п. — **Ѣ. верхóмъ, рысью** = їхати ве́рхи, тю́пки.

Э.

Э́ва! = овва́! С. Л.

Эвося́ = так-пак.

Эволю́ція = рух.

Эгои́змъ = еґоїзм і д. **Себялю́біе.**

Эгоисти́ческій = еґоїсти́чний, себелю́бний. С. Жел.

Э́дакой = таки́й, отаки́й.

Э́дакъ = так, ота́к, таки́м по́битом.

Эде́мъ = рай; и́рій, ви́рій.

Экваторъ = рівноде́нник, рівник. — Лінія доокола землі, рівно далеко від обох бігунів поведена, зветь ся рівником. Зем. — Д. ще під сл. **Равноде́нникъ.**

Эквивале́нтъ = пай, па́йка.

Экзамена́торъ = екзамена́тор, іспи́тник. — Сидить іспитник, з одного боку піп, з другого вчитель... він і питає у мене. Кн.

Экзаменаціóнный = екзаменаці́йний, іспито́вий. С. Жел.

Экзаменовáть = екзаменувáти, питáти, испи́тувати (С. Жел.).

Экза́менъ = екза́мен, іспит (С. Жел.). — **Держáть, сдать экза́менъ** = складáти, склáсти, здáти екзáмен, іспит.

Экза́рхъ = владúка, архире́й.

Экзекýція = екзекýція (С. Жел.); закýция.

Экзекýторъ = екзекýтник. С. Жел.

Экземпля́ръ = примі́рник. С. Жел. — Розійшло ся тії книжки вже більше тисячі примірників. З.

Экзерци́ція = екзеци́рка, військова — му́штра.

Экипáжъ = 1. екіпáж, повóз (С. Л.), на ресорах — коли́бка. 2. екіпáж (на судні).

Э́кій, э́кой = яки́й, он-яки́й, ач-яки́й. — Ач-який шибеник!

Экономи́ть = берегти́, щади́ти, ощажáти, приощажáти.

Экономи́ческій = економі́чний (С. Жел.); скарбови́й.

Экономія = 1. окономія, скарб (Прав.). 2. д. **Бережли́вость.**

Экономка = клю́шниця.

Экономный = д. **Бережли́вый.**

Экономъ = 1. окономъ, окомóн. 2. д. **Бережли́вый.**

Экспеди́ція = 1. ви́правa. С. Жел. — Виправа козаків у Волощину. З. 2. ви́діл.

Эксперимéнтъ = д. **О́пытъ.**

Экспéртъ = знавéць, тямéць. — Нехай би суддя покликав знавця: він і скаже —

чи добрий ремінь. — Я здам ся на тямців, нехай вони скажуть: чи се просте залізо чи криця. Кн.

Эксплоата́торъ = визи́скувач (С. Жел.), глита́й, варивода і д. **Кулакъ 5.**

Эксплоата́ція = ви́зиск, визи́скування. — Драма подає докладний малюнок в житті цілої маси людей, їх визиску, їх страждання. Л. Н. В.

Эксплоати́ровать = визи́скувати (кого. С. Жел.), вари́ти во́ду, олію вида́влювати (в кого). — **Эксплоати́ровать несча́стіе** = ли́хом торгува́ти.

Экстирпа́торъ = борона́, дряпа́к, дряпа́ч.

Экстракти́вный = витяжни́й.

Экстра́ктъ = ви́тяжка, ви́варки, ви́кіп.

Экстраордина́рный = надзвича́йний.

Э'кстренность = пи́льність.

Э'кстренный, но = пи́льни́й, спішни́й. — Крикнув та гукнув: давай перевозу, бо пильні листи маю, їду до обозу. н. п. — Пильну телеграму послав. Вол.

Эксуда́тъ = роп а́.

Экъ! = ач, ет! С. Л.

Эласти́чный = пружи́стий. С. Жел.

Эласти́чность = пружи́стість. С. Жел.

Элега́нтность = елега́нция, елега́нтність (С. Жел.).

Элега́нтный = елега́нський.

Элеги́ческій = елегі́йний.

Электриза́ція = електризува́ння.

Электри́ческій = електри́чний (С. Жел.), громови́нний.

Электри́чество = електри́ка, електри́зм, електри́чність (С. Жел.), громови́на.

Элемента́рный = початко́вий.

Элеме́нтъ = пе́рвісток, живло́. С. Жел.

Элекси́ръ жи́зненный = живи́ло, живолік. С. Жел.

Эмали́ровать = поливати, наво́дити полі́ву. — **Эмалиро́ванный** = полі́вяний.

Эма́ль = поли́ва (С. Л. Жел.), скли́ця.

Эмансипи́ровать, ся = визволя́ти, ви́звольти ся, усамові́льнити ся.

Эмбле́ма = д. **Си́мволъ.**

Эмигра́нтъ = ви́ходець, вигна́нець.

Эмигри́ровать = змандрува́ти.

Эмфиге́ма = яду́ха.

Энерги́ческій = енергі́чний (С. Жел.), жва́вий, живки́й, берки́й, беручки́й, завзя́тий, шпарки́й (С. З.), палки́й. — Понятовський жвавий. К. Ш. — Беркий до роботи. Кн. — Наш завзятий Головатий. К. Ш.

Эне́ргія = ене́ргія (С. Жел.), жва́вість, завзя́ття. — І ще в тебе браття, а в братів твоїх козаків багацько завзяття. н. п.

Эпидеми́ческій = по́шестний. — Пошестна хвороба.

Эпиде́мія = по́шесть (С. Л.), пові́тря, мірря, моровиця. — Та не тільки од халери, од усякої пошестї мужиків мре більше, ніж панів. Пр.

Эпиде́рма = ли́чко (д. під сл. **Ко́жа**).

Эпизоо́тія = падіж, падь, по́шесть і д. **Паде́жъ.**

Эпиле́псія = паду́ча, причи́нна і д. **Паду́чая боле́знь.**

Эпита́фія = надгро́бок.

Эпити́мія = поку́та. — **Нести́ епити́мію** = покутува́ти. — **Отбы́ть э.** = відпокутува́ти.

Эпи́ческій = епі́чний.

Эпопе́я = пое́ма.

Эпо́ха = доба́. — **Э. Хмельни́цкаго** = Хмельни́щина. — Пісні доби козацької. Укр.

Эскадро́нъ = шкадро́н, швадро́н.

Эски́зъ = шкиц, на́рис.

Эспарце́тъ, рос. Onobrychis sativa Lam. = ви́ка, за́ячий горо́х. С. Ан.

Эссау́лъ = осау́л, осавýла.

Эстафе́та = штахве́т.

Эстафе́тный = штахве́тний.

Эстети́ческій = естети́чний.

Э'столь = от сті́льки, о́н-скільки.

Эстрагóнъ, рос. Artemisa dracunculus L. = острогóн, тургу́н. С. Ан.

Эта́жъ = по́верх, оса́д, поса́да. — **Въ два эта́жа** = на два́ по́верха, на дві поса́ди. — Будинок спъяв на дві посади і в одній сам живе, в другій під нею крамниці. Кн.

Э'такой = таки́й, отаки́й, о́н-який, ачяки́й.

Э'такъ = так, ота́к, та́кечки, та́кеньки, ота́кечки.

Эта́нъ = ета́п, цюпа́с (Гал.). — **По эта́ну** = ета́пом, цюпа́сом (Гал.).

Этике́тничать = політикува́ти ся.

Этике́тъ = 1. церемо́нії. 2. нали́чко, ярли́к.

Этимологи́ческій = етимологі́чний. С. Жел.

Этнографи́ческій = етнографі́чний.

Э'тотъ, э'та, э'то = сей, ся, се, цей, оце́й, ця, це, оця, оце́. С. Л. З. — Сей сьвіт, як маків цьвіт. н. пр. — Се Бог зна що. С. З. — **Э'того го́да** = сьогорі́шній.

Эхи́дно, Echidna = колю́чка. С. Жел.

Э'хо = луна́ (С. Л.), гуна́, ві́длясок, ви́ляски (С. Л.). — Гуде, аж округи луна іде. Гр. — Задзвонили, задзвонили, пішла луна гаєм. К. Ш. — Вражіння луною відбивало ся в моєму серці. Кн. — Д. ще під сл. **Отголо́сокъ**. — **Э'хомъ отдава́ться, отда́ться** = луна́ти (С. З.), гуна́ти, залуна́ти. — То гук по темному бору, аж лунає. В. М.

Эшафо́тъ = коби́ла. — Пропав і я — та не в шинку, а на кобилї. К. Ш. — Принесли таку звістку, що катом катувати муть Домаху, і кобилу б то вже велено споружати. Кн.

Эшело́нъ = ша́лон.

Эо́йрный = ете́рний, лету́чий.

Эо́йръ = ете́р.

Ю.

Юбиле́й = ювиле́й, юбіле́й. С. Жел.

Юбиле́йный = ювиле́йний. С. Жел.

Юбиля́ръ = ювіля́р, юб(в)іля́т.

Ю'бка, ю́бочка = спідни́ця, спідни́чка (С. З. Л.), не зшита — пла́хта (що надягаєть ся ззаду наперед), запа́ска, запа́сочка (що запинаєть ся спереду). С. Л. — Завжди в лихій сорочці, у вистріпаній спідниці. О. Мир. — В білій сорочці, в зеленій ситцевій рясній спідниці. Лев. — Спідниця була гарна та рясна. Лев. В. — Не було в куми запаски, аж гляди — кума в плахті похожає. н. пр. — Не треба плахти, що і в запасці гарно. н. пр.

Ю'бочный = спідни́чний.

Юбчёнка = спідни́чка (аби-яка), запасчи́на. — Спідничка на ній лихенька. — По опеньки ходила, запасчину згубила. н. п.

Ювели́ръ = ювіле́р.

Ю'го-восто́чный = півде́нно-схі́дний.

Ю'го-за́падный = півде́нно-захі́дний.

Югъ = пі́вдень (С. Л.), низ.

Юдо́ль = доли́на, поді́л. — **Ю. плаче́вная** = доли́на плачу́, сьвітове́ го́ре.

Юдо́льный = подо́ловий.

Юдофи́лъ = жидофі́л, жидолю́б.

Юдофи́льствовать = жидовіти.

Юдофо́бъ = жидофо́б, жидомо́р.

Ю'жа, рос. Dactylis glomerata L. = вівсю́к, мітли́ця, пері́йка. С. Ан.

Ю'жный = півде́нний, полу́денний, полудньо́вий, низови́й. — Доки вона йшла поруч з ним, дотя на неї неначе південне сонце сьвітило. Лев. — Та повійте вітри низовиї. н. п.

Юкъ = д. **Вьюкъ**.

Юла́ = дзи́ґа. С. Аф. З. Л. — Крутить ся, як дзиґа. н. пр. — Як дзиґа, сьвіт мінї крутивсь. Мак.

Юли́ть = крути́ти ся, вертіти ся (перед ким), підси́пати ся (до кого).

Юмористи́ческій = гумористи́чний. С. Пар. — **Ю. разска́зъ** = гуморе́ска.

Юмори́стъ = гумори́ста.

Ю'моръ = гумо́р. — Шевченків добросердий гумор. Кн.

Ю'нга = молоди́к (в науці на кораблї).

Юне́цъ = молодичо́к, парубі́йка.

Ю'ность = мо́лодість, молодо́щі. — Мабуть шкода, що без пригоди, мов негода, минула молодість моя. К. Ш. — **Ю. провести́** = промолодикува́ти.

Ю'ноша = молоди́к, па́рубок (С. Л.), парубі́йка, юна́к. — Турчин вибирав дань молодиками і дівками. Л. В. — Їм треба наймичку старішу, бо повна хата молодиків. Кр.

Ю'ношескій = молоде́чий, молоде́цький, парубо́чий, парубо́цький. — Цїла Шевченкова баляда навіяна молодечим теплом. З. Кол. — Де ж то думка тепер лїта? Чи сягає в минулее, в молодечий вік? Мова.

Ю'ношество = 1. мо́лодість, молодо́щі, молоде́чий вік (д. **Ю'ность**).
2. мо́лодь, парубо́цство (С. Л.), юна́цство.

Ю'ношествовать = молодикува́ти.

Ю'ный = молоди́й.

Юне́ть = молодіти.

Ю'пка = д. **Ю'бка**.

Юра́ = табу́н оселе́дців.

Юриди́ческій = юриди́чний, правни́чий.

Юрисди́кція = прися́д. — Де козаки кошем стоять, там і козацький присуд. К. Б.

Юрисконсу́льтъ = юри́ста.

Юриспруде́нція = правозна́вство.

Юри́стъ = юри́ста, правни́к. — Дере коза лозу, вовк дере козу, вовка — мужик, мужика — пан, пана — жид, жида — юриста, а юристу — чортів триста. н. пр. — Юриста завзятий. Кот.

Юри́ть = 1. поспіша́ти, ква́питись і д. **Спѣши́ть.**
2. д. **Торопи́ть.**

Ю'ркать, ю́ркнуть = пурина́ти, пірну́ти, гулькну́ти, шмигну́ти, югну́ти. — Я стою собі, а воно повз мене гулькнуло та за ворота. Кн.

Ю'ркій = шу́стрий (С. Л.), въюнки́й, порськи́й (С. Л. Лев.). — Таке воно въюнке — не вдержиш його, так наче въюн і виплигує з рук. Кн. — Шустрий жидок.

Ю'рово = табу́н тюле́нів.

Юро́дивый = навісни́й, навіже́ний, благе́нький, ду́рник. — Воно у нас благенькe... зимою хоч яка холоднеча, а воно босоніж і простоволосе. Кн.

Юро́дство = ду́рість, дурі́йка.

Юро́дствовать = дурі́ти (С. Ж.); ду́рника стро́їти. — Добре дуріти, коли приступає. н. пр.

Ю'родъ = бла́зень (С. Ж.), ду́рник.

Юро́къ = чуро́к, цюро́к і д. **Вьюро́къ 1.**

Ю'рта = шатро́, наме́т, я́тка, курінь (д **Киби́тка 2.**).

Юръ = бе́лебень. С. Л. — Хата стоїть саме на белебні. С. Л.

Юсти́ція = правосу́ддя.

Юти́ться = тули́ти ся, мости́ти ся.

Ютъ = по́міст (в кормі корабля).

Юфть, юхть = ю́хта. С. Л.

Ю'фтяный, ю́хтяный, ю́хотный = юхто́вий. — Юхтові чоботи.

Ю'чный = д. **Вью́чный.**

Я.

Я, меня́, мнѣ = я, мене́, менї.

Я'беда = 1. на́клеп і д. **Клевета́** і **На́говоръ.**
2. при́чіпка, на́пасть, пеня́ і д. **Прида́рка.**

Я'бедникъ, ца = 1. крючо́к, сутя́га.
2. шепоти́нник, ця. — Наче й нїчого людина, а у земського за шепотинника служить. — Що скажемо — усе той шепотинник і донесе до попа. Кн.

Я'бедничать = клепа́ти, набрі́хувати (С. Л.).

Я'бедничество = ше́поти.

Я'блоко = 1. я́блуко, овоч, Pyrus malus L.), різні сорти: буцівка, зимни́ця, кармази́нка, кри́мка, оли́вка, опо́рти, пути́вка, саблу́ка, цига́нка, шкля́нка. — А яблука усе путивочки, оливки, шклянки, опорти. Кн. — Парис пріямове дитятко, путивочку Венері дав. Кот. — **Я'блоко отъ я́блони не далеко́ отко́тится** = яке́ корі́ння, таке́ й насіння. н. пр.
2. **Я. земляно́е** = д. під сл. **Земляно́й.**
3. **Я. любо́вное,** Solanum Lycopersicum L. = баклажа́ни. С. Ан.
4. **Я. Ада́мово** = д. під сл. **Ада́мово.**
5. ба́нька (в оцї).

Я'блонка = д. **Я'блонь.**

Я'блонный = яблуне́вий.

Яблоно́вка = яблуні́вка.

Я'блонь, я́блонка, рос. Pyrus malus L. = я́блуня, я́блунька, дика — кисли́ця, кисли́чка.

Я'блочный = яблуне́вий. — Яблуневий квас.

Яви́ть, ся = д. **Явля́ть, ся.**

Я'вка = я́ва, я́вка, объя́вка.

Явле́ніе = я́ва, вия́ва, поя́ва (С. Фр.), я́вище, зъя́вище, рідке, дивне — проя́ва. Ос. — Такі яви сьвідчать неясність громадської сьвідомости. З. — В першій яві тії драми бачимо... З.

Явля́ть, яви́ть, ся = явля́ти, виявля́ти, объявля́ти, зъявля́ти, пока́зувати, ока́зувати, появля́ти, яви́ти, виявити, появи́ти, зъяви́ти, оказа́ти, показа́ти, ся, перед суд, перед начальство — ста́вити ся, ста́ти, до речі — нагоди́ти ся, несподїванно — навину́ти ся, нагоди́ти ся, швидко — нахвата́ти ся. — Явивсь до його сам Бог. н. к. — Треба було ставитись до мирового. Кн. — Балакаємо про його, аж тут і він нагодив ся. н. о.

Явнобра́чныя расте́нія = явноцьві́тні рости́ни. С. Жел.

Я'вный, но = я́вний, но (С. Жел.), види́мий, мо, въявки́.

Я'воръ, рос. Platanus orientalis = я́вір.

Я'вственный, но = я́сний, но, види́мий, мо, ви́разний, но (С. Л.). — Все те виразно сьвідчить, що... Бар. О. — Усї ми виразно бачили, що вона перекинулась. Кн.

Я'вствовать = виявля́ти ся, пока́зувати ся.

Ягнёнокъ = ягня́, ягня́тко, овча́ (С. Л.), вигодоване без матері — плякунча́.

Ягни́ться, объягни́ться = коти́ти ся, об-

коти́ти ся, окоти́ти ся. — Вівцї почали котити ся. — Вівцї вже обкотили ся.

Ягня́чій = ягня́чий.

Я'года = я́года. — **Ви́нныя я́годы** = инджи́р. — **Не на́шего по́ля я́года** = не на́шого пі́ръя пти́ця. н. пр.

Я'годица = 1. лоза́ виногра́ду.
2. зад, гу́зно (д. **За́дница**).
3. пи́птик (д. **Сосо́къ**).

Я'годка = я́гідка.

Ягоди́, рос. Daphae Mezereum L. = во́вче ли́ко, ягідки́. С. Ан.

Я'годникъ = 1. варе́ння, пави́дло (з ягід).
2. пири́г з ягода́ми.
3. нали́вка на я́годах.
4. ягідни́к.

Яда́ = д. **Ѣда́**.

Яде́ніе = їдіння. Кр.

Ядови́то = уразли́во, ущипли́во і д. **Ко́лко.**

Ядови́тость = 1. отру́тність, отру́йність.
2. д. **Ко́лкость 2.**

Ядови́тый = 1. отру́тний (С. Жел.), трутни́й, труйни́й (С. Ш.). — Отрутні рослини. О. Ст.
2. д. **Ко́лкій 2.** і **Язви́тельный.**

Ядрёный = сьвіжий, соковитий; здоро́вий, міцни́й, си́льний, ду́жий, яде́рний (С. Жел.).

Ядренѣть = ду́жчати, сильнїшати, здоровішати, міцнїшати, си́ли набира́ти ся.

Ядро́, я́дрышко = 1. зе́рно́, зерни́на, зе́рнятко, зере́нце, кі́стка, кі́сточка. — Як зерно в горісї. н. п. — Їж ягоди, та тільки кісточки викидай.
2. ядро́, ку́ля гарма́тна.
3. яйце́, частїше мн. я́йця (у самців).
4. суть, суття́, і́сте, істо́та (змісту якого писання).

Ядрѣть = д. **Ядренѣть.**

Ядъ = отру́та (С. Л. З.), тру́та, трути́зна (С. Л. Ш.).

Яжеви́ка, яжеви́чникъ = д. **Куманика.**

Я'зва = 1. щі́лина, шкалу́бина і д. **Щель** і **Разсѣлина.**
2. ура́зка (С. Л. Ш.), ви́разка (С. Аф. Л.), ра́на, боля́чка (С. Л.). — **Сибирская я.** = сібірка, телій.
2. по́шесть, зара́за, заразли́ва, чіпка́ хворо́ба.

Я'звенный = ра́нний.

Я'звина, я́звинка = 1. ура́зка, ви́разка. С. Л.
2. щерби́на, щерби́нка, зубе́ць.

Язви́тельный, но = уразли́вий, во, ущипли́вий, во, сокиркува́тий (Лев.), зано́зуватий, то і д. **Ко́лкій 2.**

Язви́ть, уязви́ть = 1. у(в)ража́ти, ра́нити, у(в)рази́ти. — Трудно рану гоїти, а не уразити. н. пр.
2. жа́ли́ти (ущіпливими словами), у(в)ража́ти, уразити, ушпигну́ти, ущіпну́ти (С. Ш.). — Він мене тими словами уразив в саме серце.

Язъ = д. **Забо́й 2.**

Языковѣдѣніе, языкозна́ніе = язикозна́вство. — Праця його положила тверді основи нашому язикознавству. Зап. Кок.

Зы́къ = 1. язи́к, бичачий — ли́зень, в загадках — талала́й. — **У него́ зы́къ до́логъ** = він ховзький на язи́к, слизькоязи́кий. — За білими березами талалай кричить. (н. з. — зуби та язик).
2. язи́к, мо́ва. С. Л. — Мовою інтелигентною по цїлому краю була мова польска. Кн. — **Ло́маный я.** = калїчена мо́ва. — **Владѣть языко́мъ** = оруду́вати мо́вою. — Він добре орудує народньою мовою.
3. язи́к і д. **Плѣнникъ** і **Плѣнный.**
4. наро́д, пле́мя.
5. (у дзвона) — се́рце, би́ло, бо́вкало.

Зы́ческій = пога́нський. С. Ж.

Зы́чество = пога́нство і д. **Идолопоклоне́ніе.**

Зы́чникъ, ца = 1. пога́нин, ка (С. Ж.), болвохва́лець, нев'і́ра (сп. р.). — Русини в дуже давних часах були поганами, т. є. не вірили в одного Бога, а кланялись многим богам. Бар. — Август поганин, засилаючи Овидія Назона до хижих Готів... Кн. — Д. ще під сл. **Идолопокло́нникъ.**
2. д. **Клеветни́къ, Нау́шникъ** і **Сплетникъ.**

Зы́чничать = д. **Нау́шничать** і **Сплетничать.**

Зы́чный = язико́вий.

Зы́шникъ, рос. Serratura tinctoria L. = бодя́чо́к, страхополо́х, яловѣ́нь. С. Ан.

Яйцевидный = яйцева́тий.

Яйцо́ = 1. яйце́, тупий кінець яйця — гу́зка, другий — но́сик, що випало з гнїзда — ви́валок, без шкарлупки — ви́ливок (С. Аф.), засижене — на́сїдок, зіпсоване — бовть (Лев.), бовто́к, бовту́н, бовтю́к, за́пороток (Ман.), останнє, найменше — зні́сок, зні́сочок (Ос.), що підкладають ся — по́клад, мн. покладки́, великодне, крашене — кра́шанка, розписане — пи́санка. — З десятка яець двоє бовтюків. — Де той

у Бога великдень, а він вже з крашанками. н. пр.

2. д. **Ядро́ 3.**

Яи́чко = яе́чко, я́йко. — Верба бъє, не я бъю! За тиждень Великдень; ось недалечко червоне яєчко! н. пр.

Яи́чникъ, Ovarium = яе́чник.

Яи́чница = яе́шня (С. Л. З.), на маслї — смажни́ця, смаженúця, смажéння, з бараниною — пряжéння. — Спрягла яєшно. С. З.

Яи́чный = яе́чний.

Я'корный = я́кірний, котви́чний. С. Жел.

Я'корь = я́кір (С. Жел.), ко́тва, котви́ця (С. Жел.), маленький — кішка, деревъяний, що затикають з берега — ра́ло, при плотах — кося́к, до його поплавець — су́чка, привъязь — підсу́ччя (Ман.). — Човен на якір поставивши, вийшли із човна на землю. Ніщ. — Там байдаки без котви можуть стояти безпешно, як буря на морі лютує. Ніщ. — Човни стояли безпешно без котвиці і без привъязок. Ніщ. — **Стать на я́корь** = объя́корити ся. — Другий вже тиждень, як ми объякорили ся біля Дійовки. Кн.

Якша́ться, съякша́ться = води́ти ся, зна́ти ся, лига́ти ся, накладáти (з ким), зізна́ти ся, злига́ти ся (С. З.), полига́ти ся. С. З. — Полигали ся з жидами, та й ну руйнувати. К. Ш.

Яла́пна, рос. Mirabilis Jalappa = ца́рська бори́дка. С. Ан.

Я'ликъ = чо́вник.

Я'ловецъ = д. **Можеве́льникъ.**

Я'ловая = я́лова, я́лівка.

Я'ловица = я́лівка.

Я'ловѣть = я́ловіти.

Ялъ, я́ликъ = чо́вен, чо́вник (на дві або на чотирі гребки).

Я'ма, я́мка = я́ма, я́мка, в землї, куди зсипають зерно — горла́ха (С. З.), горлова́, горла́та, па́шéнна я́ма (С. З. Ман.), глибока — гли́бка, під греблею — прірва́, на днї річки — ви́рло, з грязю́кою — баю́ра (С. Ш.), ко́вбань, ковба́ня (С. З.), ковбаню́ка (С. Л.), глибока з водою — бака́й, гноєва — гноєвня́, гноївня, гноя́рка, де беруть глину — гли́нище, ґраса, з вапною — вапня́рка, де гасять вапну — каланúця, де задержують воду, замість ставка — ко́панка, під уликом — підкіп, вовча — вовківня́, лисяча, вовча, медвежа — ско́та (С. З.), скільки копнути лопатою — скі́пець (Ман.). — **Глазны́я я́мы** = я́мки́. — Людей брали, закидали у замкові глибки. К. Д. — Там такі баюри, що й виїхати трудно. С. Ш. — Вліз в скоту та й лїг. С. З. — Тільки видно ямки́, де були банькú. н. пр.

Я'мистый = ямкува́тий.

Я'мка = я́мка, в дїтських грах — ду́чка (С. З.), пі́чка.

Я'мный = я́мовий.

Ямщи́къ = поштáрь, підво́дчик.

Ямщи́цкій, ямщи́чій = поштáрський.

Ямъ = ста́нция.

Янва́рскій = д. **Генва́рскій.**

Янва́рь = д. **Генва́рь.**

Янта́рный = янта́рний (С. Жел.), бурштино́вий (С. Ш.).

Янта́рь, Succinum = янта́р (С. Жел.), бу́ршти́н (С. Жел. Ш. Л.).

Я'нька = д. **Самохва́лъ** і **Хвасту́нъ.**

Япончá = д. **Епанчá.**

Яре́мный = ярмовий; яре́мний.

Яри́ть, ся, разъяри́ть, ся = яри́ти, ярува́ти (С. З. Л.), дражни́ти, розпаля́ти, ся, розъяри́ти, ся, розпали́ти, розлютува́ти, ся і д. під сл. **Разъяря́ть.**

Яри́ца = ярина́. С. З.

Я'ркій = яркúй, яскра́вий, блеску́чий. — Ярка хустка, людям у вічі бъє. Кн. — Виложив яскравими образами нашу долю яремну. Пр.

Яркожёлтый = жовтогаря́чий.

Яркозелёный = я́рий.

Яркокра́сный = жаркúй.

Я'ркость = я́ркість, яскра́вість.

Я'рманка, я́рмарка = я́рмарок (С. З. Л.), де продають худобу — торго́вица. — **Я. отбы́ть, провести́** = проярмаркува́ти, переярмаркува́ти.

Я'рманочный, я́рмарочный = ярмарко́вий. — Ярмарковим пилом поле затуманило. Ос. — **Я. гости́нецъ** = ярмарко́ве. — Гляді́ть же, привезіть мінї ярмаркового. Кн.

Ярмо́ = 1. ярмо́, нижня частина — підгі́рля, підго́рля, підго́рло, підши́єк, верхня частина — чашовина́, чашина́, середня, що зъединяє їх — сно́зи, сні́зки, палички, що затикають ся з боків — заніз, зано́зи, кілок, що ним припинають ярмо до війя — прити́ка, ярмо для одного вола — кульба́ка. — Дарма ярма, аби занози наші. н. пр. — Пропив ярма і занози, а сам ходить по дорозї. н. п. — Як вихопив дід із воза дубову притику, побив бабі, поївечив потилицю й пику. н. п.

2. ярмó, невóля, кормúга. С. З. — З під кормиги ляшської освободити. н. д.

Яровóе = ярина́. С. З. Л.

Яровóй = яровúй. — **Я хлѣбъ** = ярина́.

Яроля́шь = 1. дурни́ця, нісенітниця і д. **Вздоръ** і **Пустякú**.

2. дрібнóта, дрíбъязок, шýшваль. — І ще там єсть до півдесятка, но дрібъязок і гольтїпа. Кот. — Зібрало ся чимало, та сама шушваль.

Я́ростный = яросли́вий (С. З.), лю́тий, розлютóваний, пінявий, шале́ний, скаже́ний.

Я́рость = бу́єсть, лю́тість. — Оце він у табунщиків набрав ся такої буєсти — нї проти кого не змовчить. Кн. — **Прiйти́ въ я́рость** = розлютува́ти ся, посатанїти.

Ярýнъ, ярýнья = д. **Похотли́вый**.

Я́русъ = 1. пóверх і д. **Этáжъ**.

2. ряд, шар.

Ярýтка полева́я, рос. Thlapsi arvense L. = вередни́к, чóрне ребрó, волоскú, дзвоне́ць. С. Ан.

Ярыга, ярыжка, ярыжникъ = пъяни́ця, пъяни́чка і д. **Пьяни́ца**.

Ярыжниця = розпýтниця, непутя́ща, ледащи́ця, повія, хльóрка, шльóндра.

Я́рый = відва́жний, завзя́тий. — **Я́рый воскъ** = чúстий віск. — **Я́рыя пчёлы** = молоді бджóли.

Ярь = 1. ярина́.

2. д. **Мѣдя́нка 1**.

Яря́шина = смýшок (ягнячий).

Яса́къ = 1. пóдать (шкурками, що збирають у кочовиків).

2. дзвін, котрим подають знак, коли треба починать або перестать дзвонити.

Ясаýлъ = осавýла.

Я́сельный = я́словий.

Я́сеневый = ясене́вий.

Я́сенецъ, я́сеница, рос. Dictamnus Fraxinella Pers. = ломинíс, бадья́н. С. Ан.

Я́сенникъ = лїс ясене́вий.

Я́сенный = ясене́вий.

Я́сень, рос. Fraxinus excelsior = я́сень, ясени́на.

Я́сли, здр. я́слицы, я́слишки = я́сла, здр. я́селки, переносні — кіш. — Привъяжи корову до коша -- нехай їсть. Кн.

Ясме́нникъ, ясми́нникъ, рос. Asperula Aparine Bieb. = ле(и)пóк. лепчúця, A. adorata L. = маре́нка пахýча, пахýчка. С. Ан.

Я́сненькій = ясне́нький.

Яснёхонькій = ясне́сенький.

Ясни́ться = яснїти.

Ясновúдѣніе = ясновúдність.

Ясновúдящій = ясновидю́щий.

Я́сность = я́сність; вира́зність.

Ясно́тка, рос. Lamium L. = глуха́ кропива́, L. album L. — глуха́ бíла кропива́, L. purpureum L. — кра́сна кропива́, ша́ндра. С. Ан.

Я́сный, но = 1. я́сний, ви́дний, но, бíлий, про погоду — го́дяний, годиня́ний, но.

2. я́сний, розбíрний, зрозумíлий, вира́зний.

Яснѣ́ть, прояснѣ́ть = яснїти, виясня́ти ся, вияснити ся, про погоду — розгоди́нювати ся, розгоди́нити ся. — Нехай вияснить ся, а то бач, як нахмарило. н. пр.

Яснѣ́ться = яснїти, сьвіти́ти ся, блища́ти.

Я́ства = їствó, їжа, харч, стра́ва. — усякі штучнії їства. К. Ш.

Ястреби́нка, рос. Hieracium Pilusella L. = нечýй-вíтер. С. Ан.

Ястреби́ный = яструбóвий, шуліковий, шуляковий.

Я́стребъ, пт. Accipiter = я́струб, ра́струб, шулíка, шуля́к. С. Жел. — Та і курчат назирай, щоб в лихую годину часом не вхопила шулíка. Грінч.

Ясы́рь = невóльник і д. **Плѣнникъ**.

Я́тровъ = ятрівка. С. З.

Ятры́шникъ, рос. Orchis latifolia = лю́бка, лю́бжа, зозýлíні рушничкú, O. mascula L. = попóві я́йця, O. militaris = лю́бка, лю́бки, зозýлька, зозýлíні сльóзки, O. Morio L. = лю́бка, зозýльки, люби́ мене́ не поки́нь. С. Ан.

Ять = назва лїтери — *ѣ*.

Я́хонтъ = я́хонт (С. Жел.). — **Я. вишнёвый, ометúстъ** = ометúст. С. Пар. — **Я. голубóй, сúнiй, сапфúръ** = шафíр. С. Пар. Жел. — **Я. жёлтый, гіацúнтъ** = якúнт. С. Жел. — **Я. червчáтый, я. крáсный**, Gemma rubinus = рубíн. С. Жел.

Яхтáшъ = тóрба (охотницька).

Ячея́, ячéйка = чарýнка (Лев.), в сцільниках — чáшечка, де виводить ся матка — мáточник. — Уся сила в чарунцї, що в серединї зерна... з неї йде паросток. Кн.

Ячмéнный = ячмíнний, я́шний. — Потеряв соловейко голос через яшний колос. н. п. (Соловейко перестає сьпівати, коли ячмінь починає викидати колос.)

Ячмéнь = 1. рос. Hordeum — ячмíнь.

2. мед. — ячмі́нь. — На оцї такий ячмінь вискочив!

Я'чный = д. **Ячме́нный.**

Я'шма, Jaspis = я́спис, лисковéць. С. Пар. Жел.

Я'шмовый = ясписо́вий.

Я'щерица, Lacerta = я́щірка, я́щурка. С. Л. З.

Я'щеричный = ящі(у)рко́вий.

Я'щеръ = я́щур, лусковéць (С. Жел.).

Я'щикъ = ко́роб, в столї — столі́вка, шухля́да (С. Л.), шухля́дка, в скринї — прискри́нок, в млинї — кіш, у возї ззаду або сидїнням — ке́льня. — **Де́нежный я.** = скри́нька. — **Карто́нный я.** = шабату́рка. — Висунувши з столу шухлядку, взяв з неї... Кн. — Почали відмикати всї шухляди. Фр. — А він просто до церковної скриньки. Ос. — Там у тій шабатурцї знайдете.

Я'щуръ, Mus avellanarius = ми́ша лїсова́ або садова́.

Θ.

Θеого́нія = родові́д богів поганських.

Θеокра́тія = теокра́тия.

Θео́логъ = богосло́в.

Θиміа́мный = кади́льний.

Θиміа́мъ = кади́ло. С. З.

Θуміа́мникъ = кади́льниця.

Θуміа́мный = кади́льний.

Ѵ.

Ѵаки́нфъ = яки́нт (д. **Я'хонтъ**).

Ѵ'жица = на́зва оста́ннього лїтери — ѵ.

Ѵ'ссо́пъ = д. **Иссо́пъ.**

ДОДАТОК.

Слова пропущені або не вповнї переложені.

А.

Аза́ртный = запальни́й.

Аза́ртъ — Войти́ въ аза́ртъ = розпали́ти ся, розогнїти.

А'истовъ = чорногу́зячий. Ос.

Аку́лій = аку́лячий.

Аккура́тность = 1. спра́вність. 2. че́пурність.

Ала́дья = ола́дка. — А млинець та оладку посватав. н. п.

Алка́ніе 2. = жадо́ба.

Алты́нъ — Пожале́ть алты́на — потеря́ть полти́ну. н. пр. = скупи́й не зна́є, де втеря́є, скупи́й дві́чі тра́тить. н. пр.

Ану́-ка! = ось-ну́!

Апелляціо́нный = апеляці́йний.

Арапчёнокъ = арапеня́.

Аренда́торскій = орендарський, рандарський. — Карпо на рандарськім коневі втїк. К. Х.

Аўканье = гука́ння, одгу́кування, часте — гукани́на.

Б.

Баю́кать = лю́ляти. — Люляю, люляю, побью котка, полаю, щоб по ночах не ходив, малих дїток не будив. н. п.

Бе́здна 2. = до сму́тку. — Грошей у його до смутку.

Безотлага́тельный = нага́льний. — Нагальна робота.

Безостано́вочно = без переши́ну.

Безъ — Безъ всего́ = нїсчи́мний, нїсчи́мниця. — Нїсчимний борщ.

Благоде́нствіе, благополу́чіе, благосостоя́ніе = гара́зд. — Ой не тому я сьпіваю, що я гаразд маю. н. п.

Бо́чка = (на сахарнях велика, куди зсипають сах. пісок) — бу́та. Сум. Ох.

Бренча́лка = гу́ркало.

Броже́ніе 2. = шумува́ння. — Без бактерій процес шумування не можливий. З.

Будора́жить = коло́шкати. — Щоб не колошкав ти в ночі своїх панів. Гул. Ар.

Бу́дущій — На бу́дущее вре́мя = на вперед, на да́лї, на да́льш, на бу́дуще. — Гляди мінї, щоб на далї сього не було!

В.

Валéжникъ = ломáччя.

Вáльдшнепъ = слóмка, слóнка (Прав.), хáква (Хар.) Кайг.

Варóпушка, пт. Erithacus cyanecula = зóрька. Хар. Кайг.

Велосипéдъ = самокáт, самокáтка. Кр.

Вертúголовка, вертишéйка, вертошéя, пт. Junx torquilla = крутúголовка (Хар. Кайг.), крутúголова, крутóголов. С. Жел.

Весло́ = опачúна. — Половину козакiв у окови до опачин посадили. н. д.

Вéчеръ — **Къ вéчеру** = над вéчір, над вечорí.

Взглядъ — **На взглядъ** = на повзрíння.

Взвúться = повúти ся. — Жайворонки повили ся. Ал.

Взя́тка 2. = скуп. — Взяв скуп і зрсбив дíло. Полт.

Видъ = **На видý** — на видноті, на явкý, на прикмéті. — **На вúдъ** = на збáч, на вбáч. — **Имéть въ ридý** = мáти на бáчности.

Вкрутýю = вкрýть.

Владéтельный = волóдний.

Владéть = орýдувати. — Хто за панів чим орудував, так і тепер зосталось. Сум. Ух.

Влюбчивый = женихлúвий. — Ой ти роду великого, та й я не малого, твое серце женихливе, й мое не від того. н. п.

Вмéстúтельный = насúпчастий.

Вожжáть = линцювáти.

Возрастúть = вúкохати. — Хто викохав тонку, гнучку? К. Ш.

Вошáнка = метенúця (Пр. д. під сл. **Моль**).

Впадáть 2. = упадáти. — Ти Дунаю, Дунаéчку! скажи мінí усю правдочку — а скільки у тебе річок упадае? Упадае в мене сорок і чотирі з самої вершини. н. п.

Враздрóбь = на рóздріб.

Вразсыпнýю = врóзсип, внатрýс.

Врéмя = **Вó-время** = за вчасý. — Коли вівцї плодять ся — обкíт.

Всегдá = завжде. — У нинькн був біленький цуцик, її він завжде забавляв. Кот.

Встрéтить = перестрíти, перестрíнути.

Вы́дохнуться = вúтхнутись, вúдихатись. — Пиво витхлось. — Заткни горілку, нехай не видихаеть ся.

Вы́ждать = вúчасувати, вúчекати. — Вичасували ми тут довго, поки ти прийшов. — Вичекай мене поки прийду.

Выжигáть = висмáлювати.

Вы́исповѣдать = вúсповідати, багатьох — пересповідáти.

Вы́мереть = перемéрти.

Выплáвливать = відтóплювати.

Вы́пороть = вúшпарити. — Добре вишпарили різками.

Вы́родиться = перероди́ти ся, перевестúсь, про бджіл — перероїти ся.

Вы́скочка = вúтичка.

Выставля́ться 4. = випинáти ся, випихáти ся. — Випнулась уперед усіх. — Не випихай ся з своїм добром.

Вы́страдать = перетерпíти.

Вы́студить = вúскрипати. — Вискрипали хату.

Вѣсы́ = важня́. — Везіть хлíб до важні.

Г.

Гáршнепъ, пт. Scolopax gallinula = крячóк. С. Жел.

Глотáніе = жвáкання.

Гнѣздó = **Изъ одного гнѣздá** — одногнíзкий. **Г. разорúть** = розкýблити.

Годъ — **И́зъ-года-въ-гóдъ** = рік-по-рік.

Гончáрный = гончáрський. — Гончарі є, та гончарської землї близько нема. Сум. Ух.

Гóрдость = гóрдощ. — За своєю гордощею шапки не здіймав. н. д.

Горнъ = верхня частина гончарського горна — черíнь, нижня — сльóси. Сум. Ох.

Готóвность — **Въ готóвности** = в готóві. — У мене все в готові.

Гранёный = углáстий.

Грéбень = д. **Гребёнка 2.** — Та частина, на котрій зубцї — головá, вирізка з низу — підкóт, довга частина, що в днúще вставляеть ся — стеблó, крайні зубцї — пелюсткúй. Сум. Ох.

Гру́стный = сумни́й. — На що стали на папері сумними рядами? К. Ш.

Грязь = (з заводів) — чвир, ю́шка. — Аж з пъяти заводів до нас чвир іде. — Юшки як напустять з завода то й скотина не пъе — така вода. Сум. Ух.

Гу́сто = ря́сно, ряснéнько. — Зійшов горох, підріс, зацьвів увесь рясненько. Гул. Ар.

Д.

Да́внишній = коли́шній. — Не знаю, може й нагадаю нудьгу колишнюю колись. К. Ш.

Денёкъ = дни́нка. — Тепер мінї і сьвіт милий і вільненька днинка. н. п.

Де́рево = (високе і товсте) — коло́дисте, (частина коло коріня) — прикорень. — Привъязав коня до прикорня. н. д.

Дефиле́я = пере́тиски.

Ди́во = проя́ва.

Дитя́ = (що родилось після смерти мужа) — перелéсник.

Дли́нникъ 1. = довжни́к. — Коноплянка у нас сїм сажнів довжника та пъять ширника. Сум. Ох.

Добря́къ = добря́га. — І на тім сьвітї добряги тебе не забудуть. К. Ш.

Договóръ — По договóру, согла́сно договóра = вговóрно. — Вговорно роби. — Вговорно служу. Сум. Ох.

Долгъ — Взя́тый въ долгъ = боргови́й.

Домово́й = домови́к. — Відьма не ходить туди, де єсть домовик — він її зараз укладе. н. о.

Домъ 1. = камъяни́ця. — У сьвітлицю — камъяницю зазивала, за білий стіл сажала. н. п.

Доро́га = бокова частина — обо́чина. — **Разби́ть доро́гу** — розковба́нити. — **Заради́ть доро́гу** — заступи́ти, переступи́ти.

Доса́да — Съ доса́ды = з се́рця.

До́ска = нерозпиляний кінець — шля́ма.

Досу́гъ = вільго́та. — Як є кому вільгота, то й вивезе який віз гною па свою ділянку. Сум. Ох.

Доставáться = переда́ти (зрідка).

Дубоно́съ, пт. Caccathraustes vulgaris — довбоно́с. Хар. Кайг.

Ду́дчатый = дудова́тий. — Водяна цибуля така дудовата. Кр.

Дѣвка — Въ дѣвкахъ насидѣться = надівува́ти ся.

Дѣвственница = прави́чка.

Дѣлать = ко́їти. — Ти один все лихо коїш. К. Х.

Дѣлаться = Д. лѣни́вымъ — ледащі́ти, **ми́лымъ** — милїшати, **него́днымъ** — нїкчéмнїти, **хру́пкимъ** = круши́ти.

Дѣло — Въ са́момъ дѣлѣ = навспра́вжки, навспра́вжнє, узапра́вдї, настоя́ще.

Е.

Еди́нственный = оди́ний. Кр.

Ёмкій = наси́пчастий.

Ж.

Жа́воронокъ хохла́тый, пт. Alauda (Galerita) cristata = сусїдка, посьмітю́шка. Хар. Кайг.

Жа́дный = жадни́й. — Ви дуже жадні. — Жадний на груші. Кр.

Желтѣть = полови́ти. — Уже й жито половіє, час за того й жати. К. Х.

Жена́ = брата — братова́, брати́ха, сина — синова́, сини́ха.

Же́нскій полъ = бі́ла че́лядь. — Коли Турки воювали, білу челядь забирали. н. д.

Же́нщина = (з дитиною до шлюбу) — по́критка, на́критка, самокри́тка. — **Ж.**

лёгкаго поведе́нія = слабка́ на вто́ри, самода́йка, цьо́хля.

Жерло́ = (криниці) — криничо́вина. Кв.

Жиле́цъ = постоя́нець, по́жилець. Херс.

Жужжа́ть 1. = дирко́тіти. — От як ті мухи диркотять. Кр.

З.

Завиру́шка, пт. Accenter modularis = тинівка, ольша́нка. Хар. Кайг.

Загора́ть, загорѣ́ть = сма́гнути, засма́гнути. — Бо од вітроньку косонька вьяне, а од соненька личенько смагне. н. п.

Заверну́ть 1. = увину́ти. — Треба дитину у пелюшки увинути. — Не забудь яблука соломою увинути. Сум. Ох.

Задёрнуть = зашморгну́ти. — Сказав, тай зашморгнув на шиї він аркан. Гул. Ар.

Заключе́ніе — Въ заключе́ніе = на ре́шті, з ре́штою.

Заколе́сникъ = чека́.

Замѣ́та, замѣ́тка = озна́ка.

Замѣсти́тель = поставно́ць.

За́пахъ — Безъ за́паха = бездю́хий.

Запаха́ть = (ралом) — прира́лити.

Заплата́ть = (усе) — перелата́ти.

Затрудне́ніе = скру́та.

Защебени́ть = обгрузи́ти.

Звено́ = звіно́к. — А сам пішов до кумоньки звінок риби зъїсти. н. д.

Зелёный = (про овочі) — зеле́пух. Херс.

Зерно́ = (бобів) — бобина́.

Зигза́ги = викрута́си.

Зи́мородокъ, пт. Alcedo ispida = іва́нок. Кайг.

Здра́вствуй, те! = чоло́м! — Чолом пане наш, гетьмане, чолом батьку наш! н. п.

Зло́ба = пересе́рдя.

Знако́мый = знайо́мий. — Шлях у місто вже мінї знайомий був. О. Мир.

Зя́бликъ, пт. Fringilla coelebs = снігарик. Хар. Кайг.

И.

Извине́ніе = перепро́шування, перепро́с. — Жду перепросу.

Изжа́рить = (усе) — пересма́жити.

Изга́дить = понівечити, перенівечити.

Издержа́ться = уко́штити ся. — Я вже й так укоштила ся: одного сховала, а друге знайшло ся. Сп.

Измы́слить = приміслити, приміркувати, приметикувати.

Изнура́ться = перепада́ти ся.

И'зрѣдка = за рідкость. Сум. Ох.

Илъ — И'ломъ занести́ = замулити, примулити.

Инсти́нктъ = побу́дка.

Инструме́нтъ = ковальский: гвозди́льня (виробляти гвіздки), клу́б (нарізувати шруби), стоя́чка (підковувати чоботи), кушнірський: кобили́ця (дошка, на котрій розстилаєть ся шкура), ска́фа (для очистки).

Искуси́тель = переле́сник.

Исполосова́ть = пересмугова́ти, перепполосува́ти.

Испо́ртить = скапса́ти, багато або усе — перепсува́ти. — Скапсали дїло. Полт.

Испу́гъ = пере́страх.

Испятна́ть = (усе) — перепля́мити.

Истлѣва́ть, истлѣ́ть = перетлїва́ти, перетлїти.

Истощи́ться = ви́сильнити ся.

К.

Ка́менка, пт. Saxicola oenanthe = іва́нчик, чи́колка. Херс. Кайг.

Камышёвка, пт. Acrocephalus phragmitis = очере́тянка. Хар. Кайг.

Капри́зный = перехо́чливий.
Капу́стница, метелик = біля́н.
Карау́ленье = вартува́ння. — Добре твоє вартування, що усе покрадено.
Карье́ръ — Во весь карье́ръ = на вза́води.
Кастра́торъ = холостїй.
Ка́чество = добро́тність. — У нас однієї добротности земля — усе сїроземля. Сум. Ох.
Квасцы́ — Квасца́ми натере́ть = погалу́нити, багато або усе — перегалу́нити.
Кизи́ловка = д. **Камышёвка** (дод.).
Кладо́вая = хиба́рка.
Козодо́й = ле́жень, чурши́ло. Кайг.
Конопля́нка, пт. Acanthis (Linata, Fringila) connabina = по́пик. Хар. Кайг.
Конюшня = кі́нниця. — Коники іржуть в кінниці. н. п.
Кора́ (дубова, в чинбарстві) = дубло́. Сум. Ох.
Корми́ться = (у кого) — перехарчо́вувати.
Ко́рмля 2. = корм, ко́рмиця. — Солома — то наші дрова і наша кормиця. Сум. Ох.
Коро́бочка (з березової кори) = берести́нка.
Коро́ва годова́лая (з телям) = пере́лїтка.
Ко́рточки — На ко́рточкахъ = на при́сїшках.
Косма́тый 2. = пелеха́тий, кострубач. — Оженив ся кострубач, узяв пелехату. н. п.
Косьба́ — Око́нчить косьбу́ = обкоси́ти ся.
Крапи́вникъ, пт. Troglodytes parvulus = задери́хвіст. Хар. Кай.
Кружёкъ — Въ кружёкъ = о́чертом. — Очертом сїдали, сребро й злото на три частї паювали. н. д.

Л.

Лазо́ревка = волося́нка, га́йка. Хар. Кайг.
Ланце́тъ (коновальский) = праву́шник.
Ла́сточка береговая = д. **Стрыжо́къ** (Дод.).
Лёдъ (над снїгом) = на́топтель.
Летаргія — Въ летаргію впада́ть = обмира́ти.
Листово́й = аркуше́вий.
Ли́шній (в роботї) = перерібний.
Льну́ть = припада́ти.
Льсти́вый = підли́пчастий. — **Льсти́выя ре́чи** = при́мастки.
Льсти́ть (багато) = розле́стити ся.
Лѣни́вецъ — Дѣ́латься лѣни́вцемъ = ледащі́ти.
Лѣсъ = вільховий — ольша́ник, оріховий — лїща́ник. Сум. Ох.
Люстри́нъ = лю́стра, люстри́на.

М.

Маршъ! = га́йда! — А од його помоливши́сь, гайда в Украïну. К. Ш.
Мать — Быть ма́терью = матерюва́ти.
Медуза = водяне́ се́рце.
Ме́жду = поме́жи. — Ударив помежи уха. н. п.
Ме́лочь — По ме́лочи = у ро́здріб.
Метропо́лія = ма́тчина.
Ми́лый — Дѣ́латься бо́лѣе ми́лымъ = милїшати.
Миловидный = милозі́ркий.
Молокосо́съ = безпе́рий.
Мѣня́ть у́хо на́ ухо = такма́ міня́ти ся.
Мѣ́стный = поміський.
Мѣ́сто — Уса́дебное м. = плець. — Хата згоріла, а плець оддав людям. Сум. Ох. — **Въ ины́хъ мѣста́хъ** = поде́куди. — М. випалене сонцем — пе́чище.
Мѣ́ткій = втрапний.

Н.

Набива́ть (косу) = клепа́ти.
Навѣ́даться = наверну́ти ся.
Надорваться 2. (від танцїв) — перетанцюва́ти ся.

Найти́ся 2. = приумі́ти ся.

Накрени́ться = перехля́бити ся.

Наоборо́тъ = на зворі́т. — І не думав виселя́тись з села, а на зворіт думав вкоренитись. Лев.

Напа́сть = на́падь, напа́док, нападня́, наха́ба.

Напи́ться (дуже) = наду́длити ся.

Наруша́ть, нару́шить = переступа́ти, переступи́ти.

Наси́льственный = наси́льний.

Насѣ́ка — **Дѣ́лать насѣ́ки** = нако́вувати.

Натопы́рить = насторо́жити, насторо́чити.

Невы́держка = непере́ливки.

Недое́дки = зъїдля. — Від скотини зъїдля вивозимо на ділянки. Сум. Ох.

Него́дный — **Дѣ́латься него́днымъ** = нїкчемнїти.

Недѣ́ля 2. = (перед масною) — переступна́.

Некста́ти = не до шми́ги. — То нехай вибачить і громада, коли казка не до шмиги. Гул. Ар.

Нело́вкость = незла́года. — Таке робити — це вже й межи нами незлагода щитаєть ся. Сум. Ох.

Неотхо́дчивый = неодхі́дливий. Полт.

Непоро́чный = небла́знений.

Непостоя́нный = перепа́дистий. — Перепадиста зима.

Неприли́чный = несьвітний, несьвітський.

Не́христъ = недові́рок.

Нечи́стый = анци́болот. Полт.

Ни́тки = білі (зб.) — біль, бі ьця́. — **Въ одну́ ни́тку** = в одно́сталь.

Новоро́жденный = нарожде́нець, нарожде́ник

Нра́виться = підпада́ти під ми́слї.

О.

Образе́цъ — **По образцу́** = на взі́р.

О́бразъ — **По о́бразу** = на кшта́лт.

Обѣ́денный — **По́слѣ обѣ́денное вре́мя** = знад'обіддя.

Овся́нка, пт. Emberiza citrinella = жовтопу́зик. Хар. Кайг.

Опо́мниться = спамъята́ти ся.

О́тпрыскъ (від коріня) = вовчо́к.

Отрыва́ть, оторва́ть = увірва́ти.

П.

Павли́ній = па́вичів.

Павли́нчикъ, пт. Acredula caudata (Parus caudatus) = хвости́вка. Хар. Кайг.

Пасту́хъ = (волів) — вола́рь.

Пепели́ще 1. = во́гнище.

Перебода́ть = переколо́ти.

Перебо́рчивый = бришкли́вий, хандри́жний.

Перебаллоти́ровать = пережеребува́ти, переголосува́ти.

Перебрани́ться = пересвари́ти ся.

Перебу́чить = перезоли́ти.

Перебѣ́дствовать = перебідува́ти, перелихува́ти.

Перево́дчикъ = перевідчик.

Пе́ревѣсь = перевісся, пе́ревъязь.

Пе́ревязь (снопів) = пере́весло.

Перегру́зка = перева́лка.

Перекли́чка = перезва́.

Перекапри́зничать = перегедзати ся.

Перемани́ть (могоричем) = перемогори́чити.

Переложе́ніе = пере́клад.

Перемѣни́ть = переіна́кшити, дно — передни́ти.

Перепо́ртить = перепсува́ти, перепога́нити, перепарто́лити, перепарта́чити.

Пересмѣ́шка = д. **Сла́вка-Смороди́нка** (Дод.).

Пересы́лка = переда́ток.

Перетащи́тъ = перетараба́нити, перети́рити.

Переубѣди́ть = перепе́рти.

Перецѣ́живать, перецѣди́ть = перето́чувати, переточи́ти.

Перешéекъ = межево́ддя.

Печáлованіе = клóпоти, турбóта, пеклувáння.

Пинóкъ — Пинкá дать = стусонýти, штурхнýти, стусанá, штурханá дáти.

Питáніе = поживáння.

Пищýха, пт. Certhia familiaris = підшкорúшник. Хар. Кайг.

Плáнка (котрою збивають ся дошки в дверях, віконницях то-що) — шпýга.

Плашмя́ = плáшма. — Щоб вощина приходилась до вічка не плашма, а рубом.

Плáстырь = нáлїпка.

Плоскогóрье = полонúна.

Плескъ = плюск.

Плохóй = лихúй. — Три сермязї лихиї. н. д.

Плутовáть = шальвúрити.

Плутъ = шалагáн.

Плѣни́тельный = повáбний.

Плѣснѣвѣ́ть = плїснявіти.

Плѣсень (в сцільниках) = гнилéць.

Плясъ = д. **Плáска**. — **Пойти́ въ плясъ** = пітú у танéць, пітú в скóки та в бóки.

Побережье = побережжя, бережúна.

Побéчь = повартувáти.

Побивáть, побúть = камінням — каменувáти, на друзки — трощúти, мотлошúти, потрощúти, помотлошúти, вірьовкою — мотýзити, помотýзити.

Поблéскивать = висьвічувати.

Поблѣднѣ́лый = поблїдлий.

Пободáть = поґýлати.

Побóръ = побір, натурою, зб. — хавтýрря. — **Побóры брать** = хавтурувáти.

Побóчный 2. = підбічний, прижúтний. — **Побóчная жена́** = підбічниця.

Побрéсть = подúбати, почáпати, почалáпати, потíпати.

Побрызгать = поцúркати.

Побякýшка = гýркало.

Побуждáть = принукáти.

Побýчить (білизну) = пожлуктúти, позолúти, багато — поназóлювати.

Побѣгýшки = побігáнка, походéньки.

Побѣлка = білувáння.

Повáдка 1. = понáда.

Поведéніе = поступовáння.

Повúнность = повúнне. — **Постóйная п.** = постояльне. — **Служéбная п.** = стíйка.

Пóводъ 1. (воловий) = воловíд.

Поволóчь = потúрити.

Повóзка = де дишель вправляють — снїци, брусок, котрий держить дишель — підóйма. Другі частини д. під сл. **Возъ**.

Повреждáть, повредúть = надвережáти, надвередúти.

Поврежде́ніе = порýха.

Повторя́ть, и́ть урóкъ = провчáти, провчúти.

Повы́дергать = пооскýбувати, пооскýблювати.

Повы́здоровѣ́ть = поодýжувати, поочýнювати.

Повѣнчáть = в жарт кажучи — обкрутúти.

Повѣнчáться = подружúти ся.

Повѣ́рка = (мірою) — перемíр.

Повѣря́ть = 1. **П. въ долгъ** — навіря́ти. — Шинкарочка мене знає, на сто рублїв навіряє. н. п.

2. вивіря́ти. — Вúвіряймо, скільки горілки у пляшку увійде. Сум. Ох.

Повѣса = лóбурь.

Повѣстка = оповíстка.

Повѣшенный = вíшальник.

Погашéніе = потýха.

Погодúть = постривáти, перегодúти, перечасувáти, перечекáти.

Поднять знáмя = звúти корогвý. н. д.

Поднимáть возстáніе = бунт зривáти. н. д.

Позóръ = порýга, потáла.

Поймáться на воровствѣ́ = прокрáсти ся.

Покáмѣсть = про чáс.

Покрывáть скáтертью = застеля́ти.

Пóлзень, ползóкъ, ползýнчикъ, пт. Certhia familiaris = підшкорúшник. Хар. Кайг.

Полугáръ = чвир, чвирк.

Пóле (не засіяне рік) — перéлїток.

Понакрáсть = понакрадáти.

Понедѣльникъ = на масній — колодíй, перший в Петрівку — рóзигри.

Понуждáть = нýкати, нудúти, нуждúти.

Пóползень 3. = підшкорúшник. Хар. Кайг.

Потýпить гóлову = понýритись.

Почитáть = вáжити. — Козака і за жида не важать. н. д.

Предпочитáть = вáжити над. — Він желїзо добре важить і над злото. н. д.

Преслѣдовать = гнáти. — Взяли ся гнати на благочестя. К. Ст.

Приготовлéніе = вготовáння. — Пан дав якесь зїлля для вготовання пиття. Сум. Ох.

Придúрка = зáчіпка. — Побачив в цьому якусь зачіпку.

Придýмать = добрáти рóзуму, спóсобу.

Пропада́ть, пропа́сть = зника́ти, позника́ти.

Проро́чество = проріка́ння. — Отак і спевнилось проріка́ння ворожки. Ст. Ан.

Простоволо́сая = простоволо́са. — **Ходи́ть простоволо́сою** = сьвіти́ти во́лосом.

Припры́жка — Въ припры́жку = перескоко́м, на перескоки.

Пѣ́ночка, пт. Phylloscopus collybita = вівча́рик. Хар. Кайг.

Р.

Развѣ́дываніе = пере́питки.

Развѣ́дывать = перепи́тувати, вишпигову́вати.

Размышле́ніе = розумува́ння.

Разногла́сить = двоя́чити.

Разсвѣ́тъ — На разсвѣ́тѣ = на зара́нці.

Разсмѣ́шить (багатьох) = пересьмі́шити.

Разсорти́ровать = пересортува́ти.

Разсужде́ніе = розумува́ння.

Ракъ — Лови́ть ра́ковъ (руками) = печерува́ти, пічкарува́ти.

Ра́мы (в крилах вітряка) — ма́хи. — У валу махи стремлять, у їх глиці забивають ся, то на їх і дьор нашивають. Сум. Ох.

Ре́бра (судна) — тагуни́.

Ре́льсы = ре́йки.

Руба́ха (стара) = перепі́ранка.

Рыча́гъ (натягати обід на шпиці) = натяга́ч.

Рябы́ть = мру́жити. — У очах щось мружить.

Ря́домъ = по́біч, поузбіч.

С.

Са́ни = частини: верхня частина полоза — голо́вка, кілки в полозах — копили́, що зъєдиняє копили — въязо́к, на чому держуть ся крила — ду́жки. Сум. Ох. Иньші частини д. під сл. **Са́ни.**

Сара́й = де солять рибу — холодни́к, де держать сіль — соля́ник, де готують кавъяр — гаря́чник, в першому ящик з росолом — соли́ло. Ух.

Сбродъ = збірниця. — Така то збірниця ввалилась, Енея щоб побити в пух. Кот.

Сва́я = стоя́н. Сум. Ох.

Свинья́ = лья́ха. Прав. — Гладкі, ситі, як годовані льохи. Лев.

Сгусти́ться = (надто) — перетужа́вити.

Сдѣ́лать (инакше або наново) = переробити, переновити.

Серди́ться = обу́рюватись.

Сжима́ться 2. = стуля́ти ся.

Сибари́тъ = роскошелю́б. В. М.

Си́ла — Не подъ си́лу = не вмоготу́.

Синешёйка = д. **Варо́пушка** (Дод.).

Сини́ца большая, пт. Parus major = сини́чка, зїнька. Хар. Кайг. — **С. длинохво́стая** = д. **Павли́нчикъ** (Дод.).

Скоропреходя́щій = бистроплинний.

Сла́вка = пт. Sylvia atricapilla — кропи́вник, **С. пестрогру́дка,** S. nisoria — травни́к, **С. смороди́нка,** S. hortensis — підкропи́вник, **С. говорунчикъ,** S Cinerea — кропи́вник. Хар. Кайг.

Сли́шкомъ = через зви́чай. — Як через звичай вивезем гною, то й погние. Сум. Ох.

Сложе́ніе 2. = поста́ва.

Служи́ть = слугова́ти. — Чи одному ви пану слуговали? н. о.

Слюда = земляне́ се́рце. Сум. Ох.

Смолча́ть = перемо́вчати.

Смѣсь (глини або й кізяків з соломою, для будови) = чаму́р.

Снѣгъ (мокрий з вітром) = хля́ґа.

Со́бственный = роди́мий. — У його вітряк родимий — сам робив. Сум. Ох.

Совокупля́ться 2. = зляга́ти ся. — Злягла ся з ним, вже й завагонїла. н. к.

Созда́тель = сотвори́тель. — Боже мій милий, Сотворителю небесний! н. п.

Соло́ма (не мнята, рівна) = прави́ця.

Сопе́рничать = перемога́ти ся, перева́жуватн ся, перевагува́ти ся (О. Пч.).

Состарѣться = перестáріти ся.
Состоя́ніе — Быть не въ состоя́ніи = не сподіяти.
Сострада́тельный = бóлїсний.
Спина́ — На спинѣ = нáвзнак, навзнакú.
Спле́тни = пересýди.
Спле́тникъ = пересýдливий.
Спу́тать 1. = переплýтати.
Срубъ сдѣлать = общямринувáти, общебринувáти.
Станóкъ = вироблáти шпицї — ослíн, ослíнчик, обточувати ступицю — топорня́, заводити шпицї в обід — стелю́га, колéсня, видовбувати дїрки в ступицї — столéць, довбáльня. Сум. Ох.
Старообрáзный = остáркуватий.
Стебéль (буряків) = ботвинá. — Стьобнув ботвиною по щоцї. Сум. Ох.
Стéклядь = шпагáт.
Степéнный — Становúться, стать бóлѣе степéннымъ = важнїти, поважнїти. — Постарієш і поважнієш. н. пр.
Стóликъ = стíльчик.
Столовáться = перехарчóвувати.
Сторонá 1. — С. Боковáя = обíччя, бокíвня. — **По сю, по тý сторону, по óбѣ стóроны лежáщій, находя́щійся** = сьогобóчний, тогобóчний, обобóчний.
Стоя́ть на вы́тяжку = на ввúпинки стоя́ти.
Стрижъ, пт. Cypselus apus = щур. Херс. Кайг.
Стрижóкъ, пт. Cotile riparia = щур, щýрик. Кайг.
Сугрóбъ = перемéт.
Сýмерки — До сýмерокъ = до смéрку, завúдна.
Сундýкъ (углы́ с.) = сýгловки.
Сукновáльня = вáльня.
Сýпесокъ (болотяний) = сїрóземля. Сум. Ох.
Схóдство = подóбенство.
Сѣно = 1-й косьбы́ — первáк, 2-й косьбы́ — отáва.

Т.

Тазъ 2. = бокові частини — клуб.
Тарéлка — Быть не въ своéй тарéлкѣ = на слúвах сидїти, не по собí, не в дóброму гумóрі бýти.
Тирáнить = катувáти. — Хіба вони знають, кого треба гладить, кого катувать. К. Ш.
Торчмя́ постáвить = настовбýрчити, постáвити сторч.
Трéтій — Въ трéтій разъ = в трéтє.
Тюфя́къ 2. = хамлó.

У.

Уважúтельный = вважлúвий. — Вважливий случай.
Уберегáть, убережь = увартувáти. — Не увартував роя.
Убóрка хлѣба = збір, збóрка. Сум. Ох.
Увѣрéніе = впевнéння.
Увѣриться = пересьвíдчити ся.
Угрóза = грізьбá. — І на грозьбу не уважає, війну з Енеєм начинає. Кот.
Угловóй = покýтнїй. — Ой одсупув пан Перебийніс покутню кватирку. н. п.
Удá (з двома гачками) = козюлька.
Удáчно = вгáдно, вгáдливо. — Вгадно зробив чоботи.
Удивлéніе — На удивлéніе = на чýдо, на пóчуд, на здúв, на прúчуд, на причýдо, на прóдиво, на прочýдо. — Козак прибіравсь на прочудо. н. д.
Удовлетворúться = сконтентувáти. — Щеж і тим вони не сконтентували. н. п.
Указъ = гетьманський — унíверсáл.
Укрывáніе 2, укрывáтельство = переховання, перехóванка.
Уменьшúть = (надто) — перемалúти.
Уменьшúться = (про мороз) — пересїсти ся.
Упражня́ть, ся = муштровáти, ся.
Усло́віе = вговóр.

Усло́вленный = вговóрний. — Вговорне треба оддати.

У́сталь — Безъ у́стали = не вгава́ючи.

Уча́стникъ = суспі́лець. — Слова суспільців того конгресу. Лев.

Ф.

Фа́була = ви́гад. — Занятність вигаду. Ст. Ан.

Фунтъ — 3 фунта = о́ко. — У нас око винограду 10 копійок. Под.

Х.

Хворо́стъ = (дрібний) — тру́сок.

Ходи́ть = похожа́ти. — Похожає, як пава.

Ходьба́ 1. = хідня́. — Ходили і хіднею пшеницю й жито все так змъяли. Гул. Ар.

Холстъ = (не вибілений) — сирове́ полотно́.

Холоди́льникъ = (на заводах) — пере́пуст.

Хохла́тка, хохлу́шка = д. **Жа́воронокъ хохла́тый** (Дод.).

Хру́пкій — Дѣлаться хру́пкимъ = кру́шіти.

Худѣть = перепада́ти ся, марнїти. — А щоб личко не марнїло з чорними бровами. К. Ш.

Ц.

Церемоніймéйстеръ = процесова́да. — Намет коло брами, Ваша Величність! провістив процесовода. Ст. Ан.

Цѣна ни́зкая = бе́зцїнь.

Ч.

Чалма́ = завива́ло. — Сам на чардак виступав, турецьким завивалом махав. н. д.

Человѣческій = люди́нячий. — У обізяни так само, як і в чоловіка: дві руцї, дві нозї й пика людиняча. Полт.

Черноголо́вникъ, черноголо́вка, черношля́пникъ = д. **Сла́вка** (Дод.).

Чу́вствовать себя́ = чува́ти ся. — Котрий у великих гріхах чуваєть ся, то сповідайтесь наперед Богові. н. д.

Чумѝчка 3. = д. **Павли́нчикъ** (Дод.).

Ш.

Ша́йка 1. = ку́па. К. Ст.

Ша́гомъ = виступцем.

Шарава́ры = (з великою матнею) — матни́сті штани́.

Шата́ться = кива́ти ся. — Пъяний кивает ся.

Ша́ткій = валки́й. — Валкий човен.

Ша́ткость = ва́лкість. — Я не вважаю на валкість човна.

Шерсть = (що зчісуєть ся з смушка) — оо́держини.

Третій добавочний список джерел,

на які вдаємо ся в сій праці.

Заг. — Загірня. — Підъ землею. Оповидання про шахты. Написала М. Загирня. Черныгивъ. 1897 р.
Кайг. — Кайгородовъ Д. — Изъ царства пернатыхъ. Очерки изъ міра русскихъ птицъ. СПТ. 1899 г.
Кн. — Конисъкий. — Творы О. Коныського-Перебенди. Оповидання. Т. 1 і 2. Одесса. 1899 р. — Тарас Шевченко. Хронїка його життя. Написав О. Конисъкий. Т. 1. Л. 1898 р.
К. К. С. — Карпенко-Карий. Сербин, драма в 5 дїях. Львів 1896 р.
Коц. — Коцюбинський М. — Оповідання його, видані в Чернигові.
Л. Н. В. — Літературно-науковий вістник за 1898 рік.
Ряб. Рябковъ — Рябковъ — Рыболовство на Днѣпрѣ. Изд. Херсонскаго Земства.
Ст. Б. Х. — Старицькый. — Богданъ Хмельныцькый. Историчня драма въ 5 дияхъ. К. 1897 р.
Сум. Ох. — Сумщина. — Охорович К. — Слова й приміри, записані К. Ухач-Охоровичем в Сумському повіті Харьків. Губ.
Щог. — Щоголевъ — Слобожанщина. — Лирна поэзія. Харькивъ 1898 р.

Конець 4-го і останнього тому.

Вже на прикінченню праці над словарем знайшов я чималу в'язку карточок до словаря, що була у мене в окремій схованці, про яку я у свій час якось не згадав. Передививши ті карточки і перевіривши з словарем, здибав я не одну сотню слів і примірів, яких не заведено до словаря. До того ще і в записній книжці моїй знайшли ся де-які знадібки до словаря, що були повиписувані з книжок останніми часами. Отож всї ті не заведені слова і приміри я друкую особливим додатком. На сьому і кінчаю мою працю. Почалась вона при обставинах, зовсім не погодних, коли не було повного, науковим способом обробленого, словаря українського, котрий містив би в собі як не всї, так хоч найголовнїйші скарби нашої мови, а був тільки зібраний материял до словаря, хоч і доволї багатий, але зовсім не оброблений, не зредаґований. Надія ж наша на те, що словарь той незабаром почне друкувати ся, не справ-

дила ся, та й досі ще того словаря не має. Тож з'ужитковати той материял можна було хіба лиш в тій частині, що здавала ся нам цілком певною. На лихо ще спіткала нас і друга невдача. Пояснення росийських слів почали ми на основі академичного словаря літературної росийської мови, що почав виходити ще в 1891 році, але за смертю найголовнійшого редактора Я. К. Грота видання того словаря з'упинило ся надовго, та й досі словарь той доведено тільки до букви З. Так мусїли ми удати ся до давнього видання академичного словаря росийської і церковно-словянської мови, що вийшло ще в 1847 році і було передруковане без ніякої переміни в 1867 році. Але з того часу росийська мова значно розвинулась: багато слів, заведених до того словаря, тепер зовсім вийшли з ужитку або вживають ся вже в иньшому розумінню, а разом з'явило ся в росийській літературній мові багато нових слів, яких там зовсім не має. Тож мусїли ми як росийські слова і вирази, так і українські переклади і пояснення раз-у-раз перевіряти з иньшими джерелами, а се дуже гальмувало нашу роботу і спричинило ся до того, що аж тепер от ледве здолали ми довести її до кінця.

Надрукований в кінці словаря додаток ясно сьвідчить, що навіть при тих непогодних обставинах словарь наш міг би вийти і геть-то повнійший, коли б тільки з'ужитковати хоч увесь той материял, що маємо по різних виданнях. Але ж на се треба віку і праці не одної людини! Ми дивимось на нашу працю тільки як на пробу улаштовання більш або менш значної частини словарного материялу, сподіваючись, що й така праця може бути хоч трохи пожиточна для наших письменників, а може стане в якій пригоді і будущим трудівникам на полї української лексїкоґрафії.

В додаток до передмови вважаю за обовязок пояснити, що робота ся розпочалась в спілці з Вельми шановними: О. Пчілкою, М. Старицьким і з иньшими земляками. Ґуртова робота велась найголовнійше спочатку, коли слова з материялу до українського словаря списувались на карточки, лаштували ся по алфавіту та перевіряли ся по різним джерелам. Однак остання робота доведена була ґуртом тільки до половини другого тому. Решту вже мусїв я доробляти сам. Так саме виписки примірів з книжок або з надісланих мині материялів зроблені були мною і всю працю впорядчика словаря мусїв я взяти на себе. Поясняю се за-для того, що, яко впорядчик, мушу приняти на себе одвічальність за всї хиби і помилки, яких певне знайдеть ся чимало в сьому словарі. За довгий час роботи над словарем де-кільки сотрудників вже й померли. Про них я згадував у свій час в передмові до словаря і в послїсловях до 2 і 3 тому. Пером земля небіжчикам! А всім живущим сотрудникам, поздоров їх Боже, складаю при сім найщирійшу подяку. Таку ж подяку виявляю і Високоповажним землякам: Є. Чикаленкові, що значними коштами допоміг видати сю працю, і К. Паньківському, під доглядом котрого вона друкувала ся.

Львів 1899 року.

М. Уманець.

Найважнїйші помічені в четвертому томі друкарські помилки, котрі треба наперед виправити.

На якій сторонї	під яким словом	надруковано	треба читати
6	**Сбива́ть**	**Сбить съ ногъ**	**Сби́ться съ ногъ**
8	**Сва́дьба**	**сыгра́ть**	**сыгра́ть**
9	**Све́рху**	над по на́д	над, пона́д
14	**Свѣдѣніе**	вíддання	вíдання
18	**Сда́вливать**	**сдавúть**	**сдавúть**
20	**Сдѣлать**	**сдѣлать**	**сдѣлать**
21	**Сельцо́**	сельцо́	сельце́
26	**Синúца**	снúця	синúця
27	**Сіять**	Волощи	Волощину
34	**Скотúна**	я з лоба тобі	тобі я з лоба
45	**Смерза́ть**	**змёрзнуть**	**смёрзнуть**
51	**Снова́ть**	і т. д.	і т. д. д. **Слоня́ться.**
55	**Совсѣмъ**	в стенах	в степах
56	**Совѣща́ніе**	**для совѣща́ніе**	**для совѣща́нія**
57	**Соглядáтай**	слугав	слухав
58	**Соединя́ть**	рушула	рушила
59	**Сознáтельный**	поборола сила	поборола силу
65	**Составлéніе**	складаннам	складанням
66	**Состоя́ніе**	**въ состоя́ніе**	**въ состоя́нiи**
70	**Спира́ть**	сте́снути	сти́снути
71	**Сплётка**	скали ся	склали ся
72	**Споръ**	Кийдаш і Лаврік	Кайдаш і Лаврін
74	**Сра́внивать 3.**	рівня́ти ти	рівня́ти ся
76	**Сродство́ 4.**	з музиції	в музиції
77	**Сóриться**	з затем	з зятем
78	**Ста́вить**	**въ строй**	**въ строй**
79	**Станóкъ**	птиць	шпиць
82	**Сте́бель**	витка́, стебли́на	витка́ стебли́на
—	**Степéнство**	моско́вський	моско́вських
85	**Стопá 2.**	**почви́мъ**	**по чьи́мъ**
89	**Стрóгость** — замість надрукованого повинно бути: стрóгість (С. Жел.), суво́рість.		
95	Слово **Суматóха,** надруковане внизу, повинно бути зараз після слова **Сумасше́дшій.**		
98	**Сходúть 3.**	одíйти́	обíйти́
99	**Счéрпывать**	змушува́ти	зшумува́ти

На якій сторонї	під яким словом	надруковано	треба читати
100	**Съѣзжа́ться**	ти	та
102	**Сѣдо́й**	**Сѣды́ми**	**Съ сѣды́ми**
104	**Сѣ́ятель**	вица	ница
106	**Та́нецъ**	Санджорки	Санджарки
113	замість **Ткатъ** повинно бути **Ткать.**		
127	**Тря́пка**	каєля́нка	кагля́нка
—	**Тряпьё**	хлату́рє	хлапту́рє
137	**Уга́рный**	Одчени	Одчини
139	**У'голъ**	по́кут	по́куть
141	**Удале́ніе**	**Въ удале́ніе**	**Въ удале́нїи**
145	**У'зелъ**	петлю	петлею
148	**Украша́ть**	зелененька	зелененьку
151	**Умаща́ть**	намаста́ти	намасти́ти
156	**Упира́ть 2.**	стави́ти	става́ти
160	**Урожéнецъ**	роденець	рожденець
168	замість **Утиша́ть** повинно бути **Утуша́ть**		
168	**Уха́живаніе**	Ст. Д.	Ст. Г.
—	**Уха́живатель**	ув́ивал	ув́ивач
169	**Ухва́тывать**	у(в)хопа́ти	у(в)хопи́ти
170	**Ухо́дкою**	пийти	вийти
171	**Уши́бъ**	заби́ти	заби́те
—	**Ушно́е**	в ю́шки	з ю́шки
172	**Фаго́тъ**	**на фаго́тъ**	**на фаго́тѣ**
174	Замість **Фельдéгерь** повинно бути **Фельдъéгерь**		
176	**Франтъ**	крити́ус	крути́ус
180	**Хлеста́ть**	ла́скати	ля́скати
—	**Хлопоту́нъ**	метужливі	метушливі
181	**Хлѣбъ 1.**	глевяком	глевтяком
183	**Хозя́йка**	топлить	топлять
—	**Холе́рикъ 2.**	хяле́рний	хале́рний
184	**Холосто́й**	слїбий	слїпий
186	**Храпѣть**	хрянну́ть	хрянну́ть
189	**Ца́рствованіе**	Горога	Гороха
198	**Честь 2.**	сло́ва	сла́ва
200	**Чи́рей**	так я	так як
201	**Чортъ**	**зна́етъ какъ**	**зна́етъ что**
203	**Чуда́къ**	чудови́й	чудоди́й
—	**Чу́диться**	здава́ти	здава́ти ся
204	**Чурба́нъ 2.**	одоро́блю	одоро́бло
205	**Шагъ**	сту́піня	сту́пінь
207	**Шампиньо́нъ**	грибка	грибки
—	**Ша́пка 1.**	пропущено спочатку ша́пка	
210	**Шерехова́тый**	шорсти́й	шорсткий
218	замість **Щегогли́вый** повинно бути **Щеголли́вый**		
219	**Щелчо́къ**	одправляв ся	оправляв ся
220	**Ѣда́ 2.**	Вог	Бог

Н-55.801/4-3пр.
88

Ціна: в Австриї 5 кор., в Росиї 3·00 руб.

СЛОВАРЬ

РОСИЙСЬКО-УКРАЇНСЬКИЙ

ТОМ ЧЕТВЕРТИЙ.

С—V.

ЗІБРАЛИ І ВПОРЯДКУВАЛИ

М. Уманець і А. Спілка.

ЛЬВІВ, 1900.

З друкарні Наукового Товариства імени Шевченка
під зарядом К. Беднарського.